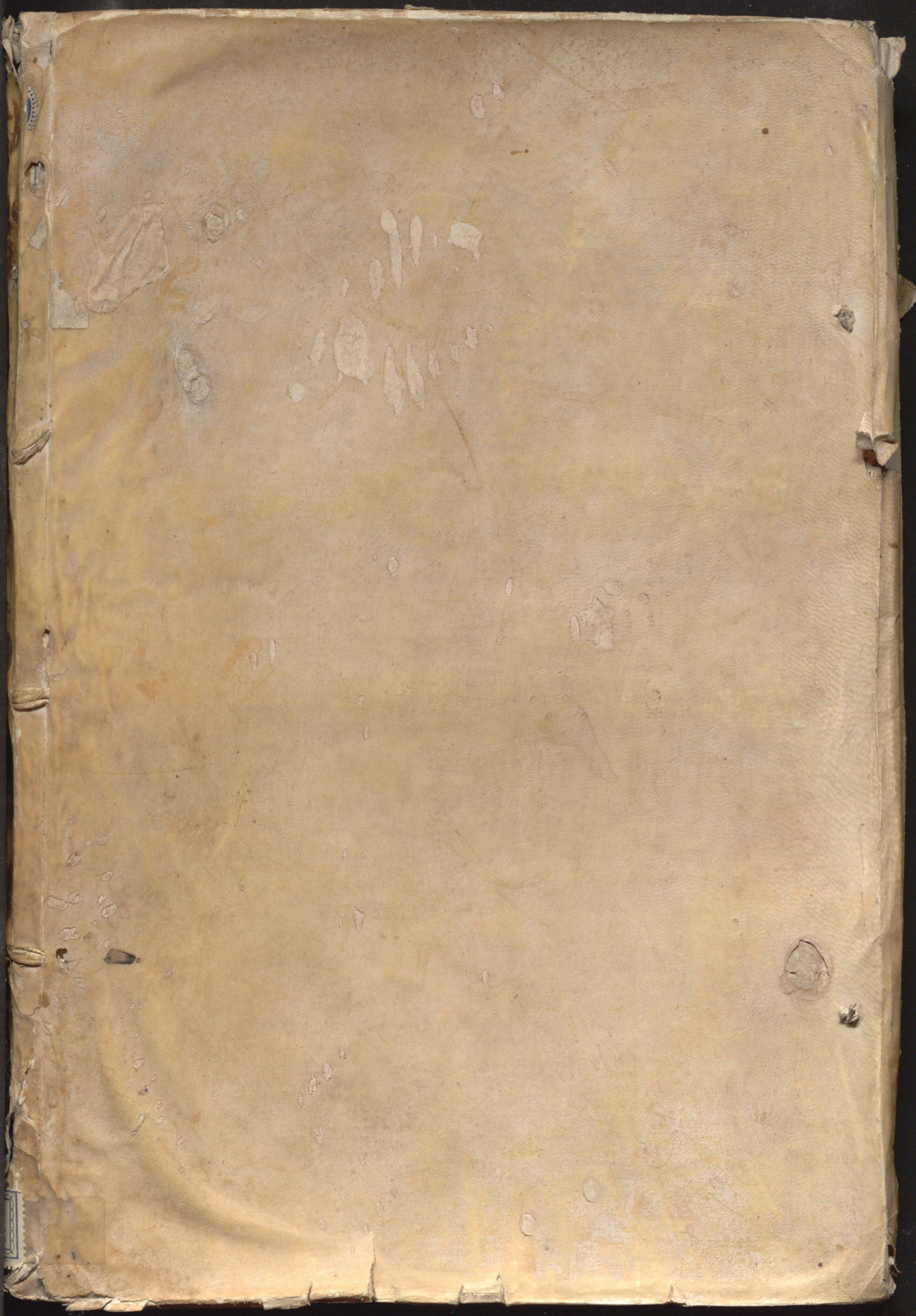

A
36-46

EX LIBRO III.

DECRETALIUM.

- Antinomia I. Text. in cap. I. *Vestra, cum cap. a nobis, & cap. fin. de cohabit. Cler. & mul. cum cap. interdictis, 3. 2. dist. & cap. fin. 15. quest. 8. & l. eum qui, 19. Cod. de Episc. & Cleric.* 857
- Antinomia II. Ex textu in cap. de multa, 2. 8. de preb. & dignit. cum cap. referente, 7. & cap. preterea I 4. eod. tit. & cum cap. licet Episcopus, 28. eod. tit. lib. 6. 860
- Antinomia III. Ex textu in cap. ad decoram, de instit. cum cap. nullus in prius, 13. dist. 61. 863
- Antinomia IV. Ex textu cap. injustum, de rerum permutat. & cap. nulli liceat, 3. 12. quest. 2. & cap. non liceat Papa, 20. ead. causa & quest. cum cap. futuram, 12. quest. 1. & cum aliis iuribus, infra referendis hic enim ferè tota res Ecclesiastica alienandi dicitur prohibito. 867
- Antinomia V. Ex textu in cap. filius noster, v. de testam. cum cap. si Episcopus, 12. quest. 5. ex Agathensi Concilio cap. 51. 881
- Antinomia VI. Ex textu in cap. querimoniam, eod. lib. 3. Decretal. tit. de iure patronatus, cum textu in Clem. plures 2. eodem tit. 884
- Antinomia VII. Ex textu in cap. eam te, 2. 2. cum cap. cum propter, 27. cap. quoniam, 3. de iure patron. eod. lib. 3. 887

EX LIBRO IV.

DECRETALIUM.

- Antinomia I. Ex textu in cap. ex litteris, 10. de sponsalib. cap. inter cetera, 2. 2. q. 4. cum cap. requisivit, 17. cap. cum locum, 14. cum seq. eod. tit. de sponsalibus. 890
- Antinomia II. Ex textu in cap. consuluit, 4. cap. insinuante, 17. eod. lib. 4. tit. qui Clerici vel vov. cum textu in cap. cum ad Monasterium, 6. in fine, tit. de statu Monachor. 894
- Antinomia III. Ex textu in cap. cum haberet, de eo qui duxit in matrimonium, in fine, cum cap. per venerabilem, 13. in fin. qui filii sunt legitimi. 901

EX LIBRO V.

DECRETALIUM.

- Antinomia I. Ex textu in cap. Inquisitionis, 21. tit. 1. de accusation. cum cap. dicitur, 30. tit. 3. de Simonia. 913
- Ddddd 3
Anti-

offic. deleg. & cap. legatos, de officio legati in 6. & cum l. venditor, 33. item si amicus, ff. de acquir. possess. l. si quis. 17. S. impubes, ff. de instic. act. & l. cuiusque, S. si ab alio, eod. tit. l. si pater, 4. ff. de manumiss. vind. & l. fin. de solution. 741
 Antinomia x. Ex textu in cap. super questionum, 27. S. si verò, eod. tit. de offic. deleg. cum textu in cap. cum Bertoldus, 18. de sent. & re iud. & cum l. legatus, 12. ff. de offic. Proconsulis, & cum l. cum Pretor, 12. S. 1. ff. de iudicis. 749
 Antinomia xi. Ex textu in cap. 1. de pactis, cap. 3. de pactis, eod. lib. 1. Decretalium, cum l. iurisdictionum 7. Sed cum nulla, veru igitur nuda, ff. de pactis. 752
 Antinomia xii. Ex text. in cap. fin. de transact. eod. lib. 1. & l. prospexit, 12. S. 1. ff. qui & à quibus, cum l. 1. Cod. de legibus, & l. placuit, 8. Cod. de iudicis. 755
 Antinomia xiii. Ex textu in cap. 1. de his que vi, metuisve causa sunt, eod. lib. 1. cum cap. facti, 17. de regulatibus. 759
 Antinomia xiv. Ex textu in cap. 2. eod. tit. de his que vi, cum Clement. 2. de penis & aliis iuribus infra referendis. 763
 Antinomia xv. Ex textu in cap. sacris, eod. tit. de his que vi, cum cap. inter alia, de sentent. excommuni. 767

EX LIBRO II.

DECRETALIVM.

Antinomia 1. Ex textu in cap. 1. tit. 1. de iudicis, cum l. si convenerit, 18. ff. de iurisdic. & cum actione 3. Concilii Chalcedonensis, fol. 73. & cap. rusus, cum seq. 11. quest. 3. cum l. si is cum quo, 20. ff. communi dividendo. 770
 Antinomia 11. Ex textu in cap. decernimus, 2. cum cap. novit, eisdem tit. de iudicis, cap. postulasti, de homicid. cum aliis in Decretal. & in 6. & cum cap. Menam, 2. quest. 5. cap. Constantinus, 96. dist. cap. Hadrianus, 2. 1. cap. Synodo, 63. dist. cum aliis ex Decreto infra referendis. 785
 Antinomia 111. Ex text. in cap. si diligenti, 12. de foro compet. cum l. si quis in conscribendo, Cod. de pactis, cap. dilecti, in eod. tit. de foro compet. & cap. cum contingat, de iure iur. and. 808
 Antinomia 1v. Ex textu in cap. quoniam frequenter, S. in aliis, ut lite non contest. cum cap. Pastor alis, S. prater ea, de offic. ordin. & cap. 2. & 3. de eo qui mittitur in possessionem, & cap. 1. eod. tit. lib. 6. cum aliis infra referendis. 818
 Antinomia v. Ex textu in cap. 1. de ordin. cognit. cum l. 1. tit. 1. ff. de rei vindic. & cap. causam matrim. 16. de offic. deleg. & in cap. accedens, 2. in fin. ut lite non contest. & in cap. ex conquest. de restit. spoliat. & in cap. porro, de divor. tuis, cum aliis infra referendis. 833
 Antinomia vi. Ex textu in cap. in omni negotio, 4. de testibus, cum text. in l. Theompus, ff. de doce prelegata, & cum cap. indicante, 9. de prescript. & aliis infra referendis. 843

INDEX CAPITVM LIBRI SINGVLARIVM LECTIONVM IVRIS.

Cap. 1. Singularis Lectio, Text. in cap. fin. in princ. lib. 1. Decretal. tit. 29. de Officio & potestate Iud. deleg. 403
 Cap. 11. Singularis & antypophorica lectio ac illustratio Text. in l. non sunt, ff. de statu hominum, ex Iul. Paulo, olim lib. 4. Sentent. tit. 9. de Senatusconsulto Tertull. Et Text. in l. queres, 135. ff. de verb. signif. ex Do- mit. Vlpian. olim lib. 4. ad legem Iuliam & Papiam, cum aliis iuribus & questionibus. 456
 Quæstio prima, De ratione differentie, Text. in d. non sunt, ff. de statu hominum, cum d. l. queres, ff. de verb. signif. 461
 Quæstio secunda, Vtrum detur differentia inter Ostentum & Monumentum. 476
 Quæstio tertia, De ratione quare spurii patrem habere non intelligantur. 509
 Quæstio quarta, Vtrum servus manumissione paternæ nobilitatis conditionem recipiat. 513
 Quæstio quinta, De origine Legis regie. 524
 Cap. 111. Singularis lectio & illustratio Textus in lege capite trigesimo quinto, alias qui liberos 19. ff. de ritu nuptiarum. 557
 Cap. 1v. Singularis lectio, Textus in l. 1. & 2. juncta Rubrica, Cod. ne fideiussores dotium dentur. 592
 Cap. v. Hermogeniani & Vlpiani atque Pauli & aliorum l. C. responsa in l. pecunia, 222. & in l. 178. & in l. rei appellatione, ff. de verb. signif. novâ aliquâ luce juridicâ & politica illustrantur. 607
 §. 1. 614
 §. 11. 614

D d d d d

119135324

§. II. De falsæ monete fabricatoribus, eorumq; crimine & pena. 622
 §. III. Utrum falsæ pecuniæ fabricator, Delusæ & legitime inficiator
 templi sacri immunitate gaudeat, indeque decisio Text. in cap. Inter alia,
 de immunitate Eccles. utriusque juris concordati hinc expenditur. 630
 §. IV. In dolo templi Derivatio & finis iustitiæ simul & pietatis confi-
 titur. 635
 §. V. Quod in criminibus, quæ atrocitate implicentur, eorum perpetratores,
 indeque & falsæ monete reus immunitate Ecclesiastica gaudere non
 debeant. 642

IN-

INDEX LIBRI ANTINOMIARVM.

Qua in quinque Libris Gregorii IX. P. M.
 Decretalium esse dicuntur.

EX LIBRO I. DECRETALIUM.

Proœmium.	663
Lucerna de variis argumentandi modis tam in Iure Canonico quam Civili.	666
Antinomia I. Ex libro primo Decretalium, Tit. 3. de Rescriptis. Textus in cap. ca- terum 3. ejusdem tituli, cum cap. sanè 2. de Officio Delegati.	692
Antinomia II. Dict. lib. I. Decretalium ex cap. ex litteris 20. eod. tit. de Rescript. cum cap. decenti, §. præscriptione, 25. quest. 1. & cum Textu in cap. gratia, de re- scrip. lib. 6.	698
Antinomia III. Text. in cap. significavit, 36. eod. tit. cum cap. quia vero, de iudicis, & cum cap. sæpe, de res. spol. & cap. I. de alienation. Iudic. & cum cap. dilecti, de foro comper. & cap. proposuit, de concess. prebend.	704
Antinomia IV. Ex textu in cap. fin. tit. de consuetudine, eod. lib. I. Decretal. cum cap. consuetudinis, I I. distinct. & cum l. 2. Cod. quæ sit longa consuetudo, & cum §. pen. Insti. de capit. dimittit. & §. fin. de legit. agnat. Tutela.	707
Antinomia V. Ex textu cum in iure peritus, 33. de electione, eod. lib. I. cum cap. fin. de infra. & cum cap. per nostras, de iure patronatus, & cum cap. cum una, eod. tit. de elect.	713
Antinomia VI. Textus cap. inter corporalia, & cap. quarto, de transit. Episcopi, & cap. Gaudemus de Divoritis, cum textu in cap. quod proposuisti, & cap. concubisti, & cap. uxor à viro, 32. quest. 7. & cap. si qua mulier, 31. q. 1.	720
Antinomia VII. Ex textu in cap. admoneat, 4. cum cap. quod in dubiis, 8. tit. 9. de Re- nuntiatione, eod. lib. I.	732
Antinomia VIII. Ex textu in cap. significasti, tit. de Officio Delegati, eod. lib. I. & in cap. cum venissent, de eo qui mittitur in possess. cum cap. quisquis, 2. quest. 6. & cap. si quis contra Clericum, de foro comper. & cum l. 1. ff. de offic. eius, & l. iudex poss- equam, de re iudic. & l. à Divo Pio, l. 5. ff. eod.	736
Antinomia IX. Ex textu ex cap. relatum, cum seq. cap. gratum, eod. lib. I. & in. de offic.	D d d d d d 2

TOMVS VLTIVS Epistolarum siue libro-

rum epistolarium diui Eusebii Hieronymi Stridonensis,
complectens tā ἑρμηνευτικὰ, nempe quæ ad expositionem
diuinæ scripturæ faciunt: unâ cum argumentis
& scholiis Des. Erasmi Roterodami.

*Este Santo P. in opera omnia con sus 7. Compañeros se pusie-
ron en la libreria de Capp. del Buen suceso año de 1723, siendo
Guardian el R. P. A. Duhaumentand de Sevilla Califf. de la Supre-
ma y Exam. Synodal de este Arzobispado suana con se*

PARISIIS,

Apud Carolam Guillard, sub Sole aureo, via
ad diuum Iacobum, Anno domini

1 5 4 6

11011-8
R E V E R E N D I S S I M O I N C H R I S T O P A T R I
D. D. Guillelmo Vuaramo Archiepiscopo Cantuariensi, totius Angliæ primati & le-
gato nato, Erasmus Roterodamus S. D.

N hoc uolumen congeſimus libellos aut epistolâs, quibus uir doctissimus diuersorum
hominum quæſtionibus satisfecit: non alium ordinem sequuti, quàm qui librorum est,
unde quæſtiones huiusmodi proferuntur. Paucula quædam, quæ partim huius generis
non erant, partim ne speciem quidem habebant epistolârû, semouimus, aliis adiungenda
tomis, quibus magis congruunt. Admiscuimus autem huic uolumini præfationes
quæ in uulgatis codicibus in frontispitio sacrorum uoluminum præfiguntur, quò pos-
sint hæc & emendatioribus habeantur, & scholiis additis intelligibiliores, sed eas duntaxat quæ uerè Hierony-
mi sunt. Sunt enim inter has quædam nonnullæ, quas adnotauimus quidem, uerùm non adiecimus, ne
quid hic esset alienum. Cæterum postea quàm in operis progressu uidimus, quædam inanis exiguitatem, adie-
cimus Hebraicas traditiones cum aliis nonnullis, quæ nihil habent epistolæ formam, uolumen igitur hoc habe-
tâ *ἩΡΟΥΜΑΤΙΚΑ*, hoc est, quæ ad enarrationem scripturæ diuinæ faciunt: quod in hoc consilio uoluimus ul-
timum habere locum, quò magis congruat cum reliquis illius libris, quibus præcedunt diuinæ scripturæ uolu-
mina. Neque uerò mihi malè quadrat, opinor, ordinis ratio. Primus uitæ ac mores instituit, quam curam
omnium primam esse conuenit. Proximus fidei habet defensionem, ultimus sacra eruditionem. Bene ui-
uere est omnium: pro fide pugnare iam non tyronis est, sed exercitati militis. Post doctoris personam su-
scipere, eius est, cui tum morum integritas, tum erudition non uulgaris autoritatè conciliarit. Atque id qui-
dem temporis summa erat omnium episcoporum autoritas, cui sæpe cesserit & Cæsarea maiestas, qua tū
nihil in terris habebatur maius, quod multis argumentis, & in monumentis docere licet: ac fortassis
esset eadem nunc quoque, ni paucorum fulgor ceterorum præteriret splendorem: aut nisi plerique nunc
ea negligenter, quibus olim episcopis apud populum præliabatur autoritas. Ea sunt uitæ integri-
tas, doctrina sacra, ac de omnibus benemerita, & inuicibilis. At Hieronymus episcopus non
erat, & tamen tantum dignitatis illi conciliari, cum omnia uitæ sanctimonia cõiuncta,
quantum uix episcoporum ulli cõtingerat. Tamen erat apud omnes Hieronymiani nominis celebritas,
ut ad unum ex omnibus totius orbis regionibus, uelut ad certissimum oraculum, concurreretur, si quid
in literis diuinis aut obscurum esset, aut controuersum. Ad hunc uariis de rebus quæſtiones des-
cebantur ex Italia, ex Hispania, ex Africa, & Græcia, ex omnibus Galliarum partibus, ex extrema de-
que Germaniæ Getica, quæ serò cœpit mansuescere. Tanque parata fuit sacræ eruditionis uis & ube-
tas, ut & unus & senex tot argumentis suffecerit. Nec puduit eruditos episcopos à presbytero doceri,
quorum præter alios erat Augustinus. Proinde commouit me, præsul absolutissime, quum incomparabi-
lis uiri dignitas, tum tua uoluntas, quam grauissimo cum iudicio semper coniunctam esse scio: ut primam
æditionem satis elaboratam recognosceremus, in quo negotio se nos gessimus, ut auctor facile de-
prehensus sit, mihi laborem hunc nec sine causa, nec sine fructu susceptum fuisse. quum candidus etiam
erit & gratus, agnoscat se tuæ celsitudini, cui iam pridem debebat plurimum, nunc factum obstrictiorem,
cuius benignitati penè totum debet acceptum ferre, si quam utilitatem publicis studiis attulimus. Quòd
talis Mæcenâs iuueni contigisset, poterat Erasmus & inter felices numerari. Utinam autem quod conati
sumus cõtingat, ut tui nominis memoria tã plausibilis sit apud posteros, quàm tui sanctissimi mores præ-
merentur omnium bonorum amorem. Scio tuam pietatem à nemine gratiâ expectare benefactorum, præ-
ter quàm à deo: qui sic ad benefaciendum omnibus natus es, ut beneficium accepisse uidearis, si quem be-
neficio iuueris. Scio tuam modestiam nihil minus appetere, quàm laudem apud homines: sed nullis maie-
re merito persoluitur laus, quàm his qui laudem ab hominibus non expectant. Dominus Iesus religiosam
seuicentem tuam publicis studiis & Ecclesiis Britanniæ diu seruet incolumem. Basileæ Nonis Iunius.
Anno. M. D. XXIII.

A D. ERASMI ROTERODAMI ~~in sequentem epistolam argumentum.~~

Ethnicorum sapietum, & ecclesiasticorum exemplis pro- uocat ad studium literarum, praecipue sacrarum: & in his quantum sit difficultatis, ostendit. Deinde ceu mundum quem- dam diuinae scripturae exponit oculis, ac veluti per tran- sientem ostendit, quo magis inflammet ad huius studium, singu- los eius libros, autores & argumeta elogijs quibusdam bre- uiter commendans.

HIERONYMVS PAVLINO.

Rater Ambrosius tua mihi mu- nuscula perferes, detulit & sua- uissimas literas: quae a princi- pio amicitiarum, fide iam pro- batae fidei & veteris amicitiae praeferebant. Vera enim illa ne- cessitudo est, & Christi glutino copulata: quam non utilitas rei

familiaris, non praesentia tantum corporum, non sub- dola & palpans adulatio: sed dei timor & diuinarum

B scripturarum studia conciliant. Legimus in veteribus historiis, quosdam lustrasse prouincias, novos adisse po- pulos, maria transisse: vt eos quos ex libris nouerant, coram quoque viderent: Sic Pythagoras Memphiticus

Plato.

vates, sic Plato Aegyptum & Architam Tarentinum, eamque oram Italiae, quae quondam magna Graecia di- cebatur, laboriosissime peragrauit: vt qui Athenis ma- gister erat & potens, cuiusque doctrinam Academiae gymnasia personabant, fieret peregrinus atque discipu- lus, malens aliena verecunde discere, quam sua impu- denter ingerere. Denique cum literas quasi toto fugie- tes orbe persequitur, captus a piratis atque venunda- tus, etiam tyranno crudelissimo paruit, captiuus, vin- ctus, & seruus. Tamen quia philosophus, maior emen- te se fuit.

Titus Livi

C Ad Titum Livi lacteo eloquentiae fonte manantem, de vltimis Hispaniae, Galliarumque finibus quosdam venisse nobiles legimus: & quos ad contem- plationem sui Roma non traxerat: vnius hominis fama per- duxit. Habuit illa aetas inauditum omnibus seculis ce- lebrandumque miraculum, vt tantam urbem ingressi, aliud extra urbem quaerent.

Apollonius

Apollonius, siue ille ma- gus (vt vulgus loquitur) siue philosophus, vt Pythago- rici tradunt, intrauit Persas, pertransiuit Caucasum, Al- banos, Scythas, Massagetas, opulentissima Indiae regna penetravit: & ad extremum latissimo Physon amne transmissio, peruenit ad Brachmanas: vt Hiarcha in throno sedentem aureo: & de Tantali fonte po- tantem, inter paucos discipulos, de natura, de motibus siderum ac dierum cursu audiret docentem: inde per E- lamitas, Babylonios, Chaldaeos, Medos, Assyrios, Par- thos, Syros, Phoenices, Arabes, Palaestinos, reuersus A- lexandriam, perrexit Aethiopia: vt gymnosophistas & famosissimam Solis mensam videret in sabulo. In- uenit ille vir ubique quod disceret: & semper proficiens, semper se melior fieret. Scripsit super hoc plenissime octo voluminibus Philostratus. Quid loquar de seculi hominibus: cum apostolus Paulus vas electionis & ma- gister gentium, qui de conscientia tanti in se hospitis lo- quebatur: An experimentum quaeritis eius qui in me lo- quitur Christus? Post Damascum Arabiamque lustra- ta, ascenderit Hierosolimam, vt videret Petrum, & ma- serit apud eum diebus quindecim. Hoc enim myste- rio hebdomadis & ogdoadis, futurus gentium praedi- cator instruendus erat. Rursumque post annos quatuor- decim, assumpto Barnaba & Tito exposuerit apostolis

Ato. 9.
1. Timo. 2.
2. Cor. 13.
Galat. 2.

Tomus tertius.

euangelium, ne forte in vacuum curreret, aut cucurrisset.

Galat. 2.

Habet enim nescio quid latentis *ερεπυελας* viua vox:

D

& in aures discipuli de autoris ore transfusa fortius so- nat. Vnde & Aeschynes, cum Rhodi exularet: & lege-

Aeschynes

retur illa Demosthenis oratio, quam aduersus eum ha- buerat, mirantibus cunctis atque laudantibus, suspirans

ait: Quid si ipsam audissetis bestiam, sua verba reso- nantem? Haec non dico, quod sit in me aliquid tale, quod

vel possis, vel velis discere: sed quod ardor tuus ac di- scendi studium, etiam absque nobis per se probari debeat.

Ingenium docile & sine doctore laudabile est. Non quid inuenias, sed quid quaeras consideramus. Mollis cera & ad formandum facilis, etiam si artificis & plastae ces- sent manus, tamen virtute totum est, quicquid esse

potest. Paulus apostolus ad pedes Gamalielis legem domini & prophetas didicisse se gloriatur, vt armatus

Ato. 22.

spiritualibus telis, postea diceret confidenter: Arma militiae nostrae, non carnalia sunt: sed potentia deo, ad destructionem munitionum, consilia destruentes: & om- nem altitudinem extollentem se aduersus scientiam dei, & captiuam omnem intellectum, ad obediendum

2. Cor. 10.

Christo: & subiugare parati cunctam inobedientiam.

E

Ad Timotheum scribit ab infantia sacris literis eru- ditum: & hortatur ad studium lectionis, ne negligat gra- tiam quae data sit ei per impositionem manus presby- teri. Tito praecipit, vt inter ceteras virtutes episcopi,

1. Timo. 4.

quem breui sermone depinxit: scientiam quoque eligat scripturarum. Obtinens, inquit, cum qui secundum doctrinam est fidelem sermonem: vt potens sit exhor- tari in doctrina sana, & contradicentes reuincere. Sa- cta quippe rusticitas solum sibi prodest: & quantum a- dificat ex vita merito ecclesiam Christi, tantum nocet si destruentibus non resistat.

Ad Titum.

Malachias prophe- ta, imo per Malachiam dominus, interrogauit sacer- dotes legem. Instantium sacerdotis officium est, inter- rogatum respondere de lege. Et in Deuteronomio le- gimus: Interroga patrem tuum, & annuntiabit tibi: seniores tuos, & dicent tibi. In psalmo quoque centesi- mo decimo octavo: Cantabiles mihi erant iustificatio- nes tuae: in loco peregrinationis meae. Et in descriptio- ne iusti viri, cum cum David arbori vitae, quae est in paradiso, compararet: inter ceteras virtutes & hoc in- tulit: In lege domini voluntas eius: & in lege eius me- ditabitur die ac nocte. Daniel in fine sacratissimae vi- sionis iustos ait, fulgere sicut stellas: & intelligentes, hoc est doctos, quasi firmamentum. Vides quantum inter se distent, iusta rusticitas, & docta iusticia? Alij stellis, alij caelo comparantur: quanquam iuxta Hebraicam veritatem, vtrumque de eruditis possit intelligi: Ita enim apud eos legimus: Qui autem docti fuerint, ful- gebunt quasi splendor firmamenti: & qui ad iusticiam erudiunt multos, quasi stellae in perpetuas aeternitates.

Sancta ru- sticitas.

Deut. 32.

F

Psalm. 117.
Daniel. 12.

Cur dicitur Paulus apostolus vas electionis? Nempe quia legis & sanctarum scripturarum armarium est. Pha- risaei stupent ad doctrinam domini: & mirantur in Pe- tro & Ioanne quomodo legem sciunt, cum literas non didicerint. Quicquid enim alijs exercitatio & quoti- diana in lege meditatio tribuere solet, illis spiritus san- ctus suggerebat. Et erant iuxta quod scriptum est deo- didacti. Duodecim annos saluator impleuerat, & in templo senes de quaestionibus legis interrogans, magis docet, dum prudenter interrogat. Nisi forte rusticum Petrum, rusticum dicimus Ioannem: quorum vter- que dicere poterat: Et si imperitus sermone, non ta- men scientia. Ioannes rusticus piscator, indoctus: Et

Ato. 9.
Matt. 7. &
Mar. 11. & 6.
Ato. 4.

2. Cor. 11.

a ij vnde

Ioan. 1. **G** vnde vox illa obsecro, In principio erat verbū, & verbum erat apud deum, & deus erat verbum: λόγος enim
 λόγος. Græcè multa significat. Nam & verbum est, & ratio, & supputatio, & causa vniuscuiusq; rei, per quā sunt singula quæ subsistunt. Quæ vniuersa rectè intelligimus in Christo. Hoc doctus Plato nesciuit: hoc Demosthenes eloquens ignorauit. Perdam, inquit, sapientiam sapientium, & prudentiam prudentium reprobabo. Vera sapientia perdet falsam sapientiā: & quāquam stultitia prædicationis in cruce sit, tamē Paulus sapientiā loquitur inter perfectos. Sapientiam autem non seculi huius: nec principium istius seculi, quæ destruitur: sed loquitur dei sapientiam in mysterio absconditam, quā prædestinauit deus ante secula. Dei sapientia Christus est. Christus enim dei virtus, & dei sapientia. Hæc sapientia in mysterio abscondita est: de qua & noni psalmi titulus prænotatur, pro occultis filij: in quo sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ absconditi: & qui in mysterio absconditus erat, prædestinatus est ante secula. Prædestinatus autem, & præfiguratus, in lege & prophetis. Vnde & prophetæ appellabantur videntes: quia videbant eum, quem ceteri non videbant. Abraham vidit diem eius: & latatus est. Aperiebantur cæli Ezechieli: qui populo peccatori clausi erāt. Reuela, inquit David, oculos meos: & considerabo mirabilia de lege tua. Lex enim spiritualis est, & reuelatiōe opus est, vt intelligatur, ac reuelata facie dei gloriam contemplerur. Liber in Apocalypsi septem sigillis signatus ostenditur: quem si dederis homini scienti literas, vt legat, respondebit tibi: Non possum, signatus est enim. Quanti hodie putant se nosse literas, & tenent signatū librum: nec aperire possunt, nisi ille reserauerit, qui habet clauem David: qui aperit, & nemo claudit: claudit, & nemo aperit: In actis Apostolorum sanctus Eunuchus: imo vir (sic enim eum scriptura cognominat) cū legeret Esaiam, interrogatus à Philippo: Putasne intelligis quæ legis? respondit, quomodo possum nisi aliquis me docuerit: Ego, vt de me loquar interim, nec sanctior sum hoc Eunuchis, nec studiosior, qui de Aethiopia, id est de extremis mundi finibus venit ad templū, reliquit aulam regiam: & tātus amator legis, diuinæq; scientiæ fuit, vt etiam in vehiculo sacras literas legeret: & tamen cum librum teneret, & verba domini cogitatione conciperet, lingua volueret, labijs personaret, ignorabat eum quem in libro nesciens venerabatur. Venit Philippus, ostendit ei Iesum, qui clausus latebat in litera. O mira doctoris virtus. Eadem hora credit Eunuchus, baptizatur, & fidelis & sanctus factus est, ac de discipulo magister: plus in deserto fonte ecclesiæ, quàm in aurato synagogæ templo reperit, Hæc à me breuiter perstricta sunt (neque enim epistolaris angustia euagari longius patiebatur) vt intelligeres te in scripturis sanctis, sine præuio & monstrante, semitam non posse ingredi. Taceo de grammaticis, rhetoribus, philosophis, geometris, dialecticis, musicis, astronomis, astrologis, medicis: quorum scientia mortalibus vel vtilissima est, & in tres partes scinditur, ³⁴ δ' ὀργανοῦ, πλὴν μέθοδον, πλὴν ἐμπειρίαν. Ad minores artes veniam, & quæ nō tam lingua quàm manu administrantur. Agricola, cementarij, fabri metallorum, lignorumve cæsores, lanarij quoq; & fullones, & ceteri qui variam suppellectilē & vilia opuscula fabricantur, absq; doctore non possunt esse quod cupiunt. Quod medicorum est, promittunt medici: tractant fabrilia fabri. Sola scripturarum ars est, quā sibi omnes passim vin-

dicant. Scribimus indocti doctique poemata passim. »
 Hanc garrula anus, hanc delirus senex, hanc sophista K
 verbosus, hanc vniuersi præsumunt, lacerant, docent
 antequam discant. Alij adducto supercilio, grandia
 verba trutinantes: inter mulierculas de sacris literis
 philosophantur. Alij discunt, pro pudor, à feminis,
 quod viros doceant: & ne parum hoc sit, quadam fa-
 cilitate verborum, imo audacia edisserunt aliis, quod
 ipsi non intelligunt. Taceo de mei similibus, qui si for-
 tē ad scripturas sanctas, post seculares literas vene-
 rint: & sermone composito aurem populi mulserint,
 quicquid dixerint, hoc legem dei putant: nec scire di-
 gnantur, quid prophetæ, quid Apostoli senserint. Sed
 ad sensum suum incongrua aptant testimonia, quasi
 grande sit, & nō vitiosissimum docendi genus, deprauare
 sententias, & ad voluntatem suam, scripturam
 trahere repugnantem. Quasi non legerimus, ³⁵ Ho-
 merocentonas, & Vergiliocentonas: ac non sic etiam
 Maronem sine Christo possimus dicere Christianum,
 quia scripserit: ³⁶ Iam redit & virgo, redeunt Saturnia
 regna. Iam noua progenies cælo demittitur alto. Et pa-
 trem loquentem ad filium, ³⁷ Nate, mea vires, mea ma-
 gna potentia solus. Et post verba saluatoris in cruce:
³⁸ Talia perstabat memorans, fixusq; manebat. Pueri-
 lia sunt hæc, & circulatorū ludo similia, docere quod
 ignores: imo vt cum stomacho loquar, ³⁹ ne hoc qui-
 dē scire quod nescias. ⁴⁰ Videlicet manifestissima est
 Genesis, in qua de natura mundi, de exordio generis
 humani, de diuisione terræ, de confusione linguarum
 & gentium, vsque ad exitum scribitur: Hebræorum.
⁴¹ Patet exodus cum decem plagis, cum decalogo,
 cum mysticis diuinisq; præceptis. In promptu est Le-
 uiticus liber, in quo singula sacrificia, imo singula pe-
 nē syllabæ, & vestes Aaron, & totus ordo Leuitic^o, spi-
 rant cælestia sacramenta. Numeri vero, nōne totius
 arithmeticæ, & prophetiæ Balaã, & quadraginta dua-
 rum per eremū mansionū mysteria continēt? ⁴² Deu-
 teronomium quoque secunda lex, & euangelicæ legis
 præfiguratio: nōne sic ea habet quæ priora sunt, vt ta-
 men noua sint omnia de veteribus? ⁴³ Hucusque Moy-
 ses, hucusque ⁴⁴ pentateuchus: ⁴⁵ quibus quinque ver-
 bis, loqui se velle Apostolus in Ecclesia gloriatur. Iob
 exemplar patientiæ, quæ nō mysteria suo sermone cō-
 plectitur: ⁴⁶ Prosa incipit, versu labit, pedestri sermo-
 ne finitur: omnesq; ⁴⁷ leges dialecticæ, ⁴⁷ propositione,
 assumptione, confirmatione, conclusione determinat.
 Singula in eo verba, plena sunt sensibus. Et, vt de ceteris
 sileam, resurrectionem corporum sic prophetat: vt
 null^o de ea vel manifestius, vel cautius scripserit. Scio, Iob. 19.
 inquit, quod redemptor meus viuuit, & in nouissimo die
 de terra resurrecturus sum: & rursus circundabor pel-
 le mea: & in carne mea videbo deum. Quem visurus
 sum ego ipse: & oculi mei conspiciuntur sunt, & non a-
 lius. Reposita est hæc spes mea in sinu meo. Veniam ad
 Iesum Naue, qui typus domini non solum gestis sed
 etiam nomine, transit Iordanem, hostium regna sub-
 uertit, diuisit terrā victori populo, & per singulas vr-
 bes, viculos, montes, flumina, torrentes, atq; confinia,
 ecclesiæ cælestisq; Hierusalem spiritualia regna descri-
 bit. † In Iudicū libro quot principes populi, tot figuræ † distribuit
 sunt. Ruth Moabitidis, Esaiæ explet vaticinium, dicētis: Esaiæ. 16.
 Emitte agnum domine dominatorem terræ, de petra
 deserti, ad montē filia Siō. Samuel in Heli mortuo, &
 in occiso Saul, veterē legem abolitā monstrat. Porro
 in Sadoch atq; David, noui sacerdotij, nouiq; imperij
 sacramenta

A sacramenta testatur. Malachim, id est Regum tertius, & quartus liber à Solomone vsque ad Iechoniã: & ab Hieroboam filio Nabath, vsque ad Osee, qui ductus est in Assyrios, regnum Iuda & regnum describit Israël. Si historiam respicias, verba simplicia sunt. Si in literis sensum latet in spexeris, ecclesiã paucitas, & hæreticorum contra ecclesiã bella narrantur. Duodecim propheta in vnus voluminis angustias coartati, multo aliud quàm sonant in litera, præfigurant. Osee crebro nominat Ephraim, Samariam, Ioseph, Iezraël, & vxorẽ fornicariam, & fornicationis filios, & adulterã cubiculo clausam mariti, multo tẽpore sedere viduã: & sub veste lugubri, viri ad se reditum prætolari. Iohel filius Phatuel, describit terram duodecim tribuũ, heruca, brucho, locusta, rubigine vastante corruptã: & post euerisionem prioris populi, effusum spiritum sanctum ⁴⁸ super seruos dei, & ancillas, id est ⁴⁹ super cẽtum viginti credentiũ nomina, qui effundendus erat ⁵⁰ in cœnaculo Sion: qui centum viginti, ⁵¹ ab vno vsq; ad quindecim paulatim & per incrementa surgentes, **B** quindecim graduum numerũ efficiũt: qui in psalterio mysticẽ continẽtur. Amos pastor & rusticus & ruborum mora desstringens, paucis verbis explicari non potest. Quis enim dignẽ exprimat tria & quatuor scelera Damasci, Gazã, & Tyri, & Idumẽã, & filiorum Ammon, & Moab, & in septimo octauoq; gradu Iudã & Israël: Hic loquitur ad vaccas pingues, quã sunt in monte Samariã, & ruituram domum maiorem minoremq; testatur. ⁵² Ipse cernit fictorem locustę: & stãtem dominum super murũ litum vel adamantinũ, & vncinum pomorum, attrahentem supplicia peccatoribus, & famem in terram: nõ famem panis, nec sitim aquã, sed audiendi verbũ dei. Abdias qui interpretatur seruus dei: peronat contra Edom sanguineum, terrenumq; hominem. Fratris quoque Iacob semper æmulum, hasta percutit spirituali. Ionas colũba pulcherrima, naufragio suo passionem domini præfigurans, mundum ad penitentiam reuocat: & sub nomine Niniue, salutẽ gentibus nunciat. ⁵³ Micheas de Morasthi cohæres Christi, vastationem annunciat filiã latronis, & obsidionem ponit contra eam: quia maxillã percusserit iudicis Israël. **C** Nahum consolator orbis, increpat ciuitatem sanguinum, & post euerisionem illius loquitur: Ecce super montes pedes euangelizantis & annunciantis pacem. ⁵⁴ Habacuk luctator fortis & rigidus, stat super custodiam suam, & figit gradum super munitionem: vt Christum in cruce contempletur, & dicat: Operuit cœlos gloria eius, & laudis eius plena est terra. Splendor eius, vt lux erit: cornua in manibus eius, ibi abscondita est fortitudo eius. ⁵⁵ Sophonias speculator & arcanorum domini cognitor, audit clamorem à porta piscium, & eiulatum à secunda, & contritionẽ à collibus. Indicit quoq; vlulatum habitatoribus pilã: quia conticuit omnis populus Chanaan: disperierunt vniuersi, qui inuoluti erant argento. ⁵⁶ Aggeus festiuus & latus: qui seminauit in lachrymis, vt in gaudio meteret, destructũ templum reedificat, dominumq; patrem inducit loquentẽ: Adhuc vnũ modicum, & ego commouebo cœlum & terrã & mare & aridam, & mouebo omnes gentes: & veniet desideratus cunctis gentibus. ⁵⁷ Zacharias memor domini sui, multiplex in prophetia, Iesum vestibus sordidis indutũ, & lapidem oculorum septem, candelabrũq; aureum cum totidem lucernis, quot oculis, duas quoq; oliuas à sinistris lampadis cernit & dextris: vt post e-

quos varios, & rufos, & albos, & dissipatas quadrigas **D** ex Ephraim, & equum de Hierusalem, pauperem regẽ vaticinetur & prædicet, sedentem super pullum filium asinã subiugalis. ⁵⁸ Malachias apertẽ, & in fine omniũ prophetarum, de abiectiõne Israël & vocatione gentium: Non est mihi, ait, voluntas in vobis, dicit dominus exercituum, & munus non suscipiam de manu vestra. Ab ortu enim solis vsque ad occasum, magnum est nomen meum in gentibus: & in omni loco sacrificatur & offertur nomini meo oblatio munda. Esaiam, Hieremiam, Ezechielem, & Danielem quis possit vel intelligere, vel exponere? Quorum primus non prophetiam mihi videtur texere, sed euangelium. Secundus virgam nuceam, & ollam succẽsam à facie Aquilonis, & pardum spoliatum suis coloribus: ⁵⁹ & quadruplex diuersis metris nectit alphabetũ. Tertius principia & finem tantis habet obscuritatibus inuoluta: vt apud Hebræos ⁶⁰ istã partes ⁶¹ cum exordio geneseos ante annos triginta non legantur. Quartus verò qui & extremus inter quatuor prophetas, temporum cõsciũs, ⁶² & totius mudi philostoros, lapidem præcisum **E** de monte sine manibus, & regna omnia subuertẽtem, claro sermone pronũciat. David ⁶³ Simonides noster, Pindarus & Alcaeus, Flaccus quoque, Catullus & ⁶⁴ Serenus, Christum lyra personat, & in decachordo psalterio ⁶⁵ ab inferis suscitatur resurgentẽ. ⁶⁶ Solomon pacificus ⁶⁷ & amabilis domini, mores corrigit, naturã docet, ecclesiã iungit & Christum, sanctarumq; nuptiarum dulce canit ⁶⁸ epithalamium. Hester in ecclesiã typo populum liberat de periculo, & interfecto Aman, qui interpretatur iniquitas, partes conuiuij & diem celebrem mittit in posteros. ⁶⁹ Paralipomenon liber, id est, instrumenti veteris ⁷⁰ *πικτιμῆ*, tãtus ac talis est: vt absq; illo si quis scientiam scripturarũ sibi voluerit arrogare, seipũ irrideat. Per singula quippe nomina iuncturasq; verborum, & prætermisã in Regũ libris tanguntur historiã, & innumerabiles explicantur Euangelij quæstiones. Esdras & Neemias, ⁷¹ adiutor videlicet & consolator à domino, ⁷² in vnum volumen coartantur: instaurant templum, muros extruunt ciuitatis: omnisq; illa turba populi redeuntis in patriam, & descriptio sacerdotum, leuitarum, Israëlitis, **F** profelytorum, ac per singulas familias murorum ac turrium opera diuisa: aliud in cortice præferunt, aliud retinent in medulla. Cernis me scripturarum amore raptum excessisse modum epistolã, & tamen non impleisse quod volui. Audiuius tãtum quid nosse, quid cupere debeamus, vt & nos quoq; possimus dicere: Cõcupiuit anima mea desiderare iustificationes tuas in omni tempore. Caterum Socraticum illud impletur in nobis: Hoc tantum ⁷³ scio, quod nescio. Tangam & nouum breuiter testamentum. Mattheus, Marcus, Lucas, & Ioannes, quadriga domini, & verum Cherubim, quod interpretatur scientiã multitudo, per totũ corpus oculati sunt, scintillã emicant, discurrunt fulgura, pedes habent rectos & in sublime tendẽtes, terga pennata & vbique volitantia. Tenent se mutuò, sibiq; perplexi sunt, & quasi rota in rota voluuntur, & pergunt quocunq; eos flatus sancti spiritus perduxerit. Paulus Apostolus ad septẽ Ecclesiã scribit ⁷⁴ (octaua enim ad Hebræos à plerisque extra numerũ ponitur.) Timotheum instruit ac Titum, Philemonem ⁷⁵ pro fugitiuo famulo deprecatur. Super quo tacere melius puto, quàm pauca scribere. Actus Apostolorum nudam quidem sonare videtur historiã, & na-

Malach. 1.

Danic. 2.

F

Psal. 118.

Epistola ad Hebræos.

Gscientis Ecclesiæ infantiam texere: sed si nouerimus scripturam eorum Lucam esse medicum: cuius laus est in Euangelio: animaduertemus pariter omnia verba illius, animæ languentis esse medicinam. Iacobus, Petrus, Ioannes, Iudas Apostoli, septem epistolas adiderunt tam mysticas quam succinctas, & breues pariter & longas: breues in verbis, longas in sententiis, ut rarus sit qui non in earum lectione cæcutiat. Apocalypsis Ioannis tot habet sacramenta, quot verba. Parum dixi pro merito voluminis. Laus omnis inferior est: in verbis singulis multiplices latet intelligentiæ. Oro te frater charissime, inter hæc viuere, ista meditari, nihil aliud nosse, nihil querere: nonne tibi videtur iam hic in terris regni cælestis habitaculum? Nolo offendaris in scripturis sanctis simplicitate, & quasi vilitate verborum: quæ vel vitio interpretum, vel de industria sic prolata sunt, ut rusticam concionem facilius instruerent: & in vna eademque sententia, aliter doctus, aliter audiret indoctus. Non sum tam petulans & hebes: ut hæc me nosse pollicear, & eorum fructus capere, quorum radices in cælo fixæ sunt: sed velle fateor. Sedeti me præfero, magister renuens, comitem spondeo. Petenti datur, pulsanti aperitur, querens inuenit. Discamus in terris, quorum nobis scientia perseveret in cælo. Obuiis te manibus excipiam: & ut ineptè aliquid ac de ⁷⁶ Hermagoræ tumiditate effundam, quicquid quæsieris, tecum scire conabor. Habes hic amantissimum tui fratrem Eusebium: qui literarum tuarum mihi gratiam duplicauit, referens honestatem morum tuorum, contemptum seculi, fidem amicitiam, amorem Christi. Nam prudentiam & eloquij venustatem, etiam absque illa ipsa epistola præferbat. Festina quæso te, & hærentis in scalo nauiculæ funem magis præcide, quam solue. Nemo renunciaturus seculo bene potest vendere, quæ contempsit ut venderet. Quicquid in sumptus de tuo tuleris, pro lucro computa. Antiquum dictum est: ⁷⁷ Auaro tam deest quod habet, quam quod non habet. Credeti ⁷⁸ totus mundus diuitiarum est. Infidelis etiam obolo indiget. Sic viuamus tanquam nihil habentes, & omnia possidentes. Victus & vestitus, diuitiæ Christianorum. Si habes in potestate rem tuam, vende: si non habes, proiice. Tollenti tunicam, & pallium relinquendum est. ⁷⁹ Scilicet nisi tu semper recraftinans, & diè de die trahens, caute & pedetentim tuas possessiunculas vendideris, non habet Christus unde alat pauperes suos. Totum deo dedit, qui seipsum obtulit. Apostoli nauem tantum & retia reliquerunt. Vidua duo ara misit ad gazophylacium, & præfertur Cræsi diuitiis. Facile contemnit omnia, qui se semper cogitat esse mortuum.

SCHOLIA.

Væ à principio amicitiarum fidem. Hunc locum esse deprauatum, vel ex hoc liquet, quod exemplaria nulla inter se consentiunt. Fortè sic legendum est: Quæ à principio probatæ iam fidei fidè, & veteris amicitie noua præferbant argumenta. Apparet Paulinum in initio epistolæ suæ locutum fuisse de necessitudine sua, quam habebat cum Hieronymo. Eam cum vetus esset, nouis argumētis renouauit. Catalogus exemplorum quæ sequuntur eo pertinet, ne quis sibi statim vindicet scientiam sacrarum scripturarum, sed diu discat priusquam doceat.

2 Sic Pythagoras Memphi. De studio Pythagoræ, meminerunt Valerius Maxi. lib. viij. & Diogenes in illius vita. Iuuenis adhuc Aegyptum adiit: nam Aegypti ciuitas est Memphis, eiusque gentis literas ac sermonem perdidit. Tum vatam Memphiticorum arcanos commentarios scrutans, innumerabilem seculorum obseruationem cognouit. Hinc ad

Perfas profectus, magorum disciplinas omnes didicit. Deinde in Cretam nauigauit, ibique cum Epimenide descendit in antrum Idæum. Profectus est & in Lacedæmoniam, ut eorum politiam, & instituta cognosceret. Post hæc descendit ad certamen Olympicum. Denique Italiam adiit. Nam à Samo patria, iam tyrannide oppressa, discesserat. Crotone docuit, & leges Italis dedit. ³ Plato Aegyptum. De Platone refert eodem in loco Valerius, & Laërtius in ipsius vita. Is cum post poëticam (nam hanc primum fuit amplexus) contulisset sese ad philosophiæ studium, audissetque post Socratis mortem Cratylum & Hermogenem annos iam natus duodetriginta, Megaram profectus est ad Euclidem mathematicum: post Cyrenem Aphricæ ciuitatem adiit: auctore Plutarcho. Hinc in Italiam ad Pythagoricos, Philolaum & Euryton. Dehinc Aegyptum adiit, & sacerdotum arcana didicit. Longè autem amore philosophiæ peregrinaturus, bellis Asiæ coactus, Athenas rediit. ⁴ Architam Tarentinum. Huius non meminit Laërtius, sed Valerius. Architas Pythagoricus erat, cuius epithaphium in Odis scripsit Horatius. Hunc audiuit Tarenti. Locris autem audiuit Timæum, Arionem, & Choetum. ⁵ Oram Italiæ. Id est, finem, quia mari obiacet ea pars Italiæ. ⁶ Magna Græcia. Sic Valerius in Italiæ etiam partem, quæ tunc maior Græcia dicebatur, perrexit. Et Plinius. Quotam partem ex ea appellando Græciam magnam. Apparet autem illic olim Italos Græcè fuisse locutos, ob commercia Græcæ gentis: quandoquidem & Hercules huc peruenisse legitur. ⁷ Ut qui Athenis. m. c. Videtur imitatus Valerium, sic enim ille. Quoque tempore à studiosis iuuenibus, certatim Athenæ Platonem doctorem quærentibus, petebantur, ipse Nili fluminis inexplicabiles ripas, vastissimosque campos, effusam barbariem, & flexuosos fossarum ambitus, Aegyptiorum senum discipulos lustrabat.

8 Academiæ gymnasia. Villa Platonis in qua docebat, semotus ab vrbe, dicebatur Academia. Gymnasia, dicuntur loca, in quibus exercebantur palestritæ, aut similes: postea philosophorum quoque conuentus gymnasia dicta: nam γυμνάζειν Græcis est exercere. ⁹ Captus à piratis. Nec is qui Platonis vitam collegit, nec Laërtius meminit huius rei. Narrant autem Platonem primum Siciliam adisse, ut Aetnæ ardentis videret miraculum: ibi euocatus à Dionysio ad colloquium, cum liberius quiddam dixisset, offensus grauer tyrannus, occidere parabat, verum exoratus à Dione, tradidit Pollidæ legato Lacedæmoniorum, ut eum venderet. Is Aeginam adductum vendidit. At Aeginetæ legem tulerant, ut capitale esset, si quis Atheniensis Aeginam veniret. Itaque capitis accersitus est. Absolutus est autem, cum patronus diceret, legem dicere: si quis homo, at hunc esse philosophum. Sed amicorum pecunia redemptus, liber Athenas remissus est. De hac re loqui Hieronymus satis apparet, cum addat, maior emente se fuit. Sed fieri potest, ut ille historicum aliquem secutus sit, qui re paulo diuersius exposuerit, id quod sæpe faciunt. ¹⁰ Ad Titum Lium. Plinius in epistola ad Nepotem. Nunquam ne legisti Gaditanum quendam Titi Lij nomine gloriaque commotum, ad visendum eum ab ultimo terrarum orbe venisse, statimque ut viderat, abisse? Gades autem in Hispania sunt. ¹¹ Apollonius. Tyaneum intelligit, qui vixit magni nominis, sub Claudio & Nerone usque ad tempora Neruæ. Huius peregrinationes ac vitam omnem scripsit Philostratus sophista, nugacissimis deliramentis, & prodigijs somnijs refertam. Vnde Hieronymus dubitat, utrum magum eum appellare debeat, an philosophum. ¹² Physon amne transmisso. Physon Hieronymus in locis Hebraicis eundem putat, quem autores Gangen appellant, qui & ipse in India est, influens in Oceanum Austrinum. ¹³ Peruenit ad Brachmanas. Brachmanes populi sunt Indiæ, de quibus incredibilia produnt auctores. Sūt vitæ tēperatissimæ: nullū illic animal quadrupes, nulla agricultura, nullū ferrum, non domus, nō ignis, nō aurum, non argentū, non panis, non vinum, sed aeris salubritate, paucissimis arborum scetibus & limpidissimæ aquæ potu quadiutissimè viuunt, pietatis & iusticiæ obseruantissimi. Aliaq; cōplura mira narratu, quæ persequi nō est huius instituti. Ad hos & Alexandrū visendi causa legimus peruenisse. ¹⁴ Ut Iarchā in throno &c. Philostratus in vita Apollonij li-

Plato.

Architas.

Magna Græcia.

L

Gymnasia

Plato.

M

Titus Lij

Apollonius

Physon.

Brachmanas.

Iarchas.

lonij li-

2. Cor. 6.

Matt. 5.

Matt. 4.
Marc. 12.
& Lucæ. 21.

Pythagoræ
peregrinatio.
Memphis.

A Ionij libro tertio scribit, apud Brachmanas sapientes esse, quorum princeps, ipsorum opinor lingua, Iarchas vocetur. Hos visit Apollonius, a quibus ita est acceptus. Iarchas in aere sedebat throno, aureis exornato statuis: is Apollonium nominatim salutabat. Infra Iarcham in sellis humilioribus sedebant ceteri. Deinde post dissertationem philosophicam, Iarchas ostendit Apollonio statuatam, Tantalum subscriptione notatam, longam cubitos quatuor, similem manu phiala porrigenti. In hanc humor perennis ita distillat, ut nunquam tamen exundet. Ex ea phiala bibunt Indici philosophi, priusquam eant cubitum. Deinde thoris herbaceis incumbetes dormiunt: ex eadem propinant, si quem in amicitiam recipiunt. 15 De Tantalus. Tantalus fonte. Fontem vocat phialam, quod in ea velut e fonte subscatens semper exuberet humor aquae. Tantalus vocat, quod statua quae phialam tenet, Tantalus titulum habeat. Nam hunc putat humanissimum fuisse. 16 Inter paucos discipulorum. Nam Apollonius refert duodeviginti fuisse. 17 Ut gymnosophistas. Gymnosophistae sunt ultra Indoscythas, ita vocati, quod nudi in sylvis agant, voluptatum omnium expertes, quibus mortaliu vita corrumpitur. De his quoque miranda dicta prodiderunt auctores, quae nihil ad huc pertinent locum. Solis mensa. 18 Famosissimam Solis mensam. Locus est in Aethiopia, nempe pratum quoddam, semper multa carniu copia refertur, quas illic noctu magistratus ponunt, ut exorto sole liceat vicinuis qui velit accedere, velicique: unde vulgus putat eam ciborum vim, diuinitus innasci campo: proinde locum *ἡλιωγράφου*, id est, Solis mensam vocant. Ad hanc visendam Cambyses rex legatos suos misit. Auctores, Herodotus in tertio, Solinus, & Pomponius Mela. 19 Post Damascum Arabiam. Sic enim ipse narrat in epistola ad Galatas: Sed abij in Arabiam, & iterum reuersus sum Damascum. Deinde post annos tres veni Hierosolimam videre Petrum, & mansi apud eum diebus quindecim. Et paulo post: Deinde post annos quatuordecim, iterum ascendi Hierosolimam cum Barnaba: assumpto & Tito. Ascendi autem secundum reuelationem, & contuli cum illis euangelium, quod praedico in gentibus: seorsim autem iis, qui videbantur aliquid esse, ne forte in vacuū currerem, aut cucurrissem. 20 Hoc enim mysterio. Quindecim, septenarium & octonarium complectuntur. Septenarius ad Iudaeos & legem Mosaicam pertinet. Octonarius ad euangelium. Sabbatum enim Iudaeorum septem diebus finiatur: huic successit euangelij gloria, & resurrectionis quies, quam octonarius numerus significat. Unde tres psalms sunt eodem inscripti titulo, nempe pro torcularibus, qui omnes octo adis mysterium habent, octauus, octogesima, octogesima tertia. Siquidem euangelij gloria coruscante, gentium torcularia nouo musto exuberabant, dilatato in octauum die, Mosaicam legis sabbato. Huiusmodi ferme Hilarius in psalmos. Ideoque addit Hieronymus, futurus gentium praedicator. 21 Latetis energias. *ἐνέργεια* cum per e scribitur, vim significat & efficaciam, ab *ἐνεργέω*, quod est ago, siue efficio in aliquo quippiam: cum per a, euidentiam. 22 Viua vox. Sic vocant, non voce scriptam, quae quasi mortua est, sed ab ore docentis prolata. Cicero in Tus. quest. Licet enim satis exemplorum ad imitandum ex lectione suppeditet, tamen viua illa, ut dicitur vox, alit plenius praecipueque praceptoris. Et Plinius in epistola quadam: Praeterea magis, ut vulgo dicitur, viua vox afficit. 23 Quid si ipsam audissetis. Id Plinius in epistola ad Nepotem narrat huiusmodi verbis: Nisi vero falsum putamus illud Aeschyni, qui cum legisset Rhodiis orationem Demosthenis, admirantibus cunctis adiecit fertur, *τί δὲ ἡ αὐτοῦ θηρὶς ἀκροῖα*, id est, autem si ipsam beluam audissetis? 24 Et sine auctore. Alij codices habent, sine doctore. 25 Et plastae cess. m.) *πλαστικός* Graece fingo, & *πλαστικός* qui fingit e materia, veluti argilla, cera, gypso aut similibus. Ars dicitur *πλαστική*, id est, plastice. 26 Virtute totum est. Semigrace locutus est, illi siquidem *δυναμίς* dicunt, id est potentia, quod actu non sit, sed quod esse possit: ut semen exiguum, *δυναμίς* magna est arbor. 27 Ad pedes Gamalielis. De hoc legis Acto. capite v. Surgens autem quidam in concilio pharisaeus, nomine Gamaliel, legis doctor, honorabilis vniuersae plebi. Huius discipulus fuit Paulus, ut ipse testatur Actuum cap. xxij. Ego sum vir Iudaeus, natus Tharso Ciliciae, nutritus autem in ista ciuitate,

Tomus tertius.

secus pedes Gamalielis, eruditus iuxta veritatem paterna legis. 28 Arma militiae nostrae. Ad Corinthios. ij. capite. x. Quamquam aeditio vulgata non nihil discrepat a verbis Hieronymi. 29 Malachias propheta. Ita legimus Malach. ca. ij. Labia enim sacerdotis custodiunt scientiam, & legem requirunt ex ore eius, quia angelus domini exercituum est. 30 ~~Vocatur in hoc loco Iarchas, quod dicitur episcopus in diebus illis. Sicut episcopi dicitur vocantur, & eodem modo dicitur. Deinde cum plures essent episcopi, principes eorum, sacerdotes & episcopi vocabantur, ceteri presbyteri. In his phialam liquet, quod episcopi manus esse docere papulum, non sicut in antiquis scripturis dicitur, & arcibus feruntur. Atque ita qui summi pontificis nomine sunt dicitur, laborat in eo quod dicitur, ut in quibusdam scripturis dicitur, quod est in scripturis dicitur, & in quibusdam dicitur. Et nonnulli homines in scripturis dicitur, & in quibusdam dicitur.~~ 31 Interroga patrem. Patrem intelligit episcopum, qui patres esse deberet, non domini. Patres sua omnia transfundunt in filios. Domini ad suum commodum seruis vtuntur & abutuntur. Seniores autem vocat presbyteros. Graece enim *πρεσβύτερος* senior dicitur. 32 Cum enim arbori vita. Tanquam lignum, quod plantatum est secus decursus aquarum &c. 33 Meditabitur. Id est exercebitur, hoc enim significat & Latine meditari, & Graece *μελετᾶν*. 34 In doctrinam, rationem, & usum. Hoc loco desunt Graeca, quae ex veterum codicum vestigijs restitimus ad hunc modum, *τὸ δόγμα, τὴν μέθοδον, τὴν ἐμπειρίαν*, id est decretum, rationem & experientiam. 35 Homocentonas. Latini veste e pannis versicoloribus confuta, vocant centonem, Graeci *κέντρονα*. Nam Latini detrahunt p in ea dictione. Unde & carmen ex variis versuum fragmentis, hinc atque inde confutis, contextum, centonem appellamus. Qualis est Ausonij centon nuptialis, ex Vergilianorum carminum fragmentis concinnatus: extat & Proben centon: extat & Homocenton argumento confimili. Arbitror autem legendum non Homocentonas, sed Homocentronas & Vergiliocentronas. Et enim cum compositio Graeca sit, oportet & Graecam seruire dictionem. At ea habet p. Quamquam in Suida, & Etymologico Graeco, *ὁμοκέντρονα* legimus, non *ὁμοκέντρονας*, sed haud scio an deprauate. Est autem huic generi peculiare, auctorum verba in sensum longe diuersum detorquere, velut illud Vergilij de inferis: Nulli fas casto sceleratum insistere limen, Ausonius detorquet ad coitum, & pudenda muliebria. Qui volet huius carminis leges cognoscere, legat praefationem Ausonij in suum centonem. 36 Iam redit & virgo. Haec quidam trahunt ad Mariam virginem ac matrem: & credit diuus Augustinus sanctum spiritum per os inimicorum vera fuisse locutum, cum Vergilius de Erigone sentiat. Quamquam illic poeta Sibylle vaticinium recensuit. Carmen est in Bucolicis. 37 Nate mea vires. Carmen est ex primo libro Aeneidos. Atque his verbis Venus alloquitur Cupidinem filium. Quae quidam stultè trahere conabantur ad patrem aeternum, & illius filium Iesum. 38 Talia perstabat me. Verba sunt Aeneae apud Maronem secundo Aeneidos libro, quae quidam accommodant Christo pendenti in cruce. 39 Ne hoc quidem scire quod. Quod, hoc loco coniunctio est. Perinde est, quasi dicat, ne hoc quidem scire te inscium esse. Alludit ad Socratem, qui solitus est dicere, se vnum illud scire, quod nihil sciret. 40 Videlicet manifestissima est Genesis. Haec legenda sunt non simpliciter, sed per Ironiam: cum nulla pars scripturae diuinae difficilius sit quam Genesis, propter mysteriorum profunditatem: adeo ut olim Iudaei non admitterent ad huius libri lectionem, nisi prouectiores aetate. 41 Patet exodus. Et hoc *καὶ ἀντιφραστικῶς* dictum est, ut & illud quod sequitur, in proptu est. 42 Deuteronomium. Exposuit Graecam vocem. *δεύτερος* Graece secundum significat, siue posteriorem, & *νόμος* legem. 43 Hucusque Moyses. Horum quinque voluminum Moysen auctorem existimant. 44 Pentateuchus. *πέντε* quinque, & *τέλος* volumen, quod quinque complectatur volumina. 45 Quibus quinque verbis. Hic Hieronymus nonnullam facit vim verbis Paulinis. Nam is in epistola prima ad Corinthios, cap. xiiij. sentit se malle paucula verba loqui in ecclesia, sic ut audientes edificentur: quam decem mi-

a iij lia, quae

Sacerdos presbyter & Episcopus

Presbyter.

Meditari.

Centon.

F

Deuteronomium.

Pentateuchus.

G lia, quæ solus intelligat, & nulli profint ad ædificationem. Quanquã hodie sacerdotum vulgus magni faciat sua verba, quæ nec ipsi qui sonant intelligunt. 46 Prosa incipit. In-
 titium & finis Iob, oratione soluta composita sunt: ipsum opus
 carmine constat. 47 Propositione &c.) His partibus con-
 stat syllogismus rhetoricus. Propositione, qua exponunt id
 quod constituunt probare. Assumptione, quam quidam ra-
 tionem vocant, qua probant id quod propositum est. Confir-
 matione, qua pluribus argumentis confirmat rationem. Cõ-
 clusione, qua iam veluti probatum repetit, id quod propo-
 situm fuerat. Quidam confirmationem leuincunt exornatione,
 quæ rationem & confirmationem exemplis locupletat. Ergo
 quod dialectici suo more colligunt aridius, hic rhetorice dis-
 ferit. 48 Super seruos dei. Sic enim legimus Iohel. cap. ij.
 Sed & super seruos & ancillas in diebus illis effundam spiri-
 tum meum. 49 Super centum viginti credendum nomina.)
 Tantus enim erat numerus cõgregatus post ascensionem Chri-
 sti, vt narrat Lucas, actuum Apostolicorum, cap. j. Quis locus
 adhuc ostẽdebat viuo Hieronymo in Hierusalem. 50 In
 cœnaculo Sion.) In Hierusalem datus est spiritus sanctus, &
 in monte Sion ædificata est Hierusalem, vt testatur in com-
 mentariis Esaia. Maluit autem dicere cœnaculum Sion, vt al-
 luderet ad ascensum. Sion enim mons, & Latine sonat specu-
 lam. Denique in psalmis quindecim graduum nominatiui sit
 mentio Sion. Qui confidunt in domino sicut mons Sion, vt in-
 telligas cœnaculum hoc significasse fastigium illud, ad quod
 quindecim perfectionis gradibus ascenderetur. 51 Ab vno
 usque ad quindecim.) Fortẽ scriptum erat, ab imo usque
 ad summum. Siquidem cœnaculum appellatur superior pars
 ædium, quæ procul à terra semota est. Quoniam igitur in cœ-
 naculum gradibus ascẽditur, admisit Hieronymus myste-
 rium quindecim graduum, qui sunt in psalmis, quibus signi-
 ficantur incrementa piorum ab imo ad summa paulatim pro-
 ficiscendum. Verum hæc diuinitio non tantum valuit apud
 nos vt scripturam mutarem. 52 Ipse cernit fictorẽ.) Sic
 enim legis Amos, capite. vij. Et ecce fictor locustæ in prin-
 cipio germinum. 53 Micheas de Morasthi, cohæres Chri-
 sti.) Morasthi viculus est, iuxta Eleutheropolin urbem Palæ-
 stinae, vbi natus fuit Propheta Micheas: vnde se Morasthi
 vocat, vt scribit Hieronymus in præfatione commentario-
 rum, quos in hunc ædidit. Porro Morasthi sermone Hebrai-
 co sonat hæredem. Vnde diuus Hieronymus simul alludit &
 ad Hebraicam vocem, & quod scripsit Paulus ad Roma. cap.
 viij. Hæredes quidem dei, cohæredes autem Christi. 54 Ha-
 bacuc luctator &c.) Nam hæc omnia significat Hebraicẽ Ha-
 bacuc. 55 Sophonias speculator.) Nam Sophonias Hebrai-
 cẽ sonat, specula domini, vel cognitor arcanorum domini.
 56 Aggeus festiuus & lætus.) Et hic alludit ad vocẽ Hebrai-
 cam, quæ illis significat festiuum ac lætum. 57 Zacharias
 memor domini.) Zacharias Hebræa lingua memoria domini
 est. Testis Hierony. in huius enarratione. 58 Malachias a-
 pertus.) Obscurius quidem, sed tamen hic quoque videtur ad
 Hebræam vocem alludere. Malachias sonat angelus domini,
 vel annuncians dominum. Id enim est angeli, palam annun-
 ciare Christum. 59 Et quadruplex. Hoc ad Threnos, id est
 lamentationes pertinet. Verum quoniam id paucis explicari
 non potest, qui volet cognoscere, legat præfationem Hiero-
 nyimi in Threnos Hieremiae. 60 Istæ partes.) Principium
 & finis. 61 Cum exordio.) Quoniam & hic multa fabulis
 simillima videantur, nisi in ingenium incidant præparatum.
 62 Et totius mundi philohistoricus.) Non dubiũ est, quin
 hic locus sit deprauatus. Sunt qui legendum putent, polyhi-
 stor. Id enim cognominis additum fuit Appioni grammati-
 co, qui singularum gentium historiam contexit. Autor Au-
 lus Gel. libr. v. capit. xiiij. Aut certẽ polyhistoros, ne longius
 recedamus à scriptura. Polyhistor, siue polyhistoros Græcẽ
 dicitur, qui multa nouit ac memorat. Præmisit enim, tempo-
 rum conscius. Mihi potissimum aridet, vt legamus philisto-
 ros, id est, cognoscendi cupidus. Sic enim audiuit à Gabriele,
 quia vir desideriorum es. Danielis capit. ix. 63 Simonides
 noster.) Quoniam Dauid Lyricis versibus scripsit psalmos,
 & ab aliis scriptos cecinit, recenset poetas Lyricos ethnico-
 rum, ad quorum distinctionem Dauid Simonidem nostrum

vocat. 64 Serenus.) Hic Serenus Sammonicus præceptor
 fuit Gordiani iunioris, cuius meminit Capitolinus in vita
 Gordianorum, filius Sereni, cuius mentionem facit Spartianus
 in Caracalla. Ferunt & hodie extare nonnulla illius carmina.
 Reliqui Lyrici noti sunt. 65 Ab inferis suscitatus.) Alludit
 ad id quod est in psalmo quinquagesimo sexto: Exurge glo-
 ria mea, exurge psalterium & cithara, exurgam diluculo.

66 Solomon pacificus.) Nam hoc Hebræis sonat. 67 Et
 amabilis domini.) Id enim Hebræis יְהוֹשֻׁעַ iedidia significat,
 quod nomen Solomoni à Nathan impositum est, vt habetur
 secundi Regum duodecimo. 68 Epithalamium.) Id est, car-
 men nuptiale. Significat autem canticum mysticum. 69 Pa-
 ralip.) Græcẽ sonat omifforum, siue prætermifforũ. 70 E-
 pitome.) Id est compendium, siue abbreviatio. 71 Adiutor
 videl. & consol.) Rursum exponit Hebræa nomina. 72 In
 vnum volumen.) Apud Hebræos Eldra & Neemiae sermones
 in vnum volumen coartatur, vt testatur Hieronymus in præ-
 fatione in Eldram, vbi quæ tertio & quarto referuntur, som-
 nia vocat. Itaque duos primos libros vnum faciunt Hebræi,
 reliquos duos non recipiunt. 73 Scio quod nescio.) Am-
 biguis verbis explicuit Socratis sententiam. Quod, hic con-
 iunctio est, non nomen. Sensus est: hoc tantum scio, quod sum
 nescius. 74 Octaua enim ad Hebr.) In alio loco dixit epi-
 stolam ad Hebræos non recipi à Latinis, sicut nec Apocalyp-
 sım à Græcis. Nunc vtrunque complectitur Ecclesiæ candor.
 75 Pro fugitiuo.) Pro Onesimo. 76 Hermagoræ
 timiditate.) Nonnulli codices habent timiditate. Vterque
 sensus est tolerabilis. Hermagoras rhetor erat, quem citat a-
 liquoties M. Tullius in opere de inuentione. 77 Auaro-
 tam.) Senecæ dictum est, quod vnum citat Gellius tanquam
 bene dictum. 78 Totus mundus.) Mundus hic significat su-
 pellestem repositam, vnde & mundum muliebrem dicimus.
 Totum, integrum dixit. 79 Scilicet nisi tu.) Scilicet hic iro-
 niam habet.

ARGUMENTVM PRAEFA-
 tionis sequentis.

Præfatio in pentateuchum, qua reddit rationem, quo con-
 silio post additionem Septuaginta, verus testamentum ex He-
 bræorum voluminibus Latine verterit.

HIERONYMI IN PEN-
 tateuchum Mosi præfatio.

Desiderij mei desideratas accepi e-
 pistolas, qui quodam præfatio fu-
 turorum cum Daniele sortitus est
 nomen, obsecrans vt trãslatum
 in Latinam linguã de Hebræo ser-
 mone pentateuchum, nostri orum
 auribus traderẽ. Periculosum opus
 certẽ, & obtrectatorum meorum latratibus patẽs: qui
 me asserunt in Septuaginta interpretum fugillatione,
 noua pro veteribus cudere: ita ingenium quasi vinũ
 probãtes: cum ego sapissimẽ testatus sim, me pro vi-
 rili portioẽ in tabernaculo dei offerre quæ possim, nec
 opes alterius aliorum paupertate fœdari. Quod vt au-
 derem, Origenis me studium protuocauit, qui additioni
 antiquæ, translationem Theodotionis miscuit, asteri-
 scis & obelo, opus omne distinguens: dum aut illuce-
 scere facit, quæ minus antẽ fuerant: aut superflua quæ-
 que iugulat & confodit, maximẽ quæ euangelistarũ &
 apostolorum autoritas promulgauit. In quibus multa
 de veteri testamento legimus, quæ in nostris codicibus
 non habentur: vt est illud: Ex Aegypto vocaui filium
 meum: Et, quoniam Nazareus vocabitur: Et, videbunt
 in quem cõpunxerunt: Et, flumina de ventre eius fluẽt
 aqua viua: Et, quæ nec oculus vidit, nec auris audiuit,
 nec in cor hominis ascenderunt, quæ præparauit de-
 diligẽtibus se: & multa alia quæ proprium οὐρανὸν
 desiderãt. Interrogemus ergo eos, vbi hæc scripta sint:
 & cum dicere non potuerint, de libris Hebraicis pro-
 feramus.

Syllogismi
 rhetorici
 partes.

Sion.

Cœnaculũ.

Morasthi

Habacuc.

Sophonias

Aggeus.
 Zacharias

Malachias

Polyhistor.

Serenus.
 K

Solomon.

Epithala-
 mium.

Paralipome-
 non.

Epitome.

L

Mundus.

Totus.

M

Osee. ii.

Zacha. 12.

Esaia. 64.

A feramus. Primum testimonium est in Osee: secundum in Esaia: tertium in Zacharia: quartum in proverbiis: quintum æquè in Esaia: quod multi ignorantes, 6 apocryphorum delirameta sectantur: & 7 Hiberas nãias libris authenticis præferunt. Causas erroris non est meum exponere. Iudæi prudenti factum dicunt esse consilio, ne Ptolemæus vnus dei cultor etiam apud Hebræos duplicem diuinitatem deprehederet. Quod maxime idcirco faciebant: 8 quia in Platonis dogma cadere videbatur. Denique vbicunque sacratum aliquid scriptura testatur de patre & filio & spiritu sancto, aut aliter interpretati sunt, aut omnino tacuerunt: vt & regi satisfacerent, & arcanum fidei non vulgarent. Et nescio quis primus autor, septuaginta cellulas Alexandriæ 9 mendacio suo extruxerit, quibus diuisi, eadem scripturarint: cum Aristæas 10 eiusdem Ptolemæi ὑπερασπιστής, & multo post tempore Iosephus nihil tale retulerint: sed in vna basilica congregatos, contulisse scribant, non prophetasse. Aliud est enim vatem, aliud esse interpretem. Ibi spiritus ventura prædicat, hic eruditio & verborum copia, ea quæ intelligit transfert. Nisi fortè putandus est Tullius 11 Oeconomicum Xenophontis, & 12 Platonis Protagoram, & Demosthenis pro Ctesiphonte, afflatus rhetorico spiritu transtulisse. Aut aliter de eisdem libris per Septuaginta interpretes: aliter per apostolos spiritus sanctus testimonia texuit: vt quod illi tacuerunt, hi scriptum esse mentiti sint. Quid igitur? Damnamus veteres? Minimè, sed post priorum studia, in domo domini quod possumus, laboramus. Illi interpretati sunt ante aduentum Christi, & quod nesciebant, dubiis protulere sententiis: nos verò post passionem & resurrectionem eius, non tam prophetiam, quàm historiam scribimus. Aliter enim audita, aliter visa narrantur. Quod melius intelligimus, melius & proferimus. Audi igitur æmule, obrectator ausculta: non damno, non reprehendo Septuaginta, sed confidenter cunctis illis apostolos præfero. Per istorum os mihi Christus sonat, quos ante prophetas inter spiritalia charismata positos lego: in quibus vltimum penè gradum interpretes tenent. Quid liuore torqueris? Quid imperitorum animos contra me concitas? Sicubi in translatione tibi videor errare, interroga Hebræos: diuersarum urbium magistros cõsule. Quod illi habent de Christo, tui codices non habent. 13 Aliud est, si contra se postea ab apostolis vsurpata testimonia probauerunt, & emendatiora sunt exemplaria Latina quàm Græca, & Græca quàm Hebræica. Verùm hæc contra inuidos. Nunc te precor Desideri charissime, vt me quia tantum opus subire fecisti, & à Genesi exordium capere, orationibus iuues, quò possim eodem spiritu quo scripti sunt libri, in Latinum eos transferre sermonem.

SCHOLIA.

Ta ingenium quasi vinum probates. Allusit ad id quod Horatius taxat eos, qui libros annis estimant, non suis meritis. Nam vina meliora redduntur etate: libri non item. Ita & Iuuenalis. Atque vni cedit

Pro virili.

Homero, propter mille annos. 2 Pro virili portione. Virili, non à viro dictum videbatur, sed à viribus, nisi reclamaret primæ syllabæ quantitas: quandoquidem perinde sonat, quasi dicas, pro modo virium. Dicimus & pro parte virili, nonnunquam pro virili, vt subaudias parte. 3 Asterico & obelo. Asterisco legendum est. Est enim Græcis diminutiuum nomē, sicut ἀστράκισκος, & νεανίσκος, ab ἀστήρ, stella, quasi dicas stellula. ὄβελος gladij seu teli genus est, figura veru. Brito ille Minorita bellè interpretatur Astericum, ab aster, quod est stella, & ycon imago, vel signum. O impudentiam fustuario

Asteriscus.

Obelus.

dignam. 4 Nec in cor hominis ascendit. Græcis est ascenderunt: quemadmodum plenius docuimus in Annotationibus, quas ædidimus in nouum testamentum recognitum.

5 Proprium syntagma. Id est volumen, à συντάγμα compono. Rursus hic occurrit eximius ille Brito: Syntagma, inquit, idem est quod dogma, idque graui nimirum autore Huguitione. Alij dicunt, inquit, quod tasso est ordinis, inde tasso siue taxus masculini generis, & tagma neutri generis. O doctores, ô seculum infelix, ô deploranda ingenia, quæ in huius generis autoribus optimos annos pessimè collocant. 6 Apocryphorum deliramenta. ἡρπύζω occulto, ἀπόκρυφον reconditum, siue occultum, quòd ea non legerentur publicitus, sed priuatim ac domi, pro suo cuiusque animo. Ab apos, inquit Brito, quod est de, & crysis secretum, quasi de numero secretorum: vel ab apo, quod est procul, & crysis iudicium, quasi longè à iudicio. 7 Hiberas nãias. Ita subinde Hieronymus appellat portentosas nugas, quòd apud Hiberos magica miracula narrantur, vt apud Thessalos. 8 Quia in Platonis dogma cadere videbatur. Id pertinet ad illud quod dixit: Ex Aegypto vocaui filium meum. Nam Plato in Timæo deos facit incorporeos & immortales: & horum filios demones, immortales & ipsos, sed corporeos, quorum opificio conditus sit hic mundus. Cæterum quæ recenset hoc loco Brito, de noy & Thugathon, & anima mundi, mera sunt somnia, & vt maxime vera sint, ne tantulum quidem faciunt ad hunc locum. 9 Mendacio suo extruxerit. Augustinus non nihil tribuit huic historiæ, & item Hilarius, quòd nihil addi vellent Septuaginta. 10 Eiusdem Ptolemæi hyperaspistes. ὑπερασπιστής, id est satelles & protector, à clypeo, cuius obiectu satellites tegunt corpora principum. Festiuiter autem vocat defensorem regis, satellitè. Hyperaspistes, inquit Hugo cardinalis, vndiquaque sui similis, est fidelis interpres, ipse parum fidelis interpres, ab hyper, quod est valde, & pistis fides, sed assem interim donat pauperibus. Et ne quid addubites, probat testimonio Ioannis, nardi pistici preciosi. Nefas autem non habere fidem Euangelio. Et tamè si hoc parum probatur, est altera interpretatio non minus lepida. Hyperaspistes, inquit, est notarius, ab hyper, quod est super: & pistan, assistens. Hæc non referrem, nisi conduceret in commune, notari scriptorum huiusmodi non dicam imperitiam, sed impudentem arrogantiam, perinde quasi pecudibus, aut truncis scribant, non hominibus: vt posthac qui sacra theologia scientiam amant, ex bonis eam hauriant autoribus. 11 Oeconomicum Xenophontis. Liber est de administranda re domestica. Liber extat, translatio Tulliana periit. 12 Platonis Pythagoram. Protagoram legendum est, non Pythagoram, quòd hoc titulo nullus sit liber Platonis. Illo extat elegantissimus dialogus aduersus Sophistas: quanquam & hic à Cicero versus intercidit. 13 Aliud est si contra se. Hunc locum insulsiuè citat glossematarius, quisquis is fuit, in decretis pontificum, distinctione nona, capit. Vt veterum librorum. putans Hieronymum verè sensisse, Græcorum exemplaria emendatiora esse quàm Hebræa, & Latina emendatiora quàm Græca. Et hunc nodum multis modis dissoluit, nugacissimè nugans in re non intellecta, vel dic, vel dic, vel dic. Tantum ne est istis autoritatis, vt cum rem prorsus non intelligant: tamen illis ius sit quicquid lubitum fuerit dicere? Nam Hieronymus inducit hoc velut ἀδύνατον, & dictu absurdum, quò magis refellat, quòd isti volebant. Nec aliud est, rectè interpretatur Carrentis, aliud genus defensionis: imò quòd Cicero dicere solet, nisi fortè hic suo more dicit, aliud est: veluti si dicas, diuitiæ non reddunt hominem beatum: nisi fortè mentitus est Christus, qui pauperes beatos appellat. Quid enim absurdius, quàm dicere hæc ab Septuaginta probata, quæ post Septuaginta dicta sint ab Apostolis? Quod si verè sensit Hieronymus, id quòd interpres ille somniat, quæ tãdè infania fuit hoc laboris suscipere? Verùm hæc absurdiora sunt quæ vt refelli mereatur, & tamè haud indigna videtur, quæ à magnis doctoribus magno supercilio doceantur in scholis publicis.

Syntagma.

Apocrypha

Hiberæ nãias.

E

ὑπερασπιστής.

F

ARGVMENTVM PRAEFATIONIS SEQUENTIS.

Refellit calūnias emulorū: & hoc opere cōfecto, pollicetur sese ad intermissam prophetarū interpretationem rediturū. Hieronymi

Septuaginta interpretum cellulae.

G

HIERONYMI IN IOSVE
sua praefatio.

Andem¹ finito pentateucho Moy-
si, velut² grandi faenore liberati,
ad Iesum filium Naue manum mit-
tamus, quem Hebraei³ Iosue Ben
Nun, id est, Iosue filium Nun vo-
cant: & ad Iudicum librum, ⁴ quem
Sophim appellant, ad Ruth quo-
que & Hester quos⁵ eisdem nominibus efferunt. Mo-
nemusque lectorem, ⁶ vt syluam Hebraicorum nomi-
num & distinctiones⁷ per membra diuisas, diligens
scriptor conseruet, ne & noster labor & illius studium
pereat. Et vt in primis, quod sepe testatus sum, sciat me
non in reprehensionem veterum noua cudere, sicut a-
mici mei criminantur: sed pro virili portione, offerre
linguae meae hominibus, quos tamen nostra delectant:
vt⁸ pro Graecorum $\xi\zeta\alpha\pi\lambda\omicron\gamma\epsilon$, quae & sumptu & labore
maximo indigent, aditionem nostram habeant. Et si-
cubi in antiquorum voluminum lectione dubitarint,
haec illis conferentes, inueniant quod requirunt: maxi-
me cum apud Latinos tot sint exemplaria quot codi-
ces: & vnusquisque pro arbitrio suo, vel addiderit, vel
subtraxerit quod ei visum est: & vtique non possit ve-
rum esse quod dissonat. Vnde cesset arcuato vulnere
contra nos insurgere scorpium: & sanctum opus vene-
nata carpere lingua, vel suscipiens, si placet, vel con-
temnens si displicet, memineritque illorum versuum:

Psal. 49.
Ibidem.

Os tuum abundauit malitia, & lingua tua concin-
nabat dolos: sedens aduersus fratrem tuum loqueba-
ris, & aduersus filium matris tuae ponebas scandalum:
haec fecisti & tacui. Existimasti inique quod ero tui si-
milis: arguam te & statuam contra faciem tuam. Quae
enim audientis vel legentis utilitas est, nos laborando
sudare, & alios detrahendo laborare, dolere Iudaeos
quod calumniandi eis & irridedi Christianos sit abla-
ta occasio, & Ecclesiae homines id despiciere, imo lace-
rare, vnde aduersarij torqueantur? Quod si vetus eis
tantum interpretatio placet, quae & mihi non displi-
cet: & nihil extra recipiendum putant: cur ea quae sub
asteriscis & obelis vel addita sunt, vel amputata, legunt
& negligunt? Quare Daniëlem iuxta Theodotionis
traditionem Ecclesiae susceperunt: Cur Origenem mi-
rantur & Eusebium, Pamphili cunctas aditiones simi-
liter differentes? Aut quae fuit stultitia, postquam vera
dixerint, proferre quae falsa sunt? Vnde autem in nouo
testamento probare poterunt assumpta testimonia, quae
in libris veteribus non habentur? Haec dicimus, ne o-
mnino caluniantibus tacere videamur. Caterum post
sanctae Paulae dormitionem, cuius vita virtutis exem-
plum est, & hos libros quos Eustochio virgini Christi
negare non potui, decreuimus dum spiritus hos regit
artus, prophetarum explanationi incumbere: & omis-
sum iam diu opus, quasi quodam postliminio repetere:
praesertim cum & admirabilis sanctusque vir Pamma-
chius hoc idem literis flagitet: & nos⁹ ad patriam fe-
stinantes, mortiferos Sirenarum cantus surda debea-
mus aure transire.

SCHOLIA.

Pentateu-
chus.

Inito pentateucho. ¹ $\eta\epsilon\upsilon\tau\epsilon$ quinque, $\tau\epsilon\upsilon\lambda\omicron\varsigma$ volumē,
quod ea pars quinque constet voluminibus.
² Grandi faenore. Id est debito, siue a re alieno,
quod mora temporis augetur. ³ Iosue ben Nun.)
Ben filius. Filium Nun dixit, ad differentiam Iosue filij

Iosedech sacerdotis. ⁴ Quem Sophim.) Sophet שׁוֹפֵט iu-
dex est, sophim שׁוֹפֵט iudicum. ⁵ Eisdem nominibus.)
Nimirum earum faeminarum, de quibus tractant, quemadmo-
dum & Iob inscribitur. Nec alius est titulus apud nos, quam
apud Hebraeos. ⁶ Vt syluam Hebraicorum nominum.)
Materiam rudem & temere congestam, Latini syluam vocat,
ducta metaphora a materiis arborum. Et hic nugatur Car-
rensis, quanquam vbi non facit idem? ⁷ Per membra diuis-
as. $\eta\kappa\lambda\alpha$ sentit. Si quidem omnis oratio distinguitur $\eta\kappa\lambda\omicron\iota\varsigma$,
 $\eta\mu\alpha\sigma\iota\upsilon$ & $\pi\epsilon\rho\iota\delta\omicron\iota\varsigma$. Carrensis membra interpretatur capi-
tula. ⁸ Pro Graecorum hexaplis.) Origenes composuit o-
pus, in quo per singulas columnas digessit varias aditiones,
sic vt prima haberet Hebraea suis literis: secunda, eadem Grae-
cis literis: tertia, Aquilae aditionem: quarta, Symmachi: quin-
ta, Septuaginta: sexta, Theodotionis. Qua de re dictum est no-
bis alias. ⁹ Ad patriam festinantes.) Allusit ad fabulam
Vlyssis, Ithacam properantis.

Sylua.

ARGVMENTVM PRAE-
fationis sequentis.

Omnium sacrae scripturae voluminum velut indicem facit,
numerum & ordinem indicans, quae primae notae sint, quae
hagiographa, quae apocrypha & extra canonem. At hodie
recepta sunt in canonem, quae tum in canone non erant.

HIERONYMI IN LIBRVM
regum praefatio.

Viginti & duas literas esse apud He-
braeos, Syrorum quoque lingua &
Chaldeorum testatur, quae Hebrae
magna ex parte confinis est. Nam
& ipsi viginti duo elementa habet
eodem sono: sed diuersis caracte-
ribus. Samaritani etiam pentateu-
chum Moysi totidem literis scriptitant, figuris tantum
& apicibus discrepantes. Certumque est, Esdram scri-
bam, legisque doctorem, post captam Hierosolymam,
& instaurationem templi sub Zorobabel, alias literas
repperisse, quibus nunc utimur: cum ad illud vsque tem-
pus iidem Samaritanorum & Hebraeorum caracte-
res fuerint. In libro quoque Numerorum haec eadem
supputatio, sub¹ leuitarum ac sacerdotum censu my-
sticè ostenditur. ² Et nome domini tetragrammaton,
in quibusdam Graecis voluminibus vsque hodie anti-
quis expressum literis inuenimus. Sed & psalmi, trice-
simus sextus & centesimus decimus & centesimus vnde-
cimus, & centesimus decimus octauus, & centesimus-
quadragesimus quartus, quanquam diuerso scribantur
metro: tamen eiusdem numeri texuntur alphabeto. Et
Hieremiae lamentationes, & oratio eius: Salomonis
quoque in fine Prouerbia ab eo loco in quo ait: Mulie-
rem fortem quis inueniet: eisdem³ alphabetis vel in-
cisionibus supputantur. Porro quinque literae⁴ dupli-
ces apud Hebraeos sunt: caph, mem, nun, phe, sade. Ali-
ter enim scribuntur per has principia, medietatesque
verborum, aliter fines. Vnde & quinque a plerisque li-
bri duplices aestimantur: Samuel, ⁵ Malachim, Dibre
haionim, Esdras, Hieremias ⁶ cum Cinoth: id est la-
mentationibus suis. Quomodo igitur vigintiduo ele-
menta sunt per quae scribimus Hebraice omne quod
loquimur: & eorum initiis vox humana comprehen-
ditur: ita vigintiduo volumina supputantur: quibus
quasi literis & exordiis, in dei doctrina tenera adhuc
& lactens viri iusti eruditur infantia. Primus apud eos
liber⁷ vocatur Breschith, quem nos genesim dicimus.
⁸ Secundus Ellesmoth: qui Exodus appellatur. ⁹ Ter-
tius, vaiikra: id est, Leuiticus. ¹⁰ Quartus vaiedabber,
quem Numeri vocamus. ¹¹ Quintus elle hadborim:
qui Deuteronomium praenotatur. Hi sunt quinque li-
bri Moysi:

M

Psal. 31

A bri Moysi: quos propriè thora: id est legem appellant. Secundum prophetarum ordinem faciunt, & incipiunt ab Iesu filio Naue, qui apud illos Iosue ben Nun dicitur. Deinde subtexunt sophtim, id est Iudicum librum, & in eundem compingunt Ruth: quia in diebus Iudicum facta eius narratur historia. Tertius sequitur Samuel, quem nos regnorum primum & secundum dicimus. Quartus Malachim, id est regum, qui tertio & quarto regnorum volumine continetur. Meliusque multo est Malachim, id est regum, quam malachoth, id est regnorum dicere. Non enim multarum gentium regna describit: sed vnus Israëlitiçi populi, qui tribus duodecim continetur. Quintus est, Esaias. Sextus, Hieremias. Septimus, Ezechiel. Octauus, liber duodecim prophetarum, qui apud illos vocatur there asar. Tertius ordo hagiographa possidet. Et primus liber incipit ab Iob. Secundus à Dauid, quem quinque incisionibus & vno psalmorum volumine comprehendunt. Tertius est Salomon: tres libros habes: Prouerbia quæ illi parabolæ, id est misse appellant. Quartus, Ecclesiasten: id est coëleth. Quintus est, canticum canticorum, quem titulo sirha sirim appellat. Sextus est Daniël. Septimus, dibre haiomim, id est verba dierum, quod significatius χρονικόν totius diuine historiae possumus appellare: qui liber apud nos Paralipomenon primus atque secundus inscribitur. Octauus, Esdras: qui & ipse similiter apud Græcos & Latinos in duos libros diuisus est. Nonus, Hester. Atque ita fiunt pariter veteris legis libri vigintiduo: id est, Moysi quinque, & prophetarum octo: hagiographorum nouem, quamquam nonnulli Ruth & Cinoth inter hagiographa scriptitent: & hos libros in suo putent numero supputandos: ac per hoc esse prisca legis libros vigintiquatuor, quos sub numero vigintiquatuor seniorum, Apocalypsis Ioannis inducit, adorantes agnum, & coronas suas prostratis vultibus offerentes, stantibus coram quatuor animalibus oculatis antè & retrò: id est in præteritum & in futurum respicientibus, & indefessa voce clamantibus: Sanctus, sanctus, sanctus dominus deus omnipotens, qui erat, & qui est, & qui venturus est. Hic prologus scripturarum quasi galeatum principium, omnibus libris quos de Hebræo vertimus in Latinum, conuenire potest: vt scire valeamus quicquid extra hos est, inter apocrypha esse ponendum. Igitur sapientia, quæ vulgo Salomonis inscribitur: & Iesu filij Sirach liber, & Iudith & Tobias & Pastor, non sunt in canone. Machabæorum primum librum Hebræicum reperi. Secundus Græcus est: quod ex ipsa quoque phrasi probari potest. Quæ cum ita se habeant: obsecro te lector, ne laborem meum reprehensionem existimes antiquorum: in templo dei offert vnusquisque quod potest. Alij aurum argentum, & lapides preciosos: alij byssum & purpuram & coccum offerunt & hiacynthum. Nobiscum bene agitur, si obtulerimus pelles & caprarum pilos. Et tamen Apostolus cõtemptibilia nostra magis necessaria iudicat, vnde & tota illa tabernaculi pulchritudo, & per singulas species ecclesiæ præsentis futuræque distinctio, pellibus tegitur & cilicijs, ardoremque solis & iniuriam imbrium ea quæ viliora sunt prohibent. Lege ergo primum Samuel, & Malachim meum. Meum, inquam, meum. Quicquid enim crebrius vertendo & emendando sollicitius & didicimus & tenemus, nostrum est. Et cum intellexeris quod antea nesciebas: vel interpretem me existimato, si gratus es: vel paraphrasten, si ingratus. Quanquam mihi om-

nino conscius non sim, mutasse me quippiam de Hebraica veritate. Certè si incredulus es, lege Græcos codices & Latinos, & confer cum his opusculis quæ nuper emendauimus, & vbicunque discrepare inter se videris, interroga quemlibet Hebræorum cui magis accommodare debeas fidem, & si nostra firmauerit, puto quod cum non existimes coniectorem, vt in eodem loco mecum similiter diuinauerit. Sed & vos famulas Christi rogo, quæ domini discumbentis preciosissima fidei myrrha vngitis caput, quæ nequaquam saluatorem queritis in sepulchro, quibus iam ad patrem Christus ascendit: vt contra latrantes canes, qui aduersum me rabido ore desequunt, & circumeunt ciuitatem, atque in eo se doctos arbitrantur, si alijs detrahant, orationum vestrarum clypeos opponatis. Ego sciens humilitatem meam: illius semper sententiæ recordabor: Dixi custodiã vias meas, vt non delinquam in lingua mea. Posui ori meo custodiã: cum confisteret aduersum me peccator. Obmutui & humiliatus sum, & filii à bonis.

SCHOLIA.

Euitarum ac sacerdotum censu.) Quod horum viginti duæ familie censeantur. Vel, quod vero proprius est, quod omnes quos numerauerunt Moyses & Aaron, iuxta præceptum domini, per familias suas, in genere masculino, à mense vno & supra fuerunt. xxij. milia, vt habetur Numerorum. iij. Nam familiae. xxiiij. fuisse leguntur Paralip. xxiiij. 2 Et nomen domini tetragrammaton. Quod hisce quatuor scribebatur literis, יהוה. 3 Alphabetis vel incisionibus.) Commata sentit, quibus distinguitur oratio, quemadmodum & colis. Carrensis homo suauissimus incisiones interpretatur literas. Idque probat carmine Natonis: Verbaque correctis incidere talia ceris. 4 Duplices apud Hebræos sunt.) Hoc est duplici figura. Nam caph in principio mediõque dictionis scribitur hac forma כ, in fine hac ך. Mem in fine hoc modo מ, alibi sic ם. Nun in fine notatur hoc pacto ן, in alijs locis sic ן. Phe in calce hanc habet figuram ף, in cæteris hanc פ. Sade in fine pingitur hoc typo ץ, alijs in locis hoc צ. 5 Malachim Dibre haiomim.) Id est, regum ac verba dierum. ך, melech, rex, דבֿר, dabar, verbum. ם, iom dies. 6 Cum Cinoth.) ן, Cinoth lamentationes. 7 Vocatur Bresth.) ן, id est in principio. Hanc vocem Hilarius ait tria significare Hebræis, in principio, in caute, & in filio. Notant enim librum primis vocibus vnde liber incipit. 8 Secundus velle smoth.) ן, id est, & hæc sunt nomina. Nam id exordium Exodi. Cæterum Exodos exitus est Latinis. 9 Tertius Vairkra.) ן, id est, & vocauit. Sic enim incipit Leviticus. 10 Quartus Vaiedabber.) ן, & locutus est. Hoc initium libri Numerorum. 11 Quintus Elle hadbarim.) ן, hæc sunt verba. His verbis exorditur Deuteronomiũ. Porro δευτερονόμιον Græcis perinde sonat, quasi dicas secunda lex, aut posterior lex. 12 Qui apud illos vocatur There asar.) ן, id est duodecim. Nam There duo sunt, & asar decem. 13 Tertius ordo hagiographa possidet.) ληγογραφα, id est, sancta scripta, siue sanctorum scripta, quæ proxime sint autoritatis: cum illa tribuantur deo, hæc sanctis. 14 Quinque incisionibus.) Id est distinctionibus, quas Græcè vocant τμήματα, nos vulgo partes. 15 Quæ illi parabolæ.) παραβολή similitudo siue collatio, vt Cicero vertit, à παραβόλω conféro, cum sententia metaphoræ inuolucro conuestitur. Eam Hebræi vocant misse ן. 16 Quartus ecclesiasten.) ן, Græcè cõcionator, hoc est qui loquitur apud populum, à nomine εκκλησία concio, vnde εκκλησιάζω, & hinc verbale nomen Ecclesiastes. Hebræis dicitur ן, coëleth. 17 Quem titulo Sirha sirim.) ן, sir cantio, ן, Sirim cantionum, vt eximium canticum intelligas iuxta proprietatem Hebræi sermonis. 18 Quod significantius chronicon.) χρονικόν tempus, χρονικά vocant Græci quæ Latini annales, cum res digesta temporibus recensentur. 19 Apud nos Paralipomenon.) παραπομνην, id est omissozum, Est hoc titulo liber Xenophõtis. Quasi galeatum

Pal. 38.

E

1

Tetragrammaton.

F

Hagiographa.

Parabola.

Ecclesiastes

Chronica.

Paralipomenon.

1. Cor. 12.

D. HIERONYMI IN LIB. PARALIPOMENON PRAEFATIO.

G 20 Quasi galeatum principium.) Opino quod in summis malis, & in capite poni soleat galea. 21 Tobias & pastor.) Tobias extat, pastor nuper emerfit in lucem. 22 Ex ipsa quoque phrasi.) Id est dictione, siue genere sermonis. φράσις dico, φράσις dicitio, hoc est, quicquid ad instructam orationem pertinet. Vide lector, ut Hieronymus stili argumento potissimum colligit librum non esse Hebraeum. Sunt enim qui stili iudicio parum tribuunt. 23 Vel paraphrasten si ingratum.) Paraphrasis est interpretandi genus liberius, cum à verbis auctoris disceditur, & ita sententia redditur, ut aliquid addas, & de tuo nonnulla dilucidius dicas, quaedam exponens interim, ut Themistius Paraphrastes erat Aristotelis.

Phrasis.

Paraphrasis

Coniector. 24 Aestimes coniectorem.) Coniectores, diuinorum genus est, qui ex coniecturis futura quaedam aut arcana proferrant. 25 Preciosissima fidei myrrha.) Quum exemplaria consentirent, non ausus sum immutare scripturam, tametsi sensus videbatur absurdus. Quando enim factum est, ut aliquis vngeret caput hominis viui myrrha? Sed quidam codices aniam dederunt diuinandi id quod arbitror ab Hieronymo fuisse scriptum. In quodam enim legitur myrro, id cum nihil significaret, alius vertit in myrra. Vnde nihil dubitandum est, quin Hieronymus scripserit myro. μύρο, id est, vnguento. Alludit enim ad mulierem quae effudit alabastrum vnguenti preciosi in caput domini discumbentis. Et Evangelica voce delectatus, maluit dicere μύρο, quam vnguento. Tum Graeca vox aptior est. Nam Latini, vnguentis oblinuntur & scabiosi, sed Graecis μύρον non dicitur nisi fragrans & aromaticum.

ARGUMENTVM PRAEFATIONIS SEQUENTIS.

In nonnullis codicibus ex fragmento primae praefationis, cuius initium: Tantus ac talis, & hac epistola, nescio quis vna conflauerat praefationem, & artifex connexerat, per sed interiectum.

DIVI HIERONYMI IN LIBRUM PARALIPOMENON PRAEFATIO.

Septuaginta interpretum pura & ut ab eis in Graecum versa est, editio permaneret, superfluum me Chromati episcoporum sanctissime atque doctissime impelleres, ut Hebraea volumina Latino sermone transferrem. Quod enim

semel aures hominum occupauerat, & nascentis Ecclesiae roborauerat fidem: iustum erat etiam nostro silentio comprobari: nunc vero cum pro varietate regionum, diuersa ferantur exemplaria, & germana illa antiquaque translatio corrupta sit atque violata, nostri arbitrij putas aut è pluribus iudicare quid verum sit: aut nouum opus in veteri opere cudere: illudentibusque Iudaeis cornicum, ut dicitur, oculos configere, Alexandria & Aegyptus in septuaginta suis Efygium laudat auctorem. Constantinopolis vsque Antiochiam Iuliani martyris exemplaria probat. Mediae inter has provinciae, Palaestinos codices legunt, quos ab Origene elaboratos Eusebius & Pamphilus vulgauerunt. Totiusque orbis hac inter se trifaria varietate compugnat. Et certe Origenes non solum exempla composuit quatuor additionum, è regione singula verba describens, ut vnus dissentiens, statim ceteris inter se consentientibus arguatur: sed quod maioris audaciae est, in additione septuaginta, Theodotionis additionem miscuit, asteriscis videlicet designans, quae minus fuerant, & virgulis quae ex superfluo videbantur apposita. Si igitur aliis licuit non tenere, quod semel susceperant, & post septuaginta cellulas, quae vulgo sine auctore iactantur, singulas cellulas aperuere, hocque in ecclesiis legitur, quod Septuaginta nescierunt: cur me non suscipiant Latini mei, qui inuiolata additione veteri, ita no-

* Erasmus hic legit, Luciani martyris: licet re-fragantibus exemplaribus plerisque Si quidem Hieronymus in catalogo scriptorum illustri meminit Luciani presbyteri & martyris.

uam condidi, ut laborem meum Hebraeis, & quod his K maius est, apostolis auctoribus comprobem? Scripsi nuper librum de optimo genere interpretandi, ostendens illa de euangelio, Ex Aegypto vocaui filium meum: Et, quoniam Nazaraeus vocabitur: Et, videbunt in quem Osce. 11. Zach. 12. 1. Cor. 2. compunxerunt: Et illud apostoli: Quae oculus non vidit, nec auris audiuit: & nec in cor hominis ascenderunt, quae praeprauiuit deus diligetibus se: ceteraque his similia, in Hebraeorum libris inueniri. Certè apostoli & euangelistae, Septuaginta interpretes nouerunt, & vnde eis haec quae in Septuaginta interpretibus non habentur: Christus dominus noster, vtriusque testamenti conditor, in euangelio secundum Ioannem: Qui cre- Ioan. 7. dit, inquit, in me, sicut dicit scriptura, flumina de ventre eius fluent aquae viuae. Vtique scriptum est, quod saluator scriptum esse testatur. Vbi scriptum est: Septuaginta non habent: apocrypha nescit ecclesia. Ad Hebraeos igitur reuertendum est: vnde & dominus loquitur, & discipuli exempla praesumunt. Haec pace veterum loquor, & obrectatoribus meis tantum respondeo, qui canino dente me rodunt, in publico detrahentes & legentes in angulis: iidem & accusatores & defensores, cum in aliis probet quod in me reprobant: quasi virtus & vitium non in rebus sit, sed cum auctore mutetur. Ceterum, memini additionem Septuaginta translatorum olim de Graeco emendatam tribuisse me nostris, nec inimicum debere existimari eorum, quos in conuentu fratrum semper edissero. Et quod nunc dibre haiomim: id est verba dierum interpretatus sum: idcirco feci, ut inextricabiles moras & syluam nominum, quae scriptorum confusa sunt vitio, sensuumque barbariem, apertius & per versusum cola digererem, mihi metipsi & meis iuxta Ismeniam canens, si aures surdae sunt ceterorum.

SCHOLIA.

Pura & ut ab eis in Graecum.) Tribuit non nihil Antimo Chromati, apud quem sciebat sanctam esse Septuaginta auctoritatem, nam aliàs aliter sentit de iisdem. 2 Illudentibusque Iudaeis, cornicum ut dicitur oculos configere.) Prouerbiū est apud Ciceronem & Macrobiū, dici solitum de iis qui re vehementer ingeniosa prodita, efficiant ut ceteri nihil scire videantur. Nam ante à Iudaeis in huiusmodi rebus velut oracula petebantur. At Hieronymus sua correctione praestitit, ut nihil iam opus esset illos consulere. 3 Exemplaria composuit.) Nonnulli codices habebant exempla. Ipsa varietas mihi suspicionem facit legendum esse, hexapla: quae prodidit Origenes, ex diuersis editionibus. 4 Canino dente.) Idem dicitur est genus, medius inter planos primores & molares. 5 Per versusum cola.) Κόλον membrum. vnde apparet singulos versus, singulis colis finiri solere. 6 Iuxta Ismenium.) Ridiculum dictū, quod Hugo Carrensis, siue quisquis alius is fuit, nam mihi subolet non vnus hominis esse collectanea, ut in his arduis negociis iuxta prouerbiū, ἀδελφὸς ἀδελφῷ παρέσθαι solet, Ismenium fluuium facit, iuxta quem Orgia Bacchi solita sint celebrari. Aut si minus placet fluuius, ille philosophum facit è fluuiio, nimirum qua pollet auctoritate. Ceterum historiae meminit Valerius maximus libro rerum memorabilium tertio, capite septimo. Antigenidas tibicen discipulo docto, sed parum populo grato: Mihi, inquit, cane & musis. Ismeniam legendum est, non Ismenium.

Cornicum oculos configere.

Caninus dens.

ARGUMENTVM PRAEFATIONIS SEQUENTIS.

Ostendit vtilem esse Geographiam ad diuinae scripturae cognitionem. Duos Paralipomenon libros, qui apud Hebraeos vnus est, cum Iudaeo quodam Tyberiadensi diligenter collatos restituit. Ex Hebraeorum voluminibus addita, stellulis praenotaauerat: ab Septuaginta interpretibus adiecta, obeliscis signauerat.

Ad Domnionem

Vomodo¹ Græcorū historias magis intelligunt, qui Athenas viderint: & tertium Vergilij librum, qui² à Troiade per Leucaten, & Acroceraunia ad Siciliam: & inde ad ostia Tyberis nauigauerint: Ita sanctam scripturam lucidius intuebitur, qui Iudæam oculis contemplatus sit: & antiquarum urbium memorias locorumque³ vel eadem vocabula, vel mutata cognouerit. Vnde & nobis curæ fuit cum eruditissimis Hebræorum hunc laborem subire: vt circumiremus prouinciam, quam vniuersæ Christi ecclesiæ sonant. Fateor enim mi Domnion & Rogatiane charissimi, nunquam me in diuinis voluminibus propriis viribus credidisse: nec habuisse opinionem meam: sed ea etiam, de quibus scire me arbitrabar, interrogare me solitum. Quāto magis de his, super quibus anceps eram? Denique cum à me nuper literis flagitassetis: vt vobis Paralipomenon Latino sermone transferrem, de Tyberiadē quendam legis autorem, qui apud Hebræos admirationi habebatur, assumpsi: & contuli cum eo⁴ à vertice (vt aiunt) vsq; ad extremum vnguem: & sic confirmatus, ausus sum facere quod iubebatis. Liberè enim vobis loquor. Ita in Græcis & Latinis codicibus hic nominum liber vitiosus est: vt non tam Hebræa quàm Barbara quædam⁵ & Sarmatica nomina coniecta arbitrandū sit. Nec hoc Septuaginta interpretibus, qui spiritu sancto pleni, ea quæ vera fuerunt transtulerant, sed scriptorum culpæ ascribendum, dum de emendatis inemendata scriptitant: & sæpe tria nomina, subtractis è medio syllabis, in vnum vocabulum cogunt: vel è regione vnum nomen, propter latitudinem suam, in duo vel tria vocabula diuidunt. Sed & ipsæ appellationes, non homines (vt plerique existimant) sed vrbes & regiones & saltus & prouincias sonant: & obliquè sub interpretatione & figura eorum quædam narrantur historia. De quibus in regnorū libro dicitur: Nonne ecce hæc scripta sunt in libro verborum dierum regum Iuda? Quæ utique in nostris codicibus non habentur. Hoc primum sciendum, quòd apud Hebræos liber Paralipomenon vnus sit, & apud illos vocatus dibre haiomim: id est verba dierum, qui propter magnitudinem apud nos diuisus est. Quòd nonnulli etiam in Bruto Ciceronis dialogo faciunt: vt eum in tres partes secent, cum vnus à suo autore sit æditus. Deinde etiam illud attendendum: quòd frequenter nomina, non vocabula hominum, sed rerum (vt dixi) significantias sonant. Ad extremum: quòd omnis eruditio scripturarum in hoc continetur: & historia quæ vel prætermittæ sunt in suis locis, vel perstrictè leuiter, hic per quædam verborum compendia explicentur. Orationum itaque vestrarum adiutus auxilio: nisi librum beneuolis placiturum, tamen inuidis displiciturum esse non ambigo. Optima enim quæque, vt ait Plinius, malunt contemnere plerique, quàm discere. Si quis in hac interpretatione voluerit aliquid reprehendere, interroget Hebræos, suam conscientiam recolat, videat ordinem textumque sermonis: & tunc nostro labori si potuerit detrahat. Vbicunque ergo asteriscos, id est, stellas, radiare in hoc volumine videritis: ibi sciatis de Hebræo additum, quòd in Latinis

codicibus non habetur. Vbi verò obelus, transversa scilicet virga, præposita est: illic signatur quid Septuaginta interpretes addiderint: vel ob decoris gratiam, vel ob spiritus sancti auctoritatem: licet in Hebræis voluminibus non legatur.

S C H O L I A.

Vomodo Græcorum.) Hieronymo non satis erat nomina, situsque locorum ex Geographorum libris habere cognita, nisi illustratis regionibus singula diligentius & oculis lustrasset. At hodie multis mei similibus theologis, sat est si tantum sciant nomen esse loci: quanquam sunt qui ex loco nonnunquam pecudem reddat, tam supinus est huius partis contemptus. 2 A Troiade per Leucatē.) Troias est ipsa regio, in qua erat vrbs Troia, eadem dicta Ilium, & Teucra, & Dardania. Leucates promontorium est Epiri, quemadmodum & Acroceraunia, hinc dicta, quòd ob celsitudinem crebrò fulmine tangantur. 3 Vel eadem vocabula.) Et hinc ingentes nonnunquam tenebræ, quòd eidem loco sæpenumero quaterna aut sena sunt vocabula, veluti Iebus, Salem, Hierusalem, Hierosolymæ, Aelia, eiusdem vrbs vocabula sunt. 4 A vertice, vt aiunt, vsque ad extremum vnguem.) Ita totum hominem proverbiali schemate significamus, à summo vertice capitis vsque ad extremos vngues pedum. 5 Et Sarmatica nomina.) Sarmatæ barbarie sua nobiles olim erant, vt Thraces & Scythæ. 6 Qui spiritu sancto pleni.) Hoc Hieronymus Domnionis, ad quem scribit, animo tribuere videtur. Nam aliàs his diuersa scripsit, nec id vno sanè loco. 7 Vbicunque ergo asteriscos.) Quis hæc absque dolore legat, intelligens & Hieronymi vigilias & nostram vtilitatem in hac parte librorum incuria perisse: Nam si quòd hæc distinxit Hieronymus nihil ad rem pertinebat, stultus fuerat oportet, qui in re infrugifera sudandum putarit. Sin id ad scripturæ diuinæ sinceritatem faciebat, impiè fecerūt, qui notas huiusmodi sustulere de voluminibus. 8 Vel ob spiritus sancti auctoritatē.) Et hoc illorum affectibus, ad quos scribit, dedisse videtur Hieronymus.

Troias.
Leucates.
Acroceraunia.

Hierosolyma multi-
nominis.

E

Sarmatæ.

ARGUMENTVM PRAEFATIONIS SEQUENTIS.

Duos Esdræ & Neemiae libros probat, qui apud Hebræos vnico volumine continentur, tertium & quartum improbat.

HIERONYMVS AD DOMNIONEM & ROGATIANUM IN ESDRAM & NEEMIAM PRAEFATIO.

Trum difficilius sit facere quod poscitis, an negare, necdum statui. Nam neq; vobis aliquid imperantibus abnuere sententiæ est: & magnitudo oneris impositi ita ceruices premit, vt antè sub fasce ruidum sit, quàm leuandum. Accedunt ad hoc inuidorum studia, qui omne quod scribimus, reprehendendum putant. Et interdum contra se conscientia repugnante publicè lacerant, quòd occultè legunt, intantum vt clamare compellar & dicere: Domine, libera animam meam à labiis iniquis, & à lingua dolosa. Tertius annus est, quòd semper scribitis atque rescribitis, vt Esdræ librum & Hester vobis de Hebræo transferam: quasi non habeatis Græca & Latina volumina: aut quicquid illud est quòd à nobis vertitur, non statim ab omnibus conspuendum sit. Frustra autem, vt ait quidam, niti, neque aliud fatigando, nisi odium quærere, extremæ dementiae est. Itaque obsecro vos mi Domnion & Rogatiane charissimi, vt priuata lectione contenti, libros non efferatis in publicum: nec fastidiosis cibos ingeratis: vitetisque eorum supercilium, qui iudicare tantum de aliis, & ipsi facere nihil nouerunt. Si qui autem fratrum sunt quibus nostri non displicent:

Psal. 119.

D. HIERONYMI IN TOBIAM ET IVDITH PRAEFATIO.

G non displicent: his tribuatis exemplar, admonentes ut Hebraea nomina (quorum grandis in hoc volumine copia est) distincte & per intervalla transcribatur. Nihil enim proderit emendasse librum, nisi emendatio, librariorum diligentia conseruetur. Nec quenquam moueat, quod vnus a nobis liber editus est: nec apocryphorum tertij & quarti libri somniis delectetur: quia & apud Hebraeos Esdrae Neemiaeque sermones in vnum volumen coartantur, & quae non habentur apud illos: nec de viginti quatuor senibus sunt procul abiicienda. Si quis autem Septuaginta vobis opposuerit interpretes: quorum exemplaria varietas ipsa lacerata & inuersa demonstrat: nec potest utique verum asseri quod diuersum est: mittite eum ad euangelia: in quibus multa ponuntur quasi de veteri testamento, quae apud Septuaginta interpretes non habentur, velut illud: Quoniam Nazaraeus vocabitur: Et Ex Aegypto vocaui filium meum: Et, videbunt in quem compunxerunt, multaque alia, quae latiori operi referuamus: & quaerite ab eo ubi scripta sint. Cumque proferre non potuerit: vos legite de his exemplaribus quae nuper a nobis edita, maledicorum quotidie linguis confodiuntur. Sed ut ad compendium veniam, certe quod illaturus sum, aequissimum est, adidi aliquid quod non habetur in Graeco: aut aliter habetur quam a me versum est? Quid interpretem laniant? Interrogent Hebraeos, & ipsis autoribus translationi meae, vel arrogent vel derogent fidem. Porro aliud est si clausis, quod dicitur, oculis, mihi volunt maledicere, & non imitantur Graecorum studium ac benevolentiam: qui post Septuaginta translatores iam Christi Evangelio coruscante, Iudaeos & Hebionitas legis veteris interpretes: Aquilam videlicet & Symmachum & Theodotionem, & curiosè legunt, & per Origenis laborem in Exaplois Ecclesiis dedicarunt. Quanto magis Latini grati esse deberent, quod exultantem cernebant Graeciam a se aliquid mutuari. Primum enim magnorum sumptuum est & infinitae difficultatis, exemplaria posse habere omnia: deinde etiam qui habuerint, & Hebraei sermonis ignari sunt, magis errabunt: ignorantibus quis est multis verius dixerit. Quod etiam sapientissimo cuidam nuper apud Graecos accidit: ut interdum scripturae sensum relinquens, vniuscuiusque interpretis sequeretur errorem. Nos autem qui Hebraeae linguae saltem paruam habemus scientiam: & Latinus nobis uterque sermo non deest: & de aliis magis possumus iudicare, & ea quae ipsi intelligimus, in nostra lingua promere. Itaque licet hydra sibilet: victorque Sinon incendia iactet: nunquam meum (iuuante Christo) sibilet eloquium: etiam praecisa lingua balbutiet. Legant, qui volunt: qui nolunt, abiciant. Euentilent apices: literas calumnientur. Magis vestra charitate prouocabor ad studium, quam illorum detractione & odio deterrebor.

SCHOLIA.

Supercilium. Itetisq; eorum supercilium. Supercilium fastuosam arrogantiam dixit. Mirè verò taxauit quorundam mores, qui velut è sublimi pronunciant de scriptis aliorum, tanquam Areopagitarum: neque quicquam illis satisfacit, cum ipsi neque possint quicquam adere si velint, neque velint si possint. Nec apocryphorum tertij & quarti. Mirum cum Hieronymus tertium & quartum Esdrae librum inter apocrypha numeret, & quod in eis scriptum est somnia vocet, qui factum sit, ut iidem nunc citra discrimen vllum legantur a nobis. Quae latiori operi. Nimirum libro de optimo genere interpretandi. Porro aliud est. Eadem est sermonis forma quam annotauimus in se-

cunda praefatione. Clausis quod dicitur oculis. Quod est Andabatarum, quemadmodum latius explicuimus in Chaldaicis nostris, in prouerbio Andabate. Et Hebionitas. Hereticos, semi iudaeos, & semichristianos. Et per Origenis laborem in Exaplois. In quibusdam vetustis non erat in exaplis, sed exaplis. Dedicarunt ecclesiis dixit, quod Origenes ea admiscuerit editioni quae legebatur in ecclesiis.

Itaque licet hydra sibilet. In vetustis legimus, licet exetra sibilet. Victorque Sinon. Ruffinum opinor notat hoc hemistichio Vergiliano.

IN SEQUENTEM PRAEFATIONEM CENSURA.

Cum hic liber nec sit apud Hebraeos, & inter hagiographa censeatur, autore Hieronymo, tamen a nobis inter praecipua receptus est.

HIERO. AD CHROMA. ET Heliodorum in Tobiam praefatio.

Irari non desino exactiois vestre instantiam. Exigitis enim ut librum Chaldaeo sermone conscriptum ad Latinum stilum traham: librum utique Tobiae, quem Hebraei de catalogo diuinarum scripturarum secantes, his quae hagiographa memorant manciparunt. Feci satis desiderio vestro, non tamen meo studio. Arguunt enim nos Hebraeorum studia, & imputant nobis contra suum canonem, Latinis auribus ista transferre. Sed melius esse iudicans pharisaeorum displicere iudicio, & episcoporum iustionibus deseruire, institi ut potui. Et quia vicina est Chaldaeorum lingua sermoni Hebraico, vtriusque linguae peritissimum loquacem reperiens, vnius diei laborem arripui: & quicquid ille mihi Hebraicis verbis expressit: hoc ego accito notario sermonibus Latinis exposui. Orationibus vestris mercedem huius operis compensabo, cum gratum vobis didicero, me quod iubere estis dignati complexisse.

SEQUENTIS PRAEFATIONIS CENSURA.

Non affirmat approbatum hunc in synodo Nicena, sed ait, legitur computasse. Subiicitur hoc loco aliud argumentum, sed indoctum & parum dignum Hieronymo, proinde non adiunximus.

HIERONYMI IN IVDITH PRAEFATIO.

Pud Hebraeos liber Iudith inter hagiographa legitur: cuius autoritas ad roboranda illa quae in contentionem veniunt minus idonea iudicatur. Chaldaeo tamen sermone conscriptus, inter historias computatur. Sed quia hunc librum synodus Nicena in numero sanctarum scripturarum legitur computasse: acquieui postulationi vestrae imò exactiois, & sepositis occupationibus quibus vehementer artabar: huic vnam lucubratiunculam dedi, magis sensum è sensu, quam ex verbo verbum transferens. Multorum codicum varietatem vitiosissimam amputaui: sola ea quae intelligentia integra in verbis Chaldaeis inuenire potui, Latinis expressi. Accipite Iudith viduam, castitatis exemplum: & triumphali laude, perpetuis eam praconiis declarate. Hanc enim non solum foeminis, sed & viris imitabilem dedit: qui castitatis eius remunerator virtutem ei talem tribuit, ut inuictum omnibus hominibus vinceret, & insuperabilem superaret.

HIERONYMI IN LIBRUM Hester praefatio.

Librum Hester, variis translatoribus constat esse vitiatum: quem ego de archiuis Hebraeorum releuans, verbum è verbo expressius transtuli.

A transtuli. Quem librū aditio vulgata² laciniosis hinc inde verborum sinibus trahit: addens ea quæ ex tempore dici poterant & audiri: sicut solitum est scholaribus disciplinis sumpto themate excogitare: quibus verbis uti potuit qui iniuriam passus est, vel qui iniuriam fecit. Vos autem ô Paula & Eustochium quoniam & bibliothecas Hebræorum studuistis intrare, & interpretum certamina comprobastis, tenentes Hester Hebraicum librum, per singula verba, nostram translationem aspiciate: ut possitis agnoscere me nihil etiam augmentasse addedo, sed fidei testimonio simpliciter, sicut in Hebræo habetur, historiam Hebraicam latinæ linguæ tradidisse. Nec affectamus laudes hominum, nec vituperationes expauescimus. Deo enim placere curantes, minas hominum penitus non timemus: quia deus dissipat ossa eorum, qui hominibus placere desiderant: & secundum Apostolum, qui eiusmodi sunt, serui Christi esse non possunt. Rursum in libro Hester alphabetū ex minio usque ad theta literam fecimus diuersis in locis: volentes scilicet Septuaginta interpretum ordinē

B per hoc insinuare studioso lectori. Nos enī iuxta morem Hebraicum ordinem prosequi etiam in Septuaginta aditione maluimus.

Psal. 52.
Gala. 11.

SCHOLIA.

Lacinia. 1 Releuans lege, pro reuelās. 2 Laciniosis hinc inde verborum sinibus. Flexuosa laxitas vestis non astricta, sed fluentis lacinia dicitur. Sinus item flexus dicuntur. Rursum hic notas, quas ex minio addiderat Hieronymus, desideramus.

ARGUMENTVM PRAEFATIONIS SEQUENTIS.

Offedit se bis vertisse Iob, semel iuxta aditionem Septuaginta, additis obelis & asteriscis: ac rursum ex Hebræis voluminibus. Hæc vtra sit, incertum est.

HIERONYMI IN LIBRUM IOB PRAEFATIO.

C **O**gor per singulos scripturæ diuinæ libros aduersariorum respondere maledictis: qui interpretationem meam reprehensione Septuaginta interpretum criminantur: quasi non & apud Græcos Aquila, Symmachus & Theodotio, vel verbū ē verbo: vel sensum ē sensu: vel ex utroque comixtum & mediè temperatum genus translationis expresserint: & omnia veteris instrumenti volumina Origenes obelis asteriscisque distinxerit: quos vel additos vel de Theodotione sumptos, translationi antiquæ inseruit, probans defuisse quod additū est. Discat igitur obtrectatores mei recipere in toto, quod in partibus susceperunt: aut interpretationem meam cum asteriscis suis radere. Neque enim fieri potest, ut quos plura intermisisse susceperint: non eosdem etiam in quibusdā errasse fateantur: præcipuè in Iob: cui si ea quæ sub asteriscis addita sunt subtraxeris, pars maxima detruncabitur: & hoc duntaxat apud Græcos. Cæterum apud Latinos ante eam translationē, quæ sub asteriscis & obelis nuper adidimus, septingenti ferme, aut octingenti versus defunt: ut decurtatus & lacerat^o corrosusque liber, fœditatem sui publicè legentibus præbeat. Hæc autē translatio nullū de veteribus sequitur interpretem, sed ex ipso Hebraico Arabicoque sermone, & interdum Syro: nunc verba, nunc sensus, nunc simul utrumque resonabit. Obliquus enī etiā apud Hebræos tot^o liber fertur & lubricus, & quod Græci rhetores vocāt² eschematismenos: dū qui aliud loquitur, aliud agit: ut si velis anguillā vel murenulam strictis tenere manibus, quanto fortius presseris, tanto citius elabitur, Memini me ob intelligentiam huius vo-

luminis Lyddeum quendam præceptorē, qui apud Hebræos primus haberi putabatur, non paruis redemisse nummis: cui^o doctrina an aliquid profecerim, nescio. Hoc vnum scio, nō potuisse me interpretari: nisi quod ante intellexeram. A principio itaque voluminis usque ad verba Iob, apud Hebræos prosa oratio est. Porro à verbis Iob in quibus ait: Pereat dies in qua natus sum: & nox in qua dictum est, cōceptus est homo: usque ad eum locum, ubi ante finem voluminis scriptum est: Idcirco ipse me reprehendo & ago pœnitentiam in fauilla & cinere: hexametri versus sunt, dactylo spōdeoque currentes, & propter linguæ idioma crebro recipientes & alios pedes, non earundem syllabarum, sed eorundem temporum. Interdum quoque rhythmus ipse dulcis & tinnulus fertur numeris pedum solutis. Quod metrici magis quàm simplex lector intelligunt. A supradicto autem versu usque ad finem libri, paruum comma quod remanet, prosa oratione cōtextitur. Quod si cui videtur incredulum, metra scilicet esse apud Hebræos: & in morem nostri Flacci, Græcique Pindari & Alcei & Sapphus, vel psalterium, vel lamētationes Hieremiæ, vel omnia ferme scripturarum cantica cōprehendi: legat Philonem, Iosephum, Origenem, Cæsariensem Eusebium, & eorum testimonio me verum dicere cōprobabit. Audiant quapropter canes mei, idcirco me in hoc volumine laborasse: non ut interpretationem antiquam reprehenderem, sed ut ea quæ in illa aut obscura sunt, aut omissa, aut certè scriptorum vitio deprauata: manifestiora nostra interpretatione fierent: qui & Hebræorum sermonem ex parte didicimus, & in Latino penè ab ipsis conabulis inter grammaticos & rhetores & philosophos detriti sumus: Quod si apud Græcos post Septuaginta aditionem in Christi euangelio coruscante: Iudæus Aquila, & Symmachus ac Theodotio Iudaizantes hæretici sunt recepti, qui multa mysteria saluatoris subdola interpretatione cælarunt: & tamen in ἐσαπλότῃ habentur apud Ecclesias, & explanantur ab Ecclesiasticis viris, quantum magis ego Christianus, & de parentibus Christianis natus, & vexillum crucis in mea fronte portans: cuius studium fuit omissa repetere, deprauata corrigere, & sacramēta Ecclesiæ, puro & fidei aperire sermone: vel à fastidiosis vel à malignis lectoribus non debeo reprobari. Habeant qui volunt veteres libros, vel in membranis purpureis, auro argentoque descriptos: vel vncialibus (ut vulgo aiunt) literis onera magis exarata quàm codices, dummodo mihi meisque permittant pauperes habere schedulas, & non tam pulchros codices quàm emendatos. Vtraque autē aditio & Septuaginta iuxta Græcos, & mea iuxta Hebræos in Latinum meo labore trāslata est. Eligat vnusquisque quod vult, & studiosum me magis quàm maleuolum probet.

SCHOLIA.

Usciperint.) Lege perspexerint. Nam isdē verbis utitur tomo. 2. aduersus Rufinum folio. 76: columna. 1. versu. 1. Neque enim fieri potest, ut quos plura intermisisse perspexerint. 2 Schematismenos. Scribendum ἐσχηματισμένος, id est, figuratum, quod nō sit simplex oratio. Carrensis ut hoc risus gratia notem obiter, exponit vocem dictam à schema & mene, citans cantorē, nescio quē, qui dixerit legendū esse, cacos fallotriomenos: à cacos malus, allotrion alienum, & mene defectus. Eamus nunc, & hos autores dignos existimemus, qui legantur. 3 Et Alcei & Sappho. Sapphus legendum est, non Sappho: sicut à Dido Didus. 4 Vncialibus, ut vulgo aiunt. Vncialibus;

Vnciales litteræ.

G Vnclibus, hoc est magnis: nam vnclia non solum ad pondus & numerum, verum & ad mensuram pertinet. Nonnulli codices habebant, initialibus: quod primores literae soleant esse maiores & inauratae nonnunquam. § Et studiosum me.) Refragantibus licet exemplaribus ipse sensus admonet pro me, legendum se. Deprecatur enim malitiae crimen apud eos quibus non placet ipsa versio: qui si minus probant euentum, tamen studium & conatum probare debent.

ARGUMENTVM PRAEFATIONIS SEQUENTIS.

Haec est praefatio in Iob e Septuaginta versum, sed additis notulis. Additur & tertia praefatio: cuius initium: In terra quidem: quae non est Hieronymi.

ALIA PRAEFATIO.

Sicut autem fiscellam iunco texerem, aut palmarum folia complicarem, ut in sudore vultus mei comederem panem: & ventris opus sollicita mente pertractarem, nullus morderet, nemo reprehenderet. Nunc autem, quia iuxta sententiam saluatoris, volo operari cibum qui non perit: & antiquam diuinorum voluminum viam sentibus virgultisque purgare, error mihi geminus infligitur: corrector vitiorum, falsarius dicor: & errores non auferre, sed serere. Tanta est enim vetustatis consuetudo, ut etiam confessa plerisque vitia placeant, dum magis pulchros habere volunt codices quam emendatos. Quapropter o fratres dilectissimi, vnicum nobilitatis & humilitatis exemplar: pro flabello, calathis, sportellisque munusculis monachorum, spiritualia haec & mansura dona suscipite: ac beatum Iob, qui adhuc apud Latinos iacebat in stercore, & vermibus scatebat errorum, integrum immaculatumque gaudete. Quomodo enim post probationem atque victoriam duplicia sunt ei vniuersa reddita: ita ego in lingua nostra, ut audacter loquar, feci eum habere quae amiserat. Igitur & vos & vnumquemque lectorem solita praefatione commoneo: & in principiis librorum eadem semper annectens, rogo, ut vbiunque praecedentes virgulas videritis, sciatis ea quae subiecta sunt in Hebraicis voluminibus non haberi. Porro vbi stellae imago praefulserit, ex Hebraeo in sermone nostro addita sunt. Necnon & illa quae haberi videbantur, & ita corrupta erant, ut sensum legentibus tollerent: orationibus vobis magno labore correxi: magis utile quid ex ocio meo ecclesiis Christi veterum ratus, quam ex aliorum negotio.

HIERONYMI IN PROVERBIA SALOMONIS, PRAEFATIO.

Ingat epistola quos iungit sacerdotium: imo charta non diuidat, quos Christi necit amor. Commentarios in Osee, Amos & Zachariam, Malachiam quoque poscitis: scripsissem, si licuisset praevaletudine. Mittitis solatia sumptuum: notarios nostros & librarios sustentatis, ut vobis potissimum nostrum desudet ingenium. Et ecce ex latere frequens turba diuersa poscentium: quasi aut aequum sit me vobis esuriētibus, & aliis laborare: aut in ratione dati & accepti, cuiquam praeter vos obnoxius sim. Itaque longa aegrotatione fractus, ne penitus hoc anno reticerem: & apud vos mutus essem, tridui opus nomini vestro consecraui, interpretationem videlicet trium Solomonis voluminum: Misse, quod Hebraei parabolas, vulgata autem aeditio prouerbia vocat: Coeleth, quem Graece Ecclesiasten, Latine concionatorem possumus dicere: Sir hasirim, quod in lingua nostra vertitur Canticum canticorum. ¹ Fertur & panaretos Iesu filij Sirach liber: & alius pseudepigraphus, qui sapientia So-

ad Chromatium & Heliodorum.

sal. esuriētibus esurire, & aliis.

lomonis inscribitur. Quorum priorem Hebraicum reperi, non Ecclesiasticum ut apud Latinos, sed parabolas praenotatum. Cui iuncti erant Ecclesiastes & Canticum canticorum: ut similitudinem Solomonis non solum numero librorum, sed etiam materiarum genere coequaret. Secundus apud Hebraeos nusquam est: quin & ipse stylus Graecam eloquentiam redolet: & nonnulli scriptorum veterum hunc esse Iudei Philonis affirmant. Sicut ergo Iudith & Tobiae & Machabaeorum libros legit quidem Ecclesia, sed eos inter canonicas scripturas non recipit: sic & haec duo volumina legat ad aedificationem plebis, non ad autoritatem ecclesiasticorum dogmatum confirmandam. Si cui sane Septuaginta interpretum magis aeditio placet, habet eam a nobis olim emendatam. Neque enim noua sic cudi-mus, ut vetera destruamus. Et tamen cum diligentissime legerit: sciat magis nostra scripta intelligi, quae non in tertium vas transfusa coacuerint: sed statim de prelo purissimae commendata testae: suum saporē seruauerint.

SCHOLIUM.

Fertur & panaretos. ² nauaretos, id est, eximius ac precipuus.

DIVI HIERONYMI IN LIBRUM ECCLESIASTEN PRAEFATIO.

Nemini me ante hoc ferme quinquenium cum adhuc Romae essem, & Ecclesiastae sanctae Bleisillae legerem, ut eam ad contemptum mundi huius prouocarem, & omne quod in mundo cerneret, putaret esse pro nihilo: rogatum ab ea ut in morem commentarioli obscura quaeque dissererem, ut absque me posset intelligere quae legebat. Itaque quoniam in procinctu nostri operis subita morte subtracta est: & vbi non meruimus o Paula & Eustochium talem vitae nostrae habere consortem, tantoque vulnere tunc percussus obmutui, & nunc in Bethlehem positus, angustiore videlicet ciuitate, & illius memoriae & vobis reddo quod debeo: hoc breuiter admonens, quod nullius autoritatem sequutus sum: sed de Hebraeo transferens, maxime Septuaginta interpretum consuetudini me coaptavi, in his duntaxat quae non multum ab Hebraicis discrepabant, Interdum Aquilae quoque & Symmachi & Theodotionis recordatus sum: ut nec nouitate nimia, lectoris studium deterrerem: nec rursus contra conscientiam meam, fonte veritatis omisso, opinionum rivulos consecrarem.

foran, angustiore.

AD PAVLAM & EVSTOCHIVM IN TRANSLATIONE ESAIAE EX HEBRAICA VERITATE, PRAEFATIO.

Nemo cum prophetas ¹ versibus viderit esse descriptos, metro eos existimet apud Hebraeos ligari, & aliquid simile habere de psalmis & operibus Solomonis: sed quod in Demosthene & in Tullio solet fieri, ut ² per cola scribantur & commata: qui utique prosa & non versibus conscripserunt: nos quoque utilitati legentium prouidentes, interpretationem nouam nouo scribendi genere distinximus. Ac primum de Esaiam sciendum, quod in sermone suo disertus sit: quippe vir nobilis & urbanae eloquentiae: nec habens quicquam in eloquio rusticitatis admixtum: unde accidit ut praeter ceteris florem sermonis eius, translatio non potuerit conferuare. Deinde etiam hoc adiiciendum, quod non tam propheta dicendus sit quam euangelista. Ita enim vniuersa Christi Ecclesiaeque mysteria ad liquidum prosequutus est: ut non putes eum de futuro vaticinari, sed de praeteritis historiae texere. Unde conicio noluisse tunc temporis Septuaginta interpretes, fidei suae sacramenta perspicue

M

A spicue ethnicis prodere, ne sanctum canibus, & margaritas porcis darēt. Quæ cum hanc æditionē legeritis, ab illis animaduertetis abscondita. Nec ignoro quāti laboris sit prophetas intelligere, nec facile quēpiam posse iudicare de interpretatione, nisi intellexerit antequam legerit: nos quoque patere moribus plurimorum, qui stimulante inuidia, quod consequi nō valent, despiciunt. Sciens ergo & prudens in flammam mitto manum: & nihilominus hoc à fastidiosis lectoribus precor, vt quomodo Græci post Septuaginta trāsatores Aquilam & Symmachū & Theodotionē legunt, vel ob studium doctrine sue: vel vt Septuaginta magis ex collatione eorū intelligāt: sic & isti saltem vni post priores habere dignentur interpretē. Legant prius & postea despiciant, ne videatur non ex iudicio, sed ex odij præsumptione ignorata dānare. Prophetavit autē Esaias in Hierusalem & in Iudæa, necdum decem tribubus in captiuitatem ductis: ac de vtroq; regno nunc commixtim, nunc separatim textit oraculum. Et cum interdum ad præsentem respiciat historiam: & post Babylonie captiuitatem reditum populi significet in Iudæam: tamen omnis eius cura de vocatione gentium, & de aduentu Christi est. Quem quanto plus amatis o Paula & Eustochium, tanto magis ab eo petite: vt pro obrectatione præsentis, qua me indefinenter æmuli laniant, ipse mihi mercedem restituat in futuro: qui scit me ob hoc in peregrina lingue eruditione fuisse, ne Iudæi de falsitate scripturarum ecclesie eius diuini insultarent.

SCHOLIUM.

1 Versibus viderit esse descriptos. Et prola orationis esse versus hinc liquet: nec enim omnis versus est carmē. **2** Per cola & commata. id est, per membra & incisa.

HIERONYMI IN HIEREMIAM PRAEFATIO.

Hieremias propheta, cui hic prologus scribitur, sermone quidem apud Hebræos Esaiæ & Osee, & quibusdam aliis prophetis videtur esse rusticior, sed sensibus par est: quippe qui eodem spiritu prophetauerit. Porro simplicitas eloquij, à loco ei in quo natus est, accidit. Fuit enim Anathotites, qui est vsque hodie viculus, tribus ab Hierosolymis distans milibus. Sacerdos ex sacerdotibus, & in matris vtero sanctificatus, virginitate sua euangelicum virum Christi ecclesie dedicans. Hic vaticinari exorsus est puer, & captiuitatem vrbs atque Iudæa non solum spiritu, sed & oculis carnis intuitus est. Iam decem tribus Israël Assyrii in Medos transtulerant: iam terras earum colonia gentium possidebant. Vnde in Iuda tantum & in Benjamin prophetavit: & ciuitatis suæ ruinas quadruplici planxit alphabeto: quod nos mensura metri, versibusque reddidimus. Præterea ordinem visionum, qui apud Græcos & Latinos omnino confusus est, ad pristinam fidem correximus. Librum autem Baruch notarij eius, qui apud Hebræos nec legitur nec habetur, prætermisimus: pro his omnibus maledicta ab æmulis præstolantes: quibus me necesse est, per singula opuscula respondere. Et hoc patior, quia vos me cogitis. Cæterum ad compendium mali rectius fuerat modum furori eorum, silentio meo ponere, quàm quotidie noui aliquid scriptitantem, inuidorum insaniam prouocare.

SCHOLIUM.

1 Hieremias propheta. Et in hoc bona pars Hieronymiani laboris intercidit: nec versus manet distinctio, nec distinctio visionū. Et Baruch additus est, quē ille prætermiserat.

Tomus tertius.

DIVI HIERONYMI IN EZECHIELEM PRAEFATIO.

Ezechiel propheta cum Ioachin rege Iuda captiuus ductus est in Babylonem, ibiq; his qui cum eo capti fuerant, prophetavit, penitentibus quod ad Hieremias vaticinium se vltro aduersariis tradidissent: & viderent adhuc urbem Hierosolymam stare, quam ille casuram esse prædixerat. Tricesimo autem ætatis suæ anno, & captiuitatis quinto, exorsus est ad concaptiuos loqui. Et eodem tempore, licet posterior, hic in Chaldaea, Hieremias in Iudæa prophetauerunt. Sermo eius nec satis disertus, nec admodum rusticus est, sed ex vtroque mediè temperatus. Sacerdos & ipse fuit, sicut Hieremias: principia voluminis & finem magnis habens obscuritatibus inuoluta. Sed & vulgata eius æditio non multum distat ab Hebraico. Vnde satis miror, quid causæ extiterit, vt si eosdem in vniuersis libris habemus interpretes, in aliis eadem: in aliis diuersa transtulerint. Legite igitur & hunc iuxta translationem nostram: quoniam per cola scriptus & commata, manifestiorem legentibus sensum tribuit. Si autem amici mei & hunc subsannauerint, dicite eis, quod nemo eos compellat vt scribant. Sed vereor ne illud eis eueniat, quod Græcè significantius dicitur, vt vocetur phagolædori, quod est manducantes senecias.

SCHOLIUM.

Vocentur phagolædori. Non paulò facillius est docere scripturam hanc non carere mendo, quàm restituere quod deprauatum est. Primum si phagolædori compositum est ex φαγῶν & λαιδωρία, ne consistit quidem compositio: neque enim dicimus φαγῶντος, sed λαιδωρία. Iam quod adiectum est, quod est manducantes senecias, palam est ab Hieronymo non fuisse ascriptum, sed ab alio quopiam Græcè perito, qui subito quod scriptum offendit, vertit utcunque. Deinde scriba quispiam ex conuiciis fecit senecias. Pudet enim referre quid hic nungentur interpretes de seneciis: quibus senecia in plures vertitur formas quàm apud poetas Empusa. Senecia immundum est animal, senecia labium senis, senecia rubrum illud quod est sub aure piscis: sic enim illi loquuntur: senecia labia corrosa, senecia illusa piscium, quod equidem quid sit non inteligo: senecia saliuæ defluens per genas, quasi verò ex oculis defluat saliuæ. Verùm his nihil interest inter mentum & genam, imò ne inter ventrem quidem & caput. Senecia mus est, sed immundus: senecia herba est. At quanto simplicius erat dicere, nescio, quàm ad hunc nugari modum? Nam quod Plinius meminit herba senecioidis, quæ Græcè dicatur erigeron, non video quid pertineat ad λαιδωρία, quæ vox & ipsa Græca est. Proinde quod vnum licet, quandoquidem exemplaria vetusta nihil opitulatur, conicio scriptum fuisse φαιλολιδωρία, quibus studio est calumniari & carpere, velut id suo morbo faciant, non merito aliorum.

DIVI HIERONYMI IN DANIELEM PRAEFATIO.

Danielem prophetam, iuxta Septuaginta interpretes, domini saluatoris ecclesie non legunt, vtentes Theodotionis æditione: & hoc cur acciderit, nescio. Siue quia sermo Chaldaicus est, & quibusdam proprietatibus à nostro eloquio discrepat: noluerunt Septuaginta interpretes easdem lingue lineas in translatione seruare, siue sub nomine eorum ab alio, nescio quo, non satis Chaldaeam linguam sciente, æditus est liber: siue aliud quid causæ extiterit ignorans: hoc vnum affirmare possum, quod multum à veritate discordet, & recto iudicio repudiatus sit. Sciendum quippe est Danielem maximè & Esdras Hebraicis quidè literis, sed Chaldaeo sermone cōscribptos,

Audit⁹ qui
in scripturis

Luc. 8

Gen. 4.

Esa. i.

A id est, decem tribuum in hoc fieri mentionem. Tempo-
ra quoque quib⁹ prophetauit, eadem debemus accipe-
re, quæ in Osee legimus, in diebus Oziæ, Ioathan & A-
chaz, & Ezechia regum Iuda: & in diebus Hieroboam
filijs Ios regis Israël. Porro factum esse sermonem do-
mini, ad meritum eius refertur cui fit: non ad condi-
tionem eius qui fieri dicitur, vt alibi legimus: Domi-
nus factus est mihi in salutē. Auditus autem in scriptu-
ris sanctis non est iste qui ad aures sonat, sed qui cor-
de percipitur: iuxta illud quod domin⁹ loquitur in euā-
gelio: Qui habet aures audiendi, audiat. Quod autē di-
citur Hebraicē haazeru. וְאִזְנֵי, Græcē ἐρωί (ερωί), & La-
tinē sonat, auribus percipite: propriē nō aure, sed cor-
de percipitur. Qui senes sunt & cœlestes, audiunt spiri-
tualiter: qui autem habitant in terra, appellanturq; ter-
reni, auribus percipiunt. Vbicunq; autē hæc duo ver-
ba iuncta ponuntur, non ad simplicem tantum ver-
borum sonum, sed ad reconditam quoque dictorum
intelligentiam pertinere intelligendum est. In Genesi
Lamech loquitur ad vxores suas Ada & Sella: Audite
verba mea vxores Lamech: auribus percipite sermo-
nes meos: quia virum occidi in vulnus meum, & iuue-
nem in liuore meo. Et Esaias: Audite cœli, & auribus
percepe terra.

Cætera in minores prophetas argumenta, partim quod
nihil habeant difficultatis, partim quod ex prima decerpta
sint epistola, nonnullis etiam incertum autorem præferenti-
bus, non curauimus adiicere.

HIERONYMI IN QUATVOR
Euangelia ad Damafum Præfatio.

disfentiāt

Nouum opus me facere cogis ex veteri, vt post
exemplaria scripturarum toto orbe dispersa,
quasi quidam arbiter sedeam: & quia inter se
variant, quæ sint illa quæ cum Græca consentiant ve-
ritate, decernā. Pius labor, sed periculosa præsumptio,
iudicare de cæteris ipsum ab omnibus iudicandū: se-
nis mutare linguam, & canescentem iam mundum ad
initia retrahere paruulorum. Quis enim doctus pari-
ter vel indoctus, cum in manus volumen assumpserit:
& à salua quā semel imbibit viderit discrepare quod
lectitat: non statim erumpat in vocem, me falsarium,
me clamitans esse sacrilegum, qui audeam aliquid in
veteribus libris addere, mutare, corrigere. Aduersus
quam inuidiam duplex causa me consolatur: quod &
tu qui summus sacerdos es, fieri iubes: & verum nō ef-
se quod variat, etiam maledicorum testimonio com-
probatur. Si enim Latinis exemplaribus fides est adhi-
benda, respondeant quibus: tot enim sunt exemplaria
penē quot codices. Sin autem veritas est quærenda de
pluribus, cur non ad Græcam originem reuertentes, ea
quæ vel à vitiosis interpretib⁹ malè reddita: vel à præ-
sumptoribus imperitis emendata peruersius, vel à li-
brariis dormitātibus aut addita sunt aut mutata, cor-
rigimus: Neque verò ego de veteri disputo instrumē-
to, quod à Septuaginta senioribus in Græcam linguam
versum, tertio gradu ad nos vsque peruenit. Non quæ-
ro quid Aquila, quid Symmachus sapiant: quare Theo-
dotion inter novos & veteres medius incedat. Sit il-
la vera interpretatio, quam Apostoli probauerunt.
De nouo nunc loquor testamento, quod Græcum ef-
se non dubium est, excepto apostolo Matthæo, qui pri-
mus in Iudæa euangelium Christi Hebraicis literis æ-
didit. Hoc certè cum in nostro sermone discordat, &
in diuersos riuulorum tramites ducit, vno de fonte

Tomus tertius.

quærendum. Præmitto eos codices, quos à Luciano & D
Hesychio nuncupatos paucorū hominum asserit per-
uerfa contentio: quibus vtique nec in toto veteri in-
strumēto post Septuaginta interpretes emēdare quid
licuit, nec in nouo profuit emendasse: cum multarum
gentium linguis scriptura antè translata doceat falsa
esse quæ addita sunt. Igitur hæc præfatio præfatiuncula
pollicetur, quatuor tantum euangelia, quorum ordo
est iste: Matthæus, Marcus, Lucas, Ioannes: codicum
Græcorum emendata collatione: sed & veterū, nec quæ
multum à lectionis Latine consuetudine discreparent.
Ita calamo temperauimus, vt his tantum quæ sensum
videbantur mutare, correctis: reliqua manere patere-
mur vt fuerant. Canones quoque quos Eusebius Cæ-
sariensis episcopus, Alexandrinū sequutus Ammoniu,
in decem numeros ordinauit: sicut in Græco habetur,
expressimus. Quod si quis de curiosis voluerit nosse,
quæ in euāgelis vel eadē, vel vicina, vel sola sint, eorū
distinctione cognoscet. Magnus siquidē hic in nostris
codicibus error inoleuit, dum quod in eadē re alius e-
uāgelista plus dixit: in alio quia minus putauerint, ad-
diderunt: Vel dum eundē sensum alius aliter expressit:
ille qui vnū ē quatuor primum legerat, ad eius exem-
plum cæteros quoq; existimauerit emendandos. Vnde
accidit vt apud nos mixta sint omnia: & in Marco plu-
ra Lucæ atq; Matthæi. Rursus in Matthæo plura Ioan-
nis & Marci: & in cæteris reliquorū quæ aliis propria
sunt, inueniantur. Cum itaq; canones legeris, qui subie-
cti sunt, confusionis errore sublato, & similia omnium
scies, & singulis sua quæque restitues. In canone primo
concordant quatuor, Matthæus, Marcus, Lucas, Ioan-
nes. In secundo tres, Matthæus, Marcus, Lucas. In ter-
tio tres, Matthæus, Lucas, Ioannes. In quarto tres, Mat-
thæus, Marcus, Ioannes. In quinto duo, Matthæus, Lu-
cas. In sexto duo, Matthæus, Marcus. In septimo duo,
Matthæus, Ioannes. In octauo duo, Lucas, Marcus. In
nono duo, Lucas, Ioannes. In decimo propria quique
quæ non habentur in aliis adiderunt. Singulis verò e-
uāgelis ab vno incipiens vsque ad finem librorum,
dispar numerus accrescit. Hic nigro colore præscri-
ptus, sub se habet alium ex minio discolorem nume-
rum, qui ad decem vsq; procedens indicat, prior nume-
rus in quo sit canone requirendus. Cum ergo aperto
codice (verbi gratia) illud siue illud capitulum scire vo-
lueris cuius canonis sit: statim ex subiecto numero do-
ceberis: & recurrens ad principia, in quibus canonum
est distincta congeries: eodemq; statim canone ex titu-
lo frontis inuento, illum quem quærebas numerū, eius-
dem euāgelista, qui & ipse ex inscriptione signatur,
inuenies: atque è vicino cæterorum tramitibus inspe-
ctis, quos numeros è regione habeant, annotabis: &
cum scieris, recurrens ad volumina singulorum: & sine
mora repertis numeris, quos ante signaueras, reperies
& loca in quibus vel eadem vel vicina dixerunt. Scien-
dum tamē, ne quis ignarum ex similitudine numerorū
error inuoluat, quod sicubi in subnotatione canonum
distinctorum in canone quolibet tres euāgelista bis,
ter vel quater, aut etiam amplius eundē numerum per
ordinem habuerint annotatum, & quartus ecōtrariō,
discrepātes, quod id tres illi in eo loco semel dixerint:
quartus toties in corpore voluminis sui ponat, quo-
ties diuersi numeri in eius canone positi stant con-
tra prædictorum numerorum continuatas similitu-
dines. Item si in vno quolibet eorum aut etiam duobus
idem in canone numerus bis, ter, & quater, aut eo am-
b ij plus

G plus reperitur in ordine collocatus, & dispares inueniantur in ceteris: dubium non erit, quin id quod illius illorumve canonis numerus bis terq; repetitum ab his in volumine semel dictum esse ostendit: alter alterive eorum toties vno atque eodem sensu loquatur, quoties pratulerint in numerorum annotatione distantiam. Et hoc in omnium nouem canonum collatione seruabitur. Ceterum in decimo (quoniam propria singulorum tantummodo continentur) non potest contra id coparatio esse quod solum est. Opto vt in Christo valeas, & memineris mei papa beatissime.

SCHOLIA.

I Enis mutare linguam. Cum ad omnia magis docilis est pueritia quam senectus, tum facillime lingua ea aetas arripit, quod seni difficillimum est. Vnde prouerbiū: Senex psittacus negligit ferulam.

Saliua.

2 Et a saliuā quam semel imbibit. Saliuam appellat gustū & animi iudicium: metaphora sumpta a nutricibus, quae premansum cibū pueris in os inferunt, cui assueti, reculant ab alio premansum. Nec omnino gustus est, nisi lingua contingat palatum interueniente saliuā. 3 Quod Graeco...

H

[Large block of text, mostly obscured by heavy black redaction lines.]

Censura praefationis in Marcum.

Habes hanc praefationē tomo. 9.

I Marcus Evangelista. Stylus arguit hanc praefationē non esse Hieronymi, licet eruditam esse fatear, sed e Graeco trāslatam apparet. Et consentaneum est, Hieronymum vnica praefatione fuisse contentum in quatuor Euangelia.

Censura praefationis in Lucam.

Tomo. 9.

I Lucas Syrus. De hac nemo dubitabit, quin e Graeco sermone trāslata sit, qui vel illa legerit planē Graeca, etiam cum sint Latina: Cui ideo post baptismum filij dei, a perfectione generationis in Christo cōpletā, repetendā a principio natiuitatis humanae, potestas permitta est: vt requirerentibus demonstraret in quo apprehendens erat, per Nathan filium Dauid, introitu recurrentis in deum generationis admissio indispārabilis dei, &c. Quāso te lector, quis Graecus potuit dicere magis Graecē, quam hic dixit Latinus?

Censura praefationis in Ioannem.

Tomo. 9.

I Hic est Ioannes. Nec hanc opinor esse Hieronymi. Argumenta cetera, quoniam nihil habent, quod scholiis sit explicādum: deinde incertum cuius sint, omisimus. Adiecimus his velut auctarium, annotatiunculas aliquot in reliquis diuī Hieronymi praefationes. Id quicquid est, quoniam lucro accedit, boni consules lector.

In praefatione secundi libri in Osee.

Tomo. 6. Asinius Pollio.

I Amasinius ac Rabirios. Legendum arbitror, Asinius ac Rabirios: Nam Asinius Pollio fuit infensus ingenio Ciceronis. Subest autem tacita allusio, ad asinum & rabiem maledicentiae: sentit enim de Rufino & illius fautoribus. 2 Hydra; & scorpionum. Allusit ad fabulam Herculis, qui eodem tempore depugnauit aduersus hydrām Lerneam, & cancrū qui hydrā venerat auxilio. Alterum refert ad Rufinum, alterum ad Palladium illius adiutorē. 3 Aduras cauterio. Allusit ad illud, quod Hercules igni Graeco exusserit hydrā, & scorpionis soleis obteruntur. Nam cancer ille pedem Herculis momorderat, quem obtriuuit excitus dolore. 4 Virens sylua. Respexit ad Homericam collationem, qua genus hominum folijs arborum comparat, quod aliis defluentibus a-

lia succedunt.

K

In praefatione Iohel.

I Spiritalem nobis ψηφισίμ. Id est, suffragatorem. Ceterū quid hoc ad venena scorpionis? Nos in vetusto quodam exemplari, quod praebuerat bibliotheca monasterij sancti Blasij, scriptum reperimus Graecis ac Latinis literis Psyslea, constat autem Psyslos fuisse Libyae populos, quibus hoc natura datū est, vt nō solum ipsi non laedantur a serpentibus, verū etiam ab aliis qui morfi fuerint, venenū exugant. Vnde ψυλλία vocat Pāmachium, quod ψυλλίη, id est, Psysillum quendam agat, succurrens aduersus obtrectatorum venena.

Tomo. 6.

psylli.

In praefatione tertij libri commentariorum in Amos.

I φιλοπονωτάτοις. Id est, maximē industriis & laboriosis, quod miro studio seruerent cognitionis diuinā. 2 προσεφώνησα. Id est, promisi siue dedicaui. Vtitur hoc verbo M. Tullius aliquoties in epistolis.

Tomo. 6.

In praefatione secundi libri in Micheam.

I ροπάλω contundere. ῥόπαλος Graecē claua, atque id fuit Herculis gestamen, qui vicit hydrām multorum capitum.

Tomo. 6.

ρόπαλος.

Ex praefatione decimi libri in Esaiam.

I In suo pure moriturū. Plerisque codices habebāt, in suo puluere. At ex fide vetustissimorum codicum restituimus pure, hoc est veneno. Sic Horatius: Rupili pus atq; venenum.

L

Tomo. 5.

Ex praefatione duodecimi libri in Esaiam.

I Milesias fabellas. Milesias vocat molles ac lasciuas, id quod explicauit copiosissimē politissimus ille Politianus in suis Miscellaneis, & nos nonnihil attigimus in Prouerbio: Domi non hic Milesia. 2 Grunnij Corocottae. Ridiculum fuit argumentū de testamento porci, quod hodieque extat. Quale est & Plutarchi de Gryllo. 3 Luscius Lauini. Hic fuit obtrectator Terētij, sub cuius nomine notat Rufinum.

Tomo. 5.

Milesiae fabellae.

Grunnius Corocot.

Luscius Lauinius.

Ex praefatione libri tertij in Hieremiam.

I Per Alpinum canem. Allusit ad Cerberum, quem Hercules extraxit ab inferis: ex cuius spuma cautib' excepta, natum est aconitum. Vnde & Alpinum vocat, quod illic sint maximī ac ferocissimi. 2 Scotticae gentis. Quae humanis vescitur carnibus. Sentit autem de Palladio, quem Rufinus subornat in Hieronymum. 3 Percutiendus est clauo. Lege claua, vt accipias de claua Herculis, qui solus domuit Cerberum.

Tomo. 5.

Aconitum Scotti.

Ex praefatione primi commentarij in Ezechielem.

I Scorpūsque inter Enceladum & Porphyrum. Velut aenigmate notauit Rufinum, & huius adiutores. Enceladus & Porphyrus gigantes erant, aggressi Iouem deturbare caelo: hi fulmine deiecti sub Aetna mōte Siciliae, quae a figura triū promontoriorū Trinacria dicta est, premuntur. Porro scorpūs clam molitur perniciem. Et haud scio an tectē alluserit ad Porphyrum philosophum, quem in Sicilia vixisse, & aduersus Christianos scripsisse legimus.

M

Tomo. 5.

Enceladus.

Trinacria

Ex praefatione Danielis.

I Quosdam μεμψοίρως. Id est, querulos, & quibus nunquam sit satis: verbum est frequens apud Lucianum.

Tomo. 5.

HIERONYMO DAMASVS Romanus episcopus.

Ormientem te, & longo iam tempore legentem potius quam scribentem, quae stiunculis ad te missis excitare disposui: nō quod & legere nō debeas, hoc enim veluti quotidiano cibo alitur, & pinguescit oratio: sed quo lectionis sit fructus iste si scribas. Itaq; quoniā & heri tabellario ad me remisso, nullas iā te epistolas habere dixisti: exceptis his, quas aliqui in eremo dictaueras, quasq; tota auiditate legi atq; descripti: & vltro pollicitus es te furtiuus nocturno operis aliqua

Aris aliqua si vellem posse dictare, libenter accipio ab offerete, quod rogare volueram etiam si negasses. Neque vero vllam puto digniorem disputationis nostrae confabulationem fore, quam si de scripturis sermocinemur inter nos: id est, vt ego interrogem, tu respondeas. Qua vita nihil puto in hac luce iucundius, quo animae pabulo omnia mella superantur. Quam dulcia, inquit, propheta, gutturi meo eloquia tua, super mel ori meo. Nam cum idcirco, vt ait praecipuus orator, homines a bestiis differamus, quod loqui possumus: qua laude dignus est, qui in ea re ceteros superat, in qua homines bestias antecellunt? Accingere igitur, & mihi quae subiecta sunt edissere, seruans vtrobique moderamen, vt nec proposita solutionem desiderent, nec epistola breuitatem. Fateor quippe tibi, eos quos mihi iam pridem Lactantij dederas libros, ideo non libenter lego: quia & plurimae epistolae in eis vsque ad mille spacia versus tenduntur, & raro de nostro dogmate disputant: quo fit, vt & legenti fastidium generet longitudo: & si qua breuia sunt, scholasticis magis sint apta, quam nobis, de metris & regionum situ & philosophis disputantibus. Quid sibi vult quod in Genesi scriptum est: Omnis qui occiderit Cain, septem vindictas exoluet? Si omnia deus fecit bona valde, quare Noe de mundis & immundis animalibus praecipit, cum immundum nihil bonum esse possit? Et in nouo testamento post visionem quae Petro fuerat ostensa dicenti: Absit domine a me, quoniam commune & immundum nunquam introiit in os meum: vox de caelo respondit: Quod deus mundauit, tu ne commune dixeris? Cur deus loquitur ad Abraham, quod quarta progenie filij Israel essent de Aegypto reuersuri, & postea Moyses scribit: Quinta autem progenie filij Israel exierunt de terra Aegypti: quod vtique nisi exponatur, videtur esse contrarium. Cur Abraham fidei suae signum in circumcisione suscepit? Cur Isaac vir iustus, & deo charus, non illi cui voluit, sed cui noluit, deceptus errore, benedixit?

HIERONYMVS DAMASO.

Postquam epistolam tuam sanctitatis accepi, confestim accito notario, vt exciperet imperari: quo ad officium praeparato, quod eram voce prompturus, ante mihi cogitatione pingebam. Interim tamen & ego linguam, & ille articulum mouebamus, cum subito Hebraeus interuenit, deferens non pauca volumina, quae de synagoga quasi lecturus acceperat. Et illico: habes, inquit, quod postulaueras: meque dubium & quid facerem nescientem, ita festinus exterruit, vt omnibus praetermissis ad scribendum transuolarem: id quod quidem vsque ad praesens facio. Verum quia heri diacono ad me misso, vt tu putas epistolam, vt ego sentio, commentarium te expectare dixisti: breuem responsionem ad ea desiderans, quae singula magnorum voluminum prolixitate indigent, *ἄνωχος ἐστὶν* & tibi confestim discussi, duabus tantum quaestiunculis praetermissis: non quod non potuerim & ad illas aliquid respondere, sed quod ab eloquentissimis viris, Tertulliano nostro scilicet & Nouatiano, Latino sermone sint editae: & si noua voluerimus afferre, sit latius disputandum. Certè expecto quid placeat: vtrum ne epistolari breuitate sententias tibi velis digerere, an singulorum libros confici. Nam Origenes in quarto Pauli ad Romanos ἐξηγήσασθαι τὸ μυστήριον de circumcisione magnificè disputauit: & de mundis atque immundis animalibus in Leuitico plura disseruit: vt si ipse inuenire nihil possem, de eius tamen fontibus mutuarem: & vt verius lo-

Tomus tertius.

quar, Didymi de spiritu sancto librum in manibus habeo, quem translatum tibi cupio dedicare: ne me existimes tantummodo dormire, qui lectionem sine stilo somnum putas. Antelatis itaque problematibus, quae epistola tua subieceras, quid mihi videretur annexui, veniam postulans, & festinationis pariter & morarum. Festinationis, quia ad vnam lucubratiunculam dictare voluerim multorum opus dierum. Tarditatis, quia alio opere detentus, non statim ad interrogata rescripti.

Prima quaestio.

Quid sibi vult quod in Genesi scriptum est: Omnis qui occiderit Cain, septem vindictas exoluet. Antequam de quaestione aliquid dicamus, rectum videtur vt aditiones interpretum singulorum cum ipso Hebraico conferentes sermone, digeramus, quod facilius scripturae sensus possit intelligi. *וְכָל הַרְצוֹחַ לְכַל הַדָּמָה קַיִן שִׁבְתָּיִם*: Vaio mer lo adonai lachen col horeg Cain sibathaim iucam. Aquila. Et dixit ei dominus: Propterea omnis qui occiderit Cain, septemplexiter vlciscetur. Symmachus. Et dixit ei dominus: Non sic, sed omnis qui occiderit Cain, hebdomada siue septimus vindicabitur. Septuaginta & Theodotion: Et dixit ei dominus: Non sic, sed omnis qui occiderit Cain, septem vindictas exoluet. Postquam Cain occiderat fratrem, interrogatus a domino: Vbi est Abel frater tuus? contumeliosè respondit, Nescio: nunquid custos fratris mei sum? Quamobrem maledictione damnatus, vt gemens & tremens viueret super terram: noluit veniam deprecari, sed peccatis peccata congemmans, tantum putauit nephas, cui a domino non posset ignosci. Denique respondit domino: Maior est causa mea, quam vt dimittar, id est, plus peccaui, quam vt merear absolui. Ecce eiicis me hodie a facie terrae, & a facie tua abscondar, & erogemens & tremens super terram: & erit omnis qui inuenit me, occidet me. Eiicior, inquit, a conspectu tuo, & conscientia sceleris tremebundus, lucem ipsam ferre non sustinens, abscondar vt latitem: eritque omnis qui inuenit me, occidet me: dum ex tremore corporis & furiae mentis agitato, eum esse intelligit, qui mereatur interfici. Verum deus nolens eum compendio mortis finire cruciatus, nec tradens poenae, qua seipse damnarat, ait: Non sic, id est, non vt existimas morieris, & mortem pro remedio accipies: verum viues vsque ad septimam generationem, & conscientiae tuae igne torqueberis: ita vt quicumque te occiderit, secundum duplicem intelligentiam, aut in septima generatione, aut septimo te liberet cruciatu. Non quod ipse qui occiderit Cain, septem vltionibus subiiciendus sit: sed quod septem vindictas, quae in Cain tanto tempore cucurrerunt, soluat interfecto occidens eum qui vitae fuerat derelictus ad poenam. Vt autem quod dicimus manifestius fiat, quotidianae consuetudinis poenam exemplum. Loquitur inter verbera seruus ad dominum: quia incendi domum tuam, & vniuersam substantiam tuam dissipauit, interfice me. Dominusque respondet: Non vt vis, morieris, & finies morte supplicia: verum longo tempore custodieris ad vitam: & tam infeliciter in hac luce versaberis, vt quicumque te occiderit, beneficium praestet occiso: dum te de tam multis liberet cruciatibus, & secundum Septuaginta quidem aditionem hic sensus nobis videtur. De eo autem quod Aquila posuit, septemplexiter: & Symmachus, hebdomada siue septimus vlciscetur: maiorum nostrorum ista sententia est, quod putant in septima generatione

b ii) à Lamech

Psal. 118.

Gene. 4.

Gene. 1. & 9.

Acto. 10.

Gene. 15.

Exod. 12.

Gene. 17.

Gene. 27.

conuolare

Gene. 4.

E

Ibidem.

Ibidem.

P

G à Lamech interfectū Caïn. Adam quippe genuit Caïn. **Gen. 4.** Caïn genuit Enoch. Enoch genuit Irad. Irad genuit Mahiuāel. Mahiuāel genuit Mathusalem †. Mathusalem † genuit Lamech, qui septimus ab Adā, non sponte (vt in quodam Hebræo volumine scribitur) interfecit Caïn: vt ipse postea confitetur, quia virum occidi in vulnere meo, & iuuenem in liuore meo: quoniam septies vindicabitur de Caïn: de Lamech autem septuagies septies. Hoc quidē de Caïn, quod in septima generatione à Lamech interfectus sit, & iuxta aliam editionem pœnam sui sceleris dederit: quod tot generationibus gemens & tremēs viueret super terram, nihil obscuri arbitror remansisse. Nunc illud quod non interrogaueras, dum aliud agimus, irrepit, quæ sint septuaginta septem vindictæ, quæ in Lamech exoluendæ sunt. Aiunt, ab Adam vsq; ad Christum generationes septuaginta septem. Lege Lucam Euāgelistam, & inuenies ita esse, vt dicimus. Sicut ergo septima generatione Caïn peccatum est dissolutum, non enim vindicabit deus bis in idipsum, & qui semel recepit mala in vita sua, non eosdem cruciatus patietur in morte, quos est passus in vita: ita & Lamech peccatum, id est, totius mundi atque sanguinis, qui effusus est, Christi soluetur aduentu: qui tulit mūdi peccata, qui lauit amictū suum in sanguine vix, & torcular calcavit solus: qui de Edō ad cœlum rubicundus ascendens, clamantibus angelis miraculum præbuit: Eleuate portas principes vestras, & introibit rex gloriæ, & c. Referebat mihi quidā Hebræus in Apocryphorum libris septuaginta septem animas ex Lamech progenie reperiri, quæ diluuiō deletæ sint: & in hoc numero de Lamech factam esse vindictam, quod genus ipsius vsq; ad 4 cataclysmum perseverauerit. Alij de sepē vindictis Caïn varia suspicantur. Primum eius asserunt fuisse peccatū, quod non rectè diuiserit. Secundum quod inuiderit fratri suo. Tertium, quod dolosè egerit, dicens: Transeamus in campum. Quartum, quod interfecerit. Quintū, quod procaciter negauerit, dicens: Nescio, nunquid custos fratris mei sum? Sextū, quod seipsum damnauerit, dicens: Maior culpa mea est, quàm vt dimittar. Septimū, quia nec damnatus egerit pœnitentiam, secundum Niniuitas, & Ezechiam regem Iuda: qui imminentem mortē lachrymis distulerunt, vt qui damnati fuerant, nō perirent, sed agentes pœnitentiam, impetrarent misericordiam dei. Nam tradunt illum à clemētissimo deo, ideo vsq; ad septem generationes fuisse dilatatum, vt saltem malis ipsis & longauitate mœroris compulsus, pœnitentiam ageret, vt mereretur absolui. Nonnulli septenarium numerum plenum & perfectum interpretantur, de multis scripturarum locis testimonia contrahentes: & hunc esse sensum quem supra perstrinximus, quod qui interfecerit Caïn, ab ingenti eum afflictione, & omnia supplicia transeunte liberarit pœna. Sunt autem qui & de Euangelio interrogationem Petri replicent: Domine, quoties peccabit in me frater meus, & dimittam ei: vsq; septies? Dicit ei Iesus: Non dico tibi vsq; septies, sed vsq; septuagies septies. Et putat mortem atq; peccatū in septima progenie sabbatizasse, quando Enoch raptus est, & nō inueniebatur, quia trāstulit illum deus. De septuaginta autē & septem, illam expositionē sequuntur: in aduentu Christi, mortis atq; peccati aculeum esse confractum. Ponam & aliam opinionem, ne quid videar prætergressus. Quidam septimum annum remissionis, & quinquagesimum iubilæi, & quadringentesimū nonagesimum, quod volunt in-

telligi septuagies septies, multis modis interpretantur: **K** asserentes ob hanc causam quinquagesimi & quingentesimi numeri sacriati, in Euangelio positum debitorē: & quinquagesimum psalmum pœnitentiæ: qui septem conficitur septimanis, & in principiū ogdoadis erumpit. Verūm ne longius sermo procedat, hucusque super hoc loquutum esse sufficiat, quia & ex his quæ respersimus, ingentē tibi disputationis sylvā poteris ipse conficere: sciēs Origenē, duodecimum & tertiumdecimū in Genesim librum de hac tantum quæstione dictasse.

Secunda quæstio.

Vr deus loquitur ad Abraham, quod quarta **Gen. 15.** progenie, filij Israël essent de Aegypto reuersuri: & postea Moyses scribit, Quinta autem **Exod. 12.** progenie ascenderūt filij Israël de terra Aegypti: Quod utique nisi exponatur, videtur esse contrarium. Hoc verò problema cum legissem, cœpi necum tacitus æstuarere, & euestigio Genesim, Exodumque percurrere, reperi loca, in quibus scripta sunt, quæ videntur face- **1. Cor. 2.** re quæstionem. Ac primum existimabam spiritualibus **L** spiritualia comparans, indissolubilia esse, sicut & multa sunt alia. Nam & Mathusalem quatuordecim annos **Gen. 5. & sequen.** post diluuium vixisse scribitur, nec tamen ingressus est arcam cum Noë. Et cum ipse deus loquutus sit ad Abraham: Sciendo sciēs, quia peregrinum erit semen **Gen. 15.** tuum in terra non sua, & in seruitutem redigent eos & affligent, & humiliabunt eos annis quadringentis: postea Moyses scribit in Exodo: Et factū est post quadringentos & triginta annos, exiit omnis populus domini de terra Aegypti. Agar quoque Ismaëlem, quasi lactentem & tenerum portat in humeris, cum decem **Exod. 12.** & octo fermē, & amplius reperiatur annorum: & ridiculum fit tam grandem iuuenem matris sedisse **Gen. 16. & 21.** ceruicibus. Roboam verò filius Solomonis quadragesimo primo ætatis suæ anno regni sumpsit exordium, & regnavit in Hierusalem annis sedecim: cum utique **3. Reg. 14.** pater eius duodecimo anno regnare incipiēs, annis quadraginta regnauerit, & vndecimo anno filium generare non quauerit. Dum hæc & multa istiusmodi mecum sollicitus voluerem, aperuit mihi ostium, qui habet clauem David, & introduxit me in cubiculum suum, posuitque me in foramine petreæ: vt post spiritum fauientem, post terræ motum, post incendium ignorantia quo vtebar, vox ad me auræ lenioris accederet, dicerēque: Inueni quem quæsiuit anima mea: tenebo eum, & non dimittam. Etenim cum videatur scriptura inter se esse contraria, vtrunque verum est, cum diuersum sit. Egressi sunt quarta generatione filij Israël de terra Aegypti. Replica genealogiam **1. Paral. 6.** Leui genuit Caath. Caath genuit Amram. Amram genuit Aaron. Aaron genuit Eleazar. Eleazar genuit Finees. Caath cum patre suo Leui ingressus est Aegyptum. Rursum Eleazar cum patre Aaron egressus est de Aegypto. A Caath vsque ad Eleazar computantur generationes quatuor: licet quidam velint ab Amram vsque ad Finees, vt nos in Eleazar fecimus, peruenire. Si verò volueris disparem numerum ostendere, quomodo secundum Exodum quinta generatione egressi sunt filij Israël de terra Aegypti, tribus tibi Iudæ ordo numeretur. Iudas genuit Phares: Phares Esrom. **Gen. 38. & 46. & seq. Itē Mat. 1.** Esrom genuit Aram. Aram genuit Aminadab. Aminadab genuit Naason. Naason genuit Salmon. Phares cum patre suo Iuda ingressus est Aegyptum. Naason princeps tribus Iuda in deserto describitur: cuius filius Salmō terram repromissionis intrauit. **Num. 7.** Cōputa à Phares vsque

A res vsque ad Naafon, & inuenies generationes quinque: tametsi nonnulli (vt in tribu Leui ostendimus) in Esrom initium faciant, & ad Salmon vsq; perueniant. Puto problema dissolutum: quod si displicet, ad compendium veniam, & dicam in Hebræo non esse diuersum. Aquila nanque qui non contentiosus, vt quidam putant, sed studiosus verbum interpretatur ad verbum, in eo loco vbi Septuaginta posuerunt: Quinta autem generatione ascenderunt filij Israël de terra Aegypti, ita trāstulit: ἡ ὀκτώμητος ἀνέβησαν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ ἀπὸ τῆς γῆς αἰγυπτίας. id est, & armati ascenderunt filij Israël de terra Aegypti. Licet pro eo quod nos armati diximus, secundum Græci sermonis ambiguitatem instructi, siue muniti, propter supellectilem qua Aegyptios spoliauerant, possit intelligi. Existimanti curiositatem esse finitam, maior quærendi ardor exoritur: & ad similitudinem Hieremiæ dissoluor vndique & ferre non possum: quare Septuaginta, quinta generatione, & Aquila transtulerit armatos. Volumen Hebræum replico, quod Paulus φαλόνην iuxta quosdam vocat, & ipsos characteres sollicitius attendens, scriptū reperio. **ב**י שְׁמֹנֶת עָלֹו בְנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם. Vahamusim alu bene Israël meerez Mizraim. In reliqua parte interpretationes non discordant: omnis pugna de verbo est **חַמֻּשִׁים** hamusim, quod his literis scribitur **ה** heth, **מ** mem, **ש** sin, **י** iod, **מ** mem, vtrum nam quinq; an munitos sonet. Et quidem quinque hoc sermone dici, negare non possumus: verum quinque plurali numero, non quinta, vt illi interpretati sunt, singulari: sed nec generatio inuenitur adiuncta, quæ lingua Hebræa **דֹר** dor dicitur: vt si esset quinta generatione, sermone legeretur illorum **חַמֻּשִׁי דֹר** dor hamisi. Nunc autem hamusim, id est, quinq; imò quinta, tantum scriptum est, vt sit quasi sensus: Quinta autem ascenderūt filij Israël de terra Aegypti: quod quia minus videbatur intelligi, adiuncta generatio est. Aquilam verò vt in cæteris, & in hoc maximè loco propriè transtulisse omnis Iudæa conclamat: & synagogarum consonant vniuersa subfella, quòd videlicet idem sermo, & eisdem literis scriptus, diuersas apud eos & voces & intelligētias habeat. Ex quibus exempli causa vnum ponimus, vt quod dicimus perspicuum fiat, pastores & amatores eisdem literis scribuntur **ר** res, **י** ain, **י** iod, **מ** mem: sed pastores roim **רעים**: amatores leguntur **רעים** reim. Vnde euenit, vt vbi Hierusalem in prophetis, cum amatoribus suis fornicationis scelere arguitur, ibi in nostris codicibus, pro amatoribus, pastorum nomē sit immutatum. Scio hæc molesta esse lectori, sed de Hebræicis libris disputantem, non decet Aristotelis argumenta conquirere, nec ex flumine Tulliano, eloquentiæ ducedus est riuius: nec aures Quintiliani, sterculis & scholari declamatione mulcendæ. Pedestris, & quotidianæ similis, & nullam lucubrationem redolens oratio, necessaria est, quæ rem explicet, sensum edisserat, obscura manifestet, non quæ verborum compositione frondeat. Sint alij disertis, laudentur, vt volunt: & inflatis buccis, spumantia verba trutinant: mihi sufficit sic loqui, vt intelligar, vt de scripturis loquens & disputans, scripturarum imiter simplicitatem.

Tertia quaestio.

Vt Isaac vir iustus & deo charus non illi cui voluit, sed cui noluit, deceptus errore benedixit: Differo pauliser typum, & ea quæ a maioribus nostris super hoc loco sunt interpretata præ-

Gene. 27.

tere, non quòd opinioni eorum non acquiescam, sed quòd tu hoc tantum quæras, quare vir iustus aliquid ignorauerit, & contra suam fecerit voluntatem. Ad quod districta responsio est, nullum hominem, excepto eo qui ob nostram salutem carnem est dignatus induere, plenam habuisse scientiam & certissimam veritatem. Denique Paulus ex parte cognoscit, & ex parte prophetat: & nunc per speculum videt in enigmate, & secundū quod oportet orare, nescire nos dicit: Quia cum venerit quod perfectum est, tunc quod ex parte est destruetur. Samuël propheta connumeratus Moyse in sacerdotio dei: ad vngendū regem missus, cum maximum filiorum Iesse vidisset Heliab, ait: Ecce coram domino Christus eius. Et dixit dominus ad Samuël: noli respicere faciem eius, neque staturam illius, quoniam reprobaui eum: quia non quomodo videt deus, videt homo. Homo enim videt in facie, deus autem inspicit cor, & per singulos filios septem ignorans: vsq; ad Dauid nescisse describitur. Heliab quoque qui duplici gloriatus est spiritu, cuius ossa vitam exanimato cadaueri reddiderunt: cum Sunamitis ad eum venisset in montem, & ad pedes eius flebiliter corruisset, Giezi prohibente ne faceret, ait: Dimitte eam, quia anima eius in amaritudine est, & dominus abscondit à me, & non nunciauit mihi. Plura sunt quàm vt exemplis debeamus docere, sanctos viros & deo charos, ea tantummodo scisse quæ eis à domino reuelata sunt: ignorasse verò, quæ eis reuelata non fuerint, & ad singulas visiones Zachariam atque Daniëlem interrogare angelū, & suppliciter deprecari: vt exponat sibi quæ sint illa quæ viderant. Vnde non mirum est, & Isaac in suam maximè vtilitatem nescisse quid faceret, cum magis eo tempore erraret quòd filium sanguinariæ deditum voluptati: & eum qui postea fratrem, si posset occideret, prætermisso illo qui innocenter habitaret domi, vellet efferre: & suam magis voluntatem facere quàm dei. Ego puto diuinæ dispensationis fuisse, vt oculis cæcicaretur, & cum ipse diceret: Vox quidem, vox Iacob est: manus autem manus Esaü: tamen non intelligeret minorem esse filium, qui ad benedictionem fratris, præceptor astiterat. Quoniam autem polliciti sumus, & de eo in figura quid significaret adiungere, Hippolyti martyris verba ponamus, à quo & Victorinus noster non plurimum discrepat: non quòd omnia plenius executus sit, sed quòd possit occasionem præbere lectori ad intelligentiam latiore. Isaac portat imaginem dei patris. Rebecca spiritus sancti. Esaü populi prioris, & diaboli. Iacob Ecclesiæ, siue Christi. Senuisse Isaac, consummationē orbis ostendit: oculis caligasse, fidem perisse de mundo, & religionis lumen ante eum neglectum esse significat. Quòd filius maior vocatur, acceptio est legis Iudæorū. Quòd escas eius atq; capturam diligit pater: homines sunt ab errore saluati, quos per doctrinam iustus quisq; venatur. Sermo dei, benedictionis est repromissio, & spes regni futuri, in quo cū Christo sancti sunt regnaturi, & verum sabbatum celebraturi. Rebecca plena spiritu sancto, sciēs quod audisset antequam pareret, quia maior seruiet minori, magis autem forma spiritus sancti, quæ futura nouerat in Christo, in Iacob antè meditatur: loquitur ad filium minorem: Vade ad gregem, & accipe mihi inde duos hēdos, præfigurans carneum saluatoris aduentum, in quo eos vel maximè liberaret, qui peccatis tenebantur obnoxij: siquidē in omnibus scripturis, hædi pro peccatoribus accipiuntur. Quòd autem duos iubetur afferre

1. Cor. 13.
Ibidem.

Roma. 8.

1. Cor. 13.

1. Reg. 16.

4. Reg. 2.

4. Reg. 13.

4. Reg. 4.

E

Gene. 27.

Gene. 25.

Gene. 27.

G betur afferre, duorum populorum significatur assumptio: quod teneros & bonos, dociles & innocentis animę significat. Stola vel vestimentū Esau, fides Hebręorum & scripturę sunt, quibus gętilium indutus est populus. Pelles quę eius brachiis circūdatae sunt, peccata vtriusq; sunt plebis, quę Christus in extensione manū cruci secū pariter affixit. Quod Isaac quęrit ab Iacob, cur tam citō venerit, admirabatur celerē credentiū fidem. Quod cibi delectabiles offeruntur, hostia placens deo, salus est peccatorū. Post esum sequitur benedictio, & eius odore perfruitur: virtutem resurrectionis & regni, aperta voce pronūciās: quod etiā adorēt eum fratres sui, & seruiāt ei credētes ex Israël. Quia igitur iniquitas est inimica iustitię, Esau in discordiā cōcitatur, & necē fraudulenter excogitat, dicēs in corde suo: Appropinquent dies passionis patris mei, vt interficiā Iacob fratrem meum. Diabolus fraticidas Iudęos in Cañ antē pręmeditās, in Esau manifestissimē cōstitetur: tempus quoq; interfectionis ostendēs. Appropinquent, inquit, dies passionis patris, vt interficiā Iacob fratrem

Gene. 27.

H meum. Quapropter Rebecca, id est, patientia: nūciauit viro fratris insidias, qui vocato Iacob, pręcepit ei, vt in Mesopotamiā pergeret: & inde acciperet vxorē de genere Laban Syri fratris matris suę. Quomodo itaque fratris dolos fugiens, Mesopotamiam tendit Iacob, ita & Christus Iudęorū incredulitate cōpulsus, proficiscitur in Galilęam: inde sibi ex gętibus sponsam sumpturus Ecclesiam. Hęc supradictus vir. Nos autē dicimus nō venisse dominū, nisi ad oues perditas domus Israël, nec voluisse accipere panem filiorū & dare canibus, & benedictionem primam Iudęorum populo detulisse, quibus sunt credita eloquia dei & repromissio & legislatio & confectio testamenti. Verū quia illi credere noluerunt, ad Iacob minorem populum benedictionem esse translata. Neque tamen maiorem filium penitus fuisse despectum, quia cū subintrauerit plenitudo gentium, tunc omnis Israël saluus fiet.

Gene. 28.

Matth. 15. Ibidem. & Marc. 7.

Roma. 3.

Roma. 11.

S C H O L I A.

Αυτοχει δισλω.

I αυτοχειδισλω & tibi cōfestim. αυτοχειδισλω, id est, ruditer, ex tempore, & impręmeditatē rē tracto. Vnde αυτοχειδισλω aduerbium tumultuātē, & ruditer. Propter hoc verbū non intellectū, in plerisq; codicibus aliquot verba fuerāt omissa, quę ex peruetustis exemplaribus restituiimus. 2 In quarto Pauli ad Romanos homo. Sic habēt exemplaria pleraq;: verūm pro homo, reponenda sunt duo verba: ad Romanos εν η γισωυ τδμω, id est, enarrationū tomo, siue sectione. Nam quedam opuscula sua vocauit τδμω, quedam δμιλίω. 3 Antelatis itaque problematibus. Id est, propositis in fronte quęstionibus. Id enim significat problema. προβλημα à προβάλλω propono. 4 Cataclysmum. Id est, inundationem, siue diluuium, κατακλυσμός. 5 Ita transtulit. και ενωπιισάμενοι ανέβησαν δι υοι ισραηλ από της γης αγύπτω.

Problema. Cataclysmus.

ARGVMENTVM EPistolę sequentis.

Historiam, quę est Genesis capite decimosexto, de Melchisedec rege Salem, qui decimas acceperit ab Abraham, exponit iuxta sensum Pauli, reiecta interpretatione cuiusdam & infantis & indocti, qui Melchisedec non hominem, sed aut angelum, aut spiritum sanctum esse voluerit.

HIERONYMVS EVAGRIO.

Isisti volumen ενώνυμον και αδ' έωτορ, & nescio vtrum tu de titulo nomen subtraxeris: an ille qui scripsit, vt periculum fugeret disputandi, autorem noluerit confiteri: quod cū legissem, intellexi famosissimam quęstionem super

pontifice Melchisedec illuc plurimis argumentis esse perductam: vt docere conatus sit, eum qui benedixit tanto patriarchę, diuiniore naturę fuisse, nec de hominibus æstimandum. Et ad extremum ausus est dicere, spiritum sanctum occurrisse Abraham, & ipsum esse qui sub hominis figura visus sit. Quomodo autem spiritus sanctus, panem vinūque protulerit, & decimas prędę quas Abraham victis quatuor regibus reportarat, acceperit, omnino tangere noluit: petisque vt quid mihi, vel de scriptore, vel de quęstione videatur, respōdeam. Fateor volui dissimulare sententiam, nec me periculofo & φιλεγκάιμονοι miscere tractatui, in quo quodcunque dixissem, reprehēsores habiturus forem. Sed rursū cū epistolam legerem, & inuenissem in extrema pagella, miris me obtestationibus adiuratum, ne spernerem precatorem: reuolui veterum libros, vt viderem quid singuli dicerent, & tibi quasi de multorum consilio, responderem: statimque in fronte Geneleos in prima Homiliarum Origenis reperi scriptum de Melchisedec, in qua multiplici sermone disputans, illuc deuolutus est, vt eum angelum diceret. Iisdemque penē argumentis quibus scriptor tuus de spiritu sancto: ille de supernis virtutibus est locutus. Transiui ad Didymum sectatorem eius, & vidi hominem pedibus in magistri isse sententiam. Verti me ad Hippolytum, Hirenæum, Eusebium Cæsariensem, & Emisenum, Apollinarium quoque nostrum, & Eustathium, qui primus Antiochenę ecclesię episcopus, cōtra Arium clarissima tuba, bellicum cecinit: & deprehendi horum omnium opiniones, diuersis argumentationibus ac diuerticulis ad vnum compitum peruenisse, vt dicerent Melchisedec hominem fuisse Chananæum, regem vr-
bis Hierosolymę, quę primū Salem, postea Iebus, ad extremum Hierusalem appellata sit: nec mirum esse si sacerdos dei altissimi describatur absque circuncisione & legalibus cerimoniis & genere Aaron: cū Abel quoque & Enoch & Noë placuerint deo, & victimas obtulerint: & in Iob volumine legimus: quod ipse & oblator munerum fuerit, & sacerdos, & quotidie pro filiis suis hostias immolarit: & aiunt ipsum quoq; Iob, non fuisse de genere Levi: sed de stirpe Esau, licet aliud Hebręi autumēt. Quomodo autē Noë inebriatus in domo sua, & nudatus atq; derisus à mediano filio, typum saluatoris prębuit, & Chan populi Iudęorum. Samson quoq; amator meretricis & pauperis Dalile, multo plures hostiū mortuus quā viuis occidit: vt Christi exprimeret passionē, omnesq; penē sancti & patriarchę & propheta, in aliqua re figurā expresserunt saluatoris: Sic & Melchisedec, eo quod Chananæus fuerit, & non de genere Iudęorū, in typum pręcessisse sacerdotis filij dei, de quo dicitur in centesimo nono psalmo: Tu es sacerdos in æternum, secūdum ordinem Melchisedec, Ordinem autē eius multis modis interpretantur, quod solus & rex fuerit & sacerdos, & ante circūcisionē functus sacerdotio: vt non gentes ex Iudęis, sed Iudęi à gentibus sacerdotium acceperint: neque vnctus oleo sacerdotali, vt Moysi pręcepta constituunt: sed oleo exultationis, & fidei puritate: neq; carnis & sanguinis victimas immolauerit, & brutorū sanguinem, eorū animalium exta, id est, quicquid super escam est, susceperit: sed pane & vino simplici puroque sacrificio Christi dedicauerit sacramentū, & multa alia quę epistolę breuitas non recipit. Pręterea plenius esse tractatum in epistola ad Hebręos, quam omnes Gręci recipiunt, & non nulli Latinorū, quod iste Melchisedec, id est, rex iustus, rex

Melchisedec.

Iob.

M

Epistola ad Hebręos.

A iustus, rex fuerit Salem, id est, rex pacis, sine patre sine matre: & quomodo hoc intelligendum sit, vno statim verbo explicarit ἄγενεαλόγητος, non quod absque patre & matre fuerit, cū Christus quoque secundū vtrāque naturam & patrem habuerit & matrem, sed quod subito introducatur in Genesi occurrisse Abraham à cæde hostium reuertēti: & nec antè, nec postea eius nomen feratur ascriptum. Affirmat autem Apostolus, q̄ Aaron sacerdotium, id est, populi Iudæorum, & principium habuerit & finem. Melchisedec autem id est, Christi & ecclesiæ, & in præteritum & in futurū æternum sit, nullumq; habuerit autorem: & quod translato sacerdotio, legis quoque mutatio fiat: vt nequaquam de Agar ancilla & monte Sina, sed de Sara libera, & arce Sion egrediatur verbū domini, & lex dei de Hierusalem: & difficultatē rei proæmio exaggerat, dicens: Super quo multo nobis sermo est, & ininterpretabilis: non quia Apostolus non potuerit id interpretari, sed quia illius temporis non fuerit. Hebræis enim, id est Iudæis persuadebat, nō iam fidelibus, quibus passim proderet sacramentum. Veruntamen si vas electionis stuperet ad mysterium, & de quo disputat ineffabile confiteretur: quanto magis nos vermiculi & culices, † solam debemus scientiam inscitæ confiteri, & amplissimam domum, paruo quasi foramine ostendere: vt dicamus duo sacerdotia inter se ab Apostolo comparata, prioris populi & posterioris. Et hoc agit tota disputatione, vt ante Leui & Aaron, sacerdos fuerit Melchisedec ex gentibus: cuius tantum prædicat meritum, vt futuris sacerdotibus Iudæorum, in lumbis benedixerit Abraham: totūq; quod sequitur in laudes Melchisedec, ad Christi typum referri, cuius profectus ecclesiæ sacramenta sunt. Hæc legi in Græcorum voluminibus, & quasi latissimos terrarum situs, in breui tabella volui demonstrare, non extendens spatia sensuum atque tractatū, sed quibusdam punctis atque compendiis infinitas significans, vt in parua epistola, multorum simul discernes voluntates. Verū quia amātem interrogas, & vniuersa quæ didici, fidis auribus instillanda sunt: ponā & Hebræorum opinionem: & ne quid desit curiositati, ipsa Hebraica verba subnectā מלכי צדק מלך שלם ומלכי צדק מלך שלם והוא כהן לאל עליון ויברכהו ויאמר ברוך אברהם לאל עליון קונה שמים וארץ וברוך אל עליון אשר סגן צדיק בידה ויתן לו מעשר

C : Vmalchizedec melech Salemhozi lehem vaia in vehu chohen leel eliō : vaiebarchehu vaiomar baruch Abraham leel elion kone samaim vaarez : vbaruchel elion eschermigen zadecho beiadecho vaiiten lo mifer michol ? Et Melchisedec rex Salem, protulit panē & vinum, erat autem sacerdos dei excelsi: benedixitq; illi, & ait, Benedictus Abram deo excelsi, creauit cælū & terram: & benedictus deus altissimus, qui tradidit inimicos tuos in manu tua, & dedit ei decimas ex omnibus. Traduntq; hūc esse Sem primum filium Noë, & eo tempore quo ortus est Abram, habuisse ætatis annos trecentosnonaginta: qui ita supputantur. Sem post diluuium anno secundo: cum centum esset annorum, genuit Arphaxad: post cuius ortum, vixit annos quingentos, hoc est simul sexcentos. Arphaxad annos natus triginta & quinque, genuit Salem, qui & ipse tricenarius, procreauit Heber, quem triginta quatuor annorum legimus genuisse Phaleg. Rursum Phaleg expletis annis triginta genuit Rehu: qui & ipse post trigessimū & secundum natiuitatis suæ annum, addidit

Serug: de quo cum ad triginta peruenisset annos, ortus est Nachor: qui viginouem annorum genuit Thare: quem legimus quod septuagenarius genuerit Abram & Nachor & Aran. Supputa per singulas ætates, annorum numerū, & inuenies ab ortu Sem, vsque ad generationem Abram, trecentos nonaginta annos. Mortuus est autem Abraham ceterisimo septuagesimo quinto ætatis suæ anno. Ratione deducta, inuenitur Sem abnepoti suo decimi gradus, Abraham superuixisse annos quadraginta. Simulq; & hoc tradunt, quod vsque ad sacerdotium Aaron, omnes primogeniti ex stirpe Noë, cuius series & ordo describitur fuerint sacerdotes, & deo victimas immolarint: & hæc esse primogenita, quæ Esau fratri suo vendiderit Iacob. Nec esse mirum, si Melchisedec victori Abraham obuiam processerit, & in refectionem tam ipsius, quam pugnantium eius, panes vinumq; protulerit, & benedixerit ei, cum abnepoti suo hoc iure debuerit: & decimas prædæ atq; victoriæ acceperit ab eo: 1º siue quod habeatur ambiguum ipse dederit ei substantiæ suæ decimas, & auitam largitatem ostenderit in nepotem. Vtrūque enim intelligi potest: & iuxta Hebraicum, & iuxta Septuaginta interpretes, quod & ipse acceperit decimas spoliiorum, & Abraham dederit decimas substantiæ suæ, quamquam Apostolus in epistola sua ad Hebræos apertissime definiat, non Abraham suscepisse à Melchisedec decimas diuitiarum eius, sed de spoliis hostium, partem accepisse pontificem. Salem autem non vt Iosephus, & nostri omnes arbitrantur esse Hierusalem, nomen ex Græco Hebraicoq; compositum: quod absurdum esse, peregrinæ linguæ mixtura demonstrat: sed oppidum iuxta Scythopolim, quod vsque hodie appellatur Salem, & ostenditur ibi palatiū Melchisedec, ex magnitudine ruinarum, veteris operis ostendens magnificentiam: de quo in posteriore quoque parte Geneseos scriptum est. Venit Iacob in Socoth, id est in tabernacula, & fecit sibi ibi domos atque tentoria, & transit in Salem ciuitatem regionis Sichem, quæ est in terra Chanaan. Considerandum quoque est, quod Abraham à cæde hostium reuertenti: quos persecutus est vsque Dan, quæ hodie Paneas appellatur, non de via Hierusalem, sed de oppido metropoleos Sichem, in itinere fuerit: de quo in euangelio quoque legimus: Erat autē Ioannes baptizans in Ennon, iuxta Salim, quia aquæ erant multæ ibi. Nec refert, vtrum Salem an Salim nominetur, cum vocalibus in medio literis perraro vtatur Hebræi, & pro voluntate lectorū, atque varietate regionum, eadem verba diuersis sonis atque accentibus proferantur. Hæc ab eruditissimis gentis illius didicimus: qui intantum non recipiunt spiritum sanctū, vel angelum fuisse Melchisedec: vt etiam certissimum hominis nomē ascribant. Et reuera stultū est id quod in typo dicitur: eo quod Christi sacerdotium finē non habeat: & ipse rex & sacerdos nobis vtrunque donauerit: vt simus genus regale & sacerdotale, & quasi angularis lapis parietē vtrunque coniunxerit: & de duobus gregibus bonus pastor vnum effecerit gregē, sic quosdam referre ad ἀναγωγὴν vt historiæ auferant veritatem, & dicant non fuisse regem, sed in imagine hominis angelum demonstratum, cum intantum nitantur Hebræi Melchisedeck regem Salem filium Noë Sem ostendere, vt ante hoc scriptum sic referant: Egressus est autem rex Sodomorum in occursum ei: haud dubium, quin Abraham postquam reuersus est à cæde Chodor Laomor, & regum qui cum eo erant in valle

Sauci

Melchisedec sine patre, & sine matre.

Heb. 7.

Ibidem.

Galat. 4. Michez. 4.

Heb. 5.

† pulices.

Gene. 25.

Gene. 27.

E Heb. 7.

Salem.

Gene. 14.

Ioan. 3.

F

1. Pet. 2. Esa. 28. & Ephe. 2.

Gene. 14.

lchise-

stola-ad bras.

G Saue: hæc est vallis regis, de qua statim sequitur: Et Melchisedek rex Salem protulit panem & vinum, & reliqua. Si ergo hæc ciuitas regis est, & vallis regis, siue vt Septuaginta transfulerunt, campus: quem hodie Aulonem Palæstini vocant: manifestum est hominẽ fuisse qui in terrena, & valle & vrbe regnauerit. Habes quæ audierim, & quæ legerim de Melchisedek. Meum fuit citare testes: tuum sit de fide testiũ iudicare. Quod si omnes repuleris, tuũ certè spiritualem illum interpretem non recipies: qui imperitus sermone & scientia, tanto supercilio & autoritate Melchisedek spiritũ sanctum pronunciauit, vt illud verissimum comprobaret, quod apud Græcos ponitur: Imperitia confidentiam: eruditio timorem creat. Ego post longam ægrotationem, vix in quadragesimæ diebus hæc fabricare potui: cũ alteri me operi præpararem: paucos dies qui supererant in Matthæi expositione cõsumpsi, tãtaq; auiditate studia omisãa repetiui, vt quod exercitationi linguæ profuit, nocuerit corporis valetudini.

H S C H O L I A.

Volumen ἀνώμυρον ἢ ἀδύνατον. Id est sine nomine, & sine domino. Sic enim vocant Græci librum qui nullius auctoris titulum præferat. 2 Et philencemoni) Ex notulis ac vestigiis quorundam exemplariorum suspicor legendum esse, φιλεγκαίμονι, ἀκαίωμα incendo, vt accipiamus eum librum hoc agere, vt incendium concitaret. 3 Ad Hebræos.) Alibi dicit epistolam ad Hebræ, simpliciter à Latinis non fuisse receptam: hic quoniam vtitur illius testimonio, addit, à nonnullis. 4 Melchisedec.) Id est, rex iustus. Siquidem Hebræis מלך regem sonat, צדק iustum, & שם pacem sonat. Quamquam hic Hieronymus magis aliorum recenset opinionem, cum mox doceat Salem non esse eandem cum Hierosolymis. 5 Sine patre, sine matre.) Sic est in epistola ad Hebræos cap. v. ἀπατὸρ καὶ ἀμήτωρ. 6 γενεαλόγητος.) Id est, culus genealogia referri non possit, aut certè non sit reddita. 7 Multus sermo nobis est & interpretabilis.) δυσερμίνετος, id est difficilis ad interpretandum. Fortassis interpres verterat ininterpretabilis, vt clarius explicuimus in annotationibus nouo testamento additis. Certè Diuus Hieronymus palàm testatur perperam à nobis legi interpretabilis: cum paulopost subiicit, si vas electionis stupet ad mysterium, & de quo disputat, ineffabile confitetur: quod ille vertit ininterpretabilis, hic exponit ineffabilis. 8 In breui tabella.) Alludit ad Geographos, qui spatiosissimas mudi regiones in angusto depingunt. Ita Propertius: Cogor & in tabula pictos ediscere mundos. 9 Quod interpretatur in Latinum hoc modo.) Hæc nescio quis alius addidit. 10 Siue quod habeatur ambiguum.) Id accidit hinc, quod Hebræa vox sit indeclinabilis: nec addiderunt articulum Septuaginta. Qua de re non nihil attigimus & in annotationibus nostris in nouum testamentum. 11 Siue vt Septuaginta transfulerunt campus.) Nam illi vertunt, κοιλάδα, ac mox πεδίου: primum vallem, deinde cãpum appellantes. 12 Imperitia confidentiam.) Sententia est Thucydidis, ἀμαθία ἢ βραδύτης, λογισμὸς δὲ ὀκνον φέρει.

ARGVMENTVM EPISTOLAE SEQUENTIS.

Quod Fabiolæ vluenti promiserat Hieronymus, id illius memoriæ reddit: iam enim vita decesserat, vt in superioribus ipse testatur. Quæ leguntur in libris, Exodii, & Numerorum, de egressu Hebræorum ex Aegypto, de quæ mansionibus diuturni itineris, iuxta tropologiam exponit, quibus gradibus Christianus, relictis vitis, duce Christo, perueniat ad perfectam pietatem.

HIERONYMVS FABIOLAE.

Nº septuagesimosextimo psalmo, quem iuxta euangelistam Matthæum ex personã domini dictum credimus, decem plagarum in Aegypto, & egressionis Israël in solitudinem, narratur historia. Cumq; nulli dubium sit, facta esse quæ scripta

sunt, quasi aliud litera sonet, aliud clausum spiritus te- neat: aperiam (inquit) in parabola os meũ, loquar propositiones ab initio. Quãta audiimus & vidimus ea, & patres nostri narrauerunt nobis. Vnde & Apostolus iisdem verbis, quia & eodem spiritu: Hæc autẽ (ait) omnia in figura contingebant illis: scripta sunt autem ad cõmonitionem nostram, in quos fines seculorum deuenerunt: Et, nolo vos ignorare fratres, quoniam patres nostri omnes sub nube fuerunt, & omnes mare trãsierunt, & omnes in Moyse baptizati sunt, in nube & in mari: & omnes eandem escam spiritualem manducauerunt, & omnes eundem potum spiritualem biberunt: Bibebant autem de spirituali consequente eos petra: petra autem erat Christus. Si ergo pars historia itineris ex Aegypto spiritualiter accipitur, & cætera quæ ab Apostolo pro angustia temporis prætermisãa sunt, eiusdem esse intelligentiæ cõuincuntur. Nam idẽ propheta, qui in alio loco dixerat: Habitauit cum habitantibus cedar: multum incola fuit anima mea: absentiam terræ sanctæ non sustinens, lachrymabiliter ingemiscit, & dicit: Hæc recordatus sum, & effudi in me animam meam: donec transeam in locũ tabernaculi admirabilis, vsque ad domum dei: in voce exultationis & confessionis sonus epulantis. Et in alio psalmo: Reuelo oculos meos, & cõsiderabo mirabilia de lege tua. Paulus quoque, lex spiritualis est. Et ipse dominus: Si crederetis Moysi, & mihi crederetis: de me enĩ ille scripsit. Et euangelium secundum Lucam: Tunc incipiens à Moyse & omnibus prophetis, interpretabatur illis in cunctis scripturis, quæ de se ipso dicta erant. Igitur Iudæi paruuli, & qui solidum cibũ glutire nequeunt, sed adhuc lacte nutriuntur infantia, legant Pharaonẽ carneum, & mare rubrũ, per quod ad Indiam nauigatur: & manna coriandro simile: & omnia quæ scripta sunt, audiant corporaliter: lepram domorum, & leprã pelis, & staminis, taurum homicidam, & iumentum adulterij reum, & Hebræi propter vxorem ac liberos seruire cupientis, aurem subula perforatam. Nos autem derelinquentes Capharnaum, agrum quondam pulcherrimum, & cum Iesu egredientes in desertum pascamur panibus eius: si insipientes sumus & iumentorum similes, hordeaceis: sin rationale animal, triticeis, & ex grano frumenti cõmolitis: quod in terram cadens multos fructus mortuum attulit. Nouem plagis percussa est Aegypcus, fractus Pharao, vt dimitteret populum dei. Ad extremum primogenita perdidit, vt primogenita Israël domino sacraerentur. Qui prius tenere cupiebant, instanter expellunt. Exterminator transit, & terram Gessen pastoralem & pluuiis irrigatam, non audet attingere: erant enim postes eorum agni cruore signati, & opere loquebantur: Signatum est super nos lumen vultus tui domine. Vnde & appellatur ipsa solennitas phasæ, quam nos transitum appellare possumus, eo quod de peioribus, ad meliora pergentes: tenebrosam Aegypcum relinquimus. Sed iã tempus est, vt promissa complentes, mansionum Israël ordinem prosequamur. Scriptum est in vltima parte voluminis Numerorum, quod apud Hebræos appellatur vaiedabber וַיַּעֲדָבְבֵר, Hæc sunt castra filiorum Israël, qui egressi sunt de terra Aegypci per turmas suas in manu Moyli & Aaron, quas Græci ἀπέστρατες vocat, nos propter linguæ proprietatem significantius mansiones, siue quia de exercitu dicitur, castra trãstulimus, Fit autem catalogus mansionum à prima vsque ad vltimam: & numeratur simul quadraginta duæ, de quibus Mat-

canitur.

Melchisedec.

γενεαλόγητος.

K 1. Cor. 10.

Ibidem.

Psal. 109.

L Psal. 41.

Psal. 118. Roma. 7. Ioan. 5.

Luca. 2. 4.

1. Cor. 3.

M Ioan. 12.

Psal. 41.

A bus Matthæus loquitur: Ab Abraham vsque ad David generationes quatuordecim, & à David vsq; ad transmigrationem Babylonis quatuordecim generationes: & à trāsmigratione Babylonis vsque ad Christum generationes quatuordecim, id est, simul generationes quadraginta duæ. Per has currit verus Hebræus: qui de terra transire festinat ad cælum: & Aegypto seculi derelicta, terram repromissionis ingreditur. Nec mirum, si in illo numeri sacramento perueniamus ad regna cælorum: sub quo dominus atque saluator à primo patriarcha peruenit ad virginem, quasi ad Iordanem: quæ pleno gurgite fluens, spiritus sancti gratiis redundabat. Quod autem in manu Moyfi & Aaron egressus scribitur: intellige legem & sacerdotium, opera & cultum dei: quorum alterum altero indiget. Nihil enim prodest exercere virtutes, nisi noveris creatorem: nec dei veneratio proficit ad salutem, nisi præcepta cõditoris impleueris. His duabus manibus, quasi duobus Seraphim in confessionem sancte trinitatis erumpimus, dicentes: Sanctus, sanctus, sanctus dominus deus sabaoth.

Prima mansio.

Exodi. 12.

Mouerunt itaque castra de rameses **רַמְסֵס** mense primo, quintadecima die mensis primi, altera die post pascha egressi sunt filij Israël in manu excelsa in conspectu omnium Aegyptiorum: & Aegyptij sepeliebant quos percusserat dominus ex eis, omne primogenitum in terra Aegypti: & in diis eorum fecit dominus iudicia. Rameses à quibusdā interpretatur commotio turbulenta, aut amaritudo, comotioq; tineæ: nos autem verius existimamus exprimi, tonitruum gaudij. Ad hanc urbem quæ in extremis Aegypti finibus erat: populus congregatus est, qui in desertum exire cupiebat, eo quod tumultum seculi derelinquens, mouebat à vitiiis pristinis, & ab excedete se prius tineæ peccatorum, vt omnem amaritudinem vertens in dulcedinem, dei vocem in Sina monte desuper tonantis audiret. Quod autem verba diuina & eloquia scripturarum, in istius seculi & mundi rota: tonitrus appellentur, psalmista declarat, dicens: Vox tonitruum tui in rota. Et dei patris vocem in baptismo saluatoris audientes, tonitruum putauerunt. Cumq; commoti fuimus ad euangelicam tubam, & excitati tonitruum gaudij, eximus in mense primo, quando hyems præterit, & abit sibi, quando veris exordium est, quando terra parturit, quando cuncta renouantur, & eximus quintadecima die mensis primi, in crastinum paschæ, pleno mensis lumine, post esum agni immaculati: & calciatos pedes habentes de Apostolo: & accinctos pudicitia lumbos, & baculos in manibus præparatos. Quia uis enim in Aegypto decimaquarta die mensis pascha facientes, comederimus agnum, tamen tunc nobis lux plena cõpletur, quãdo in manu excelsa Ramasem dimittimus, quæ excelsa dicitur, vel quod Aegyptum percusserit, vel quod protexerit Israël videntibus Aegyptiis, qui admirantur nos exire de seculo, & torquentur inuidia, & postea nos tenere cupientes, in persecutionibus suffocantur: quando & Aegyptij sepeliunt primogenitos suos, & patres mortui terrenis operibus, opprimunt mortuos filios. Mihi videtur Aegyptiorum primogenita dogmata esse philosophorum, quibus deceptos homines atque irretitos tenebāt. Quæ cum Israël viuus effugerit, circumdantur mortuis suis: ne exeuntium imitentur exemplum. Porro quod sequitur: in diis eorum fecit iudicia, siue vt Septuaginta trans-

Psal. 76.
Matt. 3.
& 17.
& Mar. 1.
& Luc. 3.

Ephes. 6.

tulerunt, vltiones: illud Hebræi autumant, quod nocte D qua egressus est populus, omnia in Aegypto tēpla destructa sint, siue motu terræ, siue ictu fulminum. Spiritualiter autem discimus, quod egredientibus nobis de Aegypto, errorum idola corruant, & omnis peruersarum doctrinarum cultura quatiatur.

Secunda mansio.

ET proficiscentes filij Israël de Ramese, castra metati sunt in **סוֹכוֹת** Socoth. Secunda mansio. In hac coquunt panes azymos, & primum tendunt tabernacula, vnde & ex re locus nomen accepit. Socoth quippe interpretatur in lingua nostra tabernacula, siue tentoria. Et ob hoc septimo mense, quintadecima die mensis solennitas tabernaculorum est. Cum ergo exierimus ex Aegypto, primum tabernacula figimus, scientes nobis ad vltiora pergendum. Tunc nõ comedimus de fermēto Aegypti maliciæ & nequitia: sed vescimur azymis synceritatis & veritatis: domini præceptum opere consummantes: Cauete à fermento pharisæorum. In hac nobis præcipitur mansione, vt semper egressionis ex Aegypto memores simus: vt celebremus transitum, id est, phase domini, vt primogenita nostri vteri, cunctarumq; virtutum, pro primogenitis Aegypti quæ percussa sunt domino consecremus.

Exod. 12.

Socoth.

E
Matt. 16.
& Mar. 8.
& Luc. 12.

Tertia mansio.

ET profecti de Socoth, castrametati sunt in **עֲתָם** Ethā, quæ est in extremo solitudinis. Tertia mansio offertur post tabernacula, in qua primum videtur dominus nocte in columna ignis, & per diem in columna nubis: vt præcedat populum, & dux itineris fiat. Etham nobis sonat fortitudo atque perfectio, de qua & David canit: Tu dirupisti flumina Etham, id est, fortes. Grandis est fortitudo, Aegyptum dimittere, & in extrema solitudine commorari. Ex quo intelligimus locum Socoth adhuc iuxta Aegypti fuisse regiones. In eo enim quod dicitur, quæ est in extremis finibus solitudinis, ostenditur inter confinia esse eremi & Aegypti. Præparemus nobis fortitudinem assumamus perfectum robur: vt inter errorum tenebras & confusionem noctis, scientiæ Christi lumen appareat, Dies quoque noster nubem, & nox ignem habeat protegentem: vt his ducibus ad sanctam terram peruenire valeamus.

Exodi. 13.

Etham.

Psal. 73.

F

Quarta mansio.

Profectiq; de Ethā, reuersi sunt ad **פִּי־הַיַּרְדֵּן** Phihahiroth, quod est contra Beel sephon, & castrametati sunt è regione Magdal. Quarta mansio est phihahiroth, quæ interpretatur os nobiliū, scribiturq; per literam **ה** heth. Quidam male, hiroth villas putāt, errorq; manifestus, quod pro suprascripto elemento, **ו** ain literam legāt. Beel sephon in linguam nostrā vertitur dominus Aquilonis, aut ascensus specule, aut habes arcana. Porro Magdal, magnitudo, vel turris. Assumpta igitur fortitudine nobilitamur in domino, & Beel sephon idoli arcana contemnimus, illiusq; magnificentiam & turritam superbiam declinamus. Non enim est ab Austro, vnde dominus venit, & à meridie, in qua sponsus recumbit in floribus, sed possessor Aquilonis venti frigidissimi, ex quo exardescunt mala super terram: qui cū sit frigidissimus: nomine dexter vocatur, falsum sibi assumens vocabulum virtutis ac dextræ, cum totus sit in sinistra.

Exod. 14.

Quinta mansio.

Et profecti

Exod. 15. **G**ET profecti de Phi hahiroth, transierunt per medium mare in deserto: & ambulauerunt viam trium dierum in solitudine Etha, castrametati sunt in מרר Marah. Quinta mansio est in marah, quae interpretatur amaritudo. Non poterant ad rubri maris gurgites peruenire, & Pharaonem cum suo exercitu videre pereuntes: nisi postquam habuerunt in ore nobilitates, id est, in domini confessione virtutes, quando crediderunt deo & Moyse famulo eius: & audierunt ab eo: Dominus pugnabit pro vobis, & vos tacebitis: & victores, Maria praecinente, in tympanis & choris resonare coeperunt carmina triumphantium. Cantemus domino, gloriose enim honorificatus est, equum & ascensorem proiecit in mare. Post praedicationem euangelij, post tabernacula transmigrantium, post assumptam fortitudinem, post confessionis nobilitatem: Aegyptij & Pharaonis rursus occurrunt. Vnde discimus cauendas semper insidias, & inuocandam misericordiam dei: ut insequentem Pharaonem possimus effugere, & nobis in spirituali baptismo suffocetur. Egressis de mari rubro, occurrit eremus Sur, quae & solitudo Etham dicitur, in qua tribus diebus ingredienti non habuerunt aquam: & peruenierunt ad Marah, quae ex amaritudine nomen accepit. Habebat fons aquam, & dulcedinem non habebat. Murmurat populus videns aquas, & potare non sustinens. Marah intellige aquas occidentis literae: quibus si immittatur confessio crucis, & passionis dominicae sacramenta iungantur: omne quod impotabile & triste videbatur ac rigidum, vertitur in dulcedinem. Vnde & scriptum est: Constituit deus populo legem & iudicia, & tentauit eum. Vbi enim magnitudo gratiae, ibi magnitudo discriminis. Nec terrearis, si post victoriam venias ad amaritudinem: quia verum pascha facientes, azyma cum amaritudinibus comedunt, & tentatio probationem, probatio spem, spes parit salutem. Apud medicos quoque, 1° quaedam antidotus, noxios humores temperans, ex amaritudine nuncupatur, quae dulcis ostenditur, restituens sanitatem: sicut e contrario voluptas atque luxuria amaritudine terminantur, dicente scriptura: Quae ad tempus pinguefacit fauces tuas, nouissimè vero amarius felle inuenies.

Sexta mansio.

Exod. 16. **I**ET profecti de Marah, venerunt in מריה elim, ubi erant duodecim fontes aquarum: & septuaginta palmae, ibique castrametati sunt. Sexta mansio in arietes fortesque vertitur. Quam pulcher ordo virtutum, post victoriam tentatio, post tentationem refectio. De amaritudine venimus ad arietes & robustos principes gregis, quos apud Ezechielem dominus iudicaturum esse se dicit: quod alij eorum conculcauerint aquas & compresserint oues: alij lenes & placabiles fuerint. De his & vicesimus octauus psalmus loquitur: Afferte domino filij dei, afferte domino filios arietum. Sextae mansionis tenemus hospitium. Nunquam prius occurrerunt fontes purissimi, nisi ubi magistrorum doctrina prorupit. Nec dubium quin de duodecim apostolis sermo sit: de quorum fontibus deriuatae aquae, totius mundi siccitatem rigant. Iuxta has aquas septuaginta creuerunt palmae, quos & ipsos secundi ordinis intelligimus praecceptores, Luca euangelista testate, duodecim fuisse apostolos, & septuaginta discipulos minoris gradus: quos & binos ante se dominus praemittebat. De quibus & Paulus refert, quod apparuerit dominus primum undecim, deinde apostolis

omnibus, alios volens intelligi primos, & alios secundos Christi discipulos. Bibamus de huiusmodi fontibus, & dulces fructus victoriae deuorantes, ad mansiones reliquas praeparemur.

Septima mansio.

Profecti de Elim, castrametati sunt ad mare rubrum, quod Hebraice dicitur, מריה ד' iam suph. Septima mansio. Et quaeritur, quomodo post transitionem maris rubri & fontis marah, & Elim, rursus ad mare rubrum venerint, nisi forte in itinere pergentibus, sinus quidam maris occurreret, iuxta quem castrametati sunt. Aliud est enim transire mare: aliud in proximo figere tabernacula. Ex quibus monemur, etiam post euangelicam doctrinam & cibos dulcissimos triumphorum, apparere nobis interdum mare: & praeterita discrimina poni ante oculos. Quamquam multae differentiae sit transire mare, & mare procul aspicere. Verbum iam suph, apud Hebraeos ex mari & rubro compositum est. Suph autem & rubrum & scyrpus vocatur. Vnde possumus suspicari, quod venerint ad paludem quandam & lacum, qui & carecto & iuncis plenus fuerit. Quod autem omnes congregationes aquarum scriptura sancta, mare vocet: nulla dubitatio est. Haec mansio in Exodo non habetur: sed scriptum est pro ea, quod de mari rubro venerint ad desertum Sin, quae est inter Elim & Sinai, quintadecima die mensis secundi egressionis eorum ex Aegypto, id est, tricesima prima postquam egressi sunt de Rameses.

Octaua mansio.

ET profecti de mari rubro, castrametati sunt in solitudine מריה Sin. Octaua mansio: licet iuxta ordinem Exodi septima sit. Sed sciendum, quod omnis usque ad montem Sinai eremus Sin vocetur, & ex tota prouincia, etiam locus nomen vnius mansionis acceperit: sicut Moab tam urbis quam prouinciae nomen est. In hac solitudine quinque mansiones sunt: iam suph, de qua supra diximus, & eremus Sin, & Daphca, & Alus, & Raphidim, de quibus loquemur in consequentibus. Sin autem, interpretatur rubus, vel odium, quorum vtrunque facit ad mysticos intellectus, quod postquam venerimus ad eum locum, de quo sit nobis dominus locuturus, grande odium mereamur inimici. Tunc videbimus ardere rubum, & non comburi: inflammari ecclesiam persecutionibus, & eam loquente in illa domino, non perire. Et nota, quod in octaua mansione, in qua torcularia nostra sunt, vnde & octauus psalmus, hoc titulo praenotatur, desertum capimus rubi: quia plures filij desertae magis, quam eius quae habet virum.

Nona mansio.

ET profecti de deserto Sin, castrametati sunt in מריה Daphca. Nona mansio. Hoc nomen apud Hebraeos מריה, id est pulsatio dicitur: iuxta quod & dominus ait: Pulsate & aperietur vobis. In libro autem Hebraicorum nominum, adhaesionem retentionemque transtulimus, quod lectorem turbare non debet. Nec putet nos dissonantia scribere. Ibi enim iuxta hoc quod vulgo habetur addidimus, si medium verbum scribatur per ב beth literam: hic autem in Hebraico volumine scriptum reperi per פ phe, quod elementum magis pulsationem quam glutinum sonat: sensusque est manifestus, post responsa domini, post octauum numerum resurrectionis, Christi incipimus sacramenta pulsare. Prudentem studiosumque lectorem rogatum velim, ut sciat me vertere nomina iuxta Hebraicam veritatem. Alioquin

K

Suph

L Mare

Exod. 16

Exod. 16

Sin

M Exod. 3

Esai. 54

Matth. 7. & Luca. 11.

A Alioquin in Græcis & Latinis codicibus præter pauca, omnia corrupta reperimus: & miror quosdam eruditos & ecclesiasticos viros ea voluisse trāsferre quæ in Hebraico nõ habentur, & de malè interpretatis, fictas explanationes quærere, vt in præfenti pro Daphca legant Raphca, literam ponentes pro litera, eo quòd ḡ res & ḡ daleth paruo apice distinguantur, & interpretatur curationem: atque exinde tropologiam similem prosequuntur.

Decima mansio.

Profecti de Daphca, castrametati sũt in אלול Alus. Decima mansio in Exodo non habetur, crediturq; in Sin eremo contineri, eodem narrante libro. Profecta est omnis multitudo filiorum Israël de eremo Sin per mansiones suas, iuxta os domini, & venerunt Raphidim. Ex quo perspicuum est plures mansiones, eiusdem regionis vocabulo demonstrari. Interpretaturq; Alus fermentum: quod tollens mulier, miscuit farinae satis tribus, donec fermentaretur totum. In hac solitudine murmurat populus propter famem, & conuersus respicit procul in nube gloriae dei, accipitq; **B** vespere coturnicem: & mane alterius diei manna. Et nota in mansione decima fermentum poni, & post esum carniū manna tribui: impleriq; scripturam: Panem angelorum manducauit homo.

Vndecima mansio.

Profecti de Alus, castrametati sunt in רפידים Raphidim: & non erat ibi aqua populo. Vndecima mansio est, quam violenter interpretatam in libro Hebraicorum nominum reperi, vidit os sufficiens eis, aut certè visio oris fortium: meliusq; transfertur, dissolutio fortium, vel sanitas fortium: siue iuxta proprietatem linguæ Syræ, remissio manuum. Hæc & in Exodo legitur post profectiōem de eremo Sin. Queritur in ea populus ob ardorē sitis: fons de petra Horeb erumpit & profluit: & quia tentauerunt deum, locus Raphidim, tētationis quoque, id est מַסַּא מַסַּא masas masas titus est nomen. Moyses ascendit in montem: Iesus contra Amalec militat: ad crucis signum, superatur inimicus: remissis orantis manibus, hostis victor insequitur. Sedet Moyses super lapidem dictum à Zacharia, qui septem habebat oculos: & in Samuelis volumine appellatur aben haaser, id est, lapis adiutorij: & vtramque manum eius, Aaron & Hur, id est, montanus lucidusq; sustentat. Deuictō aduersario superuenit Iethro, adducit Zephoram & vtrumque filium, dat concilium Septuaginta seniorum: & in typum Ecclesiæ de gentibus congregatæ, legis immunitio euangelio suggerente completur. Pulchrè autem dissolutio ac sanitas fortium Raphidim dicitur, vel propter dissipatum Amalec, vel propter sanatum Israël. Sin autem remissionem manuum iuxta Syros Raphidim sonat, dicemus propter offensam populi: quia contra dominum murmuraret, istud loco nomen impositum. Hæc tangimus potius quàm exponimus, breuiter indicasse cõtenti, quòd post fermentum Alus & massam Ecclesiæ, soleant multiplicia dæmonum aduersum nos tētamenta cõsurgere.

Duodecima mansio.

ET profecti de Raphidim, castra posuerunt in solitudine סיני Sinai. Duodecima mansio est. Statim tibi veniat in mentem apostolorum numerus. Vna de pluribus, sed maior, omnibus, non separatur in ordine: sed præcellit in merito. Ad hunc locum quadragesimo septimo die perueniunt scriptura dicente: Mense tertio egressiōis filiorum Israël de Aegypto, in die

hac transierunt in solitudine Sinai, profectiq; de Raphidim venerunt in desertum Sinai, & castrametati sunt in eremo, seditq; ibi Israël è regione motis, & Moyses ascendit ad deum: vocauitq; eum dominus de monte dicens: & reliqua. Et rursus: vade, inquit, ad populum & sanctifica eos hodie & cras: & lauent vestimenta sua, sintq; parati in diem tertium: quia tertia die descendet dominus: vidente vniuerso populo super montem Sinai. Quod & factum est. Laueruntq; vestimenta sua, & ab vxorum coitu separatis, die tertio descendit dominus in montem: quo fumante, & fulgore, tonitruo, caligine, voce, tuba, mortalium corda terrētibus, Moyses loquebatur, & dominus respondebat ei. Supputemus numerum, & inueniemus quinquagesimo die egressiōis Israël ex Aegypto in vertice montis Sinai legem datam. Vnde & pentecostes celebratur solēnitas, & postea euangelij sacramentum in spiritus sancti descensione completur: vt sicut priori populo quinquagesimo die, vero iubileo & vero anno remissionis, & veris quinquaginta & quingētis denariis, qui debitoribus dimittuntur, lex data est: in Apostolos quoque & qui cum eis erant, in centesimo vicesimo Mosaicæ ætatis numero constitutis, descenderit spiritus sanctus, & diuisis linguis credentium, totus euangelica prædicatione mundus expletus sit. Lōgum est si replicare velim, quod in lege præceptum est: quomodo fabricatum tabernaculum, quæ varietas hostiarum, quæ vasorum diuersitas, quæ indumenta pontificis, quæ sacerdotum & leuitarum cerimoniam, quid egerint: quomodo populus numeratus sit. Hoc tantum dicam: quòd media pars Exodi, & totus leuiticus liber, & Numerorum præcepta nõ modica, & per singulas populi tribus distributio, & oblatio principum in hac mansione descripti sint: multorumq; voluminum disputatio, huic loco sufficere vix possit. Interpretatur autem Sinai rubi, non vnus vt supra in solitudine Sin, sed plures: vt ibi principium sit, hic perfectio: ibi solitarius numerus, hic multiplex. Aliud est enim vnam, aliud omnes gratias possidere.

Decimatertia mansio.

ET profecti de solitudine Sinai, castrametati sũt in sepulchris concupiscentiæ. Decimatertia mansio, cuius nomen cū interpretatione æditum apud Hebræos appellatur קִבְרוֹת אֲתָאָוּעַ cibaroth ataauc. Est autem sensus ille de Euangelio, quo Iesus baptizatus statim à spiritu ductus est in desertum, & tentatus & diabolo. Itaque & Israël post familiarem cum domino sermonem, postquam iuxta montem Sinai commoratus est anno vno & diebus quatuor, mira dispositione castrorum egressus est in solitudinē Pharan: quæ interpretatur onager aut feritas, ibiq; succubit malæ bestiæ, fastidians cœlestem panem, & Aegyptiorum carnes desiderans, quando multos subitum vorauit incendium: & intercedente Moysè, humum vorax flamma consumpsit. Tunc accipiunt coturnices, & vsque ad nauseam ac vomitum deuorant. Eliguntur Septuaginta presbyteri: vadunt ad ostium tabernaculi, duo remanent, Heldad & Medad, non imperij negligentes, sed humilitate submissi, dum se honore arbitrantur indignos. Vnde & absentes prophetant: saturatoq; populo dum adhuc esca essent in ore eorum, ira dei ascendit super eos, & occidit pingues eorum, & electos Israël præpediuit: ne ad malum velociter currerent: vnde & appellatus est locus, sepulchra concupiscentiæ: siue vt in Septuaginta legimus, memoria desiderij. Ex quibus omnibus nos omnes docemur, qui sapientiam dimisimus secularem,

Exod. 19.

Exod. 16.

Matt. & Luc. 13. Exod. 16. & Num. 11.

Psal. 77.

Exod. 17.

Ibidem. & Nu. 14.

Zacha. 3.

Exod. 17.

Exod. 18.

Luc. 17.

E Deut. vi. Acto. 3.

F Matt. 4.

Num. 11.

Exod. 16. & 18.

G larem, & Aegyptias ollas contempimus, non debere murmurare contra caelestem scripturarum panem, ¹² nec hic virulentias Aegyptiorum, quae sunt poetarum carmina, sed simplicem mannae cibum quaerere: alioquin si rursus eas voluerimus appetere, vorabimus usque ad nauseam: & statim domini igne torquebimur, desideriumque nostrum vertetur in tumulos, ut simus sepulchra dealbata, quae foris apparent hominibus speciosa intus autem plena sunt ossibus mortuorum, & omni spurcitia.

Decimaquarta mansio.

ET profecti de sepulchris concupiscentiae, castrametati sunt in Hazeroth ^{חזרו}. Decimaquarta mansio est in solitudine Pharan, quae in atria vertitur. In hac Aaron & Maria, propter Aethiopiissam contra Moysen murmurat: & in typum zeli, aduersus ecclesiam de gentibus congregatam, populus Iudaeorum lepra sorde perfunditur: nec redit ad tabernaculum & pristinam recipit sanitatem, donec statutum plenitudinis gentium tempus impleatur. Et hic prudens lector

H attende, quod post consummatam in duodecimo numero virtutem, quia superbiuit Israel, & in sepulchris concupiscentiae carnes Aegyptias desideravit: ¹³ rursus iacit aliud fundamentum, & atria: id est, vestibulum virtutum ingreditur, ostendens nobis, & eos qui stant posse cadere: & qui ceciderunt, posse resurgere. Positus est enim Iesus in ruinam & resurrectionem multorum, & ipse loquitur per prophetam: Num qui cadit non resurget?

Decimaquinta mansio.

ET profecti de Hazeroth, castrametati sunt in Rithma ^{ריתמה}, pro quo supra in hoc eodem libro legimus: Postquam profectus est populus de Hazeroth, castrametati sunt in solitudine Pharan. Haec est autem decimaquinta mansio. Et notandum quod reliqua mansiones decem & octo, quarum nunc breuiter catalogus describitur, a Rithma usque ad Esiongaber, id est, usque ad tricesimamsecundam mansionem, sub Pharan solitudinis nomine contineantur, in quibus vniuersa quae scripta sunt, diuersis temporibus gesta sentimus: quae quia non sunt per mansiones singulas distributa, a nobis quoque in commune dicentur, ut postea veniamus ad reliqua. Rithma transfertur sonitus aut iuniperus, quanquam plerique ^{ζευξιδον} apud Graecos aliud genus arboris significare contendunt. Iuniperum autem & primus graduum psalmus, iuxta veritatem

I Hebraicam sonat, ubi scriptum est: Quid detur tibi, aut quid apponatur tibi ad linguam dolosam? Et propheta respondet: Sagittae potentis acutae, ¹⁴ cum carbonibus iuniperorum: pro quo apud nos legitur, desolatoriis. Ferunt autem lignum hoc ignem multo tempore conferuare, ita ut si prunae ex eius cinere fuerint opertae, usque ad annum perueniant. Ex quo discimus post sepulchra concupiscentiae, & vestibula transire nos ad lignum, quod multo tempore calorem tenet, ut simus feruete spiritum, & claro sonitu atque exaltata voce euangelium domini praedicemus. Ab hac itaque mansionem usque ad tricesimamsecundam istiusmodi continetur historia. Duodecim exploratores mittunt ad terram sanctam: botrus refertur in ligno, & Christi breuiter passio demonstratur. Murmurat populus Iudaeorum, gigantum impetum reformidans. Pugnat contra Amalec & Chanaanum nolente deo, & victus intelligit quae debebat in terra sancta exercere sacrificia. Dathan & Abiron & filii Core consurgunt contra Moy-

sen & Aaron, & terra voragine glutuntur. Inter mortuos & viuentes pontifex medius thuribulo armatus ingreditur, & currus ira dei, sacerdotis voce prohibetur. Virga Aaron & florem profert & folia: & in aeternam memoriam, virens siccitas consecratur. Necdum templum & aeditui, necdum sacerdotes & leuitae obtulere sacrificia, & partes eorum mysticus sermo describit. Vitula ruffa in holocausto concrematur, & cinis eius, piacularis aspersio est. Quorum omnium figurae proprios libros flagitant, & melius reor tacere quam pauca dicere.

Decimasexta mansio.

ET profecti de Rithma castrametati sunt in Remon phares. Decimasexta mansio est, quae interpretatur Graeco sermone ^{ῥοιᾶς ἀποκοπή}, Latine mali punici diuisio, quod alij malum granatum vocant. Cuius arboris fructus in scriptura dupliciter accipitur: aut in ecclesiae gremio, quae omnem turbam credentium suo cortice tegit: aut in varietate & consonantia virtutum, iuxta illud quod scriptum est: Multitudinis autem credentium cor erat vnum, & anima vna: ¹⁵ sicque diuisi sunt singuli gradus, ut omnes eadem compage teneantur

Decimasextima mansio.

ET profecti de Remon phares, castrametati sunt in Libna ^{לבתנה}. Decimasextima mansio est, quam in lateres possumus vertere: licet quidam lebona transferentes, male candorem interpretati sint. Legimus Aegyptios lateres in Exodo, quos populus faciens ingemuit. ¹⁶ Legimus in Malachia lateres pro quibus Idumaea destructis, politos lapides reponere nititur. Et laterem in Ezechiel: in quo obsessae Hierusalem pictura describitur. Ex quibus discimus in itinere istius vitae, & de alio in aliud transitu, nunc nos crescere, nunc decrescere, & post ordinem ecclesiasticum saepe ad laterum opera transmigrare.

Decima octaua mansio.

ET profecti de Libna, castrametati sunt in Resha ^{רשה}. Decima octaua mansio in frenos vertitur. Si enim post profectum, rursus ad luti opera descendimus, infrenati sumus: & cursus vagi atque precipites, scripturarum retinaculis dirigendi. ¹⁷ Hoc verbum, quantum memoria suggerit, nusquam alibi in scripturis sanctis apud Hebraeos inuenisse me noui, absque libro apocrypho, qui a Graecis ^{μικρογενεσις} appellatur: ibi in aedificatione turris, pro stadio ponitur, in quo exercentur pugiles & athletae, & cursorum velocitas comprobatur. Dicit & psalmista: In freno & chamo maxillas eorum constringe, qui non approximant ad te. Et Apostolus: Nescitis quod qui in stadio currunt: omnes quidem currunt: sed vnus accipit palmam: Sic currere, ut comprehendatis.

Decimanona mansio.

ET profecti de Resha, castrametati sunt in Caaltha ^{קאלתה}. Decimanona mansio interpretatur ecclesia. Vagi currentium gressus, frenis ad ecclesiam retrahuntur: & fores quas ante reliquerant, rursus intrare festinant.

Vigesima mansio.

ET profecti de Caaltha, castrametati sunt in monte Sapher. ^{שפר}. Vigesima mansio interpretatur pulchritudo, & in monte decoris est constituta, de qua & quartidecimi psalmi principium sonat: Domine quis habitabit in tabernaculo tuo: aut quis requiescet in monte sancto tuo: Vide quid prosint frena.

A vitius

Matt. 23.

Num. 12.

Luc. 2.

Hiere. 8.

Psal. 119.

Iuniperi lignum.

Num. 13.

Ibidem. Num. 14.

Num. 16.

Num. 17.

Num. 19.

Apo. 4.

Exod. 1. & sequen.

Ezech. 4.

Psal. 36.

1. Cor. 9.

Dan

Eze. & 2. Efa. Mich

1. Co

Psal. Ibid

Rom Iacob 1. Co Sapi

Psal.

Ibid

Matt

Num 1. R.

A A vitiis nos retrahunt, introducunt ad virtutum choros, & in Christo monte pulcherrimo habitare faciunt. Iste iuxta Daniele, lapis excisus de monte sine manibus, creuit in montem magnum, & impleuit omnem terram. Iste iuxta Ezechielem vulnerauit principem Tyri. Ad istum in Esaia & Michea populi conflunt, dicentes: Venite ascendamus in montem domini, & ad domum dei Iacob: & docebit nos vias suas: & ambulabimus in semitis eius.

Danie. 2.
Eze. 26.
& 27.
Esaia. 2.
Michea. 4.

Vicesima prima mansio.

Profecti de monte Sapher, castrametati sunt in Harada ^{הר אפר}. Vicesima prima mansio vertitur in miraculum. Quam pulcher ordo profectuum, quam egregia textura creditur. Post opus lateris infrenamur: post frenos in ecclesiam introducimur: post habitationem ecclesiae, ad Christum montem ascendimus, in quo positi stupemus atque miramur: ut noster in laudibus eius sermo superetur: inuenientes in eo, quae nec oculus vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascenderunt.

1. Cor. 2.

B Vicesima secunda mansio.

ET profecti de Harada, castrametati sunt in Maceloth ^{מכילת}. Vicesima secunda mansio in cœtus vertitur. In hac enim consistit multitudo credentium: Ecclesia, primitiuorum virtutum omnium consonantia. Tunc verè possumus dicere: Ecce quam bonum & quam iocundum, habitare fratres in vnum. Et, dominus habitare facit vnius moris in domo.

Psal. 133.
Ibidem,

Vicesima tertia mansio.

ET profecti de Maceloth, castrametati sunt in Thaath ^{תאח}. Vicesima tertia mansio potest & subter intelligi, sed melius pauorem interpretabimur. Venisti ad ecclesiam, ascendisti ad montem pulcherrimum, stupore & miraculo, Christi magnitudinem confiteris: vides ibi multos virtutis tuae socios: non aliud sapere, sed time. Dominus enim superbis resistit, humilibus dat gratiam. Et qui se exaltat, videat ne cadat. Potentes potenter tormenta patientur. Timor virtutum custos est: securitas ad lapsum facilis. Vnde & in quodam psalmo, postquam propheta dixerat: Dominus regit me & nihil mihi deerit, in loco pascuae ibi me collocauit: iungit timorem, qui custos est beatitudinis, & infert: Virga tua & baculus tuus, ipsa me consolata sunt. Et est sensus, dum tormenta formido, seruauit gratiam quam acceperam.

Roma. 11.
Iacob. 4.
1. Cor. 10.
Sapient. 6.

Psal. 22.

Ibidem.

Vicesima quarta mansio.

Profecti de Thaath, castrametati sunt in Thare, ^{תרה}. Vicesima quarta mansio, quam nonnulli vertunt in maliciam vel pasturam, nec erraret si per yain literam scriberetur: nunc verò cum aspiratio duplex in extrema sit syllaba, erroris causa manifesta est. Hoc eodem vocabulo & iisdem literis scriptum inuenio patrem Abraham, qui in suprascripto apocrypho geneleos volumine, ab actis coruis qui hominum frumenta vastabant, ab actore vel depulsore sortitus est nomen. Itaque & nos imitemur Thare: & volucres caeli quae iuxta viam satum triticum deuorare festinant, solliciti prohibeamus. Nam & Abraham patriarches in typo Israelis, & hostium diuisa membra sacrificij, a volucris non sinit deuorari, & contemptorem oculum effodiunt corui de conuallibus, verusque Moy ses ducit Aethiopsam, & Elias a coruis pascitur. Si habueris pauorem, sollicitus eris: si sollicitus fueris, leo in caulas ouium tuarum introire non poterit: quod vel ad praepositos ecclesiarum, vel ad custodiam referantur

Matt. 13.

Num. 12.
3. Reg. 17.

ma tua, ad quam diabolus per diuersa vitiorum foramina ingredi nititur.

Vicesima quinta mansio.

ET profecti de Thare, castrametati sunt in Methca ^{מחקה}. Vicesima quinta mansio vertitur in dulcedinem. Ascendisti in excelsum, admiratus es virtutum choros, timuisti ruinam, abegisti insidiatores: dulcis te protinus fructus laboris insequitur: & in morem literarum, radicem amaritudinem, pomorum suauitas compensabit, & dices: Quam dulcia faucibus meis eloquia tua super mel ori meo. Sponsumque tibi au dies concinentem: Mel distillant labia tua, soror mea sponsa. Quid enim suauius disciplina? Quid eruditione melius? Quid dulcius domino? Gustate & videte quoniam suavis est dominus. Vnde & Samson qui abegerat a fructibus suis aues: & vulpes quae exterminant vineas colligauerat, leonemque interfecerat rugientem, fauam inuenit in ore mortui.

Psal. 118.
Cant. 4.

Psal. 33.

Iudic. 15.
Iudic. 17.

Vicesima sexta mansio.

Profecti de Methca, castrametati sunt in Asmona ^{אסמנה}. Vicesima sexta mansio in lingua nostra festinationem sonat: iuxta illud quod in psalmo scribitur, Venient legati ex Aegypto. Pro legatis in Hebraeo, festinantes legimus: ut postquam dulces fructus laboris messuerimus, non simus quiete contenti & ocio sed rursus ad vltiora properantes, obliuiscamur praeteritorum, & in futura nos extendamus.

F

Psal. 67.

Vicesima septima mansio.

ET profecti de Asmona, castrametati sunt in Moseroth ^{מוסרת}. Vicesima septima mansio vincula iue disciplinas sonat, ut festino gradu pergamus ad magistros & eorum teramus limina, & praepcepta virtutum ac mysteria scripturarum, vincula putemus aeterna: iuxta illud quod in Esaia dicitur: Et Sabaim viri sublimes ad te transibunt, & tui erunt: post te ambulabunt vincti manicis. Et Paulus vinctus Iesu Christi. Duplicia sunt in scripturis vincula, quae quamdiu rupit Samson, vicit inimicos. Et de meretrice legimus, vinculum in manibus eius. Et ex persona domini dicitur: Dirumpamus vincula eorum, & proiciamus a nobis iugum ipsorum. Et alibi: Laqueus contritus est, & nos liberati sumus. Christi autem vincula voluntaria sunt, & vertuntur in amplexus. Quicumque his fuerit colligatus, dicet: Sinistra eius sub capite meo: & dextra eius complectetur me.

Esaia. 45.

Eph. 3. & 4. & Col. 4.
Iu. 15. & 16.
Prou. 7.

Psal. 2.
Psal. 123.

E

Cant. 2.

Vicesima octava mansio.

ET profecti de Moseroth, castrametati sunt in Beneiaacan ^{בניהאקאן}. Vicesima octava mansio transfertur in filios necessitatis seu stridoris. Si ab vno incipias numero, & paulatim addens ad septimum usque peruenias: vicesimo octavo efficitur numerus. Qui sint isti filij necessitatis, psalmus ipse nos doceat: Affer te domino filij dei, affer te domino filios arietum. Quae est tanta necessitas, quae nolentibus imponatur? Cum diuinis scripturis fueris eruditus, & leges earum ac testimonia vincula scieris veritatis: contendens cum aduersariis, ligabis eos: & vinctos duces in captiuitatem: & de hostibus quondam atque captiuis, liberos dei facies: ut repente dicas cum Sion: Ego sterilis & non pariens transmigrata & captiua: & istos quis enutriuit? Ego destituta & sola: & isti vbi erant? Miraris Esaia, eiusdem psalmi sacramenta cognosce: vox domini in virtute: vox domini in magnificentia, vox domini confringentis cedros: ut postquam aduersarios fregerit, & concusserit desertos prius gentium populos, praeparantur

Psal. 118.

Esa. 49.

Psal. 124.

rentur cervi in motibus: & sit dilectus sicut filius unicornium, in temploque eius omnes dicent gloriam. Porro quod vertimus filios stridoris, ad illum sensum refer, quod timore supplicij & eius loci ubi est fletus & stridor dentium deferens diaboli vincula, Christo domino credentium turba colla submittat.

Vicesimanona mansio.

ET profecti de Bene iaacan, castrametati sunt in monte Gadgad גַדְגַד. Vicesimanona mansio interpretatur nuncius, siue expeditio, & accinctio: vel certe (quod nos verius arbitramur) ²² κατακοπή: id est concisio. Haud aliter possumus magistri discipulorum atque credentium eos facere filios necessitatis: nisi praeceptores eorum interfecerimus. Crudeles simus in occisione eorum: non parcat manus nostra, armum aut extremum auriculae de ore leonis extrahere. Maledictus qui facit opus domini negligenter, & qui prohibet gladium suum a sanguine. Vnde & David: In matutino, inquit, interficiebam omnes peccatores terrae. De nuncio autem & accinctioe hanc breuiter possumus dicere: quod filiis necessitatis grandes ad virtutem stimulos suggeramus, cum eis nunciauerimus praemia futurorum, & accinctos inire bella docuerimus. Horum trium quicquid magister fecerit, in monte consistit.

Tricesima mansio.

ET profecti de monte Gadgad, castrametati sunt, in lotbatha לוֹבְתָה. Tricesima mansio bonitas interpretatur, ut cum peruenimus ad perfectum virum, in sacerdotalem gradum, & in aetatem plenitudinis Christi: in qua & Ezechiel erat iuxta fluvium Cobar, possumus cum David in tricesimo psalmo canere: In te domine speravi, non confundar in aeternum. Pastor enim bonus, ponit animam suam pro ouibus suis.

Tricesimaprima mansio.

ET profecti de lotbatha, castrametati sunt, in Ebrona עֲבְרוֹנָה. Tricesimaprima mansio interpretatur ²³ παρέλευσις, id est, transitus siue transitio. Ad hanc venit ²⁴ verus Hebraeus, id est, περάτης, siue transitor, qui dicere potest: Transiens videbo visionem hanc magnam: de qua & Psalmista canit: Et non dixerunt qui praeferbant, benedictio domini super vos. Praeterit enim figura huius mundi: & propterea sancti cupiunt ad meliora transire: nec praesenti statu contenti, ingemiscunt quotidie. Hanc recordatus sum: & effudi in me animam meam, quoniam transibo in locum tabernaculi admirabilis usque ad domum dei. Multum est, si de omnibus scripturis super verbo transitionis velim exempla congerere.

Tricesimasecunda mansio.

ET profecti de Ebrona, castrametati sunt in Asio gaber אֲסִיּוֹ גַבֵּר. Tricesimasecunda mansio transfertur in ligna viri, siue dolationis hominis, quod ²⁵ significantius Graece dicitur ξυλακισμοφόρος, scribiturque per y ain literam, non, ut Graeci & Latini errant, per gimel. Vnde in solitudine multitudo lignorum, nisi quod seduli & diligentis magistri disciplina monstratur, cadentis ligna informia, & dolantis facientisque vasa diuersa, quae in domo magna necessaria sunt: Possunt lignationes viri saltuum & omnium arborum genera, ac per hoc credentium multitudinem figurare, dicente David: Inuenimus eam in campis sylvarum. Huc usque solitudo Pharan decem & octo continet mansiones, quae descriptae in catalogo, in superiori itinere non ponuntur.

Tricesimatertia mansio.

ET profecti de Asion Gaber, castrametati sunt in K deserto Zin צִין. Hanc est Cades. Queritur cur Octaua mansio nunc tricesimatertia esse dicatur. Sed sciendum quod prior per D samech literam scribitur, interpretaturque rubus, siue odium: hanc autem per y, & vertitur in mandatum. Illudque quod iungitur Cades: non, ut plerique existimant, sancta dicitur: sed mutata, siue translata, legimus in Genesi iuxta Hebraicam veritatem: ubi ludas meretricem putans Thamar, dona transmissit: & sequester munerum interrogat: ubi est cadesa: hoc est, scortum, cuius habitus a ceteris feminis immutatus est. In multis quoque locis hoc idem reperimus. Sin autem sancta interpretatur, ²⁶ κατ' ἀντίφρασις est intelligendum: quomodo parca dicuntur ab eo quod minimè parcant: & bellum, quod nequaquam bellum sit: & lucus, quod minimè luceat. In hac mansione moritur Maria & sepelitur: & propter aquas contradictionis Moyses & Aaron offendunt dominum, & prohibentur transire Iordanem, missisque nunciis ad Edom transitus petitur, nec impetratur. Quis timeret post tantos profectus murmur populi, & offensam magistrorum: & viae transitus denegatos? Videtur mihi in Maria, prophetia mortua: in Moyses & Aaron, legi & sacerdotio Iudaeorum finis impositus: quod nec ipsi ad terram repromissionis transcendere valeant, nec credentem populum de solitudine huius mundi educere. Et nota quod post mortem prophetiae, & aquas contradictionis, Idumaeam carneam atque terrenam transire non possint: cum multis precibus & conatu viam non impetrent, sed egrediatur Edom aduersus eos cum populo multo, & in manu forti. Interpretatio quoque nominis, morti & offensae & negato transitui conuenit. Vbi enim mandatum, ibi & peccatum: ubi peccatum, ibi offensae: ubi offensae, ibi mors. Hanc est mansio de qua Psalmista canit: Commouebit dominus desertum Cades.

Tricesimaquarta mansio.

ET profecti de Cades, castrametati sunt in monte Or אֹר, in extremo terrae Edom. Ascenditque Aarō sacerdos in montem Or, iuxta praecceptum domini, & mortuus est ibi anno quadragesimo egressionis filiorum Israel de terra Aegypti, mense quinto, prima die mensis. Eratque Aaron centum vigintitrium annorum quando mortuus est in monte Or. Et audiuit Chanaan rex Arad qui habitabat ad Austrum in terra Chanaan, quod venissent filij Israel. Tricesimaquarta mansio est, quam plerique interpretantur lumen: nec errarent si per aleph literam scriberetur. Alij pellè, & ipsi verum dicerent, si esset y ain positum. Nonnulli foramen, quod posset accipi: si heth haberet elementum. Cum autem legatur per he: magis mons intelligitur: & legi potest, Ascendit Aaron sacerdos in montis montem, id est in verticem eius. Ex quo animaduertimus non in monte simpliciter, sed in monte montis potestatem mortuum: ut dignus locus meritis illius monstraretur. Moritur autem eo anno, quo nouus populus repromissionis terram intraturus erat, in extremis finibus terrae Idumaeorum. Et quanquam in monte sacerdotium Eleazaro filio dereliquerit, lexque eos qui eam impleuerint perducatur ad summum: tamen ipsa sublimitas non est transfluenta Iordanis, sed in extremis terrenorum operum finibus: & plangit eum populus triginta diebus. Aaron plangitur, Iesus non plangitur. In lege descensus ad inferos, in euangelio ad paradisum transmigratio, Audiuit quoque Chanaan rex quod venisset Israel, & in loco exploratorum (ubi quondam offendisse

Gene. 38.

Cadesa.

Sin. Parca.

Num. 20.

Ibidem.

L

Psal. 18.

Num. 20.

M

Num. 21.

Mume. 20.

Ibidem. Iosue ultio.

Num. 21. Nu. 13. & 14.

Hiere. 48.

Psal. 100.

H

Ephes. 4. Ezech. 1.

Ioan. 10.

Exod. 3. Psal. 128.

1. Cor. 7.

Psal. 41.

† dedolationis.

Psal. 131.

A offendisse populum nouerant) ineunt praelium : & captiuum ducunt Israël. Rursumq; in eodem loco pugnantur: ex voto victor vincitur, victi superant, appellaturque nomen loci horma: id est, anathema. Eadem dicere mihi non est pigrum, legentibus necessarium, quod semper humanus status in huius seculi via fluctuet : & alius in valle, alius in campis, alius moriatur in monte: nec in monte simpliciter, sed in montis monte: id est in excelsa vertice. Cumq; nos dei auxilio destitutos hostis inuaserit, duxeritq; captiuos: non desperemus salutem, sed iterum armemur ad praelium. Potest fieri ut vincamus, vbi victi fuimus: & eodem loco triumphemus, vbi fuimus ante captiui.

Tricesima quinta mansio, & tricesima sexta.

ET profecti de monte Or, castrametati sunt in Selmona **סלמון**. Profecti q; de Selmona, venerunt in Phunon **פוןון**. Hæ duæ mansiones, tricesima quinta & tricesima sexta in ordine historiae non inveniuntur: sed scriptum est pro eis: Egressi sunt de monte Or, per viam maris rubri, & circumierunt terram

B Edom. Ex quo ostenditur in finibus atque circumitu terræ Edom eas positas. Nec secundum morem legitur: Et profecti de monte Or, castrametati sunt in Selmona, siue in Phunon, sed post ambitum terræ Idumæorum venit ad extremum, & ait: Profecti filij Israël, castrametati sunt in Oboth. Nec dixit, profecti sunt de illo & illo loco, quia duas mansiones silentio prætermiserat: quas cum in supputatione tacuerit: reddit in summa. Prima mansio Selmona, interpretatur imaguncula. Secunda Phunon, diminutiue os, ab ore, non ab ossè intellige. In his Aarō mortuo, murmurant contra deum & Moysen, manna fastidiunt, à serpentibus vulnerantur: & in typum saluatoris, qui verum antiquumq; serpentem in patibulo crucis triumphauit, diaboli venena superantur. Vnde & imaguncula, veræ expressæq; imaginis filij dei passionem eius iantuens, conseruatur: & quod corde credit, ore pronunciat, legens illud Apostoli: Corde creditur ad iusticiam, ore autem confessio fit ad salutem. Simulq; nota quod²⁷ vtraque mansio **ὑποκοριστικῶς** appellatur: quia ex parte videmus, & ex parte prophetamus: & nunc per speculum videmus in enigmate.

Tricesima septima mansio.

Profecti de Phunon, castrametati sunt in Oboth. **אובות**. Tricesima septima mansio vertitur in magos, siue pythones: vel (secundum verba Helui) lagenas grandes, quæ cum musto plenæ fuerint, absque spiramine ilico disrumpuntur. Pugnaverunt magi contra Moysen & Aaron: & à muliere quæ erat in Endor, & habebat iuxta Septuaginta interpretes spiritum pythonæ, iuxta Hebræos magum, regi Israël illuditur. Multæ sunt præstigiæ, & innumerabiles laquei, quibus animæ capiuntur humana: sed nos dicamus, in domino confidentes: Laqueus contritus est: & nos liberati sumus: Et, si ambulauero in medio umbræ mortis, non timebo mala, quoniam tu mecum es: Cadent à latere nostro mille, & decem millia à dextris nostris: non timebimus ab incurfu & demonio meridiano: sed obturabimus aures nostras, ne audiamus voces incantantium, & Sirenarum carmina negligamus. Post imaginem dei, quæ in cordis ratione monstratur: & confessionem fidei, quæ ore profertur, consurgunt serpentes, & artes maleficæ ad bella nos prouocant. Sed nos qui habemus preciosissimum thesaurum in vasis fictilibus quæ frangi possunt: ita ut quedam vix testa remanse-

Tomus tertius.

rit, in qua hauriri possit aqua pusillum, omni custodia D circundemus cor nostrum.

Tricesima octaua mansio.

ET profecti de Oboth, castrametati sunt in Ieabarim **יעברים**, in finibus Moab. Tricesima octaua mansio acruos lapidum transeuntium sonat. Sūt sancti lapides, qui voluuntur super terram, leues, politi & rotunditate sua rotarum cursibus similes. Sūt & alij quos propheta iubet tolli de via, ne ambulantiū in eos offendant pedes. Qui sunt isti ambulantes: Vtique viatores & prætereuntes, qui per istud seculum ad alias mansiones transire festinant. Quod autem dicitur, in finibus Moab, & supra scriptum est, insolitudine quæ respicit Moab contra solis ortum: ostendit iuxta literam, quod hucusque in finibus terræ Idumæorum fuerint, & nunc veniant ad terminos Moab, de alia prouincia ad aliam transeuntes. Non enim semper vni virtuti danda est opera: sed sicut scriptum est: Ibunt de virtute in virtutem, de alia transeundum est ad aliam: quia hærent sibi & inter se ita nexæ sunt, ut qui vna caruerit, omnibus careat. Et tamen transire de alia ad aliam, eorum est propriè qui Solis iustitiæ ortum considerant.

Tricesima nona mansio.

ET profecti de Ieabarim, siue (ut in secundo loco apud Hebræos habes) iim **יעב** castrametati sūt in Dibon gad **דיבון גאד**. Tricesima nona mansio interpretatur, fortiter intellecta tentatio. Pro hac in ordine historiae aliter scriptum reperi. Postquam enim castrametati sunt in Ieabarim, in finibus Moab, contra ortum Solis, legitur: Inde profecti sunt, & diuerterrunt ad torrentem Zared. Et de hoc loco proficiscentes, castrametati sunt trans Arnon: quæ est in solitudine finium Amorraï, eo quod Arnon in terminis sit Moabitarum & Amorraorum: & post hæc venerunt ad puteum vbi cecinit Israël carmen hoc: Ascende puteum quem foderunt principes, & aperuerunt duces populorum in datore legum, & in baculo eius: & de solitudine in Matthana: & de Matthana ad torrentes dei: & de torrentibus dei, ad excelsa: & de excelsis, ad vallem, quæ est in regione Moab, in vertice Phasga, qui prospicit contra desertum. Hæc loca in finibus Amorraorum quidam interpretantes, putant non mansiones esse, sed transitus, nec præiudicare debere catalogo mansionum extraordinariam expositionem. Alij autem spiritualibus spiritualia comparantes, nolunt regiones significari, sed per locorum nomina virtutum profectus esse: quod post magos & congregationem lapidum frequenter veniamus ad torrentes Zared, quod interpretatur aliena descensio: & in descensione positi, trāseamus ad Arnon, quod maledictionem sonat, quæ est posita in finibus Amorraorum, qui vel amarī hostes sunt, vel multa loquuntur inflati. Sin autem transferimus terminos Moab, qui de incestu generatus est, & recessit à vero patre: statim nobis occurrit puteus, quem nemo de plebe fodit, nullus ignobilis, sed principes & duces, qui iura dant populis: & canetes carnem in aqua putei, & in dei muneribus gratulantes, prophettant quo transitori sint: ad quæ peruenturi loca, quod scilicet de deserto veniant in Matthana, quod interpretatur donum, & de Matthana ad Nahaliel, quod dicitur ad torrentes dei, & de Nahaliel ad Bamoth, quæ interpretatur excelsa siue adueniens mors, quando conformes efficimur mortis Christi, & de Bamoth occurrit nobis vallis humilitatis, quæ tamen posita est

c in ver-

G in vertice montis Phasga, qui interpretatur dolatus, quod nihil habeat informe & rude, sed artificis sit politus manu: qui mons respiciat solitudinem quæ Hebraicè dicitur Iesimon **ישמון**. Quando enim fuerimus in virtutum culmine constituti, tunc totius mundi ruinas & omnium peccatorum respicimus vastitatem. Penè oblitus sumus, currente oratione, dictare: quare Dibon gad interpretetur fortiter intellecta tentatio. Post Dibon gad geritur bellum cõtra Seon regem Amorrhæorum, & Og regem Basan: & discimus quod cū venerimus ad summum, & de fonte principum regūq; biberimus, ascendentes ad montem Phasga, non debeamus eleuari in superbiam, si t̄ propositam nobis e contrariò solitudinem nouerimus. Ante contritionem enim eleuatur cor viri, & ante gloriam humiliatur.

Quadragesima mansio.

ET profecti de Dibon gad, castrametati sunt in Almon diblathaiema **עלמון דבלתימה**. Quadragesima mansio vertitur in contemptum plagarū siue opprobriorum. Et per hanc discimus omnia dulcia & illecebras voluptatum in seculo contemnendas, nec inebriari nos debere vino, in quo est luxuria. Mel non offertur in sacrificiis dei, & cæra quæ dulcia continet, non lucet in tabernaculo, sed oleum purissimum, quod de oliuæ profertur amaritudine. Mel enim distillat à labiismulieris meretricis: de quo puto iuxta mysticos intellectus gustasse Ionathan: & forte deprehensum, vix populi precibus liberatum. Quod autem opprobria contemnenda sint: & si falso obiciantur beatitudinem pariant: saluator plenissimè docet.

Quadragesimaprima mansio.

Profecti de Almon diblathaiema, castrametati sunt in montibus Abarim **עברים**, contra faciem Nabo. Quadragesimaprima mansio vertitur in montes transeuntium, & est contra faciem mōtis. Nabo, vbi moritur & sepelitur Moyses, terra repromissionis ante conspecta. Nabo interpretatur conclusio, in qua finitur lex, & non inuenitur eius memoria. Porro gratia Euangelij absque vlllo fine tenditur. In omnem terram exiuit sonus eius: & in fines orbis terræ verba ipsius. Simulq; cõsidera quod habitatio transeuntium in montibus sita sit: & adhuc profectu indigeat. Post montes enim plurimos ad cāpestria Moab & Iordanis fluenta descendimus, qui interpretatur descensio. Nihil enim (vt crebro diximus) tam periculosum est, quàm gloriæ cupiditas & iactantia: & animus conscientia virtutum tumens.

Quadragesimasecunda mansio.

ET profecti de mōtibus Abarim, castrametati sunt in campestribus Moab **מואב** super Iordanem iuxta Hiericho, ibiq; fixerunt tentoria. Ab domo solitudinis vsq; Abel sitim **אבל שטים**, in planicie Moab. In quadragesimasecunda quæ & extrema māsio est, cursim quæ sint gesta, narremus. Residens in ea populus à diuino Balaam (quem mercede conduxerat Balach, filius Sefhor) dei iussione benedicatur, & maledictio mutatur in laudes: audit vocem domini ex prophano ore resonantem, Orietur stella ex Iacob, & consurget homo de Israël: & percutiet principes Moab, & vastabit cunctos filios Seth, & erit Edom hæreditas eius. Fornicatur cum filiabus Madian: & Phinees filius Eleazar, zelatus est zelum domini, Zambri & scortum Madianitidem pugione trāsfigit: vnde & accepit præ-

mium in æternam memoriam, armum victimæ. Numeratur rursus populus, numerantur & leuitæ, vt interfectis pessimis, nouus populus dei censeatur. Interpellant quinque filiæ Salphaad, & ex iudicio domini hæreditatem accipiūt: vt inter fratres suos nec fœmineus à possessione dei sexus excludatur. Iesus Moyfi in montem succedit, & discit à lege, quæ spiritualiter offerre debeat in ecclesia. Primū quid per singulos dies, deinde quid in sabbato, quid in Calendis, quid in pascha, quid in pentecoste: 18 quid in neomenia mensis septimi, quid in ieiunio eiusdem mensis, die decimo: quid in 29 Scenopeia, quando figuntur tabernacula, decimaquinta die supradicti mensis. Vxorū & filiarum vota absque autoritate patrum & virorum cassa memorantur: Bellum contra Madianitas: & mors diuini Balaam, & prædæ diuisio, & oblatio ex ea in tabernaculo dei. Primus Ruben & Gad & dimidia tribus Manasse, vltra Iordanem in eremo possessionem accipiunt. Plurima enim habebant iumenta, & necdum ad id venerant, vt possent habitare cum templo. Docetur populus vt in terra sancta idola destruat: & nullus de priori habitatore seruetur. Describitur olim cupita prouincia, duarum semis tribuum hæreditas separatur. Numerantur tribuum principes, qui terram sanctam debeant introire. Quadragintaduas vrbes cū suburbanis suis vsque ad mille passus per circuitum, leuitæ accipiunt: tot numero, quot & istæ sunt mansiones. Et adduntur fugitiuorum sex aliæ ciuitates, tres intra Iordanem, & tres trans Iordanem, vt sint simul quadraginta octo. Qui fugitiuorum suscipi, qui interfici debeant, qui vsque ad mortem pontificis maximi reseruari. Succedit Deuteronomij secūda lex, meditatorium euāgelij: ibiq; breuiter discimus quæ inter Pharam & Tophel & Laban & Hazeroth, & loca aurea, abiecto Iuda infelicissimo, vndecim dierū via de Horeb: per viam montis Seir vsque ad Cades barne Moyses populo sit locutus: & extremum cantat canticum, in quo apertissimè synagoga proicitur: & ecclesia domino copulatur. Impinguatus est & incrassatus ac dilatus, & recalcitrauit dilectus, & oblitus est dei saluatoris sui. Et iterum: Generatio pessima: filij inerediti: ipsi ad æmulationem me prouocauerunt in eo qui non erat deus. Iritauerunt me in sculptilibus suis: & ego zelare hos faciam nationes, & contra gentem stultam iritabo eos. Benedicuntur filij Israël. Et rursus in Simeone Iudas miserandus excluditur. Ascendit Moyses ad montem Nabo, in verticem Phasga, qui est cõtra Hiericho: & ostendit ei dominus omnem terram Galaad vsque ad Dan & Neptalim & Ephraim & Manassen, & vniuersam terram Iuda, vsque ad mare magnum contra Austrum, & regionem campestris Hierichontis, ciuitatis palmarum, vsque Segor. Quis potest tanta nosse mysteria? Quis in extremis legis & huius vitæ finibus cõstitutus intelligit semper sibi esse pugandū: & tunc plenam victoriam dari, si fuerit in campestribus, si in Abel asitim **אבל השטים**, quod interpretatur luctus spinarum, fleuerit antiqua peccata: & spinas quæ suffocauerunt sementem verbi dei: & de quibus propheta dicit: Versatus sum in miseria, dum mihi configitur spina: & tunc præparatus, deficiente mânia, sub duce Iesu Iordanem transeat: & circuncisus cultro euangelij, primum comedat de cœlesti pane: & occurrat ei princeps exercituum dei, vt verum pascha nequaquam in Aegypto, sed in finibus terræ sanctæ comedat: O profundum diuitiarum sapientiæ, & scientiæ

Numc. 21.

† sed. Prouer. 15.

Ephes. 5. Leuit. 2. Exod. 25. & 27. & Numc. 4.

Prouer. 5.

1. Reg. 14.

Deut. 34.

Psal. 18.

Numc. 22. & seq.

Deut. 32. & Hic. 5. Psal. 77.

M

Marc. 4. & Luc. 8. Psal. 31.

Iosue. 5.

Roma. 11.
Oice. 14.

scientiæ dei, quàm inscrutabilia sunt iudicia eius & inuestigabiles viæ illius? Quis sapiens & intelligit hæc? Intelligens, & cognoscet ea? Quia rectæ viæ domini: & iusti ambulabunt in eis. Præuaricatores autem corruent in illis.

SCHOLIA.

I N septuagesimo septimo psalmo.) Cusus initium est: Attendite popule meus. Ex hoc Matthæus capite decimotertio citat versiculum: Aperiam in parabolis os meum, eructo abscondita à constitutione. Diuus Hieronymus admonet in nonnullis exemplaribus scriptum fuisse in Matthæo, vt impleretur quod dictum est per prophetam Esaiam: germanam autem ac veram scripturam fuisse, per prophetam Asaph. Deinde sciolum aliquem, cui Asaph non videretur propheta, quod inter vulgatos illos non esset, pro Asaph subdidisse Esaiam, vt magis notum. Rursum alius quispiam offensus eo nomine, quod hæc verba non reperiantur in Esaiâ, sustulit propheta nomen. Porro titulus psalmi septuagesimo septimi est, Intellectus Asaph, simul & autorem indicas psalmi, & quæ illic de Hebræis egressis ab Aegypto memorantur: non iuxta sensum historicum tantum, sed iuxta mysticum intellectum accipi debere. Quod autem **B** Asaph prophetam vocat, non est mirandum, cum in hymnis & canticis propheta vocentur omnes à quibus ea composita sunt. 2 Leporam domorum.) De his legimus Leuitici, capite decimotertio & capite decimoquarto. 3 Taurum homicidam.) Exodi viceprimi, iubetur taurus qui cornu percusserit hominem & occiderit, lapidibus obrui. Quod diuus Hieronymus irridet, si ad literam obseruetur. At non pudet Christianos eadem hodie facere, cum homines, pecunia corrupti, sinant impunitos. 4 Et iumentum adulterij reum.) Propterea quod Leuitici capitulo viceesimo, iubetur occidi non solum is qui cum iumento coierit, verum etiam ipsum iumentum tanquam adulterum. 5 Aurem subula perforatam.) Id habetur Exodi capite viceesimo. 6 Capharnaum agrum.) Sic enim Capharnaum Hebræis sonat, ager pulchritudinis, vel villa consolationis. Alludit autem ad hoc quod post occisum ab Herode Ioannem, Christus relicta ciuitate sua, in qua cõtemptui habebatur, exiit in desertum, illuc secutam turbam quinque panibus satiauit, vt legimus Matthæi decimoquarto. 7 Terram Gessen.) Nam Gessen Hebræis sonat terram complutam. Exterminatorem vocat angelum percutientem Aegyptios, vt habetur Exodi capitulo duodecimo. 8 Græci apris.) Ex exemplaribus nihil possum coniecere, nisi quod ex Græcorum commentariis depræhenditur ἀπὸ ἀπρίων esse legendum, quas easdem illi ἄβρους vocant, nos mansiones: quorum posterius dictum est, quod illic ab itinere subsistant, prius à tollendis sarcinis. 9 Quod pro suprascripto elemento.) Scribendum est enim per literam **C** Pheth, non per **Y** ain. 10 Quædam antidotus.) Antidotus propriè pharmacum est, quod datur aduersus noxia, veluti venena. Extant complura remedia in literis medicorum quæ ab amaritudine nomen habent, ἱερὰ πικρὰ, id est sacra amara, & πικρὰ γαληνῆ, id est amara Galeni. Medicorum vulgus, ex picra pigram facit. 11 De quibus & Paulus refert.) Est in prima ad Corinthios epistola capite decimoquinto. Quia visus est Cephæ, & post hoc vndecim. Deinde visus est plusquã quingentis fratribus simul, ex quibus multi manēt vsque adhuc, quidam autem dormierunt. Deinde visus est Iacobo, deinde apostolis omnibus. Nouissimè autem omnium tanquam abortiuo, visus est & mihi. 12 Nec hic virulentias.) Virus vocatur non solum quod venenum sit, sed etiam quod vehementem habeat nidorem. Olent autem carnes coctæ, maxime si accedat conditura. Poëtarum autem carmina non simpliciter rem narrat, sed figuris & verborum illecebris omnia cõdiunt: quibus non conuenit vsque adeo delectari vt diuinas fastidiamus literas, quod huiusmodi deliciis careant. 13 Rursum iacit aliud fundamentum.) Alludit ad locum qui est in epistola ad Hebræos capite sexto: Non rursum iacientes fundamentum pœnitentiæ ab operibus mortuis. 14 Cum carbonibus iuniperorum.) Mirum est, diuum Hieronymum nullam huius rei facere mentionem in commenta-

riis huius psalmi, vnde mihi videntur hæc quæ nos habemus, D esse mutila, multis amputatis: id quod & aliis multis deprehendimus locis, vt id tantum scripserint, quod intelligerent, cæteris relectis, quod aliquid Græcorum aut Hebræorum nomen haberent admixtum. ἀρνιθιον Græci iuniperum vocant, quâquam huius duo genera facit Dioscorides arboris. Baccas fert, quæ maturitate nigrescât ἀρνιθίδας vocant, etiã si Dioscorides ipsam arborem ἀρνιθίδα vocat. 15 φοιῶν 16 κοπιῶν.) Id est mali punici sectio. Nam φοιῶν Græcis malum punicum est, & κόπιω seco. Inde κοπιῶν sectio. Quamquam quidam codices habent ἀβρόβοι. Ex quo licet coniecere scriptum fuisse ἀπὸ κοπιῶν, id est abscissio, siue relectio. 16 Legimus in 17 Malachia.) Nempe capite primo. De lapide sculpto, legis apud Ezechielem capite quarto. 17 Hoc verbum.) Nempe 18 rella. 18 μικρογένεσις.) Id est, parua Genesis, vt sit dictio composita, quod est probabilius, siue μικρὰ γένεσις, vt sint duæ dictiones. 19 Nã & Abraham patriarches.) Hanc historiam 24 legis Genesis capite decimoquinto, de vacca trima, capra trima, & ariete trimo, & turture & columba in frustra dissectis, necnon de abactis auibus, ne cadauera attingerent, vsque ad solis occasum. 20 Cõtemptorem oculum.) Alludit ad id quod est Proverbio. capite .xxx. Oculum qui subsannat patrem, & qui despicit partum matris suæ, sustodiant eum corui de torrentibus, & comedant eum filia aquilæ. 21 Verusque Moyses.) Moyses verus Christus, Aethiopia ecclesia. Moyses autem ille duxerat Zephoram filiam Iethro. Exodi capite secundo. Quamquam hic locus mihi videtur deprauatus. Sic enim habetur in plerisque: Verusque Moyses & Elias duxit vxorem Aethiopiã, & à coruis pascitur. Legendum est autem: Verusque Moyses duxit vxorem aethiopiã, & Elias à coruis pascitur. Quod autem meminit hoc loco Aethiopiã, ad nigrorem respexit Aethiopum, quem habent cum coruo communem. De Elia cui corui bis in die mane & vesperi panem & carnes adferebant: habes tertio Regum libro capite decimo septimo. 22 κατακοπιῶν.) Id est 29 concisio, ἀκατακόπιω, concido, cum res aut homo minutatim discripatur, ac vulneratur. 23 παράλειψις.) Id est transitus. Ita legendum arbitror à παρά præter, & λείπω venio: nisi quis malit παράλειψις, id est præteruectio, ab ἰλάω. 24 Verus Hebræus.) Id est περάτης. περᾶν transcendere siue transire, vnde περάτης transitor, siue transmissor. Nam 31 ἔβην Hebræus in ea lingua sonat transiorem siue transitorium. 25 Significantius Græcè dicitur.) Ex vestigiis ex- 32 plarium colligo scriptum fuisse ὑλατισμοὶ ἀνδρῶν, id est lignationes viri, nisi quis malit ὑλισματα ἀνδρῶν. Nam ὑλισμαί, est ligna incido, vel ligna colligo. Quidam ascripserat hoc loco ὑλατισμοφόρος. 26 κατ' ἀντίφρασιν.) id est per con- 33 trariam locutionem, cum diuersum significamus ei quod dicimus. 27 Vtraque mansio ὑποκοριστικῶς. Id est diminuti- 36 uè. Nam homuncio, lapillus & huiusmodi nomina vocant ὑποκοριστικά, id est diminutiua, ab ὑποκορίζομαι diminuo, verbo ficto à κέρη puella, quod hæc soleant blandientes vti diminutiuis. 28 Quod in neomenia mensis septimi.) νεομηνία 42 Græcè vocatur initium lunæ. Nam μήνη Luna est, νεορ nouum siquidem Græci Calendas non habent, sed nouilunij metiuntur suos menses. Vnde proverbium: Ad Græcas Calendas. 29 Scenophegia.) Scenophegia scribendum absque aspiratione. Nam σκηνή siue σκῆνος tentorium est siue tabernaculum, & πήγω siue πήγνυμι figo, siue pango. Vnde σκηνοπηγία festum apud Hebræos à figendis tentoriis dictum, quod ab illis agebatur in memoriam pristina vitæ, quam in tabernaculis egerant.

ANTIDOTVS.

Ne quem offendat quod Aegyptiorum primogenita interpretatur dogmata philosophorum, atque eadem paulo post idola vocat, cum theologorum scholæ tantum honoris habeant Aristotelicis decretis, vt explodatur, qui huius opinionibus velit refragari, pauculis locis exceptis. Illud durius quod in decretis idem totam damnat physicam, in qua vel maxime præcellit Aristoteles, scribens eos in obscuritate metis ingredi. Dãnat dialecticè illius, argutias appellans, imò phantasmata, & umbras rerum euanidas, breuiq; perituras: atq; hæc

G scripsit cū nondū esset tantus honos ethnicis philosophis apud interpretes Christianae doctrinae. Vbi enim apud Origenem, aut Baſilium, aut Chryſostomum legimus, philosophus physicorum tertio, & philosophus Meteorologicorum secūdo, & philosophus Ethicorum primo? At nunc quiduis potius habetur quā theologus, qui ista non passim inculcet. Ad hanc nondum erat hanc dialectica, sophistici somniis ac spinis vndique plena. Et tamen à theologiae mysteriis veluti prophanus arcetur, qui non in huiusmodi triticis bonam vitae partem contriuerit. Neque dubito quin si diuus Hieronymus hanc vidisset theologiae, Aristotelicis sententiis ac legibus vndique contaminatam, vel obrutam potius, tota libertate in rem tam indignam detonuisset. Quāquam Hieronymus nō simpliciter improbat horum cognitionem, si modo sit ea moderata, sed eos damnat, qui plus latius tribuunt ethnicis disciplinis, & illorum decreta penē aequant Christi decretis, cum Christi philosophia *δὴς δὴς τῶσδῶν* à philosophorum decretis abſit, vt stultissimum sit, si quid vīsum est Aristoteli, id ad Christi leges trahere velle.

ARGVMENTVM EPISTOLAE sequentis.

H Fabiola nobilissima matrona, Bethlehem se contulerat, illic cum Paula & Eustochio victura, verūm ingruentibus barbaris coacta est redire Romam. Itaque quod praesenti pollicitus fuerat Hieronymus, nunc cum scēnore reddit absentis. Etenim cū illa tantum doceri postulasset, quid haberet mysterij vestitus sacerdotum ac leuitarum, tā diligenter à Moyse descriptus, adiecit velut auctarium de ritu, ceremoniisque sacrorum, deque vasis templi. Inuitat autem illam verecundē, vt quandoquidem pacata iam esset Bethlehemitica regio, redeat ad pristinum contubernium.

HIERONYMVS AD FABIOLAM de vestitu sacerdotum.

Sq; hodie in lectione veteris testamenti super faciem. Moysi velamen positum est. Loquitur glorificato vultu, & populus loquētis gloriam ferre non sustinet. Cū autem conuersi fuerim^o ad dominum, aufertur velamen, occidens litera moritur, viuificans spiritus suscitatur. Dominus enim spiritus est, & lex spiritualis, Vnde & David orabat in psalmo: Reuela oculos meos: & considerabo mirabilia de lege tua. Nunquid debubus cura est deo? Vtique non. Multo magis de iecore bouis, arietis & hircorū & armo dextro: pectusculo & ventre³ quo stercora digeruntur: quorum duo in esum accipiunt sacerdotes: tertium Phinees meretur in praemium. De victimis salutaribus, adeps quo pectus obuoluitur, & pinnula iecoris offeruntur super altare: ipsum vero pectus & brachium dextrum dantur Aaron & filiis eius legitimum sempiternum à filiis Israël. Sensus in corde est, habitaculū cordis in pectore. Quæratur vbi sit animae principale. Plato, in cerebro: Christus monstrat in corde: Beati mundo corde, quoniam ipsi deum videbunt. Et, de corde procedunt cogitationes mala. Et, quid cogitatis nequam in cordibus vestris? Voluptas & concupiscentia, iuxta eos qui de physicis disputant, consistit in iecore. Huius pinnulam in diuersa volitantē: & per oculorum fenestras erumpentem foras, offerunt sacerdotes deo: vt postquam opere dixerint deo, holocaustum tuum pingue fiat: & concupiscentiam libidinis seminarium, igni spiritus concremauerint, mereantur accipere praemium, pectus & brachium. In pectore mundas cogitationes, legis noticiam, dogmatū veritatem: In brachio bona opera & pugnam contra diabolum & armatam manum: vt quod mente cōceperint, exēplo probent. Iesus enim cepit facere & docere. Ipsum quoque pectusculum¹³ appellatur *ἐπιθεμία*,

id est additamentum¹⁴ siue praecipuum & egregium: *ἔπιθεμία* tenupha, quippe hoc magis sonat. Ex quo intelligimus iuxta illud Malachiae: Labia sacerdotis custodiunt scientiam, & legem requirunt ex ore eius: praecipuam debere esse in sacerdotibus legis doctrināq; noticiam: & additamēto gratiae spiritualis, talem virum institui, qui possit contradicentibus resistere: & nihil in se sinistri habere operis, quod ducat ad tartarum: sed dextrum brachium & separatam, vt opera sacerdotis comparatione virtutum eius, à cunctis hominibus separata sint. Hanc de victimis & his quae offeruntur in altari: & quae sacerdotibus dantur à domino. Ceterum & alia tria, exceptis primitiis hostiarum¹⁵ & de priuato, & de macello publico: vbi non religio, sed victus necessitas est, sacerdotibus membra tribuuntur, brachium, maxilla, & venter. De brachio iam diximus. Maxilla eloquentem eruditumq; significat, vt quod pectore concipimus, ore promamus. Venter receptaculum ciborum, in scorto Madianitide¹⁶ sacerdotali pugione confossus, vniuersos hominum labores, & momentanea blandimenta gula, stercore sine condemnat: & ostendit mentibus consecratis deo, totum quod currimus, quod satagimus, quod voramus, in secessum proiici. Vnde Apostolus: Esca, inquit, ventri, & venter escis: deus autem & hunc & illas destruet. Et e contrario de luxuriosis: Quorum deus venter est: & gloria in confusione eorum. Vituli puluerem quem adorauerat Israël, in contemptum superstitionis in potum accepit populus, vt discat contemnere quod in secessum proiici viderat. Praecipitur sacerdotibus, ne ministraturi in templo, vinum & ficeram bibāt, ne ebrietate & crapula & curis huius vitae praegrantentur corda eorum: nec partem habeant in terra, nisi solum deum, vt nulla debilitate se gnes sint: ne truncis auribus, laeso oculo, simis naribus, claudo pede, cutis colore mutato: quae omnia²³ referuntur ad animae vitia. Voluntas enim in homine, non natura damnatur. Si quis è sacerdotibus femine fluxerit, ad sacerdotalem mēsam prohibetur accedere: & e contrario vidua cuius cum Sara defecerūt muliebria, propter continentiam & castitatem recipitur in domum patris: & de templi arario alitur. Quod si filios habuerit, redditur soboli suae, vt iuxta Apostolum his ministretur, quae verè viduae sunt: & vt quae de sacerdotalibus sustentatur cibus, nullius alterius amore teneatur. Vicinus & mercennarius excluduntur à conuiuio sacerdotum, seruis ciborum reliquiae conceduntur. Iam tunc reiciebantur Phygelus & Hermogenes, & recipiebatur Onesimus. Primitiae ciborum & omnium frugum atque pomorum offeruntur antiſtiti: vt habēs victum atque vestitum, absque vllō impedimento securus & liber seruiat domino. Primogenita mundorum animalium accipiunt sacerdotes: immundorum precia. Hominum quoque primi partus redimuntur: quia conditio vna nascendi est: precium aequaliter offertur, sic moderatum & leue: vt nec diues intumescat, nec tenuis praegrantetur. Aeditui & ianitores accipiunt decimas: & rursus decimas decimarū offerunt sacerdotibus: tanto illis minores, quanto ipsi maiores populo. Quadraginta octo ciuitates ad habitandum leuitis & sacerdotibus separantur: sex vrbes fugitiuorum trans Iordanem & intra Iordanē eliguntur: & finis exilij, mors pontificis est. Vniuersa quae festinus sermo perstrinxit: & quorū²⁷ pulsaui tm̄ nec aperui sacramenta, ad cunctos pertinent sacerdotes. Pontifex autem

Malac. 2.

2. Timo. 2.

L

† curamus

1. Cor. 6.

Philip. 3.

Exod. 32.

Leuit. 10.

Numc. 3.

† insignia.

M

Exod. 34.

Numc. 35.

Exod. 34.

2. Cor. 3.

Psal. 118.

Matt. 5.
Matt. 15.
Psal. 46.

Acto. 1.

A autem quantis polleat priuilegiis, dicam breuiter.

In leuitico. Caput, inquit, suum non discooperiet. Habet²⁸ cidarium, & nomē dei portat in fronte: ²⁹ diademate ornatus est regio, ad perfectam Christi venit aetatem, semper eius gloria protegendus est: & vestimenta sua non scindet, quia candida sunt, quia impolluta, quia agnum sequentia: & de attonsa ouis confecta velleribus. Thamar amissa pudicitia, scidit tunicam. Caiphas perditio sacerdotio, rupit publicē vestimēta. Super omnem animam, quæ mortua est non ingreditur. Vbicunque peccatum est, & in peccato mors, illuc pontifex non accedit. Anima quæ peccauerit, ipsa morietur. Quauis ille sit diues, quauis potens, & multitudinem offerat victimarum, si mortuus est, non tangitur à pontifice, non videtur. Quod si reuiuiscit, & ad vocem saluatoris egreditur de sepulchro & fasciis peccatorum solutus incedit, intrabit ad eum pontifex: & ibi faciet mansionem, & cum resurgente prandeat. Super patre suo & matre sua non inquinabitur. Multa nos facere cogit affectus: & dum propinquitatem respicimus corporum, & corporis & animæ offendimus creatorem.

B Qui amat patrem aut matrem super Christum, nō est eo dignus. Discipulus ad sepulturam patris ire desiderans, saluatoris prohibetur imperio. Quāti monachorum dum patris matrisq; miseretur, suas animas perdidit? Super patre & matre pollui nobis non licet, quanto magis super fratre, sororibus, consobrinis, familia, seruulis? Genus regale & sacerdotale sumus. Illum attendamus patrem, qui nunquam moritur, aut qui pro nobis moritur: & qui ideo viuens mortuus est, vt nos mortuos viuificaret. Si quid habemus de Aegypto quod princeps mundi suum possit agnoscere, tenenti Aegyptiæ cum pallio relinquamus. Sindone opertus adolescēs, vinctum dominum sequebatur: incurrisset laqueos, nisi expeditus & nudus persequentium declinasset impetum. Reddamus parentibus quæ parentum sunt: si tamen viuunt: si seruiētes domino filios suos, præferri sibi gloriantur. Et de sanctis non egreditur: & non polluet sanctificationem dei sui. Pro ocioso quoque verbo rationem reddituri sumus: & omne quod non ædificat audientes, in periculum vertitur loquentium. Ego si fecero, si dixerō quippiam, quod reprehensione dignum est: de sanctis egredior, & polluo vocabulum Christi, in quo mihi blandior: quanto magis pontifex & episcopus, quem oportet esse sine crimine: tantarūque virtutum, vt semper moretur in sanctis: & paratus sit victimas offerre pro populo, sequester dei & hominum, & carnes agni sacro ore conficiens: quia sanctum oleum dei sui super eum est. Non egreditur de sancto, ne vestimentum quo indutus est, polluat. Quotquot enim in Christo baptizati sumus, Christum induimus. Seruemus tunicam quam accepimus, sanctam custodiamus in sancto. Ille montanus habitator, qui de Hierusalem descendebat in Hiericho, non prius vulneratus est, quam nudatus. Infunditur ei oleum, medicamentum lene, & misericordia temperatum: & quia debuit negligentia sentire cruciatum, vini austeritate mordetur: vt per oleum ad pœnitentiam prouocetur, per vinum sentiat feueritatem iudicantis. Vxorem virginem accipiet, viduam autem & eiectam & meretricem non accipiet, sed virginem de genere suo, & nō contaminabit semen suum in populo. Ego dominus qui sanctifico eum. Scio pontificem, cui præcepta nunc dantur à plerisque Christum intelligi: & id quod

dictum est, super patre & matre nō inquinabitur, de D
virginali Mariæ partu edisseri; multoq; facilius est super domino interpretatio, qui audit in psalmo: Tu es P^{sal.} 119.
sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedec. Et in Zacharia: Audi Iesu sacerdos magne: & cui Zacha 3.
sordida peccatorum nostrorum vestimenta tolluntur, vt recipiat gloriam quam habuit apud patrem prius quam mundus esset. Sed ne quis me vim facere scripturæ putet, & sic amare Christum, vt historiæ aufferam veritatem, interpretabor in membris, quod referatur ad caput: intelligam de seruis, quod impleatur in domino. Quamquam gloria domini, gloria famulorū sit. Et vbicunque opportunitas loci tulerit, sic de verò lumine disputabo: vt deriuetur ad eos, quibus Christus donauit, vt lumen sint. Pontifex iste quem Mosai-
cus sermo describit: viduam eiectam & meretricem non duxit vxorem. Vidua est, cuius maritus est mortuus. Eiecta, quæ à marito viuente proiicitur. Meretrix, quæ multorum libidini patet. Sed accipiet inquit, vxorem virginem & de genere suo, nō alienigenam, ne in mala terra nobilium seminum frumenta degenerent: Nō E
meretricem, quæ multis exposita est amatoribus. Non eiectam, quæ etiam priori coniugio indigna fuit. Non viduam, ne pristinarum meminerit voluptatum: sed illam animam, quæ non habet maculam, neque rugam, quæ cum Christo renata innouatur de die in diem, de qua Apostolus loquitur: Despondi enim vos vni viro, 2. Cor. iii.
virginem castam exhibere Christo. Nolo discipulam
31 coniugem pontificis quicquam habere de vetere homine. Si consurreximus cum Christo, ea quæ sursum sunt sapiamus. Præteritorum obliti, futurorum auidi. Infelix Simon, quia post baptismum de antiquo matrimonio cogitabat, nec ad virginalē venerat puritatem, Petri consortio indignus fuit. Compulisti me Fabiola literis tuis, vt de Aaron tibi sacerdotio scriberem & vestimentis. Ego plus obtuli, vt de cibis & primitiis sacerdotum, & de obseruatione pontificis præfatiunculam struerem. Egressa de Sodomis, & ad montana festinans, 32 non vis habitare in parua vrbe Segor. Transcendens profelytos, præteris Israëlitas, dimittens leuiticum gradum, & præpete penna transuolans sacerdotes, ad pontificem venis. Sed dum F
vestes eius & rationale pectoris diligenter inquiris, nostra tibi displicuere consortia. Et tu quidem optato frueris ocio: & iuxta Babylonē Bethlehemitica forsitan rura suspiras. Nos in Ephrata, tandem pace reddita, vagientem de præsepi audimus infantem: & querimonias eius ac voculas, 33 ad tuas aures cupim⁹ peruenire. Legimus in Exodo, tabernaculum, mensam, candelabrum, altare, columnas, tentoria, coccum, byssum, hiacynthum, purpuram, ex auro, argento, ære vasa diuersa, tabernaculum diuisum in tria, duodecim panes per singulas hebdomadas mensæ impositos, in candelabro septem lucernas, altare hostiis holocaustisq; expositum, crateras, scyphos, thuribula, phyalas, mortariola, paxillos, pelles rubras, pilos caprarum & ligna imputribilia. Tanta & talia offeruntur in tabernaculo dei: vt nullus desperet salutē. Alius aurum sensuū, alius argentū eloquij, alius vocē æris exhibeat. Totus mundus in tabernaculi describitur sacramēto. Primum & secundum vestibulum omnibus patet. Aqua enim & terra, cunctis mortalibus data sunt. In sanctis verò sanctorū, quasi ad athera & in cælū, paucorum introitus & volatus est. Duodecim panes, duodecim mensium significant circulum. Septem lucernæ, septem errantia

Gastra demonstrant. Et ne longum faciam (neque enim propositum mihi nunc est de tabernaculo scribere) veniam ad sacerdotalia vestimenta: & antequam mysticam scruter intelligentiam, more Iudaico, quae scripta sunt, simpliciter exponam: ut postquam vestitum videris sacerdotem, & oculis tuis omnis eius³⁴ patuerit ornatus, tunc singulorum causas pariter exquiramus. Discamus primum communes sacerdotum vestes atque pontificum. Lineis foeminalibus, quae usque ad genua & poplites veniunt, verenda calantur, & superior pars sub umbilico vehementer astringitur: ut si quando expediti mactant victimas, tauros & arietes, trahunt, portantque onera, & in officio ministrandi sunt, etiam si lapsi fuerint, & foemora reuelauerint, non pateat quod opertum est. Inde & gradus altaris prohibentur fieri, ne inferior populus ascendentium verenda conspiciat, vocaturque lingua Hebraea hoc genus vestimenti מִיְכַנֵּס michense,³⁵ Graece πηδισκελίη, à nostris foeminalia, vel bracia usque ad genua pertingentes. Refert Iosephus (nam aetate eius adhuc templum stabat: & necdum Vespasianus & Titus Hierosolymam subuerterant, & erat ipse de genere sacerdotali, multoque plus intelligitur quod oculis videtur, quam quod aure percipitur) haec foeminalia de bysso retorta ob fortitudinem solere contexi, & postquam incisa fuerint, ac confui. Non enim posse in tela huiusmodi fieri. Secunda ex lino tunica est³⁶ ποδίσκος, id est, talaris, duplici sindone, quam & ipsam Iosephus byssinam vocat, appellaturque χιτων, id est, χιτων, quod Hebraeo sermone in lineam vertitur. Haec adharet corpori, & tam arcta est & strictis manicis, ut nulla omnino in veste sit ruga: & usque ad crura descendat. Volo pro legentis facilitate abuti sermone vulgato. Solent militantes habere lineas, quas camisas vocant, sic aptas membris & astrictas corporibus, ut expediti sint vel ad cursum, vel ad praelia, dirigere iacula, tenere clypeum, enses librare, & quocumque necessitas traxerit. Ergo & sacerdotes parati in ministerium dei, utuntur hac tunica, ut habentes pulchritudinem vestimentorum, nudorum celeritate discurrant. Tertium genus est vestimenti, quod illi appellant אבנֵת abanet, nos cingulum, vel baltheum, vel zonam possumus dicere. Babylonij nouo vocabulo חֲמִשָּׁתַּיִם hemeianin vocant. Diuersa vocabula ponimus, ne quis erret in nomine. Hoc cingulum in similitudinem pellis colubri, qua exiit fenestram: sic in rotundum textum est: ut marsupium longius putes. Textum est autem subtegmine cocci, purpurae, hiacynthi, & stamine byssino, ob decorem & fortitudinem: atque ita polymita arte distinctum, ut diuersos flores ac gemmas artificis manu non textas, sed additas arbitreris. Lineam tunicam, de qua supra diximus, inter umbilicum & pectus hoc stringunt baltheo, qui quatuor digitorum habens latitudinem, & ex vna parte ad crura dependens, cum ad sacrificia cursu, & expeditione opus est, in laeuum humerum retorquetur. Quartum genus est vestimenti, rotundum pileolum,³⁷ quale pictum in Ulyssae conspicimus, quasi sphaera media sit diuisa, & pars vna ponatur in capite: hoc Graeci & nostri τράγμα, nonnulli galerum vocant, Hebraei מִצְנֶפֶת miznepheth: non habet acumen in summo, nec totum usque ad comam caput tegit: sed tertiam partem à fronte inopertam relinquit: atque ita in occipitio vitata constrictum est, ut non facile labatur ex capite. Est autem byssinum, & sic fabre opertum linteolo, ut nulla acus vestigia extrinsecus appareant. His quatuor

vestimentis, id est foeminalibus, tunica linea, cingulo K quod purpura, cocco, bysso, hiacynthoque contextitur, & pileo, de quo nunc diximus, tam sacerdotes quam pontifices utuntur. Reliqua quatuor proprie pontificum sunt, quorum primum est mail, מַיִל, id est tunica talaris, tota hiacynthina, ex lateribus eiusdem coloris affutas habens manicas, & in superiori parte qua collo inducitur aperta, quod vulgo capitium vocant,³⁸ oris firmissimis ex se textis, ne facile rumpantur. In extrema parte, id est ad pedes, septuaginta duo sunt tintinnabula, & totidem³⁹ mala punica, iisdem contexta coloribus, ut supra cingulum. Inter duo tintinnabula vnum malum est: inter duo mala vnum tintinnabulum, ut alterutrum sibi media sint: causaque redditur. Idcirco tintinnabula vesti apposta sunt, ut cum ingreditur pontifex in sancta sanctorum, totus vocalis incedat, statim moriturus si hoc non fecerit. Sextum est vestimentum quod Hebraica lingua dicitur ephod, אֶפֶד, ⁴⁰ Septuaginta ἐπωμίδα, id est, superhumeralis appellatur. ⁴¹ Aquila, ἐπίραμμα, nos ephod suo ponimus nomine. Et ubicumque in Exodo, siue in Leuitico superhumeralis legitur, sciamus apud Hebraeos ephod appellari. Hoc autem esse pontificis vestimentum, & in quadam epistola scripsisse me memini: & omnis scriptura testatur sacrum quiddam esse, & solis conueniens pontificibus. Nec statim illud occurrat, quod Samuel qui leuita fuit, scribitur, in regnorum primo libro, habuisse aetatis adhuc paruulae ephod bad, id est, superhumeralis lineum: cum David quoque ante arcam domini idem portasse referatur. Aliud est enim ex quatuor supradictis coloribus, id est, hiacyntho, bysso, cocco, purpura, & ex auro habere contextum: aliud in similitudinem sacerdotum simplex & lineum. Auri laminam, id est, bracteam, mira tenuitate tenduntur, ex quibus festi fila torquentur, cum subtegmine trium colorum, hiacynthi, cocci, purpurae, & cum stamine byssino: & efficitur palliolum mirae pulchritudinis, praestringens fulgore oculos⁴² in modum caracallarum, sed absque cucullis. Contra pectus nihil contextum est, & locus futuro rationali derelictus. In utroque humero habet singulos lapides clausos & astrictos auro, qui Hebraice dicuntur soom, סוּם: ab Aquila & Symmacho & Theodotione onychini: à Septuaginta smaragdi transferuntur: Iosephus, Sardonicas vocat, cum Hebraeo Aquilaque consentiens: ut⁴³ vel colorem lapidum,⁴⁴ vel patriam demonstraret. Et in singulis lapidibus sena patriarcharum nomina sunt, quibus Israeliticus populus diuiditur. In dextro humero maiores filij Iacob, in laeuo minores scripti sunt: ut pontifex ingrediens sancta sanctorum, nomina populi pro quo rogaturus est dominum, portet in humeris. Septimum vestimentum est mesura paruum, sed cunctis supradictis sacratius. Intende quaeso animum, ut quae dicuntur, intelligas. Hebraice vocatur hosen חֹשֶׁן, Graece autem λόγιον, nos rationale possumus appellare, ut ex ipso statim nomine scias mysticum esse quod dicitur. Pannus est breuis ex auro & quatuor textis coloribus, hoc est, iisdem quibus & superhumeralis, habes magnitudinem palmi per quadratum, & duplex, ne facile rupatur. In textu sunt enim ei duodecim lapides mirae magnitudinis atque precij per quatuor ordines: ita ut in⁴⁵ singulis versiculis terni lapides collocentur. In primo ordine⁴⁶ sardius,⁴⁷ topazius,⁴⁸ smaragdus ponitur. Symmachus dissentit in smaragdo,⁴⁹ ceraunium pro eo transferens. In secundo⁵⁰ carbunculus,⁵¹ sapphirus,⁵² iaspis. In tertio⁵³ iyncurius,⁵⁴ achates,⁵⁵ amethy-

A amethystus. In quarto chrysolithus, onychinus, berillus. Satisque miror cur hiacynthus preciosissimus lapis in horum numero non ponatur: nisi forte ipse est alio nomine lyncurius. Scrutans eos qui de lapidum scribere naturis atque gemmarum, Lyncurium inuenire non potui. In singulis lapidibus secundum aetates duodecim tribuum sculpta sunt nomina. Hos lapides in diademate⁵⁶ principis Tyri, & in Apocalypsi Ioannis legimus, de quibus extruitur caelestis Hierusalem: & sub horum nominibus & specie, virtutum vel ordo vel diuersitas indicat. Per quatuor rationalis angulos, quatuor anuli sunt aurei, habentes contra se in superhumerali alios quatuor: ut cum appositum fuerit λογιον in loco, quem in ephod diximus derelictum, anulus veniat contra anulum, & mutuo sibi vittis copulentur hiacynthinis. Porro ne magnitudo & pondus lapidum contexta stamina rumperet, auro ligati sunt atque conclusi: nec sufficit hoc ad firmitatem, nisi & catenae ex auro fierent, quae⁵⁷ ob pulchritudinem fistulis aureis tegerentur, haberentque & in rationali supra duos maiores anulos, qui vncinis superhumeralis aureis neccerentur, & deorsum alios duos: nam post tergum in superhumerali contra pectus & stomachum, ex utroque latere erant anuli aurei, qui catenis cum rationalis inferioribus anulis iungebantur: atque ita fiebat, ut astringeretur & rationale superhumerali, & superhumerali, ut vna textura contra videntibus pareretur. Octava est lamina aurea, id est, sis zaab זָבָב, in qua scriptum est nomen dei Hebraicis⁵⁸ quatuor literis, יוֹד, הֵה, וָו, הֵה, quod apud illos ineffabile nuncupatur. Haec super pileolum lineum & commune omnium sacerdotum, in pontifice plus additur, ut in fronte vitta hiacynthina constringatur, totamque pontificis pulchritudinem, dei vocabulum coronet & protegat. Didicimus quae vel communia cum sacerdotibus, vel quae specialia pontificis vestimenta sint: & si tanta difficultas fuit in vasis fictilibus, quanta maiestas erit in thesauro, qui intrinsecus latet? Dicamus igitur prius quod ab Hebraeis accepimus: & iuxta morem nostrum, spiritualis postea intelligentiae vela perdamus. Quatuor colores ad quatuor elementa referuntur, ex quibus vniuersa subsistunt.⁵⁹ Byssus terra deputatur, quia ex terra gignitur.⁶⁰ Purpura mari, quia ex eius cochleolis tingitur.⁶¹ Hiacynthus aëri, propter coloris similitudinem.⁶² Coccus igni & aëtheri, qui Hebraicè קָוֶן sen appellatur: quod Aquila⁶³ διάφανον, ⁶⁴ Symmachus διαφανον interpretat⁶⁵ est. Pro cocco iuxta Latinum eloquium, apud Hebraeos tolaath תֹּלְאִית, id est, ⁶⁶ vermiculus scribitur: & iustum esse commemorant, ut pontifex creatoris non solum pro Israël, sed & pro vniuerso mundo roget: si quidem ex terra & aqua & aëre & igne mundus iste consistit: & haec elementa sint omnium. Vnde primum vestimentum lineum, terram significat: secundum hiacynthinum, aërem in colore demonstrans: quia de terrenis paulatim ad excelsa sustollimur: & ipsa vestis hiacynthina à capite vsque ad talos veniens, indicat aërem de caelis vsque ad terram fufum. Mala autem punica & tintinnabula in inferioribus posita, fulgura tonitruaque demonstrant: siue terram & aquam, & omnium elementorum inter se consonantiam: & sic sibi vniuersa perplexa, ut in singulis omnia reperiantur. Quod autem supradicti colores auro intexti sunt: id significari volunt, quod vitalis calor, & diuini sensus prouidentia, vniuersa penetret. Superhu-

Tomus tertius.

merale & duos lapides, vel smaragdinos, vel onychinos, qui desuper sunt, & vtrunque humerum tegunt, duo hemisphaeria interpretantur: quorum aliud super terram, aliud sub terra sit, siue Solem & Lunam, quae desuper rutilant. Zonam illam qua sacerdotis pectus artatur &⁶⁶ linea tunica, id est terra constringitur, interpretantur oceanum. Rationale in medio positum terram edisserunt: quae instar puncti, licet omnia in se habeat, tamen à cunctis vallatur elementis. Duodecim lapides, vel zodiacum interpretantur circulum, vel duodecim menses, & singulis versiculis, singula assignant tempora, & his ternos deputant menses. Nec alicui gentilis videatur expositio. Non enim si caelestia & dei dispositionem, idolorum nominibus infamarunt: idcirco dei est neganda prouidentia, quae certa lege currit & fertur, & regit omnia. Nam & in Iob, ⁶⁷ Arcturum & Orionem & מזלות mazoloth, hoc est, zodiacum circulum & caetera astrorum nomina legimus: non quod eadem apud Hebraeos vocabula sint, sed quod nos non possumus quae dicuntur, nisi consuetis vocibus intelligere. Pulchre autem hoc ipsum quod in medio est, appellatur rationale. Ratione enim cuncta sunt plena, & terrena haerent caelestibus, imo ratio terrenorum & temporum, caloris & frigoris: & duplex inter utraque temperies, de caeli cursu & ratione descendit. Vnde & rationale cum ephod fortius stringitur. Porro quod dicitur in ipso rationali ⁶⁸ הללויה esse & ⁶⁹ אלהיה, id est, manifestatio, atque doctrina, vel veritas, hoc ipsum significat, quod nunquam in dei ratione mendacium sit: sed & ipsa veritas multis signis & argumentis monstratur hominibus, & vsque ad mortales veniat. Vnde factum est, ut rationem Solis & Lunae & anni & mensium & temporum & horarum, tempestatum quoque, serenitatis atque ventorum & rerum omnium nosceremus, accipientes insitam à deo sapientiam, & ipso habitatore atque doctore, domicilij sui nobis & fabrica scientiam demonstrante. Super omnia ciddaris & vitta hiacynthina caelum monstrat: & auri lamina quae in fronte pontificis est, inscriptumque nomen dei, vniuersa quae subter sunt, dei arbitrio gubernari. Id ipsum ego puto sub aliis nominibus & in Cherubim & quatuor animalibus figuratum, quae ita sibi permixta sunt & haerent, ut in vno inueniantur & caetera: & quod instanter, & ante se vadant, & non reuertantur. Labuntur enim tempora, & praeterita relinquunt, ad futura festinant. Quod autem semper in motu sunt, illud significant quod & philosophi suspicantur, currere mundum suo ordine, & incessabiliter velut rotam in suo axe torqueri: vnde & rota in rota, id est, tempus in tempore, & annus in semetipsum reuoluitur: & ipsae rotae eleuantur ad caelum, & super crystal- lum thronus ex sapphyro est, & super thronum similitudo sedentis: cuius inferiora ignea sunt, superiora electrina: ut demonstret quae inferiora sunt, igne & purgatione indigere: quae sursum, in conditionis suae puritate persistere. Et quomodo hic in habitu sacerdotis, auri lamina est desuper: ita in Exechiele electrum in pectore, & in vertice collocatur. Iustum ergo erat (sicut supra ex parte diximus) ut pontifex dei, creaturarum omnium typum portans in vestibus suis, indicaret cuncta indigere misericordia dei: & cum sacrificaret ei, expiaretur vniuersalis conditio, ut non pro liberis ac parietibus & propinquis, sed pro cuncta creatura, & voce & habitu precaretur. Tetigimus expositionem Hebraicam, & infinitam⁷⁰ sensuum syluam alteri

c iij tempore

G tempore referuantes, quaedam futurae domus strauimus fundamenta. De foeminalibus lineis hoc solent dicere, ratio feminum & generationis ad carnem pertinens, terrae per ea deputatur. Vnde & ad Adam loquitur de^o:
 Gene. 3. Terra es, & in terram ibis. Causasq; huius rei, quomodo de paruulo femine & foedissimis initiis tanta vel hominum vel diuersarum reru pulchritudo nascatur esse obuolutas, & humanis oculis non patere. Legimus in
 Leuit. 8. Leuitico, iuxta praecipuum dei, Moysen lauisse Aaron & filios eius: iam tunc purgationem mundi & rerum omnium sanctitatem, baptismi sacramenta signabat. Non accipiunt vestes, nisi lotis prius sordibus, nec ornantur ad sacra, nisi in Christo noui homines renascantur. Vinum enim nouum in nouis utribus mittitur. Quod autem Moyses lauat, legis indicium est. Habet Moysen & prophetas, ipsos audiant. Et ab Adam usque ad Moysen omnes peccauerunt. Praeceptis dei lauandi sumus, & cum parati ad indumentum Christi, tunicas pelliceas deposuerimus, tunc induemur veste lineae, nihil in sese mortis habente, sed tota candida: ut
 H de baptismo consurgentes, cingamus lumbos in veritate, & tota pristinorum peccatorum turpitudine caletur. Vnde & David: Beati quoru remissa sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata. Post foeminalia & lineam tunicam induimur hiacynthino vestimento, & incipimus de terrenis ad alta conscendere. Hac ipsa hiacynthina tunica, ⁷¹ à Septuaginta ὑποδύτης, id est, subucula nominatur, & proprie pontificis est, significatq; rationem sublimium non patere omnibus, sed maioribus atq; perfectis. Hanc habuerunt Moyses & Aarō & prophetae: & omnes quibus dicitur: In montem excelsum ascende tu, qui euangelizas Sion. Nec sufficit nobis priorum ablutio peccatorum, baptismi gratia, doctrina secretior, nisi habuerimus & opera. Vnde iungitur & ephod, id est, superhumeralis, quod rationali copulatur: ut non sit laxum, neque dissolutum, sed haereat sibi inuicem & auxilio sint. Ratio enim operibus, & opera ratione indigent: ut quod mente percipimus, opere perpetremus. Duoq; lapides in superhumerali, vel Christum significant & ecclesiam duodecim apostolorum, qui ad praedicationem missi sunt, nomina continent: vel literam & spiritum, in quibus continetur legis vniuersa mysteria. In dextra spiritus, in laeva litera est. Per literas ad verba descendimus, per verba venimus ad sensum. Quam pulcher ordo, & ex ipso habitu sacramenta demonstrans. In humeris opera sunt, in pectore ratio. Vnde & pectusculum comedunt sacerdotes. Hoc autem rationale duplex est, apertum & absconditum, simplex & mysticum, duodecim in se lapides habes, & quatuor ordines, quos quatuor puto esse virtutes, prudentiam, fortitudinem, iusticiam & temperantiam, quae sibi haerent inuicem: & dum mutuo miscentur, duodenarium efficiunt numerum: vel quatuor animalia, quae in Apocalypsi describuntur plena oculis, & domini luce radiantia mundum illuminant. In vno quatuor, & in quatuor singula. Vnde δὴ λωσις & ἀλήθεια, id est, manifestatio vel doctrina & veritas in pectore sacerdotis est. Cum enim induitur quis fuerit veste multiplici, consequens est, veritatem quam corde retinet, sermone proferre: & ob id in rationali veritas est, id est, scientia, ut nouerit quae docenda sint: & manifestatio atq; doctrina, ut possit instruere alios, quod mente concepit. Vbi sunt qui innocentiam sacerdoti dicunt posse sufficere: Verus lex nouae cogruit: id ipsum Moyses quod Apostolus. Ille sacerdotis scientiam ornat in vestibus:

iste Timotheum & Titum instruit disciplinis. Sed & K ipse vestimentorum ordo praecipuus. Legamus Leuiticum. Non prius rationale, & sic superhumeralis, sed ante superhumeralis, & deinceps rationale. A mandatis tuis, inquit, intellexi: prius faciamus, & sic doceamus: ne doctrinae autoritas, cassis operibus destruat. Hoc est quod in propheta legimus: Seminate vobis in iusticia, & metite fructum vitae: illuminate vobis lumen scientiae. Primum seminate in iusticia, & fructum vitae aeternae metite: postea vobis scientiam vendicate. Nec statim absoluta perfectio est, si quis superhumeralis & rationale habeat: nisi haec ipsa inter se forti compagine solidentur, & sibi inuicem connexa sint: ut & operatio rationi, & ratio operibus haereat: & his praecedentibus, doctrina sequatur & veritas. Quatuor elementa, de quibus supra diximus, & duos lapides vel onychinos vel smaraginos: & gemmas duodecim, quae ponuntur in rationali, si esset tempus ut discuterem, singulorum naturas & causas tibi exponerem: & quid vnusquisque valeat, & quomodo virtutibus singulis comparetur, plenius quaesita demonstrarem. Sufficiat, quod & sanctus papa Epiphanius egregium super hoc volumen adidit: quod si legere volueris, plenissimam scientiam consequeris. Ego iam mensuram epistolae excedere me intelligo, & ⁷² excipientis ceras video esse completas. Vnde ad reliqua transeo, ut tandem finiatur oratio. Lamina aurea rutilat in fronte: nihil enim nobis prodest omnium rerum eruditio, nisi dei scientia coronemur. Lineis induimur, ornatur hiacynthinis, sacro baltheo cingimur, dantur nobis opera, rationale in pectore ponitur: accipimus veritatem, profert sermo doctrinam: imperfecta sunt vniuersa, nisi tam decoro curru dignus quaeratur auriga, & super creaturas creator insistens, regat ipse quae condidit. Quod olim in lamina monstrabatur, nunc in signo ostenditur crucis. Auro legis, sanguis euangelij preciosior est. Tunc signum iuxta Ezechielis vocem gemetibus figebatur in fronte: nunc portantes crucem dicimus: Signatum est super nos lumen vultus tui domine. Bis in Exodo legimus praecipiente domino, & Moysen iussa faciente, octo vestium genera pontificis. In Leuitico de septem tantum scriptum est: & refertur quomodo Moyses fratrem suum Aaron illis induerit: de solis foeminalibus nihil dicitur: hac (ut arbitror) causa, quod ad genitalia nostra & verenda lex non mittit manum, sed ipsi secretiora nostra & confusione digna tegere & velare debemus, & conscientiam puritatis ac [†] foeminu [†] foeminu deo iudici referuare. De ceteris virtutibus (verbi gratia) sapientia, fortitudine, iusticia, temperantia, humilitate, mansuetudine, liberalitate, possunt & alij iudicare: pudicitiam solam nouit conscientia, & humani oculi huius rei certi iudices esse non possunt: absque his qui passim in morem brutorum animalium libidini expositi sunt. Vnde & Apostolus: De virginibus, inquit, praecipuum domini non habeo: quasi Moyses loquatur: foeminalibus ego non vestio, nec impono alicui necessitatem: qui vult sacerdos esse, ipse se vestiatur. O quantae virgines, & quantorum sperata pudicitia in die iudicij dehonestabitur: quantorum infamata pudicitia a deo iudice coronabitur. Ipsi igitur assumam foeminalia: ipsi nostra verenda operiamus: non queramus alienos oculos. Ita tegantur genitalia, ut nullorum oculis pateant: ne quando intramus sancta sanctorum, si qua apparuerit turpitudine, ⁷³ morte moriamur. lam

Gene. 3.

Leuit. 8.

Matt. 9. &
Luc. 5.
Luc. 16.

Psal. 31.

Esai. 40.

Apoc. 3.

Psal. 118.

Osec. 10.

L

Psal. 40.

M

† foeminu

1. Cor. 7.

A Iā sermo finit, & ad superiora retrahor. Tāta debet esse scientia & eruditio pontificis dei, vt & gressus eius & motus & vniuersa vocalia sint. Veritatē mēte cōcipiat, & toto eā habitu resonet & ornatu: vt quicquid agit quicquid loquitur, sit doctrina populorū. Absq; tinnabulis enī & diuersis coloribus & gēmis floribusq; virtutum, nec sancta ingredi potest, nec nomen antistitis possidere. Hęc ad vnam lucubratiunculam cum iam funis solueretur à littore, & nauā crebrius inclamarent, propero sermone dictaui, quā memoria tenere poteram, & quā diuturna in rationali pectoris mei lectione congesseram: satis intelligens magis me loquendi impetu, quā iudicio scribentis fluere, & more torrentis turbidum proferre sermonem. Fertur in indice Septimij⁷⁵ Tertulliani liber de Aaron vestibus, qui interim vsque ad hanc diem à me nō est repertus. Si à vobis propter celebritatem vrbs fuerit inuentus, quāso ne meam stillam illius flumini comparetis. Nō enim magnorum virorum ingeniis, sed meis sum viribus æstimandus.

SCHOLIA.

B Oyfi velamen.) Verba Pauli sunt ex secūda ad Corinthios epistola, cap. iij. quibus significat Iudæos legem Mosaicam ad literam interpretari, cum in ea mors sit, in spiritali sensu vita. 2 Multo magis de iecore.) Repetenda est negatio, non est, alioqui multo magis quadrabat, multo min⁹. Porro de legibus Iudaicarum victimarum, legis in Leuitico. 3 Quo stercora digeruntur.) Nam quibusdam duo ventres sunt. Et digeruntur posuit, non pro concoquantur, sed pro disciuntur. 4 De victimis sacularibus.) Nam erant victimæ pro peccatis, erant & pacificæ. 5 Adeps quo pectus.) Adeps pinguedo est concreta ex sanguine concocto. Vnde qui sanguine carent, carent & adipe. Ea si durior fuerit, & plusculum habuerit terrenæ naturæ, sebum, seu seuum vocatur. 6 Et pinnula iecinoris.) Habet enim hoc extum prominentes ceu pinnulas, quas nonnulli fibras vocat. 7 Sensus in corde.) Sensus hoc loco nō significat eum sensum, cuiusmodi est auditus aut visus, sed ipsam mentē qua intelligimus, quam Græci vocant νῦν. 8 Plato in cerebro.) Plato in Timæo, summam animæ partem, quam rationalem vocat, in cerebro veluti regem in arce collocat: vndique sensibus ceu satellitibus stipatam, præcipuè visu & auditu. Vim irascibilem statuit in corde, vim concupiscibilem in iecore, veluti in infima corporis parte. Iecur enim infra stomachum est: & stomachus adheret ventri. Cæterum animæ principale, Hieronymus Græcè dixit magis quā Latinè. Nam illi vocant ἡγεμονικόν, quod gubernet reliquas animi vires & coerceat. Vnde quod ratio est in homine, id princeps deberet esse in republica. 9 Christus monstrat in corde.) Fuit in hac sententia Plinius, ita scribens de corde: Prima domicilia intra se animæ & sanguini præbet sinuoso specu, & in magnis animalibus triplici, in nullo non gemino, sibi mens habitat. 10 Voluptas & concupiscentia.) Opinor legendum voluntas, non voluptas: vt intelligas eam vim, qua amamus atque odimus: appetimus, ac refugimus: eam in iecore constituunt, in quo sanguinis est officina, & bilem habet annexam, velut igniculum. Inducunt hoc & poetæ: Neque enim mihi cornea fibra est. Et: Siccum secur ardeat ira. Addit autem iuxta eos, qui de physicis disputat, propterea quod Christus hæc quoque posuerit in corde. 11 Huius pinnulam.) Voluntas hominis, quoniam varias res appetit, ac sæpe noxias, volitare dicitur. Ac voluntas tādē erumpens per oculos, velut auis inclusa, tum enolat, cum sese prodit. Nonnulli codices habent volutante pro volitante: nec mihi displicet ea lectio. Volutat enim animus, cum huc & huc voluitur. Quod autem ait, hanc erūpere per oculos veluti prospectantem ē fenestra: huc respicit, quod Plinius quoque prodidit, nusquam animi manifestiora esse indicia, quā in oculis, cunctis animantibus, præsertim homini. In his moderationis, clemētiae, misericordiae, odij, amoris, tristitiæ, lætitiæ-

que significatio. Profectō, inquit, in oculis animus inhabitat. D 12 Igni spiritus.) Nam rationem Paulus spiritum vocat, quanquam hic de diuino spiritu potest accipi. 13 Appellatur ἐπιθεμα.) Epithema sonat additamentum, siue appositionem, ab ἐπιθεῖναι. Verū ē Græcis voluminibus apparet legendum esse, pectusculum ἐπιθεματος, id est, additamenti. Sic enim illa referunt ex autoritate Septuaginta, ἡ ἁγία πνεύματος τῆ ἐπιθεματος, καὶ τῆ βραχίονα τῆ ἀφαιρέματος, id est, pectusculum enim additionis, & brachium separationis. Græci interpretes idem putant esse ἐπιθεμα & ἀφαίρεμα, id est, additamentum & separationem. Nempe fructum sacrorum, qui separatus ce debat in commodum sacerdotis. 14 Siue præcipuum & egregium.) Quod magis exprimit Hebraica vox quā Græca, Πῦν. 15 Et de priuato.) Hoc est non de sacrificio. Fortasse legendum est ad hunc modum: Aere priuato, de macello publico tribuuntur. 16 Sacerdotali pugione confossus.) Phinees Eleazari sacerdotis filius, nepos Aaron, confodit simul & Hebræum & scortum Madianitidem, pugione per genitalia transacto, sicuti legis Numerorū, cap. xxv. 17 Stercoris sine.) Quod hæc omnia vertantur in stercus: hoc est in turpem & foedam famam, siue quod veluti stercora velit cōtemni. 18 Quod satagimus.) Hoc refert ad eos, qui per mare, per terras, per saxa, per vndas volitant, vt sibi diuitias parent. Quarum omniū finis est stercus. Nam satagere, est propriè cum difficultate ac molestia quippiā agere. 19 Vituli puluerem.) Ita legis Exod. cap. xxij. Arripiensq; vitulum quem fecerant, combussit & contriuit vsque ad puluerem, quem sparsit in aquam, & dedit ex eo potum filiis Israel. 20 Debilitate segnes.) Quidam codices habebāt insignes, verū magis placet segnes, in quo verbo est allegoria literæ. Nam debiles appellantur, qui membro sunt mutilo, aut manco. 21 Laeso oculo.) Vt strabi, aut lippi, aut lusciosi. Ita Martialis: Lumine læsus. 22 Cutis colore.) Quod accidit ictericis, ac leprosis. 23 Referuntur ad animæ vitia.) Ne nunc quidem admittuntur ad sacerdotiū, qui insigni corporis vitio laborant, nisi numerent episcopo. Et quod dolendum est, multo maior habetur horum ratio, quā animi vitiorū. Bibones, scortatores, aleatores, & qui hæc vitia, vultu, cultu, incessu, totoq; habitu præ se ferunt, passim admittunt. Ob claudicatiunculam miserandū magis, quā malum, reiciunt. Neque damno quod reiciunt. Neque enim sine causa instituit Anastasius pontifex Romanus, huius nominis primus, ne claudi, cæci, mutili in clericorum ordinem reciperentur. Videbat enim passim, si quos habebant liberos vitio corporis notabiles, hos Christo obtrudere: quos integros, eos consecrare mundo, & principum aulis. Proinde dignitati cōsulens clericorum Anastasius, constitutionem opposuit. Sed multo magis deonestatur ordo clericorū vitæ turpitudine, quā corporis vitio. Hic igitur erat præcipuè vigilandum episcopis. Denique si recipiendus est qui vitio corporis arcebatur, non is admittendus est quisquis numerat exactam pecuniæ summam, quæ vitium illius non tollit, sed auariciam alit episcoporū, sed qui vitium corporis, egregiis animi virtutibus pensarit. 24 Quæ verè viduæ sunt.) Ita Paulus in priore ad Timotheum epistola, verè viduas intelligit, quæ per aetatem simul & animi propositū castæ sunt, & censu pauperes: & vt his alēdis sufficiat ecclesia, vult alias excludi, quæ vel nō egeant, vel indignæ sint huiusmodi subsidio. 25 Onesimus.) Hunc seruum Philemonis, Paulus ad Christum cōuerterat, Pauloq; seruiert in vinculis. Itaque hunc summo studio Philemoni commendat, in epistola ad eum scripta, aludens ad illius nomen, quod Græcè significat vitilis. 26 Aeditui.) Aeditui dicuntur non ipsi sacerdotes, sed rerum sacrarum custodia præfecti, quos Græci vocant ἱεροφάντας, φ & ipsi vescantur sacris cibis. 27 Pulsauit, nec aperui.) Pulsauit, per metaphoram dixit, leuiter attigi. Sacramenta dixit mysteria, & spiritalem sensum, non quæ vulgus sacramenta vocat. 28 Cidarim.) Κίθαρις, siue κιθαρὶς Græcè, regium pileum est. 29 Diadema.) Et hoc Græcum est. διάδημα, id est amiculum, quo caput regis obligatur, à δίαδω, quod est obuincio. 30 Vt deriuetur ad eos.) Indicat tropologia rationem. 31 Coniugem pōtificis.) Pontificem hic intellige, ad quem mox dicit illā euolasse, præteritis omnibus. 32 Non vis

Digerere.
Adeps.
Seuum.
Sensus.
Mens & rō.
Cordis cellulæ.
Persius.
Voluntas.
Oculorum signa.

Satagere.
E
Debiles Oculorū vitia.
Ad sacerdotium admittendi.
F
Aeditui.
κίθαρις.
Diadema.

vis habitare in par.) Historia est Genesis capite. xix. Lot rogat ut sibi liceat fugere in vicinam ciuitatem Segor, quam paruum vocat: ut facilius impetret. Et tamen eandem non paruum, in qua seruandus esset. Sodomam Origenes interpretatur, spurcitiam libidinis. Segor, matrimonium. At Fabiola ad Christum properabat, non cogitans de repetendo matrimonio. 33 Ad tuas aures.) Tacite inuitat illam ad contubernium Bethlehemiticum: discesserat enim illinc ob incursum Barbarorum, ut ante testatus est. 34 Patuerit ornatus.) De ornatu sacerdotali, lege Exodi cap. xxviii. 35 Græcè περισκελις.) περισκελις, id est, periscelis. Nam hac voce usus est Horatius, à περι, quod est circa, & σκέλος crus, quod crurum partem tegat. Quidam habent περισκελις. 36 ποδῆρης.) Id est talaris, à ποδς pes, quod porrigatur ad pedes. 37 Quale pictum in Vlyste con.) Vlystem appellat Vlyssis statuam, aut imaginem. Solet enim Vlysses pingi pileatus, quæ res primum orta est à pictore Nicomacho, quemadmodum refert Plinius lib. xxxvij. his quidem verbis: Hic primus Vlyssi addidit pileum. Quin & Soranus in vita Hippocratis, testatur à plerisque & Hippocratem solere pingi pileatum, ad exemplum Vlyssis. Quidam codices habebant pro Vlyste, Culisse, sed mendose. 38 Oris firmisimis.) Oras fimbrias vocat. 39 Mala punica.) Eadem sunt, quæ vulgò granata vocantur. 40 Septuaginta ἐπωμίδα.) Ab ἔπος, humerus, & ἐπι super, componitur, ἐπωμίδα, indumentum quo teguntur humeri. Ita restituitur ex Græcanicis commentarius, in quibus & ἐπωμίδιον inuenimus in eodem sensu. 41 Aquila ἐφιμια, siue ἐπιραμια.) Variè locus hic habebatur deprauatus: verum ex collatione Græcorum interpretum legendum est ἐπιρῶμα, ab ἐπι super, & ῶμα induor. 42 In modum caracallarum.) Caracalla genus est vestis barbaricæ, vnde nomen Imperatori Caracallæ, ut in ipsius refertur vita. 43 Vel colorem lap. u. p.) Nā onychini dicti à colore vnguis, qui Græcè dicitur onyx. Et smaragdus à lucido virore dicitur, μαίρω Græcè luceo, additur σ velut in σμαρδωσ: pro μαρδωσ, futurum μαρδω: inde deriuatum verbum μαρδωσ & σμαρδωσ: hinc nomen verbaile σμαρδαγος, & additione δ σμαρδαγδωσ. Ita Græcum etymologicum in dictione σμαραγεί. Sardonicæ autem à patria dictæ videntur Hieronymo, à Sardinia, cum Plinius lib. xxxvij. cap. vij. palam autemet dictas, quasi Sarconychas. Nam σαρξ caro & ονυξ vnguis, quod velut vnguem hominis carni impositum representent. 44 Patriam de patria.) Hæc verba, de patria non video quid ad rem pertineant. 45 Singulis versiculis.) Versiculos seriem & ordinem vocat, quod vulgò deprauatè vocant lineam, seu regulam. 46 Sardius.) Hanc ipsam opinor, quam Plinius Sardam vocat, testaturque à Sardinia, vel potius à Sardibus primum repertam: quanuis Theophrastus Sardij mentionem faciat. Apparet ex Plinio candidum esse. 47 Topazius.) Topazius viridis est, teste Plinio. Quidam dictam putant à Topazio insula rubri maris: quæ quoniam est nebulosa, cum à nauigantibus sæpe quæsita esset, hinc nomen accepit. Nam τοπαζειν lingua Troglodytarum quærere significat. 48 Smaragdus.) Et hæc gemma virescit, etiam si varia sunt genera. 49 Ceraunius.) A colore fulmineo nomen habet. 50 Carbunculus.) Carbonis ardentis siue igniti specie est. Vnde & Græcè ἀνθραξ, siue ἀνθρακίον, id est carbo, siue carbunculus. 51 Sapphirus.) Cæli colorem habet: Græci σάπφειρον vocant. 52 Iaspis.) Huius varius est color, sed probatissima, cui purpureus est. 53 Ligurius.) Haud dubium est, quin Lyngurius sit legendum. Hieronymus ingenuè fatetur se gemmam hanc non potuisse reperire apud autores, qui de his tradiderunt: nec mirum est, hominem tantulum suffragisse lapillum, cum aliquoties non videamus & id in quod incurrimus. Quanquã meminit Lyngurij Theophrastus in libello περὶ τῶν λίθων, & hunc sequutus Plinius libro trigesimo septimo, cap. iij. Hanc ferunt nasci ex vrina lyncis, vnde & nomen habet. λυγξ animal est, λυγος vrina. Ea protinus concrescit in gemmam. Sed inuidum animal protinus egestam vrinam terra operit, ne possit ab homine inueniri, ad multa efficax medicamenta. Valere enim ad elidendos vesicæ calculos, & aduersus morbum regium, si gestetur, aut ex vino bibatur. Non est dissimilis electro, siue iuccino. Non enim solum attrahit festucas & lignum, verum ferrum, si sit te-

nuius. Theophrastus huius rei citat auctorē Dioclem. At Plinius neutri credit hac quidem in re: & negat vnquam hoc nomine gemmam visam. 54 Achates.) A flumine Siciliæ iuxta quod primum reperta est, nomen inuenit. Et huius quoque varia genera tradit Plinius. 55 Amethystus.) Ab effectu nomeu habet: Obsistit ebrietati si gestetur, ut auctor est Plutarchus, μέθυσος ebrius, & α particula priuatiua. Quanquam non credit Plinius. Est colore candoris purpurei, pellucens. 56 Principis Tyri.) Apud Ezechielem capite vicesimo octauo. 57 Ob pulchritudinem fist.) Ego pro fistulis, fibulis legendum arbitror. 58 Quatuor literis.) Vnde & tetragrammaton vocatur apud Hebræos, pro quo scribitur aliquando adonai. Sunt autē eiusmodi literæ, ut coherentes nihil sonent ΠΠΠ, quod Græci ἀφρασον appellant, id est, ineffabile. 59 Byssus terre dep.) Nam byssus lini candidissimi genus est. 60 Purpura mari.) Nam purpura piscis est, e cuius succo tingitur purpureus color. Quem primus inuenit Hercules, cauis pilis eo tinctis, cum purpuram deuorasset. 61 Hiacythus.) Est & flos huius nominis, & gemma ob coloris similitudinem: ceruleus enim est lapis ut flos. 62 Coccus.) Vulgo granum vocatur, & est. Nam coccus Græcè significat granum, hoc addit ardorem colori. 63 Diaphanon.) διαφανον, διαφανον, pellucens, siue translucens. 64 Symmachus διαβανον, int. est.) Legendum arbitror διαβανον. Nā huius lapilli meminit Theophrastus. In quibusdam codicibus non ascribitur. 65 Vermiculus.) Hic color est, non animal. Vnde vermiculata, rubro tincta, qui color igni conuenit. 66 Linea tænia.) Tænia Græca vox est, significat fimbriam, seu vittam. 67 Arcturum & Orionem.) Omnium astrorum vocabula penè à gentium fabulis habent nomina, ut Arcturus ab vr̄sa translata in cælum, Orion, Iuppiter, Mars, &c. Superuacuum sit hic originem fabularum repetere. Atque his nominibus aliquando singulas significant stellas, aliquando complures iunctas. 68 δῖλωσις.) Α δηλωσ, quod est declaro, siue manifesto. 69 ἀλήθεια veritas.) ἀλήθειαν intelligit veri cognitionem, δῖλωσις communicationem & doctrinam. 70 Sensuum sylvam.) Rudem materiam, sylvam vocant, ac nondum expolitam. Nam ὕλη materia est, & materias Latini vocant arbores destinatas ædificiis, sed nondum dolatas. 71 A septuaginta ὑπότιχος.) Ita quidē habetur in quibusdam codicibus. Fortè legendum est ὑποχίτων, quod subter tunicam sit. Id enim subucula dicitur, imò poti⁹ ὑποδύτης, id quod propemodum ex epistola ad Marcellam, cuius initium: Epistolare officium, colligitur. Item ex Græcorum commentariis. 72 Excipietis ceras.) Excipere dicuntur notarij, qui olim in ceratis scribebant tabulis, ut liceret delere si quid perperam scripissent. Dicitur autem is, qui scribenda pronunciat. Vnde colligimus hunc librum ab Hieronymo non scriptum fuisse, sed dictatum. 73 Morte moriamur.) Hoc enim additur Exodi vicesimo octauo præcepto sceminalium, ac te-gendorum pudendorum, ne iniquitatis rei moriantur. 74 Vniuersa vocalia sint.) At nunc vulgus sacerdotum ad cætera muti, nihil tinnunt, nisi de decimis accipiendis: & magna pars nihil ex iure pontificio didicit, nisi duplices deberi decimas, prædiales & personales. 75 Tertulliani liber de Aaron.) Quin etiã extant super hisce rebus aliquot homiliae Origenis, vnde mutuatus est pleraque Hieronymus.

ARGUMENTVM EPISTOLÆ SEQUENTIS.

Quæ de terra promissionis leguntur in sacris literis, ea docet potissimum ad allegoriam pertinere, cum tota Iudæorū regio perquam angusta sit ambitu, tum multa loca non sint occupata Iudæis, quanuis recensentur in promissione.

HIERONYMVS Dardano.

Quæris Dardane Christianorum nobilissime, & nobilium Christianissime, quæ sit terra repromissionis, quam Iudæi redeuntes ex Aegypto possederunt, cum à maioribus eorum iam fuerit antè possessa: ac proinde non sit promissa, sed red-dita. His enī verbis vteris in calce epistolæ tuæ. Quod interro-

ποδῆρης
Vlyssum.

Oras.
Mala punica.
ἐπωμίδα.

Caracalla.

Onyx.
Smaragd⁹.

Sardonix.

Versiculus.

Sardius.

Topazius.

Smaragdus
Ceraunius
Carbuncul⁹.

Sapphirus
Iaspis

Lynguri⁹.

Achates.

Amethyst⁹.

Tetragrammaton.

Byssus.
Purpura.

Hiacythus
Coccus.

L
Vermicul⁹.

Tænia.
Astrorum nomina.

Αλήθεια.
Sylvia.
Materia.

ὑπότιχος.

Excipere.

Dictare.

M

A interrogans, videris illud sentire, quod plurimis nostrorum placet, aliam repromissionis terram esse querendam, de qua & David loquitur in psalmo: Credo videre bona domini in terra viuētium. Et dominus in Euangelio: Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram. Vtique David quando hæc cantabat in spiritu, in terra repromissionis erat: & non solum in Iudææ finibus morabatur, sed multarum in circuitu nationum victor extiterat, quæ à torrente Aegypti, qui est Rhinocoruræ, vsque ad Euphratem fluium tendebantur, dicens in alio loco: In Idumæam extendam calciamentum meum: mihi alienigenæ seruiunt. Quomodo ergo se credebat accipere, quod iam victoria possidebat? Et ne forsitan legētibus Iudæis ambiguum derelinquat, quæ sit illa terra, quam videre cupiebat, ipso sermone demonstrat, dicens: Credo videre bona domini, in terra viuētium. Ergo terra Iudææ, quæ illius ditionis erat, non est terra viuētium, id est, Abraham, Isaac, & Iacob, de quibus dominus in resurrectionis quæstione dicit: Non est deus mortuorum, sed viuētium: verum terra & regio mortuorum, de quibus loquitur Ezechiel: Anima quæ peccauerit, ipsa morietur. Et: Non mortui laudabunt te domine, sed nos qui viuimus benedicimus domino, qui in resurrectione occursuri sumus domino saluatori, dicente Apostolo: Hoc enim dico vobis in sermone domini, quoniam nos qui viuimus, qui relinquitur in aduentu domini, non præueniemus eos qui dormierunt: de quibus & Hieremias loquitur: Dereliquentes te super terram scribentur. Quodque David promittit: Credo videre bona domini: ad spiritalem nos perspicue trahit intelligentiam. Quæ enim bona rex alia requirebat, aut quo indigebat: qui tantæ potentia fuit, ut partis per illum opibus. Solomon filius eius (quo nullus in orbe terrarum ditior fuit) contentus esset? Sed in terra viuētium bona illa quærebat, quæ nec oculus vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascenderunt, quæ præparauit dominus diligentibus se. Quod autem in Euangelio dicitur: Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram: iuxta literam sibi videtur esse contrarium. Non enim terræ possessio mansuetorum est & mitium, qui sæpe etiam à parentibus derelicta perdunt propter mansuetudinem: sed viro- rum fortium & violentorum, qui sunt ad bella promptissimi. Denique & in psalmo quadragesimo quarto, qui sub nomine Solomonis ad Christi ecclesiæque eius sacramentum refertur, scribitur: Accingere gladio tuo super femur tuum potentissime. Specie tua & pulchritudine tua intende, prosperare & regna. Propter mansuetudinem & iustitiam & veritatem, & deducet te mirabiliter dextera tua. Hic est qui & in alio psalmo loquebatur: Memento domine David, & omnis mansuetudinis eius. Et iterum: Assumens mansuetos dominus. Et apertius in Euangelio: Discite à me, quia humilis sum, & mansuetus corde. In cuius typum & Moyses omnium hominum, qui erant super terram, mansuetissimus scribitur. Hæc est, ut diximus, terra viuētium, in qua sanctis viris atque mansuetis bona domini præparantur: quam ante aduentum in carne domini saluatoris, nec Abraham, nec Isaac, nec Iacob, nec propheta, & alij iusti viri consequi potuerunt. Denique & Abraham (licet diuersis locis) cum Lazaro videtur apud inferos: & Iacob vir iustus dicit, Lugens & gemens descendam ad infernum. Sanguis Christi, clavis paradisi est, dicentis ad latronem: Hodie mecum eris in paradiso. Ita est (ut diximus) terra viuētium, terra diui-

tiarum & bonorum dei, quam primus Adam perdidit, & secundus Adam inuenit: imò ab illo perditam iste restituit, dicente Apostolo: Regnavit mors ab Adam vsque ad Moysen: sub cuius persona lex intelligitur, in similitudinem preuaricationis Adam, qui est forma futuri. Volumus scire manifestius quæ sit hæc terra, legimus Malachiam: Beatos vos dicent omnes, dicit dominus: quoniam eritis vos in terra voluptaria; quæ significantius Græcè appellatur *τέμνη*, quam vel sancti desiderant, vel quæ deo placeat. Esaias quoque in hæc verba consentit, dicens: Et erit vir abscondens sermones suos, & apparebit in terra Sion, sicut fluius gloriosus in terra sitiēti. Quæ est terra Sion, in qua apparebit fluius gloriosus? Illa videlicet, de qua idem David in alio psalmo canit: Gloriosa de te dicta sunt ciuitas dei. Et iterum: Diligit dominus portas Sion, super omnia tabernacula Iacob. Nūquid istas portas diligit deus, quas videmus in cineres & fauillas esse conuersas? Nō dico prudentibus, sed ne stultis quidem hoc persuaderi potest. Ego arbitror & illud, quod in sexagesimo quarto psalmo legimus: Visitasti terram, & inebriasti eam: multiplicasti locupletare eam. Fluius dei repletus est aquis: parasti cibum illorum, quoniam sic est præparatio eius: sulcos eius inebria: multiplica genimina illius: in stillicidiis eius latabitur germinans: huic sensui conuenire. Illa enim terra quotidie visitatur à deo & inebriatur, cunctisque plena est diuitiis. De hac fluius egreditur dei: de quo scriptum est: Fluminis impetus lætificat ciuitatem dei, qui & in descriptione templi Ezechiel mystico sermone narratur: in cuius ripis arbores sunt ex vtraque parte per singulos menses nouis frugibus abundantes. De qua terra & in Prouerbiis vir scripsit sapientissimus: Qui operatur terram suam, implebitur panibus. Quod si de hac terra quam cernimus, & quæ magis à peccatoribus possidetur, de qua scriptum est: Maledicta terra in operibus tuis: aliquis intelligendum putat, respondeat quomodo hæc possit stare sententia: qui operatur terram suam, implebitur panibus. Quanti enim operantur terram, & exercent vomere: & tamen multis impediētibz causis, egestate conficiuntur & penuria? Sed considerandum est, scriptura quid dicat: Qui operatur terram suam, quæ proprie iuris sui est, de qua nunquam eiici potest: secundum quem sensum & illud scriptum est: Redemptio animæ viri, propriæ diuitiæ. Et hoc secundum literam sentiri non potest. Quanti enim alienis amicorumque redimuntur pecuniis? Huius terræ cultores & agricolæ, Apostoli sunt, quibus dicitur: Vos estis sal terræ. Et in alio loco: In patientia vestra, possidebitis animas vestras: quorum vnus, vas electionis, confidentissime loquebatur: Dei enim cooperatores sumus, dei agricultura, dei ædificatio: & multa alia, quæ idcirco non replico, ne sensum legentis videar obtundere, & memoriæ illius diffidere. Illud quoque sollicita mente tractemus, & scripturarum nos doceat autoritas, sanctos huius terræ, quam Iudæi terram repromissionis autumant, non habitatores esse, sed accolas atque peregrinos. Ex iusti viri legimus persona: Aduena sum ego & peregrinus, sicut omnes patres mei. Qui cum diu in terræ huius tenebris versaretur, flebiliter ingemiscit & dicit: Heu me, quia peregrinatio mea prolongata est, habitauit cum habitantibus Cedar, multum incola fuit anima mea. Vbiūque autem habitator terræ legitur, & priora, & media, & extrema tractemus, & liquido scripturarum poterit regula comprobri, semper habitatores terræ peccatores appellari: de

Psal. 26.

Matth. 5

Psal. 59
& 110

Psal. 26

Matth. 22
& Mat. 12
& Luc. 20
Ezech. 18
Psal. 113

1. Thef. 4

Hiere. 17
Psal. 26

3. Reg. 10
& 2. Paralip. 9

1. Cor. 2

Matth. 5

Psal. 131

Psal. 146

Matth. 11

Nume. 12

Lucæ. 16
Gene. 37

Lucæ. 23

Rom. 5

Malach. 3

Esa. 19

Psal. 86
Ibidem.

E

Psal. 45
Ezech. 47

Prouer. 16

Gene. 3

F

Prouer. 3

Matth. 5

Lucæ. 21

Psal. 38

Psal. 119

Apoc. 8
Gene. 12
11. 15 & 17
Acto. 7

Glari: de quibus in Apocalypsi Ioannis illud exemplum est: Væ habitatoribus terræ. Abraham ad quem primū facta est repromissio, dicente domino: Tibi dabo terram hanc & semini tuo: iuxta Stephani in Christo primi martyris concionem, ne vestigium quidem pedis huius terræ dicitur accepisse. Ita enim scriptū est: Tunc egressus de terra Chaldæorum habitavit in Carram: & inde, postquam mortuus est pater eius, migravit in terram, in qua vos nunc habitatis: & non dedit ei possessionem, ne vestigium quidem pedis, quam repromisit dare ei in possessionem & semini eius post eum. Ac ne forsitan lectoris tacita cogitatio trahat eum ad illam intelligentiam: vt quod non est datum parenti, reddatur posteris: vas electionis loquitur ad Hebræos: Fide qui vocatur Abraham, obediuit egredi in locum, quē accepturus erat in possessionem: & egressus est, nesciēs quo iret. Fide peregrinatus est in terra promissionis, quasi in aliena: in tabernaculis habitans cum Isaac & Iacob, & cohæredibus eiusdem promissionis: expectavit enim fundamentum habentem ciuitatem, cuius artifex & creator deus est. Et iterum cum de Abel & Enoch, Noë, Saraq; dixisset, intulit: Iuxta fidem mortui sunt hi omnes, nō acceptis repromissionibus, sed procul eas videntes & salutantes & confitentes: quia peregrini & aduenæ erant super terram. Qui enim hæc loquuntur, ostendunt quod quærant patriam: & siquidem illius recordabantur, de qua egressi erant: habebant tempus, vt reuerterentur: nunc verò meliorē desiderant, id est, cœlestem. Multisq; in medio sanctis cōmemoratis, ad extremum intulit: Et hi omnes testimonium habentes in fide, non acceperunt repromissionē, deo de nobis melius quid prouidete, ne sine nobis perfecti fierent. Accessimus enim ad montem Sion & ciuitatem dei viuētis, Hierusalem cœlestem: & multorum milium angelorum frequentiam & ecclesiam primitiuorū qui scripti sunt in cœlis. Nec me fugit, quod perfidia Iudæorum hæc testimonia non suscipiat, quæ vtique veteris testamenti autoritate firmata sunt. Illud nostris dicendū est: hanc epistolam quæ inscribitur ad Hebræos, non solū ab ecclesiis Orientis, sed ab omnib; retrō ecclesiasticis Græci sermonis scriptoribus, quasi Pauli Apostoli suscipi, licet plerique eam vel Barnabæ vel Clementis arbitrentur: & nihil interesse, cuius sit: cum ecclesiastici viri sit, & quotidie ecclesiarum lectione celebretur. Quod si eam Latinorum consuetudo non recipit inter scripturas canonicas, nec Græcorum quidem ecclesiæ Apocalypsim Ioannis eadem libertate suscipiunt, & tamen nos vtraque suscipimus: nequaquam huius temporis consuetudinem, sed veterum scriptorum autoritatem sequentes, qui plerunque vtriusque abutuntur testimoniis, non vt interdum de apocryphis facere solent: quippe qui & gentilium literarum rarō vtantur exēplis, sed quasi canonicis & ecclesiasticis: respondeant mihi qui hanc terrā (quæ nūc nobis Christi passione & resurrectione, terra repromissionis effecta est) possessam putant à populo Iudæorum post quā reuersus est ex Aegypto, quantum possederit: vtique à Dan vsque Bersabee, quæ vix centum sexaginta milium in longum spacio tenditur. Neque enim Dauid & Solomon potentissimos reges, exceptis his quos post victoriam in amicitiam receperunt, plus tenuisse scriptura testatur. Et hoc dico, vt taceā quinque Palæstinæ ciuitates, Gazam, Ascalonem, Geth, Accaron & Azotum, Idumæos quoque à meridiana plaga vix septuagintaquinque milib; ab Hierosolyma se-

Hebr. 11

Ibidem.

Epistola ad
Hebræos.

vtuntur

2. Reg. 17

Palæstinæ
vrbes.

paratos, Arabas & Agarenos, quos nūc Sarracenos vocant, in vicinia vrbs Hierusalem. Pudet dicere latitudinem terræ repromissionis, ne ethnicis occasionem blasphemandi dedisse videamur. Ab Ioppe vsque ad viculum nostrū Bethlehem, quadraginta sex milia sunt: cui succedit vastissima solitudo, plena ferocium barbarorum, de quibus dicitur: Contra faciem omnium fratrum tuorum habitabis: & quorum facit Poëta eloquētissimus mentionem: Lateq; vagantes Barcæi: ab Barce oppido, quod in solitudine situm est: quos nūc corrupto sermone Afri Baricianos vocāt. Hi sunt qui pro locorum qualitatibus, diuersis nominib; appellantur: & à Mauritania per Aegyptum, Africam, Palæstināq; & Phœnicē, Cœlen Syriam & Osrohonenem, Mesopotamiam, atque Persidem tēdunt ad Indiam. Hæc est Iudææ tuarum longitudo & latitudo terrarum: in his gloriaris: super his te per diuersas prouincias ignoratibus iactitas, ad populum phaleras: ego te intus & in cute noui. Quod si obieceris terram repromissionis dici, quæ in Numerorum volumine continetur, à meridie maris Salinarum per Sina & Cades barne, vsq; ad torrentem Aegypti: qui iuxta Rhinocoruram mari magno influit: & ab Occidente + ipsum mare Palæstinæ, Phœnicæ, Syriae Cœles, Ciliciæq; pertenditur: ab Aquilone Taurum montem & Zephyrium vsque Hemath, quæ appellatur Epiphania Syria: ad Orientē verò per Antiochiam, & lacum Cœnereth, quæ nunc Tyberias appellatur: & Iordanem, qui mari influit Salinarum, quod nunc mortuum dicitur: trans Iordanē autem duarum semis tribuum possessio est, Ruben & Gad, & dimidiæ tribus Manasse. Et ego fatebor hæc tibi repromissa, non tradita: si obseruasses mandata dei, & in præceptis illius ambulasses: si non pro omnipotente deo coluisses Beelphegor & Baal, Beelzebub & Chamos: quos quia prætulisti deo, omnia quæ tibi promissa fuerant, perdidisti. Et mihi in Euangelio promittuntur regna cœlorum: quæ instrumentum vetus omnino nō nominat. Sed si nō fecero quæ præcepta sunt, nequaquā erit culpa in promittete, sed in me qui promissum accipere non merui. Vbi enim optio proponitur ad eligendum, qui operari renuis, frustra cupias quod promissum est. Lege librum Iosue & Iudicum, & quātis possessionum angustiis sis coartatus, intelliges. Quid diuersarum vrbiū alienigenas commemorē, quos populus Iudæorum non quiniit expellere de vrbus & sedib; suis, cum ipsa metropolis tua prius Iebus, postea Salem, tertio Hierosolyma, & nūc Aelia, Iebusæos expellere non valuerit, sed manserint cum eis in scandalum exemplumq; vicinorum: intantum vt ibi templum tuum conditum sit, vbi area Orne fuerit Iebusæi, & ipsum templum septuaginta milium latomorum, & octoginta milium vectorum, hoc est, centum quinquaginta milium, exceptis prepositis operum præ multitudine habitantium tecum incircuncisorum, ab ethnicis extructum sit. Nec hoc dico in sugillationem terræ Iudææ, vt hæreticus syncophanta mentitur: aut quod auferam historię veritatem, quæ fundamentum est intelligentiæ spiritualis, sed vt decutiam superciliū Iudæorum, qui synagogæ angustias, ecclesiæ latitudini præferunt. Si enim occidentem tantum sequuntur literam, & non spiritum viuificantem, ostendant terrā repromissionis lacte & melle manantem. Sin autē per tropologiam dictum putant, pro rerum omnium abūdantia: & nos terram confessionis terramq; viuentiū, terræ veprium præferemus, dicente domino ad Moysen de

Ioppe.
Bethlehe.

Gene. 16

Barcæi.

L

M

Hierusalem
quadrino-
minis.

2. Reg. 24
3. Reg. 5

1. Cor. 3

Exod. 13
& Leui. 20
& Hiero. 1

Exo

Pfal

Efa.

Ron

1. Co

In li

dicu

In li

& p

Eton

Nec

Mac

rum

Iosep

stori

Mat

Mat

Mar

Ioan

Ron

Deu

Ter

A sen de abiectioe Israelis & assumptione gentium: Di-
 mitte me, vt deleam populū istum, & faciam te in gē-
 tem magnam. Et eodem patre ad filium: Postula à me;
 & dabo tibi gentes hereditatem tuam, & possessionem
 tuam terminos terræ. Et apertius per Esaïam: Parum
 tibi est, vt sis puer meus ad suscitandas tribus Iacob, &
 feces, vel reliquias Israël congregandas. Dedi te in lu-
 cem cūctis gentibus, vt sis saluator vniuersæ terræ. Ex
 quo perspicuè demonstratur, omnia illius populi in um-
 bra & typo & imagine præcessisse, scripta autem esse
 pro nobis, in quos fines seculi decurrerunt. Multa Iu-
 dæe scelera commisisti, cunctis circa te seruisti natio-
 nibus. Ob quod factum? Vtique propter idololatriam.
 Cumq; seruisses crebro, misertus tui est deus: & misit iu-
 dices & saluatores, qui te de famulatu Moabitarum &
 Ammonitarum, Philistiim quoque & diuersarū gen-
 tium liberarunt. Nouissimè sub regibus offendisti deū,
 & omnis tua prouincia, gēte Babylonica vastante, de-
 leta est. Per septuaginta annos templi solitudo perman-
 sit. A Cyro rege Persarum est laxata captiuitas. Esdras
 quoque hoc & Neemias plenissimè referunt. Extructū
 est templum sub Dario rege Persarum atque Medorū
 à Zorobabel filio Salathiel, & Iesu filio Iosedech facer-
 dote magno. Quæ passi sitis à Medis, Aegyptiis, Mace-
 donibusq; non enumero. Nec tibi adducam in memo-
 riam, Antiochum Epiphanem crudelissimum omni-
 um tyrannorum: nec Gn. Pompeium, Gabiniū, Scau-
 rum, Varum, Cassium, Solumq; replicabo, qui tuis vr-
 bibus & præcipuè Hierosolymæ insultauere. Ad extre-
 mum sub Vespasiano & Tito vrbs capta, templūque
 subuersum est. Deinde ciuitatis vsque ad Hadrianum
 principem per quinquaginta annos mansere reliquæ.
 Post euerisionem templi paulominus per quadringen-
 tos annos & vrbs & templi ruine permanēt. Ob quod
 tantum facinus? Certè non colis idola, sed etiam ser-
 uis Persis atque Romanis, & captiuitatis pressus iugo,
 ignoras alienos deos. Quomodo clemētissimus quō-
 dam deus, qui nunquam tui oblitus est: nunc per tanta
 spatia temporum miseris tuis nō adducitur, vt soluat
 captiuitatem, & vt verius dicam, expectatum tibi mit-
 tat Antichristum? Ob quod inquā facinus, & tam exe-
 crabile scelus auertit à te oculos suos? Ignoras? Memē-
 to vocis parentum tuorum: Sanguis eius super nos, &
 super filios nostros. Et: Venite occidamus eum, & no-
 stra erit hæreditas. Et: Non habemus regem, nisi Cæsa-
 rem. Habe quod elegisti, vsque ad finem mundi serui-
 turus es Cæsari, donec gentium introcat plenitudo &
 sic omnis Israël saluus fiat: vt qui quondam erat in ca-
 pite, vertatur in caudam. Hæc tibi vir eloquentissime
 in duplicis præfecturæ honore transacta, nunc in Chri-
 sto honoratior, tumultuaria & breui lucubratione di-
 ctavi, ne viderer omnino reticere. Eodem enim tem-
 pore, imò eodem mihi die, & literæ tuæ redditæ sunt,
 & meæ expetitæ, vt aut tacendum fuerit, aut incompto
 eloquio respondendum: quorum alterum pudoris, al-
 terum charitatis est.

S C H O L I A.

Tempe.

Væ significantius dicitur *τέμνη*. Tempe Græcè di-
 cuntur loca amœna grataque, opacitate umbrosa,
 frigore iucunda, virentia, fontibus irrigua: qualia
 veteres describunt inter montes Thessaliæ, Pelion
 & Olympum. 2 Ad populum phaleras. Carmen est Per-
 sijn. Cuius dictis Hieronymus libenter vtitur. Ad populum, id
 est, apud vulgus phaleras adhibe. Apud me frustra feceris,
 qui te totum noui, & intus & in cute, id est, foris. 3 Iuxta

Rhinocoruram.) Oppidum est Idumææ, cuius etiam Plinius D
 meminit. 4 Ipsum mare.) Plinius totum hoc mare testa-
 tur appellatum fuisse Phœnicium, quod ora Syriæ mariti-
 mæ præiacet, nempe Idumææ, Iudææ, deinde Phœnicæ. 5
 Palæstinæ.) Qua Syria contingit Arabes, Palæstine vocatur.
 post hanc Iudæa, & Cœle, deinde Phœnicæ. 6 Syriæ Cœ-
 les.) Aliquando Syria pro tota regione, variis distincta par-
 tibus, aliquando pro vna parte accipitur. 7 Antiochum
 Epiphanem.) Id est illustrem, id enim sonat *ἐπιφανής* Græcè.
 De Antiocho legis in libris Macchabeorum. 8 Nec Gn.
 Pompeium.) Hi sunt duces, à quibus vexata fuit, & cladibus
 affecta Iudæorum regio, de quibus qui plenius volet cognos-
 scere, legat Egesippum, & Iosephum.

ARGVMENTVM EPI-
 stolæ sequentis.

Docet quid sit in libro Regum primo, Ephod bad apud
 Hebræos, quod quidam ridiculè sunt interpretati, & quid
 teraphim.

HIERONYMVS MARCELLAE.

E pistolare officium est de re familiari, aut de
 quotidiana conuersatione aliquid scribere: &
 quodammodo absentes inter se præsentis fie-
 ri, dum mutuo quid aut velint, aut gestum sit nunciat:
 licet interdum confabulationis tale conuiuium, do-
 ctrinæ quoque sale condiatur. Verum tu dum tota in
 tractatibus occuparis, nihil mihi scribis, nisi quod me
 torqueat, & scripturas legere compellat. Denique heri
 famosissima quæstiōe proposita postulasti, vt quid sen-
 tirem statim rescriberem. Quasi verò pharisæorum te-
 neam cathedram, vt quotiescunque de verbis Hebrai-
 cis iurgium est, ego arbiter & litis sequester exposcar;
 Non sunt suaves epulæ, quæ nō placentam redolent:
 quas non condit Apicius, in quibus nihil de magistro-
 rum huius temporis iure suffumat. Sed quia vector &
 internuncius sermonis nostri redire festinat, rem grā-
 dem celerius dicto, quàm debeo: licet de scripturis san-
 ctis disputanti, nō tam necessaria sint verba quàm sen-
 sus. Quod si eloquentiam quæris, Demosthenes legen-
 dus, aut Tullius est: si sacramenta diuina, nostri codi-
 ces, qui de Hebræo in Latinum non bene resonant,
 peruidendi. In fronte epistolæ tuæ posueras, quid sibi
 velit, quod in Regnorum libro primo scriptū est: 3 Et
 Samuel puer seruiebat ante conspectum domini, cin-
 ctus ephod bad, & diploidem habebat pusillam, quam
 fecerat ei mater sua: & afferebat ei de diebus in dies,
 cum ascenderet cum viro suo sacrificare sacrificium
 dierum. Itaque quæris quid sit ephod bad, quo futurus
 propheta præcingitur: vtrum ne zona, an, vt quidam
 putant, thuribulum, vel genus aliquod vestimenti sit.
 Et si vestis, quomodo ea præcingitur? Et post ipsum e-
 phod, quare adiungitur ei bad? In sequentibus quoq;
 legis te scribis: Venit homo dei ad Eli, & dicit ei: Hæc
 dicit dominus: Manifestè ostendi me ad domum pa-
 tris tui, ex omnibus tribubus Israël, cum essent in terra
 Aegypti seruientes in domo Pharaonis, & elegi domū
 patris tui ex omnibus tribubus Israël mihi in sacerdo-
 tium: vt ascenderent ad altare meum, & incenderent
 incensum, & portarent ephod, totumq; libri ordinem
 prosequuta, etiam de illo loco exemplar sumpsisti, in
 quo 5 Doëc Idumæus iussu regis interfecit sacerdotes.
 Et conuersus, inquit scriptura, Doëc Syrus mortifica-
 uit ipse sacerdotes domini: & occidit in illa die trecē-
 tos quinque viros: siue (vt in Hebræo legitur) octogin-
 ta quinque, omnes qui portabant ephod: & Nob ciui-
 tatem sacerdotū occidit in ore gladij à viro vsque ad
 mulierem, ab infante vsque ad nutriētem, & vitulum,
 & asinum,

G & asinū, & quem in ore gladij. Et saluatus est vnus fili⁹ Achimelech filij Achitob, & nomen ei Abiathar, & fugit post Dauid. Non me teneo, quin problematis ordinem responsione praeueniam. Vbi nunc legimus, & omnes portantes ephod bad? Hoc quare ita dixerim, in sequentibus disces. Illud quoque quod sequitur addidisti: Et factum est, cum fugeret Abiathar filius Achimelech ad Dauid, & ipse cum Dauid descendit in Caïla habens ephod in manu sua: & renunciatum est Saul, quia venit Dauid in Caïla: vbi cum regis aduentus & ciuitatis timeretur obsidio, dixit Dauid ad Abiathar: Defer ephod domini. Hæc sunt quæ de Regnorū libro excerpta proponens, ad volumen Iudicum 7 trāscendisti, in quo Micha de monte Ephraim scribitur mille cētum argēti siclos matri quos illa vouerat reddidisse, itaque sculptile inde fecisse & conflatile. Et addis hæc post modicū vocari ephod & theraphim, cum vtique si zona sit, aut vestimenti genus, sculptile atque conflatile esse non possit. Agnosco errorem penè omnium Latinorum, putantium ephod & theraphim, quæ postea nominantur, de hoc argento quod Micha matri dederat, fuisse conflata, cum scriptura sic referat: Et accepit mater eius, haud dubium quin Michæ, argentū & dedit illud conflatori, & fecit illud sculptile atq; conflatile qd fuit in domo Michæ, & vir Micha & domus eius dei, & fecit ephod & theraphim, & impleuit manū vnus de filiis suis, & fact⁹ est ei in sacerdotem. Si autē putas ea quæ superius appellata sunt sculptile atq; conflatile, ephod & theraphim deinceps nominari, discere esse nō eadem. Siquidem post matris idolum, quod dicitur sculptile atque conflatile, fecit Micha ephod & theraphim, sicut ex consequentibus approbatur. Et responderunt quinque viri qui abierant considerare terram, & dixerunt ad fratres suos: Ecce nostis quia est in domibus istis ephod & theraphim & sculptile atq; conflatile. Et post multa quæ in medio prætermisisti: Et ascenderunt, inquit, quinque viri, & illuc irruerunt, & sumpserunt sculptile atque conflatile, ephod & theraphim. Et sexcenti viri qui cincti erant vasis bellicis, ingressi sunt domum Micha, & sumpserunt sculptile atque conflatile, ephod & theraphim. Coarguuntur eorum opiniones, qui vt indissolubilem † facerent quæstionem, ephod argenteum putauerunt. Illud breuiter attende, quod nunquam nisi in sacerdotio nominetur. Nam & Samuel qui illo cinctus refertur, leuites fuit, & sacerdotes Nob bad, id est, dignitatis suæ insigne portabant. Et (quod in Latinis codicibus non habetur) quando Dauid fugiens à Saul, venit ad Achimelech, & gladium postulauit, dicens: Vide si est ad manum tuā lancea & gladius, quoniā gladium meum, & vasa mea non sustuli in manu mea: respondensq; sacerdos dixit: Ecce gladius Goliath alienigenæ, quē percussisti in valle Terebinthi, & hinc inuolutus est vestimento post ephod in sacrario: vtique ephod conditum seruabatur. Hoc quoq; quod nunc posuimus vbi sculptile atq; conflatile legitur: licet idolum sit, tamen quia per errorem religio putabatur, ad venerationē eius sicut ad dei mysterium, ephod & theraphim insigne conficitur. Theraphim quid sit, si spatium dictandi fuerit, prosequemur. Nunc interim de ephod, vt cœpimus, explicandum est. In Exodo vbi Moyli præcipitur, vt sacerdotalia iubeat fieri vestimenta, post cætera legitur: Et hæc stolæ quas faciant, pectorale, & superhumeralē¹⁰ & tunicas κοσμοσβότας & cidarim & cinctorium. Vbi autem nos posuimus superhumeralē, in Græco ἐπωμίδα Septuagin-

ta interpretes trāstulerunt, quod scilicet super humeros istiusmodi veniat vestimentum. Deinde iungitur. Et hi accipient aurū & hiacynthum, & coccum, & purpuram, & byssum & faciant superhumeralē de byssotorta, opus textile varium. Quid plura? Totus Exodi liber hac vestium plenus est specie. Nam & in fine eiusdē voluminis scribitur: Et fecit omnis sapiens in operibus stolas sanctorum, quæ sunt Aaron sacerdotis, sicut dominus præcepit Moyli. Et fecerunt superhumeralē de auro & hiacyntho & purpura & cocco, & bysso retorta. Sed quia in Exodo hoc genus vestimenti præcipitur tantum vt fiat, & postea factum refertur, non tamē eo Aaron vestitur, in Leuitico quomodo sacerdotalibus vestimentis indutus fuerit, explicatur. Et applicuit Moyses Aaron & filios eius, & lauit eos aqua, & vestiuit eum tunica, & cinxit eum zona,¹¹ & vestiuit eum ἐπιπύλω, quod nos subtunicalem, siue tunicā, qua subtus vestitus est, possumus interpretari. Et imposuit ei superhumeralē, inquit, & cinxit eum secundum facturam superhumeralis, & constrinxit eam in ipso. Vides itaq; hoc Aaron superhumerali cingi, quomodo Samuël ephod bad illo, nescio quo, cingebatur. Sed ne te lōgius traham, hanc habe sententiam. Vbicunque in Septuaginta interpretibus, hoc est in codicibus nostris ἐπωμίδα, id est, superhumeralē legitur, in Hebræo scriptum est ephod. Quod quare alibi interpretari voluerint, & alibi ininterpretatum reliquerint, non est mei iudicij, cum hoc ipsum in pluribus fecerint: vt quæ alibi aliter atque aliter expresserant: nouissimē trāslationis varietate lassati, ipsa Hebræa verba posuerint.¹² Aquila autem id quod illi ἐπίπυλον dixerūt, ἐπίραμμα & ἐπένδυμα dixit, quod scilicet tunica est, & quod Hebræo sermone vocatur חֲמֵשׁ mail superiorem tunicam, ἐπένδυμα verò, id est ἐπωμίδα, quod Hebraice dicitur ephod, cum superius pallium significet: quo tota sacerdotalis protegatur ambitio. Quæras forsitan, si ephod sacerdotale sit pallium: quare in quibusdam locis addatur bar. Audiens bar, risum tenere nō possum. Nam cum apud Hebræos dicatur bad, ipsos quoque Septuaginta interpretes sic transtulisse manifestum sit: vt pro bad, bar scriberetur, error obtinuit. בַּר bad autem Hebraica lingua linum dicitur, licet linum חֲמֵשׁ pistha significantius exprimatur. Denique vbi nos legimus, & fac eis fœmoralē lineum: vt operiant carnis turpitudines, à lumbis vsque ad crura eorum: in Hebræo pro lineo bad ponitur. Qua specie vir quoque ille qui Daniēli monstratur, indutus est: Et extuli oculos meos, & vidi: & ecce vir vnus vestitus est baddim, quo plurali numero vestes lineæ nūcupantur. Propterea autem Samuël & octoginta quinque viri sacerdotes, ephod lineum portasse referuntur: quoniam sacerdos magnus solus habebat licentiā ephod non lineo vestiendi: verum (vt scriptura commemorat) auro, hiacyntho, purpura, cocco, byssoque contexto. Cæteri habebant ephod, non illa varietate distinctum, & duodecim lapidibus ornatum, qui in humero vtroque residebant: sed lineum & simplex, & toto cādore purissimum. Verum quia suprā promiseram, me si spatium dictandi fuisset: de theraphim quoque breuiter disserturum: nec quisquam interim interpellator aduenit: Scito theraphim ab Aquila¹³ μορφώματα interpretari, quas nos figuras siue figuraciones possumus dicere. Nam in eo loco, quādo Saul misit nuncios, vt acciperent Dauid: & responderūt vexari illum grauius, misit rursus dicens: Afferte illū in lecto ad me, vt occidam illum: & venerunt nuncij,

& ecce

† dissolubilem.

1. Reg. 21

Daniel. 10

Ma
Plac
Api

A & ecce ¹⁴ cenotaphia in lecto: pro cenotaphiis, in Hebræo theraphim, id est *μορφώματα* posita sunt: & non decor caprarum, vt nostri codices habent, sed puluillus de caprarum pelle cōsutus: qui in tonsis pilis, caput inuoluti in lectulo hominis mentiretur. Vt autem vtriusque sermonis veritatem pariter explicem, in Osee comminatur deus se à populo fornicante omnē gratiam ablatūrum, dicens: quòd diebus multis sedebunt filij Israël sine lege & principe, sine sacrificio, sine altari, & sine sacerdotio & manifestationibus. Pro sacerdotio & manifestationibus in Hebræo est, sine ephod, & sine theraphim, Sicut Theodotion & Symmach⁹ trāstulerunt. Ex quo intelligimus in ephod, iuxta Septuaginta quoque qui sensum magis, quàm verba interpretati sunt, sacerdotium interpretari: in Theraphim verò, id est figurationibus vel figuris, varia opera, quæ theraphim vocantur intelligi. Nam & in Exodo cæterisq; locis, vbi describuntur vestes plumaria arte cōtextæ, opus Cherubim, id est varium atque depictum esse factum describitur: ita tamē, vt ¹ vau literam Cherubim non habeat: quia vbicunq; cum hac litera scribitur, animalia magis quàm opera significat. Iuxta igitur hūc sensum & Micha cum veste sacerdotali, cætera quoq; quæ ad sacerdotalia pertinent ornamenta, per theraphim fecisse monstratur. Quàm vellem nunc tibi omnem habitum sacerdotalem exponere, & per singulas vestium species, diuina ostendere sacramenta. Verum quia in hoc ipso breuitatem epistolæ excessimus, & Iosephus ac Philo viri doctissimi Iudæorum, multiq; de nostris id latissimè profecuti sunt, ¹⁵ quorum, vt aiunt, voce audies me: quæ de cætero velis, ¹⁶ præsens percontator præsentem: vt si quid fortè nescimus, ¹⁷ sine teste, sine iudice in fida aure moriatur. Nos (vt scis) Hebræorum lectione detenti, in Latina lingua rubiginem obduximus, intantū, vt loquentibus quoque nobis stridor quidā non Latinus interstrepit. Vnde ignosce ariditati: & si imperitus sum sermone, inquit Apostolus: sed non scientia. Illi vtrunq; non deerat, & vnum humiliter renuebat. Nobis vtrunq; deest, quia & quod pueri plausibile habueramus, amisimus, nec scientiam quam volebamus consecuti sumus, ¹⁸ iuxta Aesopici canis fabulam, dum magna sectamur, etiam minora perdentes.

3. Cor. 11.

SCHOLIA.

I On sunt suaves epulæ.) Locus hic in omnibus ferme codicibus variè deprauatus habebatur. Quidā ita scriptum habebant. Quæ non placent ac redolent. Mihi conferenti veterum exemplarium vestigia, videtur ita legendum: Non sunt suaves epulæ, quæ non placentam redolent, quas non condiit Apitius, in quibus nihil de magistrorum huius temporis iure suffumat, & haud scio an pro magistrorum legendum sit magirorum, id est, coquorum. Placenta cibi genus est, olim in deliciis habitum. Apitius diligentia rei culinariæ, nobilitatem emeruit. Cuius extant & commentarij nonnulli de coquendis & condiendis cibis. Hunc Plinius altissimum nepotū gurgitem vocat. Meminit huius & Iuuenalis. Quoniam igitur paulò superius cōparauit colloquium quod per epistolas fit cōuiuio: nunc memor metaphoræ, vocat lectorem fastidiosum conuiuiam, cuius palato nihil sapiat, nisi vehementer exquisitum, ac variis eloquentiæ condimentis edulcatum. Nam res ipsa, veluti cibus est: ornamenta dicendi, condimētum. ² Non bene resonant.) Hic aptè resonant, tanquam repercussu sonum in alia lingua reddant. ³ Et Samuel puer.) Hic locus est primo Regum lib. cap. ij. ⁴ Quare adiungitur ei Bar.) Sic enim illa per errorem proposuerat, cum vtique bad, non bar sit legendum. ⁵ Doeck Idumæus.) Doeck Græci per x scribūt, Hebræi per g. Cæterum historia habetur primo Regum li-

Magir.
Placenta.
Apitius.

bro, capt. xxi. & xxij. ⁶ Ephod bar.) Rursum fridet indoctam lectionem, cum bar in his locis quos citauit, nusquā inueniatur apud Hebræos, nec apud Græcos, sed ephod bad, siue ephod lineo. ⁷ Transcendisti.) Aptè, quoniam prepostero voluminum ordine. Extat autem cap. xvij. ⁸ Sacerdotes Nobat.) Existimo legendum, sacerdotes No, bad. Nam Hebræis No vocatur ea sacerdotum ciuitas. Nisi maui Nobæ, siue Noba, vt pro id est, legas, id, omisso verbo. ⁹ Pectorale & superh.) Pectorale, quod Græci vocant *πριπίδιον*, superhumeralia, *επωμίδα*, siue *επωμίδιον*. ¹⁰ Et tunicas κοσμίτας.) Ex vestigiis exemplarium deprehendimus legēdum *κοσμηβότας*, cōsymbos enim siue cōsymbe genus est vestimēti. Cuius meminit & Suidas. ¹¹ Et vestiuit eum *εποδύτω*.) Quod Latini subuculam vocant: nempe vestem qua subter tunicam vtimur, Græci vocant *εποδύτω*, quod subter induatur. ¹² Aquila autem, id quod illi, *ιμάτιον* dixerunt.) Mirum quàm hic locus sit deprauatus in omnibus exemplaribus. Arbitror autem legendum ad hunc modum, ne lectorem tam diu torqueam, quàm ipse tortus fui: Aquila autem, quod illi *ιμάτιον* dixerunt & *επίρραμμα*, id est vestimentum & subteruestimētū, *επένδυμα* dixit, & *επένδυμα*, quod sub tunica est, & quo d Hebræo sermone vocatur mail *מַיִל*, *επένδυμα*, id est superiorē tunicam, *επωμίδα* verò, quod Hebraicè dicitur ephod, cum superius pallium significet &c. ¹³ *μορφώματα*.) Id est figurationes, siue formatiões, à verba *μορφώω*. ¹⁴ Cenotaphia.) *κενός* inanis, *τάφος* sepulchrum, vnde *κενοτάφια* dicuntur monumenta & statuæ repræsentantes veluti sepultum, cum illic corpus illius non adfit, cuiusmodi erat Achilli in Cherroneso. ¹⁵ Quorum, vt aiunt, voce.) Hoc est, illi pro me tibi narabant, vt cum dicimus salutabis illū meis verbis. ¹⁶ Præsens percontator præsentem.) Percontator hic verbum est, nō nomen verbale. ¹⁷ Sine teste, sine iudice.) Legi potest, & sine indice, hoc est sine eo qui prodat quod dixerim. ¹⁸ Iuxta Aesopici canis fabulam.) Extat apologus de cane, qui cū vmbra vidisset in aqua maiorem, dum ad eam diducto ritū snhiat, hoc quoque carniū, quod ore tenebat, amisit.

Pectorale.

Cosymbos.

Subuculā.

E

ARGVMENTVM EPistolæ sequentis.

Historiam de iudicio Solomonis, per allegoriam interpretatur de ecclesia ex gentibus congregata, & synagoga Iudæorum.

HIERONYMVS RVFFINO.

Mltum in vtranque partem crebrò fama mētitur, & tā de bonis mala, quàm de malis bona, falso rumore cōcelebrat. Vnde & ego gaudeo quidem super testimonio erga me sanctitatis, tuæ, & amore sancti presbyteri Eusebij: nec dubito quin me publicè prædicetis, sed tacitum vestræ prudentiæ iudicium pertimesco. Itaque obsecro, vt magis memineritis mei, & dignum vestra laude faciatis. Quòd primus ad officium prouocasti, & mihi secundæ in rescribendo partes datæ sunt, non venit de incuria in amicos, sed de ignoratīa. Si enim scissem, præoccupassem sermonem tuum. Interpretatio iudicij Solomonis super iurgio duarum mulierum meretricum, quantum ad simplicem historiam pertinet, perspicua est: quòd puer annorum duodecim contra atatis suæ mēsuram de intimo humanæ naturæ iudicari affectu. Vnde & admiratus est & pertimuit illum omnis Israël, quòd scilicet eum manifesta non fugerent, qui tam prudenter abscondita deprehendisset. Quantum autem ad typicos pertinet intellectus, dicente Apostolo: Hæc omnia in figura cōtingebant illis (scripta sunt autem ¹ de nobis, in quos fines seculorum decurrerunt) quidam Græcorum autumant super synagoga & ecclesia sentiendum, & ad illud tempus cuncta referenda, quando post crucem & resurrectionem, tam in Israël quàm in gentiū populo verus Solomon, id est pacificus regnare cœperit. Quòd autem adulteræ & meretrices, synagoga

3. Reg. 3

1. Cor. 10

G goga & Ecclesia dicantur in scripturis, nulla dubitatio est, & hoc prima fronte videtur esse blasphemum. Cæterum si recurramus ad prophetas, Osee scilicet qui accepit vxorē fornicariam, & generat filios fornicationis, & deinde adulteram: & ad Ezechiel qui Hierusalē quasi meretricē arguit, quod secuta sit amatores suos, & diuaricauerit omni transeunti pedes, lupanarq; in loco celebri extruxerit, animaduertemus Christum idcirco venisse, vt meretrices donaret matrimonio, & de duobus gregibus vnum ouile faceret, medioq; pariete destructo, in easdem caulas oues prius morbidas congregaret. Hæc sunt duæ virgæ, quæ iunguntur in Ezechiel, & de quibus per Zachariam dominus refert: Et assumpsi mihi duas virgas, vnā vocaui decorem, & alteram vocaui funiculos, & paui gregem. Mulier quoque illa meretrix in euangelio, quæ pedes Iesu lachrymis lauat, crine detergit, & cui peccata omnia dimittuntur, manifestè pingit ecclesiam de gentibus congregatam. Hæc idcirco in prima fronte replicauit: ne cui videatur incongruum, si synagoga & ecclesia meretrices dicantur, quarum vna Solomonis iudicio, filij possessione donata est. Prudens quærat auditor, quomodo meretrix sit Ecclesia: quæ non habet maculam, neque rugam? Non dicimus ecclesiā permanisse meretricem, sed fuisse. Nam & in Simonis leprosi domo saluator scribitur inisse conuiuium, vtique non quia leprosus erat eo tempore quo habebat hospitem saluatorem, sed quia leprosus antè fuerat. Matthæus quoq; in catalogo Apostolorum publicanus dicitur, nõ quò permãserit publicanus post Apostolicam dignitatem, sed quia prius fuerit publicanus: vt vbi superabundauit peccatum, superabundaret & gratia. Simulq; considera quid dicat ecclesia contra synagogam calumniatricem: Ego & mulier hæc habitabam id domo vna. Post resurrectionem enim domini saluatoris, vna de vtroque populo ecclesia congregata est, & quàm elegãter: Peperi, inquit, apud eam in cubiculo. Ecclesia enim de gentibus, quæ non habebat prius legem & prophetas, peperit in domo synagoga: nec egressa est de cubiculo, sed ingressa. Vnde dicit in Cantico canticorum: Introduxit me rex in cubiculum suum. Et iterum: Et quidem non spernam te. Assumens introducã te in domum matris meæ, & in cubiculum ei⁹ quæ me genuit. Tertia autem die: Postquã ego peperit, peperit & hæc. Si consideres Pilatum lauante manus atque dicentem: Mundus ego sum à sanguine iusti huius: si centurionem ante patibulum confitentem: Verè hic erat filius dei: si eos qui ante passionem per Philippum dominum videre desiderant: haud ambiges primam peperisse ecclesiam: & postea natum populum Iudæorū, pro quo dominus precabatur: Pater ignosce eis, quod enim faciunt, nesciunt. Vnãq; die credidere tria milia: & alia die quinq; milia. Et eramus simul (multitudinis enim credentium erat cor vnum, & anima vna) nullusq; alius in domo nobiscum, exceptis nobis duabus, non blasphemantium Iudæorum, non gentilium idolis seruentium. Mortuus est autem filius mulieris huius nocte. Dum enim legis sequitur obseruantiam, & gratiæ euãgelij, iugum Mosaicæ doctrinæ copulat, tenebrarum errore cooperta est. Oppressitq; eum mater sua dormiens, quæ non poterat dicere: ego dormio, & cor meum vigilat, Media nocte consurgens, tulit filiū de latere ecclesiæ dormientis, & in suum collocauit sinum. Relege totam ad Galatas Apostoli epistolam, & animaduertes quomodo filios Ecclesiæ suos facere sy-

nagoga festinet, & dicat Apostolus: Filioli mei quos iterum parturio, donec Christus formetur in vobis. Vnum tulit, nõ vt possideret, sed vt occideret. Non enim amore fecit hoc filij, sed æmulæ odio, & suum mortuū per legis cerimonias in sinum ecclesiæ supposuit. Longum est si velim singula percurrere, quomodo per Apostolum Paulum, & ecclesiasticos viros intellexit ecclesia, non esse suum filium, qui tenebatur in lege: & in luce cognouerit, quem in tenebris non videbat. Inde iurgium ortum est præsentem rege, altera dicente: filius tuus mortuus est, meus autem viuit, altera respondente, mentiris, filius quippe meus viuit, & filius tuus mortuus est: atque in hunc modum contendebant coram rege. Tunc rex Solomon (qui manifestè saluator accipitur, secundum psalmum septuagesimum primū, qui titulo Solomonis inscribitur, vbi nulla dubitatio est: quin cuncta quæ dicantur, non Solomoni mortuo, sed Christi conueniant maiestati) simulat ignorantiam, & humanos pro dispensatione carnis mentitur affect⁹, sicut in alio loco: Vbi posuistis Lazarum? Et ad mulierem fluentem sanguine, quis me tetigit? Gladium postulat, de quo dixerat: Nolite putare quòd venerim pacem mittere super terrã: non veni pacem mittere, sed gladium. Veni enim diuidere hominem contra patrē suum, & filiam contra matrem suam, & nurum cõtra focrum suam: & inimici hominis domestici eius: & tentat naturam naturæ dominus, vultq; secundum vtriusq; voluntatem, viuente filium in legem gratiãq; diuidere: non quòd probet, sed quòd ad arguendum calumniam synagoga, hoc velle se dicat. Illa quæ volebat ecclesiæ filium in gratia viuere, nec per baptismum liberari, libenter habet diuidi puerum: non vt possideat, sed vt interficiat. Ecclesia quæ scit suum esse, libenter concedit æmulæ, dum viuat saltem apud aduersariam: ne inter legem diuisus & gratiam, saluatoris mucrone feriat. Vnde dicit Apostolus: Ecce ego Paulus dico vobis, quòd si legē obseruatis, Christus vobis nihil prodest. Hæc sub allegoriæ nubilo dicta sunt. Cæterum optimè nouit prudentia tua, nõ easdem esse regulas in Tropologia vmbri, quæ in historiæ veritate. Quòd sicubi pedem offendimus, & sapienti lectori friuolum videatur esse quòd scripsimus, culpam in autorem referat. Nos enim & hæc ipsa in lectulo decumbentes, longaq; ærotatione confecti, vix notario celeriter scribenda dictauimus: non vt implemus materiam, sed ne tibi in principio amicitiarum aliquid imperanti, videremur negare. Ora nobis à domino sospitatem, vt post duodecim menses, quibus iugi languore confectus sum, possim aliquid dignum vestræ scribere voluntati: & ignosce si scatens oratio, cursu non solito fluat. Non enim eodem lepõre dictamus quo scribim⁹: quia in altero sepe stilum vertimus, iterum quæ legi digna sint scripturi: in altero quicquid in buccam venerit celeri sermone cõuoluimus. Caninium libenter vidi, qui narrare tibi poterit quàm difficile & periculosum manus dextræ, vsque in præsentem diem quo ista dictaui, vulnus sustinuerim.

SCHOLIA.

DE nobis. Quidam mutarāt, ad doctrinam nostram: cum Hieronym⁹ sententiã magis reddiderit, quàm verba Pauli, cum superius dixerit, hæc autem fuerunt figuræ nostri: sic enim habent Græca. 2. Mentitur affectus. Mentitur eleganter posuit, pro imitatur: quàm sic quoque durum est Christo tribuere simulatos affectus: sed præ se ferebat quædam, vt ignorantiam interrogando, quæ in illo non erat. 3. Sepe stilum vertimus. Cuspide stili

Gala. 4
K

sal. carnis
nõ mētitur,
sed meli⁹ af
fert, affect⁹,
Ioan. 11
Matth. 9.
Marci. 6
Matth. 10
L

Gala. 5

M

Mentiri.

stilū vertere
stili

A stili scribebāt olim: obtusiore parte debebant. Retulit autem carmen Horatij. Sape stilum vertas, iterum quæ digna legi sunt scripturus.

ARGVMENTVM EPI-
stolæ sequentis.

Ex annorum supputatione, docet Solomonem & Achaz ante pubertatis annos genuisse liberos. Verum ab huiusmodi quæstionibus anxie tractandis dehortatur, quod in litera nihil sit fructus, in allegoria plurimum.

HIERONYMVS VITALI.

Enon nauclerus, per quem mihi dicis tuæ sanctitatis literas esse transmissas: vnam tantum & breuem epistolam beati papæ Damasi amabilis reddidit, solita munuscula continentem. Satisque miror quid causæ fuerit, vt cum in benedictionibus & tuis & illius perferendis fidelis extiterit, in retenta epistola negligens comprobetur. Neq; enim te falli arbitror discipulum veritatis, nisi forte Græco homini Latinus sermo inter chartulas oberrauit. Itaque ad secundam rescribo epistolam, quam mihi sanctus filius meus Heraclius diaconus reddidit, in qua inter cætera deprecaris: vt exponam tibi causas, quare Solomon & Achaz vndecim annorum, filios genuisse dicantur. Si enim duodecimo anno Solomon super Israël accepit imperium, & quadraginta annis regnavit in Hierusalem: filiusq; eius Roboam cum quadragesimū annum ageret aetatis, patri successit in regnum: perspicuum est vndecim annorum fuisse Solomonem, siue decem, quia decem menses à cōcepti vsq; ad partum sibi mater vëdicat. Rursum Achaz filius Ioathan cum viginti esset annorum, rex constitutus est super duas tribus, id est, Iudā & Benjamin, regnavitq; annis sedecim: quo mortuo, Ezechias cum vicesimum & quintū annum ageret aetatis, patri successit in regnū. Ex quo intelligitur Achaz quoq; vndecimo siue decimo anno, Ezechiam filium procreasse. Et si quidē in historiis aliter haberent Sepuaginta interpretes, aliter Hebraica veritas: confugere poteramus ad solita præsidia: & arcem linguæ tenere vernaculæ: nunc verò cum & ipsam authenticum, & cæteri interpretes pari autoritate consentiant, non in scriptura, sed in sensu est difficultas. Quis enim crederet mortaliū, vt vndecim annorum puer generaret filium? Multa & alia dicuntur in scripturis, quæ videntur incredibilia, & tamen vera sunt. Neque enim valet natura contra naturam dominum: aut potest vas figulo dicere: quare me ita fecisti, aut ita? Licet quod pro miraculo signo atq; portentoso sit, legem natura facere non possit. Num quia nostra ætate duplex Lydde natus est homo, duorum capitum, quatuor manuum, vno ventre & duobus pedibus, omnes homines ita nasci necesse est? Legamus veteres historias, & maxime Græcas ac Latinas, & inueniemus Australibus hostiis, secundum errorem veterum portentuosas soboles, tam in hominib; quàm in armetis ac pecudibus expiatas. Audiui, domino teste non mentior, quædā muliercula cum expositum nutriet infan-
tem, & instillaret cibos, ac nutricis officio fungeretur, cubaretq; cum ea paruulus, qui vsque ad decimum iam peruenerat annum: accidit, vt plus quàm pudicitia patitur, se mero ingurgitaret: accensaq; libidine, obscœnis motib; ad coitum duceret infan-
tem. Prima ebrietas, alterius noctis & cæterarū deinceps fecit cōsuetudinem. Nec dum duo menses fuerant euoluti, & ecce femina vterus intumuit. Quid plura? dispensatione dei factum est: vt quæ cōtra naturam, simplicitate paruuli in tōtemptū dei abutebatur, à naturæ domino prodere-

tur: impleto sermone quo dicitur: Nihil occultū quod non reueletur. Simulq; cōsideremus, quod occultè scriptura & Solomonē & Achaz, voluptatis & impietatis accuset. Vterq; enim cum esset de stirpe Dauid, recessit à domino: & alter in tantū secutus est libidinem, vt septuaginta habuerit vxores, & trecetas cōcubinas, & adolescentulas: & scorta passim, quorum nō erat numerus: neglectoq; deo patrum suorū, extruxerit idola gentium plurimarū, & fuerit, non vt prius iedidia, id est, amabilis domini, sed amator mulierum: Alter miserit ad regem Assyriorum, auxilium postulans, & in tempore angustie suæ, auxerit cōtemptum in dominū, immolaueritque diis Damasci victimas percussoribus suis, & in omnibus vrbibus Iuda, extruxerit aras ad cremandum thus, atque ad iracundiam pronocauerit dominum deum patrum suorum: intantum vt direptis vasis domus domini atque confractis, clauferit ianuas templi dei, & fecerit sibi altaria in vniuersis angulis Hierusalem, ambulaueritq; in viis Regum Israël, & statuas fuderit Baalim, & adoleuerit incensum in valle filiorum Ennon, & lustrauerit filios suos in igne, iuxta ritum gentium, quas interfecit dominus in aduentu filiorum Israël. Ex quo perspicuum est, homines à parua ætate libidini deditos, immatura eorum sobole demonstrari, quod etiam eo tempore peccare cœperint, quo natura nō patitur. Ad summam illud dici potest, quod in regno Dauid Solomon cum duodecim esset annorum, solium patris obtinuerit: & postea, quia scriptura reliquit incertum, vixerit Dauid regnante iam filio aliquod annos, qui sibi & nōn Solomoni imputentur: mortuo autem patre post filius regnauerit annis quadraginta, quos sine parente regnavit: atque ita & initium regni Solomonis, & tempus quo solus ipse regnavit, ab historia demonstratū. Nec tamen omnes annos vitæ illius quinquaginta tantū & duorum annorum circulis cōtineri. Sin autē dubitas, quod regnātib; filiis, patribusq; viuentibus non filiis tempus regni eorū, sed parentibus imputetur: lege ipsum Regnorū volumen, & inuenies, quod Ozias rex Iuda postquā lepra percussus est, habitauit in domo separata, & filius eius Ioathan imperiū rexit, iudicaueritq; populum terræ, vsque ad diem mortis patris sui: & tamen post mortem illius cum viginti quinq; esset annorum, sedecim annis regnasse dicatur: quos solus ipse regnauerit. Quod de Solomone intelleximus, & de Achaz similiter intelligendum est, qui Ioathæ filius, Ezechia pater fuerit. Audiui quendam Hebræum huiuscemodi narrare fabulam iuxta prophetiam Esaia, quam inter decem visiones nuper interpretatus sum, quod mortuo Achaz, Philistæa latata sit, & scriptura postea cōminetur ac dicat: Ne læteris Philistæa omnis tu: quoniam cōminuta est virga percussoris tui. De radice enim colubri egredietur regulus, & semen eius absorbes volucrum: hoc est de Achaz constituetur rex Ezechias. Ex quo intelligi voluit, non statim post mortem patris, filium imperio subrogatum, sed vel seditionibus populi, vel quibusdā inter se regnis, id est, Iuda ac Samaria discordantibus, aut certè prementibus malis, & hincinde cōsurgentibus bellis, regnum eius fuisse dilatatum. In rebus obscuris diuersas ponimus opiniones, vt non tam scribere, quàm loqui tibi coram videamur. Cæterum Apostolus interminabiles genealogias & Iudaicas fabulas prohibens, de istiusmodi mihi videtur interdicere quæstionibus. Quid enim prodest hæere in litera, & vel scriptoris errorem, vel annorum seriem calu-

B
3. Reg. 11
& 2. Par. 29
2. Paralip. 12

4. Reg. 16
& 2. Par. 28
4. Reg. 18
& 2. Par. 29

Roma. 9
Monstrum.

D
Matth. 10

3. Reg. 11

4. Reg. 16
& 2. Par. 28

4. Reg. 19
& 2. Par. 27

2. Paralip. 27 & 28

Esaia. 14

ad Titum. 1

Gniari, cum manifestissime scribatur: Litera occidit, spiritus autem viuificat: Relege omnes & veteris & noui testamenti libros, & tantam annorum reperies dissonantiam, & numerum inter Iudam & Israel, id est, inter regnum vtrunque confusum, vt huiusmodi hærere quæstionibus non tam studiosi, quam ociosi hominis esse videatur. Munuscula à te missa libenter suscepi, & impendio precor, vt in amore quo nos appetere cœpisti, ad finem vsque perdures. Non enim cœpisse, sed permansisse virtutis est. Nostra vicissim per Desiderium missa suscipe.

SCHOLIA.

I Vm in benedictionibus.) *εὐλογίας* Paulus beneficia vocat vltro missa amicis, siue à colligendo, siue quod bene ominatis verbis eiusmodi donare oporteat.

2 Lingue tenere vernacule.) Id est Hebræe, quæ propria est eius historie, & ad quam summum in difficultatibus est suffugium. **3** Lustralibus hostiis.) Lustrare expiare est: vnde hostiæ lustrales quibus expiatur portentum, numen aliquod offensum indicans. **4** Non tam studiosi quam ociosi.) Si ociosum est in his torquere simul ac torqueri quæstionibus, quæ tamen ad historie sacræ veritatem pertinent, quid sentiendum de nonnullis sophisticis controuersis, quæ nec finem habent vllum, nec vltimum?

ARGVMENTVM EPISTOLÆ SEQUENTIS.

Taxat Rheticiū Heduarum episcopū, qui perperam interpretatus sit Tharsis pro Tarso Ciliciæ: & aurū Ophaz ad Petrum accomodet, quia dictus sit Cephaz. Hominis eloquentiam non improbat, eruditionem & iudicium non probat.

HIERONYMVS MARCELLAE.

Nuper cum Rhetici Augustudunensis episcopi, qui quondam à Constantinopolitano imperatore sub Siluestro episcopo, ob causam Montensium missus est Romam, cōmentarios in Canticum canticorum perlegissem, quod Hebræi vocant, *סִיר הַשִּׁירִים*, vehementer miratus sum, virum eloquentem præter ineptias sensuum cæterorum, Tharsis urbem, putasse Tarsum, in qua Paulus Apostolus natus sit: & aurum Ophaz, Petrum significare: quia Cephaz in euāgelio, id est Petrus sit appellatus. Habuerat utique & in Ezechiele id ipsum verbum, vbi de quatuor animalibus scribitur: Et species rotarum sicut species Tharsis. Et in Daniele de domino: Et corpus eiusdem vt Tharsis, quod Aquila chrysolithū: Symmachus hiacynthum interpretantur. Et in psalmo: In spiritu violento conteres naues Tharsis. Et inter lapides qui in ornatu sacerdotis, tribuum nominibus sculpti sunt, eiusdem lapidis nomē inseritur: & omnis ferè scriptura hoc vocabulo referta est, De Ophaz verò quid dicam, cum supradictus Daniel propheta in tertio anno Cyri regis Persarum, post tres hebdomadas ieiunij atque tristitiæ dicat: Extuli oculos meos, & vidi, & ecce vir vnus vestitus baddim, & renes eius cincti auro Ophaz. Plura quippe apud Hebræos auri sunt genera. Vnde ob distinctionem, nunc Ophaz positum est, ne quis Zaab putaret, quod in Genesi nasci cum lapide carbunculo prædicatur. Quæris si Tharsis lapis chrysolithus sit, aut hiacynthus, vt diuersi interpretes volunt, ad cuius coloris similitudinem dei species scribatur: quare Ionas propheta, Tharsis ire velle dicatur, & Solomon & Iosaphat in Regnorum libris naues habuerint, quæ de Tharsis solitæ sint exercere commercia. Ad quod facilis est responsio, homonymum esse vocabulum, quod & India regio ita appelletur, & ipsum mare, quia ceruleum sit: & sæpe solis radiis per-

cussum, colore supradictorum lapidum trahat, & à colore nomen acceperit. Licet Iosephus pro Tharsis mutata, Græcos putet Tarsum appellare pro Tharsis. Innumerabilia sunt, quæ in illius mihi commentariis sordere visa sunt. Est quidem sermo compositus, & Gallicano cothurno fluens: sed quid ad interpretem, cuius professio est non quod ipse disertus appareat, sed quod eum qui lecturus est, sic faciat intelligere, quomodo ipse intellexit qui scripsit. Rogo non habuerat decem Origenis volumina? Non interpretes cæteros? Non certè aliquos necessarios Hebræorum, vt aut interrogaret, aut legeret, quid sibi vellēt quæ ignorabat? Sed tam malè videtur existimasse de cæteris, vt nemo possit de eius erroribus iudicare. Frustra ergo à me eiusdem viri commentarios postulas, cum mihi in illis displiceant multo plura quam placeant. Quod si opposueris, cur cæteris dederim: audies, non omnes iisdem vesci debere cibis. Iesus in deserto plures hordeaceis panibus pascit: frumentaceis pauciores. Corinthij in quibus audiebatur fornicatio qualis nec inter gentes, lacte pascuntur, quia necdum poterant solidum cibum capere. Ephesij autem in quibus nullum crimen arguitur: ab ipso domino cœlesti vescuntur pane, & sacramentum quod à seculis absconditum fuerat, agnoscunt. Neque verò eorum qui à me exemplaria acceperunt, vel autoritate vel ætate ducaris, cum & Daniel puer senes iudicet, & Amos pastor caprarum, in sacerdotum principes inuehatur.

SCHOLIA.

1 Nuper cum Rhetici.) Meminit huius in catalogo viro- rum illustrium. **2** Homonymum esse vocabulum.) Hoc est æquiuocum, cum eadem vox res diuersas declarat. **3** Sed tam malè existimasse videtur.) Quid si legisset Hieronymus portenta quæ nunc passim legimus in commentariis recentium interpretum, tam impudenter insulsa, vt videantur sibi scripsisse, non hominibus.

ARGVMENTVM EPISTOLÆ SEQUENTIS.

De diuisione psalterij, & autoribus ac titulis psalmodiarum instruit Sophronium, parantem psalmos ex Hebræa veritate versos ab Hieronymo, in Græcam transferre linguam.

HIERONYMVS SOPHRONIO.

Scio quosdam putare psalterium in quinque libros esse diuisum: vt vbiq; apud Septuaginta interpretes scriptum est, *γένεσις γένος*, id est, fiat fiat, finis librorum sit: pro quo in Hebræo legitur, amen amen. Nos autem Hebræorum autoritatem secuti, & maxime Apostolorū, qui semper in nouo testamento, psalmodiarum librum nomināt, vnū asserimus psalmodiarum volumen. Psalmos omnes eorum testamur autorum, qui ponuntur in titulis, Dauid scilicet, Asaph & Idithum, filiorū Core, Eman Ezrahita, Moysi & Solomonis: & reliquorum quos Esdras primo volumine comprehendit. Si enim amen: pro quo Aquila transtulit *πεπρωμένως* in fine tantummodo librorum poneretur: & non interdum, aut in exordio, aut in calce sermonis siue sententiæ: nunquam saluator in euāgelio loqueretur: Amen amen dico vobis: nec Pauli epistolæ, in medio illud opere continerent. Moyses quoque & Hieremias: & cæteri in hunc modum multos haberent libros: qui in medijs voluminibus suis, amen frequenter interserunt. Sed & numerus viginti duorum librorum Hebraicorum, & mysterium eiusdem numeri cōmutabitur. Nam & titulus ipse Hebraicus, *סֵפֶר תְּהִלִּים* quod interpretat̄ volumē hymnorum,

K
Irepercuti

Gallicanus
cothurnus.
† florens.

Matth. 14
& Ioan. 6
Mat. 15. &
Marc. 8
1. Cor. 5
1. Cor. 3
Ephc. 6
L

Daniel. 13
Amos. 1
& 6.

Homonymum.

Psalmorum
libri.
M

Psalmorum
autores.

εὐλογίας

Lustrare.
Lustrales
hostiæ.

Ioan. 1

Ezech. 10

Daniel. 10

Psal. 47

Exod. 28

Gen. 2.

Ion. 2. 1
3. Reg. 10
& 2. Para. 9
& 20
Tharsis.

A hymnorum, Apostolicæ auctoritati congruens non plures libros, sed unum volumen ostendit. Quia igitur nuper cum Hebræo disputans, quædam pro domino salvatore de psalmis testimonia protulisti: volensque te illudere per sermones penè singulos, asserbat non ita haberi in Hebræo, ut tu de Septuaginta interpretibus opponebas: studiosissimè postulasti, ut post Aquilam & Symmachum & Theodotionem novam editionem Latino sermone transferrem. Aiebas enim te magis interpretum varietate turbari, & amorem tuum quolibet, vel translatione vel iudicio meo esse contentum. Unde impulsus à te, cui & quæ possum debeo, & quæ non possum: rursus me obtractatorum latratibus tradidi, maluique te vires potius meas, quam voluntatem in amicitia requirere. Certè confidenter dicam: & multos huius operis testes citabo, me nihil duntaxat sententiæ de Hebræica veritate mutasse. Sicubi ergo æditio mea à veteribus discreparit; interroga quemlibet Hebræorum, & liquidò pervidebis me ab æmulis frustra lacerari, qui malunt contemnere videri præclara, quam discere. Peruersissimi homines. Nam cum semper novas expetant voluptates, & gulæ eorum vicina maria non sufficiant, cur in solo studio scripturarum, veteri sapore contenti sunt? Nec hoc dico, quò prædecesores meos mordeam; aut quicquam his arbitrer detrahendum: quorum translationem diligentissimè emendatam, olim meæ linguæ hominibus dederim: sed quòd aliud sit in ecclesiis Christo credentium psalmos legere: aliud Iudæis singula verba calumniantibus, respondere. Quod opusculum meum, si in Græcum, ut polliceris, transtuleris, & imperitiæ meæ doctissimos quosque viros testes facere volueris, dicam tibi illud Horatianum: + In sylvam ne ligna feras. Nisi quòd hoc habebo solamen, si in labore communi intelligam mihi & laudem & vituperationem tecum esse communem.

Nota.

B

SCHOLIÀ.

ῥένοιο γένοιο, Id est, fiat, fiat.) Optantis est, esse verum quod dictum est. 2 Pro quo Aquila transtulit ἀπιστολίδος.) Id est, fideliter. 3 Nam & titulus ipse Hebræicus.) ἱμῶν volumen est Hebræis, ἱμῶν hymnus. 4 In sylvam ne ligna feras.) Fingit Horatius sic se monitum à Romulo per Iovium, quòd natus citra mare, Græcos versus pararet scribere: cum apud Græcos satis esset poetarum. In sylvam ne ligna feras insani, ac si Græcorum magnas malis implere ceteruas.

ARGUMENTVM EPistolæ sequentis.

Collatione voluminum facta, docet quibus in locis æditio Septuaginta dissonat ab Hebræica veritate: & interpretibus cæteris inter se, ut sæpe faciunt, discordantibus, indicat quid potissimè sit sequendum. Hoc opus quoniã reperi satis diligenter emendatū opera Ioannis Canonis, viri literarum Græcarum peritissimi, & quod ad huiusmodi negotium, non minus habebat momenti, summa fide parique diligentia, præterea clarissimi viri Ioannis Capnionis: postremo fratrum Americiorum: illorum studio contentus, non putavi meo labore opus esse. Respondet autem Germanis quibusdam, ostendens quomodo restitui debeant depravata in psalmis, iuxta Hebræicam veritatem, & Septuaginta editionem ab ipso Hieronymo sub asteriscis & obelis prius traditam.

DIVVS HIERONYMVS, Suniæ & Fretelæ.

Erè in vobis Apostolicus & propheticus sermo completus est: In omnem terram exiit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum. Quis hoc crederet, ut barbarâ Getarum lingua Hebræicam quæret veritatem, & dormitantibus, imò

Psalm 18

Tomus tertius.

contententibus Græcis, ipsa GERMANIA, spiritus sancti eloquia scrutaretur? In veritate cognovi, quoniã non est personarum acceptor deus, sed in omni gente, qui timet deum, & operatur iustitiam, acceptus est illi. Dudum callosa tenendo capulum manus, & digiti tractadis sagittis aptiores, ad stilum calamūque mollescunt: & bellicosa pectora, vertuntur in mansuetudinem Christianam. Nunc & Esaiæ vaticinium cernimus opere cõpletum. Concident gladios suos in aratra, & lanceas suas in falces, & non assument gens contra gentem gladium, & non discent ultra pugnare. Rursumque in eodem: Pascetur lupus cum agno, & pardus requiescet cum hædo, & vitulus, & leo, & taurus pascetur simul, & puer parvulus ducet eos: & bõs & virius in commune pascuntur, parvuliq; eorum erunt pariter: & leo & bõs comedet paleas: nõ ut simplicitas in feritate transeat, sed feritas discat simplicitatē. Quæritis à me rem magni operis & maioris invidiæ: in qua scribentis nõ ingenium, sed eruditio comprobetur: ut dum ipse cupio de cæteris iudicare, iudicandū me omnibus præbeam: & in opere Psalterij iuxta distinctionē schedulæ vestræ, ubicunq; inter Latinos Græcosq; cõtentio est: quid magis Hebræis cõveniat, significet. In quo breviter illud admoneo: ut sciatis aliam esse æditionē quã Origenes & Cæsariensis Eusebius, omnesq; Græciæ tractatores κοινῆ, id est, communem appellant, atque vulgatam, & à plerisque nunc ἁγιανθῆς dicitur: aliam Septuaginta interpretum, quæ & in ἐξαπλοῆς codicibus reperitur, & à nobis in Latinum sermonem fideliter versa est, & Hierosolymæ atque in Orientis Ecclesiis decantatur. Super qua re & sanctus filius meus Avitus sæpe quæsierat. Et quia se occasio fratris nostri Firmi presbyteri dedit, qui mihi epistolam vestram reddidit à vobis, scribens in commune respõdeo, & me magnam amicitiam libero sænore: quod quanto magis solvimus, plus debemus. Sicut autem in novo testamento, si quando apud Latinos quæstio exoritur, & est inter exemplaria varietas, recurrimus ad fontem Græci sermonis, quo novum scriptum est instrumentum: ita in veteri testamento, si quando inter Græcos Latinosque diversitas est, ad Hebræicam recurrimus veritatem: ut quicquid de fonte proficiscitur, hoc quæramus in rivulis, κοινῆ autem ista, hoc est cõmunis æditio, ipsa est quæ & Septuaginta. Sed hoc interest intervtrãque, quòd κοινῆ pro locis & temporibus & pro voluntate scriptorum veterum corrupta æditio est. Ea autē quæ habetur in ἐξαπλοῆς, & quã nos vertimus, ipsa est quæ in eruditorum libris incorrupta & immaculata, Septuaginta interpretum translatio reservatur. Quicquid ergo ab hac discrepat, nulli dubium est, quin ita & ab Hebræorum auctoritate discordet. Prima de quinto psalmo quæstio fuit. Neque habitabit iuxta te malignus. Pro quo habetur in Græco δι' ἡχοικίας σοι ποιηθῆς, siue ποιηθῆναι, ut vulgata æditio continet, & miramini cur ἡχοικία, id est, incolatum Latinus interpres non verterit, sed pro hoc posuerit habitationem, quæ Græcè dicitur κατοικία, quod quidē in alio psalmo fecisse contineatur. Hei mihi, quia incolatus meus prolongatus est. Et in decimoquarto psalmo, rursus pro incolatu, habitationem posuit: Domine quis habitabit in tabernaculo tuo. Et sciendum quòd si voluerimus dicere: Domine quis incolet tabernaculum tuum, vel illud de quinto: Neque incolet iuxta te malignus, perdet euphoniã: & dum interpretationis κακοζήλιον sequimur, omnē decorem translationis amittimus, & hæc

D Acto. 10

Esaiæ. 2. & Micheæ. 4.

Esai. 11. & 65

E

F

Psalm 18

d ij esse

G esse regulā boni interpretis, vt idioma alterius linguæ suæ linguæ exprimat proprietate, quod quidē & Tullium in Prothagora Platonis, & in Oeconomico Xenophontis, & in Demosthenis cōtra Aeschynem oratione fecisse conuincimus, & Plautum, Terentiū, Cæciliūq; eruditissimos viros in Græcis comædiis trāstulerunt. Neq; ex eo quis Latinā linguam angustissimam putet, quod nō possit verbū de verbo transferre, cum etiam Græci pleraq; nostra, per circūitus transferant, & verba Hebraica non interpretationis fide, sed linguæ suæ proprietatibus nitantur exprimere. De eodem psalmo: Dirige in conspectu meo viam tuam: pro quo habetur in Græco κατεύθυνον ἐνώπιόν σου τὴν ὁδόν μου, hoc est, dirige in conspectu tuo viam meam: quod nec Septuaginta habent, nec Aquila, nec Symmachus, nec Theodotio, sed sola καὶνὴ additio. Deniq; & in Hebræo ita scriptum reperi: haiesar lephanai darchecho דַּרְכֵי יְהוָה לְפָנַי, quod omnes voce simili transtulerunt: dirige in conspectu meo viam tuam: secundum illud quod in oratione dominica dicitur: Pater noster qui es in cœlis, sanctificetur nomen tuum: non quod nobis orantibus sanctificetur, quod per se sanctum est: sed quod petamus, vt quod per naturam sui sanctum est, sanctificetur in nobis. Ergo & nunc propheta postulat: vt via domini quæ per se recta est, etiam sibi recta fiat. De sexto psalmo: Erubescant & conturbentur vehementer omnes inimici mei: & dicitis, vehementer, in Græco non haberi. Scio, sed hoc in additione vulgata. Caterum in Hebræo habet meod מֵעוֹד, id est, vehemēter & omnes σφόδρα similiter transtulerunt. De septimo psalmo: Iudica me domine, secundum iustitiam meam. Pro quo habetur in Græco, κατὰ τὴν δικαιοσύνην σου, id est, iuxta iustitiam tuā: sed & in hoc malè: in Hebræo autem zideki צִדְקָתִי habet, quod interpretatur iustitia mea: & non zidekatho צִדְקָתְךָ, quod iustitiam tuam sonat. Sed & omnes interpretes iustitiam meam, voce simili transtulerunt. Nec cuiquā videatur temerarium, quod iudicari se secundum iustitiā suam postulet, cum & sequēs versiculus, hoc ipsum significet: & secundū innocētiā meā super me: Et decimisexti psalmi hoc exordiū sit: Exaudi domine iustitiam meā. Et in decimosextimo quoq; dicatur: Retribuet mihi dominus, secundū iustitiā meā, & secundū puritatem manū mearum reddet mihi. In vigesimo quoq; quinto psalmo scriptum sit: Proba me dñe & teta me, vte renes meos & cor meū. Et in quarto psalmo dicatur: Cum inuocare exaudiuit me deus iustitiæ meæ. Et in octogesimoquinto psalmo: Custodi animam meā, quoniā sanctus sum. Iacob quoq; loquatur in Genesi: Et exaudiet me cras iustitia mea. De octauo psalmo: Quoniā videbo cœlos tuos: & dicitis quod, tuos, in Græco nō habeatur. Verū est, sed in Hebræo legitur samecha, שָׁמַיְךָ, quod interpretatur, cœlos tuos. Et de additione Theodotionis in Septuaginta interpretibus additum est sub asterisco: cuius rei breuiter vobis sensum aperiam. Vbi quid minus habetur in Græco ab Hebraica veritate, Origenes de translatione Theodotionis addidit, & signum posuit asteriscum, id est stellam, quæ quod prius absconditum videbatur, illuminet, & in mediū proferat. Vbi autem quod in Hebræo non est, in Græcis codicibus inuenitur, ὁβελός, id est, iacētē praposuit virgulam, quā nos Latine veru possumus dicere: quo ostēditur iugulandū esse & confodiendū, quod in authenticis libris nō inuenitur: quæ signa & in Græcorū Latinorumq; poematibus inueniū-

tur. In decimosexto psalmo: Oculi tui videāt equitates: pro quo in Græco vos legisse dicitis, δι ὀφθαλμοί μου ἰδέτωσαν ἐυθύτητας, id est, oculi mei videāt equitates: sed rectius oculi tui, quia & suprā dixerat: De vultu tuo iudicium meū prodeat: vt oculi domini in propheta recta operāte non praua, sed recta cōspiciant. In ipso: Custodi me vt pupillā oculi: dicitis in Græco legi φυλάξόν με κύριε ὡς κόρη ὀφθαλμοῦ, id est, custodi me domine, vt pupillam oculi: quod nec in Hebræo, nec vllō habetur interprete. In eodem: Exurge domine, præueni eum & supplanta eum: pro quo in Græco sit, ἀνάσθι κύριε πρόφρασον αὐτοὺς ἢ ὑποσκέλισον αὐτοὺς, id est: Exurge domine, præueni eos & supplanta eos. Sed melius si legatur in numero singulari. Siquidē de impio dictum est: de quo statim sequitur, præueni eum & supplanta eum: eripe ab impio animam meam: nulliq; dubium quin diabolus significet. Decimosextimo psalmo: Grando & carbones ignis. Et queritis cur Græci istum versiculum secundo non habeant interpositis duobus versibus. Sed sciendum, quia de Hebraico, & de Theodotionis additione, in Septuaginta interpretationem sub asterisco additum sit. In eodem: Qui perficit pedes meos tanquā ceruorū: pro quo scribitis in Græco intueniri, καταρτιζόμενος τοὺς πόδας μου ὡσεὶ ἐλάφου, id est, qui perficit pedes meos tanquā cerui: singularem numerū pro plurali. Sed in Hebræo pluralis numerus positus est caialoth מַלְאָכִים: & omnes interpretes pluralem numerū transtulerunt. In eodem: Et dedisti mihi protectionē salutis tuæ: pro quo in Græco vos legisse dicitis, καὶ ἔδωκάς μοι ὑπὸ ἀσπίσιν σου τηρίας μου, id est, & dedisti mihi protectionem salutis meæ. Sed in Hebræo iesacha יְשַׁחֲוֹ salutis tuæ significat, non meæ, quod & omnes interpretes transtulerunt.

In ipso: Supplantasti insurgentes in me, subtus me. Pro quo in Græco plus inuenisse vos dicitis, σὺ ὑπεπλάσθης πάντας τοὺς ἐπανισταμένους ἐπ' ἐμὲ, id est, supplantasti omnes insurgentes in me: sed omnes, additum est.

In eodem: Viuit dominus & benedictus deus meus. Et dicitis in Græco non haberi meus, ὃς κύριος ἢ ἐυλογητός ὁ θεός, id est, viuit dominus & benedictus deus: quod non sub asterisco, sed ab ipsis Septuaginta de Hebraica veritate translatum est, & cuncti interpretes in hac parte consentiunt. In eodē: Liberator meus de

gentibus iracundis. Pro quo in Græco vos inuenisse dicitis, ὁ ῥυθίς μου ὃς ἐχθρῶν μου δυνάτω, id est, liberator meus ab inimicis meis fortibus, siue potētibus. Et quia semel veritati studemus, si quid vel transferentis festinatione, vel scribentium vitio deprauatum est, simpliciter confiteri, & emendare debemus. In Hebræo nihil aliud habetur nisi hoc: Liberator me⁹ ab inimicis meis: Septuaginta autem, iracūdis addiderunt. Et pro gētib; tam in Hebræo, quā in cūctis interpretibus, inimici positi sunt: & miror quomodo pro inimicis, gentes mutatae sunt. De decimo octauo. Exultauit vt gigas ad currendam viam suam: & dicitis quod in Græco suam, non habeatur ἀγαλλιάσεται ὡς γίγας δραπετὴν ὁδόν, id est, exultabit vt gigas currere viā: sed hoc nos sub veru additū reperimus, & in Hebræo non esse manifestum est. De decimonono: Tribuat tibi secundū cor tuum: & dicitis in Græco vos in hoc versiculo additum nomen domini reperisse, δὲν σοι κύριος, id est, tribuat tibi dominus: quod superfluum est: quia ex superioribus ἐπὶ κοινῶ subaudit, vnde cœpit & psalmus: Exaudiat te dominus in die tribulatiōis: vt & hic sub eodem sensu dicatur: Tribuat tibi secundū cor tuū, id est, ipse

Math. 6.

H

L

M

Ex

A ipse dominus, de quo supra dictum est. In eodē: Exaudi nos in die, quā inuocauerimus te: pro quo legisse vos dicitis, *ἐν τῷ ἔμ, id est, in quacūque, sed superius cum Hebraica veritate concordat: vbi scriptum est, beiom* *ביום, id est, in die.* De vicesimoprīmo: Tu autē domine ne elongaberis auxilium tuum: dicitis inuenisse vos, meum: quod & verū est: & ita corrigendū. Neq; enim si quid scriptorū est errore mutatum: stulta debemus cōtentione defendere. In eodē: Vniuersum semē Iacob magnificate eum: pro quo in Græco scriptum sit, *ἀπαμ τὸ ἀπέρμα ἰακώε δ' ὀξάσατε αὐτόν, id est, glorificate eum.* Sed sciendum, quod vbiq; in Græco *δοξάσατε, id est, glorificate scriptū sit, Latinus interpres magnificate transtulerit, secundum illud quod in Exodo dicitur: Cantemus domino, gloriose enim magnificatus est, pro quo in Græco scribitur, δ' ὀξάσαι, id est, glorificatus est. Sed si in Latino transferatur, fit indecora translatio: & nos emēdantes psalterium olim: vbiq; sensus idem est, veterū interpretū consuetudinē mutare nolimus, ne nimia nouitate, lectoris studiū terremus. De vicesimosecundo: Calix meus inebrians quā preclarus est. Pro quo in Græco legisse vos dicitis, *ποτήριόν σου, id est, calix tuus.* Sed in *κοινῷ* hoc error obtinuit. Caterū & Septuaginta, & Hebræi, & omnes interpretes, calix meus habent, & Hebraicē dicitur *chosi* *חֹסִי* Alioqui si calix tuus esset, diceretur *choscha* *חֹשָׁה*. In vicesimoquarto: Confundantur omnes iniqua agentes: & dicitis quod omnes, in Græco non habetur, *ἀχωνθήτωσαν οἱ ἀνομοῦντες, id est, cōfundantur iniqua agentes: & bene: nam nec in Hebræo habetur, sed in Septuaginta sub verū additum est. In eodem: Innocentes & recti adhæserunt mihi, quia sustinui te: & dicitis in Græco vos reperisse, *ὅτι ὑπέμεινά σε κύριε, id est, quia sustinui te domine: quod superfluum est.***

De vicesimosexto: Et nunc exaltauit caput meum, super inimicos meos: pro quo in Græco vos inuenisse dicitis, *Ἐν τῷ ἰδ' οὐ ὑψώσε κεφαλῆν μου, id est, & nunc ecce exaltauit caput meum: sed ecce, superfluum est.*

In eodem: Exquisiuit facies mea: pro quo in Græco positum sit *ζητήσῃ σε τὸ πρόσωπόν μου, id est, quæsiuit te facies mea: sed melius superius est. De vicesimoseptimo: Exaudi vocem deprecationis meæ: pro quo vos inuenisse dicitis *ἰσάκουσον κύριε, id est, exaudi domine, sed & hoc additū est. Vicesimooctauo: Et in templo eius omnes dicent gloriam: pro quo in Græco *καὶ ἐν τῷ ναῷ αὐτοῦ πάντες τὴν λέγουσιν δόξαν, id est, & in templo eius omnis qui dicit gloriam. Quod si transferre voluerimus ad verbum, omnis quis in *κακοκλίαν* interpretationis incurrimus, & fit absurda tranillatio.***

In eodem: Dominus diluuium inhabitare facit: pro quo vos legisse dicitis, *κύριε τὸν κατακλιςμὸν κατόικῃ, id est, dominus diluuium inhabitat, quorum prius pertinet ad gratiam credentium: secundum ad eius, in quo credunt, habitaculum. Sed quia iofab *בֵּית* verbum ambiguum est, & potest vtrūq; sonare: nam sessio & habitatio dicitur, & in ipso psalmo de gratia baptismatis dicitur: Vox domini super aquas multas: & vox domini præparatis ceruos, & reuelauit condensa, & in templo eius omnis dicet gloriam: de ipsis sentiri volumus qui glorificant dominum, & interpretati sumus, dominus diluuiū inhabitare facit. De tricesimo: Quoniam tu es protector meus. Rursum & in hoc loco additū est nomē domini, *ὁ προστασίς μου κύριε, id est, quoniam tu es protector meus domine. Et ne eadē inculcem, obseruare debetis nomē domini & dei sapissimē**

additum, & id vos debere sequi, quod de Hebraico & D de Septuaginta interpretibus emēdauius. In eodē: Ego autem dixi in excessū mentis meæ: pro quo in Latinis codicibus legebatur, in pauore meo, & nos iuxta Græcum transtulimus *ἐν τῷ ἐκείσσει μου, id est, in excessū mentis meæ. Aliter enim Latinus sermo *ἐκείσσει* exprimere non potest, nisi mentis excessum. Aliter me in Hebraico legisse noueram, in stupore & admiratione mea. Tricesimoprīmo: Nec est in spiritu eius dolus. Pro quo in Græco vos legisse dicitis, *οὐδ' ἔστι ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ δόλος, id est, neque est in ore eius dolus: quod solus Symmachus posuit. Alioquin & Septuaginta interpretes & Theodotio, & Quinta & Sexta editio, & Aquila, & ipsum Hebraicum in spiritu eius habet, quod Hebraicē dicitur *beruchō*. Sin autē esset, in ore eius dolus, scriberetur *bepef*. In eodē: Conuersus sum in erumna mea. In Græco, mea, nō esse suggeritis, *ἐστράφημ εἰς ταλαιπωρίαν, ἐν τῷ ἐμπαγλῶμαι μοι ἀκανθαμ, id est, conuersus sum in erumna, dum cōfigit mihi spina: quod ex Hebraico & translatione Theodotionis, sub asterisco additū est: & in Hebraico legitur *lesaddi* *לְשַׁדִּי*. Trigesimoquarto: Omnia ossa mea dicent domine: pro quo, bis domine inuenisse vos dicitis, *πάντα τὰ ὀσά μου ἔρῃσι κύριε, κύριε, id est, omnia ossa mea dicent, domine, domine. Sed sciendū quod multa sunt exemplaria apud Hebræos, quæ ne semel quidem dominum habent. Trigesimosexto: Et viam eius volet: & in Græco volet nimis, vos legisse dixistis *δελήσει σφόδρα, id est, & viam eius volet nimis: quod additum est, nec apud quēquam habetur interpretum. Trigesimo octauo: Verūtamen vanē cōturbatur omnis homo viuens: & dicitis in Græco vos non inuenisse, conturbatur. *πλήμ τὰ σὺμπαντα ματαιότης, πάς ἀνθρώπος ῥῶμ, id est, veruntamen vniuersa vanitas, omnis homo viuens. Sed & hoc sub verū additum est in Septuaginta. Et hinc apud vos & apud plerosq; error exoritur, quod scriptorum negligētia, virgulis & asteriscis subtractis, distinctio vniuersa confunditur. Trigesimonono: Et legē tuā in medio cordis mei. Pro quo in Græco cōperisse vos dicitis: *καὶ τὸ νόμον σου ἐν μέσῳ τῆς κοιλίας μου, id est, & legem tuā in medio ventris mei: quod in Hebræo scriptū est *ἔχω τὸν νόμον σου* befoch meai. Sed propter euphoniā apud Latinos in corde trāslatum est, & tamen non debemus subtrahere quod verū est. In eodem: Domine in adiutorium meū respice. Pro quo in Græco reperisse vos dicitis, *κύριε εἰς τὸ βοηθήσαι μοι σπεῖσον, id est, domine ad adiuuandum me festina. Sed apud Septuaginta *πρόχες, id est, respice scriptum est. Quadragesimo: Et si ingrediebatur, vt videret: & dicitis quod, si, in Græco non sit positum, *καὶ εἰσεπορεύετο τὸ ἰδ' ἐμ, id est, & ingrediebatur, vt videret: cum manifestissimē & in Hebræo & in cunctis interpretibus scriptum sit, & Septuaginta transtulerint. Quadragesimoprīmo: Salutare vultus mei deus meus. Pro quo inuenisse vos dicitis, *σωτήριόν τὸ πρόσωπόν μου, καὶ θεός μου, id est, salutare vultus mei, & deus meus. Sed sciendum est, hoc in isto psalmo bis intueniri, & in primo positum esse, Salutare vultus mei, deus meus. In secundo autem, id est in fine ipsius psalmi, Salutare vultus mei, & deus meus: ita duntaxat, vt, & coniunctio, de Hebræo & Theodotione sub asterisco addita sit. In eodem: Exprobrauerunt mihi qui tribulant me. Pro quo inuenisse vos dicitis, *ὠνειδέθημ με οἱ ἐχθροί μου, id est, exprobrauerunt mihi inimici mei, cum & apud Septuaginta scriptum sit *οἱ ἐδίβον*************

Exod. 15

Ecclasis

E

F

G τὸς με. Et apud Hebræos יררתי forerai, id est, hostes mei. In eodem: Spera in eo, quoniã adhuc cõfitebor illi: & dicitis, adhuc, in Græco nõ inueniri: ὅτι ὁμολογήσομαι ἐν τῷ, id est, spera in eum, quoniam cõfitebor illi: quod sub asterisco additum est: ita enim & in Hebræo scriptum reperimus יררתי chi od, quod significat ὅτι ἐστὶν, Latineq; dicitur quoniam adhuc. Hoc etiã ipsum & in quadragesimosecũdo intelligẽdum est in ultimo versu. Quadragesimotertio: Et nõ egredieris in virtutibus nostris: pro quo in Græco vos reperisse dicitis, καὶ οὐκ ἐξέλθῃς ὁ θεὸς ἐν ταῖς δυνάμεσιν ἡμῶν, id est, & non egredieris deus in virtutibus nostris, sed deus superfluum est. In ipso: Posuisti nos in similitudinem gentibus. Pro quo in Græco scriptum est, ἡμᾶς εἰς πρῶτον ἡμῶν ἐν τοῖς ἔθνεσιν. Sed si dictum fuisset in Latino, in similitudinem in gentibus, κακόφωνον esset. Et propterea absque damno sensus, interpretatio- nis elegãtia cõseruata est. Alioquin in Hebræo ita scriptũ reperi, tesimenu mosel bagoim בָּנֵי מִשְׁפָּחָתִי, id est, posuisti nos prouerbium in gentibus. In eodem: Exurge adiuua nos. Pro quo more solito in Græco, domine additum est, ἀνάστα κύριε βοηθήσομαι ἡμῖν, id est, exurge domine adiuua nos. Quadragesimoquarto: Sagitta tua acuta. Pro quo in Græco legisse vos dicitis, τὰ βέλη σου ἡκοιμήμενα δυνάτε, id est, sagitta tua acuta potentissime, sed hoc malè, & de superiori tertio versiculo additum est, in quo legitur: Accingere gladio tuo super fœmur tuum potentissime, id est, ἐπὶ τὸν μηρὸν σου δυνάτε. Quadragesimoseptimo: Quoniam ecce reges congregati sunt. Pro quo in Græco legisse vos dicitis, ὅτι ἰδοὺ οἱ βασιλεῖς ἀντὶ σωτήριον σου, id est, quoniam ecce reges eius congregati sunt, quod superfluum esse, ipse lectionis textus ostendit, & in veteribus Latinorum codicibus scriptum erat, reges terræ: quod nos sustulimus, quia nec in Hebræo, nec in Septuaginta reperitur. In ipso: Sicut audiuius, sic vidimus: pro quo in Græco reperisse vos dicitis, καθάπερ ἠκούσαμεν οὕτως εἶδομεν, id est, sicut audiuius, ita & vidimus: quod superfluum est. Legitur enim in Hebræo, chen rainu כְּחַרְטוֹמִים, quod interpretatur οὕτως εἶδομεν, hoc est, sic vidimus. In eodem: suscepimus deus misericordiam tuam, in medio templi tui: pro eo quod nos de Hebraico & Septuaginta interpretibus vertimus, templi tui, id est καὶ σου, in Græco legisse vos dicitis καὶ σου, id est, populi tui, quod superfluum est. In Hebraico enim scriptum est כְּחַרְטוֹמִים, hechalecho, id est καὶ σου hoc est tẽpli tui, & non כְּחַרְטוֹמִים, quod populum tuum significat. Quadragesimooctauo: Homo cum in honore esset: pro quo in Græco vos inuenisse dicitis, & homo cum in honore esset: καὶ ἄνθρωπος ἐν τιμῇ ὄν. Sed sciendum quòd iste versiculus bis in hoc psalmo sit: & in priori additam habeat, & coniu- ctionem, in fine non habeat. In eodem: Et domina- buntur eorum iusti. Pro iustis, οἱ εὐθεῖς, id est rectos, in Græco vos legisse dicitis, sed hoc propter euphoniã ita in Latinum versum est. Alioquin & in eo loco, vbi scriptum legimus, ecce scriptum est in libro, εὐθέων, iustorum intelligimus librum, & non debemus sic verbum de verbo exprimere, vt dum syllabas sequimur, perdamus intelligentiam. In eodem: De manu inferi cum liberauerit me. Pro quo in Græco legisse vos dicitis, ἐκ χειρὸς αἰδοῦ ὅταν λαμβάνῃ με, id est, de manu inferi cum acceperit me. Quod quidem & nos de Septuaginta ita vertimus, & miror quomodo in vetero codice deprauatũ sit. Quadragesimonono: Se-

dens aduersus fratrem tuũ loquebaris. Pro quo in Græco K legisse vos dicitis, καθήμενος κατὰ τὸ ἀδελφῶν σου κατελά- λας, & putatis non bene versum, quia diximus aduer- sus fratrem tuum loquebaris: & debuisse nos dicere, aduersus fratrem tuum detrahebas: quod vitiosum est, & in lingua nostra nõ stare, etiam stultis patet. Nec ignoramus, quòd καταλαλιὰ dicatur detractio, quam si voluerimus ponere, non possumus dicere aduersus fratrem tuum detrahebas, sed de fratre tuo detrahe- bas. Quod si fecerimus: rursus contentiosus calum- niator verborum inquireret: quare non dixerimus, κα- τὰ τὸ ἀδελφῶν σου, hoc est, aduersus fratrem tuum. Hæc superflua sunt, & nõ debemus putida in nos verborũ in- terpretatione torquere, cum damnum non sit in sen- sibus: quia vnaquaq; lingua (vt antè diximus) suis pro- prietatibus loquitur. In ipso: Ne quando rapiat, & sit qui eripiat: & in Græco vos reperisse dicitis, καὶ ἂν μὴ ᾖ, id est, nec sit qui eripiat: quod & à nobis versum est, & in nostris codicibus sic habetur: & miror quo- modo vitium librarij dormitantis, ad culpam refera- tis interpretis: nisi forte fuerit, ne quando rapiat, nec sit qui eripiat: & ille pro nec, & scripserit. In eodem: Sacrificium laudis honorificabit me: pro quo in Græco L scribitur, θυσία αἰνεσιῶν δόξασαί με, id est, glorifi- cabit me: de quo & supra diximus. Et in euangelio in eo loco, vbi in Græco legimus, καὶ νῦν δόξασαί με σὺ πάτερ παρὰ σεαυτῷ τῆ δόξης, ἢ ἔρχομαι πρὸ τοῦ κόσμου εἶ- ναι παρὰ σοι: in Latino scribitur, Et nunc clarifica me tu pater apud te claritate, quam habui prius- quam mundus esset apud te. Nolumus igitur immu- tare, quod ab antiquis legebatur, quia idem sensus erat. In quinquagesimoquarto: Expectabam eum, qui sal- uum me fecit: & dicitis vos inuenisse in Græco, προσ- εδέχόμην τὸν θεὸν τὸν σώζοντά με, id est, expectabam de- um saluantem me: quod additum est. In eodem: A pusillanimitate spiritus: & in Græco inuenisse vos di- citis, ἀπὸ ὀλιγοψυχίας: quod propriè pusillanimitas di- citur. Sed sciendum quòd pro ὀλιγοψυχία Aquila & Symmachus & Theodotion, & Quinta additio inter- pretati sunt ἀπὸ πνεύματος, id est, à spiritu, & in Hebræo scriptum est מְרוּאָה, meruah. Omnisq; sensus ita apud e- os legitur, festinabo, vt saluer à spiritu tempestatis, & turbinis. In eodem: Quoniam si inimicus maledixit mihi: in Græco ὡς ἐδίδου με, hoc est opprobriasset me positum est. Sed inter maledicta & opprobria sen- sum non discrepare, perspicuum est. De quinquage- simoquinto: Quoniam multi bellantes aduersum me, ab altitudine diei timebo. Et dicitis in Græco vos in- uenisse, ὅτι πολλοὶ πολεμοῦντες με, ἀπὸ ὑψῶς ἡμέρας ἂν φοβηθήσομαι, id est non timebo: quod additum est. Et est ordo, quoniam multi dimicant aduersum me: idcir- co ego ab altitudine diei timebo: hoc est non bellan- tes aduersum me, sed tuum excelsum timebo lumen. In ipso: In ira populos confringes: pro quo in Græco legitur, ἐν ὀργῇ λαοὺς κατὰξῆς, id est confringes: & apud Latinos pro eo quod est, deicies, id est, κατα- βαλεῖς: malè error obtinuit κατὰξῆς, id est in ira popu- los confringes. Nam & in Hebraico יררתי, hored ha- betur, id est καταβίβασον, quod nos possumus dicere deponere, & Symmachus interpretatus est κατασείσει. Quinquagesimooctauo: Quia dominus susce- ptor meus. Pro quo in Græco positum est, ὅτι σὺ θεὸς ἀντιλήπτωρ μου εἶ, id est, quia tu deus susceptor meus es. Sed sciendum quòd in Hebræo nec es, est scriptum, nec tu, & apud Septuaginta solos inueniri. In ip- so: Deus

Timpolita

L

M

A so: Deus meus voluntas eius proueniet me. Pro quo in Græco scriptū est, ὁ θεός μου τὸ ἔλεος αὐτοῦ προσθάσει με, id est, deus meus misericordia eius proueniet me: quod & verius est. Sed in Hebræo scriptū est: Dei mei misericordia proueniet me. In eodem: Deus ostēdet mihi inter inimicos meos. Pro quo in Græco positū est, ὁ θεός μου δείξει μοι ἐν τοῖς ἐχθροῖς μου, id est, deus meus ostendet mihi in inimicis meis: sed meus, additum est. In eodem: Ne occidas eos, nequādo obliuiscantur populum tuum. Pro quo in Græco scriptū est, μήποτε ἐπιλήθωνται ἡ νόμου σου, id est nequādo obliuiscantur legis tue. Sed in Septuaginta & in Hebræo non habetur populi tui, sed populi mei: & à nobis ita versum est. In eodem: Et scient quia dominus dominabitur Iacob finium terræ. Pro quo in Græco scriptū est, καὶ γνώσονται ὅτι ὁ θεός δεσπόσει τῶν ἰσχυρῶν, ἢ τῶν περὶ τῶν τῆς γῆς. id est, & noscent quoniā dominus dominabitur Iacob & finium terræ. Sed, & coniunctio addita est: & ordo est: Scient quia deus Iacob dominabitur finium terræ. In quinquagesimonono: Quis deducet me in ciuitatem munitam: quis deducet me vsque in Idumæam? Pro quo habetur in Græco, ἢ τις ὁδηγήσει με εἰς τὴν ἰδουμαίας, id est, aut quis deducet me: sed superfluum est, aut. In sexagesimo: Quoniā tu deus meus exaudisti orationem meam. Pro quo in Græco legitur, ὅτι σου ὁ θεός εἰσήκουσας τὴν ἐυχῶν μου, id est, quia tu deus exaudisti orationem meam: quod non habetur in Hebræo, nec in Septuaginta interpretibus: & in Latino additum est.

In eodem: Sic Psalmum dicam nomini tuo in seculum seculi. Pro quo in Græco scriptum sit: in secula, οὕτως ψαλῶ τῷ ὀνόματί σου εἰς τοὺς αἰῶνας, id est sic psallam nomini tuo in secula: & in Hebræo semel habet לְעוֹלָם, id est in æternum: & non לְעוֹלָם לְעוֹלָם, id est, in seculū. In sexagesimo primo: Quia deus adiutor noster in æternū. Pro quo in Græco sit, ὁ θεός βοηθός ἡμῶν, id est, quia deus adiutor noster: ergo in æternum, obelus est. In sexagesimosecundo: Sitiuit tibi anima mea: pro quo in Græco sit, ἐδίψησέν με ἡ ψυχή μου, id est, Sitiuit te anima mea. Sed in Hebræo non habetur ἡ ψυχή μου, quod significat, te: sed לֶחֶם, quod significat tibi, quod & omnes interpretes transfulerūt. Ergo secundum linguæ proprietatem, versum est in Latinum. In sexagesimotertio: Sagittæ paruulorum factæ sunt plagæ eorum. Pro quo in Græco, βέλος νεπίωμ ἐγενήθησαν αἰ πληγαὶ αὐτῶν, id est, sagitta paruulorum factæ sunt plagæ eorum. Sed si sic dicāmus, non resonat in Latino: Sagitta paruulorum factæ sunt plagæ eorum. In sexagesimoquarto: Qui conturbas profundum maris, sonum fluctuum eius: In Græco: ὁ σαυταράσων τὸ κῆτος ἐν θαλάσῃς, ἢ χυρὸς κύματων αὐτῆς, τίς ὑπόσει; id est, qui conturbas profundum maris, sonum fluctuum eius: & est additum, quis sustinebit: quod superfluum est: subauditur enim, qui conturbas profundum maris: & conturbas sonum fluctuum eius. In eodem: Parasti cibum illorum: quoniā ita est præparatio eius: Et dicitis quod in Græco non sit eius: ὁ ἐν τῷ ἔτοιμασίν, id est, quoniam ita est præparatio: cum in Hebræo תְּכַיֵּן techincoh, manifeste præparationem eius significet. Eius autem, id est terræ: de qua supra dixerat: Visitasti terram & inebriasti eam. In sexagesimoquinto: Holocausta medullata offeram tibi, cum incenso arietum. Pro quo dicitis inuenisse vos, μετὰ θυμιάματ' ἢ κριῶν, id est, cum incenso & arietibus, sed malè. In Hebræo autem scriptum est מִלְּבָבִים תְּבַרְכֵם im katoroth

elim: quod interpretatur μετὰ θυμιάματος ἢ κριῶν, id est, cum incenso arietum. In eodem: Propterea exaudiuit deus. Pro quo in Græco inuenisse vos dicitis, διὰ τοῦτο εἰσήκουσέν με ὁ θεός, πρόσσεχε τῆ φωνῆ σου εἰς ἡμᾶς, id est, propterea exaudiuit me deus: intendit voci deprecationis meæ: ubi, me, superfluum est. In sexagesimoseptimo: Exultare in conspectu eius. Pro quo in Græco inuenisse vos dicitis, Ἐὐχαλλίᾶτε ἐνώπιον αὐτοῦ, id est, & exultate in conspectu eius: quod ita versum est à nobis: sed à quo in vestro codice corruptum sit, scire non possumus. In eodem: Etenim non credunt inhabitare dominū. Pro quo in Græco vos legisse dicitis, ἢ αὐτὸν κατοικοῦντας τὸ κατασκηνῶσαι, id est, etenim non credentes inhabitare: quod vtrunque falsum est. Nos enim transtulimus: Etenim non credentes inhabitare dominum: vt hic sensus, & pendeat ex superioribus: Ascendisti in altum; cœpisti captiuitatem, accepisti dona in hominibus; & eos qui non credebāt deū inhabitare posse mortalibus. In eodem: Benedictus dominus die quotidie: pro quo dicitis in Græco legi, κύριε ὁ θεός εὐλογητός, εὐλογητός κύριε ἡμέραν καὶ ἡμέραν, id est, dominus deus benedictus, benedictus dominus die quotidie. Sed melius & verius est quod supra. In eodem: Viderunt ingressus tui deus: pro quo in Græco scriptum sit: εἰδωρήθησαν αἱ ποταμοὶ σου ὁ θεός, id est, visi sunt ingressus tui deus: quod in Hebræo ita habet מַיִם רַבִּים יָדְרוּ אֶת הַיַּם רָחוּ אֶת הַיַּם, quod Aquila & Symmachus & Theodotio, & Quinta sextaq; æditio interpretati sunt: Viderunt itinera tua deus; & quod sequitur: Itinera dei mei regis, qui est in sancto. Ergo à nobis ita legendum est: Viderunt ingressus tuos deus: & scriptoris vitium relinquendum est; qui nominatiuū posuit pro accusatiuo, licet in Septuaginta & in ἐξαπλόῃ ita repperim, εἰδωρήθησαν ποταμοὶ σου, & pro eo quod est, εἰδωρήθησαν, hoc est viderunt; in multis codicibus habetur εἰδωρήθησαν, quod & obtinuit consuetudo. In eodem: Ingressus dei mei, regis mei, qui est in sancto: subauditur, viderunt ingressus dei mei, & regis mei. Quod autem dicitis, mei, in rege nō appositum, apertissimi mendacij est: Secundò enim ponitur: & dei mei, & regis mei, blandientis affectu, vt qui omnium deus & rex est, suus specialiter deus fiat, & rex merito seruitutis. Denique in Hebræo scriptum habes מַלְכִי אֱלֹהִים eli malki, quod deum meum, & regem meum significat. In eodem: Regna terræ cantate deo, psallite domino. Et dicitis hoc in isto versiculo nō esse scriptum, psallite domino: quoniam statim sequitur post diapalma, psallite deo, qui ascendit super cælum cæli ad Orientem: cum iste versiculus magis habere debeat iuxta Hebraicā veritatē: Cātate deo, psallite domino: & illud quod sequitur in principio versus alterius: psallite deo, non sit in libris authenticis, sed obelo prænotatum. Ergo & vos legite magis ea quæ vera sunt, ne dum additū suscipitis, quod à propheta scriptū est relinquatis. In sexagesimo octauo: Laudabo nomē dei cū cātico. Pro quo dicitis vos repperisse in Græco, αὐτὸ τὸ ὄνομα ἡ τοῦ μου μετ' ᾠδῆς. id est, laudabo nomē dei mei cū cātico: sed, mei, superfluū est. In septuagesimo: De ne elongeris à me: quod dicitis in Græco positum esse, ὁ θεός μου μὴ μακρύνῃς ἀπ' ἐμοῦ, id est, deus meus ne elogeris à me: meus, superfluum est. In eodem: Deus docuisti me ex iuuetute mea: & in hoc quod apud Græcos vos inuenisse dicitis: ὁ θεός μου ἐδίδαξά με ἐκ νεότητός μου, id est, deus meus quæ docuisti me ex iuuetute mea: superfluum est, meus. In eodem: Donec annuncient

C factæ sunt plagæ eorum. Pro quo in Græco, βέλος νεπίωμ ἐγενήθησαν αἰ πληγαὶ αὐτῶν, id est, sagitta paruulorum factæ sunt plagæ eorum. Sed si sic dicāmus, non resonat in Latino: Sagitta paruulorum factæ sunt plagæ eorum. In sexagesimoquarto: Qui conturbas profundum maris, sonum fluctuum eius: In Græco: ὁ σαυταράσων τὸ κῆτος ἐν θαλάσῃς, ἢ χυρὸς κύματων αὐτῆς, τίς ὑπόσει; id est, qui conturbas profundum maris, sonum fluctuum eius: & est additum, quis sustinebit: quod superfluum est: subauditur enim, qui conturbas profundum maris: & conturbas sonum fluctuum eius. In eodem: Parasti cibum illorum: quoniā ita est præparatio eius: Et dicitis quod in Græco non sit eius: ὁ ἐν τῷ ἔτοιμασίν, id est, quoniam ita est præparatio: cum in Hebræo תְּכַיֵּן techincoh, manifeste præparationem eius significet. Eius autem, id est terræ: de qua supra dixerat: Visitasti terram & inebriasti eam. In sexagesimoquinto: Holocausta medullata offeram tibi, cum incenso arietum. Pro quo dicitis inuenisse vos, μετὰ θυμιάματ' ἢ κριῶν, id est, cum incenso & arietibus, sed malè. In Hebræo autem scriptum est מִלְּבָבִים תְּבַרְכֵם im katoroth

D est, cum incenso arietum. In eodem: Propterea exaudiuit deus. Pro quo in Græco inuenisse vos dicitis, διὰ τοῦτο εἰσήκουσέν με ὁ θεός, πρόσσεχε τῆ φωνῆ σου εἰς ἡμᾶς, id est, propterea exaudiuit me deus: intendit voci deprecationis meæ: ubi, me, superfluum est. In sexagesimoseptimo: Exultare in conspectu eius. Pro quo in Græco inuenisse vos dicitis, Ἐὐχαλλίᾶτε ἐνώπιον αὐτοῦ, id est, & exultate in conspectu eius: quod ita versum est à nobis: sed à quo in vestro codice corruptum sit, scire non possumus. In eodem: Etenim non credunt inhabitare dominū. Pro quo in Græco vos legisse dicitis, ἢ αὐτὸν κατοικοῦντας τὸ κατασκηνῶσαι, id est, etenim non credentes inhabitare: quod vtrunque falsum est. Nos enim transtulimus: Etenim non credentes inhabitare dominum: vt hic sensus, & pendeat ex superioribus: Ascendisti in altum; cœpisti captiuitatem, accepisti dona in hominibus; & eos qui non credebāt deū inhabitare posse mortalibus. In eodem: Benedictus dominus die quotidie: pro quo dicitis in Græco legi, κύριε ὁ θεός εὐλογητός, εὐλογητός κύριε ἡμέραν καὶ ἡμέραν, id est, dominus deus benedictus, benedictus dominus die quotidie. Sed melius & verius est quod supra. In eodem: Viderunt ingressus tui deus: pro quo in Græco scriptum sit: εἰδωρήθησαν αἱ ποταμοὶ σου ὁ θεός, id est, visi sunt ingressus tui deus: quod in Hebræo ita habet מַיִם רַבִּים יָדְרוּ אֶת הַיַּם רָחוּ אֶת הַיַּם, quod Aquila & Symmachus & Theodotio, & Quinta sextaq; æditio interpretati sunt: Viderunt itinera tua deus; & quod sequitur: Itinera dei mei regis, qui est in sancto. Ergo à nobis ita legendum est: Viderunt ingressus tuos deus: & scriptoris vitium relinquendum est; qui nominatiuū posuit pro accusatiuo, licet in Septuaginta & in ἐξαπλόῃ ita repperim, εἰδωρήθησαν ποταμοὶ σου, & pro eo quod est, εἰδωρήθησαν, hoc est viderunt; in multis codicibus habetur εἰδωρήθησαν, quod & obtinuit consuetudo. In eodem: Ingressus dei mei, regis mei, qui est in sancto: subauditur, viderunt ingressus dei mei, & regis mei. Quod autem dicitis, mei, in rege nō appositum, apertissimi mendacij est: Secundò enim ponitur: & dei mei, & regis mei, blandientis affectu, vt qui omnium deus & rex est, suus specialiter deus fiat, & rex merito seruitutis. Denique in Hebræo scriptum habes מַלְכִי אֱלֹהִים eli malki, quod deum meum, & regem meum significat. In eodem: Regna terræ cantate deo, psallite domino. Et dicitis hoc in isto versiculo nō esse scriptum, psallite domino: quoniam statim sequitur post diapalma, psallite deo, qui ascendit super cælum cæli ad Orientem: cum iste versiculus magis habere debeat iuxta Hebraicā veritatē: Cātate deo, psallite domino: & illud quod sequitur in principio versus alterius: psallite deo, non sit in libris authenticis, sed obelo prænotatum. Ergo & vos legite magis ea quæ vera sunt, ne dum additū suscipitis, quod à propheta scriptū est relinquatis. In sexagesimo octauo: Laudabo nomē dei cū cātico. Pro quo dicitis vos repperisse in Græco, αὐτὸ τὸ ὄνομα ἡ τοῦ μου μετ' ᾠδῆς. id est, laudabo nomē dei mei cū cātico: sed, mei, superfluū est. In septuagesimo: De ne elongeris à me: quod dicitis in Græco positum esse, ὁ θεός μου μὴ μακρύνῃς ἀπ' ἐμοῦ, id est, deus meus ne elogeris à me: meus, superfluum est. In eodem: Deus docuisti me ex iuuetute mea: & in hoc quod apud Græcos vos inuenisse dicitis: ὁ θεός μου ἐδίδαξά με ἐκ νεότητός μου, id est, deus meus quæ docuisti me ex iuuetute mea: superfluum est, meus. In eodem: Donec annuncient

G brachium tuum: & dicitis in Græco vos reperisse, mirabilia tua, καὶ μέγιστον ἔργον ἀπαγγεῖλαι τὰ θαυμάσια σου, id est, usque nunc annuntiabo mirabilia tua: quod de superiori versiculo est, & usque nunc pronuntiabo mirabilia tua. Bene ergo hic habet, brachiū. In septuagesimo primo psalmo: Et adorabunt eum omnes reges. Illud quod in Græco vos inuenisse dicitis, καὶ προσκυνήσουσιν αὐτῷ πάντες οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, id est, & adorabunt eum omnes reges terræ, hoc quidem superfluum est. In eodem psalmo: Benedictus dominus deus deus Israël: dicitis in Græco bis, deus non haberi, εὐλογητός κύριος ὁ θεὸς ἰσραὴλ, id est, benedictus dñs deus Israël, cū & in Hebraico sit, & apud Septuaginta, & manifestissimè triplex domini dei, deiq; nūcupatio, mysterium sit trinitatis. In eodē: Et benedictū nomen maiestatis ei⁹ in æternū. Hoc ergo quod in Græco vos inuenisse dicitis, ἡ εὐλογημένη ὄνομα τῆς δόξης αὐτοῦ εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ εἰς τὸν αἰῶνα ἡ αἰῶνος, id est, & benedictū nomē gloriæ ei⁹ in æternū, & in seculum seculi: superflue sciatis à Græcis esse appositū, quod nec Hebræus habet, nec Septuaginta interpretes. De septuagesimo secundo: Prodiit quasi ex adipe: & vos dicitis in Græco reperisse ἤξελεύσεται, i. prodiet, quod falsum est. Nā & apud Septuaginta interpretes ita scriptū est, ἤξελεύσατο ὡς ἐκ σέως ἢ ἀδικίας αὐτοῦ. In eodē: Quomodo scit de⁹, in Græco dicitis nō esse deū, cū & apud Septuaginta scriptum sit, πῶς ἔγνω ὁ θεός, & omnes interpretes similiter de Hebræo transtulerint. In eodē: Intelligam in nouissimis eorum: pro quo in Græco legisse vos dicitis, Ἐσῶ, id est, & intelligā: sed hic, & cōiunctio, superflua est. In eodē: Defecit caro mea & cor meū: pro quo dicitis in Græco haberi, ἤξελεν ἡ καρδία μου, Ἐσῶ, id est, defecit cor meum & caro mea: sed hic peruersus ordo est. In eodem: Ut annunciem omnes prædicationes tuas. Pro quo in Græco legisse vos dicitis, Ἐπαγγεῖλαι με πάσας τὰς ἀνεύσεις σου, id est, ut annunciem omnes laudes tuas. Et sciendum q̄ scriptum in Hebræo habet, מַלְאָכֵי הַשָּׁמַיִם malachothecho, quod Aquila ἀγγέλους σου, id est nūcios tuos: Septuaginta, τὰ ἀπαγγεῖλαι σου, id est, prædicationes tuas, vel promissa interpretati sunt: licet & laus & prædicatio vnū vtrunq; significet. De septuagesimo tertio: Ut quid de⁹ repulisti in finē. Pro quo apud Græcos male legitur ordine cōmutato, ut quid repulisti deus. In eodē: Quāta malignatus est inimicus in sancto. Minor quis in codice vestro emendādo peruerterit, ut pro sancto, sanctis posuerit, cū & in nostro codice, in sancto inueniatur: licet Græci legāt, ἐν τῷ ἁγίῳ σου, id est, in sancto tuo. In eodē: Incēdamus omnes dies festos dei à terra: pro quo in Græco scriptū est, δεῦτε ἡ καταπαύσωμεν πάσας τὰς ἑορτὰς τῷ θεῷ ἀπὸ τῆς γῆς, & nos transtulimus, heus & quiescere faciamus omnes dies festos dei à terra. Et miror quomodo è latere annotationē nostrā, nescio quis temerari⁹ scribēdā in corpore putauerit, quā nos pro eruditione legētis scripsimus, hoc modo: textus nō habet καταπαύσωμεν, ut quidā putant, sed κατακαύσωμεν, id est, incēdamus. Et quia retulit mihi sanctus presbyter Firmus, qui huius operis exactor fuit, inter plurimos hinc habitā quæstionē, plenius de hoc disputandum videtur. In Hebræo scriptum est, שָׂרְפֻ חֹל מוֹאֵד בְּאֵרֶז, quod Aquila & Symmachus verterūt, ἐπέρησαν πάσας τὰς ἑορτὰς θεῶν ἐπὶ τῆς γῆς, id est, incēderunt omnes solēnitates dei in terra. Quinta, κατέκαυσαν, id est cōbuserunt. Sexta, κατακαύσωμεν, id est, comburamus. Quod & Se-

ptuaginta iuxta hexaplorum veritatē transtulisse perspicuū est. Theodotio quoq; ἐπεπίσωμεν vertit, id est, succēdamus. Ex quo perspicuū est, sic psallendū, ut nos interpretati sumus. Et tamē sciendum quid Hebraica veritas habeat. Hoc enim quod Septuaginta interpretes transtulerunt, propter vetustatē in ecclesia decantandum est: & illud ab eruditis sciendum, propter noticiam scripturarum. Vnde si quid pro studio ex latere additum est, nō debet poni in corpore: ne priorem translationem, pro scribentium voluntate conturbet. In eodē: Contribulasti capita draconum in aquis, tu cōfregisti capita draconis: sic lectionis ordo sequitur, ut in priori versu, tu, non habeat, sed in secundo: & aquæ plurali numero scribātur, non singulari. Sed & Aquila verbum Hebraicum חַמַּיִם hamaim, ὑδάτων, id est, aquarum interpretatus est. Græcus verò textus habet, οὐ σωτέρις ἰσας τὰς κεφαλὰς τῶν δράκόντων ἐπὶ τῷ ὑδάτος, οὐ σωτέρις ἰσας πλὴν κεφαλῶν τῶν δράκοντος. In eodē: Ne obliuiscaris vocis inimicorum tuorum: pro quo in Græco, μὴ ἐπιλάθῃ τῆς φωνῆς τῶν ἐκείνων σου, id est, ne obliuiscaris voces deprecantium te, scriptum dicitis: In Hebræo autem זֶרְעֵךְ zorecho legitur: quod Aquila, hostium tuorum: Symmachus, bellantiū contra te: Septuaginta & Sexta æditio, inimicorum tuorum, interpretati sunt: & est sensus pendens ex superioribus: Memor esto improperiorum tuorum, eorum quæ ab insipiente sunt quotidie. Ne obliuiscaris voces inimicorum tuorum, id est voces quibus te blasphemant, tibiq; in populo tuo detrahunt. Vnde sequitur: Superbia eorum qui te oderunt, ascendit semper. Pro quo in Græco est διαπαντός, id est, per omnia, siue omnino, id est, dum tu differs pœnas, illi proficiūt in blasphemias. In Septuagesimo quarto: Narrabimus mirabilia tua. Pro quo male apud Græcos legitur, διηγίσομαι πάντα τὰ θαυμάσια σου, id est, narrabo omnia mirabilia tua. In septuagesimo quinto: Omnes viri diuitiarum manibus suis: & non ut vos, nescio à quo deprauatum legitis, in manibus suis: cū in Græco sit, πάντες οἱ ἀνδρες τῆς πλούτης τῶν χειρῶν αὐτῶν, id est, omnes viri opulentia manibus suis. In eodem: Terribili & ei qui aufert spiritum principum: dicitis quod ei, non sit scriptum in Græco, τῷ φοβερῷ καὶ ἀφαιρουμένῳ πνεύματα ἀρχόντων, id est, terribili & auferenti spiritus principum. Verum est: sed nisi apposuerimus, ei, Latinus sermo nō resonat. Neque enim possumus dicere: terribili & qui aufert spiritum principum. In septuagesimo sexto: Et meditatus sum nocte cum corde meo: & exercitabar & scopebam spiritum meum. Pro quo in Hebræo legimus: Recordabar psalmorum tuorum in nocte cum corde meo: loquebar & scopebam spiritum meum. Pro exercitatione ἀδολεχίαν, id est, decatationem quandam & meditationem, Septuaginta transtulerūt: & pro eo quod nos diximus scopebam, illi posuerunt ἔσκαλλον, quod Symmachus transtulit, ἀνερεύνομ, id est, perscrutabar, siue quærebam: Et quinta similiter. In Græco habetur, καὶ ἐπὶ αἰώνια ἐμνήσθην καὶ ἐμελέτησα, νικτὸς μετὰ τῆς καρδίας μου ἡδολέχησα, ἢ ἔσκαλλε τὸ πνεῦμά μου, id est, & annos æternos meminerā & meditatus sum, nocte cum corde meo argutabar, & rimabatur spiritus me⁹. Propriè autem σκαλισμός in agricultura dicitur, in sarriendo, id est, sarculando: & quomodo ibi quærentur herbe sarculo quæ secantur, sic & iste retractatum cogitationum suarum metaphoricōs à sarculo demonstrat. Et sciendum quod ἔσκαλλον non semel, sed frequētè significet. In eodē: A generatione

Nota:

L

M

A ratione in generationem: hoc quod Græcum sequentes inuenisse vos dicitis, σωτηρία εἶμα, id est, cōsummauit verbum, rectè non habetur in Latino: quia & in nullo habetur interpretum. In septuagesimo septimo: Et narrabunt filiis suis. Pro quo habetur in Græco, ἡ ἀπαγγελουσίμ αὐτά, id est, & annuntiabūt ea. Sed sciendū quòd in Hebræo יְהוֹשֻׁפָּטִי visapheru scriptū est: quod Aquila & Symmachus narrabunt, transfulerunt. In eodem. Et occidit pingues eorum. Pro quo in Græco esse dicitis: Ἐπέκτενεμ ἐμ τοῖς πλείοσιμ αὐτῶν, id est, & occidit in pluribus eorum: sic habetur in Hebræo בְּמִימָנֶחֶה, quod Aquila interpretatus est ἐμπόροις αὐτῶν: Symmachus, τοῖς ἐμπορωτέροις, Septuaginta & Theodotio, & quinta editio, ἐμ τοῖς πλείοσιμ αὐτῶν: quod quidam non intelligentes, putauerūt scriptum: ἐμ τοῖς πλείοσιμ. In eodem. Dilexerunt eū in ore suo, & lingua sua mentiti sunt ei: in Græco haberi dicitis, Ἐγάπησεν αὐτὸν ἐμ τῷ στόματι αὐτῶν Ἐτῆ γλώσσῃ αὐτῶν ἐψεύσαντο αὐτὸν, id est, & dilexerunt eū in ore ipsorū, & lingua sua mentiti sunt eū. Et in Hebræo scriptum est, יְחַזְּבֵוּ יֵשׁוּבֵוּ, id est, mentiti sunt ei. Quis autē voluerit pro ei ponere, eum, & vitare exemplaria, non est mei iudicij. In eodē. Et propitius fiet peccatis eorum, & non disperdet eos: dicitis quòd in Græco, eos, non habeatur: quod & verum est, Ἐὐδίαφραξ, id est, & non disperdet. Sed nos ne sententia pendeat, Latinum sermonem sua proprietate compleuimus. Si quis autem putat διαφραξ nō perditionem, sed corruptionē sonare, recordetur illius tituli in quo scribitur Græcè, εἰς τὸ τέλος μὴ διαφραξῆς, hoc est, in finem ne perdas: & nō vt plerique κακοζήλωσ interpretantur, ne corrumpas. In eodem: Et induxit eos in montem sanctificationis suæ, montem quem acquisiuit dextera eius. Pro quo apud Septuaginta legitur, ὄρος τοῦ ὁ ἐκτίσθη αὐτῷ, id est, montem hunc quem possedit: & non vt vos ponitis, ἡ ἐκτίσθη, id est, quæ acquisiuit. Melius ergo secūdum Hebraicam proprietatem interpretatus est Symmachus, montem quem acquisiuit dextera eius. In eodem: Et auerterunt se, & nō seruauerunt pactum, quemadmodum patres eorū. Scio quod pactum non habeatur in Hebræo: sed quoniam omnes voce simili transfulerunt, ἡ σωθήσομαι, & apud Græcos pactum dicitur, σωθήκη, ex vno verbo significatur, nō seruauerunt pactum: licet Septuaginta ἡ δέτησεν posuerunt. In eodem. In terra quam fundauit in secula. Pro quo scriptum inuenisse vos dicitis, ἐμ τῇ γῆ ἐδεμελίωσεν αὐτὸν εἰς τὸν αἰῶνα, id est, in terra fundauit eam in secula. In Hebræo ita scriptum est, vt vertit Symmachus, εἰς τὴν γῆν ἡν ἐδεμελίωσεν εἰς τὸν αἰῶνα, id est, & ædificauit sicut vnicornium sanctificium suum in terra quam fundauit in secula. Si autē non de terra dicitur quod fundata sit, sed de alia re quæ fundata videatur in terra: probent ex prioribus & sequētibus, quis sensus sit, vt nescio quid, quod dicitur fundatum, videatur in terra. Si autem sanctificium in terra fundatum putant, debuit scribi, in terra fundauit illud in secula. In eodem. Et in intellectibus manū suarum deduxit eos, non habet textus, ἐμ τῇ σωσέσθ, vt scribitis numero singulari, quod intelligentiam sonat: sed ἐμ ταῖς σωσέσθ, quod intelligentias sonat, sicut & in Hebræo habet בִּיחְבֻּנוֹת bithbunoth, quod est in intellectibus. De septuagesimo octauo: Posuerunt Hierusalem in pomorum custodiam: quod in Græco ἀποσωλάκιον dicitur: nec potest aliter verti quā a no-

bis trāslatum est. Significat autem ἀποσωλάκιον speculam quam custodes satorū & pomorum habere cōsueuerunt: vt de amplissima vrbe paruum tuguriolum vix remanserit. Hoc secundum Græcos. Caterum in Hebræo דְּרִיבָּי laim scriptum habetur, quod Aquila vertit λιθόριον, id est, aceruum & cumulum lapidum, quibus vineæ & agri purgari solēt. In septuagesimonono: Et plāstati radices eius hinc: dicitis quòd in Græco, hinc, non habeatur, Ἐκατέφυτετε τὰς ρίζας αὐτοῦ, & bene. Nam & in nostris codicibus non habetur, & miror quis imperitorum vestros libros falsauerit. De octogesimosecundo. Hæreditate possideamus sanctuarium dei. Et dicitis quod in Græco sit scriptum, κληρονομήσωμεν αὐτοῦ, id est, possideamus nobis ipsi, quæ superflua quæstio est. Quando enim dicitur, possideamus, intelligitur & nobis. De octogesimo tertio: Cor meum & caro mea exultauit in deum viuum. Pro quo in Græco scriptum dicitis, καρδία μου ἡ σὰρξ μου ἠγαλλιάσαντο, id est, cor meum & caro mea exultauerunt: & in hoc nulla contentio est. Si enim legimus, exultauit, intelligitur cor meū exultauit, & caro mea exultauit. Si autem exultauerunt, duo pariter exultauerunt, id est, cor & caro. Et quæso vos vt huiusmodi ineptias & superfluas contentiones, vbi nulla est sensus mutatio, declinetis. In eodem. Beatus vir cui est auxilium abs te. In Græco vos inuenisse dicitis μακάριος ἄνθρωπος ὃς ἐστὶν ἀντίληψις αὐτοῦ παρὰ σου, id est, cuius est auxilium eius abs te: quod quia nos in Latina interpretatione mutauimus, vt dicitis, reprehendimur. Cui enim non pateat, quòd si dicere voluerimus, cui est auxilium eius abs te, apertissimum vitium sit, & quando præcesserit, cui, sequi nō debeat, ei: nisi fortè vitij arguimur, quod vitauimus vitium. In eodem. In valle lachrymarum. Pro quo dicitis in Græco scriptum esse, εἰς πλὴν κλάδα ἢ κλαυθμῶνος, id est, in valle plorationis. Sed siue ploratum, siue fletum, siue lachrymas, siue planctū dixerimus, vnus est sensus: & nos hoc sequimur: vt vbi nulla est de sensu mutatio, Latini sermonis elegātiā cōseruemus. De octogesimo quarto. Benedixisti domine terram tuam: pro eo quod est, benedixisti, in Græco scriptū dicitis εὐδίκησας, & quæritis quomodo hoc verbum exprimi debeat in Latino, Si contentiose verba scrutamur & syllabas, possumus dicere: beneplacuit domine terra tua. Et dum verba sequimur, sensus ordinem perdimus. Aut certè addendum est aliquid, vt eloquij ordo seruetur, & dicendum: Complacuit tibi domine terra tua. Quod si fecerimus, rursum a nobis quæretur quare addiderimus tibi: cū nec in Græco sit, nec in Hebræo. Eadē igitur interpretandi sequenda est regula, quam sæpe diximus: vt vbi non sit dānum in sensu, linguæ in quam trāsferimus, εὐφωμία, & proprietates, & elegātia conseruetur. In eodem. Misericordia & veritas obuauerunt sibi: & dicitis quod in Græco, sibi, non habeat, ἐλεῖ ἢ ἀλήθεια σωθήσθ, id est, misericordia & veritas concurrerunt, nec in Hebræo habetur: & apud Septuaginta obelo prenotatum est, quæ signa dum per scriptorum negligentiam a plerisque quasi superflua relinquuntur, magnus in legendo error oboritur. Si autem nō fuerit additum sibi, misericordia & veritas non sibi, sed alij occurrisse credentur: nec iustitia & pax sibi dedisse osculum, sed alteri. De octogesimo quinto. Et non proposuerunt te in cōspectu suo: dicitis quod in vestro codice, te, non habeatur: adde, te, & emendato errore librarij, vestrum quoque errorem emendabitis. In eodem: Et tu domine deus miserator

G miserator & misericors. In Græco inuenisse vos dicitis, *Εὐκέρει ὁ θεός μου*, id est, & tu domine deus meus, quod superfluum est. Meus enim nec in Hebræo habetur, nec in Septuaginta. De octogesimo octauo: Magnus & horrendus. Pro quo in Græco inuenisse vos dicitis, *μέγας καὶ φοβερός*, quod significat terribilis, timendus, & formidandus. Ego puto id ipsum significare horrendum, non uti vulgus existimat, despiciendum & squalidum: secundum illud Vergilij: Mihi frigidus horror membra quatit. Et, horror ubique animo, simul ipsa silentia terrent: Et, monstrum horrendum ingens: & multa his similia. In eodem: Tūc loquutus es in visione sanctis tuis. Pro quo in Græco vos inuenisse dicitis, *τότε ἐλάλησας ἐμὲ ὁ θεὸς τοῖς ἁγίοις σου*, id est, tunc locutus es in visione filiis tuis. Sed sciendum est quod in Hebræo *לַהֲלִיכֵי* lahalidecho habetur, quod omnes, *τοῖς ἁγίοις σου*, id est, sanctis tuis, transtulerunt. Et sola Sexta æditio, prophetis tuis, interpretata est, sensū magis quàm verba exprimens. Et in *καινή* tantum pro sanctis, filios reperi. In eodem: Tu verò repulisti & despectisti. Pro quo in Græco *σὺ ἠπαύσω* *ἐξ ἑνὸς ἑνώσεως*, inuenisse vos dicitis. Vnius literæ mutatio, quantum vobis fecit errorem? Non enim respexisti, sed despexisti, & pro nihilo duxisti, interpretati sumus: nisi forte *ἐξ ἑνὸς ἑνώσεως*, non putatis transferendum despexisti: sed secundum disertissimum istius temporis interpretē, nullificasti, seu annihilasti, vel annullasti, vel vilificasti: & si qua alia possunt inueniri apud imperitos portenta verborum. De octogesimo nono: A seculo vsque in seculum tu es deus: & dicitis quod in Græco non sit, deus, *ἀπὸ τοῦ αἰῶνος ἕως τοῦ αἰῶνος σὺ εἶ*, id est, à seculo & vsque in seculū tu es: quod apud eos deesse, manifestum est. Nam & Hebraica veritas habet: & omnes alij interpretes, & Septuaginta similiter transtulerunt, *ἀπὸ τῆς αἰῶνος καὶ ἕως τῆς αἰῶνος σὺ εἶ ὁ θεός* quod Hebraicè dicitur, *לְעוֹלָם עוֹלָם* meolam vead olam atha el. In eodem: Quoniam superuenit mansuetudo, & corripiemur. In Græco vos dicitis inuenisse, *ὅτι ἐπιβλήθη πραότης ἐφ' ἡμᾶς καὶ παιδεία σοφίας*, id est, quoniam superuenit super nos mansuetudo, & instruemur. Sed hoc superfluum est. De nonagesimo: Dicet domino susceptor meus es tu. Et dicitis quod in Græco, es, nō habetur. Ego vobis amplius dicam, quod apud Hebræos nec, es habeat, nec, tu. Sed apud Septuaginta, & apud Latinos pro *ἑμφωνία*, & verborum consequentia positum sit. De nonagesimotertio: Beatus homo, quem tu erudieris domine: dicitis in Græco nō esse, tu, *μακάριος ἄνθρωπος ὃν ἄμ παιδ' ἐύσηκε κύριε*, id est, beatus homo quē quidē erudieris domine: & verū est: sed apud Latinos propter *ἑμφωνίαν*, id est, consonantiā positum est. Si enim dicamus: beatus homo quem erudieris domine, compositionis elegantiam non habebit. Sed quando dicitur, domine, & apostropha fit ad dominum, nihil nocet sensui si ponitur &, tu. In eodem: Et in malicia eorum disperdet eos. In Græco dicitis non esse præpositionem, in, sed legi: Malicia eorū disperdet. Sciendum autē quod & in Hebræo & in cūctis interpretibus positum sit, *κατὰ πλὴν πονηρίαν αὐτῶν ἐφανῆσεν αὐτοῖς κύριος ὁ θεός*, id est, in malicia eorum disperdet eos dominus deus. Si autem voluerimus legere, malicia eorū disperdet: id quod in Septuaginta sequitur in fine versiculi, eos, & superfluum erit & vitiosum. De nonagesimoseptimo: Recordatus est misericordie suæ: pro quo in Græco inuenisse vos dicitis, *ἐμνήσθη τὸ ἐλεῶν αὐτοῦ τῷ ἰακώβ*, id est, recordatus est

Horredum

misericiordie suæ Iacob: sed hic, Iacob, nomen superfluum est. De centesimo: Oculi mei ad fideles terræ, ut sedeant mecum. Pro quo in Græco inuenisse vos dicitis, *οἱ ὀφθαλμοί μου ἐπὶ τοὺς πιστοὺς τῆς γῆς, τὰ συγκαθίσθαι αὐτοὺς μετ' ἐμοῦ*, id est: oculi mei in fideles terræ, considerare ipsos mecum. Quis nos talem fugiat interpretationem: ut verbum ad verbum exprimens, dicat: considerare ipsos cum me? De centesimoprimo: Vigilaui & factus sum sicut passer solitarius in tecto. Et dicitis inuenisse vos in Græco, *ἐπὶ δώματος*, quod antiqui codices Latinorū interpretati sunt, in ædificio. *Δῶμα*, in orientalibus provinciis ipsum dicitur, quod apud Latinos tectum: in Palæstina enim & Aegypto, ubi vel scripti sunt diuini libri, vel interpretati sunt: non habent in tectis culmina, sed domata, quæ Romæ vel solaria, vel meniana vocant, id est, plana tecta, quæ transuersis trabibus sustentantur. Denique & in actis apostolorum, Petrus quando ascendit in domo, in tectum ædificij ascendisse credendus est. Et quando precipitur nobis, ut faciamus domati nostro coronam, hoc precipitur, ut in tecto faciamus per circuitum quasdam eminentias, ne facilis in præceps lapsus sit. Et in euangelio: Quæ, inquit, auditis in aure, dicetis super domata: id est super tecta. Et in Esaia: Quid vobis est quod omnes ascendistis super tecta vana? Et multa istiusmodi. In eodem. Factus sum sicut nycticorax in domicilio: quod similiter in Græco habetur *δῶμα*, & queritis quid significet nycticorax apud Latinos. In Hebræo pro nycticorace verbum *חַוִּי* scriptum est: quod Aquila & Septuaginta & Theodotion & Quinta æditio nycticoracem interpretati sunt: Symmachus vero v. pupam: Sexta æditio noctuā, quod & nos magis sequimur. Deniq; ubi apud nos & Græcos legitur, factus sum sicut nycticorax in domicilio: apud Hebræos dicitur, factus sum sicut noctua in ruinosis. Plerique bubonem contentiose significare putant. In eodem. A facie iræ indignationis tuæ. Pro quo in Græco inuenisse vos dicitis, *ἀπὸ προσώπου τῆς ὀργῆς σου καὶ τῆς θυμῶν σου*, id est, à facie iræ tuæ, & indignationis tuæ: cum manifestum sit quod apud Hebræos & apud Septuaginta interpretes sic habeatur, *ἀπὸ προσώπου τῆς ὀργῆς καὶ τοῦ θυμῶν σου*. In eodem. Quoniam placuerūt seruis tuis lapides eius: & terræ eius miserebunt. Pro terra, apha *אֶרֶץ* in Hebræo positum est, quod omnes τὴν γῆν transtulerunt: & potest tam puluis quàm humus, id est terra interpretari. In Græco sic legitur, *ὅτι ἐυδόκησαν οἱ δούλοι σου τὸν λίθον αὐτῆς καὶ τὴν γῆν αὐτῆς δικτερήσασαι*, id est: quoniam probauerunt serui tui lapides eius: & pulueris eius miserebuntur. De ceterisimo secundo. Non in perpetuum irascetur. Pro quo in Græco inuenisse vos dicitis, *οὐκ εἰς τέλος ὀργισθήσεται*, id est nō in finem irascetur: sed verbum Hebraicum *nezah* *נָצַח*, & perpetuum & finis & victoria intelligitur, pro locorum qualitate. De centesimotertio. Qui facis angelos tuos spiritus. Pro quo in Græco vos inuenisse dicitis, *ὁ ποιῶν ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα*, id est, qui facit angelos suos spiritus. A quibus breuiter querite, quomodo cum ad deum sermo sit, quasi ad alium loquens propheta repente mutetur: maximè cum sic incipiat: Domine deus meus, magnificatus es vehementer, confessionem & decorem induisti: Et qui tegis aquis superiora eius, id est, cæli. Qui ponis nubes ascensum tuū: qui ambulat super pennas ventorum, & statim sequatur: Qui facis angelos tuos spiritus, & ministros tuos ignem vrentem. Qui fundasti terram super stabilitatē suam.

Δῶμα

Solaria & Meniana.

A. Co. 10.

Deut. 22.

L. Matt. 10.

M

A suam. Et post paululum : Ab increpatione tua fugient: & à voce tonitruui tui formidabunt: & in loco què fundasti eis. Qui emittis fontes in conuallibus, & illud: Ut educas panem de terra. Si ergo omnia hæc ad secundam personam sunt, id est, ad deum, quomodo in vno versiculo, tertia persona subito & extra ordinem inducitur? In eodem. A voce tonitruui tui formidabunt: dicitis, tui, non haberi in Latino, cum in Græco sit, ἀπὸ φωνῆς βροντῆς σὺ δὲ λίαν ἔσσειμι. habetur & in Hebræo tonitruui tui: & miror quomodo apud Latinos errore scriptorum subtractum sit. In eodem. Hoc mare magnum & spatiosum manibus, & dicitis in Græco, manibus, nō haberi: & ego noui, αὐτῆ ἢ δάλασσα ἢ μεγάλη ἐὺρύχωρος, id est, hoc mare magnum & spatiosum, sed ex Hebraica & Theodotionis additione in Septuaginta sub asterisco additum est. Denique & in Hebræo ita scriptum est: zeh haiom godol vrehab iadaim דִּי כְּהַיִּים לִּי הַיָּם הַזֶּה, quod Aquila sic interpretatus est ἐὺρύχωρος ἁλίσσιμ, & omnes interpretes, & hoc secundum Hebraicam dicitur proprietatem μεταφωριστικῶς, quod quasi expansas manus habeat, & in se cūcta suscipiat. In eodem. Ut educas panem de terra. Pro quo inuenisse vos dicitis, ut educat, sed non potest aliud ad ipsum, aliud ad aliū de seipso dici: aut omnia quasi ad deum loquebatur propheta: aut omnia ad aliū de eo referebat. Cū autem pleraque ad ipsum dirigantur, & ea quæ ambigua sunt, ad ipsius personam redigenda sunt. In Græco sic legit, τοῦ ἐξαγαγεῖν ἄριστον ἐκ γῆς γῆς, id est, ad educendum panem è terra. In eodem. Herodij domus dux est eorum. Pro Herodio quod in Hebraico dicitur hasida הַיְדִיָּה. Symmachus ἰκτῖνον, id est, miluum interpretatus est. Denique & nos ita vertimus in Latinum, Ibi aues nidificabunt, milui abies domus est, quod scilicet semper in excelsis & arduis arboribus nidos facere cōsueuerit. Vnde & Sexta additio manifestius interpretata est, miluo cupressus ad nidificandum. Pro abietibus autem & cupressis in Hebræo ponitur berosim בְּרוֹשִׁים, quod magis abietes quàm cupressos significat. In eodem. Petra refugium herinacis. Pro quo in Hebræo positum est sephannim סֶפְהַנִּים: & omnes χοιρογυλίως voce simili translulerunt. Soli septuaginta lepores, interpretati sunt, τοῖς λαρωσίς, id est, est, petra refugium leporibus. Sciendum est autem animal esse non maius hericio, habens similitudinem muris & vrsi. Vnde & in Palæstina ἀρατομῆς dicit: & magna est in istis regionibus huius generis abundantia, semperq; in cauernis petrarum & terræ foueis habitare consueuerunt. In centesimoquarto. Aedidit terra eorum ranas. Pro quo in Græco, ἐξέβριψεν ἢ γὰρ αὐτῶν καταράχας, vos legisse dicitis, quod potest ita interpretari: ebulliuit terra eorum ranas. Sed & in hoc nulla est in sensu mutatio: & nos antiquam interpretationem sequentes, quod non nocebat, mutare nolimus. In eodem. Et contriuit lignum finium eorum. Pro quo in Græco vos inuenisse dicitis, συνέτριψε πᾶν ζύλον ὁρίου αὐτῶν, id est, contriuit omne lignum finis eorum. Sed & hoc additum est & superfluū. In eodem. Quoniā memor fuit verbi sancti sui quod habuit ad Abraham puerum suum. Pro quo in Græco vos legisse dicitis, ὅρ δὲ εἶδετο, id est, quod disposuit. Ita enim & in Hebræo & apud Septuaginta habetur interpretes, ὅτι ἐμνήσθη τὸ λόγος τῆς ἀγίας αὐτοῦ πρὸς ἀβραάμ. Ἐμ δὲ ἄλομ αὐτοῦ. Ergo quod in Græco dicitur, ὅρ δὲ εἶδετο, in hoc loco, & superfluū est & radendum. De centesimoquinto. Cōfitemini domino quoniam bonus. Pro quo in Græco

vos legisse dicitis, ὅτι ἄριστός, id est, quoniam suavis. Sed D sciendum est, quod ἄριστός in vtile, & in bonum & suauē verti potest. Denique & in Hebraico scriptū est chitob, חֵיטוֹב quod omnes voce simili translulerunt ὅτι ἄριστός, id est, quia bonus. Ex quo perspicuum est, quod ἄριστός bonus intelligatur. In eodem. Nō fuerunt memores multitudinis misericordiæ tuæ: dicitis: quod in Græco inuenieritis, ἢ οὐκ ἐμνήσθησαν, id est, & non fuerūt memores: & cōiunctio superflua est. In eodē. Et irritauerunt ascendentes in mare, mare rubrū. Pro quo in Græco inuenisse vos dicitis, ἐπὶ πικρὰν, & putatis verbum è verbo deberi transferri, & amaricauerūt, sed hæc interpretatio annullationi consimilis est, siue annihilationi. Legite Ezechielem, & inuenietis πικρὰν κρασμὸν irritationem & exacerbationē semper expressum, vbi dicitur: οἶκος παραπικραίνουσα, id est, domus exasperans. In eodem. Et vidit cum tribularētur, & audiuit orationem eorum (in Græco vos legisse dicitis ἢ εἶδε κύριος, id est, & vidit dominus) quicquid extra hoc in Græco inuenisse vos dicitis, superfluū est.

De ceterisimo sexto. Et statuit procellam eius in auram: E & siluerūt fluctus eius Hoc ergo quod pro isto in Græco inuenisse vos dicitis, καὶ ἐπέταξε τῆ καταγίδι ἐς τὴν εἰς αὐρὰν, id est, & constituit procellam, & statuit in auram, superfluū est. In eodem. Et deduxerunt eos in portum voluntatis eorum. pro quo dicitis vos inuenisse, ἐπὶ λιμνὴν θελήματῶν αὐτῶν, id est, in portum voluntatis suæ, sed in Hebræo non habetur hephzi הֶפְזִי, quod voluntatis suæ significat, sed hephzam הֶפְזָה, quod voluntatis eorum sonat. De centesimo septimo, in Græco dicitis esse, ἐξεγέρθητι ἢ δόξα μου, id est, exurge gloria mea, quod dicitis in Latino non esse: recte in isto psalmo nō habetur: quia nec apud Hebræos; nec apud vllum interpretum reperitur, sed habetur in quinquagesimo sexto psalmo. Exurge gloria mea, exurge psalterium & cithara, exurgā diluculo. De quo mihi videtur à quodam in istum locum esse translatum.

In eodē. Mihi alienigenæ amici facti sunt. Pro quo in Græco inuenisse vos dicitis, ὑπετάγησαν, hoc est, subditi sunt. Sed hoc in quinquagesimonono psalmo scriptum est: mihi alienigenæ subditi sunt: in presenti autem ita apud omnes inueniemus translatōres, ἐμοὶ ἔλλαφουλοι ἐφίλωσαν, id est, amici facti sunt, quod Hebraicè dicitur eth roa עֵת רֹא. De centesimo nono. Virgam virtutis tuæ emittet dominus ex Sion, dicitis vos in Græcis codicibus non legisse, virtutis tuæ, ἕσθδον δυνάμεως ἐξαποσελεῖ σοὶ κύριος, id est, virgam virtutis emittet tibi dominus ex Sion: quod manifestè & in Hebræo & in Septuaginta interpretibus habetur. In eodem. Dominare in medio inimicorum tuorum: dicitis in Græco legi, ἐκατακυρίευσεν, id est, & dominare: sed hoc nec in Hebræo habetur: nec apud Septuaginta, & superfluū est. De centesimodecimo. Confitebor tibi domine in toto corde. Sed & hoc superfluū est, quod in Græco vos inuenisse dicitis, ἐν ὅλῃ καρδίᾳ μου, id est, in toto corde meo. De centesimotertio decimo. Deus autē noster in cælo: pro quo in Græco legisse vos dicitis, ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῆ, id est, in cælo & in terra: sed & hoc superfluū est. De centesimoquartodecimo. Et in diebus meis inuocabo te: dicitis quod in Græco non fit, te: & bene: de vestris quoque codicibus radendum est. In ipso. Placebo domino in regione viuorū. Pro quo in Græco legisse vos dicitis, εὐαρεσῆσω ἐνώπιον κυρίου, id est, placebo in conspectu domini: sed hoc superfluū est. In ceterisimo decimo-

G decimo septimo. In nomine domini quia vltus sum in eos: dicitis, quia, in Græcis codicibus nō inueniri: *Ἐ τῶ ἐνδοκίῳ κρηίου ἡλευνάκιμ ἀντοῦε*, id est, in nomine domini vltus sum eos, sed in Latinis sub asterisco legendum est. De centesimo decimo octavo. Et meditabar in mandatis tuis, quæ dilexi: in Græco vos legisse dicitis: vehementer additum, *εἰς ἡγάπησα σφόδρα*, id est, quas dilexi vehementer: sed hoc superfluum est. In eodem. Et leuavi manus meas ad mandata quæ dilexi: in Græco vos legisse dicitis: *πρὸς τὰς ἐντολάς σου*, id est, ad mandata tua: sed & hoc superfluum est. In eodē. Cogitavi vias meas: in Græco vos legisse dicitis, *διελογισάμην τὰς ὁδοὺς σου*, id est, cogitavi vias tuas: sed hoc superfluum est: & rectius vias meas legitur. In eodem. Et conuertere pedes meos in testimonia tua: in Græco legisse vos dicitis, *καὶ ἐπέστρεψα*, id est, & auerti: Sed & hoc superfluum est. In eodem. Ego autem in toto corde scrutabor mandata tua, in Græco, *ἐν ὅλῃ καρδίᾳ μου*, id est, in toto corde meo, vos legisse dicitis: sed hic, meo, superfluum est. In eodem. Anima mea in manibus meis semper: & legem tuam non sum oblitus. Pro quo in Græco legisse vos dicitis, *ὃν ταῖς χερσίν σου*, id est, anima mea in manibus tuis semper. Sed sciendū est & apud Hebræos, & apud Septuaginta, & apud omnes alios interpretes scriptum esse in manibus meis, & nō in manibus tuis, quod Hebraicè dicitur *bechafai* *בְּחַפְּי*: & omnes apud Græcos ecclesiastici interpretes istum locum sic edisserunt: & est breuiter hic sensus: Quotidie periclitor, & quasi in manibus meis sanguinem meum porto: & tamen legem tuam non obliuiscor. In eodem. Exitus aquarum deduxerunt oculi mei: quia non custodierunt legem tuam. Pro quo in Græco legisse vos dicitis: quia non custodiui legē tuā: sed hoc superfluum est: quia & in Hebræo legitur: *Riui aquarum fluebant de oculis meis: quia non custodierunt legem tuam.* In eodem. Pronunciabit lingua mea eloquium tuū: pro quo nūciabit in Græco *φθέγγεται* vos legisse dixistis, quod verbum siue dicas pronuntiabit, siue effabitur, siue loquetur, id ipsum significat. Denique & nos de Hebræo ita vertim⁹: Loquetur lingua mea sermonem tuū. De centesimodecimonono. Domine libera animam meam à labiis iniquis, à lingua dolosa: in Græco legisse vos dicitis, & à lingua dolosa: & ergo superfluum est. De centesimo vigesimo sexto. Beat⁹ vir qui implebit desiderium suum ex ipsis: & in Græco dicitis, vir nō haberi, *μακάριος ὁ πληρώσας*, id est, beatus qui implebit: quod manifeste in Hebræo & in Septuaginta interpretibus continetur. De ceterisimovigesimonono. Propter legem tuam sustinui te domine: dicitis in Græco vos legisse, *ἐνεκεν τῆ ὀνόματός σου*, id est propter nomen tuum. Et nos confitemur plura exemplaria sic reperiri. Sed quia veritati studemus, id quod in Hebræo sit, simpliciter debemus dicere. Pro nomine enim siue lege, apud eos legitur thira, quod Aquila interpretatus est φόβος, hoc est timorem: Symmachus & Theodotio νόμος, id est legem, putantes thora, propter literarum iod & vau, similitudinē & formam, quæ tantum magnitudine distinguuntur. Quinta aditio, terrorem interpretata est. Sexta, verbū.

De centesimo tricesimo primo. Sicut iurauit domino, votum vouit deo Iacob. Pro eo quod nos interpretati sumus, votum vouit, in Græco *ἠυξάτο* legisse vos dicitis, & putatis interpretari debuisse, orauit deum: sed hoc male: nam *εὐχῆ* pro locorum qualitate, & orationem & votum significat, secundum illud: Redde do-

mino vota tua: id est *τὰς εὐχάς σου*. De centesimo tri K cesimo quinto. Qui fecit luminaria magna: dicitis quia in Græco inuenitis *τῶ ποιήσωντι φῶτα μεγάλα μόνω*, id est, qui fecit luminaria magna solus. Sed hoc de superiori versiculo est: vbi legimus: Qui fecit mirabilia magna solus, ibi ergo legendum est: & hic quasi superfluum non scribendum. De centesimo tricesimo septimo. Quoniam magnificasti super omne nomē sanctum tuū: in Græco reperisse vos dicitis *ἐπὶ πάντας*: id est, super omnes: sed in Septuaginta legitur, *ὅτι ἐμεγάλυνας ἐπὶ πᾶν τὸ ὄνομα τὸ ἅγιόν σου*, sicut & nos in Latinum vertimus. Ceterū apud Hebræos ita esse cognoscite: Quoniam magnificasti super omne nomen verbum tuum. Iuxta additionem autem Latinam hic sensus est: Quoniam magnificasti super omne nomen: hoc est, quod in cælo & in terra dici potest sanctum, filium tuum. In centesimo tricesimo octavo: pro eo quod est, quia nō est sermo in lingua mea: vos in Græco inuenisse dicitis, *ὅτι οὐκ ἐστὶ δόλος ἐν γλώσσῃ μου*, id est, quia non est dolus in lingua mea: quod solum Sexta aditio interpretata est. Ceterum & apud Septuagin L ta, & apud omnes interpretes, & ipsum Hebraicum, vel *λαλιᾶν*, vel *λόγον*: id est eloquium & verbum, scriptū habet: denique Hebraicè dicitur *milla* *מִלָּה*. In centesimo tricesimonono. Funes extenderunt in laqueum, Pro quo in Græco inuenisse vos dicitis, *Ἐ χαίνοις διέταναμ παγίδα τοῖς ποσίν μου*, id est, & funibus extenderunt laqueum pedibus meis: sed in hoc loco superfluum est. In eodem, pro eo quod est: Habitabunt recti cū vultu tuo: in Græco vos inuenisse dicitis, *Ἐ κατοικήσασιν*, id est, & habitabunt recti cum vultu tuo, sed hic coniunctio &, superflua est. In centesimo quadragesimo. Dissipata sunt ossa nostra secus infernum. Pro quo in Græco legisse vos dicitis, *διεσκορπίθη τὰ ὀστέα αὐτῶν παρὰ τὸν ᾄδην*, id est: Dissipata sunt ossa eorum secus infernum: sed & hoc superfluum est. In centesimo quadragesimosexto: Nec in tibiis viri beneplacitū erit ei: pro ei, domino legisse vos dicitis: quod non habetur in Græco, *οὐδὲ ἐν ταῖς κνήμοις τῆ ἀνδρὸς εὐδοκίᾳ*, id est: neque in tibiis viri beneplacitum est. De eo autē quod & vos in sine schedulæ queritis, & sanctus filius meus Auitus frequenter efflagitat, quomodo Græca interpretanda sint verba: breuiter annotaui. Neomenia, M Ncoenia mensis exordium est, quod nos secundum latinæ linguæ proprietatem, Calendas possumus dicere. Verum quia apud Hebræos mensis secundū lunæ cursum supputatur, & apud Græcos *μήμη* dicitur, *ἅπτε τῆς μῆνης, νεομηνία* quasi luna noua appellatur. *ἔρημος* autem desertū Eremus; Thronus, vel solitudinem significat: Thronus, vel sedem vel solium: *νυκτικόραξ*, vt diximus noctuam. Cœnomyia, non vt Latini interpretati sunt, musca canina dicitur per y Græcam literam: sed iuxta Hebraicam intelligentiam per α diphthongon debet scribi: vt sit *κοινομία*, id est omne genus muscarum, sed Aquila *παμμύα*, id est omnimodam muscā interpretatus est. *λαξευτήριον* pro quo Latinus asciam vertit: nos genus ferramenti interpretati sumus, quo lapides dolantur. Denique ex Hebræo vertentes ita diximus: Et nunc sculpturas eius pariter bipenni & dolatoriiis deraferunt, *λαξευτήριον* ergo dolatorium dici potest.

ARGUMENTVM EPI-
stolæ sequentis.

De decem mysticis vocabulis, quibus apud Hebræos designatur deus. Nō nihil subolet hoc fragmentum esse ex cōmentario quopiam.

Hierony-

A DIVVS HIERONYMVS Marcellæ.

Nonagesimum psalmum leges, in eo loco quo scribitur: Qui habitat in adiutorio altissimi, in protectione dei caeli commorabitur: dixeram apud Hebraeos pro deo caeli esse positum, saddai quod Aquila interpretatur...

Exod.3.

B

ARGUMENTVM EPISTOLAE SEQUENTIS.

Quid sit Hebraeis Allelu ia, Amen, Maran atha, quo vsus est Paulus, & Ephod, quae recepta sunt etiam in ecclesiis Latinorum, neque translata sunt ab interpretibus.

C DIVVS HIERONYMVS Marcellæ.

Vper cum pariter essemus, non per epistolam, ut ante consueueras, sed praesens ipsa quaesisti, quid ea verba, quae ex Hebraeo in Latinum non habemus expressa, apud suos sonaret...

Allelu ia.

nibus est. Et in illo psalmo ubi legitur: Laudate dominum, quoniam bonus est psalmus: apud Hebraeos, legitur, hallelu ia chi tob samra...

Amen.

1. Cor. 14.

Maran aha

1. Cor. vlt.

E

SCHOLIA.

Quos Tegeticos vocant. Exegetis enarratio. Exegeticon enarratorium. 2. Pepistomenos. Participio factum aduerbium sicut...

ARGUMENTVM EPISTOLAE SEQUENTIS.

Quid sit Sela, hoc est diapsalma in psalmis ascriptum, ex sententia Origenis explanatum, reiectis aliorum sententiis.

DIVVS HIERONYMVS Marcellæ.

F

Vae acceperis reddenda sunt cum foenore: fortisq; dilatio, vsura parturit. De diapsalmate nostram sententiam flagitaras, epistole breuitatem causati sumus...

G semper: Et in vigesimotertio: Quis est iste rex gloriae dominus virtutum ipse est rex gloriae, semper: & contra in psalmis multorum versuum penitus non inueniatur: in tricesimo videlicet sexto & septuagesimo septimo, & in centesimo decimo octavo: rursus nonus psalmus distinguatur cantico diapsalmatis: cum utique sicut quibusdam videtur, diapsalma indicium silentij esse non possit. Ex quo animaduertimus hoc verbum superiora pariter inferioraq; connectere, aut certe docere sempiterna esse quae dicta sunt: ut est illud in tertio: Multi dicunt animae meae, non est salus in deo suo, semper. Et rursus: Voce mea ad dominum clamaui, & exaudiuit me de monte sancto suo, semper. Et in quarto: Ut quid diligitis vanitatem & quaeritis mendacium? semper. Et alibi: Quae dicitis in cordibus vestris: & in cubilibus vestris compungimini, semper. Et in Habacuc: Deus ab Austro veniet, & sanctus de monte Pharan, semper. Et infra: Iuramenta tribus quae locutus est, semper. Scire autem debemus apud Hebraeos in fine librorum, vnum e tribus solere subnecti: ut aut

H Amen **אמן** scribant, aut sela **שלה** aut salom **שלום**, quod exprimit pacem. Vnde & Salomon pacificus dicitur: Igitur ut solemus nos completis opusculis ad distinctionem rei alterius sequentis, medium interponere explicit, aut feliciter, aut aliquid istiusmodi: ita & Hebraei ut quae scripta sunt roborentur, facere solent, ut dicant amen, aut in sempiternum, aut scribenda commemorant, ut ponant sela, aut transacta feliciter protestantur, pacem in ultimo subnotantes. Haec nos de intimo Hebraeorum fonte libauimus: non opinionum riuulos persequentes, neque errorum quibus totus mundus repletus est varietate perterriti: sed cupientes & scire & docere quae vera sunt. Quod si tibi non videtur onerosum, quid Origenes de diapsalmate senserit: verbum interpretabor ad verbum: ut quia nouitia musta contemnis, saltem veteris vini autoritate ducaris. Saepe quaerens causas cur in quibusdam psalmis interponatur diapsalma: obseruaui diligentissimè in Hebraeo. & cum Graeco còtuli: inueni: quia ubi lingua Hebraea sela habet, Graeca verò semper, aut aliquid istiusmodi, ibi Septuaginta & Theodotion & Symmachus transtulerunt diapsalma. Neque verò nocet exemplis affirmare quod dicimus. In septuagesimo quarto psalmo, cuius principium est: Confitebimur tibi deus, confitebimur, & inuocabimus nomen tuum: post illud, ego confirmaui columnas eius, apud Septuaginta & Theodotionem, & Symmachum est diapsalma: pro quo apud Aquilam, ponderaui columnas eius semper. In quinta autem additione: ego sum qui paraui columnas eius, semper. In sexta verò: ego firmaui columnas eius iugiter. Porro in Hebraico habet post ammudeia **אממדיע**, quod est columnas eius, sela. Et rursus in septuagesimo quinto, cuius principium est: Notus in Iudaea deus: inuenimus apud Septuaginta & Theodotionem, post scutum & frameam, & bellum, diapsalma. Apud Symmachum, post clypeum & gladium & bellum, similiter diapsalma. Pro quo Aquila, post clypeum & gladium & bellum, semper. Apud quintam additionem, post scutum & romphaeam & bellum, semper. In sexta verò, post scutum & gladium & bellum, in finem. Eratq; rursus in Hebraico post vnilhama **בנילחמא**, quod est & bellum, sela. Et in eodem psalmo post illum locum, ut saluos faciat mites terrae, diapsalma: apud Symmachum similiter diapsalma: & apud Aquilam, semper: necnon & apud quintam. In sexta verò, in finem. Et in Hebrai-

Psal. 3.
Ibidem.

Abacuc. 3.

co erat post aneue erez **אנעו ערעז** quod est mites terrae, K sela. Atque ita cum talem vniuscuiusque additionis opinionem reperissemus: haec annotauimus. Vtrum autem cuiusdam musicae cantilenae, aut rythmi immutationem, qui interpretati sunt diapsalma, senserint: aliudve intellexerint, tuo iudicio derelinquo. Hucusque Origenes: cuius nos malumus in hac disputatione duntaxat peritiam sequi, quam stultam habere scientiam nescientium.

SCHOLIA.

S Ortisq; dilatio. Sors est principalis pecunia, quae parit i vsuram. Eam quo diutius differs, hoc maior fit vsura. Sors.
2 Quid prodest. Hic locus est varius & ita deprauatus: ut non queam conicere. Sic autem arbitror legendum, quatenus diuinare licet ex exemplaribus minime deprauatis: Verum quid prodest: ut subiicias hoc loco verbum Graecum quod significet obticescere, fortassis **ἰνιστῶμα**, deinde succedat cum eo maior cupiditas silentio concitetur.
3 Cuius nos malumus. Apparet hunc locum non nihil deprauatum. Suspicio ita scriptum fuisse: cuius nos malumus in hac disputatione duntaxat prudentem imperitiam sequi, L quam stultam habere scientiam nescientium.

AD CYPRIANVM EXPLANATIO psalmi octogesimalnoni.

Prius te Cypriane presbyterorum studiosissime, de illorum numero super quibus audiuit Moyses, elige presbyteros, quos tu ipse scis dignos esse, tantum epistolis noueram, & beati viri vocabulum consequutum, qui legem dei die ac nocte meditatur: nunc autem quia exterioris quoque hominis nobis inuicem facta est cognitio, & post salutationem dulcesque complexus: quibus sibi amicitia copulatur, ut probes verum esse quod audieras, statim a me postulas, ut difficillimum psalmum, qui apud Graecos & Latinos octogesimalnonus inscribitur, tibi edisseram, non composita verborum oratione plausuque populari, qui solet imperitorum aures decipere atque palpare, sed oratione simplici & ecclesiastici eloquij veritate: ut scilicet interpretatio nostra non alio interprete indigeat, quod plerisque nimium disertis accidere solet, ut maior sit intelligentiae difficultas in eorum explanationibus, quam in his quae explanare conantur. Aggrediar opus difficillimum, & sanctarum precum tuarum fultus auxilio, illius versiculi recordabor: Dominus dabit verbum euangelizantibus virtute multa. Ac primum sciendum quod psalmi istius iuxta Hebraicum titulus sit, Oratio Moysi viri dei: iuxta Septuaginta, Oratio Moysi hominis dei. Inter hominem autem & virum quid intersit, sancta scriptura nos doceat. Loquitur quinquagenarius ad Eliam: Homo dei, rex vocat te. Cui ille respondit: Si homo dei ego sum, descendat ignis de caelo, & comedat te & quinquaginta viros tuos. Ad Timotheum quoque Apostolus scribit: Tu autem homo dei haec fuge. Porro de viro dei idem Apostolus instruit: Volo autem vos scire, quod omnis viri caput Christus est: caput autem mulieris vir: caput vero Christi deus. Ille vir est, qui caput velare non debet, cum sit imago & gloria dei, & quotidie Paulus loquitur: Nos autem omnes reuelata facie gloriam domini contemplantes, in eadem imaginem transformamur, a gloria in gloriam sicut a domini spiritu. Et in alio loco: Donec perueniamus omnes in virum perfectum, in mensuram aetatis plenitudinis Christi. Siue igitur viri siue hominis appellatio, sancto viro competit, & ei qui vidit deum facie

Exod. 18.

M

Psal. 67.

In ter homine, & virum, quid intersit.

4. Reg. 1.

1. Tim. 6.

1. Cor. 11.

2. Cor. 3.

Ephes. 4.

Gene.

2. Cor. Zach. & Ioan.

Gene.

Oratio

Psal. libri q

Gene 32. **A** facie ad faciem, & salua facta est anima eius: cui⁹ ore, creaturam mundi, eorum duntaxat quæ visibilia sunt, conditionem hominis, & omnis retro historię didicimus veritatem: qui non solum nobis quinque reliquit libros, Genesim, Exodum, Leuiticū, Numeros & Deuteronomium: sed vndecim quoq; psalmos, ab octogesimo, cuius principium est: Domine refugium fact⁹ es nobis: vsque ad nonagesimumnonum, qui inscribitur, Psalmus in confessione. Quod autem in plerisque codicibus nonagesimooctauus habet titulum, psalm⁹ David: in Hebraico nō habetur, hanc habente scriptura sancta consuetudinem, vt omnes psalmi qui cuius sint, titulum nō habent, his deputentur, quorū in prioribus psalmis nomina continentur. Quatuor autem psalmi sunt qui habent orationis titulum: sextusdecimus, qui inscribitur, oratio David, & incipit: Exaudi domine iusticiam meam. Et octogesimusquintus: Inclina domine. Et octogesimusnonus, qui nunc in manibus est: Domine refugium factus es nobis. Et centesimusprimus, qui titulum habet, oratio pauperis cum

B anxius fuerit, & in conspectu domini effuderit precē suam. David & pauper, qui cum diues esset, pro nobis pauper factus est, refertur ad Christum, qui sedit super pullum asinæ: iuxta Zachariam, pauper atque mansuetus. Moyses autem per quem dominus legem dedit, cuius ore audiuius loquentem deum: Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram: statimq; infertur: Et fecit deus hominem ad imaginem suam: ad imaginem dei fecit illum: masculum & fœminam creauit illos: ab initio cōditionis hominis vsque ad mortem & resurrectionē omnia explicat, qualis creatus sit, quanto viuat tempore, quid agat in seculo, quem fructum vitæ habeat: propter quid laboret: quo ire contendat. Et quoniam ipse qui hæc scribit homo est: sub persona sua de omni generis humani conditione testatur. Sunt autem qui hunc psalmum siue orationem, ad Israëliticum populum referant: quomodo in solitudine offenderit deum atque conciderit, & non meruerit terram promissionis intrare: proq; patribus ingressi sint filij, & rursum placatum expectent deum, quod in Christi compleatur aduentu. Oratio, iuxta grammaticos, omnis sermo loquentium est: cuius etymologiam sic explicant: Oratio, est oris ratio. In

C scripturis autem sanctis, difficile orationem iuxta hūc sensum legimus: sed eam quæ ad preces & obsecrationes pertinet. Aiunt Hebræi vno psalmorum volumine quinque libros contineri: à primo vsque ad quadragesimum, & à quadragesimo primo vsque ad septuagesimum primum, & à septuagesimo secundo vsque ad octogesimo octauū: & ab octogesimo nono qui quarti libri initium est, & quem nunc disserimus, vsque ad centesimum quintum. In quorum omnium fine duplex amen positum est, quod septuaginta transtulerunt, fiat fiat: & à centesimo sexto vsq; ad finē, instar duodecim prophetarū, qui & ipsi cum proprios libros adiderint, vnius voluminis nomine cōtinentur. Illud autē quod pene praterij, asserens inter vndecim Moysi psalmos, etiam nonagesimooctauum esse, in quo positum est: Exaltate dominum deum nostrum, & adorare scabellum pedum eius quoniam sanctū est: Moyses & Aaron in sacerdotibus ei⁹: & Samuel in eis qui inuocāt nomē illius: videtur nostræ sententiæ contraire: quomodo Moysi sit, qui Samuelē nominet, quem multa post tēpora fuisse cognoscimus. Cuius quæstionis facilis solutio est: prophetatum nomen esse Samuelis, qui tanti

meriti fuit, vt cum Moyse poneretur in Hieremia: Si steterint Moyses & Samuel: iuxta illud exemplū, quādo homo dei loquitur in Samaria: Altare, altare, hæc dicit dominus: ecce filius nascetur domui David, Iosias nomen eius. Sciamus quoque errare eos, qui omnes psalmos David arbitrantur, & non eorum, quorū nominibus inscripti sunt. Vnde & hunc psalmum volunt sub nomine Moysi à David esse compositū, quod scilicet legislator communem humani generis offensam & calamitatem, & deinde expectationem salutis, sacro ore describat. Domine habitaculum factus es nobis, in generatione & generationem. Septuaginta: Domine refugium factus es nobis, in omni generatione & generatione. Pro habitatione & refugio in Hebraico maon מִאֹן ponitur, quod magis habitationem quàm refugium sonat. Narraturus autem tristitia, & genus deploraturus humanum, à laudibus dei incipit: vt quicquid postea homini accidit aduersorum, nō creatoris duritia, sed eius qui creatus est culpa accidisse videatur. Qui sustinet tempestatem, vel petreæ vel tecti quærit refugium. Quem hostis persequitur: ad muros vrbium confugit. Fessus viator tam sole quàm puluere, vmbra quærit solatium. Si fœuissima bestia hominis sanguinem sitiit, cupit & nititur, vt cunq; poterit, præsens vitare discrimen: Ita & homo à principio conditionis suæ deo vtitur adiutore: & cum illius sit gratiæ quod creatus est, illiusque misericordiæ quod subsistit & viuat: nihil boni operis agere potest absque eo, qui ita concessit liberum arbitrium, vt suam per singula opera gratiam non negaret: ne libertas arbitrij redundaret ad iniuriam conditoris, & ad eius contumaciam, qui ideo liber conditus est, vt absque deo nihil esse se nouerit. Quod autem dixit, in generatione & generatione, omnia significat tempora, & ante legē & in lege, & in euangelij gratia. Vnde & Apostolus dicit: Gratia salui facti estis per fidem, & hoc non ex vobis, sed ex dono dei. Et omnes epistolæ eius in salutationis principio, non prius pacem habent & sic gratiā: sed ante gratiam & sic pacem, vt donatis nobis peccatis nostris, pacem domini consequamur. Antequam montes nascerentur, & parturiretur terra & orbis, à seculo vsque in seculum tu es deus. Septuaginta: Anteq; montes firmarentur & fingeretur terra & orbis, à seculo & vsque in seculum tu es deus. Hunc locum quidam praua distinctione subuertunt, maximè hi qui volūt ante fuisse animas, quàm homo in sexti diei numero conderetur. Ita enim legunt atq; distinguunt: Domine refugium factus es nobis, à generatione in generationem, prius quàm montes firmarentur, & fingeretur terra & orbis: vt scilicet consequatur, à seculo & vsque in seculum tu es deus. Ita enim edisserunt. Si dominus antequam montes firmarentur, & fingeretur terra orbisq; terrarum, refugium fuit hominum: ergo fuerunt animæ in celestibus, antequam hominū corpora formarētur. Nos autem vt proposuimus, lectionem ita debemus distinguere: Antequam mōtes firmarentur & fingeretur terra & orbis terrarū, à seculo & vsq; in seculum tu es deus: vt non refugium nostrū fuerit ante conditionē mundi, qui necdum eramus: sed quod deus ab æterno vsq; in æternum sit semper de⁹. Pro eo enim quod Latinus interpret posuit, à seculo vsque in seculum, & Hebraicè dicitur, מִיָּמֵינוּ וְעַד עַד rectius interpretabimur, à sempiterno vsq; in sempiternum. Simile quid & in Prouerbijs ex persona sapientiæ, qui Christus est legitur: Domin⁹ creauit me in initio viarum

Hiere. 15.
D
3. Reg. 13.

E

Ephes. 2.

F

Prouer. 8.
rum

G rum suarum in opera sua, ante secula fundauit me in principio, antequam terram faceret & abyssos, prius quam produceret fontes aquarum, prius quam montes firmaretur, ante omnes colles generauit me. Nullū autem debet verbum creationis mouere, cū in Hebræo non sit creatio quæ dicitur bara בָּרָא: sed possessio: ita enim scriptū est, adonai kanani resith daracho וְהָיָה קִנְיִן רַאשִׁית דָּרָא, quod in lingua nostra exprimitur: dominus possedit me, initio viarum suarū. Inter possessionem autem & creationē, multa diuersitas est. Possessio significat, quod semper fili⁹ in patre, & pater in filio fuerit. Creatio autem eius qui prius non erat, conditionis exordium. Potest iuxta legis Tropologiā hoc quod dicitur: Antequam montes firmarentur & fingeretur terra & orbis terrarū, significare, quod antequam animę nostrę sublimia dogmata firmarentur, & terra corporis nostri fingeret siue stabiliretur à deo, & orbis terrarū qui Hebraicè dicitur thebel תְּבֵל, Græcè significantius dicitur δίκουμδών, quā nos habitata transferre possumus, firmaretur siue stabiliretur: deus

H nobis semper refugiū fuerit. Habitata est autē anima, non deserta, quæ hospitem meretur habere deū, dicente saluatore: Ego & pater veniemus, & mansionem apud eum faciemus. Illud autem quod & Hebraicum habet, & omnes alij interpretes: Antequā montes nascerentur, & parturiretur terra, manifestè ad Tropologiam nos trahit. Neque enim mōtes & terra natiuitatē parturitionemq; recipiunt, sed conditionem. Ex quo li quido demonstratur, sanctos quoque excelsaq; virtutes, dei semper misericordia procreari. Conuertes hominem vsq; ad contritionem, & dices, reuertimini filij Adam. Septuaginta: Ne auertas hominē in humilitatem, & dixisti: conuertimini filij hominū. Iuxta Hebraicum, quod dicitur hoc est: O deus, qui hominē condidisti, & ab initio eius es refugiū & habitatio, conuertes eum vsque ad contritionem: fecisti eum atque plasmasti, vt contereretur in mortem, & vas tuū extremo vitæ suæ tempore frāgeretur, cui cū immineret ista conditio, vt ortus intereat: & quāuis longo vixerit tēpore, tamen sine dissoluatur extremo: quotidie ei loqueris per prophetas: Reuertimini filij Adam,

I qui vestra culpa offendistis deum, & de immortalibus facti estis mortales. Præcipientis enim nolulistis audire imperium: De omni ligno quod est in paradiso comedes: de ligno autē scienciæ boni & mali non comedes. In quocunq; enim die gustaueris de eo, morte morieris. Porro illud quod Septuaginta transtulerunt: Ne auertas hominē in humilitatē, & dixisti, cōuertimini filij hominū, hunc habet sensum: Obsecro, vt hominē quem ad tuā imaginem & similitudinē condidisti, & tantū eum honorare dignatus es, vt de seruo filium nuncupares: ne eum humiliter peccato perpetuo, ne super illū vigeat antiqua sententia: Terra es tu, & in terrā ibis. Tu enim nobis promisisti pœnitentiā, dicens: Nolo mortē peccatoris: tātum vt cōuertatur & viuat. Tu dixisti, omnium sanctorum tuorū eloquio, Cōuertimini (siue reuertimini) filij hominum, ad clementissimum patrem, qui occurrit veniētibus, & signum quod suo vitio perdiderunt offert, & stolam incorruptionis largitur antiquā. Quia mille anni in oculis tuis, vt dies hesternæ quæ præterit, transit, vt & vigilia nocturna siue in nocte. Qui per prophetas semper nos ad pœnitentiā prouocas, dicens: Reuertimini filij hominum, petimus (vt ante iam dixi) ne facias hominē in humilitate sempiterna retineri. Nec enī putamus lōgū

esse, quod promittis, salutem nobis post tempora multa tribuendā. Aeternitati cōparata, breuis est omnium temporum lōgitudō. In conspectu enim tuo mille anni quasi vna dies reputantur. Statimq; se ipse reprehēdit. Malè dixi vnā diem, & vnus diei spatium mille annorum apud te lōgitudinē cōputari, cum magis deberim dicere: vnus vigiliæ spatium, instar habere mille annorū. Nox in quatuor vigiliis diuiditur, quæ singulæ trium horarum spatium supputantur. Vnde & dominus quarta vigilia ad nauigantes venit Apostolos. Sicut igitur vna noctis vigilia cito pertransit, maximè vigiliarum labore defessis: sic & mille annorum spatia apud te, qui semper es, & futurus es, & fuisti, pro breuissimo tempore computantur. Quodq; infert: Sicut dies hesternæ quæ præterit, iuxta illud Apostoli sentiamus quod scribit ad Hebræos. Iesus Christus heri & hodie, ipse & in sempiternum. Ego arbitror ex hoc loco & ex epistola quæ nomine Petri apostoli inscribitur, mille annos pro vna die solitos appellari: vt scilicet quia mundus in sex diebus fabricatus est, sex milibus annorum tantum credatur subsistere: & postea venire septenariū numerum, & octonarium, in quo verus exercetur sabbatismus, & circūcisionis puritas red dicitur. Vnde & octo beatitudinibus bonorum operum præmia promittuntur. Scribit autem Petrus hoc modo: Vnū hoc vos non prætereat dilectissimi, quia vna dies apud deum quasi mille anni, & mille anni quasi vnus dies. Nō moratur dominus in promisso, vt quidā existimant. Percutiente te eos, somnium erunt manē, quasi herba transiens. Mane floruit & abiit, ad vespereā conteretur & siccabitur. Septuaginta: Quæ pro nihilo habentur, eorum anni erūt. Mane sicut herba transeat, mane floreat & trāseat, vespere decidat, induret & areseat. Iuxta Hebraicum hic sensus est: Multū cōuersationi nostræ cōtulit & saluti, quod omnis vita mortaliū, quasi somniū, ita veloci morte contracta est: quæ in similitudine florum atque fœni, eodem penè tēpore siccatur atque deperit. Percutiente te, inquit, eos: id est, homines, & illo sermone completo: Stulte, hac nocte repetent animam tuam à te: quæ autem præparasti cuius erunt: Omnis humana cōditio somnio comparabitur. Sicut enim mane virens herba, & suis floribus vernans, delectat oculos contemplantium: paulatimq; marcescēs, amittit pulchritudinem, & in fœnum quod cōterendum est vertitur: ita omnis species hominum vernat in paruulis, floret in iuuenibus, viget in perfectæ ætatis viris: & repente dum nescit, incanescit caput, rugatur facies, cutis prius extensa contrahitur: & extremo fine quod hic dicitur vespere, id est, senectute: vix moueri potest: ita vt nō cognoscatur quis prior fuerit, sed pene in alium cōmutetur. Quid loquimur de infantia temporibus vsque ad extremam & decrepitam senectutem, cum hoc & languor faciat, & inedia mœror, vt vultus prius pulcherrimus fœminarū, ad tantam transeat fœditatem, vt amor in odia commutetur. Super hac conditione mortalium & Esaias loquitur: Omnis caro fœnum, & omnis gloria eius quasi flos fœni. Fœnū aruit, flos decidit. Iuxta Septuaginta quoque similiter explicandum est. Omne quod in seculo longum videtur, apud te deus breue est. Dies enim & anni quibus humana vita cōtracta est, si comparentur aeternitati, reputabuntur pro nihilo. Sicut enim herba manē creuit, floruit & siccatur, ad vespereāq; indurefcit & deperit: ita erit omnis hominum pulchritudo. Consumpti enim sumus in furore tuo,

& in

Ioan. 14.

Gen. 2.

Gen. 3.
Ezech. 18.Matt. 14.
& Mar. 6.

Hebr. 13.

2. Pet. 3.

Luce. 12.

Esai. 40.

A & in indignatione tua conturbati sumus. Septuaginta: Quia defecimus in ira tua, & in furore tuo turbati sumus. Pro eo quod nos diximus, turbati sumus: Symmachus & Aquila transtulerunt, accelerauimus. Breuitatem autem vitæ significat humanæ. Quodq; intulit: in ira tua & in furore tuo: sententiæ dei ostēdit perseverantiam, cui omnes homines subiaccimus, illi videlicet: Terra es, & in terram ibis. Pulchre autem non (vt in Septuaginta habetur) turbati sumus, sed iuxta Hebraicum, accelerauimus dicitur: vt quamuis ætas hominum longa videatur, tamen comparatione æternitatis breuis sit: quod & illustris Poëta testatur, dicens: Sed fugit interea, fugit irreparabile tempus. Et iterum. Rhœbe diu (res si qua diu mortalibus vlla est) Viximus. Posuisti iniquitates nostras coram te: negligentias nostras in luce vultus tui. Septuaginta: Posuisti iniquitates nostras in conspectu tuo, seculum nostrum in illuminatione vultus tui. Vbi nos iuxta Hebraicum & Symmachum posuimus, negligentias nostras, pro quo Septuaginta seculum transtulerunt: in Hebraico scriptum est alumenu ^{אֲלֻמֵּנוּ}, quod quinta æditio interpretatur adolescentiam, Aquila ^{ἰαρογένεσις}, & nos in linguam nostram vertere possumus, errores siue ignorantias. Vnde dixit in alio loco: Delicta iuuentutis mee: & ignorantias meas ne memineris. Et iterum: Delicta quis intelligit? Et, ab occultis meis munda me domine: & ab alienis parce seruo tuo. Aliena enim nobis sunt vitia: quæ sæpe voluntate, interdum ignorantia & errore committimus: & tamen cum non sit voluntas in crimine, error in culpa est. Miror autem cur Septuaginta voluerint pro alumenu, id est adolescentia, negligentias & erroribus siue ignorationibus seculum dicere: nisi fortè, quod in seculo & in vitæ huius tempore vitia committantur. Quodq; intulit: in illuminatione, siue in luce vultus tui: hunc habet sensum: Nihil te nostrorum latuit peccatorum: secreta quoque nostra tuus oculus inspexit: iuxta illud quod scriptum est: Tenebræ non abscondentur: a te. Et, scrutans corda & renes deus. Et iterum: Sicut tenebræ eius, ita & lumen eius. Homo enim videt in facie, deus autem in corde. Omnes enim dies nostri transierunt, & in furore tuo consumpsimus annos nostros, quasi in sermone loquēs. Septuaginta: Quoniam omnes dies nostri defecerunt: & in ira tua defecimus. Anni nostri sicut aranea meditati sunt. Breuitatem humanæ vitæ, quæ sententiæ dei hucusq; subiecta est: & quam in priori versiculo somnio cōparauit, dicens: Percutiete te eos, somnium erunt: nunc sermoni loquentium comparat: vt quomodo sermo qui in ore versatur dum profertur, intercipitur, & esse desistit: sic & omnis vita nostra pertransiat atq; desistat: & hoc in ira & in furore dei, cui merito subiaccimus, viuentē in nobis (vt supra diximus) sententiæ dei. Quæ sit autē ira & furor dei, crebrius diximus, nō quod deus vlciscatur iratus, sed quod patientibus pœnas iratus esse videatur. Quod enim in nos ex perturbatione descendit, in illo ex iudicio & ex veritate est. Pro sermone loquētis: Septuaginta meditationem araneæ transtulerunt. Quomodo enim loquētis sermo præteruolat: ita & opus araneæ incassum textitur. De quo super persona hæreticorum scriptū est in Esaia: Telam araneæ texunt, quæ parua & leuia potest capere animalia: vt muscas, culices & cætera huiusmodi, à fortioribus autē rumpitur instar leuium in ecclesia simpliciumq; qui eorum decipiuntur erroribus, cum viros in fidei veritate robu-

Tomus tertius.

stos, non valeant obtinere. Dies annorum nostrorū **D** in ipsis septuaginta anni: si autem multum, octoginta anni: & quod amplius est, labor & dolor. Septuaginta: Dies annorum nostrorum in ipsis septuaginta anni. Si autē in potentatibus, octoginta anni: & amplius eorū labor & dolor. Pro eo quod nos posuimus, in ipsis, & in Hebræo habetur bahem ^{בָּהֶם}. Symmachus significantius transtulit ^{ὁλόκληροι}, quod magis ad sensum q̄ ad verbū transferre possumus, vniuersi, Quicquid igitur viuimus, & in quo delectabilis est vita mortalium: septuaginta annorum spacio comprehenditur. Sin autem multum, & vt interpretatus est Symmachus, cōtra opinionē, octoginta sunt anni: quicquid supra fuerit, morbis & infirmitate transigitur, quæ est socia senectutis, caligantibus oculis, dolentibus vel cadētibus prius durissimis dentibus, quod plenius diuinus sermo in Ecclesiaste describit: ⁷ Venient dies malitiæ, & in quibus dicemus, non est nobis voluntas, quando obsecrabitur Sol & Luna, & stellæ: & conuertentur nubes post pluuiam, in die qua mouebuntur custodes domus, & subuertentur viri virtutis: cessabuntq; molētes, quia pauca facta sunt: & obscurabuntur quæ vident in foraminibus, & claudentur ianua in foro: in infirmitate vocis molentis, & exurget ad vocem auis, & humiliantur omnes filia cantici, & quidem ab alto aspicient: & pauor in via: & florebit amygdalum, & incrassabitur locusta: & scindetur capparitis: quoniam abibit homo in domum æternitatis suæ, & gyrabunt in foro qui plangunt, quoadusque non pulsetur funiculus argenti, & coneratur ornamentum auri, & confringatur hydria ad fontem, & impediatur rota in lacu, & conuertatur puluis in terram sicut fuit, & spiritus reuertatur ad dominum qui dedit eum. Vanitas vanitatum, dicit Ecclesiastes, & vniuersa vanitas: Quæ omnia humanæ vitæ & maximè senectutis miseriae comprehendunt: & quem sensum habeant, in suo loco disseruimus. Sunt qui istum locum Allegoricè interpretantes, ad sabbati circuncisionisq; mysterium referunt, quod primū requiescamus in lege, & postea veræ circuncisionis in euangelio sacramenta nos teneant, admonentes & illud: Da partem septem, & da partem octo, & septuaginta milia, & octoginta milia hominum multitudines, à quibus templum sub Solomone constructum est. Sed quid hoc ad præsentem locum, cui sufficit simplex & pura explanatio, quæ non doctrinæ gloriam in multiplicatione sermonum: sed legentis debet intelligentiam querere? Quoniam transiuimus cito & auolauimus. Septuaginta: Quoniam superuenit mansuetudo super nos, & corripemur. Pro quo ⁸ in Græco scriptum est ^{παιδεία}, quod verbum ambigū est, & tam correptionem quàm eruditionē doctrinamque significat. Quæ enim diligit dominus, corripit, siue erudit ac flagellat omnem filium quem recipit. Quem locum ita Symmachus transtulit: succidimur enim repente & auolamus. Quinta æditio hoc modo: Quoniam transiuimus celeriter & dissoluimur. Et est sensus: Post septuaginta annos, & vt multum octoginta: quibus hominum vita transigitur, cum anima fuerit à corpore segregata, vento similes auolamus, siue quia supra herbæ virenti & florum pulchritudini, & ad vesperam siccitati hominem comparat: nunc pro ariditate vesperæ, successionem florum ponit. Et cum pertransierit, inquit, omne quod viuimus, subita morte dissoluimur. Quod autem Septuaginta dixere, quoniā

e super-

Gene. 3.

c

Psal. 24.
Psal. 18.
Ibidem.Psal. 138.
Psal. 7.
Psal. 138.
1. Reg. 16.

C

Esaia. 59.

Eccles. viii.

E

Eccles. viii.

F

3. Reg. 9.

G superuenit mansuetudo & corripiemur, hunc habet sensum. Post septuaginta annos & octoginta cum venerit domini mansuetudo, & dies nobis mortis ingruerit, non iudicabimur iuxta meritum, sed iuxta clementiam: & quæ putatur correptio esse, eruditio est & doctrina. Satisque miramur quid voluerint verbum Hebraicum gas his שְׁנַיִם , Septuaginta, Theodotio & Sexta æditio transferre mansuetudinem: cum Aquila, Symmachus & Quinta æditio festinationem & repente celeriterque transfulerint. Quis nouit fortitudinem iræ tuæ, & secundum timorem tuum indignationem tuam? Septuaginta: Quis nouit potestatem iræ tuæ, & præ timore tuo iram tuam dinumerare? Inter Hebraicum & Septuaginta diuersa distinctio est. Septuaginta enim dinumerationem, timori & furori domini copulant. Porro Hebraicum, sequenti aptat versiculo, vt sequatur: Vt numerentur dies nostri, sic ostende & veniemus corde sapienti. Quod breuiter ita nobis differendum videtur. Quis potest nosse quandiu ira tua, ex qua timor nascitur humano generi, perseueret, nisi te docente, qui deus es? Itaque obsecro, vt tempus vitæ nostræ indices nobis, quo possimus corde sapienti, tuo nos iudicio præparare. Quod autem dixit: Quis nouit fortitudinem siue potestatem iræ tuæ: & secundum timorem tuum indignationem tuam? ostendit esse difficile, iræ timorisque & indignationis dei secretum rationemque cognoscere: Vnde & propheta lachrymabiliter deprecatur, Domine in ira tua arguas me: neque in furore tuo corripias me. Non enim corripit vt interficiat atque disperdat: sed vt corrigat & emendet. Quam ob rem & in Osee, populo Iudæorum, cui multum iratus est, dicit se nequaquam irasci, nec visitare nurus eorum, cum adulterauerint. Et per Ezechielem loquitur ad Hierusalem: Iam non irascar tibi, & zelus meus recessit à te. Et in verbis dierum sonat, quando pergit Israël aduersum hostes in prælium corde pacifico. Vt numerentur dies nostri, sic ostende, & veniemus corde sapienti. Septuaginta: Dexteram tuam ita notam fac, & eruditos corde in sapientia. Quod Aquila, Symmachus, & Quinta æditio sic verterunt: Dies nostros sic ostende, vt veniamus corde sapienti. Errorque perspicuus: cur pro diebus, Septuaginta dexteram dixerint: דְּיָמֵינוּ iamenu quippe verbum compositum est, significans dies nostros: quod in singulari numero si scribatur, extrema litera quæ appellatur nun, exprimit dexteram: sicut est illud in nomine Benjamin, qui interpretatur, filius dextræ. Sin autem יָמֵינוּ habeat, diem vel dies sonat. Est autem sensus: Numerum annorum dierumque nostrorum, quibus in hoc seculo nos viuere decreuisti, ostende nobis, vt præparemus nos aduentui tuo: & contempto errore mortalium, ad te pergere festinemus, cupiamusque præsentiam tuam, & ad te festinemus corde sapienti. Nihil enim ita decipit humanum genus, quam dum ignorant spatia vitæ suæ, longiorem sibi seculi huius possessionem repromittunt. Vnde & illud egregie dictum est: Nullum tam senem esse & sic decrepitæ ætatis, vt nõ se adhuc vno plus anno viuere suspicetur. Ad hunc sensum pertinet & illud quod dicitur: Memento mortis tuæ, & non peccabis. Qui enim se recurdatur quotidie esse moriturum, contemnit præsentia, & ad futura festinat. Hoc est quod David in alio precatur loco, dicens: Ne auferas me in dimidio dierum meorum, prius quam abeam & nõ subsistam: quod ita exponitur: Ne eo tempore facias me mori, quãdo ad-

huc putabam me victurum, vt possim peccata corrigere penitentia. Si enim hoc feceris, inuentus in delictis meis esse desistam: non quod spem resurrectionis neget, sed quod coram eo se neget posse subsistere: apud quem omnes qui in vitiis perseuerant, pro nihilo reputantur. Vbi nos interpretati sumus, eruditos corde in sapientia, alij transfulerunt compeditos, verbi ambiguitate decepti. Si enim dicas πεπαιδευμένους compeditos: sin autem πεπαιδευμένους eruditos significat. Reuertere domine vsquequo, & exorabilis esto super seruos tuos. Septuaginta similiter: Quia agimur penitentiam, & scientes vitæ nostræ breuitatem, ad te corde sapienti cupimus peruenire: & tu domine reuertere ad nos. Peccatis enim nostris longe recesseras: & dimiseras nos, vt ambularemus secundum voluntatem & cogitationes nostras. Quod autem infert, vsquequo, illam habet intelligentiam, quam in duodecimo psalmo diximus: Vsquequo domine obliuisceris me in finem? Qui enim in angustia constitutus est, serum ei videtur dei auxilium: & propterea impensius deprecatur, vt ei tunc adiutorem deum sentiat: & nequaquam iratum iudicem, sed placatum. Imple nos matutina misericordia tua: & laudabimus & lætabimur in cunctis diebus nostris. Septuaginta: Repleti sumus mane misericordia tua, & exultauimus & delectati sumus in omnibus diebus nostris. In cunctis penè locis hanc habent Septuaginta consuetudinem: vt quod apud Hebræos in futurum ponitur, hoc illi quasi iam factum & præteritum referant. Hic ergo, non vt illi voluerunt dicunt se impletos esse matutina misericordia dei atque lætatos: alioqui si hoc factum erat: quomodo postea deprecantur & dicunt: Respice in seruos tuos & in opera tua: sed totum quod postulant, ideo deprecantur, vt mereantur matutinam misericordiam eius: quam cum fuerint assecuti: laudent deum atque lætentur in cunctis diebus vitæ suæ. Videtur autem mihi resurrectionis spem & æternæ vitæ præmia deprecari, dicens: Imple nos matutina misericordia tua. Quod quidem & vice-versim primi psalmi titulus sonat: qui proprie ad mysterium domini & ad resurrectionem eius pertinens, inscribitur pro assumptione matutina. Lætifica nos pro diebus quibus nos afflixisti, & annis quibus vidimus mala. Septuaginta: Lætati sumus pro diebus quibus nos humiliasti: annis quibus vidimus mala. Et Lazarus qui receperat mala in vita sua, in sinu Abraham æterno quiescit gaudio. Mala autem non ea appellat quæ contraria bonis sunt, sed pro afflictione ponit & angustiis: quibus malis & Sara afflixit Agar ancillam suam: & de quibus in euangelio scribitur: Sufficit diei malicia sua. Quãto igitur magis in hoc seculo, persecutionibus, paupertate, inimicorum potentia vel morborum cruciatibus fuerimus afflicti: tanto post resurrectionem in futuro maiora præmia consequemur. Pulchrè autem nõ dixit: sustinimus mala, sed vidimus. Quis enim est homo qui viuat & non videat mortem? Quæ non tam ad dissolutionem corporis referenda est, quàm ad multitudinem peccatorum, iuxta quod dicitur: Anima quæ peccauerit, ipsa morietur. Appareat apud seruos tuos opus tuum, & gloria tua super filios eorum. Ergo in seruis suis ipse dominus operatur opus suum. Nec propria qui postulat salutem contentus est, sed quærit gloriam filiorum: id est, seruorum dei. Filios autem non tam illos qui de eorum stirpe generati sunt, quàm discipulos debemus accipere: de quibus & Paulus loquebatur: Filioli mei quos iterum parturio. Vnde & Ioanes apostolus secundum merita filiorum suorum pro-

Psal. 6. & 37.

Osee. 4.

Ezech. 16.

Luc. 16.

M

Gene. 16.

Matt. 6.

Psal. 88.

Ezech. 18.

Eccli. 7.

Psal. 101.

A rum profectusq; operu singuloru, scribit ad paruulos, scribit ad iuuenes, scribit ad patres. Et sit decor domini dei nostri super nos; & opus manuum nostraru fac stabile super nos: & opus manuum nostrarum cofirma. Septuaginta: Et sit splendor domini dei nostri super nos: & opera manuum nostrarum dirige super nos: & opus manuum nostrarum dirige. Vbi sunt qui liberi arbitrij sibi potestate plaudentes, in eo putant se dei gratiam consecutos, si habeant potestatem facienda vel non facienda bona siue mala: Ecce hic Moyses post resurrectionem quam postulauerat, dicens: Imple nos matutina misericordia tua, & laudabimus & letabimur in cunctis diebus nostris: nequaquam se surrexisse contentus est, & aeternae vite praemia consecutum, sed postulat vt decor domini dei sui sit super eos qui surrexerint, & splendeat in animabus cordibusq; sanctorum: & opera manuum eoru ipse dirigat, faciatq; esse perpetua: ipseq; confirmet quicquid in sanctis videtur boni. Sicut enim humilitas deprecantis meretur praemia: ita superbia contemnentis, dei auxilio deferetur.

SCHOLIA.

B I οἰκουμένη. Id est, habitata, ab οἰκίμαι habitor, hanc dictionem ferme nostri interpretes vertunt orbem terrarum.

2 Quae nomine Petri apostoli inscribitur. Hic palam diuus Hieronymus indicat se dubitasse de secunda Petri epistola, propter stili dissimilitudinem, quod excusat alio in loco, ob mutatum interpretem accidisse. 3 Rhoebe diu. His verbis Mezentius dux alloquitur equum suum Rhœbum no mine, facturus impetum in Aeneam apud Vergilium libro Aeneidos decimo. 4 παραρσείας. & nos in linguam nost. παραρσείας Graecè est perperam videre, quod accidit parum attentè rem insipientibus, sicut παραβλέπειν. 5 Quasi in sermone loquens. Nihil celerius, & nihil inanius oratione hominum. 6 Sicut aranea meditati sunt. Hunc locum vulgo deprauarant. Nam Graecè est, μελέτωρ, id est meditantur. Pro quo scriptum fuit, meditantur. 7 Venient dies maliciae. Hic quoque maliciam accipit pro afflictione. In hoc loco tametsi sensus ferme idem est, tamen verba multum dissonant à nostra vulgata editione. 8 In Graeco scriptum est, παιδευθῆσθε. Nā πᾶς puer, inde παιδύω erudio siue corripio & castigo: sic enim erudiuntur pueri. 9 Si enim dicas, παιδευόμενος participium est à verbo παιδύω, id est compedibus vincio, παιδευόμενος participiū est à παιδύω, quod est erudio siue corripio.

DIVI HIERONYMI AD PRINCIPIAM VIRGINEM EXPLANATIO PSALMI QUADRAGESIMIQUARTI.

Cio me Principia in Christo filia, à plerisque reprehendi, quod interdum scribam ad mulieres: & fragiliorem sexum maribus praeferam. Et idcirco debeo primum obrectatoribus meis respondere, & sic venire ad disputatiunculam quam rogasti. Si viri de scripturis quaerent, mulieribus non loquerer. Si Barach ire ad praelium voluisset, Debora de victis hostibus non triumphasset. Hieremias carcere clauditur, & quia periturus Israel virum non receperat prophetantem, Olda eis mulier suscitatur, Sacerdotes & pharisaei crucifigunt filium dei: & Maria magdalene plorat ad crucem, unguenta parat, quaerit in tumulo, hortulanum interrogat, dominum recognoscit, pergat ad apostolos, repertum nunciat. Illi dubitant, ista confidit. Verè πυργίτης, verè turris candoris & Libani, quae prospicit faciem Damasci, sanguinem videlicet saluatoris ad sacci poenitentiam prouocant.

tem. Defecerant Sarae muliebria, & ideo Abraham ei subiicitur, & dicitur ad eum: Omnia quae dicit tibi Sara, audi vocem eius. Illi defecerant muliebria: tu nunquam habuisti muliebria. Sexus deuoratur à virgine, Christum portat in corpore. Iam possidet quod futura est. Rebecca pergat ad interrogandum deum: & sua responsione condigna audit oracula: Duæ gentes in utero tuo, & duo populi de ventre tuo diuidentur. Illa duos generat dissidentes: tu vnum quotidie concipis, parturis, generas: vniõne foecundum, maiestate multiplicem, trinitate concordem. Maria soror Moysi, victorias domini canit: & Rachel Bethlehem nostram atque Ephratan stirpe nominis sui signat in posteris. Filia Salphaad hereditatem inter fratres meretur accipere. Ruth & Hester & Iudith tantae gloriae sunt, vt sacris voluminibus nomina indiderint. Anna prophetissa generat filium leuitam, prophetam, iudicem, sacro crine venerabilem, & offert eum in tabernaculum dei. Thecutes mulier, regem David interrogatione concludit, ænigmate docet, exemplo dei mitigat. Legimus & aliam sapientem foeminam, quae cum obsideretur ciuitas, & propter vnum eam perdere vellet dux exercitus loab, murosque tria quateret, locuta est ad populum in sapientia sua, & tantae multitudinis periculum, muliebri autoritate sedauit. Quid loquar de regina Saba, quae venit à finibus terrae audire sapientiam Solomonis: & testimonio domini condemnata est omnes viros Hierusalé: Elisabeth vtero prophetat & voce. Anna filia Phanuelis in templo, templum efficitur dei: & quotidiano ieiunio, caelestem inuenit panem. Sequebatur mulieres saluatorem, & ministrabant ei de substantia sua. Ille qui de quinque panibus milia hominum, exceptis mulieribus & paruulis aluit, escas sanctarum mulierum non recusat accipere. Cum Samaritana loquitur ad puteum, & saturatus conuersione credentis, cibos qui coempti fuerant negligit. Apollo virum Apostolicum & in lege doctissimum, Aquila & Priscilla erudiunt, & instruunt eum de via domini. Si doceri à foemina non fuit turpe apostolo, mihi quare turpe sit post viros docere, & foeminas? Hæc & istiusmodi σεμνοτάτη filia perstrinxi breuiter, vt nec te poeniteret sexus tui, nec viros nomen suum erigeret: in quorum condemnationem, foeminarum in scripturis sanctis vita laudatur. Gaudeo & veluti quodam tripudio effertur animus metis, cum in Babylone inuenitur Daniel, Ananias, Azarias, Misael. O quam multi sunt senes & iudices Israel, quos rex Babylonius frigit in sartagine sua. Quam multae Susanna, quod interpretatur lilium, quae candore pudicitiae sponso ferta componunt, & coronam spineam mutant in gloriam triumphantis. Habes ibi in studio scripturarum, & in sanctimonia mentis & corporis Marcelam & Afellam: quarum altera te per prata virentia, & varios diuinorum voluminum flores ducat ad eum qui dicit in Cantico: Ego flos campi, & lilium conualium: altera ipsa flos domini tecum mereatur audire: Vt lilium in medio spinarum, sic proxima mea in medio filiarum. Et quia de floribus & liliis loqui coepimus, semperq; virginitas floribus comparatur: opportunum mihi videtur, vt ad florem Christi scribens, de multis floribus disputem. Quadragesimum quartum psalmum legens, in titulo reperi: In finem pro his qui commutabuntur filiorum Core, intelligentiae canticum pro dilecto: in Hebraico scriptum est, lamaneah al fosannim libne Corah maschil sir iedi-

Gene. 27.
D
Gene. 25.
Exod. 15.
Gene. 35.
& Matt. 2.
Num. 27.
1. Reg. 1.
& seq.
2. Reg. 14.
1. Reg. 10.
E
vnu per
duellem,
dux & c.
muros,
3. Reg. 10.
Matt. 12.
Luc. 1.
Luc. 2.
Marc. 15.
Matt. 14.
& Mar. 6.
Ioan. 4.
Acto. 18.
Cant. 2.
Ibidem.
e ij doth.

Rhœbus.

Malicia.

Iudicum. 4.

In fine euangeliorum.

G doth : למנצח על ששנים לבני קרח מטכיל שור וירדות ,
 quod nos in Latinum vertimus , victori pro liliis fi-
 liorum Core eruditionis canticum amatissimi. Sym-
 machus more suo manifestius , triumphum pro flori-
 bus interpretatus est . Igitur ששנים Josannim , vel pro
 his qui commutandi sunt , vel in lilia transfertur & flo-
 res : maschil מטכיל quoque & eruditionem & doctissi-
 mum sonat : שור sir canticum : iedidia ירדות Solomo-
 nis est nomen , qui alio sensu pacificus appellatur . Qua-
 tuor autem psalmi , licet in posteriori titulorum parte
 dissentiant , hoc principio prænотantur , quadragesi-
 mus quartus , quinquagesimus nonus , sexagesimus octa-
 uus : septuagesimus nonus . è quibus duo medij inscri-
 buntur David , primus & novissimus filiorum Core &
 Asaph . De cunctis dicere non est huius temporis , què
 cœpimus , explicemus . Recte qui in seculorum fine mu-
 tandi sunt , de quibus Apostolus loquitur : Omnes dormi-
 emus , sed non omnes immutabimur : referuntur ad
 finem . Et hoc ipsum mysterium lectorem pręparat ad
 intelligentiam spiritalem . Vbi enim simplex & aper-
 tus est sensus , quid necesse est audientem intelligen-
 tię pręmonere , & dici ad eum , qui habet aures audien-
 di , audiat ? Canticum quoque canitur charissimo at-
 que dilecto , quia propter illum veniet sanctis promissa
 mutatio . Quę quidem & in hac vita intelligi po-
 test , quando exuimur veteri homine , & induimur
 nouo qui renouatur in cognitione secundum imagi-
 nem creatoris , & gloriam domini contemplantes , in
 eandem imaginem transformamur quasi à gloria in
 gloriam , nec est tempus vllum quo non mutetur spi-
 ritus , pręteritorum obliuiscens & in futurum se extē-
 dens , cum interior noster homo renouetur de die in
 diem , & immutabilis deus qui loquitur per prophetā :
 Ego deus & non mutor : propter nos mutauerit faciē
 suam , formamq; serui acceperit , & de Iudęa transmi-
 grans , ad Philistiim , qui interpretatur poculo corruē-
 tes (inebriati enim fuerant aureo calice Babylonis) pri-
 mum derisus sit propter stultitiam crucis , deinde sus-
 ceptus propter gloriam triumphorum . Charissimus
 autem ille est , de quo Esaia canit : Cantabo canticum
 dilecti vineę , & euangelium : Hic est filius meus dile-
 ctus , in quo mihi bene complacui , ipsum audite . Cui
 non vnus propheta sed omnis chorus filiorum Core
 nunc laudes canit . Qui sint autem filij Core , id est cal-
 uarię , in quadragesimo primo psalmo competentius
 disputatur . Et vt sciamus textum cantici titulo con-
 uenire , mutationem de alio ad aliud dicit , vt filia cui
 pręcipitur , vt antiqui parentis obliuiscatur , regis se
 amplexibus paret . Victorem autem eum esse qui dicit :
 Confidite , ego vici mundum , & ad quem ista adole-
 scentis oratio est : à te victoria & sapientia & gloria , &
 ego tuus seruus , profecto nouit qui domino vincente
 superauit , & est particeps triumphorum eius : & qui
 immarcescibilem glorię coronam , de candore bono-
 rum operum & de varietate virtutum texuit saluato-
 ri . Eructauit cor meum verbum bonum . Pro quo in-
 terpretatus est Symmachus , commotum est cor meū
 verbo bono : indicans ad alterius sermonem cor dicē-
 tis esse commotum , & spiritu sancto futura Christi sa-
 cramenta pendente , etiam hunc in eloquium proru-
 pisse : vt quemadmodum ceteri de aduentu eius locu-
 ti sunt , & iste loqueretur . Ructus autem propriè dici-
 tur digestio cibi , & concoctarum escarum in ventum
 efflatio . Quomodo enim iuxta qualitatem ciborum de
 stomacho ructus erumpit , & boni vel mali odoris fla-

tus indicium est : ita interioris hominis cogitationes
 verba proferunt , & ex abundantia cordis os loquitur .
 Iustus comedens replet animam suam . Cumq; sacris
 doctrinis fuerit satiatus , de boni cordis thesauro pro-
 fert ea quę bona sunt , & cum apostolo loquitur : An
 experimentum quæritis eius , qui in me loquitur Chri-
 stus ? Quidam ex persona Christi , quidam ex persona
 patris dictum intelligi volunt , quod ex imis vitalibus
 & cordis arcanis , verbum suum quod in se erat sem-
 per protulerit : iuxta alterius psalmi vaticinium : Ex vte
 ro ante luciferum genui te : vt quomodo vterus nō si-
 gnificat vterum (neque enim deus diuiditur in mem-
 bra , sed eandem substantiam patris filiiq; demonstrat)
 sic cor & verbum profertur ex corde , vt patrem ostē-
 dat & filium . Et quod sequitur : Dico ego opera mea
 regi : illi aptant intelligentię . Ipse dixit & facta sunt , ip-
 se mandauit & creata sunt : quod dicente patre opera-
 tus sit filius . Omnia enim quęcūque pater facit , eadem
 & filium facere : similiter & patrem manentem in eo
 operari cuncta per filium . Dico ego opera mea regi .
 Propheticus chorus , Christi & ecclesię sacramenta di-
 cturus , ne carmine videatur indignus , & ob conscien-
 tiam peccatorum dicatur ei : Vt quid tu enarras iusti-
 cias meas , & assumis testamētum meum per os tuum ?
 opera sua regi quem laudaturus est confitetur , vt vel si
 bona sunt , ipse suscipiat , vel si mala sunt , mundet , fa-
 citq; quod iussus est : Dic tu iniquitates tuas vt iustifi-
 ceris in sermonibus tuis . Et , iustus accusator sui est in
 principio sermonis . Idioma autem nō solum Hebrai-
 cę , sed & Latinę linguę est , pro syntagmatibus & scri-
 ptis opuscula dicere . Ergo & iste qui laudes cantatu-
 rus est domino , carmen suum & opusculum consecrat
 ei : & pro musis gentilium , ipsum inuocat in principio
 quem laudaturus est . Lingua mea calamus scribę , ve-
 lociter scribentis . Pro quo nos interpretati sumus :
 Lingua mea stilus scribę velocis . Extrema pars prolo-
 gi est , & cum pręcedentibus iunge quod sequitur : Eructauit
 cor meum in laudes dei . Sermonem bonum &
 opuscula mea quibus eum prędicaturus sum , ipsi po-
 tissimum consecraui . Debeo ergo & linguam meam
 quasi stilum & calamum pręparare , vt per illam in
 corde & auribus audientium scribat spiritus sanctus .
 Meum enim est quasi organum prębere linguam : il-
 lius quasi per organum sonare quę sua sunt . Stilus
 scribit in cera : calamus vel in charta vel in membra-
 nis , aut in quacūque materia quę apta est ad scri-
 bendum . Mea autem lingua in similitudinem scribę
 velocis , quem notarium possumus intelligere , quo-
 dam signorum compendio , breuiatum euangelij stri-
 ctūque sermonem exarauit in tabulis cordis carna-
 libus . Si enim lex per manum mediatoris digito dei
 scripta est : & quod destructum est , glorificatum est :
 quanto magis euangelium quod mansurum est , per
 meam linguam scribetur à spiritu sancto : vt illius lau-
 des , ad quem in Esaia dicitur : Velociter spolia detra-
 he , cito prędare , velox in corde credentium sermo
 describat . Speciosus forma prę filiis hominum . In
 Hebraico : Decore pulchrior es filiis hominum . Finito
 proœmio : hinc narrationis exordium est : & fit apo-
 stropha ad ipsum amantissimum & dilectum & re-
 gem , cui dicentis opera consecrata sunt . Quæratur au-
 tem quomodo pulchrior sit cunctis filiis hominum :
 de quo legimus in Esaia : Vidimus eum , & non habe-
 bat speciem neque decorem , sed erat species eius inho-
 norata & deficiens à filiis hominum . Homo in plaga
 positus ,

1. Cor. 15.

Ephes. 4.
& Col. 3.

Philip. 3.

Malach. 3.

Esa. 5.
Matt. 17.
& Luc. 9.

Ioan. 16.

Ructus.

Matt. 12.
1. Cor. 13.

Psal. 119.

Psal. 32.

Ioan. 14.

Psal. 49.

Esa. 43.
Prou. 18.

M

Gala. 3.

Esa. 8.

Esa. 53.

A positus, & sciens ferre infirmitatem, quia auertit faciem suam. Nec statim scriptura dissonare videtur: quia ibi ignobilitas corporis propter flagella & sputa & alapas & clauos, & iniurias patibuli commemoratur: hic pulchritudo virtutum in sacro & venerando corpore: non quò diuinitas Christi hominibus comparata non formosior sit: hæc enim non habet comparisonem, sed absque passionibus crucis, vniuersis pulchrior est, virgo de virgine, qui non ex voluntate viri sed ex deo natus est. Nisi enim habuisset & in vultu quiddam sydereum, nunquam eum statim secuti fuissent Apostoli: nec qui ad comprehendendum eum venerant corruissent. Denique & in præsentis testimonio, in quo ait: Homo in plaga positus & sciens ferre infirmitatem, reddit causas quare ista perpeffus sit. Quia auertit faciem suam: id est paululum diuinitate subtracta, corpus iniuriæ dereliquit. Quidam hunc versiculum superioribus copulant: vt speciosus forma præ filiis hominum, non ad Christum sed ad calamum referatur. Effusa est gratia in labiis tuis, propterea benedixit te deus in æternum. In æditione vulgata pro benedixit, vnxit legimus. Sed sciendum quòd error scriptorum, Septuaginta translatoribus nõ debeat imputari: qui hoc loco cum Hebraica veritate concordant. Legentes illud, Iesus proficiebat aetate & sapientia & gratia apud deum & homines: & in alio loco: admirabantur super verbis gratiæ eius quæ egrediebantur de ore illius: & quod in potestate habebat sermonem: intelligere possumus, quo sensu dictum sit: Effusa est gratia in labiis tuis. Noë inuenit gratiam coram domino in diebus suis, & Moyses, & reliqui prophetarum. Sed omnis gratiæ multitudo in labiis saluatoris effusa est: quæ in breui tempore totum impleuit orbem. Et ipse tanquam sponsus processit de thalamo suo. A summo cælo egressio eius: & occursum illius vsque ad summum eius. Nam & sancta Maria, quia conceperat eum, in quo omnis plenitudo diuinitatis habitat corporaliter, plena gratia salutatur. Et apostolus sciens prædicationem suam, non eloquentia seculari, sed in virtute dei, omnes mundi superasse doctrinas, ait: Et sermo meus & prædicatio mea, non in persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis, sed in ostensione spiritus & virtutis: vt sit fides nostra non in sapientia hominum, sed in virtute dei. Sæpe ipsum reprehendens, quia dixerat: Amplius autem omnibus laboraui: statim intulit: Non autem ego, sed gratia dei, quæ mecum est. Et rursus: Quia gratia eius qui in me est, non fuit vacua. Propriè autem in saluatorem verbum effusionis adiungitur, vt significet gratiæ largitatem, secundum illud: Effundam de spiritu meo super omnem carnem. Et, charitas dei diffusa est in cordibus vestris: Et nota quòd omnium quæ dicuntur, intelligentiam ad personam eius referat, qui assumptus ex Maria est: quod propter gratiam labiorum in æternū benedictus esse dicatur: tale quid & apostolo prædicante: Humiliauit se, factus obediens vsque ad mortem: mortem autem crucis. Propter quod & deus illum exaltauit: & dedit illi nomen super omne nomen. Sicut enim ibi forma serui, passionis iniuria est: & exaltatio nominisque donatio ad patrem redit, ita hic effusio gratiæ & benedictionis in sempiternum, ad eum referenda est qui potest humiliari & crescere. Accingere gladio tuo super femur tuum potentissime, Specie tua & pulchritudine tua. In Hebræo. Accingere gladio tuo super femur tuum fortissime. Glo-

Tomus tertius:

ria tua & decore tuo. Istum arbitror te locum optimè intelligere, & accinctam Christi gladio militare. Vt autem scias semper virginitatem gladium habere pudicitia, per quem trunecat opera carnis, & superat voluptates: gentilis quòque error, deas virgines finxit armatas. Accinxit & Petrus lumbos suos: & ardentem lucernam habuit in manibus suis. Quòd autem femur significet opera nuptiarum, his breuiter exemplis doceberis. Abraham mittens ad vxorem quærendam filio suo Isaac, dicit maiori domus suæ: Pone manum tuam super femore meo, & adiurabo te per dominum deum cæli. Non dubium quin per eum qui de eius semine erat nasciturus. Iacob postquam luctatus est cum homine, qui ei apparuerat ad torrentem Iacob: Mesopotamia derelicta, & terram re-promissionis ingrediens, non ante Israël sortitus est nomen, quàm neruus femoris eius emarcuit, & ad filium loquitur: Non deficiet princeps ex Iuda, neque dux de femoribus eius. Et rursus ipse moriturus, Ioseph adiurat in femore suo, ne eum in Aegypto sepeliat. In Iudicium quòque libro legimus: Gedeoni erant filij septuaginta, qui egressi sunt de femoribus eius. In Cantico canticorum dicitur: Ecce lectulus Solomonis: sexaginta potentes in circuitu eius de potentibus Israël, omnes tenentes gladios, docti ad bellum: vir & gladius super femur eius. Gloria ergo & decore suo, siue specie & pulchritudine diuinitatis suæ, carnis opera mortificans: & natus ex virgine, futuris virginibus, virginitatis princeps fuit. Et intende prospere, procede & regna. Propter veritatem & mansuetudinem & iustitiam, & deducet te mirabiliter dextera tua. In Hebræo: Decore tuo prospere ascende: propter veritatem & mansuetudinem iustitiæ, & deducet te mirabiliter dextera tua. Secundo scriptum est apud Hebræos, decore tuo, ne quis idipsum vitio librariorum repetitum putet. Et est figura quæ apud rhetores, repetitio nominatur. More ergo Panegyrici, quo laudatores loquuntur ad eos quos præconiis efferunt, armatum cohortatur ad prælium: vt semel arrepta bella non deserat, & super hostium strages victor incedens, præparet sibi regnum in his, quos de diaboli eripiens potestate, suo copulauit imperio, & dicat: Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion motem sanctum eius. Nullique dubium, veritatem, & modestiam, & iustitiam, Christum appellari, qui dicit: Ego sum via, veritas, & vita. Et, Discite à me, quia mitis sum, & humilis corde. Et, qui factus est nobis à deo iustitia, & redemptio, & sanctitas. Hæc autem vniuersa dicuntur in corpore, vt exigantur in membris. Victoria domini, seruorum triumphus est. Magistri eruditio, discipulorum profectus. Et quod sequitur: Deducet te mirabiliter dextera tua: aut de signis quæ in euangelio perpetravit, aut τρονικῶς de cæde, quam exercuit in hostibus, sciendum est. Cor sapientis in dextera, & cor stulti in sinistra eius. Christus totus in dextris est: antichristus in sinistris. Hebraica interpretatio distat in verbis, non distat in sensu. Sagittæ tuæ acutæ potentissime, populi sub te cadent in corda inimicorum regis. In Hebraico, absque potentissime, reliqua similiter. Et hic versiculus tibi potissimum aptus est, quæ iaculo domini vulnerata, cum sponsa in cantico canis: Vulnerata charitate ego sum. Nec mirum si sponsus tuus habeat plures sagittas: de quibus in cetero decimonono psalmo dicitur: Sagittæ potentis acutæ cum carbonibus desolatoriis, cum patris

e iij ipse

D
Astrea,
Pallas &
Diana.
Gene. 24.
Gene. 32.
Gene. 49.
Ibidem.
Iudicum. 8.
E
Cant. 3.
Repetitio
Psal. 2.
F
Ioan. 14.
Matt. 11.
1. Cor. 1.
Eccles. 10.

Esaie. 49. ipse sit iaculum : & loquatur in Esaia : Posuit me quasi sagittam electam : in pharetra sua abscondit me . His sagittis & Cleophas in itinere cum altero vulneratus aiebat: Nonne cor nostrum ardens erat in nobis , dum loqueretur in via, & aperiret nobis scripturas? Et in alio loco legimus: Sicut sagittæ in manu potentis, ita filij excussorum . His sagittis totus orbis vulneratus & captus est. Paulus sagitta fuit domini, qui postquam ab Hierosolymis vsque ad Illyricum missus arcu domini, huc illucq; volitauit, ad Hispanias ire festinat: vt velox sagitta sub pedibus domini sui, Orientem Occidentemque prosternat . Et quia plures sunt potentissimi regis inimici, qui vulnerati fuerant ignitis sagittis diaboli, & quasi ceruus spiculo percussi in iecore, sagittæ domini mittuntur ignitæ cum carbonibus desolatoriis, vt quicquid vitij in corde inimicorum regis fuerit, excoquant, & salutari igne ignem eiciant perditorem. Sedes tua deus in seculum seculi, virga directionis, virga regni tui. Dilixisti iustitiam, & odisti iniquitatem, propterea vnxit te deus, deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus tuis . In Hebraico: **H** Thronus tuus deus in seculum seculi, sceptrum æquitatis, sceptrum regni tui. Dilixisti iustitiam, & odisti iniquitatem: propterea vnxit te deus, deus tuus oleo exultationis præ participibus tuis . Duas personas, eius qui vnctus est dei, & qui vnxit, intellige. Vnde & Aquila eloim מִלֵּימָּ verbum Hebraicum, nõ nominatiuo casu, sed vocatiuo interpretatur, dicens &e, & nos propter intelligentiam dee posuimus, quod Latina lingua nõ recipit: ne quis peruerse putet deum dilecti & amantissimi & regis, bis patrem nominari. Quamquam enim pater in filio, & filius in patre: & alterutrum sibi & habitator & thronus sint, tamen in hoc loco ad regem qui deus est sermo dirigitur: & dicitur ei quod imperium eius (hoc enim intelligo thronum, iuxta illud quod scriptum est: De fructu ventris tui ponam super thronum tuum) finem non habeat: quod quidem & Mariæ nunciauit angelus: Dabit ei dominus deus thronum Dauid patris sui, & regnabit super domum Iacob in secula, & regni eius nõ erit finis. Nec putemus hoc illi esse contrarium, quod Apostolus scribens ad Corinthios ait, filium deo traditurum regnum, & subiiciendum ei qui sibi subiecit omnia: vt sit deus omnia in omnibus . Non enim dixit, tradet patri, vt videretur separare filium, sed tradet deo, hoc est, habitanti in assumptione corporis deo: vt sit deus omnia in omnibus: & Christus qui ante per paucas virtutes erat in singulis, per omnes in omnibus commoretur. Sceptrum autem & virgam insigne esse regnantis, ipse propheta significat, dicens: Sceptrum æquitatis, sceptrum regni tui. Quidam de Esaia testimonium proferentes: Exiet virga de radice Iesse, & flos de radice eius ascendet: hominem qui est assumptus intelligunt, cui & deferatur imperium, & qui propter dilectam iusticiam & exosam iniquitatem regnare dicatur, & vnctus esse oleo exultationis præ participibus suis: quasi præmium charitatis, & odium iniquitatis in vnctione sumpturus . Docemur autem in vtraque parte & amoris & odij esse nobis semina, cum ipse qui primitias massæ nostrorum corporum leuauit ad cælos, & iusticiam dilexerit, & oderit iniquitatem . Vnde Dauid: Nonne odientes te domine oderam, & super inimicos tuos tabescebam: perfecto odio oderam illos. Quod sequitur: Vnxit te deus, deus tuus. Primum nomen dei vocatiuo casu intelli-

gendum est, sequens nominatiuo, quod satis miror, **K** cur Aquila non vt cæperat in primo versiculo vocatiuo casu interpretatus sit, sed nominatiuo, bis nominans deum qui supradictum vnxit deum. In hoc loco Fotinus opprimitur, sed Arius caput leuat, de euangelio proferens testimonium: Ascendo ad patrem meum **Ioan. 20.** & patrem vestrum, deum meum & deum vestrum. Sed cum dilectum audiat eum, accinctum gladio super scemur, & regnare propter veritatem & mansuetudinem, vngi ob dilectam iusticiam & exosam iniquitatem, & vnctum esse præ consortibus suis: de quibus scriptum est: Participes Christi facti sumus, si tamen principium substantiæ vsque ad finem firmum retineamus: miror cur solum deum dei ad calumniam vocet, quasi vniuersa quæ dicta sunt, diuinitati verbi & non humilitati hominis conueniant. Audiat Actus **Acto. 10.** apostolorum: Iesum Nazarenum quem vnxit deus spiritu sancto . Audiat euangelium: Spiritus sanctus veniet super te, & virtus altissimi obumbrabit tibi: propterea quod nascetur ex te sanctum, vocabitur filius dei. Ipsum dominum sentiat intonantem: Spiritus domini super me, eo quod vnxit me . Participes autem apostolos credentesque significat: quibus vnctionis suæ vocabulum tribuit, vt ab vncto vocentur vncti, id est, à Christo Christiani. Myrrha & gutta & casia à vestimentis tuis à domibus eburneis, ex quibus delectauerunt te filia regum in honore tuo. In Hebraico: Myrrha & stacte & casia in cunctis vestimentis tuis de domibus eburneis, quibus latificauerunt te filia regum in honore tuo . Præfatio ipsa te docuit, idcirco me hunc psalmum explanare voluisse: quia ad virginem scribens, pro liliis & floribus titulum reperi . Itaque consequenter & istos versiculos ad te referam, cui volumen hoc scribitur: Mortificasti membra tua super terram, & quotidie Christo offers myrrham . Christi bonus odor es, & propterea stacten, id est, stillam vel guttam exhibes domino. Narrant & hi qui aromatum nouere virtutes, stacten florem esse myrrhæ. Quod autem sequitur casia, est ipsa quæ ab aliis *σύγγρη*, id est, **Casia,** fistula nuncupatur, vocalis in laudes dei, & omnes pituitas & rheumata voluptatum suo calore excoquens. Vbi in nostris codicibus scriptum est, gutta vel stacte, in Hebraico ahaloth מֵלֵחֶם legitur . Vnde & Nicodemus centum libras myrrhæ & aloës ad sepeliendum dominum præparauit . Et sponsus loquitur ad sponsam: Myrrha & aloë cum omnibus vnguentis primis . Et illa respondet: Manus meæ stillauerunt myrrham: digiti mei myrrha pleni. Proiice & tu mortis opera . Christo in baptisate consepulta: & huic mundo mortua esto, & nihil aliud nisi de cœlestibus cogitans, loquere ad sponsum tuum: Manus meæ stillauerunt myrrham, digiti mei myrrha pleni. Legimus & vnguentum sacerdotale, cuius & Dauid meminit: Sicut vnguentum in capite, quod descendit in barbam, barbam Aaron, quod descendit in oram vestimenti eius . In quo cum cæteris aromatibus miscetur & stacte . Offerunt & Magi myrrham . Et in præfati loco, initium vestimentorum Christi, est suscipere mortem illius, & in sua carne monstrare. Hæc indumenta para sponso tuo: his à te vestibis cõptus incedat . Cumq; ei huiusmodi texueris vestimenta, efficieris ipsa templum dei, & latificabis eum de domibus eburneis: siue vt melius in Hebraico scribitur, de tẽplo vendentiũ, & laudes domino canes: totaq; seculo mortua, angelorũ imitaberis choros. Eburnim enim

Esaie. 49.

G

Luc. 24.

Psal. 126.

Roma. 15.

H

Psal. 131.

I

Esaie. 11.

Psal. 131.

Ioan. 20.

Heb. 3.

Acto. 10.

Lucæ. 11.

Esaie. 61.

L

Stacte.

Casia.

M

Ioan. 19.

Cant. 4.

Cant. 5.

Psal. 131.

A enim & dentes, insigne esse mortis & vocis, ipsa nominum natura testatur. Et consequenter adiunctum est: Ex quibus delectauerunt te filiae regum in honore tuo. Rex regum & dominus dominantium sponsus tuus est. Reges isti qui sub tanto rege sunt reguli, patres tui sunt, qui te euangelica genere doctrina. Horum tu filia, honorificas in omnibus vestimentis & odoribus bonis & templo eburneo cum, cui supra dictum est: Effusa est gratia in labiis tuis. Et Accingere gladio tuo super femur tuum potentissime. Et Sagittae tuae acutae. Et: Thronus tuus deus in seculum seculi. Pro eo quod nos transtulimus domibus eburneis, quia in Graeco scriptum est ἀπὸ βαρῶν ἐλεφαντίνων: quidam Latinorum ob verbi ambiguitatem, à grauibus interpretati sunt, cum βαρὺς verbum sit ἐπιχώριον Palaestinae: & vsque hodie domus ex omni parte conclusa & in modum aedificatae turrium ac mœnium publicorum, βαρῆς appellantur. Astitit regina à dextris tuis in vestitu deaurato. Quodq; sequitur: Circundata varietate: excepta additione vulgata, nullus interpretum transtulit. In Hebraico: Stetit coniunx in dextera tua in diademate aureo. Vbi nos coniugem vertimus, ibi apud Hebraeos legitur segol שֵׁשׁ. Pro quo Aquila συγκοίτην, id est, concubinam. Symmachus & Quinta aeditio παλλακήν, id est, pellicem. Septuaginta, Theodotion & Sexta, reginam interpretati sunt. Deinde vbi ego posui, in diademate aureo: Symmachus transtulit, in auro primo. Aquila, Quinta & Sexta aeditio, in tinctura vel in auro Ophir. Quae filiae regum sunt, & in sponsi parantur amplexus: per myrrham & guttam & casiam & domos eburneas delectant eum, cuius thronus in seculum seculi est. Quae autem iam super petram Christum stabili radice fundata est catholica ecclesia: vna columba, perfecta & proxima, stat à dextris: & nihil in se sinistrum habet. Stat in vestibus deauratis, de sermonibus scripturarum ad sensum transiens, & cunctis plena virtutibus: siue vt nos transtulimus, in diademate aureo. Est enim regina, regnatq; cum rege: cuius filias possumus intelligere, & in commune credentium animas, & proprie virginum choros. Ophir genus auri est, vel à loco Indiae, vel à colore nomine indito. Septem quippe apud Hebraeos auri vocabula sunt. Vxorem quoque & concubinam intelligamus de cantico Solomonis, quae sine sponso suo vel marito dormire non potest. Audi filia & vide, & inclina aurem tuam, & obliuiscere populum tuum & domum patris tui, & concupiscet rex decorem tuum: quoniam ipse est dominus deus tuus, & adorabunt eum. In Hebraico: Audi filia & vide, & inclina aurem tuam, & obliuiscere populi tui, & domus patris tui, & concupiscet rex decorem tuum: quia ipse est dominus tuus, & adora eum. Hucusque per prophetæ linguam, quam calamo scribenti velociter comparat, loquitur spiritus sanctus, ipsum regem & bellatorem & deum sponsumq; compellans. Hinc persona patris inducitur loquentis ad sponsam filij sui, & cohortantis eam, vt veteris gentilitatis & idololatriæ errore contempto, primum his quae dicantur attendat, & propter quod de alienigena filia nominaretur: deinde videat vel ipsa quae dicuntur, vel vniuersam conditionem, ex visibilibus intelligens inuisibilia, & ex creaturis sentiens creatorem, & diligenter inclinet aurem suam, vt quae dicuntur, memoriter teneat. Cumq; audierit, viderit & inclinauerit aurem suam, totamq; se doctrinae tradiderit, & eorum intelligentiae quae di-

cuntur, obliuiscatur primum populum suum: & cum Abraham de Chaldaea egrediens, relinquat terram nativitatis & cognationis suae. Nemo dubitat patrem nostrum antequam adoptaremur à deo, fuisse diabolum, vnde saluator ait: Vos ex patre diabolo nati estis. Cum ergo ait: antiqui patris fueris oblita, & talem te exhibueris, depositis pristinis sordibus, vt super fratruelentem dealbata conscendas, & quam possit diligere filius meus, tunc concupiscet rex decorem tuum. Et ne putes vnum esse de turba, à quo amanda es, ipse est rex tuus & dominus tuus. Quia verò interdum qui reges & domini sunt, sunt quidem potestate reges & domini: tamen eiusdem naturae, cuius sunt illi, in quos dominantur & regnant: indico tibi quod & deus tuus sit, & debeas adorare eum. Septuaginta interpretes non dixerunt, & adorabis eum, sed adorabunt eum, vt sit sensus: Ille qui te amaturus est, qui tuam pulchritudinem dilecturus, deus est, & adorandus ab omnibus. Quod de Ecclesia ex gentibus congregata exposuimus, vnusquisque ad seipsum referat animamq; credentis, quod prioribus vitiis derelictis, adoptetur in filiam: inclinet aurem suam, obliuiscatur veteris conuersationis: & cum Apostolo dimitat mortuum patrem, & talem se praebeat, qui ametur à rege. Ipse est enim dominus eius, cui flectere debeat genu: & deposita superbia, iugum humilitatis assumere. Interrogemus Iudaeos, quae sit ista filia, ad quam loquitur deus: Non dubito quin synagogam respondeant. Et quomodo dicitur synagoga & Israëlitico populo: Dimitte populum tuum, & domum patris tui: Nunquid derelinquet gentem Hebraeam, & Abraham antiquum patrem? Si dixerint de vocatione significari Abraham, qua Chaldaeos reliquerit: quis est iste rex, qui amaturus est decorem Abraham? Certè alius est qui loquitur: Audi filia: & alius de quo loquitur: concupiscet rex decorem tuum. Qui alius, non solum rex, sed & dominus & deus est, qui adorandus est, filiae Tyri in muneribus, vultum tuum deprecabuntur diuites plebis. In Hebraeo est: O filia fortissimi, in muneribus faciem tuam deprecabuntur diuites populi. Verbum Hebraicum for צ, quod in Ezechiele iuxta Septuaginta legimus, interpretari potest & Tyrus, & tribulatio, & fortissimus, siue fortissima: & silex, id est lapis durissimus. Vnde in praesenti loco error ortus est. Aquila enim, & Septuaginta, & Theodotion, & Quinta aeditio, Tyrum interpretati sunt. Sexta verbum Hebraicum posuit צ. Symmachus κρᾶτισον, id est, fortissimam. Nos id ipsum ad deum retulimus: vt illa cui supra dixerat: Audi filia & vide: filia fortissimi nuncupetur. Aut certè ipsa fortissima sit, quia imitata est fortem patrem, cuius vultum in diuersis muneribus deprecabuntur diuites plebis. Diuites in cunctis operibus bonis & scientia: siue qui diuites putantur in hoc seculo: sapientes huius mundi, & philosophorum disciplinis eruditi. Vel quod melius est, qui antea diuites fuerant, habentes eloquia dei, & testamenta, & Prophetas, id est, de populo Israël. Vt enim ante saluatoris aduentum, hi qui de Tyro erant, hoc est de populo gentium & profelyti esse cupiebant, deprecabantur diuitem populum Israël, & per eos introducebantur in templum: sic post aduentum domini, quicumque ex Israël credere voluerint: diuites quondam familiaritate, & protectione dei venient ad filiam Tyri: & offerentes varia dona virtutum & confessionis in Christum, deprecabuntur eam, vt salutem quam perdididerunt in Iudaea, inueniant

G in gentibus. Omnes gloriæ eius, gloriæ filiæ regis ab-
intus, in fimbriis aureis circumamicta varietatibus. In
Hebræo: Omnis gloria filiæ regis intrinsecus, fasciis au-
reis vestita est. Pro eo quod in Septuaginta scriptum
est *ἱσώδευ*, & nos vel ab intus, vel intrinsecus interpre-
tati sumus: in quibusdam exemplaribus inuenitur *ἱσώδευ*,
ἱσώδευ, quod cogitationes sonat. Ex quo ostenditur,
omnem gloriâ ecclesiæ, cui supra dictum est: Audi
filia & vide, & filiâ Tyri, & nunc appellatur filia re-
gis esse intrinsecus, & in cogitationibus, id est, in in-
teriori homine, & in circuncisione non manufacta,
sed spiritu, habente conscientie fiduciam apud deum,
& tota pulchritudine posita magis in sensuum nomi-
ne, quam in flore verborum. Quomodo autem in sta-
mine ex quo dependent fimbriæ, subtegmen intexitur,
& tota vestimenti virtus in stamine est: ita in variis
sensibus scripturarum, in quibus vestis Ecclesiæ om-
nis intexitur, miscentur aliqua de natura, de moribus,
& hoc ipsum significat vestis Aaron auro, purpura,
cocco, bysso, hyacinthoq; contexta, quam fecerunt mu-
lieres, quibus deus ad texendum dedit sapientiam. Et
vt intelligere possimus omnem ornatum filiæ regis
intrinsecus, ipsa loquitur in Cantico: Introduxit me
rex in cubiculum suum, in quo clauso ostio labiorum,
deum patrem iubemur orare. In nono quoque psalmo,
cuius titulus inscribitur, pro absconditis filij. Variam
habuit & Ioseph tunicam, quam ei texuit mater eccle-
sia. De his fimbriis saluatoris *ἁμωσφόδευ* vnam tetigit,
& sanata est. Quod autem in Hebræo scribitur, fasciis
aureis vestita est, id ipsum significat quod supra: Om-
nis gloria filiæ regis intrinsecus, fasciis sensuum diuino-
rum, inferiora membra obuoluuntur ecclesiæ, & tota
vteri tegitur ambitio. Harum fasciarum non potest o-
bliuisci sponsa, secundum Hieremiam, quæ mammas
ligant: & pectus, in quo cogitationes sunt, protegunt.
Adducentur regi virgines post eam, proximæ eius
afferentur tibi. Afferentur in læticia & exultatione, ad-
ducentur in templum regis. Iuxta Septuaginta prior
versiculus adhuc de filiæ canitur ornatu: sequens ad ip-
sum sponsum regemq; dirigitur. Porro iuxta Hebræi-
cum, totum ad sponsam dicitur vsque ad eum locum,
vbi scriptum est: Pones eos principes in vniuersa ter-
ra. Et legitur: In scutulatis ducentur ad regem, virgi-
nes sequentur eam, amicæ eius ducentur illuc, ducentur
in læticia & exultatione, ingredientur thalamum
regis. Multam esse distantiam animarum in Christo
credentium, demonstrat canticum canticorum, in quo
scriptum est: Sexaginta sunt reginæ, & octoginta con-
cubinæ, & adulescentulæ quarum nō est numerus. Vna
est columba mea, perfecta mea, proxima mea, de qua
dicitur: Viderunt eam filiæ & beatificant eam reginæ
& concubinæ, & laudant eam. Quæ ergo perfecta est
& sancta corpore & spiritu, & columba & proxima
meretur vocari. Hæc est filia, de qua supra dictum est:
Astetit regina à dextris tuis in vestitu deaurato. Quæ
autem supergressa sunt sex dies mundi, & futura re-
gna suspirant, reginæ appellantur. Si qua vero circun-
cisionem quidem habet octauæ diei, sed adhuc non
venit ad nuptias, hæc concubina vocatur. Diuersa au-
tem multitudo credentium, quæ necdum potest spon-
si copulari amplexibus, nec de eo liberos parere, adu-
lescentula dicitur. Ego puto de istis virginibus quæ se-
quuntur ecclesiam, & in primo ponuntur gradu, & te
esse & omnes, qui in virginitate corporis & animæ
perseuerant. Proximas autem & amicas, viduas esse, &

in matrimonio continentis: quæ omnes cum læticia K.
& exultatione ducuntur ad templum & in thalamum
regis. In templum quasi sacerdotes dei: in thalamum
quasi sponsæ regis & sponsi. Hoc templum & Ioannes
vidit in Apocalypsi, & propheta desiderat. Vnam, in-
quit, petij à domino, hanc requiram: vt inhabitem in
domo domini, omnibus diebus vitæ meæ. Et iterum:
Domine, dilexi decorem domus tuæ, & locum habi-
tationis gloriæ tuæ. Et in alio loco: Quia transibo in
locum tabernaculi admirabilis, vsque ad domum dei:
in voce exultationis & confessionis, sonitu festa cele-
brantium. Scutulata autem quibus sponso suo regina
componitur, ipsa sunt, quæ in Septuaginta legimus
circumamicta varietate. Pro patribus tuis nati sunt
tibi filij, constitues eos principes super omnem ter-
ram. In Hebræo: Pro patribus tuis erunt tibi filij, po-
nes eos principes in vniuersa terra. Et ex patris per-
sona nequaquam de filia, sed rursus ad filiam sermo
intelligi potest: & ex spiritus sancti, & ex filiorum Co-
re. Si ergo ad filiam sponsam sermo dirigitur, spon-
sa autem de nationibus congregata est, cui supra di-
citur: obliuiscere populum tuum & domum patris tui,
debemus sponsam patris nosse: vt consequenter no-
uerimus & filios. Pro patribus tuis, de quibus in Hie-
remia loquuta est: Quam falsa possederunt patres no-
stri idola, & non est in eis qui pluat. Pro Platone &
pro cæteris diuersorum dogmatum & errorum ma-
gistris, nati sunt tibi filij: quos constituisti principes
tuos, & fecisti in populis præceptores. Vel certè ali-
ter: O ecclesia, filij tui quos genuisti tibi, vertentur
in patres tuos, cum de discipulis eos feceris magistros:
& in sacerdotali gradu omnium testimonio colloca-
ueris. Sin autem patres ecclesiæ intelligimus Abra-
ham, Isaac, & Iacob, & reliquos patriarchas: filios,
qui ei in patrum honore sunt nati: apostolos intelli-
gamus, qui missi sunt à domino prædicare vsque ad
extremum terræ, & baptizare credentes in nomine tri-
nitatis. Sed quæritur quomodo ecclesia de gentibus
patres habere possit, Abraham, Isaac, & Iacob, cum ei
supra dictum sit: Obliuiscere populum tuum & domum
patris tui. Legamus euangelium: Nolite dicere pa-
trem habemus Abraham: potens est deus de lapidibus
istis, hoc est, de duro corde gentilium, suscitare fi-
lios Abraham. Et in alio loco: Si filij essetis Abraham, o-
pera Abraham faceretis. Et in Genesi ad ipsum Abra-
ham loquitur deus: In semine tuo, inquit, benedicen-
tur omnes gentes. Sicut enim ille in præputio ex fide
iustificatus est, ita & nos iustificabimur in eadem fide,
si habuerimus fidem & opera patris nostri Abraham.
Potest hoc ipsum ad saluatorem dici, vel à patre vel à
prophetali choro & spiritu sancto. Pro patribus tuis,
stirpe videlicet Iudæorum, qui te reliquerunt & nega-
uerunt, nati sunt tibi filij apostoli, & de nationibus
credentes, quos constituisti principes in vniuersa ter-
ra. Memor ero nominis tui in omni generatione
& generatione. Propterea populi confitebuntur tibi
in æternum, & in seculum seculi. In Hebræo: Re-
cordabor nominis tui in omni generatione & gene-
ratione. Propterea confitebuntur tibi populi in seculum
& in æternum. Quod nos interpretati sumus, confite-
buntur tibi, Symmachus transtulit: laudabunt te. Re-
gina quæ steterat à dextris tuis in vestitu deaurato, &
iussa fuerat obliuisci populi & domus patris sui: &
iterum illi dictum erat: Pro patribus tuis nati sunt tibi
filij, constitues eos principes super omnem terram:
intelligens

Exod. 28.
& 39.

Cant. 1.
Matt. 6.

Gene. 37.

Matt. 9.
Marc. 6.
Luc. 8.

Cant. 6.

Ibidem.

Psal. 16.

Psal. 25.
Psal. 41.

Hiere. 14.
& 16.

Ioan. 8.

M

Ibidem.

Gene. 12.
& 26.

A intelligens quanta decoranda sit gloria, & quibus praemiis subleuanda, conuertit ad sponsam voces suas: & pollicetur recordaturam se semper nominis sponsi, in omni generatione & generatione. Quod promissit, videmus expletum. Ipsa Christiana, nobis omnibus Christianorum nome imposuit: nomen nouum, in quo benedicentur omnes familiae gentium. Recordatur autem non in vna generatione, sed in omnibus: vel cunctas significans nationes, vel duas generationes, Iudaorum atque gentilium. Et quia hoc parum est, si in duabus generationibus nominis domini recordetur, propterea populi qui in ecclesia fuerint, confitebuntur & laudabunt dominum in aeternum & in seculum seculi. Quando & tu o filia Principia, sanctorum mixta choro, inter virgines duceris ad regem, & ex domibus eburneis delectabis sponsum in honore tuo: tunc recordare & mei, qui huius psalmi tibi domino reuelante intelligentiam tribui, & dicito: Memor ero nominis tui: ut quae partem intellexisti carminis, si vita comes fuerit, & totum Canticum canticorum intelligas.

B HIERONYMI AD MARCELLAM psalmi. cxxvj. expositio.

Beatus Pamphilus martyr, cuius vitam Eusebius Caesariensis episcopus, tribus ferme voluminibus explicauit, cum Demetrium Phalereum & Pistratum in sacra bibliotheca studio vellet aquare, imaginesque ingeniorum, quae vera sunt & aeterna monumenta, toto orbe perquireret, tunc vel maxime Origenis libros impensius prosequutus, Caesariensi Ecclesiae dedicauit: quam ex parte corruptam, Acaecius, dehinc & Euzoius eiusdem Ecclesiae sacerdotes in membranis instaurare conati sunt. Hic cum multa repererit, & inuentorum nobis indicem dereliquerit, centesimi vigesimifexti psalmi commentarium, & philera tractum, ex eo quod non inscripsit: confessus est, non repertum: non quod talis tantusque vir (Adamantium dicimus) aliquid praterierit, sed quod negligentia posterorum ad nostram usque memoriam non durarit. Hoc ideo dixi, ut quia de eodem psalmo mihi proposuisti, qui esset panis doloris, in eo quod dicitur: Vanum vobis est ante lucem surgere, surgite postquam sederitis, qui manducatis panem doloris, ostenderem me de Origenis commentariis quid senserit non habere.

C Vnde ad Hebraeum recurrens, inueni pro pane doloris scriptum, lehem haazabim **לֶחֶם חַאזָבִים**, quod Aquila interpretatus est, **ἄστον διαπονημάτων**, id est, pane elaborationum. Symmachus **ἄστον κακοπαθόμενον**, quod exponitur, panem erinosum. Quinta aditio & Theodotion (qui in ceteris cum Septuaginta translatoribus facit) panem idolorum. Sexta **πλάνης**, id est, erroris. Nec mirandum est de Aquila, si **διαπονημάτων** pro idolis ponat, cum opera manuum hominis sint, & propheticè populus arguatur ad templum diluculo frustra consurgere, & post quietem ad sanctuarium festinare, cum idola, dei honore venerentur: secundum quod Ezechiel scripsit in ipso templo, sacrificare idolis sacerdotibus. Ut autem plenius adducaris, pro dolore in Hebraeo idola posita, hoc ipsum verbum, hoc est, azabim **חַאזָבִים**, etiam in centesimo decimotertio psalmo scriptum est, Septuaginta quoque idola transtulerunt. Nam & in eo loco ubi legimus, idola gentium, argentum & aurum, opera manuum hominum: in Hebraeo habetur, azabehem **חַאזָבִים**, quod Aquila interpretatur elaborationes eorum. Vnde cum ita veritas se habeat, non

frustra quidam doloris panem, aut hereticorum intel-
ligunt sacramenta, aut vitae istius miserabilis & erum-
nosae interpretantur laborem, apud quam in sudore fa-
ciei comedimus panem nostrum, & inter spinas & tri-
bulos, breuis vitae alimenta nascuntur. Illud quoque
de eodem psalmo interrogare dignata es: Qui sint fi-
lij excussorum. Miror te in Hilarij commentariis non
legisse, excussorum filios, credentium populos inter-
pretari, quod scilicet Apostolos illo nomine putauerit
appellatos, quibus in Euangeliis sit preceptum: in qua-
cunque ciuitatem introierint, & non fuerint recepti,
excutere puluerem pedum suorum in testimonium non
credentium, licet tu argute praecaueris, non posse Apo-
stolos sub nomine excussorum intelligi, cum sit aliud
excutientium, aliud excussorum: quia excutientes sunt,
qui excutiant: excussi vero, qui ab aliis excutiantur: &
incongruum esse excussos Apostolos accipi, qui ma-
gis excutientes debuerint appellari. Quid igitur faciam?
Tantum virum & temporibus suis disertissimum re-
prehendere non audeo: qui & confessionis suae merito,
& vitae industria, & eloquentiae claritate, ubicumque
Romanum nomen est praedicatur, nisi quod non eius
culpa ascribendum est: qui Hebraei sermonis ignarus
fuit. Graecarum quoque literarum quandam aurulam
coeperat, sed Heliodori presbyteri, quo ille familiari-
ter usus est, ea quae intelligere non poterat, quomodo
ab Origene essent dicta quarebat. Qui quia in hoc psal-
mo commentarium Origenis inuenire non potuit, opi-
nionem magis insinuare suam, quam incertam vo-
luit confiteri. Quam ille sumptam claro sermone dis-
seruit, & alienum errorem disertius excutus est. Restat
igitur, ut rursus ad fontem sermonis recurramus He-
braei, & videamus quomodo scriptum sit. Vbi nos ha-
bemus, sicut filij excussorum: ibi legitur, chen bene ha-
nurim **כֶּן בְּנֵי הָעֵוְרִים**, quod Aquila interpretatus est, si-
cut filij pubertatum. Symmachus & Theodotio, sicut
filij iuuentutis. Sexta **ἠκουθέντων ὄντων**, quod nos dicere
possumus, exacuti sensus. Ex quo manifestum est, ado-
lescentiae populos intelligi Christianos, secundum il-
lud exemplum, quod deus suos sanctos in modum ar-
cus & sagittarum dicatur extendere: ut in propheta Za-
charia: quoniam extendi te mihi Iuda ut arcum. Et sal-
uator de semetipso: Posuit me sicut sagittam electam,
& in pharetra sua abscondit me. Denique in sequenti
versu, exceptis Septuaginta, qui aliter transtulerunt, &
in Hebraeo, & in cunctis aditionibus ita reperi: Beatus
vir qui repleuit pharetram suam ex ipsis, ut quia me-
taphoram semel sumpsit ex sagittis: & in pharetra
quoque translatio seruetur. Excussos autem & con-
suetudo sermonis humani, vegetos & robustos & ex-
peditos vocat: & ipsi Septuaginta interpretes in Es-
drae libro, pro iuuenibus transtulerunt, in quo ita scri-
bitur: Et factum est die illa; medij excussorum facie-
bant opus, & medij eorum habebant hastas & scuta &
arcus & thoraces & principes post omnem domum
Iuda, aedificantium in muro. Ex quo animaduertim,
& in praesenti loco pro adulescentibus atque puberibus,
excussos positos: non ut ille opinatus est pro Apo-
stolis, qui excussi a pedum excussione dicantur. Legi & cu-
iusdam librum, & elegantem in eo sensum reperi, ex-
cussos Iudaeos dici a templo, & lege & gratia domini,
pro eo quod est reprobos: & eorum esse filios Apo-
stolos, qui ex ipsorum semine procreentur, & in simi-
litudinem sagittarum manu domini contineantur. In
sequenti quoque psalmo Heliodorus magis quam nos-
ter

Gene 3.

Math. 10
& Marc. 6

Hilarij laus

E

Heliodorus
presbyter.

Zachia. 9

Esaia. 49

F

Excuss.

Neem. 4

Gster Hilarius erravit, qui de eo loco, in quo scriptum est: Labores fructuum tuorum manducabis, varia opinatus, asseruit magis stare sententiam, si scribatur: fructus laborum aliquem manducare, & non labores fructuum. Vnde spirituales intelligentiam debere perquiri, & ex hac occasione longam ingrediens disputationem, tanta operositate quod volebat intelligi, vsus est persuadendi, quanta semper falsitas indiget, vt vera videatur: cum in hoc loco non Septuaginta interpretes, sed Latini de Græco verbi ambiguitate decepti, καρπος fructus magis quam manus interpretati sint, cum καρποι manus quoque dicantur: quod Hebræo ponitur caphecho. Et Symmachus Quintaq; æditio transtulerunt, manuum tuarum, vt ambiguitate prioris sermonis effugerent. Cum hæc furtiuis, vt aiunt, operis ad lucubrationem velox notarij manus me dictante signaret, & plura dicere cogitarem, iam ferme quarta noctis hora excesserat, & repente stimulis quibusdam stomachi suscitatus, in orationem prorupi: vt saltem reliquo horarum spacio, subrepente somno, frustraretur infirmitas.

Pal. doleris stomachi.

H

SCHOLIA.

Vod Aquila interpretatus est ἀρτον διαπονήματων, id est panem elaborationum. Α διαπονώ, quod est elaboro. 2 Symmachus, ἀρτον κικνοπαθήσασθαι. id est panem erumnosum, siue afflictum. Nam κικνοπαθήσασθαι est affligi & malis affici. 3 Sexta πλάνης, id est erroris. Α πλαναδομαι erro, vnde & Planetæ vocatur. 4 De Aquila si, τὸ πονήματα. Coniicio legendum διαπονήματα, id est elaborationes. At nostra vulgata æditio habet, ἀρτον ὀδύνης, id est, panem doloris. Atque ita Hieronymus interpretatus est iuxta Hebraicam veritatem. 5 Sexta ἐκ &. Hunc locum in omnibus codicibus reperi deprauatum. Verum ita legendum est, ἐκ κικνοπαθήσασθαι, quod nos dicere possumus exacti. Sensusque manifestus est, adolescentiæ populos, intelligi Christianos. Sic habebant exemplaria. Quod nos dicere possumus, exacti sensus. Ex quo manifestum est, adolescentiæ populos intelligi Christianos. Vulgaris æditio nostra habet, ἐκ τετιναγμένων, id est, excussorum. Hieronymus iuxta veritatem Hebraicam vertit filij iuuentutis. 6 Ambiguitate decepti. καρπος Græcis duo significat, fructum, & volam, hoc est, cauum manus. 7 Furtiuus, vt aiunt. Quas Plinius succisivas vocat.

Furtiuus horæ.

ARGVMENTVM EPISTOLÆ SEQUENTIS.

Exponit primam Esaiæ visionem, vidi dominum sedentem, &c. & nonnulla de morte Ozias regis.

HIERONYMVS Damaso.

factum est anno, quo mortuus est Ozias rex: vidi dominum sedentem super thronum excelsum & eleuatum &c. Antequam de visione dicamus, pertractandum videtur quis sit Ozias, quot annis regnauerit, qui ei in cæteris gentibus sint coæui. Et de persona quidem, sicut in Regnorum & prætorum libris legimus, fuit vir iustus, & fecit rectum in conspectu domini, ædificans templum, aqueductum fabricans, offerens vasa, & pro hoc merito aduersarios superans: quodq; maximum pietatis indicium est, habens multos in suo imperio prophetas. Hic, quædiu vixit Zacharias sacerdos, cognomento intelligens, placuit deo, & cum omni veneratione delubrum eius ingressus est. Postquam verò Zacharias obiit, volens per se offerre donaria, sacerdotalem ordinem non tam pie quam audacter inuasit: & reclamantibus leuitis & sacerdotibus cæteris: Nonne tu es Ozias rex, & non sa-

4. Reg. 15 & 2. Par. 26

cerdos: audire noluit, statimq; lepra perfusus in fronte est, iuxta prophetæ vocem, dicentis: Imple domine facies eorum ignominia. Quam corporis partem, sacerdos auri lamina protegebat, quam in Ezechiel dominus iubet thau literæ impressiõe signari: de qua Dauid exultauit, dicens: Signatum est super nos lumē vultus tui domine. In qua allophylus procax, fundæ lapidis ictu interiit. Regnauit autē Ozias annis quinquagintaduobus, quo tempore apud Latinos Amulius, apud Athenienses Agamestor vndecim annis imperabat. Post cuius mortem Esaias propheta hanc visionē (quam explanare nunc nitimur) vidit, id est, eo anno quo Romulus Romani imperij conditor natus est: sicut manifestum esse poterit his, qui voluerint legere temporum librum: quem nos in Latinam linguam, ex Græco sermone transtulimus. Sequitur: Et factum est in anno, quo mortuus est Ozias rex: vidi dominum sedentem super thronum excelsum & eleuatum. Præmissa historia, spiritalis sequitur intellectus, cuius causa historia ipsa replicata est. Viuete leproso rege, & (quatum in se est) sacerdotiū dissipate, Esaias visionem videre non potuit. Quædiu ille regnum tenuit in Iudæa, propheta oculos non leuauit ad cælum. Nō ei sunt refferata cælestia, non apparuit dominus sabaoth, nec in mysterio fidei, ter sancti nomen auditum est. Quando verò ille mortuus est, vniuersa quæ subsequens sermo monstrauit, aperto sese lumine prodiderunt. Tale quiddam & in Exodo scriptum est, dum Pharaon vixit: populus Israël ex luti & lateris palcarumq; opere pressus, non suspirauit ad dominum. Dum ille regnauit, nemo quesuit deum patrum Abraham, Isaac & Iacob. Quando verò ille mortuus est, suspirauerunt filij Israël: vt scriptura dicit: Et ascendit clamor eorum ad dominum: cum utique iuxta historiam, tunc magis gaudere debuerint, & antè suspirare dum viueret Pharaon. Ezechiel quoque prophetate, Phaltias filius Banaia occubuit, & post pessimi ducis interitum: Cecidi, inquit, sup faciem meam, & clamaui voce magna, & dixi: Heu mihi heu mihi Adonai domine, cōsumptionē tu facis reliquiarū Israël! Si ergo intelligas in Ozia & Pharaone & Phaltia, & cæteris istiusmodi cōtrarias fortitudines, videbis quomodo illis viuētibus nullus nostrū videat, ac suspiret, & in penitentiā corruat. Non regnet (ait Apostolus) peccatum in mortali vestro corpore. Regnante peccato, Aegyptiis extruimus ciuitates, in cinere versamur & sordibus: pro frumento paleas, pro solida petra, luti opera sectamur. Sequitur: Vidi dominum sedentem super thronum excelsum & eleuatum. Vidit & Daniel sedentem dominum, sed non super thronum excelsum & eleuatum. Pollicetur & alibi vox diuina, dicens: Veniam & sedebo, & iudicabo populum in valle Iosaphat, quod interpretatur domini iudicium. Qui peccator est, & mei similis, videt dominum sedentem in valle Iosaphat: non in colle, nō in monte, sed in valle, & in valle iudicij. Qui verò iustus, & Esaiæ similis est, videt illum sedentem super thronum excelsum & eleuatum. Vt autem & aliud inferam, quando eum mēte pertracto regnare in thronis, dominationibus, angelis, cæterisq; virtutibus, video excelsum thronum eius. Quando autem considero quomodo genus dispenset humanum, & pro nostra salute sæpe descendere dicatur ad terras, video humilem & proximū terra thronum eius. Sequitur: Vidi dominum sedentem super thronum excelsum & eleuatum, & plena erat domus maiestate eius, & Seraphim stabant in circumitu eius. Quidam

K Psal. 82 Ezech. 9 Psal. 4. 1. Reg. 17

Esaiæ. 6.

Exod. 2

Ezech. 10

Roma. 6 M

Iohel. 3.

dignatur.

A Quidam ante me tam Græci quàm Latini, hūc locum exponentes: dominum super thronum sedentem, deū patrem: & duo Seraphim, quæ ex vtraque parte stantia prædicantur, dominum nostrum Iesum Christum, & spiritum sanctum interpretati sunt. Quorum ego auctoritati, quāuis sint eruditissimi, nō assentior. Multo siquidem melius est vera rusticè, quàm falsa disertè proferre: maximè cum Ioannes Euāgelista in hac eadem visione, non deum patrem, sed Christum scribat esse cōspectum. Nam cum de incredulitate diceret Iudæorum, statim causas incredulitatis exposuit, dicens: Et ideo nō poterant credere in eum, quia dixit Esaias: Aure audietis, & non intelligetis: & cernentes aspicietis, & non videbitis. Hæc autem dixit, quādo vidit gloriam vnigeniti, & testificatus est de eo. In præsentem ergo volumine Esaiæ ab eo qui sedet in throno iubetur, vt dicat: Aure audietis, & non intelligetis. Qui autem hæc iubet (vt Euāgelista intelligit) Christus est: vnde nunc colligitur non posse Seraphim Christum intelligi, cum Christ⁹ sit ipse qui sedeat. Et licet in Actis Apostolorum aduersus Iudæos inter se dissidentes, Paulus dicat: Bene spiritus sanctus locutus est per Esaiam prophetam ad patres nostros, dicens: Vade ad populum istum, & dic: Aure audietis, & non intelligetis: & videntes videbitis, & non perspicietis. Incrassatum est enim cor populi huius, & auribus suis grauitè audierunt, & oculos suos clausurunt: ne quando videant oculis, & auribus audiant, & corde intelligant, & conuertantur ad me, & sanem illos: mihi tamen personæ diuersitas non facit quæstionem, cum sciam & Christum & spiritum sanctum vnus esse substantiæ: nec alia spiritus verba esse, quàm filij, nec aliud filium iussisse, quàm spiritum. Sequitur: Et plena erat domus maiestate eius. Domus dei quæ sursum est, gloria plena conspicitur: hæc verò quæ deorsum est, nescio an plena sit gloria, nisi fortè secundum sensum psalmistæ dicentis: Domini est terra & plenitudo eius. Nos quoque dicam⁹ eos esse in terra plenos gloria, qui possint dicere: nos omnes ex plenitudine ei⁹ accepimus. Istam domum sapientes mulieres ædificant, & insipientes dissipant manibus. De ista & Esaias loquitur: Et erit in nouissimis diebus præparatus mons domus domini in summis montibus, & eleuabitur super colles. Hæc est domus, de qua & alibi supradiçtus Paulus sacrata voce testatur: Et Moyses quidem fidelis in tota domo eius, quasi famulus in testimonium eorum, quæ dicenda erant. Christus autem vt filius super domum eius, cuius domus sumus nos: si tamen principium substantiæ eius vsque ad finem firmum teneam⁹. De hac & ad Timotheum loquitur. Hæc autem scribo, vt scias quæadmodum oporteat te conuersari in domo dei, quæ est ecclesia. Sequitur: Et Seraphim stabāt in circuitu eius, sex alæ vni, & sex alæ alteri: & duabus quidem velabant faciem, & duabus velabant pedes, & duabus volabant, & clamabant alter ad alterum, & dicebant: Sanctus, sanctus, sanctus dominus deus sabaoth, plena est vniuersa terra gloria eius. Volumus scire quæ sint Seraphim stantia in circumitu dei: quæ sex alæ vnus, & simul iunctæ duodecim, quomodo duabus velent faciē, & duabus pedes, & duabus volent, cum superius in circuitu dei stare dicatur: aut quomodo stent in circuitu, cum duo sint, & alibi volent: quid sit illud quòd alter ad alterum clamitent, & ter sanctum nomen ingeminent: vel quomodo superius domus plena gloria, & nunc terra esse dicatur. Quæ cum non minimum pul-

terem moueant, & prima statim fronte difficultatem interpretationis obiiciat, in commune dominum deprecemur: vt mihi quoque de altari carbo mittatur, vt omni peccatorum sorde deterfa, primū possim dei sacramenta conspiciere, dehinc enarrare quæ videro. Seraphim sicut in interpretatione nominum Hebræorum inuenimus, ardor aut incendium, aut principium oris eorum, interpretatur. Quærimus quid sit hoc incendium: Saluator ait: Ignem veni mittere in terram, & quàm volo vt ardeat. Duobus discipulis, quibus in itinere dominus scripturas aperuerat, à Moysè & omnibus prophetis incipiēs, postquam referati sunt oculi eorum, cognoscentes eum, dixerunt ad alterutrum: Nōne cor nostrum ardens erat in nobis, dum loqueretur in via, & aperiret nobis scripturas? Et in Deuteronomio, deus ipse ignis scribitur esse consumens, & in Ezechiele quoque, à renibus vsque ad pedes videtur esse igneus: & eloquia domini eloquia casta, argentum igne examinatum, probatum terræ, purgatum septuplum. Et multa alia quæ si de omnibus scripturis voluero replicare, perlongum est. Ergo quærimus vbi sit hoc incendium salutare: nulli dubium quin in sacris voluminibus, ex quorum lectione vniuersa hominum vitia purgatur. De eo verò quod sequitur, principium oris eorum, quomodo possit ad scripturas referri: vereor ne si dicere cœperimus, non tã interpretari, quàm vim scripturis inferre videamur. Initium oris & communis eloquij, & hoc omne quòd loquimur Hebræam linguam, qua vetus testamētum scriptum est, vniuersa antiquitas tradidit. Postquam verò in fabricatione turris per offensam dei, linguarū diuersitas attributa est; tunc sermonis varietas in omnes dispersa est nationes. Igitur & incendium & initiū oris, in duobus animaduertitur testamentis: quæ circa deum stare, non mirum est, cum per ea dominus ipse discatur. Sex alæ vni, & sex alæ alteri: Victorinus noster duodecim Apostolos interpretatus est. Nos possumus & duodecim lapides altaris, quos ferrum non tetigit & duodecim gemmas, ex quibus sacerdotis diadema constructum est accipere, quos & Ezechiel memorat, & Apocalypsis non tacet, quorum quid verum sit, deus viderit: quid verisimile, in sequentibus exponemus. Sequitur: Et duabus quidem velabant faciem, & duabus velabant pedes, & duabus volabāt. Velabant faciem non suam, sed dei. Quis enim eius potest scire principium, † qui antequam istum conderet mundum, interim fuerit in æternitate: quādo thronos, dominationes, potestates, angelos, totūque ministerium cœleste condiderit?

Sequitur: Et duabus velabant pedes, non suos, sed dei. Extrema quippe eius scire quis potest: quid post cōsummationem seculi sit futurum, quid postquam genus hominum fuerit iudicatum, quæ sequatur vita: an rursus alia sit futura terra, & post transitionem, alia rursus elemēta, vel alius mundus solq; condendus sit: Priora annunciate mihi, & nouissima quæ futura sunt & dicam: quia dii estis, ait Esaias, significans neminem posse, quid ante mundum fuerit, & quid post mundum futurum sit, enarrare. Et duabus volabant. Media tantum cognoscimus, quæ ex scripturarum nobis lectione pāduntur, quando mundus factus sit, quando plasmatus homo, quando diluuium, quando lex data sit: vt ex vno homine vniuersa terrarum spacia completa sint: & in extremo tempore, dei filius pro nostra salute sumpsit carnem. Cætera verò quæ diximus, ista duo Seraphim in facie pedibusque texerunt. Et clamabant alter

Esaiæ. 6.
Ioan. 12.

Acto. 18.

Psal. 23.

Prou. 14.
Esaiæ. 2.

Hebr. 3.

Seraphim.

† quem.
Luc. 12.

Luc. 24.
Deut. 4.

Ezech. 8.

Psal. 17.

E

F

† quid antequam istum cōderet mundum, in rerū fuerit æternitate &c.

Esaiæ. 41.

G alter ad alterum. Pulchre positum est, alter ad alterum: quicquid enim in veteri legimus testamento, hoc idem in Evangelio reperimus: & quod in Evangelio fuerit lectitatum, hoc ex veteris testamenti autoritate deducitur: nihil in eis dissonum, nihil diuersum est. Et dicebant: Sanctus: Sanctus, sanctus dominus deus sabaoth. In ambobus testamentis trinitas predicatur. Quod autem sabaoth & saluator noster esse dicatur, accipe exemplum in vicesimo tertio psalmo: Virtutes quae domino ministrabant, ad caelestes alias fortitudines proclamabant, ut pandat ianuam domino reuertenti: Tollite portas principes vestras: sive ut Aquila interpretatur, attollite portae capita vestra, & introibit rex gloriae. Rursum ille quem indutum carne conspiciunt, nouo mysterio stupefacta interrogant: Quis est iste rex gloriae? accipiuntque responsum: dominus virtutum ipse est rex gloriae. Quod in Hebraeo scribitur, dominus sabaoth. Sciendumque quia vbiunque Septuaginta interpretes, dominum virtutum & dominum omnipotentem expresserunt, in Hebraeo sit positum, dominus sabaoth, quod interpretatur Aquila, dominus militiarum. Dominus quoque ipse hic quatuor literarum est, quod proprie in deo ponitur, iod, he, iod, he, id est, duabus ia, quae duplicata ineffabile illud & gloriosum dei nomen efficiunt. Plena est vniuersa terra gloria eius. Hoc autem a Seraphim dicitur de aduentu domini saluatoris, quomodo in omnem terram praedicatio illius porrigatur, & Apostolorum sonus, mundi limites penetret. Sequitur: Et eleuatum est superliminare a voce qua clamabant. Legimus in veteri testamento, quod semper dominus Moyse & Aaron ad ostium tabernaculi sit locutus, quasi ante Euangelium necdum eos in sancta sanctorum introduxerit: sicut dei Ecclesia postea introducta est, dicens: Introduxit me rex in cubiculum suum. Quando ergo dominus noster descendit ad terras, superliminare illud, id est, quasi quoddam obstaculum intrare cupientibus, sublatum est: & vniuersus hic mundus fumo impletus est, id est, gloria dei. Vbi autem in Latino eleuatum legimus, in Graeco sublatum ponitur. Sed quia verbi ambiguitas utroque modo interpretari potest: nostri eleuatum interpretati sunt pro ablato. Et domus impleta est fumo. Deus, ut supra diximus, ignis est: hic cum in Sina monte descendisset ad Moysen, ad aduentum eius videbantur lapides discurrentes, & plenus omnis mons fumo. Vnde in psalmis dicitur: Qui tangit montes, & fumigant. Ex igne ergo, quoniam totam substantiam capere non possumus, leuior quaedam in vniuersum mundum, & (ut ita dicam) rarior fumi natura dispergitur, quam nos capientes, dicamus: Ex parte cognoscimus, & ex parte prophetamus. Et, Nunc videmus per speculum in aenigmate. Et Seraphim stabant in circumitu eius: sex alae vni, & sex alae alteri. Quidam Graecorum in scripturis apprimè eruditus, Seraphim virtutes quasdam in caelis esse exposuit, quae ante tribunal dei assistentes laudent eum, & in diuersa ministeria mittantur, maximèque ad eos qui purgatione indigent, & ob pristina peccata, aliqua ex parte supplicii purgari merentur. Quod autem sublatum est, inquit, superliminare & domus impleta est fumo, signum est templi Iudaici destruendi, & incendendae vniuersae Hierusalem, quam videmus nunc destructam. Nonnulli verò in superioribus consentientes, in extrema parte dissentiunt. Nam superliminare sublatum illo tempore praedicant, quando velum templi scissum est, & vniuersa

domus Israel, erroris nube confusa: quando Iosephus refert sacerdotes ex adytis templi, virtutum caelestium audisse vocem, transeamus ex his sedibus. Est vir quidam a quo ego plura didicisse me gaudeo, & qui Hebraeum sermonem ita elimit, ut inter scribas eorum Chaldaeus existimetur. Is longè alia via ingressus est: Ait enim nullum prophetarum extra Esaiam vidisse Seraphim circa deum stantia, & ne ipsa quidem Seraphim alibi lectitari. Dehinc consummationis & captiuitatis Hierusalem, quae sub Nabuchodonosor facta est, signum esse praemissum. Ab Ozia quippe sub quo ortus est prophetare, vsque ad Sedechiam, qui extremus regnavit, & qui caecus in Babylonem ductus est, fuisse reges vndecim, & duodecimum Godoliam: quem constituerat rex Babylonis super terram, quem interfecit Ismael filius Nathanael inter medias epulas, reliquiarum patriae parricida: & has esse duodecim alas, è quibus quatuor faciem suam velent: sicut in nonnullis exemplaribus inuenitur, quatuor volent, quatuor pedes contegant. Ex his quippe duodecim regibus tantum quatuor iustos fuisse, Oziam, Ioathan, Ezechiam & Iosiam, qui sublimes per singulas captiuitates audent glorificare deum: Sanctus, sanctus, sanctus dominus deus sabaoth. Reliquos verò propter peccata sua velare faciem: & alios qui in captiuitatem ducti sunt, pedum velare vestigia. Superliminare verò sublatum, & domum impletam fumo, sicut supra diximus, euerisionem Hierusalem & incendium templi exposuit. Et quia semel eius coepi referre sententiam, etiam ea quae necdum a me sunt tacta, contingamus. Forcipem de qua altaris carbo comprehensus est & labia purgata, propriam Esaiæ asseruit passionem, qui sub Manasse interceptus est rege, & tunc verè purgatis labiis dixit ad dominum: Ecce ego, mitte me, & dixi: O miser ego, quoniam compunctus sum. Donec Ozias viuit, non intelligis o Esaiæ te esse miserum, non compungeris, non moueris: sed quando ille mortuus est, tunc animaduertis, non munda habere te labia, tunc indignum cognoscis te esse visione dei. Utinam autem & ego compungar, & post compunctionem, dei visione dignus efficiar: cum sim homo, & non munda labia habeam, & in medio quoque populi immunda labia habentis habitem. Esaias ut iustus tantum in sermone peccauerat: ideo sola labia habebat immunda, non conscientiam. Ego verò quia & oculis video ad concupiscendum, & manu scandalizor & pede, & omnium membrorum parte delinquo, habeo omnia immunda: & quia semel spiritu baptizatus, rursum tunicam pollui, secundi baptismatis purgatione, id est, ignis indigeo. Nò sunt, ut quidam putant, in scripturis verba simplicia, plurimum in his absconditum est. Aliud litera, aliud mysticus sermo significat. Ecce dominus in euangelio cingitur linteo, peluem ad lauandum discipulorum pedes praeparat, serui fungitur ministerio, statim ut doceat humilitatem, ut nobis inuicem ministremus. Non abnuo, nò recuso. Quid est quod Petro recusanti dicit: Nisi lauero pedes tuos, non habebis partem mecum? Et ille respondit: Domine, non solum pedes, sed & manus & caput. Ascensurus ergo dominus ad caelum (quia apostoli ut homines terrae insistentes, adhuc habebant peccatorum fordibus pedes pollutos) vult eos a delictis penitus liberare, ut eis possit prophetalis sermo congruere: Quam speciosi pedes euangelizantium pacem: & imitari valeant ecclesiae verba, dicentis: Laui pedes meos, quomodo inquinabo illos? ut etiam si quis post resurrectionem

& Mar. 15
& Luc. 23
K

4. Reg. 25
& 2. Par. 25
4. Reg. 25
& Hier. 41

L

Esaiæ
mors.

M

Mat. 5. & 18
& Mar. 9

Ioan. 13

testo.

Ibidem.

Esaiæ. 58

Cant. 5

Psal. 18

Leuit. 1. & 4
Nume. 10

Cant. 1

Exod. 20

Psal. 103.
& 143

1. Cor. 13.
Ibidem.

Mat. 17

A ctionem postea his adhæserit puluis, in impiam eum excutiam ciuitatem, in testimonium laboris: quod eò vsque pro omnium salute contenderint, facti Iudæis vt Iudæi, gentibus vt gentiles: vt etiam propria vestigia aliqua ex parte polluerint. Igitur vt ad propositum reuertamur. Sicut apostoli purgatione indigebant pedum: sic Esaias qui tantum in sermone peccauerat, labia habebat immunda: & quantum ego arbitror: quia

2. Paral. 26. Oziam in templum irruentem, non corripuerat: nec iuxta Eliæ exemplum libera voce impium designarat: labia habebat immunda. In medio quoque populi immunda labia habentis habitem. Esaias qui compunctus est, & se miserum contestatur, purgatione dignus efficitur. Populus verò non solum nõ agens pœnitentiam, sed ne sciens quidem quia labia habebat immunda: purgationis remedium non meretur. Prouidendum igitur sub hoc exemplo: non solum vt ipsi simus iusti, sed ne cum peccatoribus moremur: quia & hoc in peccati ac miserie parte ducit propheta. Sequitur: Et regem dominum sabaoth ego vidi. Aiunt Iudæi Esaiam à maioribus suis, idcirco interemptum: quia cum Moyses posteriora dei viderit: hic dominum sabaoth oculis carnalibus vidisse se scribat: super hoc deo dicente: Nemo faciem meam videbit & viuet. Quos si interrogemus, quomodo se deus in lege aliis prophetis in visione & fomno dicat ostendi: Moyse verò facie ad faciem colloqui: & quomodo stet illa sententia: Nemo faciem meam videbit & viuet, cum facie ad faciem se ad Moysen locutum esse fateatur. Respondebunt utique: iuxta possibilitatem humanam deum visum, non vt est, sed vt voluit se videri: quibus & nos dicimus eodem modo ab Esaiâ esse visum, restante summa: vt Moyses deum, aut viderit, aut nõ viderit. Si vidit, vidit ergo & Esaias: qui vidisse se dicens, impiè est interfectus à vobis: quia deus videri potest. Si non vidit, interficite & Moysen cum Esaiâ, quia eiusdem mendacij reus est, dicens se vidisse eum, qui videri non potest. Quencunq; in expositione eius loci super Moysen habuerint intellectum, etiam nos ad Esaiâ temperabimus visionem. Sequitur: Et missum est ad me vnum de Seraphim, & in manu sua habebat carbonem, quem forcipe sumpserat de altari, & tetigit os meum & dixit: Ecce tetigi hoc labia tua, & abstulit iniquitates tuas, & peccata tua purgavit. Secundum omnes additiones, quas supra exposuimus, siue duo testamenta intelligere volueris, siue aliquas apparatrices in cœlestibus virtutes, siue in signum captiuitatis futuræ vmbra quandam veritatis futuræ præfigurata, huic accipe Seraphim. Nos quia primam sententiam sequimur, euangelicum testamentum missum asserimus ad prophetam: quod habens in se vtraque mandata, id est, & sua & veteris testameti, ignitum sermonem dei, duplici præceptorum acie cõprehendit: & tactis labiis, quicquid fuerat ignorantie, hoc siquidem nos labia interpretamur immunda, purgationis suæ pepulit veritate. Hanc forcipem Iacob in scala conspicit: hic est gladius bis acutus: hæc duo minuta, quæ mulier mittit in dona dei: hic stater duos denarios habens, qui in ore piscis repertus, pro domino & Petro redditur: hæc duplici forcipe quæ vnionis retinetur virtute, carbo comprehensus mittitur ad prophetam, quem in centesimo decimonono psalmo (cum propheta deum rogaret, dicens: Domine libera animam meam à labiis iniquis, & à lingua dolosa: & post interrogationem spiritus sancti: Quid detur tibi, aut quid apponatur tibi ad linguam dolosam: dictum est: Sagit-

ta potentis acuta cum carbonibus desolatoriis) scimus D propheta esse concessum. Verè quippe desolatorius carbonem, qui linguam puram facit à peccato, sermo diuinus est: de quo & in Esaiâ dicitur: Habes carbonem ignis, sedebis super eos, hi erunt tibi in adiutorium. Sequitur: Et audiui vocem domini dicentis, quem mittam, & quis ibit ad populum istum? Et dixi: Ecce ego, mitte me. Et ait: Vade & dic populo huic: Aure audietis, & non intelligetis. Interrogantis sunt verba domini, nõ iubentis, quem debeat mittere, & quis iturus sit ad populum, cui facilis propheta respondet: Ecce ego, mitte me, & post pollicitationem iubetur, vt dicat: Vade & dic populo huic: Aure audietis, & non intelligetis: & cernentes aspicietis, & non videbitis: & cetera quæ ipsius prophetie sermo cõtextit. Audiui ego in hoc loco non paruam Hebræi mei disputationem, cuius pauca ponam, vt sensum hominis aduertat. Aiebat, de Moysese & Esaiâ, quis melius fecerit, requiramus. Vtrum ne Moyses qui cum à deo mitteretur ad populum, ait: Precor domine non sum dignus: & rursus, prouide alium quem mittas: An Esaias: qui cum non fuisset electus, vltro se obtulit, dicens: Ecce ego, mitte me. Nec ignoro, dicebat periculosum esse de sanctorum meritis disputare, & aliquid vel minus vel plus differere velle de eo quem dominus coronauit: sed quia ipse dixit: Querite & inuenietis: pulsate & aperietur vobis, etiam nos, non vt de aliquo detrahamus: sed vt scripturæ sensum scientes, ad eius nos dirigamus exempla: debemus inquirere quod potest facere quæstionem. Qui Moysi, inquit, assertor est, humilitatem eius prædicat ac mansuetudinem, quòd se indignum iudicans ministerio dei, maior effectus sit. Esaias verò, qui vltro se obtulit: incipiens prophetare, à maledictis cœpit: Aure audietis, & non intelligetis, &c. Ob quod inde multa mala perpessus, & ab omni populo pro infano habitus, cum iterum ei vox diuina dixisset, clama: sciens quid superiori facilitate seipsum offerens pertulisset, non ait: Ecce ego, mitte me: sed interrogauit quid illud esset quod clamare deberet, & dixit: Quid clamabo? Cui simile est illud in Hieremia: Accipe calicem meri huius de manu mea, & potionabis omnes gentes, ad quas ego te mittam, & bibent & voment, & insanient, & cadent à facie gladii, quem mittam in medio earum. Quòd cum audisset propheta, non renuit: non secundum exemplum Moysi dixit: precor domine non sum dignus, prouide alium quem mittas: sed amator populi sui, & putans quia ex potu calicis, inimicæ gentes interficerentur & ruerent, calicem meri libenter accepit, non intelligens in omnibus gentibus, etiam Hierusalem comprehendi. Denique inter ceteras nationes: Et accipi, ait, calicem de manu domini, & potionauit omnes gentes, ad quas misit me dominus, & Hierusalem, & ciuitates Iuda, & reges eius, & principes eius, ad ponendas eas in desolationem, & in inuium & sibilationem. Pro qua prophetia, licet in plerisque codicibus ordo sit peruersus: quid in alio loco dicat ausculta: Seduxisti me domine, & seductus sum, tenuisti me & posuisti: factus sum in derisum tota die, exiui in subannationem. Et econtrario qui assertor est Esaiæ (dicebat) illa proferet: prophetam, non tam sui merito, quam misericordia dei cõsum, postquam à Seraphim audierat, ecce tetigi hoc labia tua, & abstulit iniquitates tuas, & peccata tua purgat, ocio noluisse torpere, sed vltro in ministerium dei, quasi à peccatis liberum, zelo se obtulisse fidei: Moysen verò quia secularibus eruditus fuerat disciplinis, & interfecto Aegy-

Mar. 15
Luc. 23

1. Paral. 26

Esaias quare occisus.

Exod. 33

Ibidem.

Gene. 28
Esai. 68
Marc. 12

Matth. 17

Esai. 47

Exo. 3. & 8.

Matth. 7. & Luc. 11.

Hier. 45

Exo. 3. & 8.

Hier. 20.

Exod. 2 G Et Aegyptio, conscientia eius aliqua ex parte fordue-
 rat: vnde & vox ad deum de rubo facta fit, dicens: Ne
 Exod. 3 accesseris huc: solue calciamenta de pedibus tuis, locus
 enim in quo stas, terra sancta est: & scierat sibi aduer-
 sus magos & aduersus Pharaonem pessimum regē fu-
 Exod. 6 turum esse certamen, se excusasse dicentem: Precor do-
 mine non sum dignus: pro quo in Hebræo legitur, nō
 habeo labia circuncisa. Septuaginta interpretibus po-
 tius quæ dixi verbum de verbo exprimentibus. Ex quo
 manifestè possit intelligi, Esaiam rectè post circunci-
 sa labia, in dei se obtulisse ministerium, & Moysen ad-
 huc incircuncisis labiis tam grande ministerium re-
 A Ro. 28 culasse. Aure audietis, & non intelligetis: & cernentes
 aspicientis, & nō videbitis. Totus hic locus sicut salua-
 tor dicit in Euangelio, ad id pertinet tempus: quo ipse
 est dignatus descendere ad terras, & signa ludæis non
 intelligētibus perpetravit. Et quoniam vsque ad finem
 capituli, explanatio multiplex sequitur: & excipientis
 iam explicuimus cæras: hucusque dictasse sufficiat:
 quia & oratio, quæ non propriæ manus stilo expolitur:
 cum per se inculca est, tum multo molestior fit, si tæ-
 dium sui prolixitate congeminet, vt oculorum dolo-
 re cruciati, auribus tantum studeamus & lingua.

SCHOLIA.

1 Et præteritorum libris.) Latine signauit quos nos Græ-
 cè dicimus Paralipomenon. 2 Quod propriè in deo ponit-
 Adyta. ur.) Id est, τετραπρόδικτον. 3 Ex adytis.) Adyta dicuntur
 occulta, quæ non liceat subire prophanis, Græca dictio
 est. 4 Et excipientis.) Excipientem vocat notarium, qui
 ceratis tabellis notabat, quod dictabatur.

ARGUMENTVM EPI-
 stolæ sequentis.

Explicat mysterium Seraphim & calculi candentis, quam
 sumplit angelus de altari ex visione Esaiæ prophetæ.

DIVVS HIERONYMVS
 ad Damasum papam.

† Fragmentum est in veteribus.
 Septuaginta: † Et missum est ad me vnum de
 Seraphim. Aquila & Theodotion, & volauit
 ad me vnum de Seraphim. Quotidie ad nos
 mittitur Seraphim, quotidie ingemiscientium atque di-
 centium: O miser ego, quoniam compunctus sum, ora
 purgantur, & cum à peccatis fuerint liberati, præparant
 se ministerio dei. Quod autem cæteri interpretes pro,
 missum esse, volare dixerint: intellige velocem diuini
 sermonis aduentum super eos, qui digni societate illi-
 us iudicantur. In genere quoque diuersitas est. Septua-
 ginta, Aquila, & Theodotion, Seraphim neutro gene-
 re transtulerunt: Symmachus masculino. Nec putan-
 dum sexum esse in virtutibus dei, cum etiam ipse spiri-
 tus sanctus secundum proprietates linguæ Hebrææ, fe-
 minino genere proferat Ruha מְרוֹחַ: Græcè neutro τὸ
 πνεῦμα: Latine masculino, spiritus. Ex quo intelligen-
 dum est, quâdo de superioribus disputatur, & mascu-
 linum aliquid, seu fœmininum ponitur, non tam se-
 xum significari, quàm idioma sonare linguæ. Siqui-
 dem ipse deus inuisibilis & incorruptibilis, omnib⁹ pe-
 nē linguis profertur genere masculino, cum in eum
 non cadat sexus. Illorum quoque, pius licet, attamen
 coarguendus error, qui in orationibus & oblationibus
 suis audent dicere: Qui sedet super Cherubim, & Sera-
 phim. Nam & super Cherubim sedere deum, scriptum
 est: vt ibi: Qui sedes super Cherubim, ostendere. Super
 Seraphim verò sedere deum, nulla scriptura comme-

morat, & ne ipsa quidem Seraphim, circa deum stan-
 tia, excepto præfenti loco, in scripturis sanctis omnib⁹
 inuenimus. Septuaginta: Et in manu habebat carbonē,
 quem forcipe acceperat de altari, & tetigit os meum.
 Aquila, & Theodotion: & in manu ei⁹ calculus in for-
 cipe, quem acceperat de altari, & tetigit os meū. Sym-
 machus: Et in manu eius calculus in forcipibus, quem
 sumferat de altari, & detulit ad os meum. Quantum
 ad historiam pertinet, videtur deus sedere in templo
 Hierusalem, & ante eum de altari, secundum Septua-
 ginta, ad Esaiam carbo deferri: de altari verò incensi
 siue holocaustorum. Quātum autem ad mysticos in-
 tellectus, ille ei ignis mittitur, quem Hieremias ferre
 non poterat: qui cum animæ nostræ arcana penetra-
 rit: ita nos dissoluit, ita à veteri homine in nouum ex-
 coquit: vt in illam vocem possimus erumpere. Vno au-
 tem iam non ego, sed gratia dei quæ in me est. Forci-
 pes quoque secundum interpretes cæteros licet in sa-
 cerdotali semper supellectile fuerint, diuersas gratias
 debemus accipere, quibus multifariè, & multis modis,
 olim deus patribus nostris loquutus est in prophetis.
 Quia in Hebræo pro carbone, calculus legitur, cæteris
 quoque super hoc consonantibus: videtur mihi sermo
 diuini calculi appellatione signari. Sicut enim calcu-
 lus genus est lapidis durissimi & rotundi & omni pu-
 ritate leuissimi: ita sermo dei, qui neque hæreticorū,
 neque omnium aduersariorum potest contradictioni-
 bus cedere: calculus dicitur. De hoc calculo Sephora
 filium circuncidit: & Iesus populum purgat à vitiiis: &
 in Apocalypsi dominus pollicetur vincentibus, vt ac-
 cipiant calculum & scribatur super eum nomen nouū.
 Videntur autem mihi & Septuaginta in eo quod ἄν-
 θραξ transtulerunt: idem sensisse quod cæteri. ἄνθραξ
 quippe quem nos carbunculum interpretamur, genus
 est lapidis fulgidi atque nitentis: quem etiam in duo-
 decim lapidibus inuenimus. Siue igitur calculum siue
 carbunculum lapidem accipimus, in calculo diuini ser-
 monis veritas & rigor: in carbunculo lucens doctri-
 na & manifesta monstratur. Eloquia enim domini, e-
 loquia casta, argentum igne probatum terræ, purgatum
 septuplum. Et alibi, Mandatum domini lucidum, illu-
 minans oculos. Quod autem, ait, in manu habebat car-
 bonem: manum intelligamus operationem: vt ibi, In
 manu linguæ, mors & vita: & in psalmo: Cadet in ma-
 nu gladij. Aut certè verè manus apparuit: vt per simi-
 litudinem humanæ formæ, dum manus cernitur por-
 rigentis: propheta nō timeat: iuxta quod & ipsum deū
 & angelos in humanas vidimus se mutasse formas: vt
 metus videntibus demeretur. Septuaginta: Et dixit,
 ecce tetigi hoc labia tua, & auferet iniquitates tuas &
 peccata tua purgabit. Aquila: Ecce tetigit hic labia tua,
 & recedet iniquitas tua, & peccatum tuum propitiabi-
 tur. Cæteri interpretes in Aquilæ verba consentiunt.
 Primum necesse est, vt labia nostra tangantur: deinde
 cum tacta fuerint, fugetur iniquitas: & cum iniquitas
 fuerit effugata, propicietur dominus: quia apud ipsum
 est propiciatio: & secundum Apostolum: Ipse est pro-
 piciatio pro peccatis nostris. Purgatis autem peccatis
 nostris, audiemus vocem domini dicentis: quem mit-
 tam: Et respōdebimus: Ecce ego, mitte me. Septua-
 ginta: Et audiui vocem domini dicētis, quem mittam,
 & quis ibit ad populum istum? Aquila, Theodotion &
 Symmachus: Et audiui vocem domini dicētis: quem
 mittam: & quis ibit nobis? De comparatione Esaiæ &
 Moyfi, quomodo alius ministerium recusat, alius vl-
 tro se

Galat. 2
 Heb. 1
 L Calculus.
 Exod. 4
 Iosue. 2
 Apoc. 2
 Anthrax.
 Psal. 11
 Psal. 18
 M Prouer. 18
 Psal. 62.
 Psal. 119.
 1. Iohan. 2
 Exod. 6
 tro se

Psal. 79.

Atro se offerens dura perpeffus fit, in alio loco disputa-
 bimus. Sed ne videremur aliquid praterisse eorū, quas
 Iudæi vocant *δευτερώσεις*, & in quibus vniuersam sci-
 entiam ponunt: nunc breuiter illud attingimus, quare
 in Hebræo sit positum, & quis ibit nobis? Sicut enim
 in Genesi dicitur: Faciamus hominem ad imaginem
 & similitudinem nostram: ita & hic puto dictum, &
 quis ibit nobis? Nobis autem quibus aliis existimandū
 est, nisi patri & filio & spiritui sancto, quib⁹ vadit qui-
 cunque eorum obsequitur voluntati? Et in eo quidem
 quod vnius loquentis persona proponitur, diuinitatis
 est vnitas. In eo verò quod dicitur, nobis, personarum
 diuersitas indicatur. Legimus in Canticis canticorum
 vocem sponsi dicentis ad sponsam. Surge veni proxima
 mea, sponsa mea, columba mea: quia ecce hyems
 transit, pluuia abiit sibi. Quando enim anima in cogi-
 tatione tranquillitatem sentit, quando supra petram
 fundata est, & fides eius alta radice fixa est: vniuersi
 tentationum fluctus, sibi pertranseunt: & ei non per-
 transeunt, qui tentatur. Notandum autem quomodo
 ad id quod dominus dixerat, quem mittam, & quis i-
 bit nobis: propheta ex parte responderit: Ecce ego, mit-
 te me, & de sequenti tacuerit: intelligens nullum homi-
 nem dignum esse, qui deo pergeret, & omne iter suum
 eius faceret esse qui mitteret. Quam humilitatem do-
 minus aduertens: quod se secundis putaret indignum,
 imperauit sequentia, dicens: Vade. Septuaginta: Et di-
 xit: Ecce ego sum, mitte me. Aquila & Theodotion:
 Ecce adsum, mitte me. Symmachus: Ecce mitte me.
 Deus qui vocat ea, quæ non sunt quasi sint, & qui dixit:
 Ego sum qui sum: Et alibi: Qui est, misit me: quoscum-
 que vocauerit, statim facit subsistere: quod satis claret
 exemplis in viuente Matthæo euangelista, & in Laza-
 ro quatruiduano iam mortuo: qui statim vt sunt voca-
 ti à domino: & ille sepulchrum auaritiæ reliquit: & il-
 le suæ mortis. Quoniam omnia quæ absque eo sunt, nõ
 sunt. Vnde propheta purgatus à vitiis ausus est dicere:
 Ecce ego sum: licet in Latinis codicib⁹ propter inter-
 pretum varietatem, sum, non sit appositum. Quidam
 obseruandum putant, ad quos prophetas mittentis,
 aut missi sermo dicatur, quod est Græcè Apostolus. Et
 hanc esse differentiam volunt: vt quicumque mittan-
 tur, & prophetæ sint pariter & Apostoli: ad quos verò
 mittentis sermo non ponitur, tantum prophetæ sint:
 quod ego superfluum puto. Et quia semel ad tractatū
 istius vocabuli venimus. Sciendum, Silam collegā Pau-
 li lingua Hebræa Apostolum dici: qui cum eo non-
 nullas epistolas scribit. Et vitiose Siluanus legitur pro
 Sila: cum Siluanum in Apostolorum actis non lega-
 mus.

Gene. 1

Roma. 4.
Exod. 3
Ibidem.

Marci. 2. &
Luc. 5.
Ioan. 11.

C

SCHOLIA.

Idioma.
Laut.

Anthrax.

1 *τὸ πνεῦμα*.) Id est, spiritus, à πνίω Spiro. 2 Quam idio-
 ma.) *ιδίωμα*, proprietas. 3 Omni puritate leuissimi.) Ego
 hic vel refragantibus exemplaribus, omni parte lego, pro o-
 mni puritate: leuissimi autem per u, non per n, vt legunt com-
 plures. Est autem superlatiuum à leuis prima producta, quod
 significat, id quod est minimè asperum. Calculus: igitur om-
 ni ex parte leuis est, vt elabatur, nec teneri queat. 4 *ἀν-
 θραξ*.) Anthrax Græcè carbo est, & *ἀνθράκιον*, carbunculus.
 5 Quas Iudæi *δευτερώσεις*.) Id est secundarias traditiones,
 quem admodum alibi ostendimus, & *δευτεροῦν* secundare,
 hoc est eiusmodi secundaria tradere.

DAMASVS HIERONYMO.

Commentaria cum legerem Græco Latinoq;
 sermone in euangeliorum interpretatione, à

nostris, id est, orthodoxis viris olim ac nuper scripta, D
 de eo quod legitur, Osanna filio Dauid: non solum di-
 uersa, sed etiam contraria sibi met proferunt. † Dilectio-
 nis tuæ est, vt ardenti illo strenuitatis ingenio, abscei-
 sis opinionibus, ambiguitatibusq; scrupulosis, † quid se
 habeat apud Hebræos viuo sensu scribas, vt de hoc fi-
 cut de multis, tibi curæ nostræ in Christo Iesu gratias
 referant.

† Studium
 ergo dile-
 ctionis tuæ
 deprecor
 vt, & c.
 † suppositis

ARGVMENTVM EPISTO-
le sequentis.

Quoniam vocem Hebraicam, Osanna euāgelistæ relique-
 runt, & celebres alioqui scriptores vehementer ca-
 cutierunt ob linguarum imperitiā, Hieronymus à Damaso Romano
 pontifice consultus super hac re, explicat.

HIERONYMVS DA-
maso papæ.

Multi super hoc sermone diuersa finxerunt, è
 quibus noster Hilarius in cōmentariis Mat-
 thæi, ita posuit: Osanna, Hebraico sermone
 significat redemptio domus Dauid. 1 Primū redem-
 ptio lingua Hebræa *אֲפֻדוּת* pheduth interpretatur. De-
 inde domus beth *בֵּית*. Dauid verò in hoc loco non es-
 se nomen insertum, omnibus patet. Alij opinati sunt
 Osanna gloriam dici. Porro gloria cabod *כָּבוֹד* appel-
 latur. Nonnulli gratiam, cum gratia *חַן* rhoda, siue
 hanna *חַנּוּן* nūcupetur. Restat ergo vt ommissis opinio-
 num riuilis, ad ipsum fontem: vnde ab euangelistis
 sumptum est, recurramus. Nam quomodo illud ne-
 que in Græcis, neque in Latinis codicib⁹ possumus in-
 uenire, vt completeretur id quod dictū est per prophe-
 tas: 2 Quoniā Nazareus vocabitur: Et illud: 3 Ex Ae-
 gypto vocaui filium meum: ita & nunc ex Hebræis cō-
 dicibus veritas exprimenda est: vnde in hanc vocem
 vulgus & maximè consona inter se paruulorum tur-
 ba, proruperit, dicente Matthæo: Turbæ autē quæ præ-
 cedebant, & quæ sequebantur, clamabant dicentes: O-
 sanna filio Dauid: benedictus qui venit in nomine do-
 mini, osanna in excelsis. Marcus verò ita posuit: Clamabant dicentes, osanna, benedictus qui venit in no-
 mine domini: benedictum quod venit in nomi-
 ne domini regnum patris nostri Dauid, osanna in ex-
 celsis. Ioannes quoque pari voce consentit: Et clama-
 bant osanna, benedictus qui venit in nomine domini
 rex Israël. Solutus Lucas verbum osanna non posuit: in
 reliqua interpretationis parte consentiens: Bene-
 dictus qui venit rex in nomine domini, 4 pax in cæ-
 lo, & gloria in excelsis. Igitur, vt diximus, ipsa Hebræa
 verba ponenda sunt, & omnium interpretum opinio
 digerenda, quò facilius quid super hoc sentiendum sit,
 ex retractatione cūctorum ipse sibi lector quid sequatur
 inueniat. In centesimo decimosextimo psalmo, vbi
 nos legimus: 5 O domine saluum me fac, ò domine
 bene prosperare: Benedictus qui venit in nomine do-
 mini: 6 In Hebræo legitur: Anna adonai osianna, an-
 na adonai hazelihāna: baruch habba basem adonai,
 אֲנָנָה אֲדוֹנָי הַזֵּלִיחָנָה אֲנָנָה אֲדוֹנָי הַבָּרֻךְ הַבָּסֵם אֲדוֹנָי
 Quod Aquila, Symmachus, Theodotion, &
 Quinta editio, ne quid in Latino mutare videamur, ita
 exprimūt: ὦ κύριε σῶσά μου δὴ, ὦ κύριε εὐλόγησά μου δὴ εὐλογη-
 μένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι κυρίου. Sola sexta editio cū
 interpretibus Septuaginta, ita congruit: 7 vt vbi ceteri
 posuerunt ὦ δὴ illi scripserint ὦ. Et quia osianna, quod
 nos corrupte ppter ignoratiā, dicim⁹ osanna, salui-
 fica, siue saluum fac, exprimat, omnium interpreta-
 tione

E

Matth. 21

Marci. 11

Ioan. 12.

Lucæ. 19

alar. 2

Feb. 1

calculus.

xod. 4

ofuc. 2

poca. 2

anthrax.

sal. 11

sal. 18

rouer. 18

sal. 62.

sal. 129.

iohan. 2

od. 6

G tione signatum est. Nūc illud in cura est, quid sine adiectione saluandi, solus anna sermo significet. Sciendumque, quod in hoc loco ter dicatur anna, & primum quidem ac secundum hic eisdem literis scribitur, aleph, nun, he. Tertium verò, heth, nun, he. Symmachus igitur qui in centesimo decimosextimo psalmo, cum omnium interpretatione cōsenserat, vt nobis manifestiorem tribueret intellectum, in centesimo decimoquarto psalmo, vbi dicitur: O domine libera animam meam: ita interpretatus est, obsecro domine libera animam meam. Vbi autem Septuaginta & ille obsecro transfudit, Aquila & ceteris additionibus & interpretantibus, in Hebræo scribitur anna, verum ita vt in principio aleph habeat, non heth. ex quo animaduertimus, si ex aleph scribatur anna, significari obsecro. Si autem ex heth, esse coniunctionem, siue interiectionem: quæ apud Græcos ponitur *χρηστικῶς*. Cuius interpretationem Latinus sermo non exprimit. Sed quoniam hæc minutia & istiusmodi disputationis arcanum propter barbariem linguæ pariter ac literarum, legenti molestiam tribuunt, ad explanandi compendium venio: vt dicam de centesimo decimosextimo psalmo, qui manifestè de Christo prophetat, & in synagogis Iudæorum creberrimè legebatur, vnde & populis notior erat, hos versus esse assumptos, quod ille qui reprobantebatur de genere Dauid, venerit saluaturus Israël, dicente Dauid: Lapidem quem reprobauerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli. A domino factus est hic, & est mirabilis in oculis nostris. Hæc est dies quam fecit dominus, exultemus & lætemur in ea. O domine saluum me fac, o domine bene prospere: benedictus qui venit in nomine domini. Benediximus vobis de domo domini, deus dominus & illuxit nobis. Vnde & Euangelistarum scriptura commemorat pharisæos & scribas super hoc indignatione commotos, quod viderent populum, psalmi prophetiam super Christo intelligere completam, & clamantes pueros, osanna filio Dauid, dixisse ei: Audis quid isti loquuntur? Et Iesum respondisse: Nunquam legistis, quia ex ore infantium & lactentium perfecisti laudem: centesimum decimumseptimum psalmum, octauum psalmi assertionem firmatam. Et de eo quidem quod facile exprimi poterat: Benedictus qui venit in nomine domini, omnium Euangelistarum scriptura consentit. De verbo autem osanna, quia in Græcum non poterant transferre sermonem: sicut in alleluia & in amen, & in plerisque factum videmus, ipsum Hebræum posuerunt dicentes osianna. Lucas igitur qui inter omnes Euangelistas Græci sermonis eruditissimus fuit, quippe medicus, & qui Euangelium Græcis scripserit, quia se vidit proprietatem sermonis transferre non posse: melius arbitratus est tacere, quam id ponere, quod legenti faceret quæstionem: Ad summam, sicuti nos in lingua Latina habemus interiectiones quasdam, vt insultando dicamus, vah, & in admirando papa, & in dolendo, heu: & quando silentium volumus imperare, strictis dentibus spiritum coartamus & cogimus, insonando scilicet sibilum: ita & Hebræi inter reliquas proprietates linguæ suæ habent interiectionem, vt quando volunt dominum deprecari, ponant verbum petentis affectu, & dicant: Anna domine, quod Septuaginta dixerunt: o domine. Hosiah, ergo saluifica interpretatur. Anna interiectio deprecatis est. Si ex duobus his velis compositum verbū facere, dices: hosiana, siue (vt nos loquimur) osanna, me-

dia vocali litera elisa: sicuti facere solemus in versibus Vergilij, quando pro, Mene incepto desistere victam: scādimus, Men incepto. Aleph namque litera prima verbi sequentis, extremā verbi prioris Iod inueniens, excludit. Quapropter vt ad quæstionis originem reuertamur: vbi nos legimus in Latino: O domine saluum me fac, o domine bene cōplace: benedictus qui venit in nomine domini, iuxta Hebræum sensum legere possumus, obsecro domine saluum fac, obsecro domine prospere. Benedictus qui venit in nomine domini. Saluum autem fac dicitur, vt subaudiamus populū tuū Israël, siue generaliter mundum. Denique Mattheus qui euāgelium Hebræo sermone cōscripsit, ita posuit *הושיענה ברכה* osanna berama, id est, osanna in excelsis: quod saluatore nascente, salus in cælum vsque, id est, etiam ad excelsa peruenerit, pace facta, non solum in terra, sed & in cælo: vt iam dici aliquando cessaret: Inebriatus est gladius meus in cælo. Hæc interim iuxta mediocritatem sensus mei breuiter strictimque dictaui. Ceterum sciat beatitudo tua in istiusmodi disputationibus molestiam in legendo non debere subreperere: quia facile & nos potuimus aliquid ementiri: quod ex vna voce solueret quæstionem, sicut & ceteros fecisse monstrauius, sed magis condecet, ob veritatem laborare paulisper, & peregrino aurem accommodare sermoni, quam de aliena lingua fictam falsamve referre sententiam.

SCHOLIA.

D Rimum redemptio.) Palam relict interpretamentum Hilarij, viri alioquin & eloquentis & eruditi, Græci pariter ac Latini sermonis gnari. Verum quoniam Hebraicè profus nesciebat, apparet ab Hebræo quopiam irrisum fuisse, qui sciscitanti quid significaret hæc vox osanna, responderit redemptio domus Dauid, cum nihil huiusmodi sonet apud Hebræos, quibus redemptio dicitur, pheduth פדוּת, & beth, בית domus. Porro cum Dauid nomē proprium sit, quod in aliena quoque lingua maneat, palam est in hac dictione osanna, nusquam esse Dauid. Errat hic consimili errore diuus Ambrosius. Neque multo tolerabilius lapsi sunt, qui dixerunt osanna significare gloriam, cum Hebræi gloriam appellent, cabod כבוד. Rursum qui putarunt significare gratiā, cum ea dicatur thoda תודה, siue תודה hanna. Vnde negat opere precij referre, quid quisque super hac re senserit. At theologi nonnulli qui de filiationibus disputant, nihil ad rem existimant pertinere, vocem quam in euangelio Christi legimus, & toties canimus in templis, intelligere quid sibi velit, perinde quasi grammaticum sit hoc & humile, parumque dignum theologo. At non puduit tantum pontificē hoc ab Hieronymo discere. Quamquam scriptura, quam hodie videmus in libris Hebræorum, nonnihil variat ab his quæ diuus Hieronymus tradit de verbis osanna. In his enim hisce literis scribuntur *הושיענה*. 2 Quoniam Nazareus vocabitur.) Ita Mattheus, capite secundo. Vt adimpleretur, quod dictum est per prophetas, quoniam Nazareus vocabitur. Hieronymus negat id vsquam in certo reperiri loco, nisi quod Nazareus apud Hebræos significat sanctum, & passim in diuinis literis Christus prædicatur sanctus. Nisi quis malit ad Esaiam referre qui scripsit: Exiet virga de radice Iesse, & Nazareus de radice eius ascendet. Sic enim quidam interpretati sunt, vt admonet Hieronymus, vnde decimum huius prophetæ caput enarrans. 3 Ex Aegypto vocaui filium.) De quo mox docebit. 4 Pax in terra.) Sic plerique codices habebant, sed vetustissimi habent: pax in cælo, consentientes cum Græcis, *εἰρήνη ἐν οὐρανῶν*. 5 O domine saluum me fac.) Græca sic habent in additione vulgata apud Græcos, quam opinor esse Septuaginta, *ὦ κῆρι σωσον δὲ, ὦ κῆρι ἐνδωσον δὲ, ἐνλογημένος ὁ ἐρχόμενος, ἐν ὀνόματι κυρίου*. Id est, o domine serua iam, o domine prospera iam. Benedictus veniens in nomine domini. Sic enim ad verbum vertimus. Nostri interpretes omiserunt δὲ, tanquam coniunctionem

Lucas.

Esaiæ.

Osanna.

M

Luc

Sap

A nem expletivā, tamē habet vrgens quiddā apud Græcos, qua-
 fi Latine dicas, tandem aut deniq;. Porro ἐπιθετικόν, cōpositum
 est à prosperitate viæ. Nam ἐπιθετικόν, id est, vnde
 & Latini prosperitatem successum vocant, & procedere, pro-
 sperè agere. Item in primo psalmo: Et quæcunq; faciet pro-
 sperabuntur, verbum est ἐπιθετικόν, id est, prosperum iter
 habebunt. 6 In Hebræo legitur.) Nēpe in psalmo cente-
 simo decimoseptimo, cuius initium: Cōfitemini domino quo-
 niam bonus, qui vocem cōtinet ecclesiæ Christum magnifi-
 cantis pro redemptione fidelium. Porro Hebræa sic habent:
 אֲנִי הִתְחַלְתִּי לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ וְהִתְחַלְתָּ לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ
 אֲנִי הִתְחַלְתִּי לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ וְהִתְחַלְתָּ לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ
 אֲנִי הִתְחַלְתִּי לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ וְהִתְחַלְתָּ לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ
 quæ quidem Latine propemodū ita sonant: Obse-
 cro dominic, l'alua obsecro, obsecro domine prosperare obse-
 cro, Benedictus qui venit in nomine domini. 7 Vt vbi cæ-
 teri posuerunt ἐπιθετικόν.) Alij codices habent ἐπιθετικόν quæ videtur exul-
 tantis interieccio. 8 Quæ apud Græcos ponitur.) Hic locus
 in omibus exemplaribus ita deprauatus est, vt non possim li-
 quidò coniectere. Quancquā ex elementorū vestigijs ita legē-
 dum arbitror. ἐπιθετικόν ὡς ἐπιθετικόν, id est deprecationis, vt ἐπιθετικόν, quæ
 vox apud Græcos aliquando est obsecrātis, præsertim apud
 poetas. Verūm hanc coniecturam meā protinus reiiciat, qui
 probabilius aliquid inuenerit. Quidā ascripserat post ver-
 bum, ponitur ἐπιθετικόν magis suam, vt opinor coniecturā,
 quā exemplaria secutus. 9 A domino factum est hoc.)
B Animaduerte manifestam huius loci deprauationē. Nam &
 Græca psalmorū editio sic habet, & antiqua Hieronymi exē-
 plaria cōsentiant. A domino factus est hic, vt subaudias angu-
 lum. εὐτος ἐγένετο ἡ κεφαλὴ γωνίας, παρὰ κρητὸν ἐγένετο αὐτῆ,
 καὶ ἐστὶ θάυμαστον, id est, hic factus est in caput angulī. A domi-
 no factus est hic, & est mirabilis in oculis nostris. Nec pro-
 nomea αὐτῆ, referri potest ad lapidem, cū lapis sit mascu-
 lini generis, angulus fœmini generis, culus & ἄρθρον. Nisi for-
 tē iuxta proprietatem sermonis Hebraici fœmininum genus
 positum est vice neutri. 10 Denique Matthæus.) Ex hoc
 loco colligitur argumentum Matthæum Hebraicè scripssisse
 suum euangelium: ex quo & Hieronymus ipsa Hebraica po-
 nit. Quancquam mirum est hoc euangelium non extare. Mag-
 is autem mirum, quod eius testimonium non adducat & a-
 liās, quum res efflagitet & illius autoritatem.

ARGVMENTVM EPISTO-
lę sequentis.

Exponit parabolam euangelicam de filio prodigo & filio
frugi. Est alter libellus eiusdem argumenti, sed falsò inscri-
ptus Hieronymo, cum reperies in suo tomo.

HIERONYMVS
Damaso.

C **B**eatitudinis tuæ interrogatio disputatio fuit:
 & sic quæsisse, quærēdo viam est dedisse quæ-
 sitis. Sapienter quippe interroganti, sapientia
 reputabit. Ais, quis est iste in euāgelio pater, qui duo-
 bus filiis substantiam diuidit? Qui duo filij? Qui ma-
 ior? quive minor? Quomodo minor acceptam sub-
 stantiā, cum meretricibus dissipat? Fame facta, à prin-
 cipe regionis præponitur porcis, siliquas comedit, ad
 patrem redit. Accipit anulum & stolam: & immola-
 tur ei vitulus saginatus. Quis sit maior frater, & quo-
 modo de agro veniens, susceptioni fratris inuideat,
 & cætera quæ in euangelio plenius explicantur. Ad-
 dis insuper: Scio multos in hac lectione diuersa dixisse:
 & fratrem maiorem, Iudæum: minorem existimas-
 se gentilem populū. Sed quæro, quomodo Iudaico
 populo possit aptari: Ecce tot annis seruiui tibi, & nū-
 quam mandatum tuū præterij, & nūquam dedisti mihi
 hædum, vt cum amicis meis epularer? Et illud: Fili, tu
 semper mecum es, & omnia mea tua sunt. Si autem, vt
 ais, de iusto & peccatore voluerimus esse parabolā, iu-
 sto non poterit cōuenire: vt de salute alterius & maxi-
 mē fratris contristetur. Si enim inuidia diaboli, mors

Lucæ. 15.

Sapient. 2.

Tomus tertius.

introiuit in orbem terrarū: & imitantur eum qui sunt **D**
 ex parte eius, nunquid personæ iusti, tam immanis in-
 uidia poterit coaptari: vt foris steterit, & clementissi-
 mo patri rigidus obstiterit: solusq; liuore cruciatus;
 lætitiæ domus interesse noluerit? Itaque sicut in cate-
 ris parabolis: quæ non sunt à saluatore disertæ, quam
 ob causam dictæ sint, solemus inquirere: ita & in hac
 facere debemus, quare dominus in istiusmodi verba
 proruperit: & ob quam interrogationem, responsio-
 nis similitudo prolata sit. Scribæ & pharisæi multita-
 bant, dicentes: Quare hic peccatores recipit, & vesci-
 tur cum eis? Superior quippe sermo præmiserat: Erant
 autem accedentes ad eum publicani & peccatores, vo-
 lentes audire eum. Itaque hinc omnis inuidia, cur quos
 legis præcepta damnarent: eorum confabulationem
 atque conuiuium, dominus non vitaret. Et hæc Lucas.
 Cæterum Matthæus ita loquitur: Cū autem discum-
 beret in domo: ecce multi peccatores & publicani ve-
 nientes recumbebant cum Iesu, & cum discipulis eius.
 Quod vidētes pharisæi, dicebant discipulis eius: quare
 cū peccatorib; & publicanis māducat magister vester?
 Qui audiens dixit: Nō necesse habent sani medico, sed **E**
 malè habētes. Euntes autē discite quid sit, misericordiā
 volo, & non sacrificium: nō veni vocare iustos, sed pec-
 catores ad pœnitentiam. Marcus quoq; in eadem ver-
 ba consentit. Igitur, vt diximus, omnis ex lege quæstio
 nascebatur. Lex quippe iustitiæ tenax, clementiam non
 habebat: sed quicumque adulter, homicida, fraudator,
 & vt breuiter dicam mortali crimine tenebatur, nulla
 venia pœnitentiæ laxabatur à crimine, oculum pro o-
 culo, dentem pro dente, animam pro anima iubeban-
 tur exoluere. Omnes itaq; declinauerant, simul inutiles
 facti erant: non erat qui faceret bonum, nō erat vsque
 ad vnum. Vbi autem abundauit peccatum, super abun-
 dauit gratia. Et misit deus filium suum factum ex mu-
 liere, qui destructo medio pariete, fecit vtraq; vnum, &
 austeritatem legis, euangelij gratia temperauit. Vnde
 & Paulus ad Ecclesias scribens: Gratia vobis, inquit, &
 pax à deo patre nostro, & domino Iesu Christo: gratia
 quæ non ex merito retributa, sed ex donante concessa
 est. Pax verò qua reconciliati deo sumus, habētes pro-
 pitiatorem dominum nostrum Iesum Christum: qui
 donauit nobis delicta nostra: & deleuit chirographum **F**
 mortis, quoderat contra nos affigens illud cruci: &
 principatus & potestates fecit ostentui, triumphans ea-
 as in ligno. Quæ autē maior potest esse clemētia, quā
 vt filius dei, hominis filius nasceretur? Decem mensi-
 um fastidia sustineret? Partus expectaret aduētum, in-
 uolueretur pannis, subiiceretur parentibus? Per singu-
 las adpleret atates: Et post contumelias vocum, alapas
 & flagella, crucis quoq; pro nobis fieret maledictum,
 vt nos à maledicto legis absolueret, patri factus obedi-
 ens vsq; ad mortem: & id opere cōpleret, quod antè ex
 persona mediatoris fuerat deprecatus, dicens: Pater vo-
 lo, vt quomodo ego & tu vnum sumus: ita & isti in no-
 bis vnum sint: Ergo quia ad hoc venerat, vt quod erat
 impossibile legis, quia nemo ex ea iustificabatur, ineffa-
 bili misericordia vinceret, publicanos & peccatores ad
 pœnitentiam prouocabat, cōuiuium quoq; eorū ex-
 tens, vt in cōuiuiò docerentur: sicut manifestū esse po-
 terit ei, qui euangelia sollicita mente perlegerit, quo-
 modo & cibus eius & potus & deambulatio, & vniuer-
 sa quæ gessit in corpore, salutem hominum procura-
 rint. Hoc videntes scribæ & pharisæi, aduersus legem
 eum facere dicebāt. Ecce homo vorax & vini potator,
 f amicus

Lucæ. 15.

Matth. 23.

Marc. 2.

Exod. 21.

Roma. 3.

Roma. 5.

Galat. 4.

Eplie. 2.

Coloss. 2.

Philip. 2.

Ioan. 12.

Matth. 23.

Gamicus publicanorum & peccatorum. Nā antè reprehenderant quare curaret in sabbatis. Dominus ergo, vt hanc eorum accusationem clementi ratione superaret, treis parabolas proposuit: è quib⁹ vna est, nonagintanouè ouium in mōtib⁹ relictarum, & vnus perditā, quæ pastoris humeris est reducta. Alia drachmæ, quam mulier accenso lumine requisit, & inuenta ea, vicinas ad lætitiā cōuocauit, dicens: Congratulamini mihi, quia inueni drachmam quā perdideram. Tertia verò duorum filiorum, de qua vt disputarem, pauca iussisti. Et de oue quidem ac drachma, licet ad vnū pertineant intellectum: non est istius temporis disputatio: hoc tantum dixisse sufficiat: ob id has parabolas esse propositas, vt quomodo ibi in inuentione pecoris & drachmæ, lætitia est angelorum & circa manētium vicinarum: sic in publicanorum peccatorumq; pœnitia, omnium debere esse lætitiā, quibus non est necessaria pœnitētia. Vnde vehementer admiror Tertulianum in eo libro, quem de pudicitia aduersum pœnitentiam scripsit, & sententiam veterem, noua opinioe diuoluit: hoc voluisse sentire: quòd publicani & peccatores, qui cum domino vescabantur, ethnici fuerint, dicente scriptura: Non erit vectigal pendens ex Israël: quasi verò & Matthæus, non ex circūcisione fuerit publicanus, & ille qui cum pharisæo in templo orans, oculos ad cælum non audebat erigere, non ex Israël fuerit publicanus: aut non Lucas memoret: Et omnis populus audiens & publicani iustificauerūt deum, baptizati baptismo Ioānis. Aut cuiquam credibile possit videri Ethnicum templum ingressum, aut dominū cum ethnicis habuisse cōiuuium, cum id maximè caueret, ne legem soluere videretur: & primūm venerit ad oues perditas domus Israël: Chananæ quoque deprecanti pro salute filie responderit: Non oportet tollere panem filiorum, & dare eum canibus. Et alibi discipulis præceperit: In viam gentium ne abieritis, & in ciuitates Samaritanorum ne intraeritis. Ex quibus omnibus edocemur, in publicanis, nō tam gentiliū, quā generaliter omnium peccatorum, id est, qui erant & de gentibus, & de Iudæis accipi posse personas. Ille autem qui iuxta insanas & blasphemias fœminas suas, id dogmatis defendebat: quòd Christianos nollet recipere pœnitentes, frustra argumentatus est publicanos Iudæos non fuisse, vt in persona eorum gentiliū tantum populus possit intelligi. Itaque ne longum faciam, ipsa Euangelij verba proponam: & in modum commentarij, quid mihi videatur, ad singula quæque subnectam. Homo quidam habebat duos filios. Hominem deum dici, multis testimoniis approbatur: vt ibi: Duorum hominum testimonium verum est. Ego de me testimonium dico, & qui me misit pater. In alia parabola pastor, in alia paterfamilias nuncupatur, in alia vineam locat, in alia inuitat ad nuptias, & diuersis similitudinibus, rem significat eandem, vt Iudæorum reprobet superbiam: & in communi omnium peccatorum, siue gentiliū, siue Israëlitarum pœnitentiam probet. Quòd autem ait, duos filios: omnes penè scripturæ de duorum vocatione populorum plenæ sunt sacramentis. Et dixit illi adolescētior: Pater da mihi portionem substantiæ, quæ me contingit. Substātia dei est, omne quod viuimus, sapim⁹, cogitam⁹, in verba prorumpimus. Hæc deus æqualiter vniuersis & in commune largitus est, euangelista dicente: Erat lux vera quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. Iste est dexter oculus, qui à scandalis obseruan-

duus est: hæc lucerna corporis: hoc talentū quod nō est in sudario colligandum, id est, delicatè ociosè que tractandum: nec in terra defodiendum, terrenis scilicet cogitationibus obscurandū. Qui diuisit eis substantiam. Significantius in Græco legitur *καὶ δὲ ἑλεμ αὐτοῖς τὸν βίον*, id est, dedit eis liberum arbitrium, dedit mentis propriæ libertatē, & vt viueret vnusquisq; non ex imperio dei, sed obsequio suo: id est, non ex necessitate, sed ex voluntate, vt virtus haberet locū, vt à cæteris animantibus distaremus, dum ad exēplum dei, permisum est nobis facere quod velimus. Vnde & in peccatores æquum iudicium, & in sanctos aut iustos, iustū præmium retribuetur, Et nō post multos dies, collectis omnibus adolescentior filius peregrè profectus est in regionem longinquā. Si deus cælū tenet palmo, & terram pugillo: & Hieremias dicit, Deus appropinquans, & non deus de longinquo: per Dauid quoq; quia nullus absq; eo locus sit, prædicatur: quomodo filius peregrè proficiscitur, & à patre discedit? Sciendum igitur, non locorum spaciis, sed affectu, aut esse nos cum deo, aut ab eo discedere. Quomodo enim ad discipulos loquitur: Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus, vsque ad consummationem seculi: ita ad eos qui sui iactantiam præferunt, & esse cum domino non merentur, dicit: Discedite à me, nō noui vos qui operamini iniquitatem. Recessit ergo iunior filius cum vniuersa substantia à patre, & peregrè profectus est. Et Cain egressus à facie domini, habitauit in terra Naïd: quod interpretatur, fluctuatio. Quicumq; à deo recedit, statim seculi fluctibus quatitur & mouetur pedes eius. Nā postquam moti sunt homines ab oriente, & à vero lumine recesserunt: tunc aduersus deum impietatis suæ ædificauere turrim: tunc dogmatum superbias cōfinxerūt, volentes curiositate nō licita in ipsius cæli alta penetrare. Et vocatus est locus iste Babel, id est, confusio. Et ibi dissipauit substantiam suā, viuens luxuriosè. Luxuria est inimica deo, inimica virtutibus: perdit omnem substantiam patris, & ad præsens voluptate delinens, futuram non sinit cogitare paupertatem. Cumq; cōsumpsisset omnia: facta est fames valida per regionem illam. Acceperat à patre facultates, vt inuisibilia eius per ea quæ erant visibilia cognosceret, & ex pulchritudine creaturarum consequenter intelligeret creatorem. Qui veritatem in iniusticia detinens, & pro deo idola colens, naturæ bona vniuersa cōsumpsit: & consumptis omnib⁹, cœpit egere virtutib⁹, derelicto fonte virtutū. Facta est fames valida per regionē illam. Omnis locus quē patre incolimus absente, famis, penuriæ & egestatis est. Fames autē *μετὰ ἐκστάσεως ἰχυρός*. Hæc est regio, de qua dicitur per prophetam: Qui habitatis in regione vmbre mortis, lux fulgebit super vos. At cōtrā est alia regio, quam possessuri sumus mundo corde atq; puro viuentes, quam sanctus Dauid desiderat, dicens: Credo videre bona domini in terra viuentium. Et ipse cœpit egere, & abiit, & coniūxit se vni de principibus regionis illius. Deserto nutricio, qui ad primā vocem bona ei fuerat cūcta largitus, iunxit se principi huius mūdi, id est, diabolo, rectori tenebrarū: Quē nūc inimicum hominem, nunc iudicem iniquitatis, nunc draconem, nūc satan, nūc malleum, nūc perdicem, nūc Belial, nunc rugientem leonem, nūc leuiathan, nūc thanim, nunc behemoth, & multis aliis vocabulis scriptura cognominat. Quòd autem ait, vni de principibus: plures esse intelligendum est, qui per istum volitēt aërem: & diuersorum fraude vitiorū, genus hominum suæ

Lucæ. 15

H

Luc. 5

Lucæ. 7

Matth. 15

Ibidem.

Matth. 10

Iohan. 3
& 10.

Ioan. 1
Zacha. 11
Mat. 5. & 18
Luc. 2. & 11.

Hiere. 23

Matth. 28

Matth. 7

M

Esaiæ. 9

Psal. 16

A sua subiiciant seruituti. Qui misit illum in agrum suum, ut pasceret porcos. Porcus animal immundum est, quod ceno & fordibus delectatur. Talis est demonum multitudo, quae per idola manufacta, cruore pecudum & victimis pascitur: & nouissime saginatio quadam hostia, ipsius hominis morte saturatur. Misit ergo eum in possessione suam, id est, suum effecit esse famulum, ut pasceret porcos, immolans ei animam suam. Et cupiebat implere ventrem suum de siliquis porcorum, & nemo illi dabat. Id quod in Ezechiele, cum increpatione dicitur ad Hierusalem: Et factum est in te peruersum ultra mulieres quae ante fornicationem tuam, & post te sunt fornicatae, in eo quod dedisti mercedes, & mercedes tibi non sunt datae: videmus in filio minore completum. Substantiam suam in regione principis perdidit: & post perditas facultates, missus ad porcos, egestate contabit. Daemonum cibus est ebrietas, luxuria, fornicatio, & vniuersa vitia. Haec blanda sunt & lasciuia, & sensus voluptate demulcent: statimque ut appaerint, ad usum sui prouocant. Quibus ideo luxuriosus adolescens non poterat saturari, quia semper voluptas famem sui habet, & transacta non satiat: & satanas cum aliquem sua arte deceperit, & proprium ei imposuerit iugum: ultra ad abundantiam vitiorum non procurat, sciens esse iam mortuum: sicuti multos idololatrias videmus panis miseria & egestate confectos. Hi sunt in quibus propheticus sermo completur: Omnibus meretricibus dantur mercedes: tu autem dedisti mercedem omnibus amatoribus tuis, & non accepisti mercedem. Possumus autem & aliter siliquas interpretari. Daemonum cibus est carmina poetarum, secularis sapientia, rhetoricorum pompa verborum. Haec sua omnes suauitate delectat: & dum aures versibus dulci modulatione currentibus capiunt: animam quoque penetrant, & pectoris interna deuinciunt. Verum ubi cum summo studio fuerint ac labore perlecta, nihil aliud, nisi inanem sonum & sermonum strepitum, suis lectoribus tribuunt: nulla ibi saturitas veritatis, nulla relectio iusticiae reperitur. Studiosi earum in fame veri & virtutum penuria perseverant. Huius sapientiae typus, & in Deuteronomio sub mulieris captivae figura describitur: de qua diuina vox praecipit: ut si Israelites eam habere voluerit uxorem, caluitium ei faciat, vngues praefecet, & pilos auferat: & cum munda fuerit effecta, tunc transeat in victoris amplexus. Haec si secundum literam intelligimus, nonne ridicula sunt? Itaque & nos hoc facere solemus, quando philosophos legimus, quando in manus nostras libri veniunt sapientiae secularis: si quid in eis vtile reperimus, ad nostrum dogma conuertimus: si quid vero superfluum, de idolis, de amore, de cura secularium rerum, haec radimus: his caluitium inducimus, haec in vnguium morem, ferro acutissimo defecamus. Vnde & Apostolus prohibet, ne in idolio quis recumbat, dicens: Videte autem, ne haec licentia vestra offendiculum fiat infirmis. Si enim quis viderit eum qui habet scientiam in idolio recumbentem, nonne conscientia eius cum sit infirma, edificabitur ad manducandum idolothyta, & peribit qui infirmus est in tua scientia frater, propter quem Christus mortuus est? Nonne tibi videtur sub aliis verbis dicere, ne legas philosophos, oratores, poetas, nec in eorum lectione requiescas? Nec nobis blandiamur, si in eis, quae sunt scripta non credimus, cum aliorum conscientia vulneretur, & putemur probare, quae dum legimus non reprobamus. Alioqui quale erit, ut existimemus Apostolum eius, qui velcebatur

Tomus tertius.

in idolio conscientiam comprobasse, & eum dixisse perfectum, quem sciret de idolothytis manducare? Absit, ut de ore Christiano sonet, Iuppiter omnipotens, & me Hercule, & me Castor, & caetera magis portenta, quam numina. At nunc etiam, sacerdotes dei, omissis euangeliis & prophetis videmus comaedias legere: amatoria Bucolicorum versus verba canere, tenere Vergiliū: & id quod in pueris necessitatis est, crimine in se facere voluptatis. Cauendum igitur, si captiuam velimus habere uxorem, ne in idolio recubamus, aut si certe fuerimus eius amore decepti, mudemus eam, & omni sordium errore purgemus, ne scandalum patiat frater pro quo Christus mortuus est, cum in ore Christiani carmina in idolorum laudem composita audierit performare. In se autem conuersus dixit: Quanti mercenarii in domo patris mei abundant panibus, ego autem hic fame pereo. Mercenarios secundum alium intellectum eos animaduertimus ex Iudaeis, qui ob praesentia tantum bona, legis praecipua custodiunt. Hi iusti sunt & misericordes, non ob ipsam iustitiam, & ob ipsum misericordiae bonum, sed ut a deo terrena felicitatis & longae vitae praemium consequantur. Qui autem ista desiderat, merito compellitur ad obsequium praecipitorum, ne eorum praeruaricatione quae iussa sunt careat concupitis. Porro ubi metus est, non est dilectio. Perfecta quippe dilectio, foras mittit timorem. Nam qui diligit, non ideo imperata custodit, quia aut timore poenarum, aut praemij auiditate compellitur: sed quia hoc ipsum quod a deo iubetur, est optimum. Sensus itaque iste est: Quanti ex Iudaeis ob praesentia tantum bona a dei obsequio non recedunt, & ego egestate conficior. Surgens ibo ad patrem meum. Pulchre ait, surgens: patre quippe absente, non steterat. Peccatorum iacere, iustorum stare est. Ad Moysen dicitur: Tu vero hic sta mecum. Et in centesimo tricesimo tertio psalmo: Ecce nunc benedicite dominum omnes serui domini, qui statis in domo domini. Ad benedictionem domini stantes propheta in domo domini cohortatur. Et dicat illi: Pater peccavi in caelum & coram te, iam non sum dignus vocari filius tuus. Peccauerat in caelum, qui Hierusalem caelestem reliquerat matrem. Peccauerat coram patre, qui conditore deserto, fuerat ligna veneratus, Non erat dignus vocari filius dei, qui seruus esse maluerat idolorum. Omnis enim qui facit peccatum, de diabolo patre natus est. Fac me sicut vnum de mercenariis tuis. Fac me, inquit, sicut vnum ex Iudaeis, qui te ob praesentium tantum rerum promissa venerantur. Recipe filium poenitentem, qui mercenariis tuis peccantibus sapientissime pepercisti. Et venit usque ad patrem suum. Venimus ad patrem, quando recedimus a porcorum pastione, secundum illud: Statim ut conuersus ingemueris, saluus eris. Cumque adhuc longum esset, vidit eum pater eius, & misericordia motus est. Antequam dignis operibus, & vera poenitentia ad patrem rediret antiquum, deus apud quem cuncta futura iam facta sunt, & qui est omnium praescius futurorum, ad eius praecurrit aduentum, & per verbum suum, quod carnem sumpsit ex virgine: reditum filij sui iunioris anticipat. Et praecurrens incubuit super collum ipsius. Antequam venit ad terras, quam ille domum confessionis intraret. Incubuit super collum ipsius, id est, corpus sumpsit humanum. Et sicuti Ioannes super pectus Iesu recubuit, qui secretorum eius effectus est particeps, ita & iugum suum leue: id est, mandatorum suorum facilia praecipua, ex gratia magis quam ex merito super iuniorum filium collocavit.

f ij Et

Ezech. 16

B

Ibidem.

Deut. 21

C

1. Cor. 8

E

1. Ioan. 4

Deut. 4

F
1. Ioan. 3

Ezech. 18

Ioan. 13. & 21
Matth. 11

G Et osculatus est eum: iuxta illud quod in Cantico canticorum Ecclesia de sponsi precatur aduentu: Osculetur me osculo oris sui. Nolo mihi dicens per Moysen, nolo per prophetas loquatur: ipse meū corp⁹ assumat, ipse me osculetur in carne: vt & illud quoq; quod in Esaiā scriptum est, huic sentētiā coaptemus. Si quæris, quære: & ad me habita in saltu. Et ibi quippe flens ecclesia clamare iubetur ex Seir, quia Seir pilosus & hispidus interpretatur: vt & antiquum gētiliū significet errorem: Illa pari similitudine respōdente: Nigra sum, sed formosa filiā Hierusalem. Dixit autem illi filius: pater, peccavi in cœlum & coram te, iam non sum dignus vocari filius tuus. Dicit se nō esse dignum filium nūcupari, & tamen ex naturæ voce, ex illa substātia, quam illi pater fuerat aliquando largitus, in nomē trepidus veritatis erumpit: Pater, inquit, peccavi in cœlum. Frustra igitur quidam argumentantur, nomē patris in sanctos tantummodo cōuenire: cū etiam deū patrem vocet, qui se filij nomine cōfiteatur indignum: nisi fortē ideo patrem audet vocare: quia plena mente conuersus est. Dixit autem pater ad pueros suos: **H** Celerius proferte stolam priorem, & induite eum stolam quam Adama peccando perdiderat, stolam quę in alia parabola indumentum dicitur nuptiale, id est, vestem spiritus sancti: quam qui non habuerit, non potest regis interesse conuiuio. Et date annulum in manu illius: signaculum similitudinis Christi, secundum illud: In quem credentes, signati estis spiritu repromissionis sancto. Et ad principem dicitur Tyri, qui similitudinem conditoris amiserat: Tu signaculum similitudinis, & corona decoris, in delitiis paradisi dei natus es. Esaias quoque de hoc signaculo loquitur: Tunc manifesti erunt qui signantur. Hoc signaculum in manu datur, quando opera iustitię scriptura significat, vt ibi: Factum est verbum domini in manu Aggæi prophete, dicentis ad Hierusalem: Ornavi te, inquit, ornamento, & imposui tibi armillas circa manus tuas. Rursum ad eū qui indutus est podere, alius locus signaculi demonstratur: Pertransi per mediam Hierusalem, & da signaculum in frontibus virorum gementium & dolentium in omnibus iniquitatibus, quę fiunt in medio eorū. Quare: vt postea possint dicere: Signatū est super nos lumen vultus tui domine. Et calciamentū in pedibus eius. Spōsi quippe perdiderat dignitatem, & nudis pedibus pascha celebrare non poterat. Hęc sunt calciamenta, de quibus dominus ait: Et calciavi te hiacyntho. Et calciamenta in pedib⁹ eius: nec vbi coluber insidians, plantam ingredientis inuaderet: & super scorpiones & serpentes securius ambularet, vt prepararetur ad euangelium pacis: iam non gradiens secundum carnem, sed secundum spiritum: & dictum ei propheticum conueniret: Quam speciosi pedes euangelizantium pacem, euangelizantium bona. Et, afferte vitulum saginatum, & occidite & manducemus, & epulemur, quoniam hic filius meus mortuus fuerat & reuixit, perierat & inuentus est. Vitulus saginatus qui ad pœnitentię immolatur salutem, ipse saluator est, cuius quotidie carne pascimur, cruore potamur. Fidelis mecum lector intelligis, quia pinguedine saturati, in ructū laudis eius erūpimus, dicentes: Eructauit cor meū verbum bonum, dico ego opera mea regi: licet quidā superstiosē magis, quā verē, non considerantes textū psalmi, ex patris persona arbitrētur hoc intelligi. Quod autem, ait, epulemur, quoniā hic filius meus mortuus fuerat & reuixit, perierat & inuētus est, ad eundē parabo-

la superioris pertinet sensum in qua dicitur: Sic dico K vobis, quia gaudiū erit corā angelis dei super vno peccatore pœnitentiā agente. Et cœperunt epulari. Hoc cōuiuium quotidie celebratur, quotidie pater filiū recipit: semper Christus credētibus immolatur. Erat autem filius illius senior in agro. Hucusq; de persona filij iunioris disputatum est: quem secundum præsentem parabolam, in publicanis & peccatoribus, qui à domino ad pœnitentiā prouocabantur, debemus accipere: secundum mysticos autē intellectus, de futura quoque vocatione gētium prophetari. Nunc ad senioremem filium sermo transgreditur, quem multi simpliciter ad omnium sanctorū personam: multi propriē ad Iudæos referunt. Et de sanctis quidem non difficilis interpretatio est, in eo quod dicitur, nunquā mandatum tuum præteriuui: licet illud videatur obsistere, q̄ reuersioni fratris inuideat. In Iudæos autē cū lior in fratris salute cōueniat: hoc repugnat, q̄ nunquā se dicat eius præterisse mandatū: de quibus quid nobis videatur, suis in locis conabimur explanare. Erat autē filius illius senior in agro: in terrenis operibus labore defudans, longē à L gratia spirit⁹ sancti, & à cōsilio patris extorris. Hic est, qui ait: Agrum emi, & necesse habeo exire & videre illum, rogo te, habe me excusatum. Hic, qui iuga bouum emit quinq; & legis onere depressus, terrenorū sensuū voluptate perfruitur: Hic, qui vxore ducta, ire ad nuptias non potest: & effectus caro, nequaquā vnū potest esse cum spiritu. In huius persona etiā illius parabolę operarij cōgruunt, in qua prima, tertia, sexta, nona hora, id est, vocationibus variis mittūtur ad vineā, & indignantur sibi vndecimę horę operarios cōæquari.

Et cū veniret & appropinquaret domui, audiuit symphoniam & chorū. Illud quod in quodā psalmo su perscribitur, pro mahalath: huic sensui cōuenit. Siquidem mahalath chorus in vnū concinens dicitur: Malē autem quidā de Latinis, symphoniam putant esse genus organi, cū cōcors in dei laudibus concētus, hoc vocabulo significetur: *συμφωνία* quippe, consonātia exprimitur in Latino. Et vocauit vnū de pueris, & interrogauit quid nā essent hęc. Et nunc interrogat Israël: quare deus in gentiū assumptione lætetur: & emulatiōe cruciatus, paternā scire nō potest voluntatem. Qui ait illi, quoniā frater tuus venit, & occidit pater tuus vitulum saginatum, quoniā incolumē illum recepit. Causa lætitię, quod pari in dei laudes toto orbe voce cōcinitur, salus est gentium, salus est peccatorum: lætantur angeli, omnis in gaudium creatura consentit, & de solo dicitur Israël: Iratus autem noluit intrare. Irascitur se absente fratrem esse susceptum: irascitur eum viuere, quem putabat extinctum: & nunc foris stat Israël, & nunc discipulis euangelia in ecclesia audiētibus, mater eius & fratres foris stant quæretes eum. Egressus autem pater illius cœpit rogare eum. Quam benignus & clemens pater. Rogat filium, vt lætitię domus participes fiat: rogat autem pater per apostolos, rogat per euangelij prædicatores. Equibus Paulus, ait: Precamur pro Christo, reconciliamini deo. Et alibi: Vobis oportebat primū annunciari verbum dei: sed quia repulisti illud, & indignos vos iudicastis aternę vitę: ecce conuertimur ad gentes. Ipse autem respondens, ait patri suo: Ecce tot annis seruius tibi. Pater supplex ad concordiam deprecatur: ille iusticiam quę in lege est sequens, dei iusticię nō subiicitur. Porrò quę maior iusticia dei, quā ignoscere pœnitētibus, filium suscipere redeuntē: Ecce tot annis seruius tibi, & nunquā mandatum

L
Lucæ. 14

Matth. 20

Mahalath;

Symphonia

M

Matth. 13

2. Cor. 5
Acto. 13.

A datum tuum prateriui: quasi hoc ipsum non sit praterire mandatum, salutem alterius inuidere, ante deum se iactare iusticiae, cum nemo coram eo mundus sit. Quis enim latetur castum se habere cor, ne si vnus quidem diei fuerit? David confitetur: In iniquitatibus conceptus sum, & in delictis conceptus me mater mea. Et in alio loco: Si iniquitatem attendis domine, quis sustinebit? Et hic dicit nunquam se praterisse mandatum, toties ob idolatriam captiuitatibus traditus. Ecce tot annis seruo tibi, & nunquam mandatum tuum prateriui. Hoc est quod Paulus Apostolus loquitur: Quid ergo dicemus? quia gentes quae non sectabantur iusticiam, apprehenderunt iusticiam, quae ex fide est. Israel vero sectando legem iusticiae, ad legem iusticiae non peruenit. Quare? quia non ex fide, sed quasi ex operibus legis. Potest ergo & ex eius persona dici, qui iuxta eundem Apostolum in iusticia, quae ex lege est, sine reprehensione versatus sit: licet mihi videatur magis se iactare Iudaeus, quam vera dicere: ad exemplum illius pharisaei, dicentis: Deus gratias ago tibi, quia non sum sicut ceteri homines, raptores, iniusti, adulteri, sicut & hic publicanus. Oro te, nonne tibi videtur ea quae ille de publicano dixerat, dicere iste de fratre? Hic est qui comedit omnem substantiam suam, viuens cum meretricibus. Ad id autem, quod ait: Mandatum tuum nunquam prateriui, patris sermo non congruit: Non enim confirmavit vera esse quae dixerat filius, sed irascentem alia ratione compescuit: fili tu semper mecum es, Numquid, ait, bene quidem dicis, & fecisti cuncta quae iusseram? Sed mecum es, inquit, semper. Mecum es lege qua stringeris: mecum es, dum mihi & in captiuitatibus erudiris: mecum es, non quia praecepta mea compleueris, sed quod te in longam regionem abire non passus sum: mecum es ad extremum, secundum illud quod locutus sum ad David: Si dereliquerint filij eius legem meam, & in iudiciis meis non ambulauerint, si iustitias meas prophanauerint, & mandata mea non custodierint, visitabo in virga iniquitates eorum, & in flagellis iniustitias eorum: misericordiam autem meam non auferam ab eis. Quo testimonio: & id in quo filius senior gloriatur falsum esse conuincitur, dum in dei iudiciis non ambulat, & eius mandata non facit. Et quomodo ista non faciens, cum patre semper fuisse dicitur? Dum peccans visitatur in virga, & visitato misericordia non negatur. Nec mirandum patri eum ausum fuisse mentiri, qui fratri potuit inuidere: maxime cum in die iudicij quidam impudenter mentiantur, dicentes: Nonne in nomine tuo comedimus & bibimus, & virtutes multas fecimus, & demonia eiecimus? Quid vero sit, & omnia mea tua sunt, suo loco congruentius explicabitur. Et nunquam dedisti mihi haedum, ut cum amicis meis epularer: Tatus, inquit, Israel sanguis effusus est, tot hominum caesa sunt milia: & nullus eorum nostrae extitit salutis redemptor. Ipse Iosias qui placuit in conspectu tuo: & nuper Machabaei, qui pro tua hereditate pugnabant contra fas sanctitatis hostium gladiis interempti sunt, & nullius cruor nobis reddidit libertatem. Ecce adhuc Romano imperio subiaccemus, non propheta, non sacerdos, non iustus quisquam immolatus est pro nobis. Et pro luxurioso filio, id est, pro gentibus, pro peccatoribus, totius creature gloriosus sanguis effusus est. Cumque merentibus minora non dederis, immeritis maiora tribuisti. Nunquam dedisti mihi haedum, ut cum amicis meis epularer. Erras Israel: dic potius, ut tecum epularer. Aut potest esse tibi aliqua iucunditas, nisi patre tecum cele-

Tomus tertius.

brante conuiuium? Saltem exemplo docere praesenti. **D** Reuerso filio iuniore, & pater latatur & pueri. Manducemus, ait, & epulemur: non manducate & epulamini. At tu ea mente qua inuides fratri, qua a patris recedis aspectu & semper in agro es: nunc quoque vis eo absente inire conuiuium. Nunquam dedisti mihi haedum. Nunquam pater deteriora dat munera: habes vitulum immolatum: ingredere, manduca cum fratre. Quid haedum quaeris, cui agnus est missus? Et ne similes te nescire quod missus est, Ioannes tibi eum in eremo demonstraui: Ecce agnus dei, ecce qui tollit peccata mundi. Et pater quidem quasi clemens & penitentiam tribuens, te hortatur ad vitulum, non immolans haedum quem stare scit ad sinistram. Tu vero in fine seculi, ipse tibi es haedum immolaturus Antichristum, & cum amicis tuis, spiritibus immundis eius carne saturandus, expleto vaticinio: Tu confregisti caput draconis magni: dedisti eum escam populis Aethiopum. Cum autem filius tuus hic qui deuorauit omnem substantiam suam, viuens cum meretricibus venit: occidisti ei vitulum saginatum. Confitetur & nunc Israel saginatum vitulum fuisse qui casus est: intelligunt venisse Christum, sed torquentur inuidia: & nolunt fratre non pereunte, saluari. Ipse autem dixit illi: Fili, tu semper mecum es, & mea omnia tua sunt. Filium vocat, licet intrare nolentem. Quomodo autem dei omnia Iudaeorum sunt? Nunquid angeli, throni, dominationes ceteraque virtutes? Omnia ergo intelligamus, legem, prophetas, eloquia diuina. Haec ei dedit, ut in lege eius meditaretur die ac nocte, secundum illum canonem quem saepe exposuimus scripturarum. Omnia non ad totum referenda esse, sed ad partem maximam, ut ibi: Omnes declinauerunt, simul inutilis facti sunt. Et alibi: Omnes qui venerunt ante me, fures fuerunt & latrones. Et Paulus ad Corinthios: Omnibus, inquit, omnia factus sum, ut omnes lucrificerem. Et ad Philippenses: Omnes enim quae sua sunt, quaerunt: non ea quae sunt Iesu Christi. Quamquam nihil vnquam illi negasse credendum sit, quae ad vituli hortatur esum. Epulari nos oportet & gaudere, quoniam hic frater tuus mortuus fuerat, & reuixit: perierat, & inuentus est. Confidamus igitur & nos viuere posse per penitentiam, qui fuimus mortui per delicta. Et hic quidem ipse filius reuertitur: in superioribus vero, in oue scilicet & in drachma, quod errauerat, offertur: & quod perierat, inuenitur: & simili tres parabola sine clauduntur, dum in ista ponitur, perierat & inuentus est: ut intelligamus diuersis similitudinibus, de eadem peccatorum susceptione signatum. Et haec quidem in ethnici persona dicta sint & Iudaei. Videamus autem quomodo super sancto generaliter & peccatore, parabola ista possit intelligi. Et de ceteris quin iusto conueniat, non ambigitur. Illud est, in quo legenti scrupulus commouetur, cur iustus salutem peccatoris inuideat: & intantum iracundia repleatur, ut nec fratris misericordia, nec patris precibus, nec totius domus iucunditate superetur. Ad quod breuiter respondebimus: Omnem mundi istius iustitiam, ad dei comparationem non esse iustitiam. Quomodo enim ex peccatis Hierusalem, Sodoma iustificatur: non quod ipsa sit iusta, sed quod maioribus delictis fiant minora delicta: ita & hominum omnium vnica iustitia, non est deo collata iustitia. Denique Paulus qui dixerat: Quotquot ergo perfecti sumus hoc sapiamus: in alio loco confitetur & clamat: O profundum diuitiarum sapientiae & scientiae dei, quam inscrutabilia sunt

f iij iudicia

Prouerb. 20

Psal. 50

Psal. 129

Roma. 9

Luc. 18

B

Psal. 88

C

Matth. 9

4. Reg. 23

Iohann. 1

Matth. 25

Psal. 73

E

Psal. 13

Iohann. 18

1. Cor. 9

Phil. 2

F

Philip. 9

Roma. 11

G iudicia ei⁹, & inuestigabiles viæ ei⁹: Et alibi, ex parte cognoscimus, & ex parte prophetamus. Et nunc videmus per speculum in enigmate. Et ad Romanos: miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Ex quibus omnibus edocemur, dei solius perfectâ esse iustitiam, qui solem suum oriri facit super iustos & iniustos: dat pluuiam serotinam & matutinam, meretibus pariter & non merentibus, qui de vicis, angulis, & plateis inuitat ad nuptias, & deintus quosdam, iam quasi securos expellit foras. Et quæ ad exemplum filij penitentis ipsa redire non poterat, vel nolebat, quærit, & inuenit: & inuentam suis humeris reportat. Multum enim errando laborauerat. Vt autem doceamur in sanctos quoque cadere posse inuidiam, & soli deo puram clementiam derelinqui: filiorum Zebedæi consideremus exemplum: pro quibus cum mater mota pietatis affectu, nimis grandia postulasset: reliqui decem discipuli indignati sunt. Et Iesus aduocans eos dixit: Scitis quia principes gentium dominantur eorum: & qui maiores sunt, potestatem exercent in eis. Non ita erit inter vos, sed quicumque voluerit inter vos maior esse, sit vester minister: & quicumque vestrum voluerit inter vos esse primus, sit vester seruus: quoniam filius hominis non venit ministrari, sed ministrare, & dare animam suam redemptionem pro multis. Nulli periculosum, nulli videatur esse blasphemum: quod & in Apostolos inuidiam malum diximus potuisse subrepere, cum etiam de angelis hoc dictum putemus. Sydera quippe non sunt munda in conspectu eius, & contra angelos suos peruersum quid intellexit. Et in psalmis dicitur: Non iustificabitur in conspectu tuo omnis viuens. Non ait, non iustificabitur omnis homo, sed omnis viuens, id est, non euangelista, non Apostolus, non propheta. Ad maiora conscendo, non angeli, non throni, non dominationes, non potestates, ceteraque virtutes. Solus deus est, in quem peccatum non cadit: cetera cum sint liberi arbitrij, iuxta quod & homo ad imaginem & similitudinem dei factus est, in vtranque partem possunt suam flectere voluntatem. Quod si hac sententia non adducis, saltem illius autoritate parabola commouere, in qua per totum diem operarij mittuntur ad vineam, & in prima hora vocantur Adâ, Abel, Seth: in tertia, Noë: in sexta Abraham: in nona Moyse: in vndecima gentium populus, cui dicitur: Quid hic statis tota die otiosi? Et illi responderunt: nemo nos conduxit. Quod autem extrema hora, nostri sit saluatoris aduentus, testis est Ioannes apostolus, dicens: Fratres, nouissima hora est. Etenim sicut audistis, quia Antichristus venit, nunc antichristi multi facti sunt, propter quod cognoscimus, quia nouissima hora est. Si hæc displicet interpretatio, sequor quocumque duxeris: ita tamen ut eos qui vocati sunt primi, iustos esse fatearis. Quod cum obtinero, illud inferam: & quomodo iusti murmurauerunt aduersum patrem familiam, dicentes: hi nouissimi venerunt, & vna hora fecerunt: & æquales illos nobis fecisti, qui portauimus pondus diei & æstus? Videtur quidem iuste dicere, non æqualem debere esse mercedem eius, qui prima hora ad noctem usque sudauerit & eius, qui vna hora sit in labore versatus. Sed ista iustitia habet in se liuorem, cum alterius inuideat felicitati. Denique & dominus oculum in eis arguit inuidentem dicens: Amice an oculus tuus nequam est, quia ego bonus sum? Vnde & ab Apostolo, solus iustus, solus dicitur immortalis: non quod angeli sint iniusti & mortales, sed quod ipse sit immortalis & iustus: cui collata vniuersa iustitia,

iniquitas inuenitur. Vt autem in hac eadem parabola, quam nunc proposuimus, iniustitiam intelligas conductorum, attende paulisper. Qui prima hora conductus est, plus meretur ab eo qui hora tertia missus est ad vineam: rursus horam tertiam operarius, sextam horam operarium antecedit: & sextam horam, nonam horam vincit operarium. Quomodo igitur nouissimo omnes inuident, & eandem inter se iustitiam non requirunt? Tu qui hora nona conductus es: cur inuides ei qui vndecima hora est missus in vineam? Quodcumque responderis, quantum diuersum asserueris laborem, ut & premium maius in diuerso labore merearis: eidem apud sextum sententiam subiacebis. Et tu qui hora sexta conductus es, nouissimo inuides, cur tecum denarium, id est, æqualem consequatur salutem: licet salutis pro labore diuersa sit gloria, eadem de te potest tertius dicere: & de tertio rursus primus. Verum ipsi inter se ob non æqualem laborem & vocationis spacia diuersa, æquale premium libenter accipiunt: in nouissimo tantum operario, id est in gentium salute discordant: & domino iniuriam faciunt, & sub omnibus parabolis arguuntur inuidiam. Non ambigo quin inculta tibi nostra paruitatis videatur oratio, sed sæpe causatus sum, expoliri non posse sermonem, nisi quem propria manus limauerit. Itaque ignosce dolentibus oculis, id est ignosce dictanti, maxime cum in ecclesiasticis rebus non querantur verba, sed sensus, id est, panibus sit vita sustentanda, non siliquis.

SCHOLIA.

K αὐτῶν ἀποὶ τῶν βίον.) Id est, diuisit illis substantiam, siue victum, siue vitam. Nam βίος hæc omnia significat. 2 Fames autem.) Hic quoque locus in omnibus est deprauatus, quem non absque labore, multa collatione restitui. Legendum est autem ad hunc modum: Fames autem μετὰ ἐπιθυμίας ἰσχυρός, id est, fames cum intentione valida. Sentit autem Hieronymus non simpliciter dictum esse famem, sed cum exaggeratione, validam famem. hoc enim addit Lucas ἰσχυρός. 3 Vni de principibus.) Nescio a memoria lapsus sit Hieronymus. Nam Lucæ. xvij. nulla est mentio de principibus, sed de ciuibus, Græcè πολῖται. nisi forte ciuem diuitem, & administrantem rempub. dixit principem. Nam olim opifices nec habebantur pro ciuibus, nec ad reipub. administrationem admittebantur. 4 Ad manducandum idolotica.) Ita legitur vulgò etiam in templis, sed deprauatè, cum legi debeat ἰδωλῶντα, id est, idolis immolata. ab ἰδῶλον simulacrum, & θύω sacrificio.

ARGUMENTVM EPISTOLÆ SEQUENTIS.

Amadus presbyter proposuerat per literas tres quaestiones, simulque de fororis statu consuluit. Ad singula respondet diuus Hieronymus.

HIERONYMVS Amando.

Reuus epistola, longas non valet explanare quaestiones, & in arctum multa concludens, stringere verbis, quod sensibus dilatatum est. Interrogas, quid significet illud in euangelio iuxta Matthæum: Nolite solliciti esse de crastino. Sufficit enim dici malicia sua. Crastinum, in scripturis sanctis, futurum tempus significat: sicut & Iacob in Genesi loquitur: 1 Exaudiet me cras iusticia mea. 2 Et ubi altare extruitur à duabus tribubus Ruben & Gad: & dimidia tribu Manasse, & à cuncto Israël ad eas legatio mittitur, cum Phinees pontifici respondissent: idcirco se altare

Iob. 15.
Iob. 4
Psalm. 134.

Matth. 20

1. Ioan. 2

Opifices.

M

Math. 6

A altare fecisse, ne cras filiis suis colendi deum possessio denegaretur. Et multa istiusmodi in veteri reperies instrumeto. Qui ergo de futuris nos cogitare prohibuit, cōcessit de presentibus, propter humanæ vitæ fragilitatem. Quod autē adiicit, sufficit dici malitia sua: hoc modo intellige, Sufficit nobis de presentibus huius seculi cogitare angustias. Quid necesse est sensum ad incerta & futura extendere: quæ aut consequi non possumus, aut forsitan citò inuenta perdamus? κακία enim quam Latinus vertit in malitiam, apud Græcos duo significat, & malitiam & afflictionem, quam κακωσιμ Græci dicunt, & hic magis pro malitia, transferri debuit afflictio. Quod si contentiosè quis ducitur, nolens κακίαν afflictionem sonare & angustias, sed malitiam: illo sensu explanandum est, quo mundus in maligno, hoc est in malo positus sit: & in dominica oratione dicimus: Libera nos à malo: vt sufficiat nobis cōtra malitiam huius seculi præsens habere certamen. In secundo quæstio loco, de beati apostoli Pauli prima ad Corinthios epistola, in qua loquitur: Omne peccatum quod fecerit homo, extra corpus est. Qui autē fornicatur, in corpus suū peccat. Legamus ergo paulò superius, & sic ad hæc verba veniam, ne de extremis partibus, & vt ita dicā, cauda capituli totā sententiā nosse cupiamus. Corpus, inquit, nō fornicationi, sed domino & dñs corpori. Deus autem qui dominū suscitauit, & nos cum illo suscitabit per virtutem suā. Nescitis quia corpora vestra membra Christi sunt? Tollens ergo membra Christi, faciam membra meretricis? Absit. An nescitis, quia qui coniungit se meretrici, vnum corpus est? Erunt enim, inquit, duo in carnem vnam. Qui autem coniungit se domino, vnus spiritus est. Fugite fornicationem. Omne peccatum quodcunque fecerit homo, extra corpus est. Qui autem fornicatur, in corpus suum peccat. Et reliqua. Sanctus Apostolus contra luxuriam disputans, & in superioribus dicens: Escæ vētri, & venter escis: deus autem & hūc & illas destruet, consequenter venit ad fornicationem. Etenim luxuria mater libidinis est, ventremq; distentum cibo, & vini potionibus irrigatum, voluptas genitalium sequitur, atque vt alibi dictum est, pro membrorum ordine, ordo vitiorum est. Omne itaque peccatum, verbi gratia, furtum, homicidium, rapina, periurium, & cætera his similia, post factum pœnitentiam habent: & licet inuitet lucrum, tamen mordet conscientia: Voluptas sola ac libido, etiam in ipso tempore pœnitendi, præteritos stimulos patitur, & titillationē carnis, & incētiua peccati: vt per hæc quæ corrigi cupimus cogitantes, rursum sit materia delinquendi. Aliter: Cætera peccata forinsecus sunt. Quicquid enim egerimus, in alios agimus: fornicatio non solum conscientiam fornicatis, sed & corpus maculat, ac secundum sententiā domini qua ait: Propter hoc relinquet homo patrē & matrē, & adhærebit vxori suæ, & erunt duo in carnē vnam, etiam ipse cum meretrice vnum corpus efficitur: & peccat in corpus suum, dum tēplum Christi, facit corpus esse meretricis. Dicamus & aliter, ne vllam Græcorum sententiam præterire videamur. Aliud est peccare per corpus, aliud in corpore. Furtum, homicidium, & cætera absque fornicatione peccata, manu administrantur extrinsecus: Fornicatio sola intrinsecus in corpore nostro exercetur à nobis, nō per corpus in alios: & per, præpositio ministerium habet: in, autē in se passionem. Sunt qui ita edisserāt, quòd secundū scripturam vxor viri corpus sit, & quicquq; fuerit fornicatus,

Tomus tertius.

peccet in corpus suū, hoc est in vxorem, dum eam sua fornicatione cōmaculat, & facit eam non peccantem, sua commixtione peccare. Tertia, id est, extrema propositio, tua fuit de eadē apostoli epistola, vbi de resurrectione disputās, venit ad eum locū, in quo scriptū est: Oportet enim eū regnare, donec ponat omnes inimicos suos sub pedibus suis. Omnia enim subiecta sunt sub pedibus eius. Nouissimè autē & inimica destruetur mors. Cum autem dixerit, quia omnia subiecta sunt ei: haud dubium quin præter eum qui subiecit ei omnia. Cum verò subiecta ei fuerint omnia, tunc & ipse filius subiicietur ei, qui sibi subiecit omnia: vt sit deus omnia in omnibus. Et miror te hoc à me querere voluisse, cum sanctus Hilarius Pictauiensis episcopus, vndecimū librum cōtra Arianos hac quæstione & solutione cōpleuerit. Tamē pauca saltem dicamus. Omne in hoc scādalum est, quare filius patri subiectus esse dicatur. Quid est turpius siue inferius, patri subiici (quod sæpe pietatis est, vt in psalmo scribitur: Nonne deo subiecta erit anima mea?) an crucifigi, & + maledictum crucis fieri? Maledictus enim omnis qui pendet in ligno. Qui ergo pro nobis maledictus factus est, vt nos de maledictione liberaret, miraris si pro nobis subiectus sit, vt nos patri faciat esse subiectos, dicens in euāgelio: Nemo vadit ad patrem, nisi per me: & cum exaltatus fuero à terra, omnia trahā ad me: Christus in his qui fideles sunt subiectus est patri: quia omnes credentes, imò omne hominū genus, corporis ipsius membra reputantur. In his autē qui increduli sunt, id est, iudæis & ethnicis & hæreticis, insubiectus esse dicitur, quia pars mēbrorum eius non est subiecta fidei. In fine autem mundi cum omnia membra regnantem viderint Christū, id est, corpus suū, etiam ipsa subiicientur Christo, id est, corpori suo, vt omne Christi corp⁹ subiiciat deo & patri: vt sit deus omnia in omnibus. Nō ait, vt sit pater omnia in omnibus, sed vt sit deus: quod proprium nomen est trinitatis: & tam ad patrē, quā ad filiū & spiritum sanctū referri potest, vt humanitas subiiciatur diuinitati. Humanitatē hoc loco dicimus, nō māsuetudinem & clementiam, quam Græci φιλανθρωπία vocant, sed omne hominū genus. Porro quòd ait, vt sit deus omnia in omnibus, hoc sensu accipiendū est: Dominus atq; saluator noster nunc omnia non est in omnibus, sed pars in singulis. Verbi gratia: In Solomone sapientia, in Dauid bonitas, in Iob patientia, in Daniele cognitio futurorū, in Petro fides, in Phinees & Paulo zelus, in Ioanne virginitas, in cæteris cætera. Cum autem rerum omnium finis aduenerit, tunc omnia in omnibus erit, vt singuli sanctorū omnes virtutes habeant: vt sit Christus totus in cunctis. Reperi in iunctam epistolā & cōmentariolo tuo breuem chartulā, in qua hæc indita ferebantur: Querendum ab eo, id est, à me: vtrum mulier relicto viro adultero, & sodomita, & alio per vim accepto, possit absq; pœnitentia cōmunicare ecclesiæ, viuentē adhuc eo quem prius reliquerat. Quòd legens, illius versiculi recordatus sum: Ad excusandas excusationes in peccatis. Omnes enim homines vitiiis nostris fauemus, & quod propria facimus voluntate, ad naturæ referimus necessitatē. Quomodo si dicat adolescens: vim patior corporis, me ad libidinem ardor impellit: ipsa organa membrorum genitalium, & compositio corporis, fœmineos quærit amplexus. Et rursum homicida: in egestate, inquit, erā, indigebam cibo, tegmen corporis non habebam: ideo alienū sanguinē sudi, ne ipse fame & frigore morerer.

f iij Ref-

D
Hæc in tribus vetustis ex ep. ponebatur ultimo loco. 1. Cor. 15

Hilarius:

Psal. 61.
Deut. 21

E

Ioan. 14.
Ioan. 15.

*caput
*capiti

Humanitas

F

Hæc in tribus vetustis ex ep. præcedebat teritiā q. supra positam.

Psal. 140

animol.

Roma. 7. **G** Responde itaq; sorori, quæ à nobis super suo statu querit, non nostrâ, sed Apostoli sententiam. An ignoratis fratres, scientibus enim legem loquor, quoniã lex dominatur homini, quanto tempore viuit: Mulier enim quæ sub viro est, viuente viro astricta est legi. Quod si mortuus fuerit vir ei, liberata est à lege viri. Ergo viuente viro, adultera erit, si duxerit alterum virum. Et in alio loco: Mulier alligata est, quanto tempore viuit vir eius. Si autem dormierit vir eius, liberata est: cui vult nubat, tãtum in domino. Omnes igitur causationes Apostolus amputans, apertissime definiuit: viuente viro adulteram esse mulierem, si alteri nupserit. Nolo mihi proferas raptoris violentiã, matris persuasione, patris auctoritatem, propinquorum cateruã, seruatorum insidias atq; contemptũ, damna rei familiaris. Quãdiu viuit vir, licet adulter sit, licet sodomita, licet flagitiis omnibus coopertus, & ab vxore propter hæc scelera derelictus, maritus eius reputatur, cui alterũ virum accipere nõ licet. Nec Apostolus hæc propria auctoritate decernit, sed Christo in se loquẽte, Christi verba secutus est, qui ait in euangelio: **Qui dimittit vxorẽ suam, excepta causa fornicationis, facit eam mœchari: & qui dimissam acceperit, adulter est.** Animaduerte quid dicat: **Qui dimissam acceperit, adulter est:** siue ipsa dimiserit virum, siue à viro dimissa sit, adulter est qui eam acceperit. Vnde & Apostoli grauem coniugij farcinam intelligentes: Si ita est, inquit, non expedit homini vxorem accipere. Ad quos dominus: **Qui potest, inquit capere capiat.** Statimq; sub exemplo trium eunuchorum, virginitatis infert beatitudinem: quæ nulla carnis lege tenetur. Neq; satis animaduerte potui: quid sit quod dicere voluit, alio viro per vim accepto. Quid est, per vim accepto: Congregata videlicet multitudine, nolentem rapuit: & quare postea raptorem rapta nõ dimisit: Legat libros Moysi, & inueniet despõsã tã viro, si in ciuitate fuerit oppressa, & nõ clamauerit, puniri quasi adulteram. Si autem in agro oppressa sit, innoxiam esse à scelere, & violentum legibus subiacere. Ergo & ista soror, quæ, vt dicit, vim passa est, vt alteri iungeretur: si vult corpus Christi accipere, & nõ adultera reputari: agat pœnitentiã: ita dũtaxat, vt secundo viro qui nõ appellatur vir, sed adulter: à tempore pœnitentiæ non copuletur. **Quod si ei durum videtur, & semel dilectum non potest derelinquere, nec præferre dominũ voluptati, audiat Apostolum conclamãtem: Non potestis calicem domini bibere, & calicẽ dæmoniorum. Nõ potestis mensã domini communicare, & mensã dæmoniorũ.** Et in alio loco: **Quæ communicatio luci ac tenebris: Qui consensus Christo, & Belial? Rem nouam loquor: imò nõ nouam, sed veterem: quæ veteris testamenti auctoritate firmatur. Si reliquerit secundum virum, & reconciliari voluerit priori, nõ potest.** Scriptum est enim in Deuteronomio: **Si acceperit homo vxorem, & habuerit eam: & non inuenerit gratiam in conspectu eius propter aliquam fœditatẽ, scribet libellum repudij, & dabit in manus eius: & dimittet eam de domo sua. Cumq; egressa alterum maritum duxerit: & ille quoq; oderit eam: dederitq; ei libellum repudij, & dimiserit de domo sua, vel certè mortuus fuerit, non poterit prior maritus recipere eam in vxorem: quia polluta est, & abominabilis facta est coram domino.** Nec ꝑ peccare facias terram tuam: quam dominus deus tuus tradidit tibi possidendam. Vnde obsecro te, vt consolers eam, imò prouoces ad salutem. Putridæ carnes ferro indigent & cauterio: nec est medicinæ

culpa, sed vulneris, cum clementi crudelitate non parcat medicus vt parcat: sc̃uit, vt misereatur.

SCHOLIA.

Haudiet me cras.) Locus est Genesis capite trigesimo. 2 Et vbi altare extruitur.) Hanc historiam habes Iosue, capite vigesimo secundo. 3 κακία enim q. l. u.) Latinis mala significant vitia & incommoda: malitia tantum animi vitium significat. Græcis κακία dicuntur item vitia, & afflictiones: & hinc κακία vitium siue malitia, & afflictio siue miseria, κακωσις autem tantum afflictionem siue vexationem significat, à verbo κακῶω, quod est malis afficio, siue affligo. 4 Maledictum crucis.) Ita legis Deuteronomi, vigesimo primo. Maledictus à deo qui pēdet in ligno. Quẽ locum citat Paulus ad Galatas, capite tertio. Verũm hic qui pro nobis maledictũ factus est, legẽdum est, nõ maledictus, vt sit substantiuũ nomen, sicut paulõ ante maledictum crucis. Nam vtrobq; Græcis est κατάρρα, id est, execratio. 5 Humanitatem hoc loco.) φιλανθρωπία apud Græcos dicitur benignitas & comitas erga homines, cui cõtraria est μισανθρωπία. Verũm Theologi nonnunquam ipsam hominum naturam & genus, humanitatem vocant: quasi ἀνθρωπότητα. Atque ita interpretatur illud apud Paulum: Apparuit benignitas & humanitas saluatoris nostri dei: sed per peram, cum sit illic φιλανθρωπία, id est, beneuolentia erga homines, vt ad patrem referatur, qui quantopere dilexerit nos, misso in mũdum vnigenito filio declararit.

Mala, Malitia.

Humanitas

HIERONYMVS
Marcellæ.

Magnis nos prouocas quæstionibus: & torpẽs ocio ingeniũ dũ interrogas doces. Prima tua sciscitatio fuit, quæ sint illa, quæ nec oculus vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascenderũt quæ præparauit deus his qui diligunt eum. Et quomodo rursus idem Apostolus inferat: Nobis autem reuelauit deus per spiritum suum. Et si reuelatum est Apostolo, intelligere debeamus quod & ille aliis reuelauerit. Ad quæ breuis responsio est, non debere nos quærere, quid sit illud, quod nec oculus vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit. Si enim ignoratur, quomodo sciri potest? Quod promittitur in futuro, non cernitur in præsentis. Spes enim quæ videtur, nõ est spes, sed iam certa possessio: quomodo si velit quispiã dicere: ostende mihi quod inuisibile est: loquere quod audiri non potest: expone quod cogitatio nõ cõprehendit humana. Ergo hoc sensu Apostolus dixisse credẽdus est: quod carnalibus oculis, & aure carnali, & cogitatione mortali nõ possint spiritualia comprehendere. Et si enim noueramus quondam Iesum secundum carnem, sed nunc iam nõ nouimus eum. Et in Ioãnis epistola scribitur: Charissimi, nũc filij dei sumus, & necdũ manifestũ est quod futuri sumus. Scimus enim quoniã cum apparuerit, similes ei erimus, quia videbimus eũ sicuti est. Quodq; reuelatum sibi & sanctis per spiritũ esse testatur, nõ statim sequitur, vt ipse aliis reuelauerit. Alioquin audiuit & in paradiso verba ineffabilia, quæ aliis narrare non poterat: aut si narrauit, nequaquã ineffabilia sunt. Secunda quæstio fuit, in qua dicis legisse te per transitũ in opusculis meis, quod agni qui stant à dextris, & hædi qui stant à sinistris, Christiani sint atque gentiles: & nõ potius boni & mali. Non memini me hoc aliquando dixisse: & si dixissem, non essem in errore pertinax. Quantũ autem dictanti subito occurrit, in secũdo volumine cõtra Iouinianũ super hoc capitulo disputasse me noui, & non solũ super hoc, sed & de eo quod in eandem quæstionem cadit, vbi pisces mali

1. Cor. 2

Ibidem.

Roma. 2

M

2. Cor. 5

1. Iohan. 3

2. Cor. 12

Matth. 25

Matth. 13

A mali à bonis piscibus separabuntur. Quod ergo ibi ple-
nè dictum est: nunc omittendum videtur. Tertio in-
terrogaueras, quod dicit Apostolus in aduētū domi-
ni saluatoris, rapi quosdam viuentes obuiam in hubi-
bus: ita vt non prauentiantur ab his qui in Christo dor-
mierunt: visq; nosse, vtrum sic occurrant in corpori-
bus, & non ante moriantur, cum & dominus noster
mortuus sit, & Enoch atque Elias secundum Apoca-
lypsim Ioannis morituri esse dicantur: ne scilicet vllus
sit qui non gustauerit mortem. Hoc ex ipsius loci con-
tinentia sciri potest, quod sancti qui in aduentu salua-
toris fuerint deprehensi in corpore, in iisdem corpo-
ribus occurrant ei: ita tamen vt inglorium & corru-
ptiuum & mortale, gloria & incorruptione & immor-
talitate mutetur: vt qualia corpora surrectura sint: in
talem substantiam etiam viuorum corpora transfor-
ment. Vnde dicit in alio loco Apostolus: Propter quod
nolum⁹ expoliari, sed superuestiri: vt absorbeat⁹ mor-
tale hoc à vita, ne scilicet corpus ab anima deseratur,
sed anima habitante in corpore, fiat inclytū quod ante
inglorium fuit. De Enoch autem & Elia quos ventu-
ros Apocalypsis refert & esse morituros, non est istius
tēporis disputatio, cum omnis ille liber aut spiritualiter
intelligendus sit, vt nos existimamus: aut si carna-
lem interpretationem sequimur, Iudaicis fabulis ac-
quiescendum sit, vt rursus ædificetur Hierusalem &
hostiæ offerantur in templo: & spirituali cultu immi-
nuto, carnales obtineant cerimoniam. Quartum est
quod quaesisti, quomodo in Ioannis euangelio post re-
surrectionem dicatur ad Mariam Magdalenam: Noli
me tangere, nondum enim ascendi ad patrem meum.
Et rursus in Matthæo scriptum sit, quod ad vestigia
saluatoris mulieres corruerint: cum vtique non sit id-
ipsum tangere post resurrectionem pedes eius, & non
tangere. Maria Magdalena ipsa est à qua septem dæ-
monia expulerat: vt vbi abūdauerat peccatum, super-
abundaret gratia: quæ quia dominum hortulanum pu-
tabat, & quasi cum homine loquebatur, & quærebat vi-
uentem cum mortuis, rectè audiuit: Noli me tangere.
Et est sensus: Non mereris meis hæere vestigiis, nec
adorare quasi dominum: nec eius tenere pedes, quem
non existimas surrexisse. Tibi enim necdum ascēdi ad
patrem meum. Cæteræ verò mulieres, quæ pedes tan-
gunt: dominum confitentur & merentur eius hæere
vestigiis, quem ad patrem ascendisse confidunt. Quā-
quam etiam si eadem mulier diuersis in euangeliis &
tenuisse pedes, & non tenuisse referatur, facilis solutio
sit, cum potuerit corrigi primū quasi incredula, & po-
stea non repelli, quasi ea quæ errorem confessione mu-
tauerat. Quod & de latronibus intelligi potest, cum al-
ius euangelista vtrumque blasphemasse, alius narret al-
terum esse confessum. Extrema schedula contine-
bat, vtrum post resurrectionē, quadraginta diebus do-
minus cum discipulis conuersatus sit: & nunquam ali-
bi fuerit, ac latenter ad cælum ascenderit, atque descē-
derit, & nihilominus apostolis suam præsentiam non
negarit. Si dominum dei filium consideres, de quo ser-
mo est, & illum esse qui loquitur: Nonne cælum & ter-
ram ego repleo dicit dominus, & de quo alius prophe-
ta testatur: Cælum mihi thronus est, terra autē scabel-
lum pedum meorum. Et rursus alibi: Qui tenet cælū
palmo & terram pugillo, de quo Dauid canit: Quo ibo
à spiritu tuo: & à facie tua quo fugiam: Si ascendero in
cælum, tu ibi es: si descendero ad infernum, ades: Et si
habitauero in extremis maris: etenim ibi manus tua

deducet me, & continebit me dextera tua: profectò nō
ambiges, etiam ante resurrectionem sic in dominico
corpore habitasse deū verbum: vt in patre esset, & cæli
circulum clauderet, atque in omnibus infusus esset &
circunfusus, id est, vt cūcta penetraret interior, & cō-
tineret exterior. Stultum est igitur illi⁹ potentiā vnus
corpusculi paruitate finire, quem non capit cælum: &
tamen qui vbique erat, etiam in filio hominis totus e-
rat. Diuina quippe natura, & dei sermo in partes secari
non potest, nec locis diuidi: sed cum vbique sit, totus
vbique est. Erat igitur vno eodemq; tempore & cum
apostolis quadraginta diebus, & cum angelis, & in pa-
tre, & in extremis maris finibus erat: in omnibus locis
versabatur: cum Thoma in India, cum Petro Romæ:
cum Paulo in Illyrico, cum Tito in Creta, cū Andrea
in Achaia, cum singulis apostolis & apostolicis viris,
in singulis cunctisq; regionibus. Quod autem dicitur
quosdam deserere, vel non deserere: non naturæ illius
terminus ponitur, sed eorum merita describuntur, apud
quos esse vel non esse dedignatur.

DIVVS HIERONYMVS
ad Marcellam, de blasphemia
in spiritum sanctum.

Renis est quaestiuncula quā misisti: & aperta
responsio est. Si enim de eo quod in euange-
lio scribitur: Quicumque dixerit verbum cō-
tra filium hominis, remittetur ei: qui autem
dixerit contra spiritum sanctum, nō remittetur ei, ne-
que in hoc seculo, neque in futuro. Nouatianus affir-
mat non posse peccare in spiritum sanctum, nisi eum
qui Christianus sit, & postea negauerit: manifestum est
Iudæos qui eo tēpore blasphemabant, peccato blasphe-
miæ non teneri: quippe qui impij coloni, interfectis
prophetis, de nece domini cogitabant: & intantum e-
rant perdit, vt ad saluādos eos, se dei filius venisse re-
sponderit. Vnde de toto ipsius scripturæ ordine con-
tinnendus est, non his irremissibilem esse dictam bla-
sphemiam, qui tormentis compulsī, & variis euiscerati
cruciatibus, dominum denegassent: sed his qui cum in
virtutibus videant opera dei, calūnentur & clamitent,
dæmonis esse virtutem: & omnia signa quæ facta sunt,
non ad diuinam magnificentiam, sed ad diabolū per-
tinere. Vnde & saluator noster toto responsionis suæ
hoc agit argumento: vt doceat, non posse satanā eiici
à satana: & regnum eius inter se nō esse diuisum. Cum
enim diaboli studium sit, dei lædere creaturam: quo-
modo eiusdem poterit esse voluntatis sanare languen-
tes: & seipsum de obsessis fugare corporibus. Probet
itaque Nouatian⁹ aliquem de his, qui sacrificare com-
pulsī sunt ante tribunal iudicis, respondiisse omnia quæ
in euangelio scripta sunt, non à filio dei, sed à Beelze-
bub principe dæmoniorum fuisse perfecta: & tunc po-
terit approbare irremissibilem in spiritum sanctū esse
blasphemiam. Vt autem & acutius aliquid interroge-
mus, respondeat quid sit contra filium hominis dice-
re, & in spiritum sanctū blasphemare. Ego quippe asse-
ro iuxta sensum illius, eos qui Christum in persecutio-
ne negauerint, contra filium hominis dixisse: & nō in
spiritum sanctum blasphemasse. Qui enim interroga-
tur an Christianus sit, & Christianum se non esse re-
sponderit: vtique negando Christum, hoc est filiū ho-
minis, spiritui sancto non facit iniuriam. Si autē Chri-
stum negādo, negauit & spiritum: edisserat hæreticus,
quomodo non peccet in spiritum, qui filium hominis
denegauerit. Aut si spiritum sanctum hoc loco intel-
ligendum

sal. apud
quos esse di-
gnatur.
E

Matt. 12.
& Marc. 3.

Matt. 27.

Matt. 18.
& Ioan. 3.

F

Matt. 12.
& Mar. 3.
& Lucæ. 11.

Peccati in
filium.

Gligendum patre putat, patris nulla est à negatore mentio facta cum negaret. Petrus apostolus eo tempore quo ancilla interrogatione perterritus, dominum negavit: in filium hominis, an in spiritum sanctum videtur commississe peccatum: Si id quod ait, nescio hominem, ridicule voluerit interpretari: non Christum eum negasse sed hominem, mendacem faciet saluatorem, qui se hoc est filium dei, negandum esse praedixerat. Si autem negavit filium dei, unde & amare fleuit: & trinam negationem, trina postea confessione deleuit: manifestum est peccatum in spiritum sanctum, ideo non posse dimitti, quod habeat blasphemia: ut cum videas in virtutibus deum, Beelzebub calumnieris in factis. Doceat igitur aliquem negatorem Beelzebub vocasse Christum, & vltro referam gradum, negatorem non posse veniam consequi post ruina. Aliud est tormentis cedere, & se Christianum negare: aliud Christum diabolum dicere, sicut tibi ipsa scriptura, atque contextus lecta attentius poterunt demonstrare. Fuerat quidem prolixius differendum: sed quoniam amicis & qui ad nostrum hospitium conuenerunt, praesentiam nostram negare non possumus, & tibi non statim respondere admodum visum est arrogantis: latam disputationem, breui sermone comprehendimus, ut non tam epistolam quam commentariolum dictaremus.

Matt. 26.
& Marc. 14.
& Luc. 22.
& Ioan. 18.

Matt. 26.
& Ioan. 13.
Ioan. 21.

ARGVMENTVM EPI-
stolae sequentis.

Apparet hanc Hedibiam eruditam mulierem fuisse, utpote ab eruditis ortam, Paterio rhetore & Delphidio: proinde per Apodemium in Bethlehem missum, proponit diuo Hieronymo duodecim quaestiones, quas ille explicat.

HIERONYMVS
Hedibiae.

Ignota vultu, fidei mihi ardore notissima, de extremis Galliae finibus in Bethlehemitico rure latitante, ad respondendum prouocas, de sanctarum quaestiuiculis scripturarum: per hominem dei, filium meum Apodemium commentariolum diriges: quasi verò non habeas in tua prouincia desertos viros, & in lege dei perfectos: nisi forte experimentum magis nostri, quam doctrinam flagitas: & vis scire, quid de his quae ab aliis audisti, nos quoque sentiamus. Maiores tui Paterius atque Delphidius, quorum alter antequam ego nascerer, rhetoricam Romae docuit: alter me iam adolescentulo omnes Gallias prosa versusque suo illustrauit ingenio, iam dormientes & taciti me iure reprehendunt, quod audeam ad stirpem generis sui quippiam mullitare: licet concedens eis eloquentiae magnitudinem, & doctrinam secularium literarum: merito subtraham scientiam legis dei: quam nemo accipere potest, nisi ei data fuerit à patre luminum, qui illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum: & stat medius credentium, qui in nomine eius fuerint congregati. Vnde libere profiteor: nec dictum superbe pertimesco: me scribere tibi non in doctis humanae sapientiae verbis, quam deus destructurus est, sed in verbis fidei spiritualibus spiritualia comparantem: ut abyssus veteris testamenti inuocet abyssum euangelicam: in voce cataractarum, id est, prophetarum & apostolorum suorum, & veritas domini perueniat usque ad nubes: quibus mandatum est: ne super incredulum Israel imbrem pluerent, sed ut rigarent arua gentium, & torrentem spinarum ac mare mortuum dul-

Iacob. 1.
Ioan. 1.
Matt. 18.

1. Cor. 2.

corarent. Ora igitur, ut verus Elifaus, steriles in me & mortuas aquas viuificet, & apostolorum sale quibus dixerat: Vos estis sal terrae: meum holusculum condiat, quia omne sacrificium quod absque sale est, domino non offertur. Nec fulgore secularis eloquentiae delecteris, quam vidit Iesus quasi fulgur cadentem de caelo: sed potius eum respice, qui non habet decorum nec speciem: homo in plagis positus, & sciens ferre infirmitatem: & quicquid ad proposita respondero, scias me non confidentia responderisse sermonis, sed eius fide, qui pollicitus est: Aperi os tuum, & ego implebo illud.

Quaestio prima.

Interrogas quomodo perfectus esse quis possit, & quomodo viuere debeat vidua, quae sine liberis derelicta est. Hoc idem in euangelio legis doctor interrogat: Magister, quid faciens vitam aeternam possidebo: Cui respondit dominus: Mandata nostri: Dicit ille: Quae? Iesus autem dixit: Non homicidium facies, non adulterium, non furtum, non falsum dices testimoniū: honora patrem & matrem, & diliges proximum tuum sicut teipsum. Et illo dicente: haec omnia feci, dominus intulit: Vnū tibi deest. Si vis esse perfectus: vade & vende omnia quae habes, & da pauperibus: & veni sequere me. Itaque & ego tibi domini nostri respondebo sermonibus: Si vis esse perfecta: & tollere crucem tuam, & sequi dominum saluatorem, & imitari Petrum dicentem: Ecce nos dimisimus omnia & secuti sumus te: vade & vende omnia quae habes, & da pauperibus, & sequere saluatorem. Non dixit, da filiis, da fratribus, da propinquis: quos etiā si haberes, iure his dominus preferretur: sed, da pauperibus: imo da Christo, qui in pauperibus pascitur: Qui cum diues esset, pro nobis pauper factus est: qui loquitur in tricesimonono psalmo: Ego autem mendicus sum & pauper: & dominus sollicitus est pro me. Statimque quadragesimi psalmi de eo exordium est: Beatus qui intelligit super egenū & pauperem. Intelligentia opus est, & post intelligentiam beatitudine, qui sit egenus & pauper. Non utique ille qui mendicitate & squalore coopertus est, & tamen non recedit à vitis, sed de quibus Apostolus loquitur: Tantum ut pauperum memores essemus. Ob quorum refrigeria laborabant Paulus & Barnabas in ecclesiis gentium, ut collecta fierent per primam sabbati: & hanc ipsam oblationem, non per alios sed per se deferre festinant, his qui suas pro Christo amiserunt substantias, qui persecutiones passi sunt, qui dixerunt patri suo & matri, vxoribus & liberis: Non nouimus vos. Hi impleuerunt voluntatem patris, & audierunt dicentem dominum saluatorem, Mater mea & fratres mei hi sunt qui faciunt voluntatem patris mei. Et haec dicimus, non quod in pauperes Iudaeos siue gentiles, & omnino cuiuslibet gentis pauperes prohibeamus faciendam elemosynam: sed quod Christianos & credentes pauperes, incredulis praferamus: & inter ipsos Christianos sit multa diuersitas, utrum peccator an sanctus sit. Vnde & apostolus passim in omnes misericordiam probans, infert: maxime in domesticos fidei. Domesticus fidei est, qui eadem tibi religione coniungitur, quem à consortio fraternitatis peccata non separant. Quod si de inimicis quoque nobis praecipitur: ut si esurierint, demus eis cibum: si sitierint, demus eis potum: & haec facientes congregemus carbones super caput eorum, quanto magis de his qui non sunt inimici, & qui Christiani sunt atque sancti? Neque vero hoc quod dicitur: hoc enim faciens, carbones ignis congregabis super caput eius

Matt. 5.

Psal. 80.

Matt. 19.

Mar. 10.

2. Cor. 8.

Galat. 2.

Matt. 12.

& Luc. 8.

Roma. 12.

Ibidem.

A put eius, in malam partem accipiendum est, sed in bonam. Quando enim inimicis nostris præbemus beneficia: malitiam eorum nostra bonitate superamus, & mollimus duritiam, iratumque animum ad molliciem & benevolentiam flectimus: atque ita cōgregamus carbones super capita eorum, de quibus scriptum est: Saggitta potentis acuta, cum carbonibus desolatoriis: ut quomodo de altari à seraphim carbo sublat⁹, prophetæ labia purgavit: ita & inimicorum nostrorum peccata purgentur: & vincamus in bono malum, & benedicamus maledicentibus: & imitemur patrem nostrum, qui solē suum oriri facit super bonos & malos: & pluit super iustos & iniustos. Igitur & tu quia paucos habes filios, plurimos fac tibi amicos, de iniquo mammona, qui te recipiant in aeterna tabernacula. Pulchrè dixit, de iniquo: Omnes enim diuitiæ de iniquitate descendunt: & nisi alter perdidit, alter non potest inuenire. Vnde & illa vulgata sententia mihi videtur esse verissima: Diues aut iniquus, aut iniqui hæres. Quod cum legis doctor audisset, & ferre nō posset: quia habebat diuitias multas, conuersus dominus ad discipulos, ait: Quam difficile, qui diuites sunt intrare possunt in regna cœlorum. Non dixit, impossibile: sed, difficile: licet exemplum posuerit impossibilitatis, Facilius est camelum per foramen acus transire, quam diuitem intrare in regnum dei. Hoc autem non tam difficile est, quam impossibile. Nunquā enim fieri potest, ut camelus transeat per foramen acus. Nunquam igitur diues intrare poterit regna cœlorū. ¹³ Sed camelus tortuosus & curuus est: & graui sarcina pragrauat. Et nos ergo quando prauas ingredimur semitas: & rectam domini viā dimittimus: & oneramus mundi diuitiis, siue pondere delictorum: regnum dei ingredi non valemus. Quod si deponamus grauissimā sarcinam, & assumamus nobis pennas columbæ: volabimus & requiescemus, & dicetur nobis: Si dormiatis inter medios clericos, pene columbæ deargentatæ, & posteriora dorsi eius in pallore auri. Dorsum nostrū, quod prius informe erat, & graui sarcina premebatur: habeat nitorem auri, quod interpretatur in sensu: & alas deargentatas, quæ intelliguntur eloquia scripturarum, & regnum dei intrare poterimus. Dicunt apostoli se omnia quæ sua fuerāt dimisisse, & mercedem pro hac virtute audacter exposcūt.

C Quibus respondit dominus: Omnis qui relinquit domum, aut fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut uxorem, aut filios, aut agros propter nomen meū, centuplum accipiet, & vitā aeternam possidebit. O quanta beatitudo, pro paruis magna recipere, aeterna pro breuibus, pro morituris semper viuentia: & habere dominum debitorem. Si qua autem vidua habet liberos, & maximè si nobilis familiæ est, egentes filios non dimittat, sed ex æqualitate, & ut meminerit primū animæ suæ, & ipsam putet esse de filiis: & partiatur potius cum liberis, quam omnia filiis derelinquat: imo Christum liberorum suorum faciat cohæredem. Respondet, difficile est, durum est, & contra naturam. Sed dominum audies tibi respondentem: Qui potest capere, capiat. Et si vis esse perfecta, nō tibi iugum necessitatis imponit, sed potestati tuæ liberum concedit arbitrium. Vis esse perfecta, & in primo stare fastigio dignitatis: fac quod fecerunt apostoli, vende omnia quæ habes, & da pauperibus, & sequere saluatorem, & nudā solamque crucē, nuda sequaris & sola. Non vis esse perfecta, sed secundum vis tenere gradum virtutis: dimitte omnia quæcūque habes, da filiis, da propinquis. Ne-

mo te reprehendit, si inferiora secleris, dummodo illā D scias tibi iure prælatam, quæ elegerit prima. Dices, hoc apostolorum est & virorum: mulierem autem nobilē nō posse omnia vendere, quæ multis adiumentis huius vitæ indigeat. Audi igitur Apostolum commonentem: Non ut aliis refrigerium: vobis autem tribulatio: sed ex æqualitate, vestra abundantia illorum sustentet inopiam: ut & illorū abundantia, vestra inopiæ sit supplementum. Vnde, inquit, dominus: Qui habet duas tunicas, det alteram non habenti. Quid si Scythiæ frigora sint, & alpina niues: quæ non duabus & tribus tunicis, sed vix pecudum pellib⁹ repelluntur: Quicquid ergo corpori nostro sufficere potest, & humanæ succurrere imbecillitati, quos nudos natura pfudit: hoc vna appellanda est tunica: & quicquid in præsentibus alimentis necessarium est, hoc vnus diei victus appellatur. Vnde præceptum est: Non cogitatis de crastino, hoc est de futuro tempore. Et apostolus: Habentes, inquit, victum & vestitum, his cōtenti sumus. Si plus habes quam tibi ad victum vestitumque necessarium est, illud eroga, & in illo debitoricē esse te noueris. Ananias & Sapphira apostoli meruere sententiam: quia sua timide referuarunt. Ergone, inquires, puniendus est qui sua non dedit: Minimè. Ideo puniti sunt, quia mētiri voluerunt spiritui sancto, & reseruantes necessaria victui suo, quasi perfectē seculo renunciantes, vanam gloriā sectabantur. Alioqui licet libere vel dare, vel non dare. Quamquā ei qui cupiat esse perfectus, præsens paupertas futuris diuitiis compensanda sit. Quomodo autem vidua viuere debeat, breui sermone comprehendit apostolus, dicens, Vidua quæ in delitiis est, viuens mortua est, & nos in duobus libellis, quos ad Furiam & Saluinam scripsimus, plenius dictum putamus.

Quæstio secunda.

Quomodo accipiendū sit illud saluatoris apud Mattheum: Dico autem vobis: Non bibam amodo de hoc genimine vitis, vsque in diem illum quo bibam illud nouum vobiscū in regno patris mei. Ex hoc loco quidam millenariorum fabulam struunt: in quibus Christum regnaturum corporaliter esse contendunt, & bibiturum vinū quod ex illo tempore vsque ad consummationem mundi non biberit. Nos autem audiamus panem, quem fregit dominus, deditque discipulis suis, esse corpus domini saluatoris, ipso dicente ad eos: Accipite & comedite, hoc est corpus meum: & calicem illum esse, de quo iterum locutus est: Bibite ex hoc omnes: ¹⁴ hic est sanguis meus noui testamenti: qui pro multis effundetur &c. Iste est calix de quo in propheta legimus: Calicem salutaris accipiam. Et alibi: Calix tuus inebrians quam præclarus est. Si ergo panis qui de cœlo descendit, corpus est domini: & vinū quod discipulis dedit, sanguis illius est noui testamenti, qui pro multis effusus est in remissionem peccatorū: Iudaicas fabulas repellamus, & ascendamus cum domino cœnaculum magnū, stratum atque mundatum: & accipiamus ab eo sursum calicem noui testamenti: ibique cum eo pascha celebrātes, inebriemur ab eo vino sobrietatis. Nō enim est regnū dei cibus & potus, sed iustitia & gaudium, & pax in spiritu sancto. Nec Moyses dedit nobis panem verum, sed dominus Iesus: ipse conuiuia & conuiuium, ipse comedens & qui comeditur. Illius bibimus sanguinem, & sine ipso potare non possumus, & quotidie in sacrificiis eius de genimine vitis veræ, & ¹⁵ vineæ Sorec, quæ interpretatur, electa, rubetia musta calcamus: & nouum ex his

Matt. 5.
Psal. 119.
Roma. 12.
Matt. 5.
Luc. 16.
Matt. 19.
Matt. 19.
& Mar. 10.
& Luc. 18.
Mar. 10.
Cor. 8.
Psal. 54.
& 67.
Psal. 2.
Mar. 10.
Matt. 12.
Luc. 8.
Mat. 19.
Roma. 12.
dem.

1. Cor. 3.
1. ut. 3.
Matt. 5.
1. Tim. 6.
Acto. 5.
E
1. Tim. 5.
Matt. 18.
Matt. 28.
& Mar. 14.
Matt. 26.
Psal. 115.
Psal. 22.
Roma. 14.

G ex his vinum bibimus de regno patris, nequaquam in vetustate litera, sed in nouitate spiritus: cantantes canticum nouum: quod nemo potest cātare, nisi in regno Ecclesiae, quod regnum patris est. Hunc panem & Iacob patriarcha comedere cupiebat, dicens: Si fuerit dominus deus mecum: & dederit mihi panem ad vescendum, & vestimentum ad operiendum. Quotquot enim in Christo baptizamus, Christum induimus, & panem comedimus angelorum, & audimus dominum praedicantem: Meus cibus est, vt faciam voluntatem eius qui me misit patris, vt impleam opus eius. Faciamus igitur voluntatem eius qui misit nos patris: & impleamus opus eius: & Christus nobiscum bibit in regno Ecclesiae sanguinem suum.

Quaestio tertia.

Qua causa sit, vt de resurrectione domini & apparitione, euangelista diuersa narrauerint. In quibus primum quaeris: cur Matthaeus dixerit:

Matt. vii.

Marc. vii.

Vespere autem sabbati illucescente in vna sabbati dominum surrexisse: & Marcus mane resurrectionem eius factam esse commemoret, ita scribens: Cum autem surrexisset, vna sabbati mane apparuit Mariae Magdalene, de qua eiecerat septem daemones: & illa abiens, nunciauit his qui cum eo fuerant lugentibus & flentibus. Illique audientes quod viueret, & quod vidisset eum, non crediderunt ei. Huius quaestiones duplex solutio est. Aut enim non recipimus Marci testimonium, quod in raris fertur euangelis: omnibus Graeciae libris penè hoc capitulum in fine non habentibus: praesertim cum diuersa atque contraria euangelistis caeteris narrare videatur. Aut hoc respondendum, quod vterque verum dixerit: Matthaeus, quando dominus surrexerit vespere sabbati. Marcus autem, quando eum viderit Maria Magdalene, id est, mane prima sabbati. Ita enim distinguendum est: Cum autem surrexisset: & parumper spiritu coartato, inferendum, prima sabbati mane apparuit Mariae Magdalene: vt qui vespere sabbati (iuxta Matthaeum) surrexerat, ipse mane prima sabbati (iuxta Marcum) apparuerit Mariae Magdalene. Quod quidem & Ioannes euangelista significat, mane eum alterius diei visum esse demonstrans:

Quaestio quarta.

Quomodo iuxta Matthaeum, vespere sabbati Maria Magdalene vidit dominum resurgentem: & Ioannes euangelista refert eam mane vna sabbati iuxta sepulchrum flere? Vna sabbati, dies dominica intelligenda est: quia omnis hebdomada in sabbatum, & in primam, & secundam, & tertiam, & quartam, & quintam, & sextam sabbati diuiditur: quam ethnici, idolorum & elementorum nominibus appellant. Denique apostolus collectam pecuniae, quae indigentibus praeparabatur, in vna sabbati praecipit congregandam. Nec putandum est, Matthaeum & Ioannem diuersa sensisse, sed vnum atque idem tempus, mediae noctis scilicet & gallorum cantus, diuersis appellasse nominibus. Matthaeus enim scribit: Vespere sabbati, id est, sero, non incipiente nocte, sed iam profunda & magna ex parte transacta, apparuisse dominum Mariae Magdalene: & apparuisse, vespere sabbati illucescentis in vnam sabbati, seipsum interpretans quid dixisset, vespere sabbati, id est, appropinquante iam luce sequentis diei: Et Ioannem non absolutè dixisse: Vna autem sabbati venit Maria Magdalene mane ad sepulchrum: sed addidisse, cum adhuc essent tenebrae. Eiusdem igitur atque vnus temporis, id est, mediae noctis atque

Ioan. 20.

Matt. vii.

Ioan. 20.

1. Cor. 16.

gallorum cantus, alterum finem, alterum dixisse principium. Mihiq; videtur euangelistam Matthaeum, qui euangelium Hebraico sermone conscripsit: non tam vespere dixisse, quam sero: & eum qui interpretatus est, ¹⁸ verbi ambiguitate deceptum, non sero interpretatum esse, sed vespere. Quanquam consuetudo humani sermonis teneat: sero non vespere significare, sed tarde. Solemus enim dicere: sero venisti, id est, tarde: & quae facere ante debueras, fac saltem sero, id est, tarde. Sin autem illud obiicitur: quomodo eadem Mariae quae prius viderat dominum resurgentem, postea ad sepulchrum eius flere referatur: hoc dicendum est, quod & sola & cum altera, siue cum aliis mulieribus memor beneficiorum, quae in se dominus contulerat, ad sepulchrum eius frequenter cucurrerit: & nunc adorauerit, quem videbat: nunc fleuerit, quem quaerebat absentem. Licet quidam duas Marias Magdalenas de eodem vico Magdalo fuisse contendat: & alteram esse, quae in Matthaeo eum viderit resurgentem: alteram, quae in Ioanne eum quaerebat absentem. Quatuor autem fuisse Marias, in euangelis legimus: vnam matrem domini saluatoris: alteram materteram eius, quae appellata est Maria Cleophae: tertiam Mariam matrem Iacobi & Iose: quartam Mariam Magdalenam. Licet alij matrem ¹⁹ Iacobi & Iose, materteram eius fuisse contendat. Nonnulli (vt se liberent quaestione) in Marco volunt vnam esse de Mariis: sed non additum cognomen Magdalene: & ex superfluo scriptorum inoleuisse vitio, quod primum euangelista non scripserit. Nobis autem simplex videtur & aperta responsio, sanctas foeminas, Christi absentiam non ferentes, per totam noctem, non semel, nec bis, sed crebro ad sepulchrum domini cucurrisse: praesertim cum terramotus, & saxa diruta, & sol fugiens, & rerum natura turbata, & (quod his maius est) desiderium saluatoris somnum ruperit foeminarum.

Quaestio quinta.

Quomodo iuxta Matthaeum, Maria Magdalene vespere sabbati cum altera Maria aduoluta sit pedibus saluatoris: cum secundum Ioannem, audierit a domino: Noli me tangere, necdum enim ascendi ad patrem meum. Quae prius viderat dominum resurgentem cum altera Maria, & eius pedibus fuerat aduoluta: postea reuersa per noctem (domini enim ob desiderium eius manere non poterat) venit ad sepulchrum. Cumque lapidem quo monumentum fuerat clausum, vidisset ablatum, cucurrit ad Simonem Petrum, & ad alterum discipulum quem Iesus amabat plurimum, & dicit eis: Tulerunt dominum de monumento: & nescio vbi posuerunt eum. Error mulieris cum pietate sociatus est. Pietas in eo erat, quod desiderabat eum, cuius nouerat maiestatem. Error in eo, quod dicebat: Tulerunt dominum de monumento, & caetera. Denique cum Petrus & Ioannes introeuntes sepulchrum, vidissent linteamina separata: & sudarium quo caput domini fuerat inuolutum, seorsum positum: & resurrexisse crederet, cuius corpus non inuenerant in sepulchro: Maria stabat ad monumentum foris plorans. Cumque se inclinasset, vidit duos angelos in albis sedentes in loco monumenti ad caput & pedes, vbi positum fuerat corpus Iesu: vt sub tanta custodia dignitate, non crederet ab hominibus potuisse furari, qui ministris angelis seruabatur. Dicunt ei angeli, quos cernebat: Mulier quid ploras? secundum illud quod dominus loquebatur ad matrem: Quid mihi & tibi est mulier? non dum venit hora mea: vt ex eo quod appellauerunt mulierem,

K

Duae Magdalene.

Mariae quatuor.

L

Matt. vii.

Ioan. 20.

M

Ibidem.

Ibidem.

Ioan. 2.

lierem,

A lierem, arguerent frustra plorantem, & diceret: Quid ploras: Intantum autem Maria Magdalene obstupescita torpuerat: & fidem, miraculis territa, quasi in caliginæ, possidebat: vt ne angelorum quidem presentium sentiret aspectum: sed muliebriter responderet, & diceret: Ideo ploro, quia tulerunt dominum meum, & nescio vbi posuerunt eum. O Maria, si dominum credis & dominum tuum, quomodo arbitraris ab hominibus sublatum? Nescio, inquit, vbi posuerunt eum. Quomodo nescis, quem paulo ante adorasti? Cumque videret angelos: & quos cernebat, ignoraret: stupore perterrita, huc atque illuc faciem circumferebat, nihil aliud nisi dominum videre desiderans, conuersaque retro, vidit Iesum stantem: & nesciebat, quia Iesus erat. Non quod iuxta Manichæum & alios hæreticos formam dominus vultumque mutasset: vt pro voluntate diuersus ac varius videretur: sed quod Maria stupefacta miraculo, hortulanum putaret: quem tanto studio requirebat. Itaque & dominus iisdem verbis, quibus & angeli loquitur ad eam: Mulier quid ploras? Addiditque de suo, quem quæris: At illa respondit: Domine si tu sustulisti eum, dicitur mihi, vbi posuisti eum: & ego eum tollam. Hic dominum non de confessione veræ fidei saluatorem vocat: sed humilitate & timore hortulano defert obsequium. Et vide, quanta ignorantia. Quem custodiebat cohors militum, cuius sepulchro angeli præsidebant, ab vno hortulano arbitratur ablatum: & ignorans imbecillitatem femineam, tantarum se virium reppromittit, & credit, vt corpus viri & perfectæ ætatis: quod (vt cætera taceam) centum libris myrrhæ circumlitum erat, existimaret ab vna & pauca muliere posse portari. Cumque Iesus appellasset eam, atque dixisset: Maria, vt quem facie non agnoscebat, voce intelligeret: illa in errore persistens, nequaquam dominum, sed Rabbi, id est, magistrum vocat. Et vide quanta turbatio, quem hortulanum putans, dominum nuncupauerat: dei filium resurgentem, magistrum vocat. Itaque ad eam, quæ quærebat viuentem cum mortuis: quæ errore femineo & imbecillitate muliebri huc illucque currebat, & corpus quærebat occisi: cuius pedes viuētis tenuerat: loquitur dominus & dicit: Noli me tangere: tibi enim nondum ascendi ad patrem meum. Et est sensus: Quem mortuum quæris, viuentem tangere non mereris. Si me necdum putas ascendisse ad patrem, sed hominum fraude sublatum, meo tactu indigna es. Hoc autem dicebat: non vt studium quærentis obtunderet, sed vt dispensationem carnis assumptæ, in diuinitatis gloriam sciret esse mutatam: & nequaquam corporaliter vellet esse cum domino, quæ spiritualiter credere deberet regnare cum patre. Vnde & apostoli maioris fidei sunt, qui absque angelorum visu, absque ipsius saluatoris aspectu, postquam corpus eius in monumento non repererant, crediderunt eum ab inferis surrexisse. Alij putant primum esse quod à Ioanne narratum est: venisse Mariam Magdalenam ad sepulchrum: & vidisse reuolutum lapidem à monumento: & postea regressam cum apostolis Petro & Ioanne, solam ad monumentum remansisse: & idcirco adhuc incredulam, à domino fuisse correptam: reuersamque domum, rursum ad sepulchrum venisse cum Maria: & ab angelo monitam, exeuntem de monumento, adorasse dominum, & tenuisse pedes eius, quando ab eo pariter audierunt: Auete. Et illæ accesserunt, & tenuerunt pedes eius, & adorauerunt eum. Quæ intantum profecerunt, vt mittantur ad apostolos, & audiant primum, nolite timere: secundo, ite nunciate

fratribus meis, vt eant in Galilæam, ibi me videbunt. **D**

Quæstio sexta.

Quomodo custodierte militum turba, Petrus & Ioannes libere ingressi sint sepulchrum, nullo prohibente custodum. Hac videlicet causa, quia vespere sabbati quæ lucebat in prima sabbati, venit Maria Magdalene, & altera Maria videre sepulchrum. Et ecce terræ motus factus est magnus. Angelus quoque domini descendit de cælo: & accedens reuoluit lapidem, & sedebat super eum: eratque aspectus eius sicut fulgur: & vestimentum illius, sicut nix. Præ timore autem eius perterriti sunt custodes, & facti sunt velut mortui. Igitur qui fuerant tanto timore perterriti, vt putarentur mortui: aut dimisisse sepulchrum & fugisse credendi sunt: aut ita corpore & animo obtorpuisse, vt non dicam viros, sed ne mulierculas quidem, sepulchrum intrare cupientes, auderent prohibere. Magnus enim timor eos exterruerat, videntes lapidem reuolutum, & terræ motum factum, non ex more solito, sed tam magnum, qui cuncta concuteret, & euerfionem terræ fundit, minaretur: Angelum quoque descendisse de cælo, tam claro vultu, vt non lampadem & humana lumen arge succensum, sed fulgur imitaretur cæli, quo illustratur omnia. Vnde & in tenebris videre potuerunt. Itaque libere introeunt. Viderat enim Maria Magdalene, quæ eis nunciauerat lapidem reuolutum: & corpus domini de monumento esse sublatum. Angelum autem non putemus idcirco venisse, vt aperiret sepulchrum domino resurgenti, & reuolueret lapidem: sed postquam dominus resurrexit, hora qua ipse voluit, & quæ nulli mortalium cognita est, indicasse quod factum est: Et sepulchrum vacuum reuolutione lapidis, & sui ostendisse presentia: quæ omnia videbantur, splendore faciei ipsius, & horrorem tenebrarum fulgoris claritate vincente.

Quæstio septima.

Quomodo Matthæus & Marcus scribant apostolis mandatum per mulieres, vt irent in Galilæam dominum reuisuri: cum Lucas & Ioannes, Hierosolymis ab illis visum esse perhibeant. Aliud est vndecim se offerre discipulis, qui propter metum Iudæorum absconditi erant: quando ad eos clausis ingressus est ianuis, & putantibus quod videretur in spiritu, manus & latus obtulit, clavis & lancea vulneratum: aliud quando secundum Lucam, præbuit se eis in multis argumentis per dies quadraginta, apprensus eis & loquens de regno dei: & conuescens præcepit eis ab Hierosolymis ne discederent. In altero enim pro consolatione timentium videbatur, & videbatur breuiter, rursumque ex oculis tollebatur. In altero autem tanta familiaritas erat & perseverantia: vt cum eis pariter vesceretur. Vnde & Paulus apostolus refert eum quingentis simul apparuisse discipulis. Et in Ioanne legimus, quod piscantibus Apostolis in littore steterit, & partem assi piscis fauimque comederit, quæ veræ resurrectionis indicia sunt. In Hierusalé autem nihil horum fecisse narratur.

Quæstio octaua.

Quid significet quod in euangelista Matthæo scriptum est: Iesus autem clamans voce magna, emisit spiritum: & velum templi scissum est in duas partes, à summo vsque deorsum, & terra mota est, & petre scissæ sunt, & monumenta aperta sunt: & multa corpora sanctorum qui dormierant, surrexerunt. Et exeuntes de monumentis, post

Matt. 27.
& Ioan. 20.

E

Matt. 26.
& 28. &
Marc. 16.
Luc. 24.
& Ioan. 20.
& 21.

F

1. Cor. 15.
Luc. 24.

Matt. 27.

G post resurrectionem eius, venerunt in sanctam ciuitatem, & apparuerunt multis. De hoc loco in iisdem Matthæi commentariis differuimus. Primumq; dicendum, quod diuinæ sit potentia, ponere animam quando voluerit, & rursus accipere eam. Denique Centurio audiens eum dixisse ad patrem: In manus tuas commendo spiritum meum, & statim spiritum sponte dimisisse: commotus signi magnitudine, ait: Verè dei filius erat iste. Velum quoque templi scissum est in duas partes: vt completeretur illud quod refert Iosephus, præfides templi dixisse virtutes: Transeamus ex his sedib⁹.
²⁰ In euāgelio autem quod Hebraicis literis scriptum est, legimus: non velum templi scissum, sed superliminare tēpli mirā magnitudinis corruisse. Terra, inquit, mota est: pendente dominum suum ferre non sustinens, & petra scissæ sunt, vt indicarent duritiā Iudæorum, qui præsentem dei filium intelligere noluerunt, & monumenta aperta sunt, in signum futuræ resurrectionis, multaq; sanctorum corpora exeuntia de sepulchris, venerunt in sanctam ciuitatem, & apparuerunt multis. Sanctam ciuitatem, Hierosolymam debemus accipere, ad distinctionem omnium ciuitatum, quæ tunc idolis seruebant. In hac enim sola fuit templum, & vnus dei cultus, & vera religio, & non omnibus apparuerunt, sed multis, qui resurgentem dominum susceperunt. Deinde ²¹ iuxta Anagogen dicendum est, quod inclamante Iesu & emittente spiritum, velum tēpli scissum sit in duas partes à summo vsque deorsum, & omnia legis sint reuelata mysteria, vt quæ prius recondita tenebantur, vniuersis gentibus proderentur. In duas autem partes, in vetus & nouum testamentū: & à summo vsque deorsum, ab initio mundi, quando homo conditus est: & reliqua quæ facta sunt in medio, sacra narrat historia, vsque ad consummationem mundi. Et quærendum, quod velum templi scissum sit, exterius, an interius: Mihi videtur in passione domini illud velum esse conscissum, quod in tabernaculo & in templo foris positum fuerat: & appellabatur exterius. Quia nunc ex parte videmus: & ex parte cognoscimus. Cum autem venerit quod perfectum est, tunc & velū interius dirumpendum est: vt omnia quæ nunc nobis abscondita sunt, domus dei sacramēta, videamus. Videamus quid significet duo cherubim, quid oraculum, quid vas aureum in quo manna reconditum fuit. Nūc enim per speculum videmus in ænigmatē: & cum historię nobis velum scissum sit, vt ingrediamur atrium dei, tamen secreta eius & vniuersa mysteria quæ in cœlesti Hierusalem clausa retinentur, scire non possum⁹.
Igitur in passione domini terra commota est: iuxta illud quod scriptum est in Aggæo: Adhuc semel, & ego mouebo cœlum & terram: & veniet desideratus cunctis gentibus: vt ab Oriente & Occidente veniant & recumbant cum Abraham, Isaac, & Iacob. Et petra scissæ sunt, dura corda gentilium: siue petra, vniuersa vaticinia prophetarum, qui & ipsi à petra Christi cum apostolis petra vocabulum acceperunt: vt quicquid in eis duro legis velamine clauderet, scissum pateret gentibus. Monumenta quoque, de quibus scriptum est: Vos estis sepulchra extrinsecus dealbata, quæ intus plena sunt ossibus mortuorum: ideo sunt aperta, vt egredierentur de his, qui prius in infidelitate mortui erant, & cum resurgente Christo atque viuente viueret, & ingrederentur cœlestem Hierusalem: & haberent municipatum, nequaquam in terra, sed in cœlo: morientesq; cum terreno Adam, resurgeret cum Adam supercœ-

lesti. Porro secundum literam, nulli violentum esse videatur, mortuo saluatore appellari Hierusalem sanctā ciuitatem: cum vsque ad destructionem eius semper apostoli templum ingressi sint: & ob scandalum eorū qui de Iudæis crediderant, legis exercuerint ceremonias. Intātum autem Hierusalem amauit dominus, vt fleret eam & plangeret, & pendens in cruce loqueret: Pater ignosce illis: quod enim faciunt, nesciunt. Itaque impetrauit, quod petierat: multa que statim de Iudæis milia crediderunt, & vsque ad quadragesimum secundum annum datum est tempus pœnitentiæ. Post quos perseveratibus illis, in malicia, egressi sunt duo vrsi de syluis gentium Romanarum, Vespasianus & Titus, & blasphemantes pueros, ascendente vero Eliseo in domum dei (hoc enim interpretatur Bethel) voce consona illudentes interfecerunt, atque lacerauerunt: & ex eo tempore Hierusalem non appellatur ciuitas sancta: sed sanctitatem & pristinum nomen amittens, spiritua-liter vocatur Sodoma & Aegyptus: vt ædificetur pro ea ciuitas noua, quam fluminis impetus lætificat: & de cuius medio egreditur fons, qui totius orbis amaritudinem mitigauit: vt miserabilis Israël, ruinas templi, nudatis plāgat lacertis: & in Christo turba credentiū, noua quotidie videat ecclesiæ tecta consurgere, & dicat Sion: Angustus mihi locus est: impleaturque illud quod in Esaia scriptum est: Et erit sepulchrum eius inclytum.

Quæstio nona.

Quomodo saluator secundum Ioannem, insufflauit spiritum sanctum in sanctos Apostolos: & secundum Lucam, post ascensionem se missurum repromittit? Huius quæstionis perfacilis solutio est, si docente apostolo Paulo, spiritus sancti diuersas gratias nouerimus. Scribit enim in prima ad Corinthios epistola: Diuisiones donorū sūt, idem verò spiritus: & diuisiones ministeriorum sunt, idem autem domin⁹: & diuisiones operationum sunt, idem autem deus, qui operatur omnia in omnibus. Vnicuique autē datur manifestatio spiritus, ad id quod expedit. Alij quidem datur per spiritum sermo sapientiæ: alij sermo scientiæ secundum eundem spiritum. Alij gratia sanitatum in vno spiritu: alij fides in eodem spiritu: alij operatio virtutum: alij prophetia: alij discretio spirituum: alij genera linguarum: alij autem interpretatio sermonum. Hæc autem omnia operatur vn⁹ atque idem spiritus, diuidens singulis prout vult. Ergo dominus qui post resurrectionem suam iuxta Luca euāgelium dixerat: Ecce ego mittam promissionem patris mei in vos: Vos autem sedete in ciuitate quoadusque induamini virtute ex alto. Et iuxta eundem in apostolorum actibus est locutus: Præcepit eis ab Hierosolymis ne discederent, sed expectarent promissionē patris: quam audistis, inquit, per os meum: quia Ioannes quidem baptizauit aqua, vos autem baptizabimini spiritu sancto, non post multos hos dies. Rursus in fine euāgelij secundum Ioānem: eo die quo resurrexerat, id est, die dominica, clausis ianuis ad apostolos introisse narratur, & dixisse eis secundo, Pax vobis, & intulisse: Sicut misit me pater, & ego mitto vos: hoc cum dixisset, insufflauit, & dixit eis: Accipite spiritum sanctū, quorum remiseritis peccata, remittuntur eis: & quorū retinueritis, retenta erūt. Prima igitur die resurrectionis, acceperunt spiritus sancti gratiam: qua peccata dimitterent & baptizarent, & filios dei facerent, & spiritum adoptionis credentibus largirentur: ipso saluatore di-

Lucæ. 23.

1. Co. 13.

Matt. 27.
Aggæi. 2.

Matt. 8.

Matt. 23.

Heb. 12. &
Ephes. 2.

K
Matt. 27.

Lucæ. 19.
Lucæ. 23.

4. Reg. 2.

Psal. 45.

L
Esaia. 49.
Esaia. 11.

Ioan. 20.
Acto. 1.

1. Cor. 12.

Lucæ. vlti.

Acto. 1.
Ibidem.

Ioan. 10.

A tore dicente: Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis, & quorum retinueritis, retenta erunt. Die autē pentecostes eis amplius repromissum est, vt baptizarentur spiritu sancto, & induerent virtute ex alto, qua Christi euangelium cunctis gentibus pradicarent: iuxta illud quod in sexagesimo septimo psalmo legimus: Dominus dabit verbum euangelizantibus virtute multa, vt haberent operationem virtutum, & gratiam sanctorum: & pradicaturi multis gentibus, acciperent genera linguarum: vt iam tunc cognosceretur, qui apostolorum quibus deberent gentibus nunciare. Denique apostolus Paulus qui de Hierusalem vsque ad Illyricū pradicauit, & inde per Romam ad Hispaniam ire festinat, gratias agit deo: quod cunctis apostolis magis linguis loquatur. Qui enim multis gentibus annūciaturus erat, multarum linguarum acceperat gratiam. Quae repromissio spiritus sancti die decima post ascensionem saluatoris expleta est, Luca referēte, qui scripsit: Cum complerentur dies pentecostes, erant omnes pariter in eodem loco: & factus est repente de caelo sonus tanquam aduenientis spiritus vehementis: & repleuit totam domum vbi erant sedentes, & apparuerunt illis dispartitae linguae tanquam ignis: seditque supra singulos eorum: & repleti sunt omnes spiritu sancto: & coeperunt loqui aliis linguis, prout spiritus sanctus dabat eloqui illis. Tunc completum est illud quod legitur in Iohel: Et erit in nouissimis diebus, dicit dominus: Effundam de spiritu meo super omnem carnem: & prophetabunt filij vestri & filiae vestrae: seniores vestri somnia somniabunt, & iuuenes vestri visiones videbunt. Verbum autem effusionis significat gratiae largitatem, & id ipsum sonat, quod dominus repromisit: Vos autē baptizabimini spiritu sancto nō post multos hos dies. In tantum enim spiritu sancto baptizati sunt: vt repletur tota domus vbi erant sedentes: & ignis spiritus sancti stationem in eis inueniret optatam, linguasque diuideret: & secundum Esaiam, qui immunda labia habere se dixerat, purgaret labia eorum: vt euangelium Christi purius pradicarent: & in Esaiam quidem superliminare templi dicitur fuisse comotum: & repleta est omnis domus fumo, id est errore & tenebris, verique ignorantia. In principio autem euangelij repletur spiritu sancto ecclesia, vt gratia eius atque feruore, omnium credentium peccata purgentur. Et igne spiritus sancti, quem dominus missurum esse se dixerat, pradicatura Christus lingua sanetur. Non ergo Ioannes Lucasque discordant, vt quod ille primo resurrectionis die datum esse significat: hic quinquagesimo die venisse describat: sed profectus apostolicus est: vt qui primo remittendorum peccatorum gratiam acceperat, postea acciperent operationes virtutum, & cuncta donationum genera quae ab apostolo descripta commemorauimus: & (quod magis necessarium erat) diuersitatem linguarum omnium gentium: vt annūciaturi Christum, nullo indigerent interprete. Vnde & in Lycaonia cum audissent Paulum & Barnabam loqui linguis suis: deos in homines conuersos esse credebant. Et re vera indumentum virtutis, spiritus sancti gratia est: quam possidentes, iudicum tribunalia & regum purpuras non timebant. Promiserat enim dominus prius quam pateretur, & dixerat: Cum autem tradent vos, nolite cogitare quomodo, aut quid loquamini, Dabitur enim vobis in illa hora, quid loquamini, Nō enim vos estis qui loquimini, sed spiritus patris vestri qui loquitur in vobis. Ego autem audacter & tota libertate pronuncio,

ex eo tempore quo apostoli domino crediderunt, semper eos habuisse spiritum sanctum: nec potuisse signa facere absque spiritus sancti gratia, sed pro modulo atque mensura. Vnde saluator clamabat in templo dicens: Qui sitit, veniat ad me, & bibat: & qui credit in me, sicut dicit scriptura, flumina de ventre eius fluent aquae viuae. Hoc autem dixit de spiritu quem accepturi erant credentes in eum. Et in eodem loco infert: Nondum enim erat spiritus datus: quia Iesus nondum fuerat glorificatus: non quod non esset spiritus sanctus: dicente domino saluatore: Si autem ego in spiritu sancto eiicio demonia: filij vestri in quo eiiciunt: sed quia erat in domino, necdum totus in apostolis morabatur. Quam obrem terrentur ad passionem eius, & negant, & Christum se nescire iurant. Postquam autem baptizantur in spiritu sancto, & infunditur in eos spiritus sancti gratia, tunc libere loquuntur ad principes Iudaeorum: Obedire magis deo oportet, quam hominibus: mortuos suscitant: inter flagella latantur, fundunt sanguinem pro Christo, & suppliciis suis coronantur. Nondum ergo erat spiritus in apostolis, nec de ventre eorum fluebant gratiae spirituales, quia dominus necdum fuerat glorificatus. Quae sit autem gloria, ipse in euangelio loquitur: Pater glorifica me gloria quam apud te habui, prius quam mundus esset. Gloria saluatoris, patibulum triumphantis est. Crucifigitur vt homo, glorificatur vt deus. Denique sol fugit, luna mutatur in sanguinem, terra motu insolito contremiscit: aperiuntur inferi, mortui ambulant, saxa rumpuntur. Haec est gloria, de qua loquebatur in psalmo: Exurge gloria mea, exurge psalterium & cithara. Ipsaque de se respondit gloria & dispensatio carnis assumptae: Exurgam diluculo, vt impleatur vigesimiprimi psalmi titulus, pro assumptione matutina. Haec dicimus non quod alium deum, alium hominem esse credamus, & duas personas faciamus in vno filio dei: sicut noua haeres calumniatur, sed vnus atque idem filius dei & filius hominis est: & quicquid loquitur, aliud referimus ad diuinam eius gloriam: aliud ad nostram salutem. Pro quibus non rapinam arbitratus est se esse aequalē deo, sed semetipsum exinanivit, formam serui accipiens: factus obediens patri vsque ad mortem: mortem autem crucis. Et verbum caro factum est: & habitauit in nobis. Miror autem Montanum & infanas feminas eius, abortiuos prophetas, domino promittente atque dicente: Vado & alium paraclētum mittam vobis: & postea Luca euangelista narrante, quod apostoli acceperunt quod promissum est: id multo post tempore in se dicere fuisse completum. Apostolis enim promissum est: Ego mittam sponsonem patris mei in vos: & vos sedebitis in ciuitate, quoad usque induamini virtute ex alto, & resurgens, in apostolos insufflauit, & non in Montanum, Priscillam & Maximillam: & illis, id est apostolis, ait: Quorum dimiseritis peccata, dimittuntur eis: & quorum retinueritis, retenta sunt. Apostolis, inquam, praecipit, ne discederent ab Hierosolymis: sed expectaret promissionem patris. Et postea quod promissum est, expletum legimus: Repleti sunt omnes spiritu sancto, & coeperunt loqui aliis linguis, prout spiritus sanctus dabat eloqui illis. Spiritus enim sanctus vbi vult spirat. Et quando dicit dominus, alium paraclētum mittam vobis, & se ostendit esse paraclētum, qui appellatur consolator. Vnde & deus pater hoc ceteretur nomine, deus miserationum & totius consolationis. Si autem & pater consolator, & filius consolator, & spiritus sanctus consolator est: & in nomine patris & filij

Acto. 2.

variis.

Iohelis. 2.

Acto. 1.

Esaia. 6.

Ibidem.

Acto. 14.

Matt. 16.

Ioan. 7.

† al. non quod non esset in apostolis spiritus & c. Matt. 9. & Marc. 3. & Ioan. 7. & 8. & 10. Matt. 16. Matt. 28. Acto. 1. Acto. 5.

E

In fine euangelistarum. Psal. 56.

Ibidem.

Psal. 2.

Ioan. 11.

F

Ioan. 14.

Acto. 1. & 2.

Acto. 1.

Ioan. 20.

Acto. 2.

† variis Ioan. 3.

2. Cor. 13.

G & filij & spiritus sancti, quod intelligitur deus, baptizantur credentes, quorum vnum diuinitatis & consolatoris est nomen: eorum & vna natura est. Hic spiritus sanctus, non solum in apostolis, sed etiam in prophetis fuit: de quo David orabat, dicens: Spiritum sanctum tuum ne auferas à me. Et Daniel spiritum dei habuisse narratur: & David in spiritu loquitur, dixisse dominum domino suo, sede à dextris meis: donec ponam inimicos tuos, scabellum pedum tuorum. Nec sine spiritu sancto prophetauerunt prophetae: & verbo domini caeli firmati sunt, & spiritu oris eius omnis virtus eorum: & quicquid patris & filij est, hoc idem & spiritus sancti est: & ipse spiritus sanctus cum mittitur, à patre & filio mittitur: in alio atque alio loco, spiritus dei patris, & Christi spiritus appellatur. Vnde & in Actibus apostolorum: qui Ioannis baptismate fuerant baptizati, & credebant in deum patrem & Christum, quia spiritum sanctum nesciebant, iterum baptizantur: imò tunc verum accipiunt baptismum. Absque enim spiritu sancto, imperfectum est mysterium trinitatis. Et in eodem volumine, Petrus Ananiae & Sapphirae dixisse narratur, quod mentientes spiritui sancto, non sint hominibus mentiti, sed deo.

Quaestio decima.

Quid significet illud quod apostolus Paulus disputat, ad Romanos scribens: Quid ergo dicemus? Nunquid iniquitas apud deum: absit: vsque ad eum locum, ubi ait: Nisi dominus sabaoth reliquisset nobis semen, sicut Sodoma facti fuissetus, & sicut Gomorra similes fuissetus. Omnis quidem ad Romanos epistola, interpretatione indiget: & tantis obscuritatibus inuoluta est: vt ad intelligendam eam, spiritus sancti indigeamus auxilio: qui per apostolum haec ipsa dictauit: sed praecipue locus hic, in quo quidam volentes dei seruare iustitiam, ex praecedentibus causis, dicunt electum in vtero Rebeckae Iacob, & abiectum Esau: sicut & Hieremias & baptista Ioannes eligunt in vtero: & ipse apostolus Paulus praedestinatur in euangelium antequam nascatur. Nobis autem nihil placet, nisi quod ecclesiasticum est, & publice in ecclesia dicere non timemus: ne iuxta Pythagoram & Platonem & discipulos eorum, qui sub nomine Christiano introducunt dogma gentilium, dicamus animas lapsas de caelo esse: & per diuersitate meritum, in his vel in illis corporibus poenas antiquorum luere peccatorum. Multoque melius est simpliciter imperitiam confiteri, & inter caetera quae nescimus, etiam huius loci obscuritatem refugere: quam dum volumus dei probare iustitiam, ²⁷ Basilidis & ²⁸ Manichaei haeresim defendere, & ²⁹ Hiberas nantias ³⁰ Aegyptiique portentosa sectari. Dicamus igitur, vt possumus, & apostolicę voluntatis sequentes vestigia, ne punctum quidem (vt dicitur) atque vnguem transuersum, ab illius sententiis recedamus. Fleuerat supra, & dolori suo & conscientiae testem inuocauerat spiritum sanctum, quod fratres sui & cognati secundum carnem, id est Israelitae, dei filium non recepissent: quorum fuit adoptio, & gloria, & testamentum, & legislatio, & cultura, & promissio: ex quibus etiam ipse Christus secundum carnem de Maria generatus est virgine: & tam continuo cordis dolore torquetur: vt ipse optet anathema esse à Christo, id est solus perire, ne omne Israeliticum genus pereat. Et quia hoc dixerat, statim venientem è regione prauidit quaestionem. Quid ergo dicis? Omnes qui ex Israel sunt perierunt? Et quomodo tu ipse & caeteri

apostoli, & infinita Iudaici populi multitudo, Christum dei filium recepistis: Quam ita soluit: Israel in scripturis sanctis dupliciter appellatur: & in duos diuiditur filios: In vnum qui iuxta carnem est: & in alterum qui iuxta repromissionem & spiritum. Abraham duos habuit filios, Ismael & Isaac. Ismael, qui secundum carnem natus est, hereditatem patris non accepit. Isaac, qui de repromissione generatus ex Sara est, semen dei appellatur. Scriptum est enim: In Isaac vocabitur tibi semen, id est, non qui filij carnis, hi filij dei: sed qui sunt filij repromissionis, isti existimantur in semine. Et hoc non solum in Ismael & Isaac accidisse conuincimus: sed etiam in duobus Rebeckae filiis, Esau & Iacob: quorum alter abiectus, alter electus est. Et hoc totum dicit, vt in duobus prioribus fratribus, Ismael & Esau, populum Iudaeorum abiectum esse significet: In posterioribus autem, hoc est in Isaac & Iacob, electum populum gentium: vel eos qui ex Iudaeis in Christum credituri erant. Et quoniam hoc volens approbare, proposuerat testimonium nascentium geminorum Esau & Iacob, de quibus scriptum est: Maior seruiet minori: Et in Malachia legimus: Iacob dilexi, Esau autem odio habui: venientem è latere quaestionem more suo proponit & disserit: & hac soluta, reuertitur ad id de quo coeperat disputare. Si Esau & Iacob necdum nati erant: nec aliquid erant boni aut mali: vt vel demererentur deum, vel offenderent: & electio eorum atque abiectio, non merita singulorum, sed voluntatem eligentis & abiicientis ostendit: quid ergo dicemus? Iniquus est deus? Secundum illud exemplum quo loquitur ad Moysen: Miserebor cui misertus fuero: & misericordiam praestabo, cui miserebor. Si hoc, inquit, recipimus, vt faciat deus quodcumque voluerit, & absque merito & operibus vel eligat aliquem, vel condemnet: ergo non est volentis neque currentis, sed miserentis dei: maxime cum eadem scriptura, hoc est idem deus loquatur ad Pharaonem: In hoc ipsum excitauit te, vt ostendam in te virtutem meam, & annuncietur nomen meum in vniuersa terra. Si hoc ita est, & pro voluntate sua miseretur Israeli, & indurat Pharaonem: ergo frustra queritur atque causatur, nos vel bona non fecisse, vel fecisse mala: cum in potestate ipsius sit & voluntate, absque bonis & malis operibus vel eligere aliquem vel abiicere, praesertim cum voluntati illius humana fragilitas resistere nequeat. Quam validam quaestionem, scripturarum ratione contextam, & pene insolubilem, breui apostolus sermone dissoluit, dicens: O homo, tu quis es qui respondeas deo? Et est sensus. Ex eo quod respondes deo: & calumniam facis, & de scripturis tanta perquiris, vt loquaris contra deum, & iustitiam voluntatis eius incusas, ostendis te liberi esse arbitrij, & facere quod vis, vel tacere vel loqui. Si enim in similitudinem vasis fictilis te à deo creatum putas, & illius non posse resistere voluntati: hoc considera: quia vas fictile non dicit figulo: quare me sic fecisti? Figulus enim habet potestatem de eodem luto, aut eadem massa, aliud vas in honorem facere, aliud in contumeliam. Deus autem aequali cunctos sorte generauit, & dedit arbitrij libertatem, vt faciat vnusquisque quod vult, siue bonum siue malum. Intantum autem dedit omnibus potestatem: vt vox impia disputet contra creatorem suum, & causas voluntatis illius perscrutetur. Sin autem deus volens ostendere iram, & non tam facere potentiam suam, sustinuit in multa patientia vasa irae, apta ad interitum, vt ostenderet diuitias gloriae suae in vasa misericordiae, quae praeparauit in gloriam:

Psal. 50.

Psal. 109.

Psal. 32.

Acto. 19.

Acto. 5.

Roma. 9.

Gene. 25.
Hierc. 1.
Inc. 1.

Roma. 9.

Ibidem.

L
Gene. 25.
Malach. 1.

promerentur.

Roma. 9.

M

Roma. 9.

A gloriam: quos & vocavit, non solum nos ex Iudæis, sed etiam ex gentibus, sicut in Osee dicit: Vocabo non plebem meam, plebem meam & non dilectam, dilectam: & erit in loco ubi dictum est eis, non plebs mea vos, ibi vocabuntur filij dei viui: & cætera quæ sequuntur. Si, inquit, patientia dei induravit Pharaonem, & multo tempore poenas distulit Israël, ut iustius condemnaret, quos tanto tempore sustinuerat, non dei accusanda est patientia & infinita clementia, sed eorum duritia, qui bonitate dei, in perditionem suam abusi sunt. Alioquin vnus est solis calor, & secundum essentias subiacentes, alia liquefacit, alia indurat, alia soluit, alia constringit. Liquatur enim cera, & induratur lutum: & tamen caloris non est diuersa natura. Sic & bonitas & clementia dei, vasa iræ quæ apta sunt in interitum, id est populum Israël, indurat: vasa autem misericordie quæ præparauit in gloriam, quæ vocavit, hoc est nos, qui non solum ex Iudæis sumus, sed etiam ex gentibus, non saluat irrationabiliter & absque iudicij veritate, sed causis præcedentibus: quia alij non susceperunt filium dei, alij autem recipere sua sponte voluerunt. Hæc autem vasa misericordie, non solum populus gentium est: sed etiam hi qui ex Iudæis credere voluerunt, & vnus credentium effectus est populus. Ex quo ostenditur, non gentes eligi, sed hominum voluntates, atque ita factum est: ut impleretur illud quod dictum est in Osee: Vocabo non plebem meam, plebem meam, hoc est populum gentium: & quibus prius dicebatur, non plebs mea vos, nunc vocentur filij dei viui. Quod ne solum de gentibus dicere videretur, etiam eos qui ex Israëlita multitudine crediderunt, vasa misericordie & electionis appellat. Clamat enim Esaias pro Israël: Si fuerit numerus filiorum Israël quasi arena maris, reliquæ salutæ fient: hoc est, etiam si multitudo non crediderit, tamen pauci credent. Verbum enim cõsummatum atque breuiatum in sua deus æquitate librauit, ut humilitate & incarnatione Christi eos saluos faceret, qui in eum credere voluissent. Hoc ipsum & in alio loco dixit Esaias: Nisi dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, sicut Sodoma facti fuissetus, & sicut Gomorra similes essemus. Cumq; testimonia proposuisset, quibus duplex vocatio prædicatur, & gentium & populi Iudæorum, transit ad coherentem disputationem: & idcirco dicit gentes quæ non sectabantur iustitiam, apprehēditse iustitiam, quia non superbierint: sed in Christum crediderint: Israël autem magnam partem ideo corruisse: quia offenderit in lapidem offensionis & petram scandali, & ignorauerit iustitiam dei: & quærens suam statuere iustitiam, iustitiæ dei, quæ Christus est, subiici noluerit. Legi in cuiusdam commentariis sic respondisse apostolum, ut magis implicauerit quàm soluerit quæstionem. Ait enim ad id quod proposuerat: Quid ergo dicem? Nunquid iniquitas apud deum? Et nõ est volentis neque currentis sed miserentis dei: & cuius vult miseretur, & quem vult indurat deus: & voluntati eius quis potest resistere? Sic Apostolum respondisse: O homo, qui terra & cinis es, audes facere quæstionem deo? & vas fragile atque testaceum rebellas contra figulũ tuũ? Nunquid figmētum potest dicere ei qui se finxit: quare me sic fecisti? Aut non habet potestatem figulus luti ex eadem massa facere aliud quidem vas in honorem, aliud vero in contumeliam? Aeterno igitur silentio conticesce: & scito fragilitatem tuam, & deo ne moueas quæstionem, qui fecit quod voluit: ut in alios

Tomus tertius.

clemens, in alios seuerus existeret.

Quæstio vndecima.

Quid sit quod apostolus scribit ad Corinthios in secunda epistola: Aliis odor mortis in mortem: aliis odor vitæ in vitam, & ad hæc quis tam idoneus? Totum loci huius capitulum proponamus, ut ex præcedentibus & sequentibus possint intelligi media quæ ex utroq; cõtexta sunt. Cum venissem, ait, Troadem, propter euangeliũ Christi, & ostium mihi euidentem apertum esset in domino, non habui requiem spiritui meo, eo quod non inuenerim Titum fratrem meum, sed vale faciens eis, profectus sum in Macedoniam. Deo autem gratia ³¹ qui semper nos triumphat in Christo Iesu, & odorem notitiæ suæ per nos manifestat in omni loco, quia Christi bonus odor sumus deo, in his qui salui fiunt, & in his qui pereunt: aliis quidem odor mortis in mortem: aliis autem odor vitæ in vitam. Et ad hæc quis tam idoneus? Non enim sumus, ³² sicut plurimi venundantes verbũ dei, sed ex sinceritate: sed sicut ex deo, coram deo in Christo loquimur. Narrat Corinthiis quæ fecerit, quæ passus sit: & quomõ in cunctis deo agat gratias, ut sub exemplo sui illos prouocet ad certandũ. Veni, inquit, Troadem, quæ prius Troia appellabatur, ut euangeliũ Christi in Asia prædicarem. Cumq; mihi ostium apertum esset in domino, hoc est, plurimi credidissent, siue per signa atq; virtutes quæ in me operabatur deus, spes esset nascētis fidei & in domino succrescentis, non habui requiem spiritui meo, hoc est, speratã cõsolationẽ inuenire non potui: eo quod Titum fratrem meũ non inuenerim, siue quem ibi reperiendum putabã, siue quẽ ibi audieram degere, vel qui venturum esse illuc se dixerat. Quæ autem fuit tanta cõsolatio, & quæ requies spiritui in præsentia Titi: quẽ quia non inuenit, valefaciens eis, profectus est in Macedoniã. Aliquoties diximus apostolum Paulum virũ fuisse doctissimũ, & eruditũ ad pedes Gamalielis, qui in apostolorũ actibus cõcionatur, & dicit: Et nunc quid habetis cũ hominibus istis? Si enim a deo est, stabit: si ex hominibus, destruetur. Cumq; Paulus haberet sciẽtiã sanctarum scripturarũ, & sermonis diuersarumq; linguarum gratiã possideret: vnde ipse gloriatur in domino, & dicit: Gratias ago deo ³³ quod omnium vestrum linguis magis loquor, diuinorũ sensuum maiestãtẽ digno non poterat Græci eloquij explicare sermone. Habebat ergo Titũ interpretem: sicut & beatus Petrus Marcũ. Cuius euangeliũ, Petro narrante, & illo scribente, cõpositum est. Deniq; & duæ epistolæ ³⁴ quæ feruntur Petri, stilo inter se & ³⁵ caractere discrepãt, structurãq; verborum. Ex quo intelligimus, pro necessitate rerum, diuersis cum vsu interpretibus. Ergo & Paulus Apostolus contristatur: quia prædicationis suæ in præsentiarũ fistulã, organũq; per quod Christo caneret, non inuenerat: perrexitq; in Macedoniam: apparuerat enim ei vir Macedo, dicens: Trãsiens adiua nos: ut ibi inueniret Titũ, & visitaret fratres: vel persecutionibus probaretur: hoc est enim quod dicit: deo autem gratia qui semper triumphat nos in Christo Iesu, & odorem notitiæ suæ spargit in omni loco. Triumphat nos, pro eo quod est, triũphat de nobis, siue triumphum suum agit per nos: qui in alio loco dixerat: Spectaculum facti sumus mundo & angelis & hominibus. Denique narrat in consequentibus. Nã cum venissemus Macedoniam, nullam requiẽ habuit caro nostra: sed omnem tribulationem passi sumus. Foris pugna, intus timores. Sed deus qui con-

g solatur

K
L
Gene. 15.
Malach. 1.
f. promere
rentur.
Roma. 9.
Roma. 9.
Esai. 1.
M
oma. 9.

D

2. Co. 2.

E

Troadi.

Acto. 22.

Acto. 5.

F

Euangeliũ
Marci.

G solatur humiles, consolatus est nos in aduentu Titi. Non solum autem in aduentu eius, sed etiam in solatio. Ergo propterea valefaciens Troianis siue Troadensibus, profectus est in Macedoniã, vt inueniret ibi Titum: & haberet interpretationis euangeliiq; solatium: quem intelligimus non ibi repertum, sed post tribulationes & persecutiones apostoli superuenisse. Prius ergo quã venisset Titus, multa perpeffus, agit gratias deo in Christo Iesu, quem gentibus prædicabat, quòd dignum se elegerit, in quo ageret triumphum filij sui. Triumphus dei est, passio martyru: & pro Christi nomine cruoris effusio, & inter tormenta laticia. Cùm enim quis viderit tanta perseuerãtia stare martyres atque torqueri, & in suis cruciatibus gloriari: odor noticiæ dei disseminatur in gentes, & subit tacita cogitatio, quòd nisi verum esset euangelium, nunquam sanguine defenderetur. Neque enim delicata & diuitiis studens ac secura confessio est, sed in carceribus, in plagis, in persecutionibus, in fame, in nuditate & siti. Hic triumphus est dei, apostolorumq; victoria. Sed poterat audiens respondere: Quomodo ergo non omnes crediderunt? Prius ergo quã interrogaretur soluit ³⁶ *ανδρωπορεαυ*: & iuxta morem suum quicquid alius obiicere potest: antequam obiiciatur edisserit. Et est sensus: Nominis Christi in omni loco bonus odor sumus deo: & prædicationis nostræ longè latèque spirat fragrantia. Sed quia homines suo arbitrio derelicti sunt: neque enim bonum necessitate faciunt, sed volũtate: vt credentes coronam accipiant, increduli suppliciiis mancipentur: ideo odor noster qui per se bonus est: virtute eorum & vitio qui suscipiunt, siue non suscipiunt, in vitam transit aut mortem: vt qui crediderint, salui fiant: qui vero non crediderint, pereant. Nec hoc mirandum de apostolo: cùm etiam de domino legerimus: Ecce hic positus est in ruinam, & in resurrectionem multorum in Israël, & in signum cui contradicitur: solisq; radios tam munda loca excipiãt quã immunda: & sic in floribus, quomodo in stercore luceant: nec tamen solis radij polluuntur: Sic & Christi bonus odor, qui nunquam mutari potest, nec suam naturam amittere, credentibus vita est, incredulis mors. Mors autem non ista communis: qua cum bestiis morimur & iumentis, sed illa de qua scriptum est: Anima quæ peccauerit, ipsa morietur. Ergo & vita arbitrandã est non hæc, qua spiramus & incedimus, & huc illucq; discurrem: sed illa de qua David loquitur: Credo videre bona domini in terra viuentium. Deus enim viuorum est, & non mortuorum: & vita nostra abscondita est cum Christo in deo. Cùm autem Christus apparuerit vita nostra, tunc & nos cum illo apparebimus in gloria. Nec vobis, inquit, ô Corinthij parũ esse videatur, si nobis prædicantibus veritatem, alij credant, alij non credant: alij vera morte moriantur: alij viuant ea vita quæ dicit: Ego sum vita. Nisi enim nos locuti essemus, nec incredulos mors, nec credentes vita sequeretur: quia difficile dignus præco Christi inueniri potest, qui in annunciandis illis nõ suam, sed eius quærat gloriam quem prædicat. In eo autem quòd se negat nõ esse sicut multos, qui venditent verbum dei, ostendit esse quã plurimos, qui quæstum putant esse pietatem, & turpis lucri gratia omnia faciunt, qui deuorãt domos viduarum, se autem ex synceritate quasi missum à deo, & præsentem eo qui se miserit, omnia in Christo & pro Christo loqui: vt causa prædicationis dei, triumphus Christi, eiusque sit gloria. Et notandum

quòd mysterium trinitatis in huius capituli sine mon- K
stretur. Ex deo enim in spiritu sancto, coram deo pa-
tre, in Christo loquimur. Ad comprobandum autem
quòd de Troade perrexerit Macedoniam, de aposto-
lorum actibus ponam testimonium. ³⁷ Cùm autem
pertransissent Mysiam, descenderunt Troadem, & vi-
sio per noctem Paulo ostensa est. Vir Macedo quidam
erat stans & deprecans eum ac dicens: Transiens in
Macedoniam adiuua nos. Quod cum audisset, statim
quæsum^o proficisci in Macedoniam, certi facti, quod
vocasset nos deus euangelizare eis.

Quæstio duodecima.

Quid sit quod in epistola scribit ad Theffalo- 1. Theff. 5.
nicenses prima: Ipse autem deus pacis sancti-
ficet vos per omnia: vt integer spiritus vester
& anima & corpus, sine querela in ad-
uentu domini nostri Iesu Christi seruetur. Famosa
quæstio, sed breui sermone tractanda. Supra dixerat, Ibidem:
spiritum nolite extinguere: quod si fuerit intellectum,
statim sciemus quis iste sit spiritus, qui cum anima &
corpore in die aduentus domini conseruãdus est. Quis
enim possit credere, quòd instar flammæ quæ extincta
desinit esse quod fuerat, extingatur spiritus sanctus,
& sustineat abolitionem sui, qui fuit quondam in Is-
raël, quando per Esaiam & Hieremiam & singulos
prophetas dicere poterat: Hæc dicit dominus: & nunc
in ecclesia per Agabum loquitur: Hæc dicit spiritus
sanctus. Diuisiones donorum sunt, idem vero spiritus: 1. Cor. 12.
& diuisiones ministeriorum sunt, idem autem domi-
nus: & diuisiones operationum, idem vero deus, qui
operatur omnia in omnibus. Vnicuique autem datur
manifestatio spiritus ad id quod expedit. Alij per spi-
ritum datur sermo sapientiæ, alij sermo scientiæ secun-
dum eundem spiritum: alij fides in eodem spiritu, alij
operatio virtutum, alij gratia sanitarum in vno spiri-
tu, alij prophetia, alij discretio spirituum. Omnia autè
hæc operatur vnus atque idem spiritus, diuidens sin-
gulis prout vult. De hoc spiritu, ne à se auferretur, ro-
gabat David, dicens: Spiritum sanctum tuum ne aufe-
ras à me. Qui quando aufertur, non substantia sui, sed
ei à quo aufertur extinguitur. Ego puto vnum atque
idem significare, Spiritum nolite extinguere: & quod
in alio loco scribit, Spiritu feruentes, In quo enim fer-
uor spiritus multiplicata iniquitate, & charitatis fri-
gore non tepescit: in hoc spiritus nequaquam extin-
guitur. De^o igitur pacis sanctificet vos per omnia vel
in omnibus, siue plenos atque perfectos: ³⁸ hoc enim
magis sonat *ελοτελες*. Deus autem appellatur pacis:
quia per Christum ei reconciliati sumus: qui est pax
nostra, qui fecit vtraque vnum: qui & in alio loco pax
dei dicitur: superans omnẽ sensum, quæ custodit cor-
da cogitationesque sanctorum. Qui autem sanctifica-
tur, siue perfectus in omnibus est, in hoc & spiritus &
anima & corpus in die domini conseruatur. Corpus,
si singulorum membrorum vtatur officiis: verbi gra-
tia, si operetur manus, pes ambulet, oculus videat, au-
diat auris, dentes cibos molant, stomachus coquat,
alius digerat: aut si nulla membrorum parte trunca-
tum est. Et hoc quisquam potest credere, Apostolum
pro credentibus deprecari: vt in die iudicij integrum
omnium corpus Christus inueniat: cùm omnium
corpora, aut morte dissoluta sint: aut si (vt quidam vo-
lunt) reperta fuerint spirantia, adhuc habeãt debilita-
tes suas, & maximè martyrum, & eorum qui pro Chri-
sti nomine vel oculos effossos, vel amputatas nares,
vel

Luc. 23.

Eze. 18.

Psal. 26.
Matt. 22.

Col. 3.

Luc. 20.

M
1. Theff 5.
Roma. 11.

f multiplicat æquitatẽ

Ephes. 2.

A vel abscessas manus habeant? Ergo integrum corpus est: de quo diximus in alia quaestione, tenens caput, ex quo omne corpus connexum atque compactum, accipit augmentum in aedificatione corporis Christi. Hoc corpus Ecclesia est. Et quicumque huius corporis tenuerit caput, & caetera membra serauerit, habebit integrum corpus: quantum accipere potest humana natura. Iuxta hunc modum & anime integritas conseruanda est: quae dicere potest: Benedic anima mea dominum: qui sanat omnes infirmitates tuas, & de qua scriptum est: Misit verbum suum, & sanauit eos. Spiritus quoque in nobis integer conseruatur, quando non erramus in spiritalibus, sed viuimus in spiritu, acquiescimus spiritui & opera carnis mortificamus spiritu, asserimusque omnes fructus eius, charitatem, gaudium, pacem: & caetera. Aliter. Praecipitur nobis, Solomone dicente: Tu autem describe ea tripliciter in consilio & scientia, ut respondeas verbum veritatis, his qui proponunt tibi. Triplex in corde nostro descriptio & regula scripturarum est. Prima, ut intelligamus eas iuxta historiam. Secunda, iuxta Tropologiam. Tertia, iuxta intelligentiam spiritualem. In historia, eorum quae scripta sunt, ordo seruatur. In Tropologia, de litera ad maiora confurgimus: & quicquid in priori populo carnaliter factum est, iuxta moralem interpretatur locum: & ad animae nostrae emolumenta conuertimus. In spirituali *θεωγία* ad sublimiora transimus, terrena dimittimus, de futurorum beatitudine & caelestibus disputamus: ut praesentis vitae meditatio, umbra futurae beatitudinis sit. Quos Christus tales inuenit: ut & corpore & anima & spiritu integri conseruentur: & perfectam habeant triplicis in se scientiae veritatem, hos sua pace sanctificabit & faciet esse perfectos. Multi simpliciter hunc locum de resurrectione intelligunt, ut & spiritus & anima & corpus in aduentu domini integra conseruentur. Alij ex hoc loco triplicem in homine volunt affirmare substantiam: Spiritus, quo sentimus: anima, qua viuimus: corpus, quo incedimus. Sunt qui ex anima tantum & corpore subsistere hominem differentes: spiritum in eo tertium, non substantiam velint intelligi: sed efficientiam, per quam & mens in nobis, & sensus, & cogitatio & animus appellantur: & utique non sunt tot substantiae, quot nomina. Cumque illud eis oppositum fuerit: Benedicite spiritus & animae iustorum domino: scripturam non recipiunt: dicentes eam in Hebraico non haberi. Nos autem in praesenti loco (ut supra diximus) spiritum qui cum anima & corpore integer conseruatur, non substantiam spiritus sancti, quae non potest interire, sed gratias eius donationesque accipimus, quae nostra vel virtute, vel vitio, & accenduntur & extinguuntur in nobis.

Psal. 103.

Psal. 106.

Prover. 22.

Daniel. 9.

Mussitare.

SCHOLIA.

Vo lustrauit ingenio. Nonnulli codices habebat illustrauit. Vtraque lectio probe habet: Lustrauit, quod illius scripta per omnes Galliae partes volitarent & vagarentur. Illustrauit, quod nobilitarit: sed mihi lustrauit magis arridet. 2 Quippiam mussitare. Mussitare, est paululum ac tacite loqui, quod & mutire vocant, a *μυ* & verbo *μύω*. 3 Licet concedens eis. Paucissimis contigit quod diuo Hieronymo, ut haec tria simul coniungerent: literas, quas vocant seculares: eloquentiam, & scientiam scripturae diuinae. 4 Non in doctis. Retulit verba Pauli de prima ad Corinthios epistola, capite secundo. 5 Ut abyssus veteris. Verba psalmi quadragesimi primi trahit ad Allegoriam. Indicat obiter in quo sita sit Theologica cognitio, non in curiosis & ambiosis quaestio-

Tomus tertius.

nibus, vel rixis potius, sed in vtriusque instrumenti scientia, in qua mire valuit Hieronymus. Porro cataractae dicuntur praerupta, per quae flumē deiicitur potius quae defluit. 6 Veritas domini. Ex psalmo trigesimo quinto. Et vide, ut mire tria loca contexuit. 7 Quibus mandatū est. Hoc legis psalmo septuagesimo septimo. 8 Meū munusculū cōdiat. Quidā codices habēt holusculum, pro munusculum: quidā pectus: sed holusculū, magis probo: quandoquidē Hieronymus palam alludit ad historiam, quae est Regū libro quarto, capite quarto, de Eliseo, qui puerū emisit, ut colligeret herbas agrestes, & coqueret pulmentum filiis prophetarū. Qui cum inuenisset quasi vitē syluestrem, collectasque ex ea collocynthidas coxisset & apposuisset, exclamauerūt: Mors in olla, vnde & hic mortuas aquas dixit. Caeterum Eliseus in ista farina sustulit amaritudinem. 9 Quia omne sacrificium. Id inculcat lex Moisaica, ne quod sacrificium offeratur absque sale, ut Leuitici secundo. Quicquid obtuleris sacrificij, sale condies: nec auferes sal foederis dei tui de sacrificio tuo. In omni oblatione offeres sal. 10 Quam vidit Iesus. Lucae capite decimo, quod mire torfit ad Iuperbā eloquentiam, ex allusione vocum, fulgor & fulgur. 11 Decorem nec speciem. Ad eum modum mire depinxit Christū Esaias capite quinquagesimo tertio. 12 Et apostolus passiuam in omnes. Omnes quos viderim codices habebant, Verum ego vel omnibus refragantibus non dubitem legere passim. Quidam habebat passiuam, & omnem in omnes. Loc⁹ est apud Paulum in epistola ad Galatas capite sexto. 13 Sed camelus. Et hic camelus pro animante accipit, non pro rudente, quemadmodum interpretantur quidā. Quanquam Christus cum diuitem appellat, non simpliciter appellat diuitem qui possidet opes, sed qui eas ut re magni momenti miratur & amat. Alioqui nec princeps bonus, nec bonus episcopus, nec bonus iudex erit, qui miratur diuitias: tantum abest ut bonus Christianus. 14 Hic est sanguis. Christus alludit ad verba, quibus iuxta caeremonias Moisaicas utebatur sacerdos, aspergens victimam sanguine. 15 Vineae Sorec. Sic ipse interpretatur, bona vitis, vel optima vinea, seu electa vitis, aut vinea electionis. 16 Quod in raris fertur euange. In his quidē exemplaribus quae mihi videre cōtigit, habebatur quidē, sed extremo loco, velut adiectitium. 17 Ita enim distinguendum. Hic perpende lector quantum habeat ad intelligendos autores momenti recta distinctio. Est enim ceu cōmentariolum sermo scite scriptus, ac diligēter distinctus. 18 Verbi ambiguitate deceptum. Si diuus Hieronymus legisset euangelium secundum Matthaeum Hebraicē scriptum, hic erat locus illud citandi, cum ait Hebraicam vocem ancipitem fuisse. Quāquam in catalogo scriptorum illustrium indicat a se visum in bibliotheca Caesariensi: sed quoniam huius testimonium nusquam adducit, nisi disputans de voce Osanna: aut sensisse videtur de euangelio Nazarenorum, quod quidam Matthaeo tribuebant, aut aliud quippiam in causa fuit. Sed ut ad rem redeam, apud Latinos sero fit quod post tempus fit: & sero quod tardē: & serum diel dicitur vespera, sicuti mane prima diel pars. Nam Hebraeis vespere dicitur *ערב*, pro quo Graecus habet *εσπερα*, quod significat tarde vel sero, hoc est post tempus, vel post longum tempus, ut apud Latinos sero. 19 Iacob & Ioseph. In Graecis codicibus habetur *ιακωβ & ιωσηφ* nominandi casu. Vnde vetusti Latinarum codices Ioseph habent, non Ioseph. Aut certe Iose legendum est, non Ioseph. 20 In euangelio autem quod Hebraicis. Sentit de euangelio Nazarenorum, quod inter apocrypha legitur. Id citat & in aliis aliquot locis. 21 Iuxta Anagogen. *ἀναγωγή*, id est, subductionem, cum sensus ad altiora sustollitur, quo verbo diuus Hieronymus, generaliter solet uti. 22 Ad id quod expedit. Sic enim habent Graeca, *προς τὸ συμφέρον*, id est, ad id quod confert. 23 Quod cunctis apostolis magis. Et hunc locum citat iuxta Graecanicam veritatem. Sic enim habet Paulus capite decimo quarto primae ad Corinthios epistola: *ὡς χάρις τῷ θεῷ μεσ τῶν ἀνθρώπων μὴ μου πλῶσαι λαλῶν*. Id est, gratias ago deo meo, quod omnibus vobis magis linguis loquor. Ut sensus sit, Paulum non ideo contemnere linguarum dog-

Ex prima quaestione.

F

Anagoge

g ij num, quod

Num, quod ipse parum eo præcellat, sed quod vtilius iudicet prophetiæ donum. 24 Et ceperunt loqui variis linguis.) Vetus codices habebant, aliis linguis, consentientes cum Græcorum exemplaribus, in quibus est, ἐτέραις γλώσσαις. Et tamen latinus interpres melius expressit sensum.

25 Nondum enim erat spiritus datus.) Ipse sermonis tenor arguit, datus, superesse. Alioqui nihil erat opus exponere, quod esset quidem in domino, sed nondum in Apostolis.

26 Montanum.) Is dicebat se spiritum esse sanctum, quæ Christus promississet discipulis. 27 Basilidis.) Augustinus nihil de Basilide meminit, quod ad hunc locum pertineat. Is negavit mundum à deo conditum, sed à sexcentesimo sexagesimo quinto cælo. Christum item crucifixum negavit, sed eius loco Simonem Cyrenæum. 28 Manichæi.)

Montani error. 10

Manichæi error.

Hiberia.

Is originem peccati nõ referbat ad liberum arbitrium, sed ad commixtionem boni & mali: quorum ille duo faciebat principia. 29 Hiberas nœnias.) Id est, nugæ Hispanicæ. Id diuus Hieronymus libenter vsurpat, haud dubie lectum apud Poetam quempiam. Hiberia pars Hispaniæ est: hi laborabant infamia maleficiorum, & apud illos Geryon fuit triformis, & Tagus fluuius auro fluens. 30 Aegyptiaque portenta.) Aegyptij mortaliū omnium superstitionisissimi, taurū colūt: simiā caudatā, canē, arietē, & similia portenta lo-

co minū habēt, & fabulas portentuosas, vt apud Platonē de dæmone Teuth. 31 Qui semper nos triūphat.) τὸ πάντοτε κρείττα μβέροντι ἡμᾶς. Sic enim vsurpat hoc verbi Paulus, in eum sensum, quem mox indicabit diuus Hieronymus, significans Paulū hac voce nouē vsurp. 32 Sicut plurimi adulterantes.) Exēplaria vetusta habebāt, venūdantes, & paulo post vēditantes: Græcè habet καταλέγοντες, id est, cauponātes: quo verbo vsus est Ennius apud Ciceronē. 33 Quod omnium vestrū linguis.) Cur nõ potius omnibus vobis, vt genitiuus referatur ad magis, non ad linguis: nisi magis referas ad cæteros apostolos subauditos. 34

Quæstiones Rerū vānārum, quæ ab alijs dantur, detrahuntur. 35 Charactere discrepant.) Characterem vocat figuram dictionis. At mihi videtur non solū filia, sed etiam mater esse, quæ per se habet suū rē. 36 Antypophorā.) ἀντιποφορὰ, ab ἀντι quod est contra, & ὑπὸ sub, & φορὰ latio, cum contra id quod dictū est tacite aliquid inferimus. 37 Cū autem pertransissent in Mysiam.) Myfi in Asia sunt, vicini Phrygibus, & Troiani Phryges appellantur apud Maronē.

Character

Myfi.

38 Hoc enim magis sonat ὀλοτελής.) Nam ὀλος τέλος, inde ὀλοτελής cui nulla pars deest sui, sicut ἀντοτελής. Nos legimus, vt integer spiritus vester & anima & corpus sine querela seruetur in aduentu domini. 39 Iuxta historiam.) ἱστορία Græcè narratio est. ἱστολογία cum de moribus loquimur. Nam ἱστός mores, λόγος sermo, θεωρία speculationis siue contemplatio. Nostri theologi Theoriam in duas secant partes, in Allegoriam, quæ pertinet ad caput ecclesiæ Christum, & illius corpus ecclesiam fidelium: Et in Anagogen, quæ pertinet ad ecclesiam militantem. Historiam quoque in duas secant partes, sed ridiculè, in graphicum sensum & literalem, cum inter hæc nihil interfit, nisi quod grammaticus Græcum est: literalis, Latinum. Poterant appellare rectius historicum & graphicum.

~~.....~~

~~.....~~

Historia. Tropologia

~~.....~~

INEADEM. Dicit omnes diuitias ab iniquitate proficisci, nec citra alterius iniuriam eas parari, ac sententiam illam vt verissimā probat: Diues aut iniquus, aut iniqui hæres. Sed aut diuitem appellat, cui cordi sunt diuitiæ, aut de-

1. quæstiones

plerisque est accipiendum, non de omnibus, vt omnes ἰνδοβουλιῶς dixerit, pro plerisque, atque vtinam in minus multis locum haberet hæc sententia. Siquidem si quis ad viuū exigat, haud scio an vel vnum mortaliū sit reperturus qui citra omnem fraudem sibi pararit diuitias.

IN VNDECIMA. Longè alium triumphum Christianorum facit quæ nunc vulgo quærent. Vidimus enim triumphos aliquot Iulij secundi, multum ab hac forma discrepantes, ac significat apostolicos viros sanguine vicere oportere, nõ armis, & Christianã religionē optimè defendi sanguine.

ARGVMENTVM EPistolæ sequentis.

Algasia & Hedibia ab extremis Galliarū finib⁹ in Bethleem vsque miserant suuenem Apodemium Hieronymi vifendi cupidum, ac per hunc quæstiones aliquot proponunt explicandas. Vnde apparet admirabile diuini Hieronymi fuisse famā, ad quem & diuus Augustinus misit suum Orosium

HIERONYMVS Algasia.

Illius meus Apodemius qui interpretatione nominis sui, longa ad nos veniens navigatione, signavit, & de Oceani littore atque vltimis Galliarū finibus, Roma preterita quæsiuit Bethleem: vt inueniret in ea cælestem panē, & saturat⁹ eructaret in domino, ac diceret: Eructauit cor meū verbum bonū, dico ego opera mea regi: detulit mihi in parua scheda

la maximas quæstiones, quas à te datas, mihiq; tradedas diceret. Ad quarum lectionē intellexi studium reginæ Saba in te esse completū: quæ de finibus terræ venit audire sapientiam Solomonis. Non quidem ego Solomon, qui & ante se, & post se, cunctis hominibus præfertur sapientia, sed tu regina appellanda es Saba: in cuius mortali corpore nõ regnat peccatum: & quæ ad dominum tota mente conuersa, audies ab eo: Conuertere, conuertere Sunamitis. Etenim Saba in lingua nostra cõuersionem sonat. Simulq; animaduerti, quod quæstionculæ tuæ de euangelio tantum & de apostolo propositæ, indicant te veterem scripturam aut non satis legere, aut non satis intelligere, quæ tantis obscuritatibus & futurorum typis obuoluta est: vt omnis interpretatione egeat: & porta orientalis, de qua verum lumen exoritur, & per quam pontifex ingreditur & egreditur, semper clausa sit: & soli Christo pateat, qui habet clauem David, qui aperit & nemo claudit: claudit & nemo aperit: vt illo referante introëas cubiculum eius, & dicas: Introduxit me rex in cubiculum suū. Præterea satis miratus sum: cur purissimo fonte vicino, nostri tam procul riuli fluenta quaeris, & omisissis aquis Siloë, quæ vadunt cum silentio, desyderares aquas Sihor, quæ turbidis seculi huius vitiis sordidantur. Habes isthic sanctum virum Aletium presbyterū: qui viua, vt aiunt, voce, & prudenti disertoq; sermone possit soluere quæ requiris, nisi fortè peregrinas merces desyderas: & pro varietate gustus, nostrorum quoque condimentorum te allimenta delectat. Aliis dulcia placent: nonnullos subamara delectant, horum stomachum acida renouant, illorum salsa sustentat. Vidi ego nauseam, & capitis vertiginem antidoto, quæ appellatur πικρὰ, sæpe sanari: & iuxta Hippocratem, contrariorum contraria esse remedia. Itaque nostram amaritudinem, illius nectareo melle curato: & mitte in Mara lignum crucis: senilemq; pituitam, iuuenili austeritate comepesce, vt possis lata cantare: Quàm dulcia gutturi meo eloquia tua, super mel ori meo.

Psal. 44.

3. Reg. 10. & Matt. 12.

Cant. 6.

M Ezech. 43. & 44. Apoca. 3. Cant. 1.

Psal. 118.

Quæstio prima.

Cur Io-

A **C** Vr Ioānes discipulos suos mittit ad dominum, vt interrogent eum: Tu es qui venturus es: an alium expectamus: cum prius ipse de eodem dixerit: Ecce agnus dei, ecce qui tollit peccata mundi: De hac quaestione in commentariis Matthæi plenius diximus. Vnde apparet quæ hæc interrogas, ipsa te volumina non habere. Tamen stringendum est breuiter, ne omnino tacuisse videamur. Ioannes mittebat discipulos suos in vinculis constitutus, vt sibi quaerens, illis diceret: & capite truncandus, illum doceret esse sectandum, quem interrogatione sua magistrum omnium ferebatur. Neque enim poterat ignorare, quem ignorantibus ante monstrauerat, & de quo dixerat: Qui habet sponsam, sponsus est. Et: Cuius non sum dignus calciamenta portare. Et: illum oportet crescere, me autem minui. Deumque patrem intonantem audierat: Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacui. Quod autem dicit: Tu es qui venturus es, an alium expectamus? hunc quoque sensum habere potest: Scio quod ipse sis, qui tollere venisti peccata mundi: sed quia ad inferos descendurus sum, etiam hoc interrogo, vtrum & illuc ipse descendas: an impium sit hoc de filio dei credere, aliumque missurus sis. Hoc autem scire desydero: vt qui te in terris hominibus nunciaui, etiam inferis nuncie, si forte venturus es. Tu enim es, qui venisti dimittere captiuitatem, & soluere eos, qui in vinculis tenebantur: Cuius sciscitationem dominus intelligens, operibus magis quam sermone respondet: & Ioanni præcipit nunciari, videre cæcos, ambulare claudos, leprosos mundari, surdos audire, mortuos surgere, & (quod his maius est) pauperes euangelizari. Pauperes autem vel humilitate, vel diuitiis: vt nulla inter pauperem diuitemque distantia sit salutis, sed omnes vocentur æqualiter. Quodque infert: Beatus qui non fuerit scandalizatus in me, non Ioannem, sed discipulos eius percutit, qui prius accesserant ad eum, dicentes: Quare nos & pharisæi ieiunamus frequenter, discipuli autem tui non ieiunant? Et ad Ioannem: Magister, cui tu præbuisisti testimonium iuxta Iordanem: ecce discipuli eius baptizant, & plures veniunt ad eum. Quo dicto, liuorem significant de signorum magnitudine, ex inuidiæ mordacitate venientem: cur baptizatus à Ioanne, ipse audeat baptizare: & multo amplior ad eum turba concurrat, quam prius venerat ad Ioannem. Et ne forsitan plebs nesciens, hoc dicto Ioannem fugillari arbitraretur: in illius laudes perorat, & cæpit de Ioanne ad turbas dicere circumstantes: Quid existis in desertum videre? arundinem vento agitatam? Sed quid existis in solitudinem videre? hominem mollibus vestitum? & reliqua. Cuius dicti hic sensus est: Nunquid ad hoc existis in eremum, vt videretis hominē instar arundinis ventorum flatu, in partes varias inclinari: vt quem ante laudauerat, de eo nunc dubitet: & de quo prius dixerat: Ecce agnus dei, nunc interroget, vtrum ipse an alius sit, qui vel venerit, vel venturus sit? Et quia omnis prædicatio falsa, sectatur lucra, & gloriam querit humanam: vt per gloriam nascantur compendia, asserit eum camelorum vestitum pilis, nulli posse adulationi succubere: & qui locustis vescit ac melle syluestri, nec opes neque alias terrenas delicias querere, rigidaque & austera vita, aulas vitare palatij: quas querunt qui purpura & bysso & serico & mollibus vestiuntur. Dicitque eum non solum prophetam, qui soleat ventura prædicere, sed plus esse quam prophetam: quia quem illi venturum esse dixerant, hic venisse monstrat, dicens: Ec-

Matt. 11.
& Luc. 7.
Ioan. 1.

Ioan. 3.
Matt. 3.
& Ioan. 1.
Ioan. 3.
Matt. 3.

Matt. 11.
& Luc. 7.

Matt. 9.
& Mar. 2.
& Luc. 5.
Ioan. 4.

Matt. 11.
& Luca. 7.

Matt. 3.

Ioan. 1.

D ce agnus dei, qui tollit peccata mundi: præsertim cui ad fastigium prophetale, Baptistæ accesserit privilegium: vt qui dixerat: Ego à te debeo baptizari, ipse eum baptizauerit: non præsumptione maioris, sed obedientia discipuli, ac timore serui. Cumque inter natos mulierum, nullum asserat Ioanne surrexisse maiorem: se qui de virgine procreatus est maiorem esse commemorat: siue omnem angelum in cælis qui minimus est, in terris cunctos homines anteire. Nos enim in angelos proficimus, & non angeli in nos: sicut quidam stertentes sopore grauissimo somniant. Nec sufficit hoc in Ioannis laudibus, nisi ipse prædicans baptismum penitentia, prius dixisse referatur: Penitentiam agite, appropinquauit enim regnum cælorum. Vnde à diebus prædicationis eius, regnum cælorum vim patitur: vt qui homo nat⁹ est, angelus esse desideret: & terrenum animal, cæleste quarat habitaculum. Lex enim & propheta vsque ad Ioannem prophetauerunt: non quod Ioannes prophetarum sit finis & legis, sed ille qui Ioannis testimonio prædicatus est. Ioannes autem secundum mysterium, quod in Malachia scriptum est: Ipse est Elias, qui venturus est: non quod eadem anima (vt hæretici suspicantur) & in Elia & in Ioanne fuerit: sed quod eandem habuerit sancti spiritus gratiam, zona cinctus, vt Elias: viuens in eremo, vt Elias: persecutionem passus ab Herodiade, vt ille sustinuit ab Iezabel: vt quomodo Elias secundi præcursor aduentus est, ita Ioannes venturum in carne dominum saluatorem: non solum in eremo, sed etiam in matris vtero salutarit, & exultatione corporis nunciarit.

Matt. 3.

Matt. 11.

Ibidem. 3.

Matt. 11.

Ibidem.
& Luc. 12.

Malac. 4.

E

3. Reg. 19.

Luca. 2.

Quaestio secunda.

Q Vid significet quod in Matthæo scriptum est: Arundinem quassatam non confringet, & linum fumigans non extinguet: Ad cuius expositionem loci, totum quod Matthæus de Esaia propheta assumit testimonium, ponendum est: & ipsius verba Esaie, iuxta Septuaginta interpretes, ipsumque Hebraicum: cui Theodotio, Aquila, Symmachusque consentiunt. Sic ergo de quatuor euangelistis, solus Matthæus posuit: Iesus autem sciens, secessit inde: & sequuti sunt eum multi, & curauit eos omnes: & præcepit eis, ne manifestum eum facerent: vt impleretur quod dictum est per Esaia prophetam, dicentem: Ecce puer meus quem elegi: dilectus meus, in quo bene cõplacuit animæ meæ. Ponam spiritum meum super eum, & iudicium gentibus nunciabit. Non contendet, neque clamabit, neque audiet quisquam in plateis vocem eius. Arundinem quassatam non confringet, & linum fumigans non extinguet, donec eiiciat ad victoriam iudicium: & in nomine eius gentes sperabunt. Pro quo in Esaia iuxta Septuaginta interpretes sic scriptum est: Iacob puer meus, suscipiam eum. Israël electus meus, suscepit eum anima mea. Dedi spiritum meum super eum, iudicium gentibus proferet. Non clamabit, neque dimittet, nec audietur foris vox eius. Arundinem confractam non conteret, & linum fumigans non extinguet: sed in veritate proferet iudicium. Splendet & non quassabitur, donec ponat super terram iudicium: & in nomine eius gentes sperabunt. Nos autem ex Hebræo ita vertimus, Ecce puer meus, suscipiam eum, electus meus, complacuit sibi in illo anima mea. Dedi spiritum meum super eum, iudicium gentibus proferet. Non clamabit, neque accipiet personam, neque audietur foris vox eius. Calamum quassatum non conteret, & linum fumigans non extinguet.

Matt. 12.

Esaie. 42.

Matt. 12.

Esaie. 42.

Matt. 12.

Matt. 12.

Matt. 12.

Matt. 12.

Matt. 12.

Matt. 12.

Matt. 12.

Matt. 12.

Matt. 12.

Matt. 12.

GIn veritate educet iudicium. Non erit tristis neque turbulentus, donec ponat in terra iudicium: & legem eius insulæ expectabunt. Ex quo apparet Matthæum euangelistam non veteris interpretationis autoritate cōstrictum, dimisisse Hebraicam veritatem: sed quasi Hebraum ex Hebræis, & in lege domini doctissimum ea gentibus protulisse, quæ in Hebræo legerat. Si enim sic accipiendum est, vt Septuaginta interpretes adiderunt: Iacob puer meus, suscipiam eum: Israël electus meus, suscepit eum anima mea: quomodo in Iesu intelligimus esse completum, quod de Iacob & de Israël scriptum est: Quod beatum Matthæum non solum in hoc testimonio, sed etiam in alio loco fecisse legimus: Ex Aegypto vocavi filium meum: pro quo Septuaginta transfulerunt: Ex Aegypto vocauit filios suos: quod vtique nisi sequamur Hebraicam veritatem, ad dominum saluatorem non pertinere, manifestum est. Sequitur enim: Ipsi autem immolabant Baalim. Quod autem de assumpto testimonio in euāgelio minus est: splendet & non quassabitur, donec ponat super terram iudicium: videtur mihi accidisse primi scriptoris errore, qui legens superiorem sententiam in verbo iudicij esse finitam, putauit inferioris sententiæ vltimum verbum esse iudicium: & pauca verba quæ in medio, hoc est, inter iudicium & iudicium fuerant, prætermisit. Rursumque quod apud Hebræos legitur: Et in lege eius sperabunt insulæ: Matthæus sensum potius quam verba interpretans, pro lege & insulis nomen posuit & gentes. Et hoc non solum in præsentī loco, sed vbiunque de veteri instrumento euangelistæ & apostoli testimonia protulerunt, diligentius obseruandum est: non eos verba sequutos esse, sed sensum: & vbi Septuaginta ab Hebraico discrepant, Hebræum sensum suis expressisse sermonibus. Puer igitur dei omnipotentis iuxta dispensationem carnis assumptæ, qua ad nos mittitur, saluator est appellatus. Ad quem & in alio loco dicit pater: Magnum tibi est vocari puerum meum, vt congreges tribus Iacob. Hæc est vinea Sorac, quæ interpretatur, electa. Hic est filius amantissimus, in quo sibi complacuit anima dei: non quod deus animam habeat, sed quod in anima omnis dei monstretur affectus. Et non mirum, si in deo anima nominetur: cum vniuersa humani corporis membra, secundum leges Tropologiae, & diuersas intelligentias, habere dicatur. Posuit quoque spiritum suum super eum, spiritum sapientiæ & intelligentiæ, spiritum consilij & fortitudinis, spiritum scientiæ & pietatis, & timoris domini: qui in specie columbæ descendit super eum: de quo & Ioannes baptista à deo patre audisse se narrat: Super quem videris spiritum sanctum descendentem & manentem super eum, ipse est. Et iudicium gentibus nunciabit: de quo & in psalmis legimus: deus iudicium tuum regi da, & iustitiam tuam filio regis. Qui & ipse loquitur in euangelio: Non enim pater iudicat quemquam, sed omne iudicium dedit filio. Non contendet: sicut agnus ductus est ad victimam: non contendet in subuersione audientium. Neque clamabit, iuxta illud quod Paulus apostolus scribit: Omnis clamor, & ira, & amaritudo auferatur à vobis. Non clamabit: quia Israël non fecit iudicium, sed clamorem. Neque audiet quisquam in plateis, siue foris, vocem eius. Omnis enim gloria filiae regis abintus: & arcta & angusta via est, quæ ducit ad vitam. Vnde in plateis vox illius non auditur: in quibus confidenter agit sapientia, latam spaciosamque viam non ingrediens, sed arguens atque

condemnans. Vnde & his qui foris erant, non sua voce, sed per parabolas loquebatur: Arundinem, inquit, quassatam non confringet: siue (vt Septuaginta transfulerunt) calamum fractum non conteret. Calamus fractus qui fuit antea vocalis, & in laudes domini cōcinebat, appellandus est Israël: qui quoniam impedit in angularem lapidem, & cecidit super eum, fractusque in illo est: propterea dicitur de eo: Increpa domine bestias calami: & in Iesu volumine torrens appellatur canna, id est, calami: qui aquas habet turbidas, quas elegit Israël: purissima contemnens fluenta Iordanis: reuersusque mente in Aegyptum, & desiderans cœnosam ac palustrem regionem, peponesque & cepe, & allia, & cucumeres, ollasque Aegyptiarum carnum, rectissime per Esaiam appellatur calamus fractus: cui qui inniti voluerit, pertundetur manus eius. Qui enim post aduentum domini saluatoris euangelicæ interpretationis spiritum derelinquens, in Iudicæ literæ morte requiescit, istius cuncta opera vulnerantur. Linum quoque fumigans non extinguet: populum de gentibus congregatum, qui extincto legis naturalis ardore, fumi amarissimi, & qui noxius oculis est, tenebrosaque caliginis inuoluebatur erroribus. Quem non solum nō restinxit & redegit in cinerem: sed econtrario de parua scintilla, & pene moriente, maxima suscitauit incēdia: ita vt totus orbis arderet igne domini saluatoris, quem venit mittere super terram, & in omnibus ardere desiderat. Secundum Tropologiam quid nobis videretur de hoc loco, in commentariolis Matthæi breuiter annotauimus. Iste autem qui arundinem quassatam non confregit, & linum fumigans non extinxit: iudicium quoque perduxit ad victoriam, cuius iudicia vera sunt, iustificata in semet ipsis: vt iustificetur in sermonibus suis, & vincat cum iudicatur: & tandiu lumen prædicationis eius in mundo resplendeat, nulliusque conteratur & vincatur insidiis, donec ponat in terra iudicium: & impleatur illud quod scriptum est: Fiat voluntas tua, sicut in celo & in terra. Et in nomine eius gentes sperabunt: siue in lege eius sperabunt insulæ. Quomodo enim insulæ turbine flatuque ventorum, & crebris tempestatibus feriuntur quidem, sed non subuertuntur, in exemplum euangelicæ domus, quæ supra petram robusta mole fundata est: ita & Ecclesiæ quæ sperant in lege & in nomine domini saluatoris, loquuntur per Esaiam: Ego ciuitas firma, ciuitas quæ non oppugnatur.

Quæstio tertia.

Quem sensum habeat, quod in euangelista Matthæo scriptum est: Si quis vult venire post me, abneget semetipsū. Quæ est sui abnegatio: aut quomodo qui sequitur saluatorem, se ipsum abnegat? De quo in tertio commentariorū eiusdem Matthæi libro, ita breuiter loquutus sum: Qui deponit veterem hominem cum operibus suis, negat se ipsum, dicens: Viuo autem iam non ego, viuit vero in me Christus: tollitque crucem suam & mundo crucifigitur. Cui autem mundus crucifixus est, sequitur dominum crucifixum. Quibus nunc addere possumus: postquam ostendit discipulis quod oporteret eum ire Hierusalem, & multa pati à sacerdotibus & scribis, & principibus sacerdotum & occidi, assumens eum Petrus, cœpit increpare & dicere: Absit à te domine, non erit tibi hoc. Qui conuersus, dicit Petro: Vade post me satana, scandalum es mihi: quia nō sapi

quæ

Osec. 11.

Psal. 67.

L

Lucæ. 11.

Esaiæ. 43.

Psal. 18.

Psal. 50.

Esaiæ. 49.

Matt. 6.

Esaiæ. 11.

Esaiæ. 42.

I

Matt. 7.

& Lucæ. 6.

M

Ioan. 1.

Matt. 16.

Psal. 71.

Ioan. 5.

Galat. 2.

Ephes. 4.

Gal. 3. & 6.

Psal. 44.

Matt. 7.

Matt. 16.

A quæ dei sunt, sed quæ hominum. Humano quippe timore perterritus, passionem domini formidabat. Et quomodo, audiens multa eum pati & occidi, timebat: sic audiens, & tertia die resurget, gaudere debuerat, & tristitiam passionis, resurrectionis gloria mitigare. Vnde illo pro timore correpto, loquebatur ad omnes discipulos: siue conuocauit turbam cum discipulis suis, ut Marcus posuit: aut (iuxta Lucam) dicebat ad cunctos: Si quis vult post me venire, abneget semetipsum: & tollat crucem suam, & sequatur me. Cuius exhortationis hic sensus est: Non est delicata in deum & secreta confessio. Qui in me credit, debet suum sanguinem fundere. Qui enim perdiderit animam suam in presenti, lucrificet eam in futuro. Quotidie credens in Christum, tollit crucem suam, & negat seipsum. Qui impudicus fuit, versus ad castitatem, temperantia luxuriam negat. Qui formidolosus & timidus, assumpto robore fortitudinis, priorem se esse nescit. Iniquus si sequatur iustitiam, negat iniquitatem. Stultus si Christum confiteatur dei virtutem & dei sapientiam, negat stultitiam.

B Quod scientes, non solum persecutionis tempore, & necessitate martyrii, sed in omni conuersatione, opere, cogitatione, sermone negemus nosmetipsos quod ante fuimus: & confiteamur eos qui in Christo renati sumus. Idcirco enim dominus crucifixus est, ut & nos qui credimus in eum, & peccato mortui sumus, crucifigamur cum ipso: dicamusque quod apostolus Paulus docuit: Cum Christo crucifixus sum. Et: Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce domini nostri Iesu Christi: per quem mihi mundus crucifixus est, & ego mundo. Qui cum Christo crucifixus est, spoliatur principatus & potestates, & triumphet eas in ligno. Vnde & in euangelio secundum Matthæum, in typum eorum qui in domino credituri erant, & se cum illo crucifixuri, Simon Cyrenæus portat crucem eius: quam (iuxta alios euangelistas) prior ipse portauit.

Quæstio quarta.

Quid vult significare, quod in eodem Matthæo scriptum est: Væ prægnantibus & nutrientibus in illis diebus. Et: Orate ne fiat fuga vestra hyeme vel sabbato. Quod ex superioribus pendere manifestum est. Cum enim euangelium

C Christi cunctis gentibus fuerit prædicatum, & venerit consummatio, viderintque abominationem desolationis, quæ dicta est à Daniele propheta, stantem in loco sancto: tunc præcipitur his qui in Iudæa sunt, ut fugiant ad montes: & qui in tecto, ne descendant tollere aliquid de domo sua: & qui in agro, ne reuertantur auferre tunicam suam. De quibus in commentariis eiusdem Matthæi plenius diximus. Statimque coniungitur: Væ prægnantibus & nutrientibus in illis diebus. In quibus diebus: quando abominatio desolationis steterit in loco sancto. Quod quidem iuxta literam de aduentu antichristi prædicari, nulli dubium est: quando persecutionis magnitudo compellit fugere, & graues vteri paruulique lactantes fugam retardant: Licet quidam Titus & Vespasiani aduersus Iudæos, & præcipue Hierusalem obsidionem pugnamque significari velint. Hyemem quoque & sabbatum, sic interpretantur, ne eo tempore fugere compellantur: quando duritia frigoris in agris, & in desertis locis, fugientes latere non patitur: & obseruatio sabbati, aut præuaricatores facit, si fugiant: aut hostium gladiis subiacerent, si sabbati ocium & præcepta seruauerint. Nos autem audientes dominum saluatorem, ut qui in Iudæa sunt, ad montana con-

Tomus tertius.

fugiant: ipsi quoque oculos leuamus ad montes: de quibus scriptum est: Leuavi oculos meos in montes, unde veniet auxilium mihi. Et in alio loco: Fundamenta eius in montibus sanctis. Et: Motes in circuitu eius, & dominus in circuitu populi sui. Et: Non potest latere ciuitas super montem posita: & discalcemus nos pelle literæ, nudisque pedibus cum Moyse ascendentes montem Sina, dicamus: Transiens videbo visionem hanc magnam: ut possimus intelligere prægnantes animas, quæ de semine doctrinarum & sermonis dei, initia fidei conceperunt, & dicunt cum Esaia: A timore tuo domine concepimus & parturimus & peperimus spiritum salutis tuæ; quem fecisti super terram. Sicut enim semina paulatim formantur in vteris: & tandiu non reputatur homo, donec elementa confusa, suas imagines membræque suscipiant: ita sensus ratione conceptus, nisi in opera proruperit, adhuc in ventre retinetur: & cito abortio perit, cum viderit abominationem desolationis stantem in ecclesia, & satanam transfigurari in angelum lucis. De istiusmodi fœtibus Paulus loquitur, dicens: Filioli mei, quos iterum parturio, donec Christus formetur in vobis. Has ego reor iuxta mysticos intellectus esse mulieres: de quibus idem Apostolus scribit: Mulier seducta in transgressionem facta est. Saluabitur autem per filiorum generationem, si permanserint in fide & charitate & sanctitate cum pudicitia. Quæ si de sermone diuino aliquando generarit, necesse est quæ generata sunt crescere: & primum accipere lac infantia, donec perueniant ad solidum cibum, & ad maturam ætatem plenitudinis Christi. Omnis enim qui lacte alitur, imperitus est in ratione iustitiæ. Paruulus enim est. Hæc igitur animæ quæ necdum pepererunt, siue quæ necdum potuerunt quæ generata sunt alere: cum viderint sermonem hæreticum stantem in ecclesia, cito scandalizantur & pereunt: & in tempestate atque persecutionibus permanere non possunt, præsertim si ocium habuerint bonorum operum, & non ambulauerint in via, quæ Christus est. De hac abominatione hæreticæ perturbationis doctrine dicebat apostolus, quod homo iniquitatis & aduersarius eleuet se contra omne quod dicitur deus & religio, ita ut audeat stare in templo dei, & ostendere se quod ipse sit tanquam deus: cuius aduentus secundum operationem satanæ: & ea quæ concepta sunt facit perire abortio: & quæ sunt nata, ad pueritiam & ad perfectam ætatem peruenire non posse. Quamobrem orandus est dominus, ne in exordio fidei & crescentis ætatis oriatur hyems: de qua scriptum est: Hyems transit, imber abiit sibi, ne ocio torpeamus: sed imminente naufragio, suscitemus dormientem dominum, atque dicamus: Præceptor salua nos, perimus.

Quæstio quinta.

Quid sibi velit, quod scriptum est in euangelio secundum Lucam: Et non receperunt eum: quoniam facies eius erat obfirmata vadens in Hierusalem. Festinans dominus pergere in Hierusalem, ut complerentur dies assumptionis eius, & pascha celebraret: de quo dixerat: Desiderio desideravi hoc pascha comedere vobiscum antequam patiar: & bibere calicem, de quo ait: Calicem quem dedit mihi pater, non bibam illum: omnemque doctrinam suam patibulo roboraret: iuxta illud quod scriptum est: Cum exaltatus fuero à terra, omnia traham ad meipsum obfirmavit faciem suam, ut iret Hierusalem. Obfirmatio enim & fortitudine opus est ad passionem sponte prope-

g iij ranti.

Luc. 9.

Matt. 10.

1. Cor. 1.

Gala. 7.

Colof. 2.

Matt. 24.

Ibidem.

Marc. 13.

Psal. 120.

Psal. 86.

Psal. 124.

Matt. 5.

Exod. 3.

Esaia. 26.

Exod. 21.

Thomieldid.

E

Dant. 9. &

Matt. 24.

& Mar. 13.

2. Cor. 11.

Galat. 4.

1. Tim. 4.

1. Co. 3.

Ephes. 4.

Ioan. 14.

F

2. Thes. 2.

Canf. 2.

Matt. 8.

Luc. 9.

Luc. 22.

Ioan. 18.

Ioan. 12.

Ezech. 1. ranti. Vnde & Ezechieli, cui dixerat deus: Fili hominis
 G in medio scorpionum tu habitas, & ne timeas eos: ob-
 Eze. 3. & 4. firmamini, inquit, faciem tuam, & dedi faciem tuam aeneam,
 & frontem tuam ferream: ut si forsitan surrexisset contra
 eum malleus vniuersae terrae: quasi incus durissima
 Hierc. 50. resisteret, malleumque contereret, de quo scriptum est:
 Luc. 9. Quomodo contractus est & contritus est malleus vni-
 uersae terrae? Et misit nuncios, id est, angelos ante faciem
 suam. Iustum enim erat, ut dei filio angeli ministrarent.
 Siue angelos apostolos vocat: quia & Ioannes praecur-
 Malac. 3. sor domini, angelus appellatus est. Cumque ingressi essent
 & Matt. 11. vicum Samariae, ut praepararent ei, non susceperunt il-
 lum: quia facies eius erat vadens in Hierusalem. Hostili
 inter se Samaritani atque Iudaei discordant odio: & cum
 omnes oderint gentes, proprio contra se furore bac-
 chantur, dum vtrique de legis possessione contendunt:
 & intantum se mutuo persequuntur, ut postquam Iu-
 daei de Babylonia sunt reuersi, aedificationem templi Sa-
 maritani semper impederint. Cumque vellent & ipsi cum
 i. Esdr. 4. eis aedificare templum, responderunt Iudaei: Non licet
 nobis & vobis aedificare domum domini. Denique pro-
 H summa iniuria pharisaei exprobrabant domino: Nonne
 Ioan. 8. daemonium habes, & Samaritanus es? Et in parabola
 Luc. 10. de Hierusalem descendens Hiericho, Samaritanus
 ponitur pro signo atque miraculo, quod malus bene-
 Ioan. 4. fecerit: & ad puteum Samaritanae scriptum est: Non enim
 coituntur Samaritani Iudaeis. Videntes ergo Samaritanae
 dominum Hierusalem pergere, id est, ad hostes suos, quod
 audierant a discipulis eius qui ad paradium hospitium
 venerant, Iudaeum esse cognoscunt: & quasi Iudaeum atque
 alienum, & cum qui ad inimicos pergeret, suscipere noluerunt.
 Quamquam & alia nobis subiiciatur intelligentia, quod
 voluntatis domini fuerit, non suscipi a Samaritis, quia
 festinabat ire Hierusalem: ibique pati, & sanguinem
 fundere: ne occupatus susceptione Samaritica, & doctrina
 gentis illius, passionis differret diem, ad quam venerat
 sustinendam. Vnde dicit & in alio loco: Non veni nisi ad
 Matt. 15. oves perditas domus Israel. Et apostolis praecipit: Ciuitates
 Mat. 10. Samaritanorum non intrabitis, volens tollere omnem occa-
 sionem persecutionis Iudaicae: ne postea dicerent, cruci-
 fiximus eum, quia se inimicis nostris & hostibus iun-
 I xerat. Facies igitur eius erat pergens Hierusalem. Et
 idcirco iuxta aliam intelligentiam, non receperunt eum
 Samaritanae: quia festinabat ingredi Hierusalem. Ut au-
 tem eum non reciperent, fuit dominicae voluntatis.
 Denique apostoli in lege versati, in qua tantum iustitiam
 nouerant, oculum pro oculo, dentem pro dente, vlcis-
 ci fieri nituntur iniuriam: & imitari Eliam, ad cuius
 Leuit. 24. vocem ¹² duos pentecotarchos militum ignis absum-
 & Deut. 29. pserat: dicuntque ad dominum: Vis, dicimus, ut ignis de-
 4. Reg. 1. scendat de caelo, & consumat eos? Pulchre, vis (in-
 Luc. 9. quiunt) dicimus: nam & Elias dixerat: Si homo dei
 4. Reg. 1. sum, ignis descendat de caelo super vos. Ergo ut apo-
 stolorum sermo efficientiam habeat, voluntatis est do-
 mini. Nisi enim ille iusserit, frustra dicunt apostoli, ut
 ignis descendat super eos: & quodammodo verbis aliis
 hoc loquuntur. Si ad serui Eliae iniuriam ignis descendit
 de caelo, & non Samaritas, sed Iudaeos consumpsit
 incendium: quanto magis ad contemptum filij dei, in
 Ioa. 12. impios Samaritas debet flamma saeuire? E regione
 dominus, qui non ad iudicandum venerat, sed ad saluandum:
 non in potestate, sed in humilitate: non in patris gloria,
 sed in hominis vilitate: increpat eos, quod non meminerint
 doctrinae suae, & bonitatis eu-

gelicae, in qua dixerat: Qui te percusserit in maxillam, K
 praebe ei & alteram. Et Diligite inimicos vestros. Matt. 5.
 Luc. 6.

Quaestio sexta.

Alteram de euangelio Lucae quaestiuicula pro-
 posuisti: quis sit villicus iniquitatis, qui domini
 voce laudatus est. Cuius cum vellem scire rationem, &
 de quo fonte processerit, reuolui volumen euangelicum,
 & inter caetera reperi, quod appropinquans saluatori
 publicanis & peccatoribus, ut audirent eum, murmurabant
 pharisaei & scribae, dicentes: Quare iste peccatores
 suscipit, & comedit cum eis? Luc. 15.
 Qui locutus est eis parabolam centum ouium, & vni-
 perditae: quae inuenta pastoris humeris reportata est. Et
 cur esset proposita, statim intulit: Dico vobis, sic erit
 gaudium in caelo super vno peccatore poenitentiam a-
 gente, magis quam super nonagintanovem iustis, qui non
 habent opus poenitentiae. Aliam quoque parabolam
 decem drachmarum vniuersae perditae & repertae cum
 proposuisset, simili eam fine compleuit. Sic dico vobis,
 gaudium erit coram angelis dei super vno peccatore
 poenitentiam agente. Tertiam quoque parabolam proposuit,
 hominis habentis duos filios, & diuidentis inter eos
 substantiam. Cumque minor facultatibus perditis egere
 coepisset, & comedere siliquas, porcorum, cibum, reuer-
 sus ad patrem, susceptus ab eo est. Frater quoque inuidens
 senior, patris voce correptus est, quod latari debuerit
 & gaudere, quia frater eius mortuus fuerat, & reuixit:
 perditus erat, & inuentus est. Has tres parabolas contra
 pharisaeos & scribas loquutus est, qui nolebant recipere
 poenitentiam peccatorum, & publicanorum salutem.
 Dicebat autem, inquit, & ad discipulos suos: haud
 dubium, quin parabolam, sicut prius ad scribas & pharisaeos:
 qua parabola ad clementiam discipulos hortaretur, &
 aliis diceret verbis: Dimittite, & dimittetur vobis:
 ut in oratione dominica libera fronte poscatis:
 Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus
 debitoribus nostris. Quae est ergo parabola ad clementiam
 discipulos cohortantis: Homo quidam erat diues, qui
 habebat villicum siue dispensatorem: ¹³ hoc enim
 δικονόμος significat. Villicus autem proprie villegubernator
 est: vnde & a villa villicus nomen accepit. δικονόμος
 autem tam pecuniae, quam frugum & omnium quae
 dominus possidet dispensator est. Vnde & ¹⁴ δικονομικός
 Xenophontis pulcherrimus liber est, qui non gubernationem
 villae, sed dispensationem vniuersae domus (Tullio
 interpretante) significat. Iste igitur dispensator
 accusatus est ad dominum suum, quod dissiparet
 substantiam eius. Quo vocato dixit: Quid hoc audio
 de te? Redde rationem dispensationis tuae: neque enim
 vltra, mea poteris dispensare. Qui dixit intra
 semetipsum: Quid faciam, quia dominus meus aufert
 a me dispensationem? Fodere non valeo, mendicare
 erubescio. Scio quid faciam, ut quando sublata
 mihi fuerit dispensatio, suscipiant me in domos suas.
 Vocauit itaque singulos debitores domini sui, & dixit
 primo: Quantum debes domino meo? Qui dixit ei:
¹⁵ Centum batos olei. Ait illi: Tolle cautionem tuam,
 & sedes cito, scribe quinquaginta. Deinde ad alium
 locutus est, Tu autem quantum debes? At ille respondit:
 Centum coros tritici. Dixitque ei: Tolle cautionem
 tuam, & scribe octoginta. Et laudauit dominus villicum,
 siue dispensatorem iniquitatis, quod prudenter fecerit:
 quia filij seculi huius prudentiores sunt filiis lucis
 in generatione sua. Et ego dico vobis, facite vobis
 amicos de iniquo mammona: ut quando defeceritis,
 recipiant vos in

K
 Matt. 5.
 Luc. 6.

Ibidem.

Luc. 15.

L

Luc. 16.

Matt. 6.

Ibidem.

Villicus.
 Oeconomus.

M

A vos in æterna tabernacula. Qui fidelis est in paruo, & in multis fidelis est. Qui in minimo iniquus est, & in multis iniquus erit. Si ergo in iniquo mammona fideles non fuistis, quod verum est quis credet vobis: Et si in alieno fideles non fuistis, quod vestrum est quis dabit vobis? Nemo seruus potest duobus dominis seruire: aut enim vnum habebit odio, & alterum diligit: aut vnum audiet, & alterum contemnet. Non potestis deo seruire & mammonæ. Audiebant autem hæc omnia pharisæi, qui erant auari, & subsannabant illum. Totum parabola huius textum posui, vt non nobis intelligentiam aliunde quæramus, & in parabola certas nitamur inuenire personas, sed interpretemur eam quasi parabolam, hoc est, similitudinem, quæ ab eo vocatur, quod alteri *ἄλλοθεν*, hoc est assimilatur, & quasi umbra præuium veritatis est. Si ergo dispensator iniqui mammonæ, domini voce laudatur, quod de re iniqua sibi iustitiã præpararit: & passus dispendia dominus, laudat dispensatoris prudentiam, quod aduersus dominum quidem fraudulentem, sed pro se prudenter egerit: quanto magis Christus qui nullum damnum sustinere potest, & pronus est ad clementiam, laudabit discipulos suos, si in eos qui credituri sibi sunt, misericordes fuerint: Denique post parabolam intulit: Et ego vobis dico, facite vobis amicos de iniquo mammona. Mammona autem, non Hebræorum, sed Syrorum lingua, diuitiã nuncupantur, quod de iniquitate collectæ sint. Si ergo iniquitas bene dispensata vertitur in iustitiam: quanto magis sermo diuinus, in quo nulla est iniquitas, qui & Apostolis creditus est, si bene fuerit dispensatus, dispensatores suos leuabit in cælum? Quamobrem sequitur: Qui fidelis est in minimo, hoc est, in carnalibus: & in multis fidelis erit: hoc est, in spiritualibus. Qui autem in paruo iniquus est, vt non det fratribus aduertendum, quod à deo pro omnibus est creatum: iste & in spirituali pecunia diuidenda iniquus erit: vt non pro necessitate, sed pro personis doctrinam domini diuidat. Si autem, inquit, carnales diuitias quæ labuntur, non bene dispensatis, veras æternasque diuitias doctrinæ dei, quis credet vobis? Et si in his quæ aliena sunt (alienum autem est à nobis omne quod seculi est) infideles fuistis, ea quæ vestra sunt, & propriè deputata homini, quis vobis credere poterit? Vnde corripit auaritiã, & dicit eum qui amat pecuniam, deum amare non posse. Igitur & Apostolis si velint amare deum, pecunias esse contemnendas. Vnde scribæ & pharisæi qui erant auari, aduersum se dictã intelligentes parabolam, subsannabant eum: carnalia, vt certa & præsentia, spiritualibus ac futuris, & quasi incertis præponentes. Theophilus Antiochenæ Ecclesiæ septimus post Petrum Apostolum episcopus, qui quatuor Euangelistarum in vnum opus dicta compingens, ingenij sui nobis monumenta dimisit: hæc super hac parabola in suis commentariis est loquutus: Diues qui habebat villicum, siue dispensatorem, deus omnipotens est, quo nihil est ditius. Huius dispensator est Paulus, qui ad pedes Gamalielis sacras literas didicit, & legem dei susceperat dispensandam. Qui cum cœpisset credentes in Christo persequi, ligare, occidere, & omnem domini sui dissipare substantiã, correptus à domino est: Saule, Saule, quid me persequeris? Durum est tibi contra stimulum calcitrare. Dixitque in corde suo: Quid faciam? Quia qui magister fui, & villicus, cogor esse discipulus & operarius. Fodere non valeo. Omnia enim mandata legis quæ terre incubabant, cerno destructa: & legem atque prophe-

tas vsque ad Ioannem baptistam esse finitos. Mendicare erubescio, vt qui doctor fueram Iudæorum, cogar à gentibus & à discipulo Anania, salutis ac fidei mendicare doctrinã. Faciam igitur quod mihi vtile esse intelligo: vt postquam proiectus fuero de villicatione mea, recipiant me Christiani in domos suas. Cœpitque eos qui prius versabantur in lege, & sic in Christum crediderant, ne arbitrarentur se in lege iustificandos, docere legem abolitam, prophetas præterisse, & quæ antea pro lucro fuerat, reputare in stercorea. Vocauit itaque duos de pluribus debitoribus. Primum, qui debebat centum batos olei, eos videlicet qui fuerant ex gentibus congregati, & magna indigebant misericordia dei: & de centenariio numero (qui plenus est atque perfectus) fecit eos scribere quinquagenarium, qui propriè penitentium est, iuxta iubilæum & illam in euangelio parabolam, in qua alteri quingenti, alteri quinquaginta denarij dimittuntur. Secundum autem vocauit populum Iudæorum, qui tritico mandatorum dei nutritus erat, & debebat ei centenarium numerum & cœgit, vt de centum octoginta faceret, id est, crederet in domini resurrectione, quæ octauæ diei numero continetur, & de octo completur decadibus: vt de sabbato legis transfret ad primam sabbati. Ob hanc causam à domino prædicatur, quod bene fecerit: & pro salute sua in euangelij clementiam de legis austeritate mutatus sit. Quod si quæseris, quare vocetur villicus iniquitatis, in lege, quæ dei est: Iniquus erat villicus, qui bene quidem offerebat, sed non bene diuidebat: credens in patrem, sed filium persequens: habens deum omnipotentem, sed spiritum sanctum negans. Prudentior itaque fuit Paulus Apostolus in transgressione legis filiis quondam lucis, qui in legis obseruatione versati, Christum qui dei patris verum lumen est, perdiderunt. Ambrosius Mediolanensis episcopus quid de hoc loco senserit, in commentariis eius legere poteris. Origenis & Didymi in hanc parabolam explanationem inuenire non potui: & vtrum abolita sit temporum vetustate, an ipsi non scripserint, incertum habeo. Mihi iuxta priorem interpretationem hoc videtur, quod de iniquo mammona debeamus nobis amicos facere, non quoslibet pauperes, sed eos qui nos possint recipere in domos suas, & in æterna tabernacula: vt cum eis parua præbuerimus, recipiamus ab illis magna: & dantes aliena, nostra suscipiamus: & seminemus in benedictione, vt metamus benedictionem. Qui enim parcem seminauerit, parcem & metet.

Quæstio septima.

Quo sensu accipiendū sit, quod in epistola legimus ad Romanos: Vix enim pro iusto quis moritur. Nam pro bono forsitan quis audeat mori. Duæ hæreses ex occasione huius testimonij, quod non intelligunt, diuerso quidem errore, sed pari impietate blasphemant. Marcion enim qui iustum deum & creatorem legis facit & prophetarum: bonum autem euangeliorum & Apostolorum, cuius vult esse filium Christum, duos introducit deos: alterum iustum, & alterum bonum. Et pro iusto asserit, vel nullos, vel paucos oppetisse mortem. Pro bono autem, id est Christo, innumerabiles martyres extitisse. Porro Arius iustum ad Christum refert, de quo dictum est: Deus iudicium tuum regi da, & iustitiam tuam filio regis. Et ipse de se in euangelio: Non enim pater iudicat quenquam, sed omne iudicium dedit filio. Et: Ego sicut audio, sic iudico. Bo-

Gco. Bonum autem deum patrem, de quo ipse filius confitetur: Quid me dicis bonum: Nemo est bonus, nisi vnus deus pater. Cumq; hucusque blasphemiae suae deuios calles potuerit inuenire, in consequentibus impingit & corrui. Quomodo enim pro patre quis audeat mori, & pro filio vix moritur, cum propter nome Christi, tatus martyrum sanguis effusus sit: Qui igitur simpliciter hunc exponit locum, hoc potest dicere, quod in veteri lege, in qua iustitia est, vix pauci inuenti sunt, qui suum fuderint sanguinem. In nouo autem instrumento, in quo bonitas est atque clementia, innumera- biles extiterunt martyres. Sed ex eo quod posuit, forsitan quis etiam audeat mori, & pendulo gradu sententiam temperauit, inueniri posse nonnullos qui audeat mori pro euangelio, ostendit non sic accipiendum, sed ex superioribus & inferioribus sensum loci huius debere tractari. Dicens enim Paulus se gloriari in tribulationibus: quia tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem: probatio vero spem, spes autem non confundit, quae ex eo certam habeat promissionem, quia charitas dei diffusa est in cordibus nostris, **H** per spiritum sanctum qui datus est nobis: secundum illud quod deus dixerat per prophetam: Effundam de spiritu meo super omnem carnem, miratur bonitatem Christi, quod pro impiis & infirmis & peccatoribus mori voluerit, & mori opportuno tempore: de quo ipse dicit: Tempore opportuno exaudiui te, & in die salutis auxiliatus sum tui. Et rursus: Ecce nunc tempus acceptabile, ecce dies salutis. Quando omnes peccauerunt, simul inutiles facti sunt, non fuit qui faceret bonum, non fuit vsque ad vnum. Incredibilis ergo bonitas, & clementia inaudita, mori pro impiis. Vix enim pro iusto aliquem & bono suum sanguinem fundere, metu mortis cuncta terrente. Nam inueniri interdum potest, vt aliquis pro re iusta & bona audeat mori. Charitas autem dei, quam habuit in nobis, hinc maxime comprobatur, quod cum adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est, & sublata est de terra vita eius, & pro iniquitatibus populi ductus est ad mortem, & portauit peccata nostra, & tradita est in mortem anima illius, & cum iniquis deputatus est: vt nos impios & infirmos & peccatores, pios & robustos & iustos faceret. Nonnulli ita interpretantur: Si ille pro nobis impiis mortuus est & peccatoribus, quanto magis nos absque dubitatione pro iusto & bono Christo debemus occumbere: Iustum autem & bonum non putemus esse diuersum, nec aliquam proprie significare personam, sed absolute iustam rem & bonam, pro qua difficulter, sed interdum aliquis inueniri potest, qui suum sanguinem fundat.

Quaestio octaua.

Quid sibi velit quod ad Romanos scribit Apostolus: Occasione accepta, peccatum per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam. Ponamus totum testimonium & singula Christi auxilio disseretes, quid nobis videat, simpliciter indicemus: non praedicates tuo sensui, quid velis intelligere, sed nostram sententiam breuiter explicantes. Quid ergo dicemus: Lex peccatum est? Absit. Sed peccatum non cognoui, nisi per legem. Nam concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret, non concupisces. Occasione autem accepta, peccatum per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam. Sine lege enim peccatum mortuum erat. Ego autem viuebam a-

liquando sine lege: sed vbi venit mandatum, peccatum **K** reuixit. Ego autem mortuus sum, & inuentum est mihi mandatum quod erat ad vitam, hoc esse ad mortem. Peccatum enim occasione accepta per mandatum, seduxit me, & per illud occidit. Itaque lex quidem sancta & mandatum sanctum, & iustum & bonum. ¹⁷ Quod ergo bonum est, mihi mors est? Absit. Sed vt peccatum appareat peccatum, per bonum mihi operatum est mortem: vt fiat supra modum peccans peccatum per mandatum. Scimus enim, quia lex spiritalis est: ego autem carnalis sum, venundatus sub peccato. Quod enim operor, ignoro. Non enim quod volo, hoc ago: sed quod odi, illud facio. Si autem quod nolo, hoc facio, consentio legi quia bona est. Nunc autem iam non ego operor illud, sed quod habitat in me, peccatum. Scio enim quod non habitat in me, hoc est, in carne mea, bonum. Velle enim adiacet mihi, perficere autem bonum, non inuenio. Non enim quod volo, facio bonum: sed quod nolo malum, hoc ago. Si autem quod nolo, hoc facio: iam non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum. Inuenio igitur legem volenti mihi facere bonum: quia mihi malum adiacet. Condelector enim legi dei secundum **L** interiorem hominem. Video autem aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis meae, & captiuum me ducentem in lege peccati, quae est in membris meis. Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratia deo per Iesum Christum dominum nostrum. Quomodo medicina non est causa mortis, si ostendat venena mortifera: licet his mali homines abutantur ad mortem: & vel se interficiant, vel insidiantur inimicis: sic lex data est, vt peccatorum venena monstret: & hominem male libertate sua abutentem, qui prius ferebatur improvidus, & per praecipitia labebatur: freno legis retineat, & compositis doceat incedere gressibus: ita vt seruiamus in nouitate spiritus, & non in vetustate literae, id est, viuamus sub praeccepto, qui prius in modum brutorum animalium dicebamus: Manducemus & bibamus, cras enim moriemur. ¹⁸ Quod si subintrate lege (quae docet quid facere, & prohibet quid non facere debeamus) vitio nostro & incontinentia feramur contra scita legalia: videtur lex causa esse peccati: quae dum prohibet concupiscentiam, quodammodo eam inflamare cognoscitur. **M** Secularis apud Graecos sententia est: Quicquid licet, minus desideratur. Ergo e contrario, quicquid non licet, fomentum accipit desiderij. Vnde & Tullius de parricidarum supplicij apud Athenienses Solonem scripsisse negat, ne non tam prohibere, quam commonere videretur. Igitur lex apud contemptores & legum praeccepta calcantes, videtur esse occasio delictorum: dum prohibendo quod non vult fieri, ligat eos vinculis mandatorum: qui prius absque lege peccantes, non tenebantur criminibus. Haec diximus, legem quae per Moysen data est, intelligentes. Verum quia in consequentibus scriptum est: Lex dei, & lex carnis atque membrorum, quae pugnat aduersus legem mentis nostrae, & captiuos nos ducit in lege peccati, simulque quatuor leges contra se dimicantes in vno loco scriptas esse cognosco: non abs re arbitrari: si requiram quot genera legis in scripturis sanctis esse memorentur. Dicitur lex, quae per Moysen data est, secundum illud quod scriptum est ad Galatas: Quotquot enim ex operibus legis sunt, sub maledictio sunt. Scriptum est enim: Maledictus omnis qui non permanet in omnibus quae scripta sunt in libro legis, vt faciat ea. Et rursus in eadem epistola: Lex propter prauarica-

Ioan. 5
Matth. 19
& Mar. 10
& Luc. 18

Roma. 5

Ibidem.

Iohel. 2
Esaie. 49

2. Cor. 6
Roma. 3

Esaie. 53.
Ibidem.

Luc. 22

Roma. 7

Ibidem.

1. Cor. 15

M

Cur apud
Graecos de
parricidio
lex non data.

Gal. 2. 3. & 4

Galat. 3.
Deut. 21. &
Galat. 3

A uaricationes posita est, donec veniret semē cui repro-
missum est, disposita per angelos in manu mediatoris.
Galat. 3. Et iterū: Itaque lex pēdagogus noster fuit in Christo,
vt ex fide iustificemur. Postquā autem venit fides,
nequaquam vltra sub pēdagogo sumus. Omnes e-
nim filij dei estis per fidem, quæ est in Christo Iesu. Hi-
storia quoque quæ præcepta non continet, sed quid fa-
ctum sit, refert, ab Apostolo lex appellatur. Dicite mi-
hi, inquit, qui sub lege vultis esse, legem non legistis?
Galat. 4. Scriptum est enim, quia Abraham duos filios habuit,
vnum de ancilla, & alterum de libera. Sed qui ex ancil-
la, secundum carnem natus est: qui autem de libera, per
repromissionem. Sed & psalmi lex appellatur: vt com-
pleretur sermo qui in lege eorum scriptus est: Quia o-
dio habuerūt me gratis. Esaiæ quoque prophetiam, le-
gem Apostolus vocat: In lege scriptum est: quoniam
in aliis linguis, & aliis labijs loquar populo huic: & nec
sic me exaudient, dicit dominus: quod iuxta Hebrai-
cum & Aquilam in Esaiæ scriptum reperi. Appella-
tur etiam lex, mystica scripturarum intelligentia: Sci-
mus quia lex spiritalis est. Et extra hæc omnia, natura-
lem legem scriptam in cordibus nostris, idem Apo-
stolus docet. Cum enim gentes quæ legem non habēt,
naturaliter ea quæ legis sunt faciunt: isti legem nō ha-
bentes, ipsi sibi sunt lex: qui indicant opus legis scriptū
in cordibus suis, testimonium perhibente illis consci-
entia. Ista lex quæ in corde scribitur, omnes continet
nationes: & nullus hominum est, qui hanc legem ne-
sciat. Vnde omnis mundus sub peccato, & vniuersi ho-
mines præuaricatores legis sunt: & idcirco iustum iu-
diciū dei est, scribentis in corde humani generis:
Quod tibi fieri nolueris, alteri ne feceris. Quis enim
ignoret homicidium, adulterium, furtum, & omnem
concupiscentiam esse malum: ex eo, quod sibi ea nolit
fieri: Si enim mala esse nesciret, nequaquam doleret si-
bi esse illata. Per hanc naturalem legem, & Cain cogno-
uit peccatum suum, dicens: Maior est causa mea, quā
vt dimittar. Et Adam & Eua cognouerunt peccatum
suum, & propterea absconditi sunt sub ligno vitæ. Pha-
rao quoque antequam lex daretur per Moysen, stimu-
latus lege naturæ, sua crimina confitetur, & dicit: Do-
minus iustus, ego autem & populus meus impij. Hanc
legem nescit pueritia, ignorat infantia, & peccans abs-
que mandato, non tenetur lege peccati. Maledicit pa-
tri & matri, & parentes verberat: & quia necdum ac-
cepit legem sapientiæ, mortuum est in eo peccatum:
Cum autem mandatum venerit, hoc est tempus intel-
ligentiæ appetentis bona, & vitantis mala: tunc incipit
peccatum reuiuiscere, & ille mori, reusq; esse peccati.
Atque ita fit, vt tempus intelligentiæ quo dei manda-
ta cognoscimus, vt perueniamus ad vitam, operetur
in nobis mortem: si agamus negligentius, & occasio
sapientiæ seducat nos atque supplātet, & ducat ad mor-
tem. Non quod intelligentia peccatum sit (Lex enim in-
telligentiæ, sancta & iusta & bona est) sed per intelligē-
tiam peccatorum atque virtutum mihi peccatum na-
scitur, quod priusquam intelligerē, peccatum esse non
noueram. Atque ita factum est, vt quod mihi pro bo-
no datum est: meo vitio mutetur in malum, & vt¹⁹ hy-
perbolicè dicam, nouoq; verbo vtar ad explicandum
sensum meum: peccatum, quod priusquam haberem
intelligentiam, absque peccato erat, per præuaricatio-
nem mandati incipiat mihi esse peccantius peccatum.
Prius quæramus quæ sit ista concupiscentia, de qua lex
dicit: Non concupisces. Alij putant illud esse manda-

tum, quod in decalogo scriptum est: Non concupisces
rem proximi tui. Nos autem per concupiscentiam om-
nes peturbationes animæ significatas putamus, quibus
mœremus & gaudemus, timemus & concupiscimus. Et
hoc Apostolus vas electionis: cuius corpus templum
erat spiritus sancti, & qui dicebat: An experimentum
quæritis eius qui in me loquitur Christus? Et in alio lo-
co: Christus nos redemit: Et iterum: Viuo autem iam
non ego, viuit verò in me Christus: non de se loquitur,
sed de eo, qui vult post peccata agere pœnitentiā:
& sub persona sua, fragilitatem describit conditionis
humanæ: quæ duorum hominum, interioris & exte-
rioris pugnantium inter se bella perpetitur. Interior ho-
mo consentit, & scriptæ & naturali legi, quod bona sit,
& sancta & iusta, & spiritalis. Exterior, ego, inquit,
carnalis sum: venundatus sub peccato. Quod enim o-
peror nescio, & non quod volo hoc ago, sed quod odi.
Si autē exterior facit quod non vult, & operatur quod
odit, ostendit bonum esse mandatum, & non se opera-
ri quod est malum, sed habitans in sua carne peccatū:
hoc est vitia corporis, & desideria voluptatis, quæ pro-
pter posteros & Iobolem insita est humanis corporib⁹:
& si fines fuerit egressa, vertitur in peccatū. Se vnus-
quisque consideret, & accusator sui, tractet incenti-
ua vitiorum: quomodo & in sermone & in cogita-
tione, & in calore corporis sæpe loquatur & cogitet &
patiatur, quod non vult: nolo dicere faciat, ne sanctos
viros videar accusare, de quibus scriptum est: Erat ille
homo verus & immaculatus, iustus dei cultor, re-
cedens ab omni opere malo. Et de Zacharia, & Heli-
zabet: Erant iusti ambo in conspectu dei: ambulantes
in omnibus mandatis & iustificationibus domini abs-
que querela. Et præceptum est Apostolis: Estote per-
fecti, sicut pater vester cœlestis perfectus est. Nun-
quam autem hoc Apostolis imperaret, nisi sciret ho-
minem posse esse perfectum. Nisi fortè hoc dicamus,
quod recedens ab omni malo, emendationem signifi-
cet, & de erroribus pueritiæ, & de vitiis lasciuientis æ-
tatis, transitum ad correctionē atque virtutes, iustitiā
quoq; quæ in Zacharia & Helizabeth prædicatur, foris
esse: concupiscentiam verò quæ nunc habitare in mem-
bris nostris dicitur, versari intrinsecus. Sed & Apo-
stolis non pueris præcipitur, verum iam ætatis robustæ,
vt assumant perfectionem, quam & nos confitemur in
ætate esse perfecta. Nec hæc dicentes adulamur vitiis,
sed auctoritatem sequimur scripturarum, quod nullus
homo sit absque peccato, sed conclusit deus omnes sub
peccato: vt omnium misereatur: absque eo solo, qui
peccatum non fecit, nec inuentus est dolus in ore eius.
Vnde & per Solomonem dicitur: quod serpentis ve-
stigia non inueniantur in petra. Et ipse de se dominus:
Ecce, inquit, venit princeps mūdi huius: & nihil in me
inuenit, id est, sui operis, suiq; vestigij. Ob hanc causam
iubetur nobis, ne exprobremus homini reuertenti à pec-
catis suis, & ne abominemur Aegyptium: quia & ipsi
quondam in Aegypto fuimus: & de luto ac lateribus
Pharaoni ciuitates extruximus, & quia captiui ducti su-
mus in Babylonem lege peccati: quod in membris no-
stris morabatur. Cumq; videretur extrema desperatio,
imò aperta confessio, omnem hominē diaboli laqueis
irretiri, cōuersus in se Apostolus, imò homo sub cuius
persona Apostolus loquitur: agit gratias saluatori, q̄
redemptus sit sanguine eius, & sordes in baptismo de-
posuerit, & nouum Christi assumpserit vestimentum:
& mortuo veteri homine, natus sit homo nou⁹, qui di-
cat:

D
Exo. 10. &
Deut. 5

Acto 9
1. Cor. 13

Galat. 3
Galat. 1

Roma. 7

E

Job. 1

Luc. 1

Matth. 5

Roma. 11. &
Galat. 3
Esaiæ. 53

Proverb. 30

Iohan. 14

Deut. 23

Cor. 15

Cur apud
tracos de
arricidio
x nō data.

il. 2. 3. & 4

lat. 3.
ut. 21. &
lat. 3

Roma.7 **G** cat: Miser ego homo quis me liberabit de corpore mortis huius: 10. Gratias ago deo per Iesum Christum dominum nostrum, qui me de corpore mortis liberauit. Quod si cui non videtur sub persona sua hoc Apostolus de aliis dicere: exponat, quomodo Daniël, quē iustum fuisse nouimus, quasi de se dicat, cum pro aliis deprecatur: Peccauimus, iniquē fecimus, iniuste gessimus, impiē egimus, & recessimus ac declinauimus à mādatis & iudiciis tuis, & non audiuimus seruos tuos prophetas: qui locuti sunt in nomine tuo ad reges nostros & principes & patres, & ad omnem populum terrā: Tibi domine iustitia, nobis autem confusio. Illud quoque quod in tricesimo primo psalmo dicitur: Peccatum meum cognitum tibi feci, & iniquitatem meā non abscondi: Dixi confitebor aduersum me iniustitiā meam domino, & tu remisisti impietate peccati mei. Pro hac orabit ad te omnis sanctus in tēpore opportuno, nō David & iusto viro: & (vt simpliciter loquar) propheta, cuius verba narrātur, sed peccatori cōgruit. Cumq; iustus sub persona pœnitentis talia profudisset, à deo meretur audire: Intelligere te faciam, & docebo te in via hac qua ambulabis, confirmabo super te oculos meos. In tricesimo quoque septimo psalmo: cuius titulus est: In commemorationē: vt doceat nos semper peccatorum nostrorum memores esse debere, & agere pœnitentiam, tale quid legimus: Non est pax oculus meis à facie peccatorū meorum. Quoniā iniquitates meae eleuate sunt super caput meū, quasi onus graue grauatae sunt super me. Corruptae sunt & putruerūt cicatrices meae, à facie insipientiā meae. Afflictus sum & curuatus sum, vsque ad finem. Totus hic apostoli locus, & in superioribus, & in consequentibus, imò omnis epistola eius ad Romanos, nimis obscuritatibus inuoluta est: & si voluero cuncta disserere, nequaquam mihi vnus liber, sed magna & multa erunt scribenda volumina.

Quaestio nona.

Roma.9 **Q**uare apostolus Paulus in eadē ad Romanos scribit epistola: Optabā ego ipse anathema esse à Christo, pro fratribus meis ac propinquis iuxta carnē, qui sunt Israëlita, quorum adoptio & gloria, & testamenta, & legislatio, & cultus, & repromissiones: quorum patres, & ex quibus est Christus iuxta carnem: qui est super omnia deus benedictus in secula, amen. Reuera valida quaestio, quomodo apostolus qui suprā dixerat: Quis nos separabit à charitate Christi, tribulatio, an angustia, an persecutio, an fames, an nuditas, an periculū, an gladius? Et rursus: Cōfido autem, quia neque mors, neque vita, neque angeli, neque principatus, neque praesentia, neque futura, neque fortitudo, neque excelsa, neq; profundū, neque alia creatura, poterit nos separare à charitate dei: quam habemus in Christo Iesu domino nostro: nunc sub iureiurando confirmet, & dicat: Veritatem dico in Christo Iesu, non mentior, testimonium mihi perhibete conscientia mea in spiritu sancto, quoniam tristitia est mihi magna & cōtinuus dolor cordi meo. Optabam enim anathema esse à Christo pro fratribus meis & propinquis iuxta carnem: & reliqua. Si enim in deum tantae est charitatis: vt nec metu mortis, nec spe vitæ, nec persecutione, nec fame, nec nuditate, nec periculo, nec gladio, possit separari à charitate eius: & si angeli quoque & potestates, & vel praesentia, vel futura, & omnes caelorum fortitudines, & ex-

celsa pariter ac profunda, & vniuersa simul creatura ei K ingruat, quod nequaquam potest fieri: tamen non separetur à charitate dei, quam habet in Christū Iesum, quae est ista tanta mutatio, imò inaudita prudentia: vt pro charitate Christi, nolit habere Christum? Et ne ei forsitan non credamus, iurat & confirmat in Christo, & conscientiae suae testem inuocat spiritum sanctum: se habere tristitiam, non leuem ac fortuitā, sed magnam & incredibilem: & habere dolorem in corde, non qui ad horam pungat & transeat, sed qui iugiter in corde permaneat. Quò tendit ista tristitia? Ad quid proficit incessabilis dolor? Optat anathema esse à Christo & perire, vt alij salui fiant. Sed si consideremus Moyse vocē rogantis deum pro populo Iudæorum, atque dicentis: Si dimittis eis peccatum suum, dimitte: si autem non vis, dele me de libro tuo quem scripsisti: perspiciemus eundem & Moyse & Pauli erga creditum sibi gregem affectum. Pastor enim bonus, ponit animam suam pro ouibus. Mercenarius autē cum viderit lupum venientē fugit, quia non sunt eius oues. Et hoc ipsum est dicere, optabam anathema esse à Christo: & dele me de libro tuo quem scripsisti. Qui enim delentur de libro viuētium, & cum iustis nō scribuntur, anathema fiunt à domino. Simulq; cerne Apostolum quantae charitatis in Christum sit: vt pro illo cupiat mori, & solus perire: dummodo omne in illum credat hominū genus. Perire autem, non in perpetuum, sed impraesentiarū. Qui enim perdidit animam suam pro Christo, saluam eam facit. Vnde & de quadragesimo tertio psalmo assumit exemplum: Quoniam propter te mortificamur tota die, reputati sumus vt oues occisionis. Vult ergo Apostolus perire in carne, vt alij saluentur in spiritu: suū sanguinem fundere, vt multorum animae conseruentur. Quòd autem anathema interdum occisionem sonet, multis veteris instrumenti testimoniis probari potest. Et ne leuem putemus esse tristitiam, & modicam causam doloris: iungit & dicit: Pro fratribus meis & propinquis iuxta carnem. Quando propinquos appellat & fratres iuxta carnem: in spiritu à se ostendit alienos. Quorum est, inquit, adoptio, quae 21 significantius Græcè dicitur υιοθεσία, de quibus quondam dominus loquebatur: Filius primogenitus meus Israël: Et, filios genui & exaltaui: Nunc dicit: Filij alieni mentiti sunt mihi: Et quorum gloria, vt de cunctis gentibus eligerentur in peculiarem populum dei: Et quorum testamenta, vnum in litera, alterum in spiritu: vt qui prius in carne seruierant cerimoniis legis abolitae: postea seruirent in spiritu mandatis euangelij sempiterni: Et legislatio ad vtrunque respondet, & noui & veteris instrumenti: Et cultus, id est vera religio: & repromissiones: vt quicquid repromissum est patribus, completur in filiis: Et (quod omnibus maius est) ex quibus Christus de Maria genitus virgine. Et vt sciremus quis iste sit Christus, causas doloris sui vno sermone cōprehendit, qui est super omnia deus benedictus in secula, amē. Et iste tātus ac talis, ab eis nō recipitur, de quorū stirpe generatus est. Et nihilominus laudat iudicij veritate: ne sentētia dei, in propinquos & fratres suos displicere videat, & vel austerior esse, vel nimia. In quib⁹ igitur tāta fuerūt bona, dolet cur nūc tanta mala sint.

Quaestio decima.

Quid velit intelligi, quod idem Apostolus scribit ad Colossenses: 22 Nemo vos superet volēs in humilitate mentis & religione angelorum,

2. Cor. 11

Acto. 22

Exod. 32

Ioan. 10.

Math. 16

M
Esaie. 1.
Psal. 17

1. Cor. 11
& Eph. 1
& 4. & 5
& Colof. 1

Ioan. 18

1. Cor. 15

Eph. 4

Alorum, quæ non vidit, ambulans frustra inflatus sensu carnis suæ, & non tenens caput, ex quo totum corpus per nexus, & coniunctiones subministratum & coniunctum crescit in augmentum dei, & reliqua. Illud quod crebrò diximus: Etsi imperitus sermone, nõ tamen scientia: nequaquam Paulum de humilitate, sed de conscientia veritate dixisse, etiam nunc approbamus. Profundos enim & reconditos sensus lingua non explicat. Et cum ipse sentiat quid loquatur: in alienas aures puro nõ potest transferre sermone. Quem cum in vernacula lingua habeat disertissimum: quippe Hebraus ex Hebrais: & eruditus ad pedes Gamalielis, viri in lege doctissimi, seipsum interpretari cupiens inuoluitur. Si autem in Græca lingua hoc ei accidit, quæ nutritus²³ in Tarso Ciliciæ à parua ætate imbiberat: quid de Latinis dicendum est: qui verbum de verbo exprimere conantes obscuriores faciunt eius sententias: & veluti herbis crescentibus, frugum strangulant vbertatem?²⁴ Conabimur itaque *ἡραφρασικῶς* sensus ei⁹ euoluere, & tricas implicati eloquij, suo ordini reddere atque iuncturæ: vt simplici stamine verborum fila decurrant: puroq; subtegmine, apostolici sermonis textura succrescat. Nemo vos superet, id est, nemo aduersum vos brabiũ accipiat: hoc enim Græcè dicitur, *καταβραβεύτω*, quando quis in certamine positus,²⁵ iniquitate agnothetæ, vel insidiis magistrorum, *ἡραβῆσθαι* & palmã sibi debitam perdit. Multaq; sunt verba, quibus iuxta morem vrbs & prouinciæ suæ familiaris Apostolus vtitur: E quibus (exempli gratia) pauca ponenda sunt. Mihi autem parum est iudicari²⁶ ab humana die: hoc est *ἀπὸ ἀνθρώπων ἡμέρας*. Et humanum dico, hoc est *ἀνθρώπων λέγω*. Et, *ὃν κατενάγκασα ὑμᾶς*: hoc est non grauau vos: & quod nunc dicitur, *μηδὲ ἐγὼ ὑμᾶς καταβραβεύτω*, id est, nullus brauium accipiat aduersum vos. Quibus & aliis multis verbisvque hodie vtuntur Cilices. Nec hoc miremur in Apostolo, si vtatur eius linguæ consuetudine, in qua natus est & nutritus, cum Virgilius alter Homerus apud nos, patriæ suæ sequens consuetudinem,²⁹ sceleratum frigus appellet. Nemo ergo vos superet ac deuincat, volens humilitatem literæ sequi, & angelorum religionē atq; culturam: vt non seruiatis spirituali intelligentiæ, sed exemplaribus futurorum, quæ nec ipse vidit, qui vos superare desiderat, siue audiuit³⁰ (vtrunque enim habetur in Græco) præsertim cum tumens ambulet, & incedat inflatus, mentisq; superbiam, gestu corporis præferat: hoc enim significat *ἐμβατεύω*. Frustra autē inflatur & tumet sensu carnis suæ, carnaliter cuncta intelligens, & traditionum Iudaicarum deliramenta perquirens, & non tenens caput omnium scripturarum, illud de quo scriptum est: Caput viri Christus est. Caput autem ac principium totius corporis, eorumq; qui credunt, & omnis intelligentiæ spiritualis. Ex quo capite corpus ecclesiæ per suas compages atque iuncturas, vitalem doctrinæ cœlestis accipit succum: vt omnia paulatim membra vegetentur, & per occultos venarum meatus, fundatur defecatus sanguis ciborum, & ministretur atque succrescat, imò teneatur temperantia corporis, vt de fonte capitis, rigati artus crescāt in perfectionem dei, & impleatur saluatoris oratio: Pater volo, vt sicut ego & tu vnum sumus, sic & isti in nobis vnum sint: vt postquam nos Christus tradiderit patri, sit deus omnia in omnibus. Tale quid & in verbis, & in sensibus, & in genere locutiõis obscurissimè scribit ad Ephesios: Veritatem autem loquentes in chari-

tate, crescamus in illo per omnia, qui est caput Christus, ex quo totum corpus compactum & connexum per omnem iuncturam subministrationis, secundum operationem in mensuram vniuscuiusque mēbri, augmentum corporis facit in ædificationem sui in charitate. Super quo & in commentariis eiusdem epistolæ plenius diximus. Loquitur autem vniuersa contra eos, qui credentes ex Iudæis in dominum saluatorem, Iudaicas ceremonias obseruare cupiebant. Super qua re & in Actis Apostolorum non parua quæstio concitata est. Vnde & supra Paulus ait, de his qui magistros legis esse se iactant: Nemo vos iudicet in cibo & potu, quasi alia munda sint, alia immunda: aut in parte diei festi, vt alios dies festos putent, alios non festos. Nobis enim qui in Christum credimus resurgentem, iugis & æterna festiuitas est. Aut in parte neomeniæ, hoc est Kalendarum & mensis noui: quando decrescens luna finitur, & noctis vmbra tegitur. Christianorum enim lumen æternum est, & semper Solis iustitiæ radiis illustratur. Aut in parte sabbatorum, vt non faciant serui- le opus, & onera non portent: quia nos sumus Christi libertate donati, & onera peccatorum portare desuimus. Hæc, inquit, omnia vmbra sunt futurorum, & imagines venturæ felicitatis: vt in quibus Iudæi hæsitant iuxta literam, & tenentur in terra: nos iuxta spiritum transeamus ad Christum, qui ad distinctionem vmbra- rum, nunc corpus appellatur. Quomodo enim in corpore veritas est, & in corporis vmbra mendaciũ: sic in spirituali intelligentia mundus omnis cibus & potus, & tota festiuitas, & perpetuæ Kalendæ, & æterna requies expectanda est. Quærimus quid dicere voluerit, in humilitate & religione angelorum, aut quem sensum habeat. Ex quo dominus locutus est ad discipulos: Surgite, eamus hinc: & relinquetur vobis domus vestra deserta: & locus in quo dominus crucifixus est, spiritualiter Aegyptus vocatur & Sodoma: omnis Iudaicarum obseruationum cultura destructa est: & quascunque offerunt victimas, non deo offerunt, sed angelis refugis & spiritibus immundis. Nec mirum, si hoc post passionem domini faciant: cum per Amos quoq; prophetam dicatur ad eos: Nunquid hostias & victimas obtulistis mihi quadraginta annis in deserto domus Israël, & assumpsistis tabernaculum Moloch, & sidus dei vestri Rempha, figuras quas fecistis, vt adoretis eas? Quod plenius in cõcione Iudaica Stephanus martyr exponens, & reuoluens historiam veterem, sic locutus est: Et vitulum fecerunt in diebus illis, & obtulerunt hostias idolo, & latabantur in operibus manuum suarum. Conuersus autem deus, tradidit eos, vt colerent militiam cœli: sicut scriptum est in libro prophetarum. Militia autem cœli, non tantum Sol appellatur, & luna, & astra rutilantia, sed & omnis angelica multitudo, eorumq; exercitus, qui Hebraicè appellatur sabaoth, id est virtutum siue exercituum. Vnde & in euangelio iuxta Lucam legimus: Et subito facta est cum angelo multitudo militiæ cœlestis, laudantium deum & dicentium: Gloria in altissimis deo: & in terra pax hominibus, bonæ voluntatis. Facit enim deus angelos suos spiritus, & ministros suos ignem vrentem. Et vt sciamus semper eos qui colebant idola, licet in templo hostias viderentur offerre, non deo eas obtulisse, sed angelis, per Ezechiel plenius discimus: Dedi eis iustificationes non bonas, & præcepta non bona. Nõ enim sanguinem hircorum, aut taurorum quærit deus, sed sacrificium deo est spiritus contribulatus, cor contri-

Colof. 2

E

Marc. & Ioan. 14
Match. 23
& Luc. 13.

Amos. 5

F

Acto. 7

Luc. 2
Psal. 103.

Ezech. 20

Psal. 50

2. Cor. 11

Acto. 22

1. Cor. 11
& Ephe. 1
& 4. & 5
& Colof. 1

Ioan. 18

1. Cor. 15

Ephe. 4

G tum & humiliatum deus nō despicit. Et propterea qui
³² vitulum fecerant in Horeb, & coluerant sidus dei
 Rempha: de quo in propheta Amos plenius disserui-
 mus: adorauerunt figuras, quas ipsi fecerunt: & tradi-
 dit eos deus, vt seruirent militiae cœli: quæ nunc ab A-
 postolo dicitur religio angelorum. ³³ Pro humilitate
 in Græco ταπεινοφροσύνη legitur, id est humilitas men-
 tis, siue sensus. Verè enim humilis sensus & miseranda
 superstitio, deum credere hircorum atque taurorum
 sanguine delectari, & nidore thymiamatis, quem sæpe
 homines declinamus. Quòd autem sequitur: Si mor-
 tui estis cum Christo, ab elementis mundi: quid adhuc
 tanquam viuentes in mundo decernitis? ne tetigeritis
 neque gustaueritis, neque cōtrectaueritis, quæ sunt o-
 mnia in interitum ipso vsu, secundum præcepta & do-
 ctrinas hominum, quæ sunt rationem quidem habetia
 sapientiae, in superstitione & humilitate, & ad nō par-
 cendum corpori: non in honore aliquo ad saturitatem
 carnis: hunc nobis habere sensum videtur. Curramus
 per singula, & obscuritatem sensuum atque verborum,
 Christo referante, pandamus. Si baptizati estis in Chri-
 sto, & cum Christo in baptismate consepulti: mortui
 autem ab elementis mundi: cur mecum non dicitis,
 Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce domini nostri
 Iesu Christi: per quæ mihi mūdus crucifixus est, & ego
 mundo: nec audistis dominum dicentem ad patrem:
 De mundo non sunt: sicut & ego non sum de mundo:
 & mundus odit eos, quoniam non sunt de mundo, si-
 cut & ego non sum de mundo: sed ecōtrariò quasi vi-
 uentes in mundo decernitis, ne tetigeritis corpus ho-
 minis mortui, nec vestimentum, nec scabellum in quo
 sederit mulier menstruata: neque gustaueritis carnem
 suillam, & leporum & ³⁴ sepiarum, & loliginum, mu-
 renæ & anguilla, & vniuersorum piscium, qui squamas
 & pennulas non habent: quæ omnia in corruptionem
 & interitum sunt ipso vsu, & stercore digeruntur: Esca
 enim ventri, & venter escis: & omne quod intrat per
 os, non coinquinat hominem, sed ea quæ de nobis ex-
 eunt. Secundum præcepta, inquit, & doctrinas hominū:
 secundum illud quod Esaias loquitur: Populus hic la-
 biis me honorat, cor autem eorum longè est à me. Fru-
 stra autem colunt me, docentes doctrinas hominum
 & præcepta. Vnde & dominus corripit pharisæos, di-
 cens: Irritum fecistis mandatum dei, vt traditiones
 vestras statueretis. De^o enim dixit: Honora patrem &
 matrem: & qui maledixerit patri vel matri, morte mo-
 riatur. Vos autem dicitis, quicumque dixerit patri vel
 matri, munus quòdcunque est ex me, tibi proderit: &
 non honorificauit patrem suum aut matrè: & reliqua.
 Quibus infert: Et irritum fecistis mādatum dei, pro-
 pter traditiones vestras. Quantæ traditiones pharisæo-
 rum sint ³⁵ quas hodie vocat δυνεῖσταις, & quàm ani-
 les fabulæ, euoluere nequeo. Neque enim libri patitur
 magnitudo: & pleraque tam turpia sunt, vt erubescam
 dicere. Dicam tamen vnum in ignominiam gentis ini-
 micæ. Præpositos habet synagogis sapiētissimos quos-
 que, fædo operi delegatos, vt sanguinem virginis siue
 menstruatæ, mundum vel immundum, si oculis discer-
 nere non potuerint, gustu prælibent. † Præterea quia
 iussum est, vt diebus sabbatorum sedeat vnusquisque
 in domo sua, & non egrediatur, neque ambulet de lo-
 co in quo habitat: si quando eos iuxta literam cœperi-
 mus artare: vt non iaceant, non ambulent, non stent,
 sed tantum sedeant, si velint præcepta seruare: solent
 respondere & dicere, Rab, akiba, & Simeon & Hille,

Coloss. 2

Galat. 6

Ioan. 15. & 17

Leui. 11. &
Deut. 14
1. Cor. 6
Matt. 15. &
Marc. 7

Esaiæ. 29.

Math. 15

Exod. 21
& Leui. 20

Iudæorum
obseruatio-
nes.

† probent.
Leuit. 23
& 25. &
Deut. 5.

magistri nostri tradiderunt nobis, vt bis mille pedes K
 ambulemus in sabbato: & cætera istiusmodi, doctrinas
 hominum præferentes doctrinæ dei: Non quòd dica-
 mus sedendū semper esse in sabbato, & de loco in quo
 quis fuerit occupatus non recedendum, sed quòd id
 quod impossibile legis est, in quo infirmatur per car-
 nē, spirituali obseruatione complendum sit. Sequi-
 tur: Quæ sunt ³⁶ rationem quidem habentia sapien-
 tiæ. Hoc loco, quidem, coniunctio superflua est: quod
 in plerisque locis propter imperitiam artis gram-
 maticæ Apostolum fecisse, repperim⁹. Neque enim sequi-
 tur, sed, vel alia coniunctio: quæ solet ei præpositioni,
 vbi quidem positum fuerit respondere. Videtur igitur
 obseruationes Iudaicæ apud imperitos, & vilem plebe-
 culam, imaginem habere rationis, humanæq; sapiētiae.
 Vnde & doctores eorum σοφοὶ hoc est sapientes vocā-
 tur. Et si quando certis diebus traditiones suas expo-
 nunt, discipulis suis solēt dicere, ³⁷ οἱ σοφοὶ δυνεῖσταις
 id est, sapientes docent traditiones. ³⁸ Pro superstitio-
 ne in Græco εἰδελθησκεια positum est: hoc est, falsa re-
 ligio: & pro humilitate ταπεινοφροσύνη, quæ magis vir-
 tutem solet sonare, quàm vitiū. Sed hic ταπεινοφροσύνη,
 sic est intelligendum, quòd humilia sentiāt atque ter-
 rena ³⁹ ἀφ᾽ ἑαυτῶν αὐτῶν σῶματος, cuius nomen latinus
 sermo non explicat, apud nos dicitur, ad non parcen-
 dum corpori. Non parcunt Iudæi corporibus suis in as-
 sumptione ciborum, contemnentes interdum quæ ha-
 bent, & quærentes quæ non habent. Ex qua necessitate
 debilitates interdum & morbos contrahunt. Nec ho-
 norant semetipsos, cū omnia munda sint mundis,
 nihilq; possit esse pollutum, quod cum gratiarū actio-
 ne percipitur: & idcirco à domino sit creatum, vt sa-
 turitate & adimplerione carnis, humanos artus vege-
 tet atque sustentet. Elementa autem mundi, à quibus
 consepulti, imò mortui sumus, lex Moyfi, & omne ve-
 tus instrumentum intelligendum est: quibus quasi ele-
 mentis & religionis exordiis deum discimus. Quo-
 modo enim elementa appellantur literæ, per quas syl-
 labas ac verba coniungimus, & ad texendam orationē
 longa meditatione procedimus: Ars quoque musica
 habet elementa sua: & Geometria ab elementis incipit
 linearum: & dialectica atque medicina ⁴⁰ habent εἰσα-
 γῶγας suas: sic elementis veteris testamenti: vt ad euā-
 gelicam plenitudinem veniat, sancti viri eruditur in-
 fantia. Vnde centesimus decimus octauus psalmus, &
 omnes alij qui literis prænotantur, ⁴¹ per Ethica nos
 ducunt ad theologica: & ab elementis occidentis lite-
 ræ, quæ destruitur, transire faciunt ad spiritum viuifi-
 cantem. Qui ergo mundo & elementis eius mortui su-
 mus, non debemus ea obseruare, quæ mundi sunt: quia
 in altero initium, in altero perfectio est.

Quæstio vndecima.

Q Vid sit quod idem Apostolus ad Thessaloni-
 censes scribit: Nisi discessio venerit primū, ^{2. Thes. 2}
 & reuelatus fuerit homo peccati: & reliqua.
 In prima ad Thessalonicenses epistola
 scripserat: De temporibus autem & momentis, fratres ^{1. Thes. 5}
 non necesse habetis, vt scribam vobis: ipsi enim dili-
 genter scitis, quia dies domini sicut fur in nocte, ita ve-
 niat: Cū enim dixerint, pax & securitas: tunc repen-
 tinus illis instabit interitus, sicut dolor in vtero habē-
 tis, & non effugient. Supra enim ad eos scripserat:
 Hoc vobis dicimus in verbo domini, quia nos qui vi-
 uimus, qui residui sumus: in aduentu domini, non præ-
 uenimus

Rom. 14. &
ad Titu. 1

Elementa

M

1. Thes. 4

Marc. 13
Danic. 9

Marc. 13

Ioan. 14

A ueniamus eos qui dormierunt: quoniam ipse dominus in iussu, & in voce archangeli, & in tuba dei descendet de caelo: & mortui qui in Christo sunt, resurgent primi. Deinde nos qui uiuimus, qui relinquimur, simul rapiemur cum illis in nubibus obuiam domino in aera: & sic semper cum domino erimus. Itaque consolamini inuicem in uerbis istis: Quod audientes Macedones, non intellexerunt, quos tecum uiuentes, Apostolus uocet: & qui dicantur residui, qui cum illo rapiantur in nubibus obuiam domino: sed arbitrati sunt, dum adhuc essent in corpore, & antequam gustarent mortem, Christum in sua maiestate venturum. Quod Apostolus audiens: rogat eos & adiurat per aduentum domini nostri Iesu Christi: ut non cito moueantur: neque per spiritum, neque per sermonem, neque per epistolam, tanquam ab eo scriptam, quasi instet dies domini. Duos autem esse aduentus domini saluatoris, & omnia prophetarum docent volumina, & euangeliorum fides: quod primum in humilitate uenerit, & postea sit venturus in gloria, ipso domino protestante, quae ante consummationem mundi uentura sint, & quomodo uenturus Antichristus, quando loquitur ad Apostolos: Cum uideritis abominationem desolationis, quae dicta est a Daniele propheta, stantem in loco sancto (qui legit intelligat) tunc qui in Iudaea sunt, fugiant ad montes: & qui in tecto, non descendat tollere aliquid de domo sua. Et iterum: Tunc si quis uobis dixerit, ecce hic Christus aut illic: nolite credere. Surgent enim pseudochristi & pseudoprophetae, & dabunt signa magna & prodigia: ita ut in errorem inducantur (si fieri potest) etiam electi. Ecce praedixi uobis. Si ergo dixerint uobis, ecce in deserto est: nolite exire: ecce in penetralibus, nolite credere. Sicut enim fulgur exit ab Oriente, & paret usque in Occidentem: ita erit & aduentus filij hominis. Ac deinde: tunc apparebit signum filij hominis in caelo, & uidebunt filium hominis uenientem in nubibus caeli cum uirtute multa & maiestate. Et mittet angelos suos cum tuba & uoce magna, & congregabunt electos eius a quatuor uentis, a summo caelorum usque ad terminos eorum. Rursumque de Antichristo loquitur ad Iudaeos: Ego ueni in nomine patris mei, & non credidistis mihi. Alius ueniet in nomine suo: illum suscipietis. Igitur Thessalonicensium animos, uel occasio non intellectae epistolae, uel ficta reuelatio, quae per somnium deceperat dormientes, uel aliquorum coniectura, Esaias & Danielis, euangeliorumque uerba de Antichristo praenunciantia, in illud tempus interpretantium mouerat, atque turbauerat: ut in maiestate sua, tunc Christum sperarent esse uenturum. Cui errori medetur Apostolus, & exponit quae ante aduentum Antichristi debeant praestolari: ut cum illa facta uiderint: tunc sciant Antichristum, id est, hominem peccati & filium perditionis, qui aduersatur & extollitur supra omne quod dicitur deus, aut quod colitur: ita ut in templo dei sedeat, esse uenturum, Nisi, inquit, uenerit discessio primum, quod Graece dicitur ⁴² ἀποστασία, ut omnes gentes quae Romano imperio subiacent, recedant ab eis, & reuelatus fuerit, id est, ostensus: quem omnia prophetarum uerba praenunciant, homo peccati, in quo fons omnium peccatorum est: & filius perditionis, id est, diaboli: ipse est enim uniuersorum perditio, qui aduersatur Christo, & ideo uocatur antichristus: & extollitur supra omne quod dicitur deus, ut cunctarum gentium deos, siue probatam omnem & ueram religionem suo calcet pede: & in te-

plo dei, uel Hierosolymis (ut quidam putant) uel in ecclesia (ut uerius arbitramur) sederit, ostendens se tanquam ipse sit Christus & filius dei: Nisi, inquit, fuerit Romanum imperium antea desolatum, & antichristus praecesserit, Christus non ueniet: qui ideo ita uenturus est, ut antichristum destruat. Meministis, ait, quod haec ipsa quae nunc scribo per epistolam: cum apud uos essem, praesenti sermone narrabam: & dicebam uobis, Christum non esse uenturum, nisi praecessisset antichristus. Et nunc quid detineat, scitis. Ut reueletur in suo tempore, hoc est, quae causa sit, ut antichristus in praesentiarum non ueniat, optime nostis. Nec uult aperte dicere Romanum imperium destruendum, quod ipsi qui imperant, aeternum putant. Unde secundum Apocalypsim Ioannis, in fronte ⁴³ purpuratae meretricis, scriptum est nomen blasphemiae, id est, Romae aeternae. Si enim aperte audacterque dixisset, non ueniet antichristus, nisi prius Romanum deleatur imperium: iusta causa persecutionis in orientem tunc ecclesiam cōsurgere uidebatur. Quodque sequitur: Iam enim mysterium operatur iniquitatis, tantum ut qui tenet nunc teneat, donec de medio fiat: & tunc reuelabitur ille iniquus: hunc habet sensum: Multis malis atque peccatis, quibus Nero impurissimus Caesarum mundum premit, antichristi parturitur aduentus: & quod ille operaturus est postea, in isto ex parte completur, tantum ut Romanum imperium, quod nunc uniuersas gentes tenet, recedat, & de medio fiat: & tunc antichristus ueniet, fons iniquitatis: quem dominus Iesus interficiet spiritu oris sui: diuina uidelicet potestate, & suae maiestatis imperio, cuius iussisse, fecisse est, non in exercitus multitudinem, non in robore militum, non in angelorum auxilio: sed statim ut ille aduenerit, interficietur antichristus. Et quomodo tenebrae, solis fugantur aduentu: sic illustratione aduentus sui, eum dominus destruet atque delebit. Cuius opera, satanae sunt opera. Et sicut in Christo plenitudo diuinitatis fuit corporaliter: ita & antichristo omnes erunt fortitudines, & signa & prodigia, sed uniuersa mendacia. Quomodo enim signis dei, quae operabatur per Moysen, Magi suis resistere mendaciis, & uirga Moysi deuorauit uirgas eorum: ita mendacium antichristi, Christi ueritas deuorabit. Seducentur autem eius mendacio qui perditioni sunt praeparati. Et quia tacita quaestio poterat commoueri, cur enim concessit deus omnem eum habere uirtutem, signa atque prodigia, per quae seducatur, si fieri potest, etiam electi dei: solutione praenit quaestio, & quod opponi poterat, antequam opponatur, absoluit. Faciet, inquit, haec omnia non sua uirtute, sed concessione dei, propter Iudaeos: ut qui noluerunt charitatem recipere ueritatis, hoc est spiritum dei per Christum: Quia charitas dei diffusa est in corda credentium: Et ipse dicit: Ego sum ueritas. De quo in psalmis scriptum est: Veritas de terra orta est. Qui ergo charitatem & ueritatem non receperunt, ut saluatore suscepto salui fierent, mittet illis deus non operatorem, sed ipsam operationem: id est, fontem erroris, ut credant mendacio: Quia mendax est ipse, & pater eius. Et siquidem antichristus de uirgine natus esset, & primus uenisset in mundum, poterant Iudaei habere excusationem & dicere, quod putauerint ueritatem, & idcirco mendacium pro ueritate susceperint. Nunc autem ideo iudicandi sunt, imò procul dubio condemandi: quia Christi ueritate contempta, postea mendacium, id est, antichristum suscepturi sunt.

SCHOLIA.

Marc. 13.
Danie. 9.

Marc. 13.

m. 14. &
Titu. 1.

menta.

Ioan. 14.

es. 2.

es. 5.

es. 4.

E
Nero.

Coloss. 4.

Exod. 7.

Roma. 8.
Ioan. 14.
Psalm. 84.

SCHOLIA.

G Ex præfatione.

Vi interpretat. n. f.) Quod Apodemius Græcè sonat peregrinum, à verbo ἀποδημιῶ peregrinor.

Sibor. Siloe.

2 Quæ vadunt cum silentio.) Allusit ad Esaiæ locum, qui est capite septimo. Pro eo quod abiicit populus iste aquas Siloe, quæ vadunt cum silentio. Et in euangelio ad Siloe mittitur cæcus sanandus. 3 Aquas Sihor.) Sihor Hebraicè turbidum sonat, siue turbulentum. Est autem Siloe fonticulus ad radicem montis Sion, nõ perpetuò scateas, sed certis erumpens temporibus, & per saxa decurrens, vt testatur Hieronymus in Esaiam, qui fontem nouerat, vtpote illic habitas. 4 Picra.) Antidoti gen⁹, de quo superius meminimus, πικρά, id est, amara vocatum, quod ex amaribus rebus conficiatur, Vulgus medicorum hodie vocat pigrâ.

Picra.

5 Et mitte in myrrham lignum.) Hic locus haud dubiè deprauius est in omnibus codicibus. Illud verè lectionis vestigium tantum remanet, quod in antiquis inuenio marra, nõ myrrham: legendum est autem, in mara. Siquidem allusit ad historiam, quæ refertur Exodi decimoquinto. Cùm Hebræi venissent ad aquas amaras, nomen impoluerunt loco, Mara, id est, amaritudinem. At Moyses ostendit lignum, quo misso in aquâ, cœpit dulcescere: 6 Senilemque pituitam.) Pituita humor superuacaneus, qui in senibus ob caloris defectum abundat. Vnde sua scripta, quasi diluta minusq; habentia neruorum, pituitam vocat. 7 Iuuenili autoritate.) Legendum est, austeritate: atq; ita quidam habent codices. Senilis oratio pituitam habet, quia diffluit ac dissoluta est. Iuuenilis austera, quod nondum maturuit, & idcirco subacerbum quiddam habet, Trãssatum est à vino & pomis. 8 Nos autem ex Hebræo.) Lege commentarios diuini Hieronymi in Esaiæ caput quadragesimum secundum, vbi citat hunc locum. Locus est apud Matthæum capite duodecimo. Arundinem, inquit, quã

Pituita.

H

Ex secunda quaestione.

fatam. Septuaginta verterunt κάλαμον τετρασάλμου ὀν συντρίψαι, id est, calamum fractum non comminuet. 9 In euangelio secundum Matthæum.) Nam hic non facit mentionem crucis gestatæ ab ipso Iesu, sed tantum à Cyrenæo, qui compulsus eam portauit. 10 Quod homo iniquitatis & aduersarius eleuet se contra omne quod dicitur deus & religio.) Multo rectius hæc vertit Hieronymus, quàm habeat vulgata editio: Qui aduersatur & extollitur, supra omne quod dicitur deus, aut quod colitur. Nam Græca sic habent, ἐπὶ πάντων τὸ λεγόμενον θεῶν ἢ σέβασμα, id est, aduersus omne quod dicitur deus, aut sebasma. σέβασμα autem est cultus deo, aut ei qui maiestatem habet, exhibendus: nonnunquam is cui exhibetur, quod interpret ille circumlocutus est, quod colitur, Hieronymus vertit religio, & ἐπὶ potius aduersus significat, quàm supra. Quamquam plerique Græci codices habent, ἐπὶ πάντα, id est aduersus omnem, vnica mutata litterula, nempe, ὁ in α. 11 Quia facies erat vadens.) Sic Græca habent, ὅτι τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἦν πορευόμενον εἰς Ἱερουσαλὴμ. 12 Duas pentecontadas.) Quidam codices habent duas pentecontadas. Quidam duos pentecontarchos. Vtrunque tolerabile est. Nam πεντηκόνταρχος, significat ducem quinquaginta præfectum, & πεντηκόντας, numerum significat quinquagenarium. Sed pentecontadas magis quadrat cum genitio qui sequitur militum. 13 Hoc enim οἰκονόμος.) Ab, οἶκος domus, & νόμος distribuo, quod dispenset ac distribuat, quæ ad vsum domesticum pertinent. 14 Οἰκονομικὸς ξενόφρωντος.) Extat & Aristotelis lectu dignissimus. 15 Centum cados olei.) Quidam codices rectè habent batos. Batus autem mensuræ genus est, liquidorum duntaxat nempe decima pars cori. Item inferius, primum qui debebat centum batos. 16 Qui bene quidem offerebat.) Ex secundo Geneleos captite, citat iuxta Septuaginta, quorum interpretationem tamen aliàs in hoc loco reicit, vt & superius admonuimus. 17 Quod ergo bonum est.) Quid in hunc locum annotarim, qui volet, legat in annotationibus nostris, quas scripsimus in nouum testamētum. 18 Secularis apud Græcos.) Quam Ouidius sic extulit: Nitimur in vetitum semper, cupimusque negata. nisi significat illud τὸ ἐπὶ θύραις ἰδρῖαι, id est, in foribus aqualem. Cuius prouerbij meminit Aristoteles in rhetoricis, & nos in Chiliadibus nostris explicuimus. 19 Hyperbolicè.) ὑπερβολικῶς, sic loquimur: cùm augen-

Pentacontarchus.

Batus.

8

α

dæ rei gratia, plus dicimus, quàm rei veritas habet, vt clamor sydera pulsabat, de maximo clamore. 20 Gratia dei, per Iesum Christum.) Antiqui codices habent, gratias ago deo, Atque ita legitur in Græcis exemplaribus omnibus, quæ mihi contigit videre. Vnde locum hunc audacter restitui.

21 Significatius Græcè dicitur ὑθεσία.) Nam adoptio nomen est generalius, sed ὑθεσία proprium est adoptioni filiorum, ab ὑός & τίθημι quæ imaginamur aliquem esse filium, & in locum filij substituimus. 22 Nemo vos superet volens.) Vulgata editio habet, nemo vos seducat volens. Paulus his verbis est vsus μηδὲς ὑμᾶς καταβραβεύτω. καταβραβεύω est in accipiendo brabio aliquem circumuenire, sonat quasi dicas, contrapremiare, vt ita docendi causa loquamur, & in tuam iniuriam in alium transferre brabium tibi debitum. Eam enim vim ferè habet προpositio κατά, quoties additur genitiuus: de quo plura diximus in annotationibus. 23 In Tarso Cilicia.) Cilicia pars est Asia, quam Cydnus amnis intersecat, & mons Amanus, cuius metropolis erat Tarsus, vrbs libera, vt testatur Plinius, in qua natus fuit Paulus: loquebantur quidem Græcè, sed corruptius. Idem queritur Origenes, quod Hieronymus. 24 Conabimur itaque παραφρασεύμεθα.) Paraphrasis est liberior translatio, dum quædam mutantes, aut etiam addentes, copiosius ac dilucidius explicamus quod ab aliis dictum est: cuiusmodi est Themistius, Aristotelis, non interpret, sed paraphrastes. 25 Iniquitate agonotheie.) Agon certamen est, τίθημι pono: vnde agonotheies dicitur, qui propositis præmiis inuitat ad certamina, vt apud Homerum Achilles, apud Vergilium Aeneas. 26 Ab humana die. i. ἀπὸ ἀνθρώπινος ἡμέρας.) Sic enim Cilices appellabant iudicium, quod pro tribunalibus agitur, vnde Latini quoque dicunt diem dicere, pro eo quod est vocare in ius. Locus est primæ ad Corinthios capite quarto. 27 ἀνθρώπινον λόγον.) Id est humanum dico, est in epistola ad Romanos, capite sexto. 28 ἐν κατενέγκισα ὑμᾶς.) Id est, non grauavi vos. ναρκῆν, est torquere. καταναρκῆν, est suo ocio grauis esse aliis: quod ferè solent, qui viuunt alieno cibo. Quamquam hoc quoque verbum Hieronymus putat Cilicum esse proprium. 29 Sceleratum frigus.) In Georgicis Vergilius frigus appellat sceleratum, id est, noxium, idque iuxta morem Mantuanæ linguæ. 30 Vtrunque enim habetur.) Quidam codices habebant ἑώρακην: quidam, ἡκουκην. 31 ἐμβατεύων σοβαρός.) Id est, incedens fastuosus. Nam σοβαρός dicitur Græcis, qui vultu & incessu, tumorem animi & arrogantiam præ se ferat, dictum à verbo σοβαίρ, quod alios repellat ac fastidiant. Vnde apparet & σοβαρίτας dictos, quasi sobaritas, quorum fastus etiam prouerbio locum fecit, σοβαρίτης διὰ πλάταιας, id est, Sybarita per plateam. Nam temporè Pauli festo dicitur ἐπισημασθέντες ἐν πλάταιᾳ. Quamquam illud lectorem admonitum velim, σοβαρός hoc loco additum fuisse ab audaculo quopiam, nec esse in Græcis exemplaribus, nec in emendatis Hieronymi: verum ipsum ἐμβατεύων, Græcis significat, quod apud nos incedere: hoc est fastu quodam ingredi, vt regina incedit, reges incedunt. Nos tamen in annotationibus nostris alium sensum retulimus quàm sequitur Hieronymus. 32 Vitulum in Horeb.) De vitulo, legis in Exodo: de Rempha siue Rephpha, lege commentarios diuini Hierony. in quintum caput Amos prophætæ. 33 Pro humilitate in Græco.) Sunt enim Græcæ voces, quæ humilitatè significat, sed diuersa ratione. Etenim ταπεινότης, significat humilitatem rei, vt fortunæ. generis, conditionis, filij. ταπεινοφροσύνη modestiam animi, qua quis seipsum demittit, & de se pusilla sentit, minimumque sibi arrogat. Nostri interpretes hoc non distinguunt. Nam in Magnificat, respexit humilitatè ancillæ suæ ταπεινότης est, non ταπεινοφροσύνη, quasi dicat, respexit me infimam ancillulam. Verum hoc loco Paulus abusus est ea dictione in vitium, quo quis humilia sentit, hoc est terrena non cœlestia, à verbo ταπεινοφροεῖν. 34 Sepiarum & loliginum.) Sepia & loligo pisces sunt, qui succum habent atrum, vnde Persius sepiam pro atramento posuit. 35 Quas hodie δευτερώσας.) Quidam codices habent δευτερονόμους, sed vitiosè, sonat autem Græcè δευτερώσας, quasi dicas fecundationē. Ita vocabant, posteriores traditiones Hebræi

K

9

10

Cilicia.

Paraphrasis

L

Agonotheies.

Diè dicere

σοβαρός.

M

ταπεινοφροσύνη.

Sepia. Loligo.

Superfici

Isagogæ.

Cant. 1

G autem non potueris dicere cum spōsa quæ dixit, vt audias ea quæ dicta sunt sponsæ: festina vel cū sponsi sodalibus fieri. Porro si & illis inferior es; esto cum adolescentulis quæ in sponsæ delitiis commorantur. Hæ quippe in hoc libro fabula pariter & epithalamio sunt personæ, ex quo & gentiles sibi epithalamiū vendicauerunt: & istius generis carmen assumptum est. Epithalamium siquidem Canticum canticorū. Primum sponsa orat: & statim in mediis precib⁹ auditur: videt præsentem sponsum: videt adolescentulas suo comitatu copulatas: deinde respondet ei sponsus: & post sponsi eloquia, dum ille pro eius patitur salute, respondent sodales, donec sponsus sit in recubitu, & à passione confurgat, se quædam sponsæ ornamenta facturos. Verum iam ipsa verba ponenda sunt: in quibus prius vox spōsæ deprecantis auditur. Osculetur me osculo oris sui. Quorum iste est sensus: Quousque sponsus meus mittit oscula per Moysen, mittit oscula per prophetas: iam ipsius cupio ora contingere: ipse veniat, ipse descendat. Orat igitur sponsi patrem & dicit ad eum: Osculetur me osculo oris sui. Et quia talis est vt compleatur super eam propheticum illud, in quo dicitur: Adhuc te loquente dicam, ecce adsum: sponsam sponsi pater exaudit, mittit filium suum. Videns illa eum cuius deprecabatur aduentum, orare desistit: & ad eum cominus loquitur: Quoniam bona vbera tua super vinum: & odor vnguentorum tuorum, super omnia aromata. Spōsus igitur Christus missus à patre, venit vnctus ad sponsam, & dicitur ad eum: Dilexisti iusticiam, & odisti iniquitatem, propterea vnxit te deus deus tuus oleo exultationis, præ participibus tuis. Si me tetigerit spōsus, & ego boni odoris ero, & ego liniar vnguentis, & ad me vsque eius vnguenta peruenient: vt possim cum Apostolo dicere: Christi bonus odor sumus in omni loco. Nos autē cum hæc audimus, adhuc peccatis, vitiisq; foetemus: de quibus propheta pœnitens loquitur: Putruerunt & corruptæ sunt cicatrices meæ, à facie insipientiæ meæ. Peccatum odoris est putidi: virtus spirat vnguenta: quorum typos reperies in Exodo. Inuenies quoque ibi stacten, onycha, galbanen, & reliqua. Hæc quidem ad incensum. Deinde ad opus vnguentarij varia sumuntur vnguenta: in quibus est nardus & stacte. Et deus qui fecit cælū & terram: loquitur ad Moysen, dicens: Ego impleui eos spiritu sapiētiae & intellectus: vt faciant opera artis vnguentariæ. Et vnguentarios deus docet. Hæc si non spiritualiter intelligantur, nōne fabulæ sunt? Nisi aliquid habeant secreti: nōne indigna sunt deo? Necesse est igitur eum qui audire scripturas spiritualiter nouit, aut qui certè non nouit, & desiderat nosse: omni labore contendere, vt non iuxta carnem & sanguinem conuerfetur, quò possit dignus fieri spiritualium secretorum: & vt aliquid audentius dicā: spirituali cupidine vel amore accendatur. Si quidem est & spiritualis amor. Et quomodo est quidam carnalis cibus, & alius spiritualis: & alia carnis potio, alia spiritus: sic est quidam amor carnalis à satana veniens: alius amor spiritus, à deo exordium habens. Et nemo potest duobus amoribus possideri. Si carnis amator es, amorem spiritus non capis. S omnia corporalia despexisti, nō dico carnem aut sanguinem, sed argentum & possessiones, sed ipsam terram, ipsumque cælum: hæc quippe pertransibunt: Si ista omnia contempstisti, & ad nullum horum anima tua obligata est, neque quoquam vitiorum amore retineris, potes amorem capere spiritualem. Ista locuti sumus, quia

euēnit occasio, vt de amore spirituali aliqua dicerem⁹. K Expedi autem nobis Solomonis custodire præceptū, & magis illius, qui per Solomonem loquebatur de sapientia, ita dicens: Ama illam, & seruabit te: circunda illam, & exaltabit te: honora illam, vt te amplectatur. Est quidem spiritualis amplexus: atq; vtinam cōtingat, vt meam sponsam altior sponsi amplexus includat: vt ego quoque possim dicere, quod in eodē libro scriptū est: Sinistra eius sub capite meo, & dextera illius amplexabit me. Osculetur me ergo osculo oris sui. Moris est scripturarum: imperatiuum modum pro optatiuo ponere, vt ibi: Pater noster qui es in cœlis, sanctificetur nomen tuum: pro, vtinam sanctificetur: & nunc in præsentem: Osculetur me osculo oris sui: pro eo quod est, vtinam osculetur. Deinde conspicit sponsum: Venit delibutus vnguentis. Nec aliter ad sponsam poterat venire: nec decebat aliter patrem ad nuptias filium destinare. Variis eum vnxit vnguentis, fecit illum Christum, venit diuersis odoribus spirans, & audit, quia bona vbera tua super vinum. Congruè sermo diuinus, vnam eandemque rem, pro locorum qualitate, diuersis vocabulis nuncupat. Quando hostia offertur in lege, & vult intellectum ostendere, pectusculum separationis affatur. Quando verò recumbit aliquis cum Iesu, & sensuum eius communionem perfruitur, non pectusculum, vt supra, sed pectus alloquitur. Porro cum sponsa loquitur ad sponsum, quia nuptiale carmen inducitur, non pectusculum, vt in sacrificio: non pectus, vt in Ioanne discipulo, sed vbera nominat dicens: Quia bona vbera tua super vinum. Communica vt sponsa cum sensibus sponsi: & scies quia inebriat atque iustificat istiusmodi cogitatus. Quomodo autē calix domini inebrians perquam optimus est: sic vbera sponsi omnia meliora sunt vino, quia bona vbera tua super vinum. In mediis precibus ad sponsum verba conuertit: Et odor vnguentorum tuorum super omnia aromata. Non vino, sed omnibus sponsus venit vnctus vnguentis. Si autem & ad meam animam facta sponsam suam, sponsus venire dignabitur, quam oportet esse formosam, vt illū de cœlo ad se trahat: vt descendere faciat ad terras: vt veniat ad amatā: Quali pulchritudine decoranda est: quali debet amore feruere: vt ea loquatur ad illam, quæ ad perfectam locutus est sponsam: Quia ceruix tua, quia oculi tui, quia genæ tuæ, quia manus tuæ, quia venter tuus, quia humeri tui, quia pedes tui: De quibus, si cōcesserit dominus, disputabim⁹: quomodo sponsæ membra varientur: & singularum partium laus diuersa dicatur: vt post disputationem, etiam ad nostram dici animam similiter laboremus: Bona igitur vbera tua super vinum, & odor vnguentorū tuorum super omnia aromata. Si videris sponsum, tūc intelliges verum esse quod dicitur, quoniam bona vbera tua super vinum, & odor vnguentorum tuorum super omnia aromata. Multi habuerunt aromata. Regina austri detulit aromata Solomoni, & plures alij aromata possederunt: sed habuerit quis quantalibet, nō possunt Christi odoribus comparari: de quibus nunc sponsa ait: Odor vnguentorum tuorum super omnia aromata. Ego arbitror, quia & Moyses habuit aromata, & Aaron, & singuli prophetarum. Verum si videro Christum, & suauitatem vnguentorum eius odoremque percepero: statim sententiam profero, dicens: Odor vnguentorum tuorum super omnia aromata. Oleum effusum nomen tuum. Propheticum sacramentū est. Tantummodo nomen Iesu venit in mundum, & vnguentum

Cant. 1

Psal. 44

2. Cor. 2

Psal. 37

Exod. 35
& 36

Prouerb. 4

Cant. 2
Modus lo-
quēdi scri-
pturæ.

Psal. 22

Cant. 4
& seq.

3. Reg. 10
& 2. Para. 9

Cant. 4

Math. 22
& Marc. 12

Lucæ. 7
& Ioan. 1

Ioan. 12

Marc. 14
Lucæ. 7

Roma. 5

Cant. 6

1. Tim. 4
1. Cor. 9

A vnguentum prædicatur effusum. In euangelio quoque mulier accipiens alabastrum vnguenti nardi pistici preciosi, caput Iesu pedesque perfudit. Obserua diligenter que de duabus super caput effuderit saluatoris. Siquidem peccatrix super pedes: & ea que dicitur non fuisse peccatrix, super caput eius fuisse monstratur. Obserua, inquam, & inuenies in euangelica lectione non fabulas & narrationes ab euangelistis, sed mysteria esse conscripta. Impleta est utique odore vnguenti domus: si quid peccatrix habuit, ad pedes referendum est: & si quid ea que non peccatrix, ad caput. Nec mirum domum fuisse odore completam, cum hoc odore mundus completus sit. Scribitur in eodem loco de Simone leproso & domo eius. Ego puto leprosum, mundi istius esse principem: & hunc leprosum, Simonem nuncupari, cuius domus ad aduentum Christi suauis odore completa sit, agente penitentiam peccatrice & sancta, caput Iesu vnguenti odoribus perfundente. Vnguentum effusum nomen tuum. Quomodo vnguentum quod effusione sua odorem longe lateque dispergit: sic Christi nomen effusum est. In vniuersa terra Christus nominatur, in omni mundo prædicatur dominus. Vnguentum enim effusum nomen eius. Nunc Moysi nomen auditur, quod prius Iudæ tantum claudebatur angustiis. Neque enim Græcorum quisquam meminit eius: neque in vlla gentilitium literarum historia de illo seu cæteris scriptum aliquid inuenimus. Statim ut Iesus radiauit in mundo, eduxit secum legem & prophetas, & verè completum est, vnguentum effusum nomen tuum. Propterea iuuenula dilexerunt te. Quia per spiritum sanctum, charitas dei diffusa est in corda nostra, congruè nomen effusionis inferitur: vnguentum effusum nomen tuum. Hæc dicens sponsa adolescentulas conspicit. Quando illa sponsi patrem rogabat: & ad ipsum sponsum cominus loquebatur, nec dum adolescentula aderant. In mediis verò precibus ingreditur iuuenularum chorus, & sponsa laudatur eloquiis: Propterea iuuenula dilexerunt te, & attraxerunt te. Adolescentuleque respondent: Post te in odore vnguentorum tuorum curremus. Quam pulchrè sponsi pedisequa, necdum fiduciam habent sponsa. Sponsa non post tergum sequitur: sed ingreditur iuncta lateri. Apprehendit dexteram sponsi, & manus eius sponsi dextera continetur. Famula verò ingrediuntur post eam. Sexaginta sunt reginae & octoginta concubinae, & iuuenulae, quarum non est numerus. Vna est columba mea, perfecta mea: vna est matri suæ, vna est ei que concepit illam. Post te ergo in odore vnguentorum tuorum curremus. Cum omni honestate deambulantibus dictum est: post te in odore vnguentorum tuorum curremus, secundum illud: Cursum consummaui. Et illud: Qui in stadio currunt, omnes quidem currunt: vnus autem accipit brabium. Brabium Christus est, & hæc quidem adolescentulae, quas propter amoris exordium foris stare cognoscimus, iuxta illud exemplum: Amicus autem sponsi stans & audiens eum, gaudio gaudet propter vocem sponsi. Tale quiddam & adolescentulae sustinent. Introeunte sponso, forinsecus remanent, sponsa verò speciosa perfecta, sine macula, sine ruga, in sponsi cubiculum, in regium penetral ingressa, reuertitur ad iuuenulas, & nunciat eis, que sola conspexerit, dicitque: Introduxit me rex in cubiculum suum. Non ait, introduxit nos plures in cubiculum suum. Plures foris remanent: in cubiculum sola ingreditur sponsa, vt videat thesauros absconditos & tenebrosos, renunciétque iuuenulis: Introduxit me

Tomustertius.

rex in cubiculum suum. Rursus adolescentula, id est, sponsarum incipientium turba quam plurima: ingressa sponsa cubiculum sponsi: & vidente diuitias viri sui, dum illius præstolantur aduentum, late concinunt: Exultabimus & lætabor in te. Pro sponsa perfectione lætantur. Non est emulatio in virtutibus. Amor iste mundus, amor iste sine vitio est. Exultabimus & lætabor in te: diligemus vbera tua. Illa que maior est, iam tuorum vberum lacte perfruitur, & loquitur exultans: Bona vbera tua super vinum. Ista verò que exultationem & læticiam deferunt: adolescentulae quippe sunt, deferunt charitatem, & dicunt: Exultabimus & lætabor in te: diligemus vbera tua super vinum. Diligemus, inquit, non diligimus. Deinde loquuntur ad sponsam: Aequitas dilexit te. Laudant sponsam, nomen illi aequitatis à propriis virtutibus imponentes. Aequitas dilexit te. Rursum ad adolescentulas sponsa respondet: Nigra sum & speciosa filia Hierusalem, vt tabernacula cedar: vt pelles Solomonis. Ne intueamini me, quia ego sum denigrata, quoniam despexit me sol. Speciosa quidem est: & possumus inuenire quomodo speciosa sit sponsa: quærimus autem quomodo nigra & sine candore sit pulchra. Penitentiam egit à peccatis: speciem ei largita est conuersio, & ideo speciosa cantatur. Quia verò nec dum omni peccatorum sorde purgata: necdum lota est in salute, nigra dicitur: sed in atro colore non permanet. Fit itaque candida, quando ad maiora confurgit: & cum ab humilibus incipit ad alta conscendere: diciturque de ea: Quæ est ista, que ascendit dealbata? Et quo manifestius hoc mysterium describatur, non ait, vt in plerisque codicibus legitur: Innixa super fratruem suum: id est, ἐπισκερτομένη ἐπὶ τὸν ἀδελφὸν ἑαυτῆς, sed ἐπὶ τὸ σῆθος αὐτῶν, id est, super pectus eius recumbens. Significantèrque de anima sponsa & sermone dicitur: super pectus illius recumbens, quia principale ibi cordis est nostri. Vnde à carnalibus recedentes, spiritalia sentire debemus, & intelligere multo melius esse sic amare, quam amare destitit. Ascendit igitur recumbens super pectus fratruem sui: & que nunc in exordio cantici nigra ponitur, in epithalamij fine de ea cantatur: Quæ est ista, que ascendit dealbata? Intelleximus quomodo & nigra & formosa sit sponsa. Si autem & tu non egeris penitentiam: caue ne anima tua nigra dicatur & turpis: & duplici fœditate turperis: nigra propter peccata præterita: turpis propter hoc, quia in eisdem vitiis perseveras. Si verò penitentiam egeris, nigra erit anima tua propter antiqua delicta: propter penitentiam verò habebit aliquid, vt ita dicam, Aethiopici decoris. Et quia semel Aethiopem nominavi, volo testem scripturam super hunc aduocare sermonem. Aaron & Maria murmurant, quia Moyses Aethiopsam habet uxorem. Et nunc Moyses Aethiopsam ducit uxorem. Siquidem lex eius ad hanc nostram Aethiopsam transmigravit. Murmuret Aaron sacerdotium Iudæorum: murmuret & Maria synagoga eorum. Moyses de murmuratione non curat: amat Aethiopsam suam, de qua & alibi dicitur per prophetam: Ab extremis fluminum afferent hostias. Et rursum: Aethiopia præueniet manus eius deo. Pulchrè præueniet. Quomodo enim in euangelio mulier illa que sanguine fluebat, archisynagogi filiam curatione præuenit: sic Aethiopia Israel agrotante sanata est. Illorum delicto, salus gentibus facta est, ad æmulandum eos. Nigra sum & speciosa filia Hierusalem. Et tu ecclesiastica anima ad filias Hierusalem

h ij conuerte

K

Prouerb. 4

Cant. 2
Modus lo-
quendi scri-
pturae.

L

Psal. 22.

Cant. 4
(seq.)Reg. 10
2. Para. 9

ant. 4

Cant. 8

E

Nume. 18

Esaie. 7.
& 42
Psal. 67Matth. 9
& Marc. 5
& Lucæ. 8

Cant. 1

G conuerte sermonem, & dic: Me plus amat sponsus, me magis diligit, quam vos: quæ multæ filia Hierusalẽ. Vos foris statis, & sponsam cubiculũ videtis intrantẽ. Nemo dubitet nigram vocatam esse formosam. Qui nos sumus, vt cognoscamus deum, vt cãtica prædicemus cãtici, vt ab Aethiopiã finibus, vt ab extremo terræ veniremus sapientiam veri audire Solomonis: Et quando saluatoris vox intonantis auditur: Regina Austri veniet in iudicium, & condemnabit homines generationis huius: quia venit à finibus terræ audire sapientiam Solomonis: & ecce plus quam Solomon hic: audi mystica quæ dicantur. Regina Austri venit à finibus terræ, ecclesia: & condemnat homines generationis huius, id est, Iudæos carni & sanguini deditos. Venit à finibus terræ audire sapientiam Solomonis: nõ illius qui in testamẽto veteri prædicatur: sed huius qui in euangelio Solomone maior est. Nigra sum & speciosa filia Hierusalem: nigra velut tabernacula cedar: speciosa vt pelles Solomonis. Ipsa quoq; nomina cum sponsæ decore conueniunt. Aiunt Hebræi cedar interpretari tenebras. Nigra sum ergo vt tabernacula cedar, vt Aethiopes: speciosa, vt pelles Solomonis, quas **H** eo tempore in tabernaculi ornamento composuit, quando templum summo studio & labore fabricatus est. Diues quippe Solomon: & in omni sapientia illius, nemo præcessit illum. Nigra sum & speciosa filia Hierusalem, vt tabernacula cedar, vt pelles Solomonis. Ne intueamini me, quia ego sum denigrata. Satisfecit de nigrore suo: & per pœnitentiam ad meliora conuersa: annunciat se filiabus Israël nigram quidem esse: sed pulchram, secundum quod superius exposuimus, & dicit: ne intueamini me, quia ego sum denigrata. Ne, inquit, admiremini coloris esse me tetri: sol despexit me: pleno quippe radio in me luminis sui fulgor illuxit, vt eius sim calore fuscata. Neque enim vt decuerat, vt solis dignitas expetebat, illius in me lumen accepi. Delicto eorum salus gentibus facta est, & rursus incredulitate gentiũ, scientia Israël. Habes vtrũq; apud Apostolum. Filij matris meæ pugnaverunt aduersum me. Considerandum quomodo sponsa dicat: filij matris meæ pugnarunt aduersum me. Et quando aduersus eam fratrum pugna surrexit? Vide Paulum ecclesiæ persecutorẽ: & intelliges quomodo filius matris eius pugnaverit aduersus eam. Persecutores ecclesiæ egerunt pœnitentiam, & aduersarij eius rursus ad sororis signa conuersi, prædicauerunt fidem, quam antè destruebant. Hoc prophetico spiritu sponsa nunc cãtans, ait: Dimicauerunt in me: posuerunt me custodem in vineis: vineam meam non custodiui. Ego ecclesia ego sponsa, ego sine macula, plurimarum custos sum posita vinearum à filiis matris meæ, qui contra me aliquando pugnaverant. Qua sollicitudine curaque districta, dum plures custodio vineas, vineam meam non seruaui. Intellige hoc de Paulo, & alio quocunque sanctorum, qui pro omnium sit salute sollicitus: & videbis quomodo vineam suam non custodiens, aliorũ vinea custodiat: Quomodo etiam vt alios lucrificat, ipse in quibusdã damna sustineat. Etenim cum fuerit liber ex omnibus, seipsum seruum fecit, vt omnes lucrificeret: Factus sum, inquit, infirmus infirmis, Iudæis Iudæis: his qui sub lege erãt, quasi sub lege, & cætera: dicatque, vineam meam non custodiui. Deinde conspicit sponsum, qui conspectus abscessit. Et frequenter hoc in toto carmine facit, quod nisi quis ipse patiat, non potest intelligere. Sæpe, deus testis est, spon-

Math. 12. &
Lucæ. 11.

Roma. 11

Cant. 1

1. Cor. 9

sum mihi aduẽtare conspexi, & mecum esse quàm plurimum: quo subito recedente, inuenire nõ potui quod quærebam. Rursus igitur desidero eius aduentum, & nonnunquam iterum venit: & cum apparuerit, meisque manibus fuerit comprehensus, rursus elabatur: & cum fuerit elapsus, rursus à me inquiritur: & hoc crebro facit, donec illum vere teneam: & ascendã innixus super fratrualem meum. Adnuncia mihi quem dilexit anima mea, vbi pascis, vbi cubas in meridie. Non quæro alia tẽpora, quando vespere, quando diluculo, quando in solis pascis occubitu: illud tẽpus inquiri, quãdo in florente die, quãdo plena luce in maiestatis tuæ splendore versaris. Annũcia mihi, quẽ dilexit anima mea, vbi pascis, vbi cubas in meridie. Diligẽter obserua vbi meridiem legeris. Apud Ioseph meridiẽ fratres prandium celebrant. Angeli meridiẽ Abraham suscipiuntur hospitio, & cætera istiusmodi. Quare, & inuenies scripturam diuinam, non frustra, seu fortuito, vnumquẽque vsurpare sermonẽ. Quis putas est dignus è nobis, vt ad meridiem vsque perueniat, & videat, vbi pascat, vbi cubet sponsus? Annuncia mihi, quem dilexit anima mea, vbi pascis, vbi cubas in meridie. Nisi enim tu mihi annunciaueris, incipio errabunda iactari: & dum te quæro, in aliorum greges incurro: & quia aliorum erubesco aspectus, faciem meam atq; ora mox contere incipio. Sum quippe sponsa formosa: & aliis nudam faciem meam non ostendo, nisi tibi soli quem iam pridem deosculata sum. Annuncia mihi, quem dilexit anima mea, vbi pascis, vbi cubas in meridie: ne quando fiam sicut cooperta super greges sodalium tuorum. Vt ista non patiar, vt non fiam cooperta, vt ora non contegam, & ad alios vsque perueniens, incipiam forsitan & eos amare quos nescio: idcirco annuncia mihi, vbi te quæram & inueniam in meridie: ne fortè fiam, quasi cooperta super greges sodalium tuorum. Post hæc verba sponsus ei comminatur, & dicit: Aut cognosce temetipsam, quoniam regis es sponsa, & formosa, & à me facta formosa: siquidẽ ego mihi exhibui gloriosam Ecclesiam, non habentem maculam, neq; rugam: aut scito, quia si te nõ cognoueris, & tuam scieris dignitatẽ, patieris hæc quæ sequuntur. Quæ nã ista sunt? Si non cognoueris temetipsam, õ pulchra in mulieribus, egredere tu in vestigiis gregum, & pasce, nõ greges ouium, non agnorum, sed hædos tuos. Statuet quippe oues à dextris, & à sinistris hædos. Si non cognoueris temetipsam, õ pulchra in mulieribus, egredere tu in vestigiis gregum, & pasce hædos tuos in tabernaculis pastorũ. In vestigiis, inquit, pastorũ nouissima fies: non inter oues, sed inter hædos tuos, cũ quibus habitans, non poteris mecũ, id est, cum bono pastore esse. Equitatu meo, in curribus Pharaonis assimilauit te amica mea. Si vis intelligere õ sponsa, quomodo scire te debeas, cognosce cui te cõparauerim: & tunc videbis talem te esse, quæ turpari non debeas, cum tuam speciem cognoueris. Quid est igitur? equitatu meo in curribus Pharaonis assimilauit te. Scio equitem sponsum, propheta dicente: & equitatio eius salus. Assimilata es ergo equitatu meo, in curribus Pharaonis. Quantum differt equitatus meus, qui sum dominus, & demergo in fluctibus Pharaonem, & cristatos eius, & ascensores eius, & equos & currus eius, quantum inquam differt equitatus meus ab equis Pharaonis, tanto melior es omnibus filiabus, tu sponsa, tu ecclesiastica anima, omnibus animabus, quæ non sunt ecclesiasticæ. Igitur si ecclesiastica anima es: omnibus animabus es melior:

Gene. 43
Gene. 18

Ephe. 5

M

Math. 25

Abac. 3

Exod. 14

Gene.

Prouer.
Ephe. 5
Colof.

Gene. 4

Canti. 1

A es melior: si non es melior, non es ecclesiastica. Equitatu meo in curribus Pharaonis assimilavi te proxima mea. Deinde pulchritudinem sponsae, spirituali amore describit, Genae tuae ut turturis. Faciem illius laudat, & genarum rubore perfunditur. Pulchritudo quippe mulierum in genis dicitur esse quam plurima. Ita & nos pulchritudine animae intelligamus in genis. Labia vero eius & linguam, intelligentiam predicemus. Collum tuum ut monile. Ut ornamentum, quod solet virginum collo pedere, & nuncupatur *ἐπισημος*, ita sine hoc decore & tuum ipsum collum est ornamentum. Post haec fit sponsus in recubitu, requieuit ut leo, ut catulus leonis obdormiuit, ut deinceps possit audire: *Quis suscitabit eum? Quo interim dormiente apparent sponsae sponsi sodales angeli: & his eam sermonibus consolantur. Nos tibi aurea ornamenta facere non possumus: non enim tam diuites sumus ut sponsus tuus, qui aureum tibi monile largiatur. Nos similitudine auri faciemus, non enim habemus aurum. Et in hoc quoque latandum est: si similitudines auri, si stigmata faciamus argenti. Similitudines auri faciemus tibi, cum stigmatibus argenti. Verum non omni tempore: sed donec sponsus tuus surgat a cubitu. Cum enim ille surrexerit, ipse tibi aurum, ipse faciet argentum: ipse tuam mentem sensumque decorabit, & eris vere diues in sponsi domo sponsa formosa: cui est gloria in secula seculorum. Amen.*

SECUNDA HOMILIA EX ORIGENE traducta ab eo loco in quo scriptum est: *Nardus mea dedit odorem suum, usque ad eum locum: in quo ait: Quia vox tua suavis & forma tua decora: &c.*

Mnes animae motiones, vniuersitatis conditor deus creauit ad bonum: sed pro usu nostro fit saepe, ut res quae bonae sunt per naturam, dum male his abutimur, nos ad peccata deducant.

Vnus de animae motibus amor est, quo bene utimur ad amandum, si sapientiam amemus & veritatem. Quando vero amor noster in peiora corruerit, amamus carnem & sanguinem. Tu igitur ut spiritualis, audi spiritualiter amatoria verba cantari, & discere motum animae tuae & naturalis amoris incendium ad meliora transferre, secundum illud: *Ama illam, & seruabit te: circumdanda illam, & exaltabit te. Viri, diligite uxores vestras, ait*

C *Apostolus: sed non stetit in eo quod dixerat, viri diligite uxores vestras: verum sciens esse dilectionem virorum in propriis quoque vxoribus inhonestam, sciens esse placentem deo, docuit, quomodo viri uxores suas amare deberent, inferens: Viri diligite uxores vestras, sicut & Christus ecclesiam. Et haec quidem in proemio eorum, quae postea differenda sunt, diximus. Quia amici sponsi, dum rex in recubitu suo est, requiescens enim dormiuit ut leo, & ut catulus leonis, sponsae promiserant, donec ille consurgeret, similitudines auri & argenti se esse facturos: non habentes aurum, ut sponsus, & quodammodo aliis verbis sponsi passio praedicata est, non irrationabiliter ad haec sponsa respondet: & ipsa dispensationem quandam passionis intelligens, ad id quod audierat: similitudines auri faciemus tibi cum stigmatibus argenti, donec rex in recubitu suo est, ait: *Nardus mea dedit odorem suum. Fasciculus guttae fratruelis meus mihi: in medio vberum meorum demorabitur. Quomodo igitur aptabimus ei, id quod praecessit: donec rex in recubitu suo est: id quod sequitur: *Nardus mea dedit odorem suum: loquitur euangelium, quia venit mulier habens alabastrum unguenti nardi pistici pre-***

Tomus tertius.

D *ciosi: non illa peccatrix, sed sancta, de qua nunc mihi sermo est. Scio quippe Lucam de peccatrice: Matthaeum vero & Ioannem & Marcum, non de peccatrice dixisse. Venit ergo non peccatrix illa, sed sancta, cuius nomen quoque Ioannes inseruit: Maria quippe erat habens alabastrum unguenti nardi pistici preciosi, & effudit super caput Iesu. Deinde super hoc indignantibus, non omnibus discipulis: sed Iuda solo dicente, potuit venundari hoc trecentis denariis, & dari pauperibus: respondit magister atque saluator: Semper pauperes habetis vobiscum, me autem non semper. Praeueniens quippe haec in diem sepulturae meae fecit. Ideo ubicumque praedicatum fuerit euangelium istud: dicetur & quod fecit haec in memoriam eius. In figura ergo istius, quod nunc loquitur: *Nardus mea dedit odorem suum: illa super caput domini fudit unguentum: & tu quoque assume nardum, ut postquam caput Iesu suauiter perfuderis, possis audacter effari: *Nardus mea dedit odorem suum: & a Iesu reciprocum audire sermonem, quia ubicumque praedicatum fuerit hoc euangelium in toto mundo: dicetur & quod fecit haec in memoriam eius. Tu quoque facito, in vniuersis gentibus praedicato. Quando autem hoc facies? Si factus fueris ut Apostolus, & dixeris: Christi bonus odor sumus deo in omni loco, in his qui saluantur, & in his qui pereunt. Bona opera tua nardus sunt. Si vero peccaueris, peccata tetro odore redolebunt. Dicit quippe poenitens: *Coputruerunt & corruptae sunt cicatrices meae a facie insipientiae meae. Non de nardo propositum est nunc spiritui sancto dicere: neque de hoc quod oculis intuemur euangelista scribit unguento: sed de nardo spirituali: de nardo quae dedit odorem suum. Fasciculus stactes, id est, guttae siue stillae fratruelis meus mihi. Guttam unguenti, casiam, galbanum, in Exodo legimus praecipio domini in thymiam, id est, in sacerdotale chrisma confectum. Si ergo videris saluatorem meum ad terrena, aut humilia descendentem, videbis, quomodo virtute magna & maiestate diuina ad nos modica quaedam stilla defluerit. De hac stilla & propheta cecinit, dicens: *Et erit, de stilla populi huius congregandus congregabitur Iacob. Et sicuti secundum alium sensum, lapis erat praecipuus a monte sine manibus nostri in carne saluatoris aduentus: neque enim totus mons fuit qui descendit ad terras: nec poterat humana fragilitas totius montis magnitudinem capere: sed lapis ex monte, lapis offensionis, & petra scadali descendit in mundum: sic secundum alium intellectum stilla nuncupatur. Oportebat quippe ut (quia omnes gentes in stillam stilulae reputatae sunt) his qui pro omnium salute factus est omnia: etiam stilla fieret ad eas liberandas. Quid enim pro nostra salute non factus est: Nos inanes, & ille exinanivit semetipsum, formam serui accipiens. Nos populus stultus, & non sapiens: & ille factus est stulticia praedicationis: ut fatuum dei, sapientius fieret hominibus. Nos infirmi: infirmum dei fortius hominibus factum est. Quia igitur vniuersae gentes, ut stilla stilulae, & ut momentum statera reputatae sunt: idcirco factus est stilla, ut per eum a vestimentis nostris odor stillae procederet, iuxta illud: *Myrrha & stilla & casia a vestimentis tuis, a domibus elephantinis, ex quibus latificauerunt te filiae regum in honore tuo; quae in quadragesimo quarto psalmo dicuntur ad sponsam. Fasciculus stillae fratruelis meus mihi. Consideremus quid sibi fratruelis nomine velit. Ecclesia, quae hoc loquitur de fratruelle, nos sumus ex gentibus congregati. Saluator noster, sororis eius est filius, id est,******

h iij syna-

Luc. 7
Matth. 28
Ioan. 11 & 12
Marc. 14

Matth. 26
& Marc. 14

Canti. 1

E

2. Cor. 2

Psal. 37

Exod. 30

Michee. 2
& 5
Dan. 2

F

Esaie. 8 & 28
1. Pet. 2
Esaie. 46

Philip. 2

1. Cor. 1

Ibidem

Gene. 49

Gene. 43
Gene. 18

Ephe. 5

M

Matth. 25

Prouer. 4
Ephe. 5 &
Colof. 3

Gene. 49

bac. 3

Canti. 1

Exod. 14

G synagoga. Duæ quippe sorores sunt, ecclesia & synagoga. Saluator ergo, vt diximus, filius synagoga sororis, vir ecclesie, sp̄sus ecclesie, fratruelis est sp̄sa sua. Fasciculus stilla fratruelis meus mihi, in medio vberū meorum cōmorabitur. Quis ita beatus, vt habeat hospitem in principali cordis, in medio vberū, in pectore suo, sermonē dei. Tale est quippe quod canitur: In medio vberū meorum cōmorabitur. Si nō fuerint fractæ mammæ tuæ: in medio earū habitabit sermo diuinus. Decebat in carmine nuptiali, mām̄as potius appellari quàm pectus. Et perspicuum est, cur ad expositionem eius quæ dicit: In medio vberū meorum cōmorabitur: sit assumptum, si non fuerint fractæ mām̄as tuæ: in medio vberum tuorum cōmorabitur sermo diuinus. Vnde dixi, si nō fuerint fractæ mām̄as tuæ? De Ezechiele. Eo quippe loco, vbi Hierusalem dominica corripitur voce, inter cetera dicitur ad eam: In Aegypto fractæ sunt mammæ tuæ. Castarum vbera non fraguntur, sed meretricum vbera, laxis pellibus irrugantur. Pudicārū erecta sunt vbera, & virginali robore tumentia. Suscipiunt sermonem sponsi, & dicunt: In medio vberum meorum commorabitur. Botrus Cypri fratruelis me⁹ mihi. Initium est sermonis in germine, & initium Cypri, id est, floritionis in verbo, vnde ait: Botrus Cypri, id est, floritionis fratruelis meus mihi. Non omnibus est botrus Cypri: sed his qui eius flore digni sunt. Aliis vna varia est: huic soli quæ nigra est & formosa, in floribus decore se præbet. Botrus Cypri fratruelis meus mihi. Non simpliciter ait, botrus Cypri fratruelis meus: sed cum additamento, mihi: vt doceret non omnibus eum esse botrum Cypri. Videamus autem in quib⁹ regionibus, botrus iste sit sp̄sa. In vineis engaddi, quod interpretatur oculus tentationis. In vineis igitur oculi tentationis, botrus Cypri fratruelis meus mihi. Tentationis oculus in præsentem est. Siquidem in tentatione moramur in hoc mundo: & tentatio est vita humana super terram. Dum in hac luce versamur, in vineis sumus engaddi. Si autē meruerimus postea transplantari, à nostro agricola transferemur. Nec dubites, quin possis de engaddi vineis ad loca meliora transferri. Agricola noster ad transferendam vineā, crebra meditatione iam calluit. Vineam enim ex Aegypto transtulisti: eiecisti gentes & plantasti eam. Operuit montes umbra eius, & arbusta eius cedros Libani. Et hæc quidem quæ exposuimus, locuta sit sponsa de sponso, significans amorem suum, & sp̄si venientis hospitium, quomodo in medio vberum & sui cordis arcano, sp̄sus veniens commoretur. Rursus sponsi ad eam sermo dirigitur, & dicit: Ecce speciosa proxima mea, ecce speciosa, oculi tui columbæ. Illa sic dicit ad sp̄sum: Ecce speciosus fratruelis meus, non adiungit, & proximus meus. Hic autem quando loquitur ad eam: ecce speciosa, adiungit, & proxima mea. Quare autem illa nō dicit: Ecce speciosus, proximus mihi: sed tantum, ecce speciosus? Quare ille non solum, speciosa es dicit: sed speciosa es proxima mea? Sponsa si longè fuerit à sponso, non est speciosa: tunc pulchra fit, quando dei verbo coniungitur. Et meritò nunc docetur à sponso, vt proxima sit: & à suo latere non recedat. Ecce speciosa proxima mea, ecce speciosa. Incipis quidem esse speciosa, ex eo quod proxima mihi es. Postquam autem esse cœperis speciosa, etiam sine additamento proximæ, absolute es speciosa. Ecce speciosa proxima mea, ecce speciosa. Videamus & aliam laudem speciosæ: vt & nos amulemur sponsæ fieri. Oculi tui columbæ. Qui

viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam mœchatus est eam in corde suo, oculos non habet columbæ. Si quis verò oculos columbæ non habet, domum fratris sui ingreditur infelix, non seruans illud quod in Prouerbiis est præceptum: In domum fratris tui ne intres, infelix. Pro eo quod Septuaginta infelix interpretati sunt, Aquila Hebræam exprimens veritatem ἀγροικὸν posuit. Qui autem habet oculos columbæ, videt recta & misericordiam promeretur. Videns quippe recta, misericordiam consequetur. Porro quis videt recta, nisi qui casto conspectu, & puris intuetur oculis? Noli igitur mihi de his tantū carnis oculis intelligere, quæ dicta sunt: licet & de his intellexisse non inutile sit: sed ingrediens ad interiora cordis tui, & alios oculos mēte perquirens, qui & à dei mādato illuminatur: mandatum quippe dei illuminans oculos, illud enitere, labora, contende, vt sanctè intelligas vniuersa quæ dicta sunt: & similis spiritui, qui in specie descendit columbæ, audias quia oculi tui colūbæ sunt. Si intelligis legē spiritualiter, oculi tui columbæ sunt. Si intelligis euangelium vt se vult intelligi euangeliū & prædicari, vides Iesum omnem languorē & infirmitatē, non solum eo tempore quo carnaliter facta sunt fuisse medicatum, sed hodieq; medicantē: & non tantum tunc ad homines descendisse, sed hodieq; descēdere, & esse præsentē. Ecce enim, inquit, vobiscū sum omnibus diebus vsq; ad consummationē seculi, oculi tui colūbæ sunt. Ecce speciosa, proxima mea, ecce speciosa oculi tui colūbæ. Has de se sponsa audiens laudes, sponso vicem in laudibus tribuit: nō quod ei quod non habet suo præconio largiatur, sed intelligens decorem eius, atq; conspiciens, ait: Ecce speciosus fratruelis meus. Et quidem pulchrè. Lectus noster umbrosus. Quæro lectum in quo sponsus cum sp̄sa requiescat, & ni fallor corpus humanum est. Siquidem ille in euangelio paralyticus qui iacebat in lecto: & abire in domum suam sublato grabato, voce iussus est saluatoris, antequam sanaretur, super debile membrorum suorum corpus iacebat, quod postea dei virtute solidatum est. Sic ergo intelligo: Tolle grabatum tuum, & vade in domum tuam. Neq; enim ad hoc filius dei de cœlestibus ad terrena descenderat, vt de lectulis descendere imperaret: & confurgentem ab agrotatione sua, sine lectulo non pateretur abscedere. Tolle, inquit, grabatū tuum, & vade in domū tuam. Et tu igitur à saluatore sanatus: tolle grabatum tuum, & vade in domum tuā: vt cum ad te velut ad sponsam venerit sponsus, & in eo tecū fuerit reclinatus, dicas: Ecce sponsus fratruelis meus. Et quidē pulchrè, Acclinatio nostra umbrosa. Ecce speciosus fratruelis meus, ipse & speciosus est & umbrosus. Per diem quippe sol non vret te, neq; luna per noctem. Trabes domorum nostrarum cedri. Multitudinis verba sunt. Videntur autem mihi viri hæc dicere: qui cum sponso sunt, de quibus superius sermo præfatus est: domos cedrinæ trabibus intextas, & cypressis contignatas. Si quidem pro stybe ascendit cypressus, & pro coniza, ascendit myrtus. Requirens igitur, cuius naturæ ista sunt ligna: & cedrum imputribilem, & cypressum odoris optimi deprehendens: labora & tu ita contignare domum tuam: vt de te quoque possit dici: Trabes domuum nostrarū cedri, & cōtignationes nostræ cypressi. Post hæc sp̄sus loquitur: Ego flos campi, & lilium cōuallium. Propter me qui in valle eram, descendit in vallem: & in vallem veniens fit liliū. Pro ligno vitæ quod plantatū est in paradiso dei, totius

Ezech. 23

Iob. 7

Psal. 79

Math. 5

Psal. 12

Malum.

Marc. 2.

Thren. 4.

Esaie 9

Luca. 1

Psal. 129

Luca. 16

Cant. 2

A totius campi, id est, totius mundi & vniuersa terra flos factus est. Quid enim sic potest esse flos mundi, vt vocabulum Christi? Vnguentum effusum nomen eius. Aliter, Ad ipsum dicitur: Ego flos campi, & lilium cōtallium. Et hæc quidem de semetipso. Deinde spōsam laudans, ait: Vt lilium in medio spinarum, sic proxima mea in medio filiarū. Sicut lilium nō potest spinis comparari, inter quas semper exoritur: eodem modo proxima mea super omnes filias lilium est in medio spinarum. Ista audiens sponsa, vicem reddit sponso: & sentiens illius etiam suauitatem, in vocem laudantis erūpit. Vnguentorum quippe odor licet suauiter spiret, & sensum odore demulceat, non tamen eiusmodi est, vt suaue sit ad edendum. Est autem aliud quod optimi saporis sit & odoris, id est, vt fauces dulcore delectet, & spiritū mulceat odoratu. Tale est malum, & istiusmodi est natura, vt in se vtraque possideat. Idcirco volens nō solū bene olentes sermones sponsi, sed & dulcorē eius sponsa laudare ait: Vt malū in lignis syluæ: ita fratruelis meus in medio filiorum. Omnia ligna, omnes arbores, ad comparisonem sermonis dei, syluæ inferaces existimātur. Ad Christum saltus est omne quod dixeris, & infructuosa sunt omnia. Quæ enim possunt dici ad eum comparata fructifera? Etiam ligna quæ vi debantur fructibus incuruari, ad collationem aduentus eius infructuosa monstrata sunt. Ideo vt malum in lignis syluæ: ita fratruelis meus in medio filiorum. In umbra eius concupiui & sedi. Quam pulchrè, non ait, in umbra illius concupisco, sed in umbra eius concupiui: & non sedeo, sed sedi. Si quidem in principio non possumus cum eo proprium conferre sermonem: verū in principio, vt ita dicam, quadam maiestatis illius umbra perfrui. Vnde & in prophetis legitur: Spiritus faciei nostræ Christus dominus, cui diximus: In umbra eius viuemus in gentibus, & ab umbra ad umbram aliam transmigramus. Sedentibus enim in regione umbræ mortis, lux orta est eis. Et transeamus ab umbra mortis ad umbram vitæ. Semper istiusmodi sunt profectus, vt in exordio desideret quispiā saltem in virtutum umbra consistere. Ego puto ideo & natiuitatem Iesu ab umbra cœpisse, & non in umbra, sed in veritate finitam. Spiritus, inquit, sanctus veniet in te, & virtus altissimi obumbrabit tibi. Natiuitas Christi ab umbra sumpsit exordium. Non solum autem in Maria ab umbra eius natiuitas cœpit, sed & in te, si dignatus fuerit, nascitur sermo dei. Fac igitur, vt possis capere umbram eius: & cum umbra fueris dignus effectus, veniat ad te, vt ita dicam, corpus eius, ex quo umbra nascitur. Nam qui in modico fidelis est, & in maioribus erit fidelis. In umbra eius concupiui & sedi. Vides, quia non semper in umbra stetit, sed inde ad meliora transferit, dicēs: Et fructus eius dulcis in gutture meo. Ego, inquit, desideravi in umbra eius requiescere, sed postquam me sua protexit umbra, etiam fructu illius saturatus dico: Et fructus eius dulcis gutturi meo. Introducite me in domum vini. Foris stetit sponsus, & ab sponsa susceptus est: In medio quippe vberum illius requieuit. Proximæ iuuentulæ non sunt istiusmodi, vt sponsum hospitem habere mereantur. Multitudini foris in parabolis loquitur. Quam vereor ne multæ adolescentulæ fortè nos simus. Introducite me in domum vini. Cur tam diu foris maneo? Ecce sto ante ostium, & pulso. Si quis mihi aperuerit, ingrediar ad eum, & cœnabo cum eo, & ipse mecum. Introducite me. Et nunc eadem dicit sermo diuinus: Ecce Christi-

Tomustertius.

stus loquitur, introducite me. Vobis quoque catechumenis loquitur, introducite me. Introducite me, non simpliciter in domū, sed in domum vini. Impleatur vino laticia, vino spiritus sancti anima vestra. Et sic introducite in domū vestram sponsum, verbū, sapientiā, veritatem. Potest autem & ad eos dici, qui nondū perfecti sunt: introducite me in domum vini. Ordinate in me charitatem. Eleganter locutus est, ordinate. Plurimorum quippe inordinata est charitas: quando quod in primo loco debent diligere, diligunt in secundo: quod in secundo, diligunt in primo: & quod oportet amare quarto, amāt in tertio: & rursus tertium in quarto: & est in plerisque charitatis ordo peruersus. Sāctorum verò charitas ordinata est. Volo ad intelligendū hoc quod dictum est, ordinate in me charitatem, aliqua exempla replicare. Te vult diuinus sermo diligere patrem, filium, filiam: vult te sermo diuinus diligere Christum: nec dicit tibi, ne diligas liberos, ne parentibus charitate iungaris. Sed quid dicit tibi? Ne inordinatam habeas charitatem, ne primum patrem aut matrem, deinde me diligas: ne filij & filia plus quam mei charitate tenearis. Qui amat patrem, aut matrē super me, nō est me dignus: qui amat filium, aut filiam super me, nō est me dignus. Recole conscientiam tuā de patris, matris, fratrisve affectu: & cōsidera qualem circa sermonē dei & Iesu habeas charitatem: statim deprehendes magis te filium & filiam diligere, quam verbū: magis te parentes amare, quam Christum. Quis putas ita proficit ex nobis, vt præcipuam & primam inter omnia sermonis dei habeat charitatem: qui in secundo loco liberos ponat? Iuxta hunc modum, ama vxorem tuam. Nullus quippe aliquando suam carnem odio habuit, sed amat vt carnem. Et erunt, inquit, duo in carne vna: & non in vno spiritu. Ama & deum, sed ama illum, nō vt carnem & sanguinem, sed vt spiritum. Qui enim adheret deo: vnus spiritus est. Igitur ordinata est charitas in perfectis. Vt autem post deum etiam inter nos ordo ponatur: Primum mandatum est: vt diligamus parentes: secundum, vt filios: tertium, vt domesticos nostros. Si autem filius malus est, & domesticus bonus: domesticus in charitate filij collocetur. Et ita fiet, vt sanctorum ordinata sit charitas. Magister quoque & dominus noster in euangelio præcepta de charitate constituens, ad vniuscuiusque dilectionem proprium aliquid apposuit: & dedit intelligentiā ordinis his qui possunt audire scripturā, dicentē: Ordinate in me charitatem: Diliges dominum deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota mente tua, & ex tota anima tua, & ex tota virtute tua. Diliges proximum tuum, sicut teipsum: nō proximum ex toto corde, ex tota anima, & ex tota virtute, & ex tota mente. Rursus, inquit: Diligite inimicos vestros: & non apposuit, ex toto corde. Non est inordinatus sermo diuinus, nec impossibilia præcipit, nec dicit: diligite inimicos vestros vt vosmetipsos: sed tantum, diligite inimicos vestros: sufficit eis, si eos diligimus, & odio non habemus. Proximum verò vt teipsum. Porrò deum ex toto corde, & ex tota anima, & ex tota mente, & ex tota virtute. Si hæc intellexeris, & intellecta cōpleueris, fecisti quod spōsi sermone præcipitur: introducite me in domum vini, ordinate in me charitatem. Quis putas è nobis charitatis est ordinata: Cōfirmate me in vnguētis. Vnus de interpretibus posuit *ἡμεῖς ἡμεῖς*. Hæc est autē spōsa quæ loquitur: Stipate me in malis. In quibus malis? Vt malum in lignis syluæ, ita fratruelis meus in medio filiorum.

h iij Idcir-

Malum.

B

Thren. 4

Esaie 9

Lucæ. 1

C

Lucæ. 16
Cant. 2Deitt. 6
& Matth. 23
& Marc. 12
& Luc. 10.

Lucæ. 6

Matth. 18

E

Genes 2

G Idcirco in malis eius stipate me, quia vulnerata charitatis ego. Quam pulchrum est, quam decorum à charitate vulnus accipere. Alius iaculū carni amoris accepit, alius terreno Cupidine vulneratus est: tu nuda membra tua, & præbe te iaculo electo, iaculo formoso, siquidem deus sagittarius est. Audi scripturam de hoc eodem iaculo loquentem, imò vt tu amplius admire-
Esaia. 49
 ris, audi ipsum iaculum quid loquatur. Posuit me vt sagittam electam, & in pharetra sua seruauit me, & dixit mihi: Magnum est tibi hoc, vocari puerum meum. Intellige sagittam quid dicat, & quomodo à deo sit electa. Quam beatum est hoc iaculo vulnerari. Hac sagitta vulnerati fuerant illi qui inter seinuicem conferebant: Cor nostrum ardens erat in via cum aperiret nobis scripturas. Si quis sermone nostro, si quis scripturæ diuinæ magisterio vulneratur, & potest dicere, quia vulnerata charitatis ego: hunc & illud forsitan sequitur. Quid forsitan dico: Manifestam promouentiam: Sinistra eius sub capite meo, & dextera illius amplexabitur me. Habet & in sinistra, & in dextera sermo dei sapientiam, quæ cum pro intellectus varietate sit multiplex, in subiacenti vna est. Ipse Solomon de leua, & dextera sapientiæ docuit, dicens: Longitudo enim & anni vitæ in dextera eius: in sinistra autem ipsius diuitiæ & gloria. Igitur leua eius sub capite meo, vt me faciat requiescere; & brachium sponsi fiat cervical meum, & reclinetur animæ principale super sermonem dei. Leua eius sub capite meo. Non expedit tibi habere cervicalia, quæ lamentatio sequatur. In Ezechiele scriptum est: Væ his qui consuunt cervicalia sub omni cubitu manus. Noli consuere cervicalia, noli capiti aliunde requiem quærere: habe sponsi leuam sub capite tuo, & dic: Leua eius sub capite meo: quam cum habueris, omnia tibi quæ sunt in leua tribuuntur. Dicis quippe, in sinistra eius diuitiæ & gloria, & dextera eius amplexabitur me. Totum te sponsi dextera complectatur. Longitudo quippe & anni vitæ, in dextera eius: & ob id longæ vitæ, & multorum dierum eris super terram bonam, quam dominus deus tuus dat tibi.

Esaia. 49

† confitebatur. Lucæ. 24

Prouer. 3

Exod. 20 & Deut. 4 & 3. & 11

Gene. 49

Marc. 4

Adiurauit vos filia Hierusalem in virtutibus & in viribus agri. Quid adiurat sponsa filias Hierusalem? Si leuaueritis & suscitaueritis charitatem. Quam diu charitas dormit in vobis, ô filia Hierusalem, ô adolescentula, quæ in me non dormit, quia vulnerata sum charitate? In vobis autem, quæ plures estis, & adolescentulæ, & filia Hierusalem dormit charitas sponsi. Adiurauit ergo vos filia Hierusalem: si leuaueritis, & non solum leuaueritis, sed & suscitaueritis, quæ in vobis est charitatem. Creator vniuersitatis cum vos conderet, inseruit in cordibus vestris femina charitatis. Nunc autem, sicut alibi dicitur: iusticia dormiuit in ea: sic dilectio dormitat in vobis: iuxta quod & alibi dicitur, sponsus requieuit, vt leo, & vt catulus leonis. Adhuc in infidelibus, & in his qui corde sunt dubio, dormitat sermo diuinus: vigilat in sanctis. Dormitat in his qui tempestatibus fluctuant: suscitatur verò eorū vocibus, qui cupiunt vigilare sponso saluari. Statim fit eo vigilante tranquillitas: statim vndarum moles conuiescunt, spiritibus contrariis concrepatur: fluctuum rabies silet. Illo dormiente, tempestas, mors & desperatio est. Adiu-
 ro ergo vos filia Hierusalem in virtutibus, & in viribus agri. Cuius agri? Nempe illius agri pleni, quem benedixit dominus. Si leuaueritis & suscitaueritis charitatem: quoadusque velit vox fratruelis mei. Ecce hic venit saliens super montes. Hæc adhuc loquitur ec-

clesia exhortans adolescentulas: vt ad sponsi præparantur aduentum: si tamen venire voluerit, & suum illis præbere colloquium. Adhuc igitur loquente ea: venit sponsus quæ digito monstrat, & dicit: Ecce hic venit saliens super montes: intellige sponsæ animam beatam atque perfectam: quæ citius videat, citius sermonis contempletur aduentum, quæ sibi sapientiam venisse sentiat & charitatem, & dicat non videntibus: Ecce hic venit. Orate vt & ego possim dicere: Ecce hic venit. Si enim potuero dei disserere sermonem, quodammodo & ego dicam: Ecce hic venit. Quo: Non vtique vbi vallis, nõ vbi humilia loca. Quò venit: Saliens super montes, transiliens super colles. Si fueris mons, salit in te sermo dei. Si non valueris esse mons, sed fueris collis secundus à monte, transiliet super te. Quam verò pulchra & cõuenientia rebus vocabula. Salit super mōtes, quia maiores sunt: transilit super colles, quia minores sunt. Non transilit super montes, nõ salit super colles. Ecce hic venit saliens super montes, transiliens super colles. Similis est fratruelis meo caprea, aut hinnulo ceruorum in mōtibus Bethel. Hæc duo animalia in scripturis frequentius nominantur: & quò amplius admireris, sapius iuncta ponuntur. Et hæc sunt, ait, quæ manducabis, post paululum inferens, capream & ceruum. In præsentibus quoque libro pariter nominantur ceruus & caprea. Quodammodo enim cognata sibi sunt & vicina ista animalia. Caprea, id est dorcas, acutissimè videt. Ceruus interfector serpentum est. Quis putas est dignus è nobis: qui iuxta dignitatem loci atque mysterij, plenam possit explicare rationem? Oremus dominum, vt nobis largiatur sensum ad aperendas scripturas, & possimus dicere: Quomodo aperuit nobis Iesus scripturas? Quid igitur dicimus: quia dorcas: hoc est, caprea: secundum eorum physiologiam, qui de naturis omnium animalium disputant, ex insita sibi vi nomen acceperit? Ab eo enim quòd acutius videat, id est, ἰδὲ τὸ ὀξεῖος δέσκειν, dorcas appellata est. Ceruus verò serpentum inimicus ac debellator est: ita vt spiritu narium, eos extrahat de cauernis: & superata pernicie veneni, eorum pabulo delectetur. Forsitan saluator meus caprea fit iuxta θεωρίαν: ceruus iuxta opera. Quænam ista sunt opera? Interficat ipse serpentes, contrarias fortitudines iugulat. Ideo dicam ei: Tu contriuiisti capita draconum super aquas: tu contriuiisti caput draconis. Similis est fratruelis meus caprea vel hinnulo ceruorum super montes domus dei. Bethel quippe interpretatur, domus dei. Non omnes montes domus dei sunt, sed qui mōtes ecclesiæ sunt. Inueniuntur quippe & alij montes erecti & consurgentes aduersus scientiam dei, mōtes Aegyptiorum & Allophylorum. Vis scire quia similis est fratruelis meus caprea, aut hinnulo ceruorum super montes Bethel? Esto mons ecclesiasticus, mons domus dei: & veniet ad te sponsus similis capreae vel hinnulo ceruorum super mōtes Bethel. Cernit sponsum appropinquasse vicinior, qui antè super montes versabatur & colles: assimilatur eum transilientem atq; salientem: & post hæc ad se & ad alias adolescentulas aduenisse cognoscens, ait: Ecce hic retrò post parietem nostrum. Si edificaueris parietem, & feceris edificationem dei, veniet post parietem tuum prospiciens per fenestras. Vna fenestra, vnus est sensus: per hunc prospicit sponsus. Alia fenestra, alius est sensus: & per hunc sponsus sollicitè contuetur. Per quos enim sensus nõ prospicit sermo dei? Quid sit autè prospicere per fenestras: & quomodo per eas sponsus aspiciat, sequens

L Deut. 11

Caprea.

Dorcas. Ceruus.

Psal. 75. M

Bethel.

Hier. 5. Matt. 5.

Psal. 123. Psal. 113.

Matt. 2 & Mar.

† iaculi.

Ioan. 15.

Gene. 1 & 1. Gen. 1. & 14. Luc. 1.

Aquens docebit exemplum. Vbi non prospicit sponsus, ibi mors inuenitur ascendens, vt legimus in Hieremia: *Hiere. 9. Matt. 5.* Ecce mors ascendit per fenestras vestras. Quando videris mulierem ad concupiscendum eam, iam mors ascendit per fenestras tuas. Eminens per retia. Intellege quia in medio laqueorum ambulas: & subtus machinas transeas imminentes. Omnia retibus plena sunt: diabolus laqueis cuncta compleuit. Si autem venerit tibi sermo dei, & cœperit eminere de retibus, dices: Anima nostra erepta est de laqueo venantium: laqueus contritus est: & nos liberati sumus. Benedicti vos à domino qui fecit cœlum & terram. Eminet igitur sponsus per retia tibi viam faciens. Iesus descendit ad terras, subiecit se retibus mundi. Videns magnum hominum gregem retibus impeditum: nec eum ab alio, nisi à se posse conscindi: venit ad retia, assumens corpus humanum, quod inimicarum fortitudinum laqueis tenebatur: ea tibi dirupit, & loqueris: Ecce hic retro post parietem nostrum, prospiciens per fenestras, eminens per retia: cum verò eminuerit, dicit tibi: Respondet fratruelis meus, & dicit: Surge veni proxima mea, viam tibi feci, conscindi retia: sic veni ad me proxima mea: *Psal. 123. Psal. 113.*

Bge veni proxima mea, speciosa mea, columba mea. Cur ait, Surge? Cur propera? Ego pro te sustinui rabiem tempestatum, ego fluctus qui tibi debebantur, excepi. Tristis est facta anima mea propter te vsque ad mortem. Surrexi à mortuis, fractis mortis ianuis, & inferni vinculis dissolutis, ideo dico tibi: Surge, veni proxima mea, speciosa mea, columba mea: quia hyems transiuit, pluuia abiit sibi, flores visi sunt in terra. Ego à mortuis surgens, tempestate compressa, tranquillitatem reddidi. Et quia secundum dispensationem carnis ex virgine cum voluntate patris creui, & sapientia & ætate profeci: flores visi sunt in terra, tempus sectionis adest. Sectio remissio peccatorum est. Omnem enim ramum, ait, in me manentem & afferentem fructum, pater meus mundat, vt fructus maiores afferat. Habeto fructus, & priora quæ in te infructuosa sunt, auferentur. Tempus quippe sectionis adest. Vox turturis audita est in terra nostra. Non sine causa in sacrificio assumitur par turturum, aut duo pulli columbarum, nam idem valent: & nunquam dictum est separatim, par tantummodo columbarum, sed par turturum & duos pullos columbarum. Columba, spiritus sanctus est. Spiritus autem sanctus quando de magnis & occultioribus sacramentis, & quæ multi capere non possunt loquitur, in turturis appellatione signatur, id est, in eius auis, quæ semper in montium iugis, & in arborum verticibus commoratur: in vallibus autem & his quæ ad homines vsque perueniunt, columba assumitur. Denique saluator quia hominem est dignatus assumere, & venit ad terras, multiq; tunc circa iordanem peccatores erant. Idcirco spiritus sanctus non in turturum vertitur, sed columba fit. Inter nos propter hominum multitudinem, auis mansuetior conuersatur. Turtur autem videtur, verbi gratia: Moysen & vnumquemlibet intelligere prophetarum recedendum in montes & deserta, & ibi accipientium sermones dei. Vox ergo turturis audita est in terra nostra. Ficus produxit grossos suos. A ficu cognoscite parabolam. Cum ramus eius tener factus fuerit, & folia miserit, scitote quia iuxta est æstas. Vult nobis dei eloquium nunciare post hyemem, post procellas, animarum appropinquasse messem, & ait: Ficus produxit grossos suos, vites florescunt, dederunt odorem. Si iam erumpunt in florem, tempus adueniet & erunt vuarum. Surge,

veni proxima mea, speciosa mea, columba mea. Hæc *Exod. 33.* quæ superius exposuimus, sponsus non audientibus adolescentulis, sed sola sponsa audiente loquitur. Volumus autem & ipsius iam audire sermonem loquentis ad sponsam. Surge, veni proxima mea, columba mea, & veni, columba mea sub tegmine petra. Et Moyses sub tegmine petra ponitur: vt videat posteriora dei in tegmine antemuralis. Primum veni ad id quod ante murum est, & postea poteris introire vbi murus est petra. Ostende mihi faciem tuam. Vsque ad præsentem diem similia dicuntur ad sponsam. Necdum enim habebat fiduciam vt reuelata facie gloriam domini contempleretur. Quia vero iam ornata est atque composita, dicitur ei: Ostende mihi faciem tuam. Nondum enim erat vox eius ita suavis, vt mereretur ei dici: Audire me fac vocem tuam. Quando ergo didicit loqui: Tace enim, ait, & audi Israël: & scies quid loquatur dominus. Et suavis facta est vox eius sponso, secundum illud propheticum: Suavis fiet ei postulatio mea. Tunc ad eam sponsus effatur: Et audire me fac vocem tuam: quia vox tua suavis est. Si aperueris os tuum verbo dei, dicit tibi sponsus: Vox tua suavis est, aspectus tuus speciosus. Quapropter consurgentes, deprecemur dominum: vt digni efficiamur sponsi sermone, sapientia Christi Iesu, cui est gloria & imperium in secula seculorum. Amen.

HIERONYMVS MINERIO ET
Alexandro, exponens illud apostoli, non
omnes quidem dormiemus, sed
omnes immutabimur.

In ipso iam profectiois articulo fratris nostri Sylinij, qui vestra mihi scripta detulerat, hæc qualiacunque sunt, dictare compellor: nec possum vestram cælare prudentiam: sed obsecro ne hoc dictum referatis ad gloriam: quin potius ad plenam necessitudinem, dum ita vobis quasi mihi loquor. Multas sanctorum fratrum ac sororum de vestra prouincia ad me detulit quaestiones, ad quas vsque ad diem Epiphaniarum, largissimo spatio me respondurum putabam. Cumq; furtiuus noctium lucubratiuiculis ad plerasque dictarem, & expletis aliis me ad vestram quasi difficillimam referuarem, subito superuenit, asserens se ilico profecturum. Cumq; eum rogare vt differret iter, libere mihi cepit famem obtendere monasteriorum, Aegypti necessitates, Nili non plenas aquas, multorum inedia, vt propè offensa esset in dominum, illum ultra velle retinere. Itaque subtegit & stamina, liciq; & telas, quæ mihi ad vestram tunicam paraueram, vobis inconfecta transmisi, vt quicquid mihi deest, vestro texatur eloquio. Prudentes estis & eruditi, & de canina, vt ait Appius, facundia, ad Christi disertitudinem transmigrastis. Nec magno mihi apud vos labore opus est, quod philosophum quendam in suadendo rusticum esse perpeffum narrant fabulæ. Vix dum dimidium, inquit, dixeram, iam intellexerat. Itaque & ego tempore coartatus, singulorum vobis qui in sacram scripturam commentarios reliquerunt, sententias protuli: & ad verbum pleraque interpretatus sum, vt & me liberem quaestione, & vobis veterum tractatorum mittatur autoritas, qui in legendis singulis ac probandis, non meæ voluntati, sed vestro acquiescatis arbitrio. Quæritis quo sensu dictum sit, & quomodo in prima ad Corinthios epistola Pauli apostoli sit legendum: Omnes quidem dormiemus, non autem omnes immutabimur. An iuxta quædam exemplaria,

G platia, non omnes dormiemus, omnes autem immutabimur: Vtrunque enim in Græcis codicibus inuenitur. Super quo Theodorus Heracleotes, quæ vrbs olim Perinthus vocabatur, in commentariolis apostoli sic locutus est: Omnes quidem non dormiemus, omnes autem immutabimur. Enoch enim & Helias, mortis necessitate superata: ita vt erant in corporibus, de terrena conuersatione ad cœlestia regna translati sunt. Vnde & sancti qui die consummationis atque iudicij in corporibus reperiendi sunt, cum aliis sanctis qui ex mortuis resurrecturi sunt, rapiuntur in nubibus obuiâ Christo in aëra: & non gustabunt mortem: eruntq; semper cum domino, grauisima mortis necessitate calcata. Vnde ait apostolus: Omnes quidem non dormiemus, omnes autem immutabimur. Qui enim ex mortuis resurrexerint, & in nubibus viuentes rapti fuerint, transibunt ad incorruptionem: & à mortalitate in immortalitatem mutabuntur, non in tempore, non saltem in breui spacio: sed in atomo & in puncto temporis atq; momento, quo palpebra oculi moueri potest in nouissima tuba. Tanta enim fiet celeritate resurrectio mortuorum, vt viui quos in corporibus suis, consummationis tempus inuenerit, mortuos de inferis resurgentes, præuenire non valeant. Quod manifestè Paulus edisserens, ait: Canet enim tuba, & mortui resurgēt incorrupti, & nos immutabimur. Oportet enim corruptibile istud induere incorruptionem: & mortale hoc induere immortalitatem, vt possit in vtranque partē, vel in pœnis, vel in cœlorum regno manere perpetuo.

Diodorus Tarsensis episcopus, præterito hoc capitulo, in consequentibus breuiter annotauit: in eo quod scriptum est: Et mortui resurgent incorrupti, & nos immutabimur. Si, inquit, incorrupti resurgēt mortui, haud dubium quin & ipsi ad meliora mutati: quid necesse fuit dicere, & nos immutabimur? An hoc voluit intelligi, quod incorruptio cōmunis sit omnium, immutatio autem propriè iustorum: dum non solum incorruptionem & immortalitatem, sed & gloriam cōsequuntur. Apollinarius licet aliis verbis, eadem quæ Theodorus asseruit: quosdam non esse morituros, & de præsentī vita rapiendos in futuram: vt mutatis glorificatisq; corporibus, sint cum Christo. Quod nūc de Enoch & Elia credim⁹. Didymus nō pedibus, sed verbis in Origenis transiens sententiam, cōtraria via graditur. Ecce mysterium vobis loquor: Omnes quidem dormiemus, non omnes autem immutabimur. Quod ita disseruit: Si non indigeret resurrectio interprete, nec obscuritatem haberet in sensibus: nūquam Paulus post multa quæ de resurrectione loquut⁹ est, intulisset: Ecce mysterium vobis dico: Omnes quidem dormiemus, id est, moriemur: non omnes autem, sed soli sancti immutabimur. Scio quod in nonnullis codicibus scriptum sit: Non quidem omnes dormiemus, omnes autem immutabimur. Sed considerandum: an ei quod præmissum est, omnes immutabimur, possit conuenire quod sequitur: Mortui resurgent incorrupti, & nos immutabimur. Si enim omnes immutabuntur, & hoc commune cum cæteris est, superfluum fuit dicere, & nos immutabimur. Quamobrem ita legendum est: Omnes quidem dormiemus, non omnes autem immutabimur. Si enim in Adā omnes moriuntur, & in morte dormitio est: omnes ergo dormiemus siue moriemur. Dormit autem iuxta idioma scripturarum, qui mortu⁹ est spe resurrectionis futuræ. Omnisq; qui dormit, vtique expergiscitur: si tamen non subita vis mor-

tis eum oppresserit, & mors somno fuerit copulata. **K** Cumq; omnes ita dormierint lege naturæ, soli sancti & corpore & anima in melius mutabuntur: ita vt incorruptio omnium resurgentium sit. Gloria autem atque mutatio propriè sanctorum. Quodq; sequitur iuxta Græcos, ἐν ἀτόμῳ, ἐν ῥιπή, siue ἐν ῥοπή ὀφθαλμοῦ, vtrūque enim legitur: & nostri interpretati sunt, in momento & in ictu: siue, in motu oculi, idem Didymus ita explanauit: iuncta simul omnium resurrectione, rapiuntur obuiam Christo: sed hi quos mors dissoluerit, quæ præsens sermo significat. Quando enim dicit, in puncto temporis, & in motu oculi atque momento, futurā omnium resurrectionem, cunctam primæ & secundæ resurrectionis excludit fabulam: vt alij primi, alij nouissimi resurrecturi esse credātur. Atomus autem pūctum temporis est, quod secari & diuidi non potest. Vnde & Epicurus ex suis atomis mundum struit, & vniuersa conformat. Ictusq; oculi siue motus, qui Græcè dicitur ῥοπή, tanta velocitate transcurrit, vt penè sensum videntis effugiat. Verum quia in plerisque codicibus pro ῥοπή, id est, ictu vel motu, ῥιπή legitur: hoc sentire debemus, quod quomodo leuis pluma vel stipula, aut tenuē siccumq; folium, vēto flatuq; raptatur, & de terra ad sublime transfertur: sic ad ictum oculi & ad nutum dei, omnium mortuorum corpora mouebuntur parata ad aduentum iudicis. Quodq; iungit & dicit: In nouissima tuba: canet enī tuba, & mortui resurgent incorrupti, & nos immutabimur. Oportet enī corruptibile hoc induere incorruptionem: & mortale hoc induere immortalitatem: duplicem habet intelligentiam, vt clangor tubæ, aut vocis indicet magnitudinem: iuxta illud quod scriptum est: Sicut tuba exalta vocem tuam: aut apertam omnium resurrectionem: iuxta illud quod in euangelio legimus: Tu autem quando facis elemosynā, noli tuba canere ante te: hoc est, absconditè fac misericordiam & in secreto, ne videaris de alterius miseria gloriari. Quærimus autem cur ad nouissimam tubam mortuos scripserit resurrecturos. Quando enim nouissima dicitur, vtique aliæ præcesserunt, In Apocalypsi Ioannis, septem describuntur angeli cum tubis: & vnoquoque clangente, primo videlicet, secūdo & tertio, quarto & quinto & sexto: quid per singulos actum sit, indicatur. Nouissimo autem, id est, septimo, claro tubæ strepitu personante, mortui suscitantur: corpora quæ prius habuerant corruptibilia, incorrupta recipietes. Vnde post nouissimam tubam, exponit apostolus quid sequatur: Canet enim tuba, & mortui resurgent incorrupti, nos autem immutabimur. Quando dicit nos, alium se, & eos qui secū sunt, præter mortuos esse significat. Ad quod intelligēdum, sunt qui dicant mortuos qui resurgant incorrupti, esse corpora mortuorum: eos autē qui dicantur esse mutandi, animas debere accipi, quando in maiorem gloriam fuerint cōmutatæ: & peruenerint in virum perfectum, in mensuram atatis plenitudinis Christi. Alij verò asserunt, mortuos debere intelligi peccatores, qui resurgent incorrupti, vt possint æterna sustinere supplicia: eos autem qui commutantur esse sanctos, qui de virtute in virtutem, & de gloria transferuntur in gloriam. Vnde & ad incorruptionem mortuorum intulit: Oportet enim corruptiū hoc induere incorruptionem. Ad id autem quod dixerat: nos immutabimur, illud adiunxit: & mortale hoc induet immortalitatem. Aliud est enim immortalitas, aliud incorruptio: sicut aliud mortale, & aliud corruptiū. Quicquid autem

Gene. 5. &
4. Reg. 2.

1. Cor. 15.

Ibidem.

Atomus.

Esaia. 58.

Matt. 6.

Apo. 8. & 9.

Esaia. 4.

Turris
Stratonis.

1. Cor. 15.

Resurge

1. Theff.

A autem mortale est, & corruptiuum est: sed non quod corruptiuum, statim & mortale. Corruptiua quippe sunt corpora, quæ carent anima, & tamen non sunt mortalia: quia nunquam habuere vitam, quæ propriè animantium est. Vnde signanter apostolus, corruptioni incorruptionem, & mortalitati immortalitatem, resurrectionis futurâ tempore copulauit. Acacius Cæsarea, quæ prius turris Stratonis vocabatur, post Eusebium Pamphili episcopus, in 7° quarto *συμμετρῶν ζήτημάτων* libro proponēs sibi hanc eandem quæstionem, latius disputauit, & vtrunque suscipiens, quod inter se videtur esse contrarium, post principium quod omisimus, sic locutus est: Dicamus primū de eo quod magis in plurimis codicibus inuenitur. Ecce mysterium dico vobis: omnes quidem dormiemus, non omnes autem immutabimur. Mysterium dixit, vt attentos faceret auditores, de resurrectione plenè disserturus. Dormitio autem mortem istam, quæ communis est omnium, significat: vnde rectissimè posuit: quod omnes dormiamus, id est, moriamur, sicut supra dixit: **Q**uomodo in Adā omnes moriūtur, sic & in Christo omnes viuificabuntur. Cum ergo omnes morituri sint, audite sacramenta quæ dico: omnes quidem moriemur, sed non omnes immutabimur. Canet enim tuba, haud dubium quin angelus septimus, & mortui resurgent incorrupti. Si autem incorrupti erūt mortui, quomodo non immutabūtur, cum incorruptio ipsa mutatio sit? Sed hic commutatio, qua Paulus mutandus & sancti sunt, glorificatio intelligitur. Incorruptio autem idcirco communis est omnium, quia in eo miserabiliores erunt peccatores, vt ad tormenta perpetui sint, & non mortali & corruptibili corpore dissoluantur. Legimus in eadem epistola, apostolo disserente, sacratam diuersitatem resurrectionis, non in natura corporum, sed in varietate gloriæ: dum alij resurgunt ad pœnas perpetuas, alij ad gloriam sempiternam. Alia enim caro volatiliū, alia piscium, alia iumentorum, & corpora cælestia, & corpora terrestria. Sic, inquit, erit & resurrectio mortuorum. Cui sententiæ magis acquiescit ecclesia, vt omnes communi morte moriamur, & nō omnes mutemur in gloriam: iuxta illud quod Daniel scribit: Multi dormientes in terræ puluere, resurgent, alij in gloriam aternam, alij in confusionem & opprobriū sempiternum. Qui enim resurgent in opprobrium & confusionem sempiternam, non resurgent in aternam gloriam: in quam Paulus & qui cum eo sunt, mutabuntur. Quæ cum ita se habeant, & sic intellecta sint à nobis, eorum tantum commutationem suscipere, qui resurgent in gloriam: peccatorum autem & infidelium, qui mortui appellantur, & resurgent incorrupti, nequaquam commutationem, sed pœnas perpetuas esse dicendas: transeamus ad secundam lectionem, quæ ita fertur in plerisque codicibus. Nō quidē omnes dormiemus, omnes autem immutabimur. Ex qua nonnulli asserunt multos viuos in corporibus reperiendos: & si non dormiant omnes, non omnes esse morituros: si autem non moriantur omnes, nō omnes resurrecturos. Resurgere enim propriè dicitur, qui prius moriēdo cecidit. Vnde & Paulum volunt scribere in prima ad Thessalonicenses epistola: Nos qui viuimus, qui residui erimus in aduentu domini, nō præueniemus eos qui dormiunt: quoniam ipse dominus in iussu & voce archangeli & in tuba dei descendet de cælo: & mortui in Christo resurgēt primum: deinde nos qui viuimus, qui residui sumus, simul cum illis rapiemur in nubibus

obuiam Christo in aëra: & sic semper cum domino erimus. Et ex his dictis probare conantur apostolū Paulum, & qui cum eo scribebant epistolam, putasse se nō esse morituros, sed reperiendos in die consummationis in corpore. Quod si verū est, errauit Paulus, & humana aestimatione deceptus est, vt arbitraretur se inueniendum in corpore: quod falsum esse, rerum exitus approbavit. Hoc intellexerant & ipsi Thessalonicenses, sacramenta sermonis mystici nescientes, & coniecturis variis fluctuabāt, dicebantq;: Si Paulus inueniendus in corpore est, proximus est dies iudicij. Vnde corrigi eos, secundam epistolam scribens: Rogamus vos fratres per aduentum domini nostri Iesu Christi, & nostri congregationem in ipsum: vt non cito moueamini mente, nec terreamini, neque per spiritum, neque per verbum, neque per epistolā, tanquam per nos missam, quasi instet dies domini: ne quis vos seducat vllō modo: quoniam nisi discessio venerit primum, & reuelatus fuerit homo peccati, filius perditionis: qui aduersatur & extollitur super omne quod dicitur deus, aut quod colitur: ita vt in templo dei sedeat, ostendens se tanquam sit deus. Non meministis quod cum apud vos essem, adhuc, hæc dicebā vobis? Quibus dictis hoc agit, vt eos reuocet ab errore: ne putent diem appropinquare iudicij: & id quod scripserat: Nos qui viuimus, qui residui sumus, in aduentu domini non præueniemus eos qui dormierunt: aliter intelligant, quàm intelligi voluit ipse qui scripsit. Neque enim fieri potest, vt qui ad Timotheum scripserat: Ego enim iam delibor, & tempus resolutionis meæ instat: putaret se in carne perpetuum, & nunquam esse moriturum: & de vita aeterna statim ad regna cælestia transiturum: præsertim cum ad Romanos scribens eadem dixerit: Quis me liberabit de corpore mortis huius? Et ad Corinthios: Habitantes in corpore, peregrinamur à domino. Magis autem volumus exire de corpore, & esse cum domino. Qui hæc dicebat, nouerat vtique se esse moriturum. Melius est igitur spiritualiter sentire quod scriptū est, & dormitionem in præsentī loco, non mortem accipere, per quam anima à corpore separatur: sed peccatū post fidem & offensam dei, dormitionēq; post baptismum, de qua & ad Corinthios loquebatur: Et ideo inter vos multi infirmi sunt, & dormiunt plurimi. Et in alio loco: Ergo & qui dormierunt in Christo, perierunt: qui cum mortui sint, nō sunt perpetua morte perituri, quia non in mortali crimine continentur, sed leui modicoq; peccato. Quod & alius sanctus vitare cupiens, loquebatur: Ne forte obdormiam in morte. Est enim somnus peccati, qui ducit ad mortem: & est alia delicti dormitio, quæ morte non stringitur. Qui ergo vixerit ea vita quæ dicit: Ego sum vita (etenim vita nostra abscondita est cum Christo in deo) & nūquam ab ea fuerit separatus, nec ad mortem vsque peccauerit, iste de viuētib; & semper viuētib; esse dicitur: de quibus & saluator in euangelio Ioannis mystico sermone testatur: Qui credit in me, nō morietur. Et omnis qui viuit & credit in me, non morietur in aternū. Vnde & apostolus, domini sui calcans vestigia, ea docuit discipulos, quæ didicit à magistro. Omnes itaque non dormiemus. Qui enim omni custodia seruat cor suū, & ad Christi præcepta vigilat, mandatiq; eius memor est, dicentis: Vigilate, quia nescitis qua hora veniat. Et in alio loco: Ne dederis somnum oculis tuis, & palpebris tuis dormitationem, vt salu⁹ fias: quasi caprea de vinculis, & quasi auis de laqueis: iste non dormiet.

Turris Stratonis.

2. Thef. 2.

1. Timo. 4.

Roma. 7.
2. Cor. 5.

1. Cor. 11.

1. Cor. 15.

Psal. 11.

Ioan. 14.
Col. 3.

Ioan. 11.

Prouer. 4.

Matt. 24.
Prouer. 6.

Eccli. 2. 7.
Psal. 113.

Resurgere.

1. Thef. 4.

Griet. Cum igitur quidam non dormiant, qui semper in Christo viuunt & vigilant, sequitur vt nequaquam omnes dormiant, & e contrario omnes immutentur: non immutatione gloriae, quae proprie debetur sanctis: sed ea immutatione qua corruptiuum hoc, incorruptiuum efficitur: vt vel poenas vel praemia recipiat semper aeterna. Quod & si dormierit aliquis in Christo, & negligentiae somno obdormierit, debet audire quod scriptum est: Nunquid qui dormit, non resurget? Qui vero non dormit, sed vigilat, & semper viuunt in Christo, de vita ad vitam transiet: siue rapietur in nubibus, vt semper cum domino sit. De istiusmodi dormientibus Lazarus erat, de quo dominus ait: Lazarus amicus noster dormit. Et de hoc dormiente dicebat ad Martham: Qui credit in me, etiam si mortuus fuerit, viuet: & omnis qui viuunt & credit in me, non morietur in aeternum. Qui enim tota mente in Christo confidit, etiam si vt homo lapsus, mortuus fuerit in peccato, fide sua viuunt in perpetuum. Alioqui mors ista communis, & credentibus & non credentibus debetur aequaliter: &

Psal. 40.

Ioan. 11.

Homnes pariter resurrecturi sunt, alij in confusionem aeternam, alij ex eo quod credunt in sempiternam vitam. Et sic stare potest, vt qui credit in Christo, non moriatur: & etiam si mortuus fuerit, viuat in perpetuum. Quod iuxta corporalem mortem, excepto Enoch & Elia, nulli contigisse perspicuum est. Qui autem fidei magnitudine semper viuunt in Christo, non dormient, neque morientur: sed imitatores erunt vitae apostolicae, qui absque vlla culpa vixerunt in lege iustitiae: & ad fidem domini transeuntes, credentesque in eum qui vita vocatur & resurrectio, nunquam dormire, nunquam mortui sunt. Anima enim quae peccauerit, ipsa morietur. Sicut igitur anima quae peccat, viuente corpore mortua est: & eadem die qua peccauerit, dormit in morte: dicente Ecclesiaste: Qui peccauerit, mortuus est ex tunc: sic anima quae Christi praeccepta seruauerit, etiam si corpus mortuum fuerit, viuunt in aeternum. Hoc autem sciendum, quod magis conueniat veritati, ita legere: Omnes quidem dormiemus, non omnes autem immutabimur: maxime quia sequitur: Mortui resurgent incorrupti, & nos immutabimur. Si enim oes sunt immutandi, iuxta alteram lectionem: quomodo postea dicitur, quasi praecipuum atque priuatum, & proprie apostolorum, & nos immutabimur? Quando autem dicit nos, sanctos quosque significat. Queritis quomodo intelligendum sit illud, quod in prima ad Thessalonicenses epistola scribitur: Hoc enim vobis dicimus in verbo domini: quia nos qui viuimus, qui residui sumus, in aduentu domini non praueuiemus eos qui dormierunt: quoniam ipse dominus in iussu, & in voce archangeli, & in tuba dei descendet de caelo: & mortui qui in Christo sunt, resurgent primi deinde nos qui viuimus, qui residui sumus, simul cum illis rapiemur in nubibus obuiam Christo in aera: & sic semper cum domino erimus. Super quo quamuis superior Acacij disputatio plenius ventilaret: tamen dicendum est quid videat alij, Theodoro videlicet, Apollinario & Diodoro, qui vnam sequuntur sententiam: quorum Diodorus haec scripsit: Residuos atque viuentes, Paulus apostolus vocat: non quo velit intelligi & se & alios resurrectionis tempore in corpore reperiendos: sed nos dixit, pro eo quod est, iustos: de quorum & ego sum numero. Ipsi enim rapiemur obuiam Christo, & non peccatores. Viuentes autem non iuxta tropologiam, sanctos accipimus: qui peccato non mortui sunt, sed om-

Gene. 5. & 4. R. c. 2.

Eze. 18.

1. Thes. 4.

nes quos in corpore adueniens Christus inuenit. **K** Quodque sequitur: Non praueuiemus eos qui dormierunt: nequaquam ad peccatores referre debemus. Neque enim peccatores cum iustis rapiemur obuiam Christo, sed eos quos mors dissoluerit. Verum quid ista perquirero, & apostolicis dictis calumniam facio, cum ipse manifestissime scribat: qui residui sumus in aduentu domini: Qui sint autem residui, verbis discimus saluatoris: Sicut in diebus Noe ducebant uxores, & nubebant: & repente venit diluuium, & tulit omnes: sic erit aduentus filij hominis. Quibus sermonibus approbatur, in fine mundi multos viuos, & adhuc in corporibus reperiendos. Sequitur: In iussu & in voce archangeli, & mortui resurgent primi. Et hoc rursus saluator loquitur in euangelio: Media autem nocte sponsus venit: qui vti que viuentes in corpore deprehendet, quando duo erunt in lectulo vno: vnus assumetur, & alius relinquetur: & duae molentes, vna assumetur, & alia relinquetur. Quibus dictis ostenditur, medio noctis securis omnibus consummationem mundi esse venturam. Origenes in tertio volumine *ἐκρηματισμῶν* epistolae Pauli ad Thessalonicenses primae, post multa, quae vario prudentique sermone disseruit, haec intulit: de quibus nulli dubium est & Acacium pleraque libasse. Quid est ergo quod scribunt Thessalonicensibus, in verbo dei Paulus & Syluanus & Timotheus: Nos qui viuimus, qui residui sumus, in aduentu domini non praueuiemus eos qui dormierunt? Qui sunt isti viuentes qui loquuntur talia? Vtique Paulus non ab hominibus, nec per homines apostolus: & charissimus eius filius in fide Timotheus & Siluanus, qui illis erat & affectione & virtutibus copulatus. Et hoc non solum illi, sed quicumque Pauli & scientia & conuersatione similis est, dicere potest: Nos qui viuimus, quorum corpus mortuum est propter peccatum: spiritus autem viuunt propter iustitiam: & quorum mortificata sunt membra super terram: ita vt nequaquam concupiscat caro contra spiritum. Si enim adhuc desiderat caro, viuunt: & quia viuunt, desiderat: & non sunt mortificata membra illius super terram. Quod si mortificata sunt, nequaquam contra spiritum concupiscunt: quae mortificatione sui, huiusmodi desiderium perdidit. Sicut igitur qui vita carere praesenti, & ad meliora translati sunt: magis viuunt, deposito mortis corpore, & vitiorum omnium incutiis: sic qui mortificationem Iesu in corpore suo circumferunt, nequaquam viuunt iuxta carnem, sed iuxta spiritum: viuunt in eo qui vita est, & viuunt in eis Christus: de quo scriptum est: Viuens est sermo dei & efficax, qui est dei virtus, deique sapientia. Viuunt enim in quibus viuunt virtus dei, omni humana fragilitate deposita: & in quibus viuunt sapientia, quae abscondita est in deo, & in quibus viuunt & operatur iustitia. Christus enim factus est nobis, non solum iustitia ex deo, sed & sapientia & omne quod virtus est. Et si quidem in praesenti loco se a dormientibus & in Christo mortuis, qui hanc scribunt epistolam, separarent, videbatur superflua annotatio, & ex vno loco assumptum testimonium non valeret. Nunc vero eodem sensu, quia & eodem spiritu, in prima ad Corinthios loquitur: Omnes non dormiemus, omnes autem immutabimur, in momento, in motu oculi, in nouissima tuba. Canet enim tuba, & mortui resurgent incorrupti, & nos immutabimur. Hoc quod in praesenti loco scriptum est: In tuba dei descendet de caelo: compara illi quod ad Corinthios dicitur: In nouissima tuba, canet enim tuba, & caetera. Illi autem, quod

Matt. 24. & Luca. 17.

Matt. 25.

Luca. 17.

Galat. 1.

Heb. 4.

1. Cor. 15.

1. Thes. 4.

1. Cor. 15.

3. Reg. 19.

Ioan. 11.

Matt. 20.

Psal. 88.

Osec. 14.

Psal. 14.

Roma. 11.

Ecclesi. 27.

Psal. 23.

1. Cor. 1.

A quod ad Thessalonicenses legitur: & mortui in Christo resurgent primi: hoc quod ad Corinthios scriptum est, & mortui resurgent incorrupti. Porro quod sequitur: deinde nos qui vivimus, qui residui sumus: illi respondet: Et nos immutabimur, quorum vtrunque sic intelligi potest: Nos qui vivimus, qui residui sumus in aduentu domini, & nos qui immutabimur: & non sumus ex his qui appellantur mortui, sed vivimus: idcirco presentiam domini non in morte, sed in vita prestolamur, quia de Israëlitico genere sumus, & electæ sunt de nobis reliquiæ, de quibus dominus olim loquebatur: Dereliqui mihi septem milia virorum, qui non curauerunt genu Baal. In Ioannis quoque euangelio, viuorum & non viuorum, duplex ordo describitur. **Omnis qui credit in me, etiam si mortuus fuerit, vivet: & omnis qui vivit & credit in me, non morietur in æternum. Si viuos ita intelligimus, ut iam à nobis dictum est: dormientes & in Christo mortuos, illos esse credamus, qui cum velint in Christo vivere, tamen peccato mortui sunt. Sin autem reliquiæ & electio secundum gratiam, appellantur viuentes, qui non ita credunt, nec de Israëlitica nobilitate generati sunt, dormientes & mortui appellantur in Christo. Sunt qui hunc locum ita edisserant: Viui appellantur, qui nunquam peccato mortui sunt: qui autem peccauerunt, & in eo quod peccauerunt, mortui sunt: & postea conuersi ad penitentiam, purgant antiqua delicta, mortui appellantur, quia peccauerunt: in Christo autem mortui, quia plena ad deum mente conuersi sunt. Porro qui viuunt & habent testimonium fidei, & necdum receperunt promissionem dei, qui & de aliis melius quiddam cogitant, ut non absque his qui iusti sunt coronentur, in eo habent beatitudinem, quod fruuntur bono conscientia & viuunt, & relictæ sunt in aduentu domini saluatoris. Sed quia clemens est deus, & vult saluare etiam eos qui dormierunt, & in Christo mortui sunt, non præuenient illos, neque soli rapietur in nubibus: sed iuxta exemplum euangelicæ parabolæ, vnum denarium vnamque mercedem, & vndecimæ horæ operarij & primæ qui in vineam missi sunt, salutis precium accipiet. Nec hoc alicui videatur iniustum, ut dispar labor vnum præmium consequatur. Magna quippe diuersitas est eorum qui post vulnera sunt sanati, & eorum qui nunquam viderunt mortis errorem. De his puto dictum: Quis est homo qui viuat & non videat mortem? redimet de morte animam suam. Neque enim, ut quidam putant, quis pro eo quod est, nullus accipitur: sed quasi dixerit, quis putas, iuxta illud quod scriptum est: Quis sapiens, & intelliget hæc? Et in alio loco: Domine, quis habitabit in tabernaculo tuo? Et iterum: Quis cognouit sensum domini? Residui ergo erunt de credentibus pauci, qui aduentum domini videant, secundum id quod deus verbum factum est, nequaquam in vilitate carnis, sed in gloria triumphantis. Et considerandum quomodo primum dormientes appellauerit: deinde in Christo mortuos, quos viuentes præuenire non poterunt. Qui enim non custodierit hoc quod scriptum est: Ne dederis somnum oculis tuis, neque palpebris tuis dormitationem: ut saluus fias, sicut caprea de vinculis, & sicut auis de laqueis, dormiet & culpabilis opore torpescet. Cumque dormierit, transibit in mortem. Sicut enim mouetur qui vigilat, sic qui dormit iacet immortuus, & mortis torpet similitudine. Quod autem dormitionem sequatur mors, & prima ad Corinthios epistola docere nos poterit: in qua ita scriptum est: Nunc autem Christus sur-**

rexit ex mortuis, primitiæ dormientium: quia per hominem mors, & per hominem resurrectio mortuorum. Et post paululum. Non omnes dormiemus, sed omnes immutabimur in momento, in ictu oculi, in nouissima tuba. Canet enim tuba, & mortui resurgent incorrupti, & nos immutabimur. Cum ergo hæc de dormitione dicantur & morte, & illud legamus in apostolo: Surge qui dormis, & exurge de mortuis & illuminabit te Christus: iuremus domino: & votum faciamus deo Iacob, vnusquisque dicens in corde suo: Si ascendam super stratum meum, si dederò somnum oculis meis & palpebris meis dormitationem, donec inueniam locum domino: haud dubium quin in anima sua tabernaculum deo Iacob, ut deus in illo æterna sede requiescat. Sequitur: Quia ipse dominus in iussu, & reliqua. Descendet enim missus à patre, non diuersitate virtutis, sed dispensatione iudicis: & descendet ad eos, qui deorsum sunt, verbum dei & sapientia, & veritas atque iustitia. Et quanquam mortui sint, ad quos dignatur descendere: non tamen sunt ab eo alieni. Mortui enim vocantur in Christo. Qui autem viuunt, hoc habent priuilegium, quod eliguntur à pluribus. Attamen vtrunque agmen, & mortuorum in Christo & viuentium, rapientur pariter in nubibus obuiam Christo: ut non eum expectent donec ad terrena descendat, sed presentia illius & contubernio in sublimibus perfruantur. Quantaque clementia Christi, ut pro salute nostra non solum caro factus sit, sed ad mortuos usque descenderit: & in ipsa morte habeat signa viuentium. Aqua enim & sanguis de latere eius egressa sunt. Descendit igitur sermo diuinus voce archangeli præcedente, & præparante sibi viam, in his qui eius possunt ferre presentiam. Quod ut queamus intelligere, primi aduentus mysteria cognoscamus: Scriptum est de Ioanne, qui præcursor eius fuit, quod in eremo dixerit: Ego vox clamantis in deserto: & reliqua. Quid clamauit vox in deserto? Parate viam domini, & rectas facite semitas eius. Ob quod præmium quamve mercedem? Omnis vallis implebitur: & omnis mons & collis humiliabitur: & erunt praua in directa: & aspera in vias planas: & videbit omnis caro salutare dei. Hoc autem ideo: quia verbum caro factum est, & habitauit in nobis. Nunc autem nequaquam vox prophetæ in deserto erit: sed vox archangeli parantis vias, non in carnis humilitate venienti, sed ei qui est apud patrem verbum deus. Et tunc quidem egrediebatur in desertum, ut audirent assumpti hominis præcursorum: & viderent arundinem vento agitatam: de qua facta sunt tibia, & vocalis calamus, qui in ore puerorum dulci sonat modulamine, canentium in plateis atque dicentium: Cantauimus vobis & non saltastis. Nunc autem in voce archangeli præcedentis dominum descendentem de cælis, & in clarissima tuba, vnusquisque credentium, vel ad prælium vel ad sacerdotalia ministeria prouocatur. Legimus in Numerorum libro, sacratas deo tubas, quæ ante hostias personent. Sin autem magna est vox angeli, & tubæ, & archangeli, quanto maior erit tubæ dei, quæ parat vias primum dormientium & mortuorum in Christo: deinde eorum qui viuunt, & residui sunt, & sermonis dei præstolantur aduentum? Forsitan simplicis tubæ clangor, dormientibus & mortuis in Christo necessarius est: vox autem archangeli & tubæ dei, his qui viuunt & in presentia dei reseruantur. Videamus quid possit intelligi, & id quod sequitur: Simul cum illis rapiemur. Quo verbo ostendi puto, subito ad meliora transcensum: & idcirco raptum se voluisse

K

Matt. 24.
& Luca. 17.

3. Reg. 19.

Matt. 25.

Ioan. 11.

Luca. 17.

L

Galat. 1.

Matt. 20.

M

Psal. 88.

Heb. 4.

Osec. 14.
Psal. 14.
Roma. 11.

Co. 1.

Cor. 15.

Ecclesi. 27.
Psal. 23.

hef. 4.
or. 15.

1. Cor. 15.

Ephes. 5.
Psal. 131.

Ibidem.

E

Ioan. 19.

Mat. & Luca. 3. &
Mar. & Ioannis. 1.

domino.
Esaia. 40.

Ioan. 11.

F

Luca. 7.

Matt. 11. &
Luca. 7.

Nu. 10. & 35

G voluisse dicere, vt velocitas transeuntis sensum cogitantis excederet. Quod & in alio loco eiusdem verbi proprietate signavit: Scio hominem in Christo ante annos quatuordecim, siue in corpore, nescio, siue extra corpus nescio, deus scit, raptū istiusmodi vsque ad tertium cælum. Et scio huiusmodi hominem, siue in corpore, siue extra corpus nescio, deus scit, quia raptus est in paradysum & audiuit verba ineffabilia quæ nō licet homini loqui. Alij enim proficientes & (vt ita dicam) gradientes ad maiora crescebant, donec fierent iuxta id quod scriptum est: Magni valde nimis: & quosdam in cælum assumptos legimus. Paulus autē vas electionis in tertium cælum raptus ascendit: & idcirco audiuit verba ineffabilia. Quomodo autem hi qui rapiuntur in nubibus, rapiantur obuiam Christo, diligentius cōtemplandum est. Scimus nubes prophetas, quibus præcepit deus ne pluerent super Israël imbrē, quando impleuerunt mensuram patrum suorum, & facta est lex & propheta vsque ad Ioannem baptistam. Et quia deo posuit in ecclesia primum apostolos, secundo prophetas: non solum prophetas, sed & apostoli nubes intelligendi sunt. Si quis igitur rapitur ad Christum, ascendit super nubes legis & euangelij, super prophetas & apostolos: & assumptis alis columbæ, eorumq; doctrina ad excelsa sublat⁹, occurrit, nō deorsum, sed in aëre & spiritali intelligentia scripturarum. Occurrens autē in spiritalibus & terrena dimittens: siue ille sit dormiens, siue in Christo mortuus, siue viuens, & in illius præsentiam reseruatus, semper cum illo erit, & perfruetur verbo dei, & sapientia, veritate atque iustitia. Hæc celeri sermone dictaui, quid eruditi viri de vtroq; sentirent loco: & quibus argumentis suas vellent probare sententias, vestra prudentiæ exponens. Neq; enim tanta est mea pusillitatis autoritas qui nihil sum, & inuidorum tantum moribus pateo, quanta eorum qui nos in domino præcesserunt. Nec iuxta Pythagoræ discipulos, præiudicata doctoris opinio, sed doctrinæ ratio ponderanda est. Si quis autem cōtrariæ factionis immurmurat, quare eorum explanationes legam, quorum dogmatibus non acquiesco: sciat me illud apostoli libenter audire: Omnia probate, quod bonum est tenete. Et saluatoris verba dicentis: Estote probati numularij: vt si quis nummus adulter est, & figuram Cæsaris nō habet: nec signatus est moneta publica, reprobetur. Qui autem Christi faciem claro præfert lumine, in cordis nostri marsupium recondatur. Etenim si dialecticam scire voluero, aut philosophorū dogmata, & vt ad nostra redeam, sciētiam scripturarum: nequaquam simplicis ecclesiæ viros interrogare debeo: quorum alia gratia est, & vnusquisque in suo sensu abundat: præsertim cum in domo magna patrisfamilia vasorum diuersitas multa dicatur: sed eos, qui artē didicere ab artifice & in lege domini meditantur die ac nocte. Ego & in adolescentia & in extrema ætate profiteor & Origenem & Eusebiū Cæsariensem viros esse doctissimos, sed errasse in dogmatum veritate. Quod econtrario de Theodoro, Acacio, Apollinario possumus dicere: & tamen omnes in explanationibus scripturarum, sudoris sui nobis memoriam reliquerūt. In terra aurum quæritur, & de fluuiorum alueis splendēs profertur glarea, Pactolusq; ditior est cæno quàm fluento. Cur me lacerant amici mei, & aduersum silētem, crassa sues grunniunt? Quarum omne studium est, imo scientiæ supercilium, aliena carpere: & sic veterum defendere perfidiam, vt perdant fidem suam.

2. Cor. 12.

Esaia. 5.

Matt. 11.
Ephes. 4.

Nota.

1. Thef. 5.

2. Timo. 2.

Origenes.
Eusebius.

Meum propositum est antiquos legere, probare singula, retinere quæ bona sunt, & à fide ecclesiæ catholicæ non recedere. Volēs ad alias quæstiunculas respondere, & vel mea vel aliena dictare, ex templo à fratre Systinio admonit⁹ sum, vt & ad vos & ad cæteros sanctos fratres, qui nos amare dignantur, literas scriberem. Cohibebo igitur gradū, & si vita comes fuerit, futuro me operi reseruabo, vt & vobis per partes paream: & fractum ac senile corpusculum onus possit ferre moderatum. Illud autem breuiter in fine commoneo, hoc quod in Latinis codicibus legitur: Omnes quidem resurgemus, non omnes autem immutabimur: in Græcis voluminibus non haberi: sed vel, omnes dormiemus, non autem omnes immutabimur: vel, nō omnes dormiemus, omnes autem immutabimur: quorum quis sensus sit, supra diximus.

SCHOLIA.

Nlli non plenas aquas. Nam exundato Nili, vberitatem frumentariam inducit. 2 Subtegmen & stamina. Mira similitudine significat vim rerum congestarum ad opus futurum: siquidem hæc est materia & instrumenta perficiendæ telæ. 3 Canina facundia. Id est, eloquentia rhetorum, quæ acculandis aliis exercetur, & cuius magna pars maledicentia est. Id ita esse fatebitur, qui legerit Demosthenis orationem in Aeschinē, Ciceronis multas in multos. 4 Quod philosophum. Non satis liquet quam notet fabulam. Certē in poetarum fabulis nulla philosophorum mētio, nisi forte alludit ad id quod est apud Aristophanē in nubibus de Socrate & Strepsiade. Porro quod sequitur, vix dum dimidium dixeram, est apud Terentium. 5 Vtrumque enim in Græcis codicibus inuenitur. Græci codices, quos ego viderim, habent: πάντες ἢ δὲ κοιμηθήσομεθα, πάντες δὲ ἀλλαγήσομεθα, id est, omnes quidē non dormiemus, omnes autem immutabimur. Verum hac de re paulo copiosi⁹ diximus in annotationib⁹ nostris, quas addidimus in nouum testamentum recognitum. 6 ἢ ἐπι⁹ siue ῥοπή ὀφθαλμοῦ. ῥοπή significat idem, vt teli missi seu fulminis, à ῥίπῳ iacio. ῥοπή momentum lancis, huc aut illuc inclinantis, à ῥίπῳ vergo siue propendo. Hieronymus ostēdit in quibusdam codicibus inueniri ῥίπῳ, in quibusdam ῥοπή. Verum quomodo Hieronymus postea facit mētionem atomorum, cum de his nullam fecerit mentionē? Vnde videor mihi locum hunc posse restituere ad hunc modum, vt legamus: Quodq; sequitur iuxta Græcos, ἢ ἀτόμα ἢ ῥίπῳ, siue ῥοπή ὀφθαλμοῦ, vtrumque enim legitur. 7 Quarto συζητητικῶν τμημάτων. Id est, collectitiarum quæstionum. 8 In tertio volumine ἐξηγηματικῶν. Id est enarratoriorum. Sic enim vocat commētarios, in quibus explicat scripturam sacram, ab ἐξηγῆσαι enarro. 9 Præiudicata doctoris. Sic enim respōdere solent discipuli Pythagoræ, perentibus rationem, ἢ τὸς ἔφα, id est, ipse dixit, quasi satis esset Pythagorā ita docuisse. 10 Quorum dogmatibus. Δόγματα propriè dicuntur decreta seu placita. Vnde alibi Hieronym⁹ testatur Origenem sequi se vt interpretem scripturarum, non vt dogmatisten. 11 Glarea. Id est, harena Vergili⁹: Diuini glareæ ruris. Quidam hic deprauate posuerant, pro glareæ gloria. 12 Pactolus. Inter fluuios auriferos numeratur. Est autē in Lydia Pactolus, in Hispania Tagus. 13 Imo scientiæ supercilium. Correctio est, quasi parum rectè vocauerit studium, cum potius scientiæ supercilium appellare debuerit. Supercilium autem vocat fastum & arrogantiam.

HIERONYMVS PAVLINO.

Moce me prouocas ad scribendum, terres eloquentia: & in epistolari stylo prope Tullium representas. Quod quereris me paruas & incomptas literulas mittere, non venit de incuria, sed de timore tui, ne verbosius ad te loquens, plura reprehēdenda transmittam: & nauigandi tempore, tantē à me simul

Exod. 4.
& 7. &
& 14.
Roma. 9.

Esaia. 5.

Ipsē dixit.

Dogmata.

Glarea.

Fluuij auriferi.

Supercilium.

Dictare.
In buccas
venire.
Cōperere
nare.

A simul epistolæ flagitantur, vt si cuncta ad singulos velim scribere, occurrere nequeam. Vnde accidit vt omifsa compositione verborum & scribentium sollicitudine, dictem quicquid in buccam venerit: & amicum te tantum meorum dictorum, non iudicem considerare. Duas quæstiunculas tuæ literæ præferebant: Vnâ, quare sit à deo induratum cor Pharaonis, & Apostolus dixerit: Non volentis neque currentis, sed miserentis est dei, & cætera, quæ liberum videtur tollere arbitriū. Alteram, Quomodo sancti sint qui de fidelibus, id est, baptizatis nascuntur: cum sine dono gratiæ postea acceptæ & custoditæ, salui esse non possint. Primæ in libris *ἡγὶ ἀρχαῖο* quos nuper Pammachio nostro iubente interpretatus sum. Origenes fortissimè respondet, quo detentus opere, implere non potui quod promiseram tibi, & Danielem nostrum rursus comperidinaui. Et quidem quamuis mei amantiissimi & egregij viri Pammachij, tamen vnus, voluntatem in tempus aliud distulisse, nisi omnis pene fraternitas de vrbe eadem postulasset, asserens multos periclitari, & peruersis dogmatibus acquiescere. Vnde necessitate compulsum trāsferre libros, in quibus mali plus quam boni est: & hanc seruare mēsuram, vt nec addere quid, nec demerem: Græcamquæ fidem, Latina integritate seruarem, Quorum exemplaria à suprascripto fratre poteris mutuari: licet tibi Græca sufficiant: & non debeas turbidos nostri ingenioli riuulos quærere, qui de ipsis fontibus bibis. Præterea quia docto viro loquor, & tã diuinis scripturis, quàm seculi literis erudito: illud dignationem tuam admonitã volo, ne me putes in modũ rustici Balatronis cuncta Origenis reprobare quæ scripsit: quod in me criminatur Calphurnius Lanarius & discipuli eius: & quasi Dionysium philosophum arguant, subito mutasse sententiã: sed tantum praua dogmata repudiare. Scio enim æquali maledicto eos subiaccere, qui bona mala dicunt, & illos qui mala bona iudicant: qui faciunt amarum dulce, & dulce amarum. Aut quæ est tanta pertinacia, sic laudare alicuius doctrinam, vt sequere blasphemiam: De secundo problemate tuo, Tertullianus in libris de monogamia disseruit, asserens sanctos dici fidelium filios, quod quasi candidati sint fidei, & nullis idololatriæ sordibus polluantur. Simulquæ considera, quod & vasa sacra in tabernaculo legimus, & cætera quæ ad ritum ceremoniarũ pertinent: cum vtique sancta esse non possint, nisi ea quæ sentiunt & venerantur deum. Idioma igitur scripturarum est, vt interdum sanctos pro mundis & purificatis atque expiatis nominent: sicut & Bethsabæe sanctificata scribitur ab immundicia sua: & ipsum templũ sanctuarium nominatur. Obsecro te, ne tacito mentis iudicio, me aut vanitatis arguas, aut falsitatis. Testis est enim mihi conscientia mea deus, quod ab ipso procinctu & interpretationis exordio, suprascripta necessitas me retraxit: & scis ipse non bene fieri, quod occupato animo fiat. Pileolũ texture breue, charitate latissimũ, senili capiti confouendo, libenter accepi, & munere & muneris authore lætatus.

SCHOLIA.

Dictare. In buccam venire. Comperidinare.

Item. Qui dicit, pronunciat aliis scribenda: qui ipse scribit, exactius expendit, quàm qui dicit. 2 Quicquid in buccam. Prouerbialis sermo, id est, impræmeditate. 3 Comperidinaui. Id est, distuli, & prorogavi, quemadmodum dicim⁹ & recraftinare. 4 Rustici Balatronis. Mihi videtur hic locus nõ admodum esse syncerus. Coniicio pro rustico iusticum esse le-

gendum, vt intelligas scurram gladiatorum & procacem. Balatro scurra quispiam fuit mordax. De quo Oratius: Balatro suspendens omnia naso. 5 Quod in me criminatur. Locus hic plane deprauatus est, quanquam sensus fermè est idem. Antiqui codices sic habent, Quod in me criminantur eius. Hyperaspistæ autem dicuntur, qui clypeo obtento protegunt aliquem. Videtur autem aliquis velut explicare volens subiecissee hæc verba, quibus alibi scribēs ad Augustinum, notat Ruffinum Origenistam. 6 Quasi Dionysium. Scitit Dionysium Heracleoten, cuius meminit Marcus Tullius, libro Tusculanarum quæstion. ij. Qui pri⁹ Zenonis Stoici discipulus profitebatur dolorem nõ esse malum: post cruciatus dolore renũ refutauit Stoicum dogma, clamitans dolorem esse malum intolerabile. Similia refert in commen. super epist. ad Galat. ca. j. enarrans eum locum. Miror quod sic tam cito transferimini. Quin & Diogenes Laertius in Zenone cõmemorat hunc Dionysium inter eius discipulos, sed qui ab eo desciuerit oculorum dolore vif⁹. 7 Quod quasi candidati sint filij. Pro filij, legendum est fidei: & sic habetur in exemplaribus emēdatis. Candidati hic substantiuum est nomen, significatque eos, qui honorem aliquem ambiunt: vt olim candidati præturæ dicebantur, qui præturam peterēt: Et Sulpitius in vita Martini: Agebat, inquit, bonis operibus quendam baptismatis candidatum. Et Fabius filium vocat auitæ eloquentiæ candidatũ. Ergo qui nascuntur ex Christianis, sancti vocantur & ante baptismũ, quod velut ambiant & expectent baptismum. 8 Idioma. Id est, proprietas. Nam vnaquæque lingua sua quædam habet peculiaria.

HIERONYMVS
Desiderio.

Ecce sermone dignationis tuæ, quæ mihi notè opinanti tua beneuolentia tribuit, gaudis quidem sum testimonio honesti & eloquentis viri: sed in memet reuersus, satis dolui, indignum tantis laudibus atque præconio, opprimi me potius quàm leuari. Scis enim dogma nostrum, humilitatis tenere vexillum: & per ima gradientes, ad summa nos scandere. Quotus igitur ego, vel quantus sum, vt eruditæ vocis merear testimonium: vt mihi ab eo palma eloquentiæ deferatur, qui scribendo disertissimè, deteruit ne scriberem: Veruntamen audendum est, vt charitas, quæ non quærit quæ sua sunt, sed quæ proximi, reddat salutationis officia, quoniam locũ implere non valet præceptoris. Gratulor tibi & sanctæ atque venerabili sorori tuæ Serenillæ, quæ pheronymos calcatis fluctibus seculi, ad Christi tranquilla peruenit: quam hoc nominis vaticinio in te prædestinatum sit. Legimus enim sanctum quoque Danielem appellatũ desideriorum virum & amicum dei, quia mysteria ei⁹ scire desiderauit. Itaque quod venerabilis Paula me est deprecata vt facerem, sponte facio: hortorquæ vos & precor per domini charitatẽ, vt nobis vestros tribuatis aspectus: & per occasionem sanctorum locorum, tanto nos ditetis munere. Certè si consortia nostra displicuerint: adorasse vbi steterunt pedes domini, pars fidei est, & quasi recetia natiuitatis & crucis ac passionis vidisse vestigia. Opusculorum meorum, quia plurima euolauerunt de nidulo suo, & temerario æditionis honore vulgata sunt, nihil misĩ, ne eadem forsitan mitterem quæ habebas. Quod si exemplaria libuerit mutuari, vel à sancta Marcella, quæ manet in Auentino: vel à Lot tēporis nostri, Domnionem viro sanctissimo, accipere poteris. Ego autem operiens præsentiam tuã, aut totum tibi dabo cum affueris: aut si hoc aliquæ impedierint difficultates, quæcunque præceperis, libens mittam. Scripsi librum de illustribus viris, ab apostolis vsque ad nostram ætatem, imitatus Tranquillum, Græcumquæ

Hyperaspistæ.

Dionysius Heracleotes

Candidati.

E

Idioma.

1. Cor. 13.

Dan. 9.

Peregrinationes.

G Græcumq; Apollonium : & post catalogum plurimorum , me quoque in calce voluminis quasi abortiuum & minimum omnium Christianorum posui: vbi mihi necesse fuit vsque ad decimumquartum annum Theodosij principis quæ scripserim breuiter annotare: quem librum cum à supradictis sumpseris, quicquid de indice minus habueris, paulatim scribi faciam si volueris.

SCHOLIA.

1 Serenillæ quæ. Hic sequebatur dictio Græca, quam quidam sustulerant: alij variè posuerunt, sed ita, vt nihil potuerim coniecere quod mihi satisfaceret. Sed tamen reperta est germana lectio pheronym⁹, id est, *φερώνυμος*, hoc est, suo respondens nomini, aut nomen habens ex re: quem admodum docet Suidas & Helychius. conuenit enim vt Serenilla, iuxta nomen suum, calcatis seculi fluctibus, ad tranquilla serenitatemque perueniat. 2 Quanquã hoc mun⁹ vaticinio. Et hic locus variè scribitur: legendū est autem, nominis vaticinio, quod Serenillæ nomine significaret illam effugituram seculi tempestatem. 3 Tranquillum. Extat illius libellus de claris grāmaticis. Apollonius intercidit, sed Philostratus superest de claris sophistis.

H HIERONYMVS AD PAULAM Vrubicam de interpretatione alphabeti Hebraici.

Quia diuertius cū centesimumdecimum octauū psalmum tibi insinuare conarer, & dicerem omnem moralem locum in eo esse comprehensum (& quomodo philosophi solent disputationes suas in Physicam, Ethicam, Logicamq; partiri: ita & eloquia diuina aut de natura disputare, vt in Genesi & in Ecclesiaste: aut de moribus, vt in Prouerbiis, & in omnib⁹ sparsim libris: aut de logica, p qua nostri theoreticem sibi vendicant, vt in Cantico canticorum, & in euangelii: licet apostolus saepe proponat, assumat, confirmet atque concludat, quæ propriè artis dialecticæ sunt) studiosissime perquisisti, quid sibi velint Hebrææ literæ, quæ psalmo quem legebamus, videbantur insertæ. Respondi secundum ordinem literarum eum esse compositum, quod videlicet ex prima litera, quæ apud eos vocatur Aleph, octo versus inciperent. Rursus ex sequenti Beth, totidem versus exordium sumerent: ac postea ex Gimel idem numerus compleretur: atque ita vsque ad Thau, quæ apud eos extrema litera est, psalmum esse cōscriptum: & ex singulis quibusque elementis secundum interpretationes eorum debere intelligi quæ sequerentur. Identidem flagitasti, vt tibi interpretationes literarum edicerem singularum. Dixi fateor, verum quia propter barbariem linguæ memoria labitur omne quod diximus, desideras commentarium fieri: vt si in aliquo fortè titubaueris, obliuionem lectio consoletur. Ac prius quàm de singulis disseram, scire debes, quatuor psalmos secundum ordinem Hebræorum incipere elementorum, centesimumdecimū & centesimam vndecimū, & hunc de quo nunc scribimus, & centesimumquadragesimumquartum. Verū debes scire in prioribus psalmis, singulis literis, singulos versiculos, qui trimetro iambico constant, esse subnexus. Inferiores verò tetrametro iambico constare, sicuti & Deuteronomij canticum scriptum est. In centesimo decimo octauo psalmo, singulas literas octoni versus sequuntur. In centesimo quadragesimo quarto, singulis literis, singuli versus deputantur. Sunt qui & alios hoc ordine putant incipere, sed falsa eorum opinio est. Habes & in lamētationibus Hieremiæ quatuor alphabeta, è quibus duo prima quasi Sapphico metro scripta sunt: quia tres versiculos qui sibi connexi sunt,

Quatuor psalmi alphabetici.

& ab vna tātum litera incipiunt, Herōici comma cōcludit. Tertium vero alphabetum trimetro scriptum est, & à ternis literis, sed eisdem terni versus incipiūt. Quartum alphabetum simile est primo & secundo. Prouerbia quoque Solomonis extremum claudit alphabetum, quod tetrametro iambico supputatur: ab eo loco, in quo ait: Mulierem fortem quis inueniet? Quomodo autem in his nostris literis non potest quis ad legēda verba texendaq; procedere, nisi prius ab elementis cœperit: ita & in scripturis diuinis non valemus ea quæ maiora sunt nosse, nisi ab ethica habuerimus exordium, secundum illud quod propheta dicit: A mandatis tuis intellexi, quod videlicet post opera cœperit habere scientiam secretorum. Verū iam complendū est quod petisti, vt sensum vniuscuiusque elementi interpretatio annexa significet. Aleph, doctrina interpretatur. Beth, domus. Gimel, plenitudo. Daleth, tabularum. He, ista. Vau, & Zain, hæc. Heth, vita. Teth, bonum. Iod, principium. Caph, manus. Lamed, disciplina siue cordis. Mem, ex ipsis. Nun, sempiternum. Samech, adiutorium. Ain, fons siue oculus. Phe, os, ab ore, non ab osse dictum intellige: ne literarum ambiguitate fallaris. Zade, iustitia. Coph, vocatio. Res, capitis. Sin, dentium. Thau, signa. Post interpretationem elementorum intelligentiæ ordo dicendus est. Aleph, Beth, Gimel, Daleth, prima connexio est, doctrina domus, plenitudo tabularum: quod videlicet doctrina ecclesiæ quæ domus dei est, in librorum reperiatur plenitudine diuinorū. Secunda connexio est, He, Vau, Zain, Heth, ista & hæc vita. Quæ enim alia potest esse vita sine scientia scripturarum: per quam etiam ipse Christus agnoscitur, qui est vita credentium. Tertia connexio habet, Teth, Iod, bonum principium: quia quamuis nunc sciamus vniuersa quæ scripta sunt, tamen ex parte cognoscimus, & ex parte prophetamus: & nūc per speculum in ænigmate videmus. Cū autem meruerimus esse cum Christo, & similes angelis fuerimus, tunc librorū doctrina cessabit: & tunc videbimus faciem ad faciem bonum principium sicuti est. Quarta cōnexio est, Caph, Lamed, manus disciplinæ siue cordis. Manus intelliguntur in opere, cor & disciplina intelliguntur in sensu: quia nihil facere possumus, nisi prius quæ facienda sunt scierimus. Quinta cōnexio est, Mem, Nun, Samech, ex ipsis sempiternum adiutorium: hoc explanatione non indiget, sed omni luce manifestius est, ex scripturis aterna subsidia ministrari. Sexta connexio habet, Ain, Phe, Sade, fons siue oculus oris iustitiæ: secundum illud quod in quarto numero exposuimus. Septima cōnexio est, quæ & extrema, quo & in ipso quoque septenario numero sit mysticus intellectus, Coph, Res, Sin, Thau, vocatio capitis, dentium signa. Per dentes articulata vox promitur, & in his signis ad caput omnium qui est Christ⁹ peruenitur, per quē venit ad regnum sempiternum. Oro te, quid hoc sacratius sacramēto? Quid hac voluptate iucundius? Qui cibi, quæ mella sunt dulciora, quàm dei scire prudentiam, & in abdita eius intrare, & sensum creatoris inspicere, & sermones domini dei tui, qui ab huius mundi sapientibus deridentur, plenos docere sapientia spiritali? Habeant sibi cæteri, si velint, suas opes, gemma bibant, serico niteant, plausu populi delectentur: & per varias voluptates, suas diuitias vincere nequeant. Nostræ diuitiæ sint, in lege domini meditari die ac nocte, pulsare ianuam nō patentem, panes trinitatis accipere, & seculi fluctus domino præeunte calcare. Saluta Blefillam & Eusto-

Matt. 13.

Pron. 31.

Roma.

Psal. 112.

Terenti.

Lucius
Lauinius

Vergiliu.

Tullius.

1. Cor. 13.

Septuag.
interpret.
Ptolemæ.

A & Eustochium tyrunculas nostras. Saluta Felicianam, verè carnis & spiritus virginitate felicem. Saluta reliquum castitatis chorum, & domesticam tuam ecclesiam, cui omnia etià quæ tuta sunt timeo, ne dormiète patrefamiliàs, inimicus homo zizania superseminet. Quãuis enim dicere audeant: ego ciuitas firma, ciuitas quæ non oppugnatur, nullo hostili obsidente exercitu securus est. Nemo (vt beatus Cyprianus ait) satis tutus, periculo proximus. Exēplar epistolæ si accipere voluerit φλοπονωτάρη nostra Marcella, tribuito. Et memento mei, obsecrās vt dominus noster Iesus Christus cōterat satanam sub pedibus nostris velociter. Amen.

DIVI HIERONYMI IN QVAESTIONES SEV TRADITIONES HEBRAICAS LIBRORUM GENESIOS PROÆMIUM.

Vi in principiis librorum debebam sequenturi operis argumenta proponere, cogor prius respondere maledictis, Terentij quippiam sustinēs, qui comœdiarum prologos in defensionem sui scenis dabat. Vrgebat enim eum Luscius Lauius, nostro Luscio similis, & quasi publici ararij furem, Poētā criminabatur. Hoc idem passus est ab æmulis & Mantuanus vates, vt cum quosdam versus Homeri transfulisset ad verbum, compilator veterū diceretur. Quibus ille respondit, magnarum esse virium, Herculi clauā extorquere de manu. Sed & Tullius, qui in arce eloquentiæ Romanæ stetit, rex oratorum, & Latinæ linguæ illustrator, repetūdā accusatur à Græcis. Nō mirum ergo si contra me paruum homunculum immūdi sues grūniant, & pedibus margaritas conculcēt, cum aduersus doctissimos viros, & qui gloria inuidiā superare debuerāt, liuor exarserit. Verūm hoc illis merito accidit, quorum in theatris, curia, cōcione, pro rostris eloquentia pertonabat. Semper enim in propatulo fortitudo æmulos habet, feriuntq; summos fulgura mōtes. Me vero procul ab vrbibus, foro, litibus, turbis remotum, sic quoque (vt Quintilianus ait) latentem inuenit inuidia. Vnde lectorem obsecro (si quis tamē hæc quoque capt^o amore leget) vt in libris Hebraicarū quæstionum, quos in omnem scripturam sanctam disposui scribere, non quærat eloquentiam, non oratorū lepōrem: sed magis inimicis pro nobis ipse respōdeat, nouo operi veniam cōcedendam. Vt enim nos humiles atque pauperuli, nec habemus diuitias, nec oblatas dignamur accipere: ita & illi nouerint, non posse se notitiam scripturarum, id est, diuitias Christi, cum mundi pariter habere diuitiis. Studij ergo nostri erit, vel eorum qui de libris Hebraicis varia suspicantur, errores refellere: vel ea quæ in Latinis & Græcis codicibus scaterere videntur, authoritati suæ reddere: etymologias quoque rerum, nominum atque regionum, quæ in nostro sermone non resonant, vernaculæ linguæ explana re ratione. Et quo facilius emendatio cognoscatur, ipsa primum vt apud nos sunt testimonia proponemus, & ex collatione eorum quæ sequuntur, quid in illis, aut minus, aut plus, aut aliter sit, indicabimus. Neque verò Septuaginta interpretum, vt inuidi latrant, errores arguimus: nec nostrum laborem, illorum reprehensionē putamus, cum illi Ptolemæo regi Alexandria, mystica quæque in scripturis sanctis prodere noluerint: & maximè ea quæ Christi aduentum pollicebantur: ne viderentur Iudæi & alterum deum colere: quos ille Platonis sectator, magni idcirco faciebat, quia vnum deum colere dicerentur. Sed & euāgelistæ, & dominus quoque noster atque saluator, necnō & Paulus apostolus,

Matt. 13.

Roma. 16.

Terentius

Luscius Lauius.

Vergilius.

Tullius.

Septuaginta interpretes. Ptolemæus.

multa quasi de veteri testamento proferunt, quæ in nostris codicibus nō habentur. Super quibus in suis locis plenius disseremus. Ex quo perspicuum est, illa magis vera esse exemplaria, quæ cum noui testamenti auctoritate concordant. Accedit ad hoc quoque quòd Iosephus, qui Septuaginta interpretum proponit historiā: quinque tantum ab eis libros Moyfi translatos refert: quos nos quoque confitemur plus quàm ceteros cum Hebraicis consonare. Sed & hi qui postea interpretes extiterunt, Aquilam loquor, & Symmachū, & Theodotionem, longe aliter habent quàm nos legimus. Ad extremum (quod etiam obrectatores nostros placare potest) peregrinæ merces tantum volentibus nauigēt: balsamum, piper, & poma palmarū rustici non emant. De Adamantio autem sileo: cuius nomen (si parua licet componere magnis) meo nomine inuidiosius est, qui cum in homiliis suis, quas ad vulgum loquitur, communem æditionem sequatur: in tomis, id est, in disputatione maiori, Hebraica veritate stipatus, & suorum circundatus agminibus, interdum linguæ peregrinæ quærit auxilia. Hoc vnum dico, quod vellem cum inuidia nominis eius habere etiam scientiam scripturarum, floccipendēs imagines vmbraeq; laruarum, quarum natura esse dicitur, terrere paruulos, & in angulis garrere tenebrosis.

DIVI HIERONYMI QVAESTIONES SEV TRADITIONES HEBRAICAE IN GENESIM.

In principio fecit deus cælum & terram. Plerique existimant, sicut in altercatione quoque Iasonis & Papisci scriptum est, & Tertullian^o in libro cōtra Praxeam disputat: necnon Hilarius in expositione cuiusdam psalmi affirmat, in Hebræo haberi. In filio fecit deus cælum & terram: quod falsum esse, ipsius rei veritas comprobatur. Nam & Septuaginta interpretes, & Symmach^o, & Theodotio, in principio trāstulerunt. Et in Hebræo scriptū est, bresith בְּרֵאשִׁית, quod Aquila interpretatur, in capitulo: & non baren בְּרֵאשִׁית, quod interpretatur in filio. Magis itaque secundū sensum, quàm secundum verbi translationem de Christo accipi potest: qui tam in ipsa fronte Genesios, quæ caput librorum omnium est, quàm etiam in principio Ioannis euāgelistæ, cæli & terræ conditor approbatur. Vnde & in psalterio de seipso ait: In capite libri scriptum est de me, id est, in principio Genesios. Et in euāgelio: Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil. Sed & hoc sciendum, quòd apud Hebræos liber hic Bresith vocatur: hanc habentes consuetudinem, vt voluminibus ex principiis eorum nomina imponant. Et spiritus dei ferebatur super aquas.

Pro eo quod in nostris codicibus scriptum est ferebatur, in Hebræo habet meraheseth מְרַחֵף, quod nos appellare possumus, incubabat, siue confouebat, in similitudinem volucris, ova calore animantis. Ex quo intelligimus non de spiritu mundi dici, vt nonnulli arbitrantur, sed de spiritu sancto, qui & ipse viuificator omnium à principio dicitur. Si autem viuificator, consequenter & conditor. Quod si conditor, & deus. Emitte enim, ait, spiritum tuum & creabuntur. Et congregationes aquarum vocauit maria. Notandum quod omnis congregatio aquarum, siue salæ sint, siue dulces: iuxta idioma linguæ Hebraicæ, maria nuncupentur. Frustra igitur Porphyrius euāgelistas ad faciendum ignorantibus miraculum, eo

Origenes.

Sal. superius.

Genes. 1.

F

Psal. 39.

Ioan. 1.

Bresith.

Psal. 103.

Marc.

Porphyrius.

G quod dominus super mare ambulauerit : pro lacu Genezareth, mare appellasse calumniatur: cum omnis lacus & aquarum congregatio, maria nuncupetur. Et consummauit deus in die sexto opera sua quae fecit.

Gene. 2. Pro die sexta, in Hebraeo diem septimam habet. Artabimus igitur Iudaeos, qui de ocio sabbati gloriantur, quod iam tunc in principio sabbatum dissolutum sit, dum deus operatur in sabbato, complens opera sua in eo, & benedicens ipsi diei: quia in illo vniuersa compleuerit. Et platauit dominus deus paradysum in eden, contra Orientem. Pro paradiso, hortum habet: id est gan **ן**. Porro eden **עֵדֶן**, deliciae interpretantur. Pro quo Symmachus transtulit, paradysum floretem. Nec non quod sequitur, contra Orientem in Hebraeo mikedem **מִיְכַדֵּם** scribitur, quod Aquila posuit **ἐν ἀρχῆς**: & nos ab exordio possumus dicere. Symmachus vero, **ἐκ πρώτης**, & Theodotio, **ἐν πρώτοις**, quod & ipsum non Orientem, sed principium significat. Ex quo manifestissime comprobatur, quod priusquam caelum & terram deus faceret: paradysum ante condiderat, sicut &

H legitur in Hebraeo: Plantauerat autem deus paradysum in eden, a principio. Nomen vni Phison. Hunc esse Indiae fluium Gangen putant. Vbi est carbunculus & lapis prasinus. Pro carbunculo & lapide prasino, bdellion & onyx alij transtulerunt. Et sumpsit dominus deo hominem, & posuit eum in paradysum voluptatis. Pro voluptate in Hebraeo habet eden **עֵדֶן**. ipsi igitur Septuaginta eden interpretati sunt voluptate. Symmachus vero qui paradysum paulo ante floretem transtulerat, hic posuit **ἐν τῷ παραδείσῳ ἡ ἀλάσθη**, quod & ipsum amoenitatem & delicias sonat. In quacunque autem die comederis ex eo, morte morieris. Melius interpretatus est Symmachus dicens, mortalis eris. Et misit dominus deus ecstasim super Adā. Pro ecstasi, id est, mentis excessu: in Hebraeo habetur thardema **תַּרְדֵּמָה**, quod Aquila **καταφορέα**. Symmachus **κάρου** id est, grauem & profundum soporem interpretati sunt. Denique sequitur: Et dormiuit. Id ipsum verbū & in

Iona. 1. Iona stertentis somno positum est. Hoc nunc os ex ossibus meis, & caro de carne mea: haec vocabitur mulier, quonia ex viro sumpta est. Nō videtur in Graeco & in Latino sonare, cur mulier appelletur, quia ex viro sumpta sit: sed etymologia in Hebraeo sermone seruat. Vir quippe vocatur **אִישׁ**, & mulier ista **אִשָּׁה**. Recte igitur ab is, **אִשָּׁה** est appellata mulier ista. Vnde & Symmachus pulchre etymologiam etiam in Graeco voluit custodire, dicens: **αὕτη κληθήσεται ἄνδρος, ὅτι ἐκ τοῦ ἀνδρός αὐτῆς ἐλήφθη αὕτη**, quod nos Latine possumus dicere: haec vocabitur virago, quia ex viro sumpta est. Porro Theodotio aliam etymologiam suspicatus est, dicens: Haec vocabitur assumptio: quia ex viro sumpta est. Potest quippe ista **אִשָּׁה** secundū varietatē accentus & assumptio intelligi. Serpens autem erat sapientior cunctis bestiis super terram. Pro sapiente in Hebraeo habetur arum, **אֲרָם** quod Aquila & Theodotio **πανόργου** interpretati sunt: hoc est, nequam & versipellem. Magis itaque ex hoc verbo calliditas & versutia, quam sapientia demonstratur. Et audierunt vocem domini dei ambulantis in paradiso ad vespereā. In plerisque codicibus Latinorum, pro eo quod hic posuimus ad vespeream, post meridiem habet: quia **δὲ δὲ λινὸν** Graecum sermonem ad verbum transferre non possumus: pro quo in Hebraeo scriptū est, laruah haia **לָרֹאחַ הַיָּאִים** quod Aquila interpretatus est **ἐν τῷ ἀνέμῳ ἡ ἡμέρα**. Id est, in vento diei. Symmachus vero **διὰ πνεύματος ἡμέρας**,

Gene. 3.

id est, per spiritum diei. Porro Theodotio manifestius **Κ ἐν τῷ πνεύματι πρὸς κατὰ μεσημέριον ἡμέρας**, vt meridiano calore transacto, refrigerium aurae spirantis ostenderet. Super pectus tuum, & ventre tuum ambulabis.

Ventrem Septuaginta interpretes addiderunt: ceterum in Hebraeo pectus tantum habet: vt calliditate & versutias cogitationum eius aperiret: quod omnes gressus eius nequitiae essent, & fraudes. Sed & id quod sequitur: Terram māducabis. Pro terra, apha **אֶפְרַיִם** scriptum est, quod nos fauillam possumus dicere & puluerem. Ipse seruabit caput tuum, & tu seruabis eius calcaneū. Melius habet in Hebraeo: Ipse conteret caput tuum, & tu conteres eius calcaneū: quia & nostri gressus praepediuntur a colubro: & dominus conteret satanā sub pedibus nostris velociter. Multiplicans multiplicabo tristitias tuas & gemitus tuos. Pro tristitia & gemitu, in Hebraeo dolores & conceptus habet. Et ad virum conuersio tua. Pro conuersione, Aquila societatem: Symmachus, appetitum vel impetum transtulerunt. Maledicta terra in operibus tuis. Opera hic non ruris colendi, vt plerique putant, sed peccata significant: vt in Hebraeo habetur. Et Aquila non discordat, dicens: Maledicta humus propter te. Et Theodotio: Maledicta Adama in transgressione tua. Et vocauit Adā nomē vxoris suae, vitā, quia ipsa est mater omnium viuientium. Quare Eua vita sit appellata, demonstrat, eo quod sit mater omnium viuientium. **וַיִּקְרָא** Eua quippe transfertur in vitā. Et eiecit Adam, & habitare fecit contra paradysum voluptatis. Et statuit cherubim & flāmeam rompheam, quae vertitur ad custodiendā viā ligni vitae. Alius multo sensus in Hebraeo est quam hic intelligitur. Ait enim: Et eiecit Adam, haud dubiū quin dominus: & habitare fecit ante paradysum voluptatis cherubim, & flammeum gladium, qui verteretur & custodiret viam ligni vitae. Non quod ipsum Adam quem eiecerat deus, habitare fecerit contra paradysum voluptatis, sed quod illo eiecto ante fores paradisi cherubim, & flammeum gladium posuerit ad custodiendum paradisi vestibulum, ne quis posset intrare. Et concepit & peperit Cain, & dixit, acquisiui siue possedi hominem per deum. Cain, acquisitio siue possessio interpretatur, id est, **κτῆσις** vnde & etymologiam ipsius exprimens ait, canithi, **קַיִן** id est, possedi hominem per deum. Et respexit deus super Abel, & super munera eius: super Cain autem & super sacrificia eius non respexit, & contristatus est Cain valde.

Vnde scire poterat Cain quod fratris eius munera suscepisset deus, & sua repudiasset: nisi illa interpretatio vera esset: quam Theodotio posuit. Et inflammauit dominus super Abel & super sacrificiū eius: super Cain vero & super sacrificium eius non inflammauit: Ignem autem ad sacrificium deuorandum solitum venire de caelo: & in dedicatione templi sub Solomone legimus, & quando Elias in monte Carmelo construxit altare. Et dixit dominus ad Cain: quare concidit vultus tuus: Nonne si recte offeras, non recte autem diuidas, peccasti? Quiesce, ad te conuersio eius: & tu dominaberis eius. Necessitate compellimur in singulis diutius immorari. Siquidē & nunc multo alius in Hebraeo, quam in Septuaginta translatoribus, sensus est: Ait enim dominus ad Cain: Quare irasceris? Et quare concidit vultus tuus? Nonne si bene egeris, dimittetur tibi: & si non bene egeris, ante fores peccatum tuum sedebit: & ad te societas eius: sed tu magis dominare eius. Quod autem dicit, hoc est: Quare irasceris, & inuidia in

Roma. 16.

L

Gene. 4.

Gene. 1.

2. Paral. 7.
3. Reg. 18.

Gene. 4.
Adam.
Enos.

Gene. 1.
8
Homo.

M

A uidiā in fratrem liuore cruciatus, vultum dimittis in terram: Nōne si bene feceris, dimittetur tibi omne delictum tuum: siue vt Theodotio ait, acceptabile erit: id est, munus tuum suscipiam, vt suscepi fratris tui: Quod si male egeris: ilico peccatum ante vestibulum tuum sedebit, & tali ianitore comitaberis. Verū quia liberi arbitrij es: moneo vt non tibi peccatum, sed tu peccato domineris. Quod autem in Septuaginta interpretibus fecit errorem, illud est: quia peccatum, id est, hatath ^{חַטָּאת}, in Hebræo generis masculini est, in Græco fœminini. Et qui interpretati sunt, masculino illud (vt erat in Hebræo) genere transtulerunt. Et dixit Cain ad Abel fratrem suum. Subauditur, ea quæ locutus est dominus. Superfluum ergo est quod in Samaritanorū & nostro volumine reperitur, trāseamus in campum.

¹⁰ Omnis qui occiderit Cain, septem vindictas exoluet. Pro septem vindictis, Aquila septupliciter interpretat⁹ est. Symmachus, septimum. Theodotio, per hebdomadē. Super quo capitulo extat epistola nostra ad episcopū Damascum. Et habitauit in terra Naid.

B Quod Septuaginta Naid transtulerunt: in Hebræo Nod ^{נֹד} dicitur: & interpretatur σαλευόμενος, id est, fluctuans & instabilis, ac sedis incertæ. Non est igitur terra Naid, vt vulgus nostrorum putat: sed expletur sententia dei, quod huc atque illuc vagus & profugus oberrauit. Et vocauit nomen eius Seth. Suscitauit enim, inquit, mihi deus semen aliud pro Abel quē occidit Cain. Seth propriè ^{Σέθ}, id est positio dicitur. Quia igitur posuerat eum deus pro Abel, propterea Seth, id est, positio appellatur. Denique Aquila: Et vocauit, inquit, nomen eius Seth, dicens: quia posuit dominus mihi semen alterum. Et vocauit nomen eius

Gene. 4.
Adam.
Enos.

Enos: hic sperauit inuocare nomen domini dei. Quomodo Adam homo interpretatur: ita & Enos iuxta Hebrææ linguæ varietatem, homo vel vir dicitur. Et pulchre, quia hoc vocabulum habuit, de eo scriptum est: Tunc initium fuit inuocandi nomen domini: licet plerique Hebræorum aliud arbitrentur, quod tunc primum in nomine domini & in similitudine eius fabricata sint idola. Virum & mulierem fecit eos, & benedixit eos, & vocauit nomen eorum Adam, id est ho-

Gene. 4.
& 5.

Homo.

C mo. Hominis nomen, tam viro quā fœminæ conuenit. Vixit autem Adam ducentos & triginta annos, & genuit ad imaginem & similitudinem suam, & vocauit nomē eius Seth. Sciendum quod vsque ad diluuium, vbi in nostris codicibus, ducentorum & quod excurrit annorum genuisse quis dicitur: in Hebræo habeat centum annos, & reliquos qui sequuntur.

Fuerunt autem dies Adam postquam genuit Seth septingenti anni. Quia in ducentis errauerat, consequenter hic posuit septingentos, cum in Hebræo hic habeatur, octingentos & supra centum. Et vixit Mathusala annis centum sexaginta septem, & genuit Lamech. Et vixit Mathusala postquam genuit Lamech, annos octingentos duos, & genuit filios & filias. Et fuerunt omnes dies Mathusala quos vixit, anni nongenti sexagintanovem, & mortuus est. Famosa quæstio & disputatione, omnium ecclesiarum ventilata, quod iuxta diligentem supputationē, quatuordecim annos post diluuium Mathusala vixisse referatur. Etenim cum esset Mathusala annorum centum sexaginta septem, genuit Lamech. Rursum Lamech cum esset annorū centum actoginta octo, genuit Noë. Et sunt vsque ad diē natiuitatis Noë, anni vitæ Mathusala, trecenti quinquagintaquinque. Sexcentesimo autem anno vitæ

Tomus tertius.

Noë, diluuium factum est. Ac per hoc habita supputatione per partes, nōgentesimo quinquagesimo quinto anno Mathusala, diluuium fuisse conuincitur. Cum autem supra nōgentis sexaginta nouem annis vixisse sit dictus, nulli dubium est quatuordecim eum annos vixisse post diluuium. Et quomodo verum est quod octo tantum animæ in arca saluæ factæ sunt? Restat ergo vt quomodo in plerisque, ita & in hoc sit error in numero. Siquidem & in Hebræis & Samaritanorum libris, ita scriptum repperi: Et vixit Mathusala centum octoginta septem annis, & genuit Lamech. Et vixit Mathusala postquam genuit Lamech, septingentos octoginta duos annos, & genuit filios & filias. Et fuerunt omnes dies Mathusala, anni nongenti sexagintanovem, & mortuus est. Et vixit Lamech centum octogintaduobus annis & genuit Noë. A die ergo natiuitatis Mathusala, vsque ad diē natiuitatis Noë, sunt anni trecenti sexaginta nouem: his adde sexcentos annos Noë: quia in sexcentesimo vitæ eius anno factum est diluuium: atque ita fit, vt nongentesimo sexagesimo nono anno vitæ suæ Mathusala mortuus sit, eo anno quo cœpit esse diluuium. Et vocauit nomē eius Noë, dicens: Iste requiescere nos faciet ab operibus nostris. Noë ^{נֹחַ} requies interpretatur. Ab eo igitur quod sub illo omnia retro opera quieuerunt per diluuium, appellatus est requies. Videntes autem filij dei filias hominum quia bonæ sunt. Verbum Hebræicum eloim, ^{אֱלֹהִים} communis est numeri: & deus quippe & dii similiter appellantur: propter quod Aquila plurali numero, filios deorum ausus est dicere: deos intel ligens, sanctos siue angelos. Deus enim stetit in synagoga deorum: in mediō autem deos discernit. Vnde & Symmachus istiusmodi sensum sequens, ait: ¹² Videntes filij potentum filias hominum, & reliqua. Et dixit dominus deus: Non permanebit spiritus meus in hominibus istis in æternum: quia carnes sunt. In Hebræo scriptum est: Non iudicabit spiritus meus homines istos in sempiternum, quoniam caro sunt: hoc est, quia fragilis est in homine conditio, non eos ad æternos seruabo cruciat⁹: sed hic illis restituam quod merentur. Ergo non seueritatem, vt in nostris codicibus legitur, sed clementiam dei sonat, dum peccator hic pro suo scelere visitatur. Vnde & iratus deus loquitur ad quosdam: Non visitabo filias eorum cum fuerint fornicatæ: & sponsas eorum cum adulterauerint. Et in alio loco: Visitabo in virga iniquitates eorum, & in flagellis peccata eorum: verū tamen misericordiam meā non auferam ab eis. Porro ne videretur in eo esse crudelis, quod peccantibus locum pœnitentiæ nō dedisset, adiecit: Sed erunt dies eorum centum viginti anni.

Ge. 7. & 8.

Gene. 6.

Psal. 82.

Osee. 4.

Psal. 88.

Hoc est, habebunt centum viginti annos ad agendam pœnitentiā. Nō igitur humana vita, vt multi errant, in centum viginti annos contracta est: sed generationi illi, centum viginti anni ad pœnitentiā dati sunt. Siquidē inuenimus quod post diluuium Abraham vixerit annos cētum septuagintaquinque, & ceteri amplius ducētis & trecentis annis. Quia verō pœnitentiā agere contempserunt, noluit deus tempus expectare decretum: sed viginti annorum spaciis amputatis, induxit diluuiū anno centesimo agenda pœnitentiæ destinato. Gigantes autem erant super terram in diebus illis: & post hæc quomodo ingrediebantur filij dei ad filias hominū, & generabant eis. Illi erāt gigantes à seculo hoīes nominati. In Hebræo ita habet: Cadētes erant in terra in diebus illis, id est nihilim ^{נִפְלִימִים}. Et

i ij post

G post hæc vt ingrediebantur filij deorum ad filias hominum, & generabant eis: hi erant fortes à principio ¹³ viri nominati. ¹⁴ Pro cadentibus siue gigantibus, violentos interpretatus est Symmachus. Et angelis & sanctorum liberis, cōuenit nomen cadentium. Noë vir iustus atque perfectus in generatione sua, deo placuit. Signanter ait, in generatione sua: vt ostenderet non iuxta iustitiam consummatam: sed iuxta generationis suæ eum iustum fuisse iustitiam. Et hoc est quod in Hebræo dicitur: Noë vir iustus, perfectus erat in generationibus suis: cum deo ambulabat Noë: hoc est illius vestigia sequebatur. Facti tibi arcã de lignis quadratis. Pro quadratis lignis, bituminatis legimus in Hebræo. Colligens, facies arcam, & in cubito consummabis eam desuper. Pro eo quod est, colligens facies arcam, in Hebræo habet, ¹⁵ meridianum facies arcæ, quod manifestius interpretatus est Symmachus, dicens: ¹⁶ διαφανές, hoc est, dilucidum facies arcæ, volens fenestram intelligi. Et quicuit aqua, & reuelati sunt fontes abyssi, & cataractæ cæli. Pro reuelatis fontibus, clausos & obturatos, omnes interpretes transtulerunt. Et pro eo quod sequitur: cessauit aqua super terram, & reliqua, scriptum est, & reuersæ sunt aquæ de terra, euntes & reuertentes. Nota secundum Ecclesiasten, quod omnes aquæ atque torrentes, per occultas venas ad matricem abyssum reuertantur. Post quadraginta dies aperuit Noë ostium arcæ quod fecit, & emisit coruum, & egressus non rediit ad eum, donec siccaretur aqua de terra. Pro ostio, fenestra scripta est in Hebræo. Et de coruo aliter dicitur: Emisit coruum, & egressus est, exiens & non reuertens, donec siccaretur aqua de terra. Et erant filij Noë qui egressi sunt de arca. Sem, Cham, & Iaphet. Frequenter Septuaginta interpretes non valentes heth literam, quæ duplicem aspirationem sonat, in Græcum sermonem vertere: chi Græcam literam addiderunt: vt nos docerent istiusmodi vocabula aspirari debere: vnde & in præsentis loco, Cham transtulerunt pro eo quod est Ham, à quo & Aegyptus vsque hodie Aegyptiorum lingua, Ham dicitur. Dilatet deus Iaphet, & habitet in tabernaculis Sem. De Sem, Hebræi: de Iapheth, populus gentium nascitur. Quia igitur lata est multitudo credentium: à latitudine, quæ Iaphet dicitur, latitudo nomen accepit. Quod autem ait: Et habitet in tabernaculis Sem, de nobis prophetatur qui in eruditione & scientia scripturarum eiectione Israëlē versamur. Et facti sunt omnes dies Noë nongenti quinquaginta anni. Ecce post diluuium trecētis quinquaginta annis vixit Noë. Ex quo perspicuum est, centum viginti annos generationi illi, vt supra diximus, ad pœnitentiam datos, & non vitæ mortalium constitutos. Filij Iapheth, Gomer, & Magog, & Madaï & Iauan, & Thubal, & Mosoch & Thiras. Iapheth filio Noë, nati sunt septem filij: qui possederunt terram in Asia ab Amanio & Tauro, Syriæ cœles & Ciliciæ montibus, vsque ad fluuium Tanain. In Europa verò vsque ad Gadira, nomina locis & gentibus relinquentes: è quibus postea immutata sunt plurima, cætera permanent vt fuerunt. Sunt autem Gomer, Galatæ: Magog, Scythæ: Madaï, Medi: Iauan, Iones qui & Græci: vnde & mare Ionium. Thubal Iberi, qui & Hispani, à quibus Celtiberi, licet quidam Italos suspicentur. Mosoch, Cappadoces: vnde & vrbs hodie apud eos Mazaca dicitur. Porro Septuaginta interpretes, Caphthorim Cappadoces arbitrantur: Thiras, Thracas, quorum non satis immutatum est

vocabulum. Scio quendam Gog & Magog, tam de K præsentis loco quàm de Ezechiel, ad Gotthorum nuper in terra nostra vagantium, historiam retulisse: quod vtrum verum sit, prælij ipsius sine mōstrabitur. Et certè Gotthos omnes retro eruditi, magis Getas quàm Gog & Magog appellare consueuerant. Hæ itaque septem gentes quas de Iaphet venire stirpe memorauimus, ad Aquilonis partem habitant. Filij Gomer, Aschanaz & Riphath & Thogarma. Aschanaz Græci Reginos vocant: Riphath, Paphlagones. Thogarma, Phrygas. Filij Iauan, Elifa, & Tharsis, Cethim & Dodanim. Ab his diuisa sunt insulæ nationum in terris suis. Vir secundum linguam suam & cognationem suam & gentem suam. De Ionibus, id est de Græcis nascuntur Elisei, qui vocantur Aeolides: vnde & quinta lingua Græciæ Aeolis appellatur, quam illi vocant ¹⁷ πέμπτην διάλεκτον. Tharsis Iosephus Cilicas arbitratur. θ aspirationis literam vitiosè à posteris in τ dicens fuisse corruptam: vnde & metropolis eorum ciuitas Tarsus appellatur, Paulo apostolo gloriosa: Cethim sunt Citij, à quibus hodie quoque vrbs Cypri Citium nominatur. Dodanim, Rhodij: ita enim Septuaginta interpretes transtulerunt. Legamus Varronis de antiquitatibus libros, & Sisinnij Capitonis: & Græcum Phlegonta, cæterosq; eruditissimos viros: & videbim⁹ penè omnes insulas, & totius orbis littora, terrasq; mari vicinas: Græcis accolis occupatas: qui, vt supra diximus, ab Amanio & Tauro montibus, omnia maritima loca vsque ad Oceanum possedere Britannicum. Filij Chan, Chus, & Mesraim & Phut, & Chanaan. Chus vsque hodie ab Hebræis Aethiopia nuncupatur: Mesraim, Aegyptus: Phut, Libye. A quo & Mauritaniae fluius vsque in præsens Phut dicitur: Omnisq; circa eum regio Phutensis. Multi scriptores tam Græci quàm Latini, huius rei testes sunt. Quare autem in vna tantum climatis parte, antiquum Libye nomen resederit: & reliqua terra vocata sit Aphrica: differere non huius loci nec temporis est. Porro Chanaan obtinuit terram, quæ Iudæi deinceps possederunt eiectione Chanaanais. Filij Chus, Saba, Aeuila, Sabatha, Regma, Sabathaca. Saba à quo Sabæi: de quibus Vergili⁹: Solisq; est thurea virga Sabæis. Et alibi: Centumq; Sabæo Thure calent aræ. Heuila, Getuli: in parte remotioris Aphricæ, eremo coherentes. Sabatha, à quo Sabatheni, qui nunc Astabari nominantur. Rhegma verò & Sabathaca paulatim antiqua vocabula perdidere, & quæ nunc pro veteribus habeant, ignoratur. Filij Rhegma, Saba & Dadan.

Hic Saba per sin & literam scribitur: supra vero per samech & à quo diximus appellatos Sabæos. Interpretatur verò nunc Saba Arabia, Nam in septuagesimo primo psalmo, vbi nos habemus, Reges Arabum & Saba munera offerent: in Hebræo scriptum est, reges Saba, primum nomen per sin, secundum per samech. Dadan gens est Aethiopiæ in occidentali plaga. Et Chus genuit Nemrod. Iste cepit esse potens in terra. Et post paululum: Et fuit, inquit, caput regni ipsius Babel & Arach, & Achad, & Chalanne in terra Sennaar. Nemrod filius Chus, arripuit insuetam primus in populo tyrannidem, regnavitq; in Babylone, quæ ab eo, quod ibi confusa sunt linguæ turrim ædificantium, Babel appellata est. ¹⁸ Babel enim interpretatur confusio. Regnavit autem & in Arach, hoc est in Edessa, & in Achad, quæ nunc dicitur Nisibis: & in Chalanne, quæ postea verso nomine à Seleuco rege est dicta Seleucia, vel certè quæ nunc ¹⁸ κτησιφώρη appellatur.

Gene 8.

H

Eccles. 1.

Gene. 8.

Ham.

Gene. 9.

I

Gene. 10.
Gentium
variarum
ortus.

Gene. 11.

Silon.

Tripoli.

Aradij.

Amath.

Gene. 11.

Babel.

A appellatur. De terra illa exiit Assur, & ædificauit Niniuen & Rohoboth ciuitatem. De hac terra Assyriorum pullulauit imperium, qui ex nomine Nini Beli filij, Ninum condiderunt, urbem magnam quam Hebraei appellant Niniuen. Ad cuius vel ruinam vel penitentiam, tota Iona pertinet prophetia. Quod autem ait: Niniuen & Rohoboth ciuitatem, non putemus duas esse vrbes: sed quia Rohoboth platea interpretatur, ita legendum est: Et ædificauit Niniuen & plateas ciuitatis. Et Mesraim genuit Ludim & Ananim & Labaim & Nephtum & Phetrosim & Chasloim, è quibus egressi sūt Philistim & Caphthorim. Exceptis Labaim à quo Libyes postea nominati sunt, qui prius Phutæi vocabantur: & Chasloim qui deinceps Philistim appellati sunt, quos nos corruptè Palæstinos dicimus, cæteræ sex gentes ignotæ sunt nobis: quia bello Aethiopico subuersæ, vsque ad obliuionem præteritorum nominum peruenere. Possederunt autem terram à Gaza vsque ad extremos fines Aegypti. Et Chanaan genuit Sidon primogenitum suum & Chettaum & Hiebusaum & Amorraum & Gergesæum & Euæum & Aracæum & Sinæum & Aradium & Samaræum & Amathæum.

Gene. 10.

Sidon.

Tripolis.

Aradij.

Amath.

B De Chanaan primus natus est Sidon, à quo vrbs in Phœnice Sidon vocatur. Deinde Aracæus, qui Arcas condidit oppidum contra Tripolim in radicibus Libani situm. A quo haud procul alia ciuitas fuit nomine Sim: quæ postea vario euentu subuersa bellorum, nomen tantummodo loco pristinum reseruauit. Aradij sunt qui Aradum insulam possederunt angusto freto à Phœnices littore separatam. Samaræi quibus Edessa nobilis Syriæ Cœles ciuitas. Amath vsque ad nostrum tempus, tam à Syris quàm ab Hebræis: ita vt apud veteres dicta fuerat, appellatur. Hæc Macedones qui post Alexandrum in Oriente regnauerunt, Epiphaniam nuncupauerunt. Nonnulli Antiochiam ita appellatam putant. Alij licet non verè, tamen opinionem suam quasi verisimili vocabulo consolantes, Emath primam ab Antiochia mansionem Edessam pergentibus appellari putant: & eandem esse quæ apud veteres dicta sit Emach.

Et fuit terminus Chanaanorum à Sidone donec venias in Gerara vsque ad Gazam pergentibus Sodomam & Gomorram & Adamam & Seboim vsque ad Lasan.

C Quia cæteræ ciuitates, Sidon videlicet & Gerara & Sodoma & Gomorra & Adama & Seboim notæ sunt omnibus: hoc tantum adnotandum videtur, quod Lasa ipsa sit¹⁹ quæ nunc Callirhoë dicitur: vbi aquæ calidæ prorupentes in mare mortuum defluunt. Filij Sem, Elam & Assur & Arphaxad & Lud & Aram. Hi ab Euphrate fluuio, partem Asiæ vsque ad Indicum Oceanum tenent. Est autem Elam à quo Elamitæ principes Persidis. De Assur ante iam dictum est quod Ninum urbem condiderit. Arphaxad à quo Chaldæi. Lud à quo Lydij: Aram à quo Syri: quorum metropolis est Damascus. Filij Aram, Huz, & Vl, & Gether, & Mes. Huz Trachonitidis & Damasci conditor: inter Palæstinam & Cœlen Syriam tenuit principatum: à quo Septuaginta interpretes in libro Iob vbi in Hebræo scribitur, terra Huz, regionem Ausitidem, quasi Hufitidem, transtulerunt. Vl, à quo Armenij: Gether, à quo Acarnanij seu Carij. Porro Mes, pro quo Septuaginta interpretes Mosoch dixerunt, nunc vocantur, Mæones. Arphaxad genuit Sela, & Sela genuit Heber. Ex Heber nati sunt duo filij: nomen vni Phaleg: quia in diebus eius diuisa est terra, & nomen fratris eius Iectan. Heber, à quo Hebræi: vaticinio quodam filio suo Phaleg nomen imposuit: qui inter-

Tomus tertius.

pretatur diuisio: ab eo quod in diebus eius lingue in Babylone diuisæ sunt. Iectan genuit Helmodad, & Saleph, & Afermoth, & Iare, & Aduram, & Vzad, & Decia, Ebal, Abimael, Seba, Ophir, Heuila, & Iobab. Harum gentium posteriora nomina inuenire non potuit: sed vsque in præsens, quia procul à nobis sunt: vel ita vocantur vt primum: vel quæ immutata sunt, ignorantur. Possederunt autem à Cophene fluuio, omnem Indiam regionem quæ vocatur Ieria. Et mortuus est Aran ante patrem suum in terra qua natus est in regione Chaldæorum. Pro eo quod legimus, in regione Chaldæorum: in Hebræo habetur, *דִּירְוֹן* vr Chaldim, id est, in igne Chaldæorum. Tradunt autem Hebræi ex hac occasione, istiusmodi fabulam: Quod Abraham in ignem missus sit, quia ignem adorare noluerit, quem Chaldæi colunt, & dei auxilio liberatus, de idololatriæ igne profugerit: quod in sequentibus scribitur egressum esse Tharan cum sobole sua de regione Chaldæorum: pro eo quod in Hebræo habetur, de incendio Chaldæorum. Et hoc esse quod nunc dicitur: Mortuus est Aran ante conspectum Thare patris sui in terra natiuitatis suæ, in igne Chaldæorum: quod videlicet ignem nolens adorare, igne consumptus sit. Loquitur autem postea dominus ad Abraham: Ego sum qui eduxi te de igne Chaldæorum. Et sumpserunt Abram & Nachor sibi vxores: Nomen vxoris Abram, Sarai: & nomen vxoris Nachor, Melcha filia Aram. Pater autem Melchæ, ipse est pater Iescæ. Aran filius Thare, frater Abraham & Nachor, duas filias genuit, Melcham & Sarai²⁰ cognomento Iescan *δύωνυμον*. E quibus Melcham accepit vxorem Nachor, & Sarai Abraham: necdum quippe inter patruos, & fratrum filias, nuptiæ fuerant lege prohibiti: quæ in primis hominibus, etiam inter fratres & sorores inita sunt. Erat autem Abram septuagintaquinque annorum, quando egressus est ex Charra. Indissolubilis nascitur quæstio: Si enim Thara pater Abraham, cum adhuc esset in regione Chaldæa, septuaginta annorum, genuit Abram: & postea in Charran ducentesimoquinto ætatis suæ anno mortuus est: quomodo nunc post mortem Thare, Abram exiens de Charra, septuagintaquinque annorum fuisse memoratur: cum à natiuitate Abre vsque ad mortem patris eius, centum trigintaquinque fuisse anni doceantur. Vera est igitur illa Hebræorum traditio, quam supra diximus, quod egressus sit Thare cum filiis suis de igne Chaldæorum: & quod Abram Babylonio vallatus incendio: quia illud adorare volebat, dei sit auxilio liberatus: & ex illo tempore ei dies vitæ, & tempus reputetur ætatis, ex quo confessus est dominum, sperniens idola Chaldæorum. Potest autem fieri: vt quia scriptura reliquit incertum, ante paucos annos Thare de Chaldæa profectus, venerit in Charran, quàm mortem obiret. Vel certè statim post persecutionem in Charran venerit, & ibi diutius sit moratus. Si quis ergo huic expositioni contrarius est, quæret aliam solutionem: & tunc ea rectè quæ à nobis dicta sunt, improbabat. Et proficiscens Abram, abiit in desertum: & fames facta est super terram. Et in præsentem & in plurimis aliis locis, pro deserto, ad Austrum, scriptum est in Hebræo. Hoc igitur notare debemus. Et viderunt eam principes Pharaonis, & laudauerunt eam apud Pharaonem, & introduxerunt eam in domum Pharaonis: & Abram benefecit propter eam: & fuerunt ei oues, & armenta, & asini, & serui, & ancillæ, muli & cameli. Licet corpus sanctarum

E

Gene. 11.

F

i iij mulierum;

G mulierum, non vis maculet, sed voluntas: & excusari possit. Saraï, quod famis tempore, sola regi in peregrinis locis marito coniuente, resistere nequiverit, tamē potest & aliter fœda necessitas excusari: quod iuxta librum Hester quæcunque mulierum placuisset regi apud veteres, sex mensibus vngebatur oleo myrtino: & sex mensibus in pigmentis variis erat, & curationibus fœminarum, & tunc demum ingrediebatur ad regem. Atque ita potest fieri, vt Saraï postquam placuerat regi: dum per annum, eius ad regem præparatur introitus, & Abre Pharao multa donauerit, & Pharao postea sit percussus à domino, illa adhuc intacta ab eius concubitu permanente. Et ascendit Abram ex Aegypto ipse & vxor eius, & omnia quæ illius erant: & Loth cū eo in desertum. Erat autem Abram diues valde, in pecore, & argento, & auro: & abiit vnde venit in desertum vsque Bethel. Pulchre de Aegypto liberatus ascendisse dicitur: Sed occurrit huic sensui illud quod sequitur: quomodo potuerit exiens de Aegypto fuisse diues valde? Quod soluitur ista Hebraica veritate: in qua scribitur: Abram grauis vehementer, hoc est, βαρὺς σφόδρα: Aegypti enim pondere grauabatur. Et licet videantur esse diuitiæ pecoris, auri, & argenti: tamen si Aegyptiæ sunt, viro sancto graues sunt. Denique nō (vt in septuaginta legimus) abiit vnde venerat in desertum vsque Bethel: sed sicut in Hebræo scriptum est: Abiit itinere suo per Austrum vsque Bethel. Idcirco enim de Aegypto profectus est: non vt desertum ingrederetur, quod cum Aegypto reliquerat: sed vt per Austrum, qui Aquiloni contrarius est, veniret ad domum dei: vbi fuerat tabernaculum eius in medio Bethel & Hai. ²¹ Et viri Sodomorum mali & peccatores in conspectu dei vehementer. Superflue hic in Septuaginta interpretibus additum est, in conspectu dei, siquidem Sodomorum coloni apud homines mali & peccatores erant. Ille autem dicitur in conspectu dei peccator, qui potest apud homines iustus videri, quomodo de Zacharia & Helizabeta in præconio ponitur, quod fuerint iusti ambo in conspectu dei. Et in psalmo dicitur: Non iustificabitur in conspectu tuo omnis viuēs. Leua oculos tuos & vide à loco in quo tu nunc es ad Aquilonem, & ad Austrum, & ad Orientem, & ad mare: quia omnem terram quam tu vides, tibi dabo eam & semini tuo. Quatuor climata mūdi posuit, Orientem, & Occidentem, Septentrionem, & Meridianum. Quod autem in omnibus scripturis legitur, hic semel dixisse sufficiat, mare semper pro Occidente poni: ab eo quod Palæstinæ regio ita sita sit, vt mare in Occidentis plaga habeat. Et rex Bale, hæc est Segor. Omnes hic cōsenserunt apud vallē Salsam, hoc est, mare salis. Bale lingua Hebræa, κατὰ ποταμὸν, id est, deuoratio dicitur. Tradunt igitur Hebræi hanc eādem in alio scripturarum loco Salissam nominari: dicitur rursus, μὲν ὄχρον τριεπίσσοραμ id est, ²² vitulā conternātem, quod scilicet tertio motu terræ absorpta est. Et ex eo tēpore quo Sodoma & Gomorra, Adama & Seboim, diuino igne subuersæ sunt, illa paruula nuncupetur. Siquidem Segor trāsferitur in paruā, quæ lingua Syra Zoara dicitur. Vallis autē Salinarū, sicut in hoc eodem libro scribitur: in qua fuerunt ante putei bituminis: post dei iram & sulphuris pluuiā, in mare mortuum versa est: quod à Græcis λίμνη ἄσφαλτις, id est stagnum bituminis appellatur. Et cōciderunt gigantes in Astaroth Carnaim, & gentes fortes simul cū eis: & Ominæos in Saug, ciuitate antequam Sodomā per-

uenirent. Quatuor reges profecti de Babylone, in Kterfecerunt gigantes, hoc est, **רפאים** raphaim, robustos quoque Arabia, & Zozim, in Hom, & Emim in ciuitate Saue, quæ vsque hodie sic vocatur. Zozim autem & Emim, terribiles & horrēdi interpretantur: pro quo Septuagita, sensum magis quàm verbū ex verbo trāsferentes, gentes fortissimas posuerunt. Porro **בא** Bahem pro quo dixerunt, *ἔμα αυτοίς*, hoc est, cum eis putauerunt scribi per **ה** he, ducti elementi similitudine, cūm per **ה** heth scriptum sit. Bahem enim cum per tres literas scribitur: si mediam **ה** he habet, interpretatur, in eis: si autem **ה** heth, vt in præsentī, locum significat, id est, in Hom. Et reuertentes venerunt ad fontem iudicij, hæc est Cades. Per anticipationē dicitur, quod postea sic vocatum est. Significat autem locum apud petram, qui fons iudicij nominatur: quia ibi deus populum iudicauit. Et percusserunt omnem regionē Amalekitarum & Amorræorum sedentem in Hazazothamar. Hoc oppidum est, quod nunc vocatur Engaddi, balsami & palmarum fertile. Porro Hazazothamar in lingua nostra resonat, vrbis palmarum. Thamar quippe palma dicitur. Sciendum autē pro eo quod post paululum sequitur: Et direxerunt contra eos aciē ad bellum in valle Salinarum, in Hebræo haberi, in valle **שִׁדְדִים** Siddim: quod Aquila interpretatur *ὄψιν περιπεδίων* Theodotio, *ἄλσῶν*, amœna nemora significantes. Et tulerunt omnem equitatum Sodomorum & Gomorr. Pro equitatu in Hebræo habet, **רָחֻס** rachus, id est, substantiam. Et qui fugerat, nunciauit Abram transitori, ipse vero sedebat ad quercū Mamre Amorræi fratris Eschol, & fratris Aunam, qui erant coniu-rati Abrahæ. Pro eo quod nos posuimus, trāsitori, in Hebræo scriptum est, **רָקִיעַ** hoc enim transitor exprimitur. Quod autem ait: apud quercum Mamre Amorræi: melius in Hebræo legimus, apud quercum Mamre Amorræi fratris Eschol: & fratris, non Aunam vt Septuaginta transtulerunt, sed Aner: vt ostēderet Māre, & Eschol, & Aner Amorræos atque germanos, socios fuisse Abrahæ. Et persecutus est eos vsq; Dan. Ad Phœnices oppidum, quod nunc Paneas dicitur. Dan autem vnus ē fontibus est Iordanis. Nā & alter vocatur Ior, quod interpretatur *ἔριθρον*: quod est riuus. Duobus ergo fontibus qui haud procul à se distant, in vnū riuulū fœderatis, Iordanis deinceps appellatur. Et Melchisedek rex Salem protulit panē & vinum, & ipse sacerdos dei excelsi: & benedixit ei. Quia semel opusculum nostrum, vel quæstionum Hebraicarum, vel traditionum congregatio est: propterea quid Hebræi de hoc sentiant, informamus. Aiunt hunc esse Sem filium Noë: & supputantes annos vitæ ipsius, ostendunt eum ad Isaac vsque vixisse, omnesq; primogenitos Noë donec sacerdotio fungeretur Aaron, fuisse pontifices. Porro Salem, rex Hierusalem dicitur, quæ prius Salem appellabatur. Melchisedek autē Apostolus ad Hebræos, sine patre & matre cōmemorans, ad Christum refert: & per Christum ad gētium ecclesiam. Omnis enim capitū glōria, refertur ad membra, eo quod præputium habēs, Abrahæ benedixerit circunciso, & in Abraham Leui, & per Leui Aaron: de quo postea sacerdotium. Ex quo colligi vult, sacerdotium Ecclesiæ habentis præputium, benedixisse circunciso sacerdotio synagogæ. Quod autem ait: Tu es sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedek: mysterium nostrum in verbo ordinis significatur: nequaquam per Aaron irrationalibus victimis immolādis, sed oblato pane & vino:

Gene. 12.

Gene. 13.

Luc. 1.

Psal. 142.

Bale.

Gene. 14.

Gene.

Elieze.

Exod. 1.

Gene. 1.

pro cr. tione.

Exod. 1.

Sarrac.

Gene. 1.

Abram. Abrah.

A vino: id est, corpore & sanguine domini Iesu. Domine deus, quid dabis mihi: Et ego vado sine liberis: & filius Mafek vernaculae meae, hic Damascus Eliezer. Et dixit Abram: Ecce mihi non dedisti semen: & filius vernaculae meae haeres meus erit: Vbi nos habemus, & filius Mafek vernaculae meae haeres meus erit: in Hebraeo scriptum est: וְבֵן מֵפֶק בֵּיתִי quod Aquila transtulit, ὁ υἱὸς τῆς ποτίζουσας δίκιαμ μᾶ: id est, filius potum dantis domui meae. Theodotio vero, ὁ υἱὸς τῆς ἐπιτοῦ δίκιαμ μᾶ: id est, & filius eius qui super domum meam est. Quod autem dicit, hoc est: Ego sine liberis moriar, & filius procuratoris mei vel villici, qui vniuersa dispensat & distribuit cibaria familiae meae, vocaturque Damascus Eliezer: hic meus haeres erit. Porro Eliezer interpretatur, deus meus adiutor. Ab hoc aiunt Damascum & conditam, & nuncupatam.

Eliezer. Ego deus qui eduxi te de regione Chaldaeorum. Hoc est, quod paulo ante iam diximus in Hebraeo haberi: qui eduxi te de אֲרָם אֲרָם vr chasdim, id est, de incendio Chaldaeorum. Et posuit ea contra faciem inuicem: aues vero non diuisit. Descenderunt autem volucres super cadauera, & super diuisiones eorum: & sedit cum eis Abram. Non pertinet ad praesens opusculum huius expositio sacramenti. Hoc tantum dicimus: quia pro his quae posuimus, in Hebraeo habet: Et descenderunt volucres super cadauera, & abigebat eas Abram. Illius enim merito saepe de angustiis liberatus est Israel. Ad occasum autem solis ecstasis cecidit super Abram. Pro ecstasi in Hebraeo מְרִירָה thardema, id est, κατὰφορὰ, legitur, quam supra vertimus in soporem. Generatione autem quarta reuertentur huc.

B Haud dubium quin hi qui de semine fuerint Abraham. Queritur quomodo in Exodo scriptum sit: Quinta autem generatione egressi sunt filij Israel de terra Aegypti. Super quo capitulo paruum volumen addidimus. Ecce conclusit me dominus, vt non pariam: ingredi ergo ad ancillam meam, vt habeam filios ex ea. Diligenter nota quod procreatio filiorum, in Hebraeo aedificatio scripta est: Legitur enim ibi: Ingredere ad ancillam meam: si quo modo aedificer ex ea. Et vide ne forte hoc sit quod in Exodo dicitur: Benedixit deus obstetricibus, & aedificauerunt sibi domos. Et inuenit eam angelus domini super fontem aquae in deserto, ad fontem in via Sur. Consequenter Aegyptia in via Sur, quae per eremum ducit ad Aegyptum, ire festinabat.

C Et vocauit nomen eius Ismael: quia exaudivit deus humilitatem meam. Ismael interpretatur, exauditio dei. Hic erit rusticus homo. Manus eius super omnes, & manus omnium super eum, & contra faciem omnium fratrum suorum habitabit. Pro rustico scriptum est in Hebraeo מְרִירָה phere, quod interpretatur onager. Significat autem semen eius habitaturum in eremo, id est, Sarracenos vagos incertisque sedibus: qui vniuersas gentes, quibus desertum ex latere iungitur, incurfant, & impugnantur ab omnibus. Et locutus est ei dominus, dicens: Ecce testamentum meum tecum: & eris pater multitudinis gentium, & non vocabitur ultra nomen tuum Abram, sed erit nomen tuum Abraham: quia patrem multarum gentium posui te. Notandum quod vbiunque in Graeco, testamentum legimus: ibi in Hebraeo sermone sit foedus, siue pactum: id est, בְּרִית berith. Dicunt autem Hebraei quod ex nomine suo, deus, quod apud illos Tetragrammaton est, הֵהוּהוּ he literam, Abraham & Sarae addiderit: dicebatur enim primum, אַבְרָם Abrā: quod interpretatur, pater excelsus: & postea vocatus

est אַבְרָהָם Abraham, quod transfertur pater multarum: nam quod sequitur, gentium: non habetur in nomine, sed subauditur. Nec mirandum, quare cum apud Graecos & nos, a litera videatur addita: nos הֵהוּהוּ he literam Hebraeam additam dixerimus: Idioma enim linguae illius est, per הֵהוּהוּ quidem scribere, sed per א, legere: sicut e contrario, a, literam saepe per he pronunciant. Et dixit deus ad Abraham: Sarae uxorem tuam non vocabis Sarae, sed Sara erit nomen eius. Errant qui putant primum Sara per vnum r, scriptum fuisse: & postea ei alterum, r, additum. Et quia, r, apud Graecos centenarius numerus est, multas super nomine eius ineptias suspicantur: cum utique utcumque volunt ei vocabulum commutatum, non Graecam, sed Hebraeam debeant dare rationem, cum ipsum nomen Hebraicum sit. Nemo autem in altera lingua quempiam vocas, etymologiae vocabuli sumit ex altera. Sarae igitur primum vocata est per שֵׁן sin, הֵהוּהוּ res, יִוִּד iod: sublato igitur יִוִּד, id est i, elemento, addita est הֵהוּהוּ he litera, quae per א, legitur: & vocata est Saraa אַרְרָא. Causa autem ita nominis immutatae, haec est, quod antea dicebatur princeps mea, vnius tantum domus mater familias. Postea vero dicitur absolute, princeps, id est ἀρχισσα. Sequitur enim: Dabo tibi ex ea filium & benedicam ei, & erit in gentes, & reges populorum erunt ex eo. Sighanterque non vt in Graeco legimus: Dixit dominus ad Abraham: Sarae uxor tua non vocabitur nomen eius Sarae: in Hebraeo habetur: non vocabis nomen eius Sarae, id est, non dices ei, princeps mea es: omnium quippe gentium futura iam princeps est. Quidam pessime suspicantur ante eam lepra fuisse vocitatum, & postea principem: cum lepra צַרְעָרָא zaraath dicatur, quae in nostra quidem lingua videtur aliquam habere similitudinem. In Hebraeo autem penitus est diuersa. Scribitur enim per אֵלֶּה sade, & הֵהוּהוּ res, & יִוִּד ain, & הֵהוּהוּ thau: quod multum a superioribus tribus literis, id est, שֵׁן sin, הֵהוּהוּ res, & הֵהוּהוּ he, quibus Sara scribitur, discrepare manifestum est. Et cecidit Abraham super faciem suam, & risit: & dixit in corde suo: Si centenarius nascetur filius, & Sara nonagenaria pariet? Et post paululum: Et vocabis nomen eius Isaac. Diuersa opinio, sed vna est etymologia: quare appellatus sit Isaac. Interpretatur enim Isaac, risus. Alij dicunt quod Sara risit, ideo eum risum vocatum esse, quod falsum est. Alij vero quod riserit Abraham, quod & nos probamus. Postquam enim ad risum Abraham, vocatus est filius eius Isaac, tunc legimus risisse & Saram. Sciendum tamen quod quattuor in veteri testamento absque villo velamine, nominibus suis antequam nasceretur, vocati sunt: Ismael, Isaac, Salomon, & Iosias. Lege scripturas. Et dixit ei: Festina, tres mensuras farinae similes commisce. Quia tres mensurae absolute hic dictae videntur, & est incerta mensura: propterea addidi: quod in Hebraeo tria sata simile habeat, id est tres amphoras: vt idem mysterium & hic, & in euangelio, vbi mulier tria sata farinae fermentare dicitur, agnoscamus. Dixit autem Reuertens veniam ad te in tempore hoc, & in hora hac, & habebit filium Sara. Pro hora, vitam legimus in Hebraeo: vt sit ordo vel sensus: Reuertar ad te in tempore vitae: quasi dixerit, si vixerō, si fuerit vita comitata: haec autem ἀναπαύσεως quod & cetera. Risit autem Sara in semetipsa, dicens: Necdum mihi factum est usque nunc, & dominus meus senex est. Aliter multo legitur in Hebraeo: Et risit Sara in semetipsa, dicens: Postquam attrita sum, facta est mihi voluptas: Simul nota quod vbi nos posuimus, voluptatem: eden scriptum est in Hebraeo. Symmachus

Gene. 15.
Eliezer.
Exod. 12.
Gene. 16.
pro creatione.
Exod. 1.
Sarraceni.
Gene. 17.
Abram.
Abraham.

Sarae
E
Sarae
Isaac
Nota
Gene. 15.
Matt. 15.

G hunc locum ita transtulit: Postquam vetustate confenui, facta est mihi adolescentia? Et dixit: Nunquid est domine si loquar? Quod Graecè scriptum est *μήτι κίριε ἐὰρ λαλήσω*. Secundo Abraham sic est locutus ad dominum: quod nō videtur manifestè sonare quid dicat. In Hebræo igitur pleni⁹ scribitur: Ne quæso irascaris domine, si locutus fuero. Quia enim videbatur interrogans dominum artare responsione, temperat præfatione quod quærit. Et locutus est ad generos suos: qui acceperant filias eius. Quia postea duæ filiae Loth virgines fuisse dicuntur: de quibus & ipse dudum ad Sodomios dixerat: Ecce duæ filiae meae quae non cognouerunt virum: Et nunc scriptura commemorat eū habuisse generos. Nonnulli arbitrantur illas quae viros habuerunt in Sodomis remansisse, & eas exisse cum patre, quae virgines fuerunt. Quod cum scriptura non dicat, Hebræa veritas exponenda est, in qua scribitur: Egressus est Lot, & locutus est ad sponfos, qui accepturi erant filias eius. Necdum igitur virgines filiae matrimonio fuerat copulatae. Et dixit ei: Ecce admiratus sum faciem tuam. In Hebræo habet: Ecce suscepi faciem tuam: id est, acquiesco precibus tuis. Quod Symmachus secundum sensum interpretas, ait, *ὁρῶσα ἐδύσω πύθην τὸ πρόσωπόν σου*. Et ecce ascendebat flamma de terra quasi vapor fornacis. Pro quo legimus in Hebræo: Ecce ascendebat *קִיטֹר* Kitor, quasi *ἀναπνεύματα* fornacis: quod nos vaporem, vel fumum, siue fauillam possumus dicere. Et ascendit Lot de Segor, & sedit in monte: & duæ filiae eius cum eo: Timuit enim sedere in Segor. Quæritur quare cum primum fugæ montis, Segor prætulit, & eam in habitaculum suum voluerit liberari: nunc de Segor rursus ad mōtem migret? Respondebimus veram esse illam Hebræorum coniecturam de Segor, quod frequenter terræmotu subruta, Bale primum, & postea Salisla appellata sit: timueritq; Lot, dicens: Si cum ceteræ adhuc vrbes starent, ipsa sæpe subuersa est: quanto magis nunc in communi ruina non poterit liberari? Et hanc occasionem infidelitatis, etiam in filias coitus dedisse principium. Qui enim ceteras viderat subruui ciuitates, & hanc stare, seq; dei auxilio erutum: vtique de eo quod sibi cōcessum audierat, ambigere non debuit. Illud igitur quod pro excusatione dicitur filiarum, eo quod putauerint defecisse humanum genus, & ideo cum patre cōcubuerint, non excusat patrem. Denique Hebræi quod sequitur: Et nesciuit cum dormisset cum ea: & cum surrexisset ab eo. ²⁵ Appungunt desuper, quasi incredibile: & quod rerum natura non capiat, coire quempia nescientem. Et conceperunt duæ filiae Lot de patre suo, & genuit primogenita filiū: & vocauit nomē eius Moab. Iste est pater Moabitarum vsque in hanc diem. Et minor, & ipsa peperit filium: & vocauit nomē eius Ammon, id est filius populi mei. Ipse est pater filiorū Ammon. Moab interpretatur, ex patre: & totum nomē etymologiam habet. Ammon vero cuius quasi causa nominis redditur, filius generis mei, siue vt melius est in Hebræo, filius populi mei: sic deriuatur, vt ex parte sensus nominis, & ex parte ipse sit sermo. *אמי* Ammi enim à quo dicti sunt Ammonitæ, vocatur populus meus. Etenim verè soror mea est de patre, sed nō ex matre. Id est, fratris eius est Aran filia, nō sororis. Sed quia in Hebræo habet: verè soror mea est filia patris mei, & non filia matris meae: & magis sonat, quod soror Abraham fuerit: in excusationem eius dicimus, necdum illo tempore tales nuptias lege prohibitas. Et

Gene. 19.

Moab.
Ammon.

vidit Sara filium Agar Aegyptiæ, quem peperit Abraham ²⁶ ludentem. Quod sequitur: cum Isaac filio suo, nō habetur in Hebræo. Dupliciter itaque hoc ab Hebræis exponit: siue quod idola ludo fecerit: iuxta illud quod alibi scriptum est: Sedit populus manducare & bibere, & surrexerunt ludere: siue quod aduersum Isaac, quasi maioris ætatis, ioco sibi & ludo primogenita vendicaret. Quod quidem Sara audiens, non tulit: & hoc ex ipso approbatur sermone dicentis: Eiice ancillā hanc cum filio suo. Non enim hæres erit filius ancillæ cum filio meo Isaac. Et sumpsit panem & vtrem aquæ & dedit Agar, ponens super humerum eius & paruulum, & dimisit eam. Quando Isaac natus est, tredecim annorū erat Ismaël. Et post ablactationem eius, iste cum matre expellitur domo. Inter Hebræos autē varia opinio est, asserentibus aliis: quinto anno ablactationis, tēpus statutum, aliis duodecimum annum vendicantibus. Nos igitur vt breuiorem eligamus ætatem, post decem & octo annos, Ismael supputauimus eiectū esse cum matre, & non conuenire iam adolescenti matris sedisse ceruicibus. Verum est igitur illud Hebræorum linguæ idioma, quod omnis filius ad comparisonem parentum, infans vocetur & paruulus. Nec miremur barbaram linguā habere proprietates suas: cum hodieq; Romæ omnes filij vocentur infantes. Posuit ergo Abraham panes & vtrem aquæ super humerū Agar: & hoc factō dedit puerum matri: hoc est, in manus eius tradidit, commendauit, & ita emisit e domo. Quod autē sequitur: Et proiecit puerum subter abietem: & abiēs sedit de contra longè, quasi iactu sagittæ. Dixit enim, Non videbo mortem paruuli mei. Et sedit cōtra eum. Et statim iungitur: Exclamauit puer, & fleuit: & audiuit deus vocem pueri de loco vbi erat. Et dixit angelus dei ad Agar de cælo, & reliqua. Nullum moueat: In Hebræo enim post hoc quod scriptum est, Non videbo mortē paruuli mei: ita legitur, q̄ ipsa Agar sederit contra puerū, & leuauerit vocē suā, & fleuerit: & exaudierit deus vocē paruuli. Flente enim matre, & mortē filij miserabiliter præstolante, deus exaudiuit puerū: de quo pollicitus fuerat Abraham, dicens: Sed & filiū ancillæ tuę in gentē magnam faciam. Alioquin & ipsa mater nō suam mortem, sed filij deplorabat. Pepercit igitur ei deus, pro quo fuerat & fletus. Denique in consequentibus dicitur: Surge, & tolle puerum: & tene manum eius. Ex quo manifestum est eum qui tenetur, nō oneri matri fuisse, sed comitem. Quod autem manu parentis tenetur, sollicitus monstratur affectus. Et dixit Abimelech & Ochozath pronubus eius, & Phichol princeps exercitus eius. Excepto Abimelech & Phichol, tertium nomen quod hic legitur, in Hebræo volumine non habetur. Et dixit: Septem oues has accipies à me, vt sint in testimonium mihi, quia ego fodi puteum istum. Ideo cognominauit nomen loci illius puteus iuramenti, quia ibi iurauerunt ambo. Vbi hic legitur, puteus iuramenti: in Hebræo habetur *בֵּר שָׁבֵעַ* Ber sabee. Duplex autem est causa cur ita appellatus sit: Siue quia septem agnas Abimelech de manu Abraham acceperit: septem enim dicuntur Sabee. Siue quod ibi iurauerint: quia & iuramentum Sabee similiter appellatur. Quod si ante hanc causam supra nomen hoc legimus, sciamus ²⁷ per Prolepsim dictum esse: sicut & Bethel & Galgala: quæ vtique vsque ad tempus quo ita appellatae sunt, aliter vocabantur. Notandum autem ex prioribus & ex præsentī loco, quod Isaac non sit natus ad quercum Mambre, siue in Aulq-

Gene. 21.
K

Exod. 32.
& 1. Cor. 10.

L

Idioma linguæ Hebræe

Gene. 17.

M
Gene. 21.

Ber sabee.

Prolepsis.

Isaac vbi natus.

Gene. 21.

Moria.

a. Paral.

Sabe.

Prouerb.
Iudæor.

Iob.

A in Aulone mambre, vt in Hebræo habetur: sed in Geraris: vbi & Bersabee vsque hodie oppidum est. Quæ prouincia ante non grande tempus, ex diuisione præsidum Palæstinæ, salutaris est dicta. Huius rei scriptura testis est, quæ ait: Et habitauit Abraham in terra Philistinorum. Et dixit ei deus: Tolle ²⁸ filium tuum vni-
 genitum, quem diligis Isaac, & vade in terram excel-
 sam: & offer illum ibi in holocaustum super vnum de
 montibus, quem ego dicam tibi. Difficile est idioma
 linguæ Hebrææ in Latinum sermonē vertere. Vbi nūc
 dicitur, vade in terram excelsam: in Hebræo habet,
 moria: quod Aquila transtulit, *τὴν κάρταφαιῶν*, hoc est lu-
 cidam: Symmachus, *τὴν ἄρταφαιῶν*, hoc est, visionis. Ait
 ergo Hebræi hunc montem esse, in quo postea templū
 conditum est in area Ornæ Iebusæi, sicut & in Paralipomenis scriptum est: Et cœperunt ædificare templū
 in mense secundo: in secūda die mensis in monte Mo-
 ria. Qui idcirco illuminās interpretatur & lucens: quia
 ibi est dabit, hoc est, oraculum dei: & lex & spiritus san-
 ctus, qui docet homines veritatem, & inspirat proph-
 etias. Et abiit ad locum quem dixit ei deus in die ter-
 tia. Notandum quod de Geraris vsque ad montē Mo-
 ria, id est, sedem templi, iter dierum trium sit: & con-
 sequenter illuc die tertio peruenisse dicatur. Malè igitur
 quidam Abraham putant illo tempore ad quercū
 habitasse mambre: cum inde vsque ad montem moria,
 vix vnus diei iter plenum sit. Et eleuauit Abraham
 oculos suos: & ecce aries post tergum eius tenebatur
 in virgulto Sabech cornibus suis. Ridiculam rem in
 hoc loco Emisenus Eusebius est locutus: Sabech, in-
 quiens, dicitur hircus, qui rectis cornibus & ad carpē-
 das arboris frondes sublimis attollitur. Rursus Aquila
²⁹ *συχυῶν* interpretatus est: quem nos vepretum pos-
 sumus dicere vel spinetum, & (vt verbi vim interpre-
 temur) condensa & inter se implexa virgulta. Vnde &
 Symmachus in eandem ductus opinionem: Et appa-
 ruit, ait, aries post hoc retentus in rete cornibus suis.
 Verū quibusdam, in hoc dūtaxat loco, melius vidē-
 tur interpretati esse Septuaginta & Theodotio, qui ip-
 sum nomen Sabek posuerunt, dicentes: In virgulto sa-
 bek cornibus suis. Etenim *συχυῶν* siue rete, quod A-
 quila posuit & Symmachus, per *θ* sīn literā scribi: hic
 verò *θ* samech literam positam: ex quo manifestū esse,
 non interpretationem stirpium condensorum & in
 modum retis inter se virgulta contexta verbū sabech:
 sed nomen sonare virgulti, quod ita Hebraicè dicitur:
 Ego verò diligenter inquirens *συχυῶν* per *θ* samech li-
 teram scribi crebrò reperi. Et vocauit Abraham no-
 men loci illius, dominus videt: vt dicāt hodie, in mō-
 te dominus videt. Pro eo quod hic habet, videt: in He-
 bræo scriptum est, videbit. Hoc autem apud Hebræos
 exiuit in prouerbiū, vt si quando in angustia consti-
 tuti sunt, & domini optant auxilio subleuari, dicant, in
 monte dominus videbit: hoc est, sicut Abraham miser-
 tus est, miserebitur & nostri. Vnde & in signum dati
 arietis solent etiam nunc cornu clangere. Et nun-
 ciauerunt Abraham, dicentes: Ecce peperit Melcha &
 ipsa filios Nachor fratri tuo, Huz primogenitum eius,
 & Buz fratrem eius: & Camuël patrem Syrorum, &
 Cafed. Primogenitus Nachor fratris Abraham de Mel-
 cha vxore eius filia Aran, natus est Huz: de cuius stir-
 pe Iob descendit, sicut scriptum est in exordio volumi-
 nis eius: Vir fuit in terra Huz, nomine Iob. Malè igitur
 quidam existimant Iob de genere esse Esau: siqui-
 dem illud quod in fine libri ipsius habetur, eo quod de

Syro sermone translatus est: & quartus sit ab Esau, &
 reliqua, quæ ibi continentur, in Hebræis voluminibus
 non habentur. Secundus natus est de Melcha Buz, quæ
 Septuaginta Bauz transferre voluerūt. Et ex huius ge-
 nere est Balaam ille diuinus, vt Hebræi tradunt: qui
 in libro Iob dicitur Eliū, primum vir sanctus & pro-
 phetes dei: postea per inobedientiam & desiderium
 munerum, dum Israël maledicere cupit, diuini vocabu-
 lo nuncupatur: diciturq; in eodem libro: Et iratus Eliū
 filius Barachiel Buzites, de huius videlicet Buzi radice
 descendens. Camuël verò pater est Damasci. Ipsa enim
 vocatur Aran, quæ hic pro Syria scripta est: & ipso nō
 mine legitur in Esaia. Chafed quoque quartus est, a quo
 Chafdim, id est, Chaldæi postea vocati sunt. Et mor-
 tua est Sara in ciuitate Arboc, quæ est in valle, hæc est
 Hebron, in terra Chanaan. Hoc quod hic positum est,
 quæ est in valle, in authenticis codicibus non habetur.
 Nomen quoque ciuitatis Arboc paulatim à scribenti-
 bus legentibusq; corruptum est. Neque enim putandū
 Septuaginta interpretes nomen ciuitatis Hebrææ, bar-
 barè atque corruptè, & aliter quàm in suo dicitur, tras-
 tulisse. Arboc enim nihil omnino significat. Sed dicitur,
 ארבע Arbec, hoc est quatuor, quia ibi Abraham, &
 Isaac, & Iacob cōditus est: & ipse princeps humani ge-
 neris Adam: vt in Iesu libro apertius demonstrabitur.
 Audi nos domine, rex à deo tu es nobis in electo se-
 pulchro nostro sepeli mortuum tuum. Pro rege, prin-
 cipem habet in Hebræo, siue ducem, נשיא Nasi quippe
 non rex, sed dux dicitur. Et audiuit Abraham Ephron,
 & appendit Abraham Ephran argentum, quod locu-
 tus est in auribus filiorum Het. In Hebræo sicut hic
 posuimus, primum nomen eius scribitur Ephron, se-
 cundum Ephran. Postquam enim precio victus est, vt
 sepulchrum venderet argento, licet cogente Abraham,
 Vau litera, quæ apud illos pro o legitur, ablata de eius
 nomine est: & pro Ephron appellatus est Ephran: si-
 gnificante scriptura, nō eum fuisse consummata per-
 fectaq; virtutis, qui potuerit memorias vèdere mor-
 tuorum. Sciant igitur, qui sepulchra venditant, & non
 coguntur vt accipiant precium, sed à nolentibus quoq;
 extorquent, immutari nomen suum, & perire quid de
 merito eorum: cum etiam ille reprehendatur occultè,
 qui inuitus acceperit. Et posuit seruus manum suā
 sub fœmore Abraham domini sui, & iurauit ei super ver-
 bo hoc. Tradunt Hebræi, quod in sanctificatione eius,
 hoc est in circuncisione iurauerit. Nos autem dicim⁹,
 iurasse eum in semine Abraham, hoc est in Christo, qui
 ex illo nasciturus erat, iuxta euangelistam Matthæum:
 loquētem: Liber generationis Iesu Christi filij David,
 filij Abraham. Et tulit vir in aurem auream, didrach-
 mum pondus eius, ארבעה Bace, quod in hoc loco pro di-
 drachmo scribitur, semiuncia est: ארבע, Secel verò qui
 Latino sermone siclus corruptè appellatur, vnciæ pō-
 dus habet. Ecce ego sto super fontem aquæ, & filij
 hominum ciuitatis egredientur ad hauriendam aquā:
 & erit virgo, cui ego dixerō, da mihi bibere paululum
 aquæ de hydria tua: & cætera. In Hebræo scriptum est:
 Ecce ego stans iuxta fontem aquæ, & erit adolescen-
 tula, quæ egredietur ad hauriendum: & dixerō ei, da
 mihi bibere paululum aquæ de hydria tua: & cætera.
 Pro adolescentula quoque quæ Græco sermone *ναγιῶν*
 dicitur, ibi legimus alma *אֵלְמָה*, quod quidem & in E-
 saia habetur. Nam in eo loco vbi in nostris codicibus
 scriptum est: Ecce virgo concipiet, & pariet: Aquila
 transtulit: ecce adolefcētula concipiet & pariet. In He-
 bræo

Gene. 22

Moria.

2. Paral. 3

Sabek.

Prouerbiū Iudæorum.

Iob.

Balaam. Eliu.

Num. 23 & seq.

Gene. 23

E Arbec.

Gene. 23

Ephron.

Sepulchro- rum vendi- tores.

Matt. 1

Esaie. 7

Alma. **G**bræo legitur: Ecce alma concipiet, & pariet. Notandum ergo, quod verbum alma, nunquam nisi de virgine scribitur: & habet etymologiam ἀποκρυφος, id est, abscondita. Scriptum siquidem est in Iob & Sapientia. Vnde inuenietur? Et quis locus intellectus? & abscondetur ab oculis omnis viuentis. Vbi nunc diximus, abscondetur: in Hebræo propter declinationem verbi aliter figuratum, אַלְמָא naalma dicitur. Huic quid simile, licet masculino genere declinetur, & in Regnorum libris scriptum est, ex persona Elisæi loquentis ad Giezi: Et dominus abscondit à me. Ergo alma, quod interpretatur abscondita, id est virgo, nimia diligentia custodita, maioris mihi videtur laudis esse, quam virgo. Virgo quippe iuxta Apostolum potest esse corpore, & non spiritu. Abscondita verò quæ virgo est, ἐπιτασιμ virginitatis habet, vt & virgo sit & abscondita: & quæ abscondita est, iuxta idioma linguæ Hebrææ, consequenter & virgo est: Quæ autem virgo, non statim sequitur vt abscondita sit. Hoc idem verbum, & in Exodo, de Maria sorore Moyli virgine legimus. Ostendant igitur Iudæi in scripturis alicubi positum alma, vbi adolescentulam tantum, & non virginem sonet: & concedimus eis, illud quod in Esaia apud nos dicitur: Ecce virgo concipiet & pariet, non absconditâ virginem, sed adolescentulâ significare iam nuptâ. Et dimiserunt Rebeccam sororem suam, & substantiam eius, & seruum Abraham, & viros qui cum eo erât. In Hebræo habet: & dimiserunt Rebeccam sororem suam & nutricem eius, & seruum Abraham, & viros illius. Decens quippe erat, vt ad nuptias absque parētibus virgo proficiscēs, nutricis solatio foueretur. Et ipse habitabat in terra Austri: & egressus est Isaac exerceri in cāpo ad vesperam. Terra Austri, Geraram signat, vnde à patre ad immolandum quondam fuerat abductus. Quod autem ait, & egressus est, vt exerceretur in campo: quod Græcè dicitur, ἀδολεχῆσθαι: in Hebræo legitur: Et egressus est Isaac, ³⁰ vt loqueretur in agro declinante iam vespera. Significat autem secundum illud, quod dominus solus orabat in monte: etiam Isaac, qui in typo domini fuit, ad orationem, quasi virum iustum domo egressum: & vel nona hora, vel ante solis occasum, spirituales deo victimas obtulisse. Et tulit theristrum, & operuit se. Theristrum pallium dicitur, genus etiam nunc Arabici vestimenti, quo mulieres prouinciæ illius velantur. Et adiecit Abraham, & accepit vxorem, & nomen eius Cetura: & peperit ei Zamran & Iecsan, & Madan, & Madian, & Iesbok, & Sue. Et Iecsan genit Saba & Dadan. Et filij Dadan fuerunt Asurim & Latufim & Laomim. Et filij Madiâ, Iephar & Apher & Enoch & Abida & Aledea. Omnes hi filij Ceturæ. Et dedit Abraham vniuersa quæ habuit Isaac. Filiis autem concubinarum, quas habuit, dedit munera, & dimisit eos ab Isaac filio suo, cum adhuc viueret in Oriente, ad terram Orientalem. Cetura Hebræo sermone copulata interpretatur, aut coniuncta. Quam ob causam suspicantur Hebræi mutato nomine eandem esse Agar: quæ Sara mortua, de concubina transferit in vxorem. Et videtur decrepiti iam Abraham excusari atas: ne senex post mortem vxoris suæ vetulæ, nouis arguatur nuptiis lasciuisse. Nos quod incertum est relinquētes, hoc dicimus: quod de Cetura nati filij Abraham, iuxta historicos Hebræorum occupauerint ³¹ τρωλοδύτιμ & Arabiam, quæ nunc vocatur ἐνδαιμωμ, vsque ad maris rubri terminos. Dicitur autem vnus ex posteris Abraham, qui appellabatur Apher, duxisse aduer-

Virgo.

Theristrū.

sus Libyam exercitum: & ibi victis hostibus confedisse: eiusque posteros ex nomine atavi Aphricam nūcupasse. Huius rei testis est Alexander, qui cognominatur Polyhistor, & Cleodemus cognomento Malchus, Græco sermone barbaram historiam retexētes. Quod autem ait, & filij Dadan fuerunt Asurim & Latufim & Laomim. Asurim in negociatores transferri putant: Latufim, aris ferrique metalla cudentes: Laomim verò φῦλαρχοι, id est principes multarum tribuum atque populorum. Alij ab hoc Asurim vocatos Syros esse contendunt, & à plerisque filiis Abraham ex Cetura occupatas Indiæ regiones. Et mortuus est Abraham in senectute bona, senex & plen⁹, & collectus est ad populū suum. Malè in Septuaginta interpretibus additū est, & deficiens Abraham mortuus est: quia non conuenit Abraham deficere & imminui. Illud quoque quod nos posuimus, in senectute bona senex & plenus: in Græcis codicibus ponitur, plenus dierum. Quod cum sensum videatur exponere, eo quod luce & diei operibus plenus occubuerit: tamen magis ad Anagogen facit, si simpliciter ponatur plenus. Et hæc nomina filiorum Ismaël in nominibus suis & generationibus suis. Primogenitus Ismaëlis Nabaioth & Cedar, & reliqui, vsque ad eum locum vbi ait: Et habitauerunt ab Hevila vsque Sur, quæ est contra faciem Aegypti venientibus in Assyrios, in conspectu omnium fratrum suorum cecidit. Duodecim filij nascuntur Ismaëli, è quibus primogenit⁹ fuit Nabaioth: à quo omnis regio ab Euphrate vsque ad mare rubrum Nabatena vsque hodie dicitur: quæ pars Arabiæ est. Nam & familiæ eorum, oppidaque & pagi ac munita castella, & tribus eorum hac appellatione celebrantur: ab vnoquoque ex his, Cedar in deserto, & Duma alia regio, & Theman ad Austrū, & Cedma ad Oriētalem plagam dicitur. Quod autem in extremo huius capituli, iuxta Septuaginta legimus, contra faciem omnium fratrum suorum habitauit: verius est illud quod nos posuimus, coram omnibus fratribus suis occubuit: id est, in manibus omnium filiorum suorum mortuus est, superstitibus liberis, & nullo prius morte precepto. Fratres autem pro filiis appellari, Iacob quoque ad Laban demonstrat, dicens: Quod est peccatum meum: quia persecutus es post me: & quia scrutatus es omnia vasa mea? Quid inuenisti de vniuersis vasis domus tuæ? Ponatur coram fratribus meis & fratribus tuis: & diiudicent inter nos. Nec enim possumus credere: vt scriptura commemoret, quod Iacob exceptis liberis, secum fratres aliquos habuerit. Et concepit Rebecca vxor eius, & mouebatur filij eius in ea. Pro motione, Septuaginta interpretes posuerunt ἐσκιετωμ, id est ludebant, siue calcitrabant: quod Aquila transtulit, confringebantur filij in vtero eius. Symmachus verò διέπλεωμ, id est in similitudinem nauis in superficie ferebatur. Et egressus est primus rubeus totus, sicut pellis pilosus. Vbi nos pilosum posuimus: in Hebræo habet שֵׁשׁ־פֶּלֶא scar. Vnde & Esaü, sicut & alibi legimus, seir, id est pilosus est dictus. Et dixit Esaü Iacob, da mihi gustum de coctione rubea ista, quia deficio: propterea vocatum est nomen eius Edom. Rubrum, siue fuluum, lingua Hebræa Edom dicitur. Ab eo igitur, quod rubro cibo vèdiderit primitiua sua, fului, id est, Edom sortitus est nomen. Seminavit autem Isaac in terra illa, & inuenit in anno illo centuplum hordei. Licet in aliena terra seminauerit Isaac, tamen non puto quod tanta ei fertilitas hordei fuerit. Vnde melius puto illud esse, quod habetur in Hebræo, & Aquila

K

Aphrica vnde dicta.

Gene. 25

L

Nabatena.

Fratres.

Gene. 35

M

Gene. 25.

Gene. 26

Psal. 109
3. Reg. 17

Math. 3
Marc. 1

Satanas.

Gene. 10

Gene. 25

Differre
inter
D apud
bras.

Gene. 26

A Aquila quoque transtulit: & inuenit in anno illo centuplum aestimatum, id est, *ἑκατὸν ἑκατομύριον*: Licet enim eisdem literis & aestimatio scribatur & hordeum: tamen aestimationes, *סערים* Searim leguntur, hordeum verò *סורים* Seorim. Tacens autem scriptura genus frugum quod centuplicauerit: videtur mihi cunctarum in illo virtutum ostendisse multiplicationem. Denique sequitur: Et benedixit ei dominus, & magnus factus est vir, & ambulabat vadēs, & magnificatus, donec magnus fieret vehementer. Felicitas autem multiplicati hordei, ignoro si quem possit facere gloriosum. Et abiit inde Isaac, & venit in vallem Gerarum, & habitauit ibi. Pro valle, torrentem habet in Hebræo. Neque enim Isaac postquam magnificatus est, in valle habitare poterat. Habitauit autem in torrente, de quo scriptum est: De torrente in via bibit. De quo etiam Elias tempore famis bibit. Sed quia Elias non erat perfectus, ut Christus: ideo ei torrens ille aruit. Dominus verò noster, etiam in torrente traditus est: dedicans regenerationem nostram, & baptismi sacramentum. Et foderunt pueri Isaac in valle Gerarum, & inuenerunt ibi puteum aquæ viuæ. Et hic pro valle, torrens scriptus est. Nunquam enim in valle inuenitur puteus aquæ viuæ. Et foderunt puteum alterum, & altercati sunt etiam super eo: & vocauit nomen eius, inimicitia. Pro inimicitia, quod Aquila & Symmachus, *πλὴν ἀντιμαχίας* & *ἐναντιώσιον* transtulerunt, id est, aduersum atque contrarium: in Hebræo habet *שָׂטָן*, satana. Ex quo intelligimus satanam contrarium interpretari.

Et foderunt puteum alium: & non litigauerunt cum eis, & vocauit nomen eius latitudo. Pro latitudine, in Hebræo habet *רוּחוֹבֹת* rohoboth, ad probandum illud, quod supra diximus: Ipse ædificauit Niniuen ciuitatem & rohoboth, id est, plateas eius. Et Abimelech iuit ad eum de Gerarum & Ahuzath pronubus eius, & Phichol princeps militiæ eius. Pro Ahuzath pronubo, in Hebræo habet, collegium amicorum eius: ut non tam hominem significet, quam amicorum turbam, quæ cum rege venerat, in quibus fuit & Phichol princeps exercitus eius. Et venerunt pueri Isaac, & nunciauerunt ei de puteo quæ foderunt, & dixerunt ei, non inuenimus aquam, & vocauit nomen eius saturitas. Nescio quomodo in Septuaginta interpretibus habeatur: Et venerunt pueri Isaac, & nunciauerunt ei de puteo, quem foderunt: & dixerunt ei, non inuenimus aquam: Et vocauit nomen eius iuramentum. Quæ enim etymologia est, propterea vocari iuramentum, quod aquam non inuenissent? E contrario in Hebræo, cui interpretationi Aquila consentit & Symmachus, hoc significat, quod inuenerint aquam: & propterea appellatus sit puteus saturitatis: licet enim supra ex verbo iuramenti siue ex septenario ouium numero: quod sabe dicitur, asseruimus Beer saba appellatam: tamen nunc ex eo quod aqua inuenta est: Isaac ad nomen ciuitatis, quæ ita vocabatur alludens, declinauit paululum literam, & pro stridulo Hebræorum *סם*, a quo sabe incipitur: Græcum sigma, id est Hebræum *סם* posuit. Alioquin & iuxta allegoriæ legem, post tantos puteos in fine virtutum, nequaquam congruit, ut Isaac aquam minimè reperit. Ecce Esau frater meus vir pilosus: & ego sum vir leuis. Vbi nos pilosum legimus, in Hebræo scriptum est: *שַׁיִר* seir. Vnde postea montis regio, in qua versabatur, est dicta: diximus de hoc & supra. Et sumpsit Rebecca vestimenta Esau filij sui maioris, quæ erant de-

siderabilia apud se domi. Et in hoc loco tradunt Hebræi, primogenitos sanctos officio sacerdotum: & habuisse vestimentum sacerdotale: quo induti, deo victimas offerebant antequam Aaron in sacerdotium eligeret. Etdixit Esau, iuste vocatum est nomen eius Iacob. Supplantauit enim me ecce secundò. Iacob supplantator interpretatur. Ab eo igitur, quod fratrem arte deceperit, alludit ad nomen. Qui ideo Iacob antè vocatus est: quod in ortu plantam fratris apprehenderat. Et fratri tuo seruias: & erit quando depones, & solues iugum illius de collo tuo. Signat quod Idumæi seruituri sint Iudæis: & tempus esse venturum, quando de collo iugum seruitutis abiciant, eorumque imperio contradicant. Secundum autem Septuaginta interpretes: qui dixerunt: Erit autem cum deposueris, & solueris iugum de collo tuo: videtur pendere sententia, nec esse completa. Et vocauit Iacob nomen loci illius Bethel & Vlam Luz erat nomen ciuitatis prius. Ab eo quod supra dixerat: Quam terribilis est locus iste: non est hic nisi domus dei, & hæc porta cæli: nunc loco nomen imponit: Et vocauit illum Bethel, id est, domum dei: qui locus vocabatur antè Luza, quod interpretatur nux, siue amygdalon. Vnde ridiculè quidam verbum Hebraicum vlam, nomen esse vrbis putant: cum vlam interpretetur prius. Ordo itaque iste est lectionis: Et vocauit nomen loci illius Bethel, & prius Luza vocabulum erat ciuitatis. Antiquæ omnes scripturæ, verbo, vlam siue elem plenæ sunt: quod nihil aliud signat, nisi antè, aut prius, vel vestibulum, siue superliminare vel postes. Comple ergo hebdomadam istius: & dabo etiam hæc tibi. Postquam Liam Iacob fraude deceptus pro Rachel vxorem acceperat: dicitur ei à focero Laban, ut septem dies post nuptias sororis prioris expleat: & sic accipiat Rachel, pro qua iterum septem annis aliis seruiturus sit. Non igitur ut quidam malè existimant post septem annos alios Rachel accepit vxorem: sed post septem dies nuptiarum vxoris primæ. Nam sequitur: Et ingressus est ad Rachel: & dilexit Rachel magis quam Liam, & seruiuit ei septem annis aliis. Et concepit, & peperit filium, & vocauit nomen eius Ruben. Omnium patriarcharum propter cõpendium lectionis etymologias nominum volo pariter dicere.

Et vocauit, inquit, Ruben nomen eius, dicens: Quia vidit dominus humilitatem meam. *רַבֵּן* Ruben interpretatur visionis filius. Et concepit, inquit, alterum filium, & dixit: quoniam exaudiuit me dominus: eo quod odio me haberet vir meus, & dedit mihi etiam hunc: & vocauit nomen eius Simeon. Ab eo quod sit exaudita, Simeon nomen imposuit. *שִׁמְעוֹן* Simeon quippe interpretatur auditio. De tertio verò sequitur: Et concepit adhuc, & peperit filium: & dixit, nunc mecum erit vir meus, quia peperit ei tres filios: ideo vocauit nomen eius Leui. Vbi nos legimus. Apud me erit vir meus: Aquila interpretatus est, applicabit mihi vir meus, quod Hebraicè dicitur, *לֵוִי* laue: & à doctoribus Hebræorum aliter transfertur, ut dicant, prosequetur me vir meus, id est non ambigo de amore in me viri mei, erit mihi in hac vita comes, & ei dilectio me ad mortem vsque deducet & prosequetur, tres enim filios genui ei. Concepit adhuc, & peperit, & genuit filium, & dixit: Nunc super hoc confitebor domino, & ob id vocauit nomen eius Iuda. *יְהוּדָה* Iuda confessio dicitur. A confessione itaque confessoris nomen est dictum. Veruntamen hæc confessio pro gratiarum actione, aut pro laude accipitur: ut frequenter in psalmis & in euangelio:

phrica
nde dicta.

Gene. 15

Psal. 109
3. Reg. 17

Matth. 3. &
Marc. 1

Satanas.

Tabatena.

Gene. 16

ratres.

Gene. 35

Gene. 25.

Gene. 21

Differentia
inter *שם* &
שם apud He
bræos.

Gene. 17.

Gene. 26

D
Primogeni-
tura ius.

Iacob.

Gene. 28

E

Vlam.

F

Rubeni.

Simeon.

Leui.

Iuda.

Confiteri.

G gelio: Cōfitebor tibi domine pater cœli & terræ, id est, gratias ago tibi, siue glorifico te. Et concepit Bala, & peperit Iacob filium: & dixit Rachel: iudicauit me dominus, & exaudiuit vocem meam, & dedit mihi filium: propterea vocauit nomen eius Dan. Causam nominis expressit: vt ab eo quod iudicasset se dominus, filio ancillæ, iudicij nomen imponeret: Dan quippe interpretatur iudicium. Et concepit adhuc, & peperit Bala ancilla Rachel filium secundū Iacob: & dixit Rachel, habitare fecit me deus habitatione cum sorore mea, & inualui: & vocauit nomen eius Nephthalim. Causa nois Nephthalim, aliter hic multo exponit, quam in libro Hebræorū nominū scripta est. ³² Vnde & Aquila ait, *σωτηρ ἐστὶν ἐμὸς καὶ ὁ θεὸς καὶ σωτὴρ ἐστίς μου*, pro quo in Hebræo scriptum est, נַפְתָּלִים אֵלֹהִים נִפְתָּלִים, naphthule elohim, naphthaleti. Vnde à conuersione, siue à cōparatione, quia vtrūq; sonat conuersionē siue cōparationē, nephthalim filio nomē imposuit. Quod autem sequitur: Et peperit Zelpha ancilla Lia Iacob filium: & dixit Lia, in fortuna, & vocauit nomen eius Gad. Vbi nos posuimus, in fortuna: & Græcè dicitur, *τὸ τύχη*, quæ potest euentus dici: in Hebræo habet *גַּד*, bagad, quod Aquila interpretat, venit accinctio. Nos autem dicere possumus in procinctu. Ba enim potest præpositionem sonare in, & venit. Ab euentu ergo siue procinctu, qui Gad dicitur, Zelphæ filius Gad vocatus est. Sequitur. Et peperit Zelpha ancilla Lia filium secundum Iacob: & dixit Lia, beata ego: quia beatificant me mulieres: & vocauit nomen eius Aser diuitia. Malè additæ sunt diuitiæ, id est *πλοῦτος*, cūm etymologia nominis Aser, scripturæ autoritate pandatur dicentis: Beata sum ego, & beatificant me mulieres. Et ab eo quod beata dicatur ab hominibus: filium suum beatum vocauerit. *אָסֵר* Aser ergo non diuitiæ, sed beatus dicitur, duntaxat in presenti loco. Nam in aliis secundum ambiguitatem verbi possunt & diuitiæ sic vocari. Et audiuit deus Liam, & concepit, & peperit Iacob filium quintum, & dixit Lia: Dedit deus mercedē meam mihi: quia dedi ancillam meam viro meo: & vocauit nomen eius Issachar. ³³ Etymologiam huius nominis, Septuaginta interpretes adiderunt, est merces. Nō vtique, vt plerique addito pronomine malè legūt, existimandum est ita scriptum esse, quod is est merces, sed totum nomē interpretatur, est merces. *יִשָּׂכָר* Ies quippe dicitur est: & *שָׂכָר* Sachar merces. Hoc autem ideo, quia mādragoris filij Ruben introitū, qui Racheli debebatur, ad se viri emerat. Sequitur: Et concepit adhuc Lia, & peperit filium sextū Iacob, & dixit Lia, dotauit me deus dote bona: en hoc tēpore habitabit mecum vir meus: quia peperit ei sex filios, & vocauit nomen eius Zabulon. Vbi nos posuimus, habitabit mecum, & Septuaginta ³⁴ interpretati sunt, diliget me: in Hebræo habetur *זְבֻלֹן* Izboleni. Et est sēsus, quia sex filios genui Iacob, propterea iam secura sum: habitabit enim mecum vir meus. Vnde & filius meus vocatur habitaculum. Malè igitur & violenter in libro nominū, Zabulon fluxus noctis interpretatur. Et post hæc peperit filiam, & vocauit nomen eius Dina. Hæc transferitur in causam, ³⁴ quam significantius Græci *δίκη* vocant. Iurgij enim in Sicimis causa exiit. Post filios, & parentum ponenda sunt nomina. *רַחֵל* Lia, interpretatur laborans: *רַחֵל* Rachel ouis, cuius filius Ioseph ab eo quod sibi aliū addi mater optauerat, vocatur augmentum. Transibo in vniuerso pecore tuo hodie, separa me omne pecus varium & discolor, & omne pecus

vnius coloris, in agnis: & variū & discolor in capris, K erit merces mea: & respondebit mihi iustitia mea in die crastino, cūm venerit merces mea coram te, omne in quo non fuerit varium & discolor in capris & in agnis, furtum erit apud me, & cætera. Multū apud Septuaginta interpretes confusus est sensus: & vsque in presentem diem nullum potui inuenire nostrorū, qui ad liquidū quid in hoc loco diceretur, exponeret. Vis, inquit, Iacob me seruire tibi etiam alios septem annos: fac quod postulo. Separa omnes discolors & varias, tam oues quā capras, & trade in manus filiorū tuorum. Rursumq; ex vtroq; grege, alba & nigra pecora, id est, vnius coloris, da mihi. Si quid igitur ex albis & nigris, quæ vnius coloris sunt, varium natum fuerit, meum erit: si quid verò vnius coloris, tuum. Rem non difficilem postulo. Tecum facit natura pecorum: vt alba ex albis, & nigra nascantur ex nigris: mecum erit iustitia mea, dum deus humilitatem meam respicit & laborem. Optionem Laban datam libenter arripuit, & ita vt Iacob postulabat faciens, trium dierum iter inter Iacob & filios suos separauit: ne quis ex vicinitate pecoris nasceretur dolus. Itaque Iacob nouam stropham commentus est, & contra naturam albi & nigri L pecoris, naturali arte pugnauit. Tres enim virgas, populeas & amygdalinas & maligranati, quanquā Septuaginta styracinas & nucinas & plataninas habeant, ex parte decorticans, varium virgarum fecit colorem, vt vbicunq; in virga corticem reliquisset, antiquus permaneret color: vbi verò tulisset corticem, color candidus panderetur. Obseruabat ergo Iacob & tempore quo ascendebantur pecora, & post calorem diei ad potandum auida pergebāt: discolors virgas ponebat in canalibus: & admittis arietibus & hircis, in ipsa potandi auiditate, oues & capras faciebat ascendi: vt ex duplici desiderio dum auidē bibunt & ascenduntur à maribus, tales fœtus conciperent, quales vmbas arietum & hircorum desuper ascendentium in aquarum speculo contemplabantur. Ex virgis enim in canalibus positis, varius erat etiam imaginum color. Nec mirū hanc in conceptu fœminarum esse naturam, vt quales perspexerint, siue mente cōceperint in extremo voluptatis æstu quæ concipiunt, talem sobolem procreent: cūm hoc ipsum etiam in equarum gregibus apud Hispanos dicatur fieri: & Quintilianus in ea cōtrouersia, in qua accusabatur matrona, q̄ Aethiopē pepererit, pro defensione illius argumentetur, hanc conceptus esse naturam, quam suprà diximus. ³⁵ Et scriptum reperitur in libris Hippocratis, quod quædam suspitione adulterij fuerat punienda cūm pulcherrimum peperisset, vtriq; parenti generiq; dissimilem, nisi memoratus medicus soluisset quæstionem: monens quærere ne fortè talis pietura esset in cubiculo: qua inuenta, mulier à suspitione liberata est. ³⁶ Postquam autem nati fuerāt hædi, & agni varij & discolors ex albis & vnius coloris gregibus, separabat illos Iacob: & procul esse faciebat à pristino grege: Si qui autem nascebantur vnius coloris, id est, albi siue nigri, tradebat in manus filiorū Laban: & ponebat virgas, quas decorticauerat in canalibus, quibus effundebantur aquæ, & veniebant ad potandum contra pecora, vt conciperent eo tempore cūm venirent ad potandum: & concipiebant pecora cōtra virgas Iacob, virgas quas posuerat coram pecoribus in canalibus ad concipiendum in eis, & in serotinis ouibus non ponebat, & fiebat serotina Laban, & temporanea Iacob. Hoc in Septuaginta interpretib⁹ non habetur

Conceptus fœminarū natura.

M Vetera Victoriana hæc inclusa duobus non habent.

Matth. 11. & Lucæ. 10. Gene. 30

Dan.

Nephthalim.

Gad.

Aser.

Issachar.

Zabulon.

Gene. 30

Gene. 34 Lia Rachel. Ioseph. Gene. 30

Iehāmēr

Gene. 31

Italica oues. Gene. 31

Mons G laad.

Gene. 3

A betur, sed pro ferotinis & temporaneis, aliud nescio quid, ³⁵, quod ad sensum non pertinet, transfulerunt. Quod autem dicit scriptura, hoc est: Iacob prudēs & callidus: iustitiam & æquitatem etiam in noua arte seruabat. Si enim omnes agnos & hœdos varios pecora procreassent: erat aliqua suspicio doli, & apertè huic rei Laban inuidus contraxisset. Ergo ita omnia temperauit, vt & ipse fructum sui laboris acciperet: & Laban non penitus spoliaretur. Si quando oues & capræ primo tempore ascendebantur, quia melior vernus est fœtus, ante ipsas ponebat virgas, vt varia soboles nasceretur. Quacunque autem oues & capræ serò quærebant marem, ante earum oculos non ponebat, vt vnus coloris pecora nascerentur. Et quicquid primum nascebatur, suum erat, quia discolor & varium erat: quicquid postea, Laban. vnus enim tam in nigro quàm in albo coloris pecus nascebatur. In eo autè loco vbi scriptum est, vt conciperent in virgis: in Hebræo habet, **וַיִּצְוֶה** iehâmenna. Vm verbi Hebraici, nisi circûitu exprimere non possum. Iehammenna enim propriè dicitur extremus in coitu calor, quo corpus omne cõcutitur, & patranti voluptati vicinus est finis. Et pater vester mentitus est mihi, & mutauit mercedem meam decem vicibus, & non dedit ei deus vt noceret mihi. Si dixerit, hoc varium pecus erit merces tua: nascetur omne pecus variũ. Et si dixerit, vnus coloris erit merces tua, nascet omne pecus vnus coloris. Pro eo quod nos posuimus, mutauit mercedem meam decem vicibus. ³⁶ Septuaginta interpretes posuerũt, decem agnis: nescio qua opinione ducti, cum verbum Hebraicum, **עֵשֶׂה** monim, numerũ magis quàm agnos sonet. Denique & ex consequētibus hic magis sensus probatur, quod per singulos fœtus semper Laban conditionem mutauerit. Si videbat varium nasci pecus: post fœtum dicebat, volo vt in futurum mihi varia nascantur. Rursum cum vidisset vnus coloris nasci pecora (Iacob quippe hoc audito, virgas in canalibus non ponebat) dicebat vt futuros fœtus, vni⁹ coloris sibi pecora procrearent. Et quid plura: vsque ad vices decem semper à Laban pecoris sui, siue Iacob, mutata conditio est. Et quodcunque sibi proposuerat vt nasceretur, in colorẽ contrarium vertebatur. Ne cui autem in sex annis decem pariendi vices incredibiles videantur: lege Vergilium in quo dicitur: Bis grauidæ pecudes. Natura autem Italicarum ouium & Mesopotamiæ vna esse traditur. Et furata est Rachel idola patris sui: Vbi nũc idola legimus, in Hebræo **תְּרָפִים** Theraphim scriptum est, quæ ³⁷ Aquila **μορφώματα**, id est, figuras, vel imagines interpretatur. Hoc autem ideo, vt sciamus quid in Iudicum libro theraphim sonet. Et transiit fluiuiũ, & venit in montem Galaad. Non quod eo tẽpore Galaad mons diceretur: sed per anticipationem, vt frequenter diximus, illo vocatur nomine quo postea nũcupatus est. Et mutasti mercedẽ meam decẽ agnis. Idem error qui supra: Numerus enim pro agnis legẽdus est. Et dixit Iacob fratribus suis, colligamus lapides. Et congregatis lapidibus fecerunt aceruũ, & comederunt super eum. Et vocauit illum Labam aceruũ testimonij, & Iacob vocauit illũ aceruũ testis. Aceruus Hebræa lingua **גַּל** gal dicitur: **עֵד** ed verò testimoniuũ. Rursum lingua Syra aceruus **עֵד** appellat. **עֵדוּת** Saadutha testimonium. Iacob igitur aceruũ testimonij, hoc est, Galaad lingua appellauit Hebræa: Laban verò id ipsum, id est aceruũ testimonij, Igar Saadutha, à gentis suæ sermone vocauit. Erat enim Syrus, & an-

Iehâmenna.

Gene. 31

Italicae oues. Gene. 31

Mons Galaad.

Gene. 32.

tiquam linguam parẽtum, prouinciã in qua habitabat sermone mutauerat. Et occurrerunt ei angeli dei, & dixit Iacob vt vidit eos: Castra dei hæc sunt, & vocauit nomẽ loci eius, Castra. Vbi hæc castra posita sunt: in Hebræo habet **מַחֲנֵי** mahanaim: vt sciamus, si quãdo interpretatum in alio loco ponitur, quem locũ significet. Et pulchrè, ad fratrem iturus inimicum, angelorum se comitantium excipitur choris. Et dixit Iacob, deus patris mei Isaac domine qui dixisti ad me, reuertere in terram tuã & benedicam tibi: minor sum omni misericordia tua, & omni veritate tua, quam fecisti pro seruo tuo. Pro eo quod nos posuimus, minor sum, aliud, nescio quid, quod sensum turbet, ³⁸ in Græcis & Latinis codicibus continetur. Et dixit ei: Quod nomen tibi? Qui ait, Iacob. Dixit autem ei: Iam nõ vocabitur Iacob nomen tuum, sed vocabitur nomẽ tuum Israël: quia inualuisti cum deo, & cum hominibus valebis. Iosephus in primo antiquitatũ libro, Israël ideo appellatum putat, quod aduersum angelũ steterit: quod ego diligenter excutiens, in Hebræo penitus inuenire non potui. Et quid me necesse est opiniones quarere singulorum, cum etymologia nomen exponat ipse qui posuit: Non vocabitur, inquit, nomen tuum Iacob, sed Israël erit nomen tuum? ³⁹ Quare interpretatur Aquila **ὄτι ἴσθας μετὰ θεοῦ**, ⁴⁰ Symmachus **ὄτι ἴσθω ἰχὺν πρὸς θεοῦ**: ⁴¹ Septuaginta & Theodotion, **ὄτι ἐνίχυσας μετὰ θεοῦ**. **סָרִיִּשׁ** Sarith enim, quod ab Israël vocabulo deriuatur, principem sonat. Sensus itaque est: Non vocabitur nomen tuum supplantator, hoc est Iacob: sed vocabitur nomen tuum princeps cum deo, hoc est Israël. Quomodo enim princeps ego sum: sic & tu qui mecum luctari potuisti, princeps vocaberis. Si autem mecum qui deus sum, siue angelus (quoniam plerique variè interpretantur) pugnare potuisti: quanto magis cum hominibus, hoc est cum Esau, quẽ formidare non debes. Illud autem quod in libro nominũ interpretatur Israël, vir videns deum, siue mens videns deum, omnium penè sermone detritum, non tam verè quàm violenter mihi interpretatum videtur. Hic enim Israël per has literas scribitur, iod, sin, res, aleph, lamed, quod interpretatur princeps dei, ⁴² siue directus dei, hoc est, **εὐδύτατος θεοῦ**. Vir verò videns deum his literis scribitur: vt vir ex tribus literis scribatur, aleph, iod, sin, vt dicitur **וַיֵּרְא** ais: videns verò ex tribus, res, aleph, he, & dicitur **וַיֵּרְא** rahe. Porro **אֵל** el, ex duab⁹ aleph & lamech: & interpretatur deus, siue fortis. Quauis igitur grandis autoritatis sint & eloquentiæ, & ipsorum vmbra nos opprimat: qui Israël virum siue mentem vidẽtem deum transfulerunt: nos magis scripturæ & angelivel dei, qui ipsum Israël vocauit, autoritate ducimur, quàm cuiuslibet eloquentiæ secularis. Illud quoque quod postea sequitur: Et benedixit eum ibi, & vocauit Iacob nomen loci illius facies dei: vidi enim deum facie ad faciem, & salua facta est anima mea. In Hebræo dicitur, **פָּנָיו** Phanuel, vt sciamus ipsum esse locum qui in ceteris scripturæ sanctæ voluminib⁹: ita vt in Hebræo scriptum est, Phanuel legitur in Græco. Et diuisit pueros super Liam & super Rachel, & super duas ancillas, & posuit ancillas & filios earum primos: Liam verò & pueros eius secundos, & Rachel & Ioseph nouissimos, & ipse transiit ante eos. Non vt plerique existimant: tres turmas fecit, sed duas. Denique vbi nos habemus, diuisit, ⁴³ Aquila posuit, **ἡμισοσεν**, id est, dimidiauit: vt vnum cuncum faceret ancillarum cum paruulis suis: & alium Lia & Rachel, quæ liberæ erant cum filiis earum

Israël:

E

F

Phanuel.

Gene. 33

Grum: primasque ire faceret ancillas, secundas liberas, ipse autem antevtrunque gregem fratrem adoraturus occurreret. Et edificavit ibi Iacob domū, & pecoribus suis edificavit tabernacula: Ideo vocavit nomen loci illius tabernacula. Vbi nos tabernacula habemus: in Hebræo legitur **חֹתָם** ſuchoth. Est autem vsque hodie ciuitas trans Iordanem hoc vocabulo in parte Scythopoleos, de qua in libro locorum scripsimus. Et venit Iacob Salem ciuitatem Sichem in terrā Chanaan, cum venisset de Mesopotamia Syriae. Error oboritur, quomodo Salem, Sichem ciuitas appelletur, cum Hierusalem in qua regnavit Melchisedech, Salem antè sit dicta. Aut igitur vnius vtraq; vrbs nominis est: quod etiam de pluribus Iudææ locis possumus inuenire: vt idem vrbs & loci nomen in alia atque alia tribu sit. Aut certè istam Salem: quæ nunc pro Sichem nominatur: dicimus hic interpretari consummatam atque perfectam: & illam quæ postea Hierusalem dicta est, pacificam nostro sermone transferri. Vtrunque enim accentu paululum declinato hoc vocabulū sonat. Tradunt Hebræi quòd claudicantis fœmur Iacob ibi cōualuerit, & sanatus sit: propterea eandē ciuitatē curati atq; perfecti vocabulū cōsequutā. Et venit Hemor & Sichem filius eius ad portā ciuitatis suæ: & locuti sunt ad viros ciuitatis dicētes, viri isti pacifici nobis sunt. Vbi nūc Septuaginta interpretes pacificos trāstulerunt, ⁴⁴ Aquila interpretatus est, **ἀπαρτισμένους**, id est, cōsummatos atq; perfectos, pro quo in Hebræo legitur, **סלמ** salamim. Ex quo perspicuū est, verū esse illud quod suprà de Salem diximus. Et introgressi sunt ciuitatē diligēter, & interfecerūt omnē masculum. Pro eo ⁴⁵ quod in Græcis legitur **ἀσφαλῶς**, id est diligēter: in Hebræo scriptum est, **בטח** beta, id est, audacter & confidenter.

Gene. 14

Gene. 34

Gene. 35

Gene. 48

H Et venit Iacob in Luzam in terram Chanaan, quæ est Bethel. Ecce manifestissimè comprobatur, Bethel non Vlam Luz, vt suprà dictum est, sed Luzam, id est, amygdalon ante vocitatam. Et mortua est Debbora nutrix Rebeccæ, & sepulta est iuxta Bethel. Si mortua est nutrix Rebeccæ nomine Debbora, vt Septuaginta quoque hic interpretes transtulerunt, & ipsum verbū est Hebraicum **מנקה** meneket: scire non possumus, quare ibi substantiam posuerūt, hic nutricem. Et dixit ei deus, iam non vocabitur nomen tuum Iacob, sed Israël erit nomen tuum, & vocavit nomen eius Israël. Dudum nequaquam ei ab angelo nomen imponitur, sed quod imponendum sit à deo prædicitur. Quod igitur ibi futurum promittitur, hic docetur expletū. Et factum est dum appropinquaret Chabratha in terra Chanaan: vt veniret Ephrata, peperit Rachel. Verbum Hebraicū **חברת**, chibrath, in consequentib; vbi Iacob loquitur ad Ioseph: Ego autem cum venirem de Mesopotamia Syria, mortua est mater tua Rachel in terra Chanaan, in via Hippodromi, vt venirem Ephrata: nescio quid volentes, Hippodromum Septuaginta interpretes transtulerunt: & statim ibi, vbi in Hebræo dicitur: Et sepelierunt eam in via Ephrata, hæc est Bethlehem, rursum Septuaginta pro Ephrata posuerūt Hippodromum: cum vtique si chabratha Hippodromus est, Ephrata Hippodromus esse non possit. Aquila autem hoc ita transtulit: ⁴⁶ Et factum est **καθ' ὁδὸν τῆς γῆς**, id est, in itinere terræ, introiens in Ephrata. Sed melius est si trāsferatur, in electo terræ tempore cum introiret Ephrata. Porrò vernū tempus significat: cum in florem cuncta rumpuntur, & anni tempus electum est, vel cum transeuntes per viam carpunt & eligunt è

vicinis agris quodcūq; ad manus venerit, diuersis floribus inuitati. Ephrata verò & Bethlehem vnius vrbs vocabulum est, sub interpretatione consimili. Siquidē in frugiferam & in domum panis vertitur: propter eum panem, qui de cælo descendisse se dicit. Et factū est cum dimitteret eam anima: siquidem moriebatur, vocavit nomen eius, filius doloris mei: pater verò eius vocavit nomen eius Benjamin. In Hebræo similitudo nominis resonat, filius enim doloris mei, quod nomē moriens mater imposuit, dicitur **בנמי** Benoni. Filius verò dextra, hoc est virtutis, quod Iacob mutauit, appellatur Benjamin. Vnde errant qui putant Benjamin filium dierum interpretari. Cum enim dextera appelletur **ימי** iamin, & finiatur in n, literam: dies quidem appellantur & ipsi **ימי**, iamim, sed in m, literam terminatur. Et profectus est Israël: & extendit tabernaculum suum trans turrim Ader. Hunc locū Hebræi esse volunt, vbi postea templum ædificatum est: & turrim Ader, turrim gregis significari, hoc est congregationis & cætus: quod & Micheas propheta testatur, dicens: Et tu turris gregis nebulosa, filia Sion, & cætera: illoq; tempore Iacob trans locum, vbi postea templum ædificatum est, habuisse tentoria. Sed si sequamur ordinem viæ, pastorum iuxta Bethlehem locus est, vbi vel angelorum grex in ortu domini cecinit: vel Iacob pecora sua pavit, loco nomen imponens: vel quod verius est, quodam vaticinio, futurū iam tunc mysteriū monstrabatur. Et venit Iacob ad Isaac patrem suum in Mamre ciuitatē Arbee, hæc est Chebron. Pro **עברת** arbee in ⁴⁷ Septuaginta campum habet, cum Chebron in monte sita sit. Eadem autem ciuitas dicitur & Mamre, ab amico Abrahæ ita antiquitus appellata.

K
Ephrata:
Bethlehe.

Ioan. 6.
Gene. 35

Benoni,
Beniamin.

Turris,
Ader.

L

Gene. 36

Esaui noia,

M

Ana:

Vicinia lin-
guæ Puni-
cæ ad He-
bræam.

Et peperit Ada Esau Eliphaz. Iste est Eliphaz, cuius scriptura in Iob volumine recordatur. Isti filij Esau, & isti principes eorum, ipse est Edom: & hi filij Seir. Esau & Edom, & Seir, vnius nomē est hominis: & quare variè nūcupetur, suprà dictum est. Quod autem sequitur: & Chorræi habitantis terram: & reliqua. Postquam enumeravit filios Esau, altius repetit, & exponit qui ante Esau in Edom terra principes fuerint ex genere Chorræorum, qui in lingua nostra interpretatur liberi. Legamus diligenter Deuteronomium, vbi manifestius scribitur, quomodo venerint filij Esau & interfecerint Chorræos ac terram eorum hæreditate possederint. Et fuerunt filij Lotan, Chori & Aemam: & soror Lotan Tamna: hæc est Tamna, de qua suprà dictum est. Et Tamna erat concubina Eliphaz filij primogeniti Esau, & ex ipsa natus est Amalech. Idcirco autem Chorræorum recordat⁹ est, quia primogenitus filiorum Esau ex filiabus eorum acceperat concubinā. Quod autem dicitur Thaman & Kenez & Amalec, & reliqua: sciamus postea regionibus Idumæorum ex his vocabula imposita. Ipse est Ana qui inuenit Iamim in deserto cum pasceret asinos Zebeon patris sui. Multa & varia apud Hebræos de hoc capitulo disputantur: apud Græcos quippe & nostros super hoc silentiū est. Alij putant iamim maria appellata. Iisdem enim literis scribuntur maria, quibus & nunc hic sermo descriptus est. Et volunt illum dum pascat asinos patris sui in deserto, aquarum congregationes reperisse: quæ iuxta idioma linguæ Hebraicæ maria nuncupentur: quod scilicet stagnum repererit, cuius rei inuentio in eremo difficilis est. Nonnulli putant aquas calidas iuxta Punica linguæ viciniam, quæ Hebrææ contermina est, hoc vocabulo signari. Sunt qui arbitrentur onagros ab hoc admissos

Colobia.

Archimagirus.

Gene. 38

Propriet.

Abacuch

Inequaq; vagā turpitudinem.

Phares.

A admissos esse ad asinas : & ipsum istiusmodi reperisse concubitum: vt velocissimi ex his asini nasceretur, qui vocantur iamim. Plerique putant quod equarum greges, ab asinis in deserto, ipse fecerit primus ascendi: vt mulorum inde noua contra naturam animalia nascerentur. Aquila hunc locum ita transtulit: ⁴⁸ Ipse est Anas qui inuenit *σὺν τῷ σίμειμ*. ⁴⁹ Et Symmachus similiter *τοὺς σίμειμ*, quæ interpretatio pluralem numerum significat. Septuaginta verò & Theodotion ⁵⁰ æqualiter transtulerunt dicentes: *τὸν ἰαμῆμ*, quod indicat numerum singularem. Et regnavit pro eo Iobab filius Zaræ de Bozra. Hunc quidam suspicantur esse Iob: vt in fine voluminis ipsius additum est. Contra Hebræi asserunt de Nachor cum stirpe generatum: vt iam supra dictum est. Et Israël dilexit Ioseph super omnes filios suos: quia erat filius senectutis: & fecit ei tunicam variam. Pro varia tunica, Aquila interpretatus est tunicam *ἄσφα γάλακτος*: id est tunicam talem. Symmachus, tunicam manicatam: siue quod ad talos usque descenderet, & manibus artificis mira esset varietate distincta, siue quod haberet manicas: antiqui enim magis colobii utebantur. Et vendiderunt Ioseph Ismaëlitis viginti aureis. Pro aureis, in Hebræo, argenteis habet. Neque enim vilio metallo dominus vendari debuit, quam Ioseph. Madianæi autem vendiderunt Ioseph in Aegypto Phutiphar eunucho, Pharaonis archimagiro. In plerisque locis archimagiros, id est, cocorum principes, pro magistris exercitus, ⁵¹ scriptura commemorat: *μαγιστῆρας* quippe Græcè interpretatur occidere. Venditus est igitur Ioseph principi exercitus & bellatorum, non Petephre, vt in Latino scriptum est, sed Phutiphar eunucho. Vbi queritur, quomodo postea uxorem habere dicatur. Tradunt Hebræi emptum ab hoc Ioseph ob nimiam pulchritudinem, in turpe ministerium, & a domino virilibus eius arefactis, postea electum esse ⁵² iuxta morem *ἱεροφαντῶν* in pontificatum Heliopoleos: & huius filiam esse Afeneth, quam postea Ioseph uxorem acceperit. Et adiecit, & peperit filium, & vocauit nomen eius Sela: hæc autem erat in Chazbi, quando peperit eum. Verbum Hebræum hic pro loci vocabulo positum est, quod Aquila pro re transtulit, dicens: Et vocauit nomen eius Selom: Et factum est, vt metiretur in partu postquam genuit eum. Postquam enim genuit Selom, stetit partus eius. ⁵³ Chazbi ergo non nomen loci, sed mendacium dicitur. Vnde & in alio loco scriptum est: Mentietur opus oliuæ, id est fructum oliuæ non faciet. Et consolatus Iudas ascendit ad eos qui tondebant oues eius, ipse & Hiras pastor eius Odollamites. Pro pastore, amicus legitur. Sed verbum ambiguum est, quia iisdem literis vtrunque nomen scribitur: verum amicus *אָמִיץ* re: pastor *אָמִיץ* ro legitur. Et sedit ad portam anan quæ est in transitu Thamna. Sermo Hebraicus *אָנַח* enaim transfertur in oculos. Non est igitur nomen loci: sed est sensus. Sedit in biuio, siue in compito, vbi diligentius debet viator aspicere, quod iter gradiendi capiat. Cognouit autem Iudas, & dixit: iustior est ista, quam ego, eo quod non dedi eam Sela filio meo. In Hebræo habet iustificata est ex me: nõ quod iusta fuerit, sed quod comparatione illius minus mali fecerit, nequaquam vaga ad turpitudinem, sed liberos requirendo. Et ecce egressus est frater eius, & dixit, vt quid diuisa est propter te maceria: Et vocauit nomen eius Phares. ⁵⁴ Pro maceria, diuisionem Aquila & Symmachus transtulerunt, quod Hebraicè dicitur, *פָּאָרֵס* phares. Ab eo igitur,

quod diuiserit membranulam secundinarum, diuisionis nomen accepit. Vnde & pharisæi qui se quasi iustos a populo separauerant, diuisi appellabatur. Post hoc exiit frater eius: in cuius manu erat coccinum, & vocauit nomen eius Zara. Hoc nomen interpretatur oriens. Siue igitur, quia primus apparuit, siue quod plurimi iusti ex eo nati sunt, vt in libro Paralipomenon continetur, *זָרָא* Zara, id est oriens appellatus est. Post verba hæc, peccauit ⁵⁴ princeps vinariorum regis Aegypti. Vbi nos possumus, principem vinariorum: in Hebræo scriptum habet *מַסְכֵּךְ* maskeh: illud verbum, quod in nomine serui Abraham dudum legimus, quem nos possumus more vulgi vocare pincernam. Nec vile putetur officium: cum apud reges barbaros vsque hodie maximæ dignitatis sit, regi poculum porrexisse. Poeta quoque de catamitho & Ioue scriptitant, quod amasium suum huic officio manciparit. Et ecce vitis in conspectu meo, & in vitæ tres fundi, & ipsa germinans tres fundos. Tria flagella, & tres ramos, siue ppagine, Hebræo sermone significat, quæ ab illis vocantur *שָׁרְיָרִים* sarigim. Et videbar mihi ⁵⁵ tria canistra chondritorum portare in capite meo. Pro tribus canistris chondritorum, tres cophinos farina in Hebræo habet. Et ecce de fluuio ascendebant septem boues, speciosæ ad videndum, & electæ carnibus & pascebantur in achi. Bis in Genesi scriptum est achi: & neque Græcus sermo est, nec Latinus. Sed & Hebræus ipse corruptus est: dicitur enim in *אָחִי* ⁵⁶ Ahi, hoc est in palude. Sed quia vau litera apud Hebræos, & iod similes sunt: & tantum magnitudine differunt: pro ahi, achi Septuaginta interpretes transtulerunt: & secundum consuetudinem suam ad exprimendam duplicem aspirationem, heth *אָחִי* Hebrææ literæ, & Græcæ literam copulauerunt. Et respondit Ioseph Pharaoni, dicens: Sine deo non respondebitur salutare Pharaoni. In Hebræo aliter habet: Sine me deus respondebit pacem Pharaoni. Denique Symmachus more suo apertius transtulit: Non ego, sed deus respondebit pacem Pharaoni. Ecce septem anni venient abundantia magna in omni terra Aegypti. Miror quomodo verbum Hebraicum *שָׂבָא* sabba, quod nos supra, abundantiam siue satietatem, in puteo quem foderunt extremum serui Isaac, interpretati sumus: nunc septuaginta rectissime transferentes, ibi iuramentum interpretati sunt: cum & iuramentum, & septem, & satietas, & abundantia, prout locus & ordo flagitauerit, possit intelligi. Sed & in consequentibus vbi quæque abundantia legitur in Hebræo, idem verbum scriptum habetur. Et clamauit ante eum præco, & constituit eum super omnem terram Aegypti. Pro quo Aquila transtulit: Et clamauit in conspectu eius ad geniculationem. Symmachus ipsum Hebraicum sermone interpretans ait: Et clamauit ante eum, *אָבְרֵךְ* Abrech. Vnde mihi videtur non tam præco siue adgeniculatio, quæ in salutando, vel adorando Ioseph accipi potest, intelligenda: quam id quod Hebræi tradunt, dicentes patrem tenerum ex hoc sermone transferri, *אָבְרֵךְ* Ab, quippe dicitur pater, *רֵךְ* rech delicatus siue tenerimus: significante scriptura, quod iuxta prudentiam quidem pater omnium fuerit: sed iuxta aetatem tenerimus adolescentis & puer. Et vocauit Pharaon nomen Ioseph Zaphanath Phaanecha, & dedit ei Afeneth filiam Phutipharis sacerdotis Heliopoleos in uxorem. Licet Hebraicè hoc nomen, absconditorum repertorem sonet: tamen quia ab Aegypto ponitur, ipsius linguæ debet habere rationem. Interpretatur ergo sermone Aegypto Zaphanath

D Pharisei.

1. Paral. 2 & seq. Zara. Gene. 40.

Gene. 15 & seq. Pincernæ regum. Ganymedes.

E Gene. 41

Gene. 42

Abrech.

Colobia.

Archimagirus.

Gene. 38

Propriet.

Abacuch. 3

Inequaquam vagam turpitudinem.

Phares.

G Zaphanath Phaanecha **זפאנאט פאאנעכא**, siue vt Septuaginta transferre voluerunt, **ζουδοφανιχ** saluator mundi, eo quod orbem terrae ab imminente famis excidio liberarit. Notandum autem quod domini quondam & emptoris sui filiam vxorem acceperit, qui ad id locorum p̄t̄ifex Heliopoleos erat. Neque enim ph̄as absq; eunuchis idoli illius esse antistites, vt vera illa Hebr̄eorum super eo quod ant̄e iam diximus suspicio cōprobetur. Et Ioseph nati sunt duo filij antequam venirent anni famis, quos peperit ei Aseneth filia Putipharis sacerdotis Heliopoleos. Vocauit autem Ioseph nomen primogeniti sui Manasse: quia dixit, obliuisci me fecit deus omnium laborum meorū, & omnis domus patris mei. Nomen autem secundi vocauit Ephraim: quia crescere me fecit deus in terra humilitatis meae. Obserua propter quaestionem, quae post paululum de Ioseph filiis proponenda est, quod ante famis tempus quo Iacob intrauit in Aegyptum, duos tantum Ioseph filios habuerit, Manassen, & Ephraim. Manassen vocans ab eo, quod sit oblitus laborum suorum: ita enim Hebraicē vocatur obliuio. Ephraim, eo quod auxerit eum de^o: Et ex hoc enim vocabulo in linguam nostrā transfertur augmentum. Et deferte viro munera, aliquid resinā, & mellis & thymiamā & stacten, & terebynthum, & nuces. Siue vt Aquila & Symmachus trāstulerunt amygdala. Idcirco hoc capitulum posuim^o: vt sciamus vbi in nostris codicibus habetur thymiamā, in Hebr̄eo esse **תחב** nechota, quod Aquila storacem transtulit, ex quo domus nechota, quae in Esaia legitur, manifestissimē cella thymiamatis, siue storacis intelligitur, quod in illa aromata diuersa sint condita. Et biberunt, & inebriati sunt cum eo. Idioma linguae Hebraicē est, vt ebrietatem pro satietate ponat, sicut ibi: In stillicidiis eius inebriabitur germinans, haud dubium quin terra pluuiis irrigata. Et pone argentum vniuscuiusque in ore sacculi, & ⁵⁷ condymeum argenteum mitte in sacculum iunioris. Pro sacculo, peronem vel follem, in Hebr̄eo habet. Pro condy, id est, poculo, quod etiā in Esaia legitur, Aquila, scyphum: Symmachus phialam transtulerunt. Descende ergo ad me ne steteris, & habitabis in terra Gosen Arabiæ. Hic Arabiæ additum est: in Hebr̄eis enim voluminibus non habetur. Vnde & error increbuit, quod terra Gosen in Arabia sit. Porro si, vt in nostris codicib^o est, per extremum m, scribitur gosen: quod mihi nequaquam placet, terrā signat complutam. **גזן** Gosen enim in imbrem vertitur. Dixit autem Pharao ad Ioseph, dic fratribus tuis, hoc facite: onerate vehicula vestra: & ite in terram Chanaan. Pro vehiculis, quae ⁵⁸ Septuaginta & Theodotion, **τὰ φορτῆα**, interpretati sunt: ⁵⁹ iumenta reliqui transtulerunt. Et dedit illis cibaria in via. Verbum Zeda, quod hic omnes ore cōsono, **זֵדָה**, id est cibaria vel sitarcia interpretati sunt: in psalterio quoque habetur. Vbi enim nostri legunt, viduam eius benedicens benedicam: licet in plerisque codicibus pro vidua, hoc est **חֵרֶמֶת**, nonnulli legunt **זֵדָה**, in Hebr̄eo habet **זֵדָה**, zeda, id est, cibaria eius benedicens benedicam. Porro **זֵדָה** venationem magis potest sonare quā fruges, tamen si moris sit Aegyptiorum **זֵדָה** etiam far vocare, quod nūc corruptē atheran nuncupant. Omnes ergo animae quae ingressae sunt cum Iacob Aegyptum: & quae exierunt de fœmoribus eius absque mulieribus filiorum Iacob, animae sexaginta sex: filij autem Ioseph qui nati sunt ei in Aegypto, animae nouem. Omnes ergo animae quae ingressae

sunt cum Iacob in Aegyptum, septuagintaquinque. **K**
 Quod excepto Ioseph & filiis eius sexaginta sex animae, quae egressae sunt de fœmoribus Iacob introierunt Aegyptum, nulla dubitatio est. Ita enim & paulatim per singulos supputatus numerus approbat: & in Hebr̄eis voluminibus inuenitur. Hoc autem quod in septuaginta legimus: filij autē Ioseph qui nati sunt ei in Aegypto animae nouem: sciamus in Hebr̄eo pro nouem, esse duas. Ephraim quippe & Manasse, antequam Iacob intraret Aegyptum, & famis tempus ingrueret: nati sunt de Aseneth filia Putipharis in Aegypto. Sed & illud quod supra legimus: Facti sunt autem filij Manasse, quos genuit ei concubina Syra Machir: & Machir genuit Galaad: filij autē Ephraim fratris Manasse, Suthalaam, Ethaam: filij verō Suthalaam Edom, additum est: si quidem id quod postea legimus, quasi per anticipationem factum esse describitur. Neque enim illo tempore, quo ingressus est Iacob Aegyptum, eius ætatis erant Ephraim & Manasse, vt filios generare potuerint. Ex quo manifestum est, omnes animas, quae ingressae sunt Aegyptum de fœmorib^o Iacob, fuisse Septuaginta: dum sexaginta sex postea ingressae sunt, & repererunt in Aegypto tres animas, Ioseph scilicet cum duobus filiis eius: Septuagesimus autem ipse fuerit Iacob. Hanc rem, ne videamur aduersum scripturæ autoritatem loqui, etiam Septuaginta interpretes in Deuteronomio transtulerunt: quod in Septuaginta animabus ingressus sit Iacob in Aegyptum. Si quis igitur nostræ sententiæ refragatur, scripturam inter se contrariam faciet. Ipsi enim Septuaginta interpretes, qui hic septuaginta quinque animas per **πενήκην**, cum Ioseph & posteris suis Aegyptum ingressas esse dixerunt, in Deuteronomio Septuaginta tantum intrasse memorant. Quod si e contrario nobis id opponitur, quomodo in Actibus Apostolorum, in concione Stephani dicatur ad populū, septuagintaquinque animas ingressas esse Aegyptum: facilis excusatio est. Nō enim debuit sanctus Lucas, qui ipsius historiæ scriptor est, in gentes Actū Apostolorum volumen emittens: contrarium aliquid scribere aduersus eam scripturam, quae iam fuerat gentibus diuulgata. Et utique maioris opinionis illo duntaxat tempore Septuaginta interpretū habebatur autoritas, quā Lucæ qui ignotus & vilis, & non magnæ fidei in nationibus ducebatur. Hoc autem generaliter obseruandum, quod vbiunque sancti Apostoli, aut Apostolici viri loquuntur ad populos, his plerunque testimoniis abutuntur, quae iam fuerant in gentibus diuulgata: licet plerique tradant Lucam euangelistam, vt profelytum Hebr̄eas literas ignorasse. Iudam verō misit ante se ad Ioseph, vt occurreret ei ad urbem Heroum in terram Ramesse. In Hebr̄eo nec urbem habet Heroum, nec terrā Ramesse, sed tantummodo Gosen. Nonnulli Iudeorum asserunt, Gosen nunc Thebaidem vocari. Et id quod postea sequitur: dedit eis vt possiderent Aegypti optimam terram in Ramesse: pagum Arsenoitem sic olim vocatum autumant. Et dixit ei, iura ergo mihi. Et iurauit ei: & adorauit Israel cōtra summitatem virgæ eius. Et in hoc loco quidam frustra simulant adorasse Iacob summitatem sceptri Ioseph, quod videlicet honorans filium, potestatem eius adorauerit: cum in Hebr̄eo multo aliter legatur: Et adorauit, inquit, Israel ⁶⁰ ad caput lectuli: quod scilicet postquam ei iurauerat filius, securus de petitione quam rogauerat, adorauerit deum contra caput lectuli sui. Sanctus quippe & deo deditus vir, oppressus

Gene.

Acto. 7.

Sicima Sichern. Ioan. 4.

Thebais.

Gene. 34.

Ioseph in soleum. Gene. 49.

Gene. 35.

A pressus senectute, sic habebat lectulum positum: ut ipse iacentis habitus absque difficultate vlla ad orationem esset paratus. Et nunciatum est Ioseph: Ecce pater tuus egrotat: & tulit duos filios secum, Manassen & Ephraim. Et ex hoc loco illud quod supra diximus demonstratur, quia Ioseph ad id locorum duos tantum filios habuerit, Ephraim & Manassen. Si enim post multos annos moriente Iacob patre suo, duos tantummodo filios duxit ad benedictionem: utique illo tempore cum filij eius generare non quiverant, paruuli atque lactentes, in egressu patris & fratrum, nepotes ex eis habere non potuit. Et confortatus Israel, sedit super lectulum. Causam cur Septuaginta interpretes idem verbum aliter & aliter adiderint, nescio: hoc vnum audacter dico, quod ipsum verbum mitta *מטה*, quod hic in lectulum transtulerunt: supra vbi diximus, adorasse Iacob, virgam potius quam lectulum nominauerunt.

Et nunc ecce duo filij tui qui nati sunt tibi in terra Aegypti, antequam venirem ad te in Aegypto, mei sunt: Ephraim & Manasse, quasi Ruben & quasi Simeon erunt mihi. Quos autem generaueris post haec, tui erunt. In nomine fratrum suorum vocabuntur. Si quis ambigebat, quod septuaginta animae introissent Aegyptum filiorum Israel: & quod Ioseph eo tempore, quo ingressus est Iacob, non nouem, sed duos tantum filios habuerit, praesenti capitulo confirmatur. Siquidem ipse Iacob loquitur, duos eum filios habuisse, non nouem. Quod autem dicit, Ephraim & Manasse, sicut Ruben & Simeon erunt mihi: illud significat: Sicut Ruben & Simeon duae tribus erunt, & ex suis vocabulis appellabuntur: sic Ephraim & Manasse duae tribus erunt, duosque populos procreabunt: & sic haereditabunt repromissionis terram, sicut & filij mei. Reliquos autem, ait, filios quos post mortem meam generis: ostendens necdum illo tempore procreatos, tui erunt. In nomine fratrum suorum vocabuntur in haereditatem suam, Non, inquit, accipiet separatim terram, nec funiculos proprios habebunt, ut reliquae tribus: sed in tribubus Ephraim & Manasse, quasi appendices populi commiscebuntur. Et ego dedi tibi Sicimam praecipuam super fratres tuos, quam accepi de manibus Amorreorum in gladio meo & sagitta. Sicima, iuxta Graecam & Latinam consuetudinem declinata est.

Sicima:
Sichem.
Ioan. 4

Clioquin Hebraice Sichem dicitur: ut Ioannes quoque euangelista testatur: licet vitiose ut Sichar legatur, error inoleuit: & est nunc Neapolis vrbs Samaritanorum. Quia igitur Sichem lingua Hebraea transferretur in humerum, pulchre alludit ad nomen, dicens: Et ego dabo tibi humerum vnum. Pro praecipuo enim, id est, *ἐπίθετον*, vnum scribitur in Hebraeo. Quod autem dicit se eam in arcu & gladio possedisse: Arcum hic & gladium, iusticiam vocat, per quam meruit peregrinus & advena, interfecto Sichem & Emor de periculo liberari. Timuit enim, ut supra legimus, ne vicina oppida atque castella: ob euerfionem foederatae vrbs aduersus se confurgerent: & dominus non dedit eis ut nocerent illi. Vel certe sic intelligendum: dabo tibi Sicimam quam emi in fortitudine mea: hoc est in pecunia quam multo labore & sudore acquisiui. Quod autem ait: Super fratres tuos ostendit: absque sorte dedisse eam tribui Ioseph. Siquidem eodem loco sepultus est Ioseph: & mausoleum eius ibi hodieque cernitur. Ruben primogenitus meus, tu fortitudo mea, & principium filiorum meorum: durus ad ferendum, & durus procacitate iniuria, sicut aqua non ebullias. Ascendisti

Ioseph in au-
soleum.
Gene. 49

Gene. 35

enim super lectulum patris tui, & tunc violasti stratum meum cum ascendisti. In Hebraeo ita scriptum est. Ruben primogenitus meus, fortitudo mea, & capitulum in liberis meis. Maior ad portandum, & maior robore: Effusus es sicut aqua, ne adicias. Ascendisti enim cubile patris tui, & contaminasti stratum in ascensu. Est autem sensus hic: Tu es primogenitus meus, maior in liberis: & sedebas iuxta ordinem natiuitatis tuae: & haereditatem, quae primogenitis iure debebatur, sacerdotium scilicet & regnum accipere: hoc quippe in portandone & praualido robore demonstratur. Verum quia peccasti, & quasi aqua quae vasculo non tenetur, voluptatis effusus es impetu: idcirco praecipio tibi, ut ultra non pecces: sisque in fratrum numero, poenam ex peccato luens, quod primogeniti ordinem perdidisti. Simeon & Levi fratres consummauerunt iniquitatem adinventionis suae: in consilium eorum non veniat anima mea: & in congregatione eorum non amuletur iecur meum: quia in furore suo interfecerunt homines, & in desiderio suo subneruauerunt taurum. Necessitate compellimur iuxta propositum operis longius ea repetere, quae ab Hebraea veritate discordant. Legitur enim ibi: Simeon & Levi fratres, vasa iniquitatis arma eorum. In arcanum eorum ne intret anima mea: & in conuentu eorum ne dissoluatur gloria mea: quia in furore suo interfecerunt virum: & in libidine sua suffoderunt murum. Significat autem non sui consilij fuisse, quod Sichem & Emor foederatos viros interfecerint: contraque ius pacis & amicitiarum, sanguinem fuderint innocetem: & quasi quodam furore, sic crudelitate rapti, muros hospitae vrbs euerterint. Vnde sequitur & dicit: Maledictus furor eorum, quia procax: & ira eorum, quia dura: diuidam eos in Iacob, & dispergam eos in Israel. Levi enim haereditate propria non accepit, sed in omnibus sceptris, paucas vrbes ad habitandum habuit. De Simeon vero, in libro Iesu scriptum est: quod & ipse proprium funiculum non fuerit consecutus, sed de tribu Iuda quiddam accepit. In Paralipomenis autem manifestius scribitur: quod cum multiplicatus fuisset, & non haberet possessionis locum, exierit in desertum. Quidam propheticè interfectos homines, Apostolos: & subneruatum taurum a pharisaeis, Christum interpretantur. Iuda te laudabunt fratres tui. Quia Iuda, confessio siue laus interpretatur, consequenter scribitur: Iuda tibi confitebuntur fratres tui: vel te laudabunt fratres tui.

debebas,
iuxta ord.
nat. tuae. haereditate &c.

E

Gene. 34

Iosue. 19

1. Paral. 4

F

Gene. 49

Adorabunt te filij patris tui. Catulus leonis Iuda, ex germine fili mi ascendisti: procumbens ut leo & quasi catulus leonis. Quis suscitabit eum? Licet de Christo grande mysterium sit, tamen iuxta literam prophetatur, quod reges ex Iuda per David stirpem generentur, & quod adorent eum omnes tribus. Non enim ait, filij matris tuae, sed filij patris tui. Et quod sequitur, ex germine fili mi: in Hebraeo habet, de captiuitate fili mi ascendisti: ut ostenderet eum captiuos populos esse ducturum. Et iuxta intelligentiam sacratiorem, ascendisse in altum, & captiuam duxisse captiuitatem. Siue quod melius puto: captiuitas, passionem: ascensus, resurrectionem signat. Alligans ad vitem pullum suum, & funiculo pullum asinae. In Hebraeo ita habet: Alligans ad vitem pullum suum, & in Sorek, fili mi, asinam suam: quod videlicet pullum asinae, cui superedit Iesus, hoc est, gentilium populum, vineae apostolorum, qui ex Iudaeis sunt, copulauerit. Et ad Sorek, id est, electam vitem, alligauerit asinam: cui

Psal. 67

Zach. 9. &
Math. 21.
& Lucae. 19
& Ioan. 12

G superfedid, Ecclesiam ex nationibus congregatā. Quod autem dicit, fili mi, Apostrophē ad ipsum Iudam facit: quod Christus sit hęc vniuersa facturus. Sed & hoc sciendum quod vbi nos legimus: Alligans ad vitem pullum suum: pro pullo in Hebræo possit legi, urbem suam: iuxta eundem sensum aliis verbis ecclesia demōstrata, de qua alibi scriptum est: Nō potest ciuitas abscondi supra montem posita. Et, fluminis impetus latificat ciuitatem dei. Issachar bonum desiderauit, requiescens inter medios clericos: & videns requiem, quia bona est, & terrā, quia pinguis, supposuit humerum suū ad laborandum: & factus est vir agricola.

Matth. 5
Psal. 45.

In Hebræo ita scriptū est: Issachar asinus osseus recubens in terminis, & videns requiē, quia bona est: & terram, quia pulchra est: inclinauit humerū suum ad portandum: & factus est in tributū seruiens. Quia supra de Zabulon dixerat, quod maris magni esset littora possessurus, Sidonem quoque & reliquas Phœnices vrbes contingeret. Nunc ad mediterraneam prouinciam redit: & Issachar quia iuxta Neptalim, pulcherrimam in Galilæa regionem possessurus est, benedictione sua habitatorem facit. Asinum autem osseum vocat, & humerum ad portandum deditum, quia in labore terræ, & vehendis ad mare oneribus, quæ in suis finibus nascabantur, plurimum laboraret: regibus quoq; tributa comportans. Aiunt Hebræi per Metaphoram significari, quod scripturas sanctas die ac nocte meditans studium suum dederit ad laborandum: & ideo ei omnes tribus seruerint, quasi magistro dona portātes. Dan iudicabit populum suum, sicut vnum de sceptris Israël. Fiat Dan coluber in via, regulus in semita, mordēs vngulas equi, & cadet ascensor eius retrorsum: saluatore tuum expectabo domine. Sampson iudex Israël, de tribu Dan fuit. Hoc ergo dicit: Nunc videns in spiritu comam nutrire Sampson Nazarum tuū, cæsis hostibus triumphare: quod in similitudinem colubri reguliq; obsidentis vias, nullum per terram Israël transire permittat: sed etiam si quis temerarius virtute sua, quasi equi velocitate confusus, eam voluerit prædonis more populari, effugere non valebit. Totum autem per Metaphoram serpentis & equitis loquitur. Videns ergo tam fortem Nazarum tuum, quod & ipse propter meretricem mortuus est, & moriens, nostros occidit

I inimicos: putauit o deus ipsum esse Christum filiū tuū: verum quia mortuus est, & non resurrexit, & rursus captiuus ductus est Israël: alius mihi saluator mundi, & mei generis præstolandus est: vt veniat cui repositum est, & ipse erit expectatio gentium. Gad latrunculus latrocinabitur eum, & ipse latrocinabitur plantam. Iuxta Hebræū interpretati sumus. Sed vbi nos latrunculum posuimus, ibi scriptum est גָדֵד *gedud*: vt ad Gad nomen alluderet: qui significantius ἐυζωνος, id est, accinctus siue expeditus exprimi potest. Totum autem illud est, quod ante Ruben dimidiam tribum Manasse ad filios, quos trans Iordanem in possessione dimiserat, post quatuordecim annos reuertens, prælium aduersum eos gentium vicinarum grande reperit: & victis hostibus, fortiter dimicavit. Lege librum Iosue Naue & Paralipomenon. Non ignoro plura in benedictionibus patriarcharū esse mysteria, sed ad præsens opusculum non pertinet. Nephthalim virgultum resolutum, dans in generatione pulchritudinem.

Iosue. 13
1. Paral. 5

Theriaz.

In Hebræo ita scriptum est: Nephthalim ager irriguus, dans eloquia pulchritudinis: signans quod aqua calidæ in ipsa nascuntur tribu: siue quod super lacum

Genesareth, & fluente Iordanis irrigua sit. Hebræi autem volunt, propter Tiberiadem, quæ legis videbatur habere notitiam, agrum irriguum & eloquia pulchritudinis prophetari. Porro vbi nos agrum irriguum & Septuaginta *σελαχος ἀνεμυλιον*, id est, virgultū resolutum posuerūt: in Hebræo legitur *הַחֲשֵׁל הַלְוַי* *aiala seluha*: quod potest & ceruus emissus transferri, propter temporaneas fruges, velocitatem terræ vberioris ostendens. Sed melius si ad doctrinam saluatoris cuncta referamus, quod ibi vel maximè docuerit: vt in euangelio quoque scriptum est: Filius auctus Ioseph, filius auctus super fontem filix, gradu composito incedentes super murum. Et exacerbauerunt eum & contenderunt, & irascebantur aduersus eum habentes sagittas. Sedit in forti arcus ei⁹, & dirupta sunt vincula manuum eius, à manibus fortis Iacob: inde pascetur lapis Israël à deo patris tui, & reliqua. Quia Septuaginta interpretes in plerisque dissentiunt, pro interpretatione eorum, vt in Hebræo habetur, expressimus. Et est sensus capituli: O Ioseph, qui ideo sic vocaris, quia adauxit te mihi deus: siue quia inter fratres tuos maior futurus es: fortissima siquidem fuit tribus Ephraim: vt in Regnorum & Paralipomenon libris legimus. O inquam fili mi Ioseph: qui tam pulcher es, vt te tota de muris & turribus ac fenestris, puellarum Aegypti turba prospiceret, inuiderunt tibi, & te ad iracundiam prouocauerunt fratres tui, habentes liuoris sagittas, & zeli iaculis vulnerati. Verum tu arcum tuū & arma pugnandi posuisti in deo, qui fortis est propugnator: & vincula tua quibus te fratres ligauerunt, ab ipso soluta sunt & dirupta, vt ex tuo semine tribus nascatur Ephraim, fortis & stabilis, & instar lapidis durioris inuicta. Imperans quoque decem tribubus Israël. Beniamim lupus rapax, mane comedet adhuc, & ad vesperam dedit escam. Quamquam de Paulo Apostolo manifestissima prophetia sit: quod in adolescentia sua persecutus ecclesiam, in senectute prædicator euangelij fuerit: tamen in Hebræo sic legitur: Benjamin lupus rapax, siue capiens, in matutino comedet prædam, & ad vesperam diuidet spolia. Quod ita Hebræi edisserunt: Altare in quo immolabantur hostiæ, & victimarum sanguis ad basem illius fundebatur, in parte tribus Benjamin fuit. Hoc, inquiunt, ergo significat, quod sacerdotes mane immolant hostias, & ad vesperam diuidunt ea quæ sibi à populo ex lege collata sunt, lupum sanguinariū, lupum voracem super altaris interpretatione ponentes: & spoliū diuisionem super sacerdotibus: qui seruientes altari, viuunt de altari.

Matth. 4. &
8. & 13. &
14. & Mar. 3
& seq. copio
sē. & Luc. 8
& Ioan. 6
& 12.

Act. 7. & 9.

M

1. Cor. 9.

SCHOLIA.

Ogor prius.) Id queritur in prologo Andriæ: Nō qui argumētum narret, &c. 2 Rex oratorum.) Testatur ipse Cicero, quod rex fori dictus fuerit, idque inuidiosē, quod nemo vinceret, nisi illo volente. 3 Repetundarum accusatur.) Quod sua pleraq; à Græcorum libris sit mutuatus. 4 Si quis tamen hęc quoque.) Retulit carmen Maronis ex Georgicis: Si quis tamen hęc quoq; si quis Captus amore leget. 5 Necnō Hilari.) In commentario psalmi secundi, quod probet incertitudinem Hebraici sermonis, hunc adducit locum, Bresth apud Hebræos tria significare, in capite, in principio, in filio. 6 Scriptum est ferebatur.) Græcis est, ἐπιφέρετο, id est, superferbatur. 7 Secundum varietatem accentus.) De varietate accentus parum liquet, verum eandem differentiam animaduertere licet, in Ismuth, Ismael & Israelita. 8 Et Theodotio, maledicta Adam.) Nam is vsus est voce Hebraica, Græcè loquens in hunc modum ἐπικατάρατος ἢ ἀδάμας ἐν τῇ

Cicero rex
foti.

Bresth.

Iudæ

ουχὺν

Troglo
dyte.

Causa.

A *ἐν τῇ παραβόσει σου, μετὰ μέλλουσας φάσιν ἀνθρώπων.* Tantum addito articulo distinxit Adam terram, ab Adam homine. 9 Et dixit Cain ad Abel fratrem.) Et in hac æditione qua nunc vtitur ecclesia, legimus: Egrediamur foras. Quam particulam Hieronymus ait redundare. Ex quo conici licet, nec hanc esse purè Hieronymianam, sed alicuius studio deprauatā. 10 Omnis qui occiderit Cain, septem vitiones. Aquila septempliciter, *ἑπτακοσίας*. Theodotion, per hebdomadem, *ἑβδομηκοντάκις διήλυθαι*, id est, septenarij pœnam dabit. 11 Fluctuans & instabilis.) *ἐκλυόμενος καὶ ἀσταθὴς ὄντων*. 12 Videntes filij Heloim filias potentum.) Symmachus enim vertit, *δυναστῶντων*. Aquila, *τῶν ἰσχυρῶν*, id est, gentium. 13 Viri nominati.) *ὀνόμασται*, quasi dicas, magni nominis. 14 Pro cadentibus.) Sic enim Aquila, *ὀπίπιπτοντες*, incidentes, siue irructes: violentos Symmachus, nempe *βίαιος*. 15 Meridianum facies arcæ.) Sic enim trãstulit Aquila, *μεσημβρινόν*. 16 διαφανές.) Quod magis sonat pellucidum, quàm dilucidum. 17 *πῆμιλλω δίαλεκτον*. Id est, quintam linguæ speciem. 18 *κτιστῶν*.) Husus & Stephanus meminit. Vnde Ctesiphontij. 19 Quæ nunc Callirrhoe.) Quod pulchrè fluat *καλλιρροὶ* dicta Græcis. 20 Cognomèto Ielcha *δυνάμω*. Id est, binominè. 21 Et viri Sodomorum mali.) Si in conspectu dei, superflue additum est ab interpretibus, vt ait Hieronymus, nec habetur apud Hebræos, manifestum est hanc æditionem qua vtitur, non esse purè eam quam diuus Hieronymus nobis tradidit ex Hebraica veritate. Nam similia multa comperiuntur in hac translatione, quæ non conueniunt cum fontibus Hebræorum: siue quòd ipse Hieronymus admiscuit & aliorum æditiones, & à Chaldeis nonnulla desumpsit: siue quòd loca quædam ecclesia in Hieronymiana versione mutauit: siue quòd scioli priuata autoritate ausi sunt mutare scripturã. De quorum numero fortassis hoc est, quod hic notat, atque etiam veluti redundans damnat in septuaginta: in conspectu dei, siue coram domino. Nisi fortè Hieronymus post æditum optis quæstionum Hebraicarum mutauit sententiam. Nam ratio, quam adfert, non est magni momenti. Siquidem dicuntur mali coram domino, quòd illorum iniquitas ad cœlum vique penetrasset, vt iam deo quoque essent intolerabiles. 22 Vitulam contemnantem.) Pro quo plerique deprauarant contemnantem. Nam Græcè est *τριετιζοῦσα*, quasi dicas, triennizantem, hoc est, accedentem ad trimatum. 23 *καταφορά*.) Quam vertere possis degraulationem, seu depressionem. 24 *ἀνθρώπου πάθος*. Id est, humano affectu. Imitatur enim angelus affectum hominis, quasi mors sola possit obsistere, quò minus redeat ad diem promissum. 25 Appungunt desuper.) Addunt desuper, significantes id diuinitus factum, vt Lot non sentiret concubitum. Verùm nec hoc verbum habetur in nostra æditione. 26 Ludentem cum filio suo.) Græcorum commentarij notant verbum ludendi, in literis diuinis nonnunquam accipi pro pugnare, vt libro Regum primo: Ludant pueri coram nobis. 27 Per Prolepsim.) Id est, per occupationem, siue anticipationem, cum ante tẽpus præuenientes aliquid vsurpam. Veluti si rex dicatur filius regis, patri successurus. 28 Filium tuum vnigenitum.) Aquila vertit, *τὸν μοναχόν*, id est solitarium, siue vnicum. Symmachus, *τὸν μόνον σου*, id est, vnicum tuum. 29 *ἐκλυόμενος*.) Vox à densitate dicta Græcis, quibus *συχνόν* densum est. 30 Vt loqueretur in agro.) Et ob id Aquila vertit, *ὁμιλῆσαι ἐν χάρα*, id est, ad colloquendum in regione. 31 *τρογλοδύτην*.) Regiò Troglodytarum inde dicta, quòd in antris & cauernis habitent. Et *ἡδαιμων*, felix, seu fortunata. 32 Vnde & Aquila ait, *καὶ στανεσφάφω τῇ ἀδελφῇ μου*, quod ita veritas licebit, & cõuersata sum simul cum sorore mea. 33 Interpretati sunt, diliget me.) *ἀρετιῶ*, hoc est, expetet. Vnde puto scriptum fuisse, diliget me, non diliget. 34 Quam significantius Græci, *δίνω* vocant.) Nam causa, Latinis anceps est nomen, respondens tribus Græcis, *αἰτία*, *λόγος*, & *δίκη*. At *δίκη* propriè causa est, quæ apud iudices agitur. 35 Quod ad sensum non pertinet, transtulerunt.) Sic autem legimus in commentariis Græcorum vertisse Septuaginta, *ἔγινετο δὲ τὸ ἄσμημα τοῦ λάβαν, τὰ δὲ ἐπίσημα τοῦ ἰακώβ*, id est, & facta sunt non insignia Laban, insignia verò Iacob. 36 Septuaginta interpretes po-

suerunt decem agnis.) Sic enim reperimus apud Græcos, *τὸν δίκαιον ἀρνῶν*. Caterum Aquila & Symmachus consentiunt cum Hieronymo. Quorum prior ita vertit, *καὶ ἠλάξατο τὸν μισθόν μου δίκαιον ἀρνῶν*. Posterior, *καὶ ἠλάξατο τὸν μισθόν μου δίκαιον ἀρνῶν*. Admonet Græcorum commentaria apud Syros & Hebræos, decies, poni pro sãpenumero, quæadmodum apud Latinos, milies & sexcenties. 37 Aquila, *μορφώματα*.) Explicat hunc locum in epistola quadam huius tomi. 38 In Græcis & Latinis codicibus continetur.) Quid scriptum fuerit in Latinis, parum liquet. In Græcis autem commentariis sic reperimus, *ἰκανόνθη μοι ἀπὸ πάσης δικαιοσύνης καὶ ἐπὶ πάσης ἀληθείας, ἵνα ἐποιήσας τὸ παιδί σου*, id est, sufficiat mihi de omni iusticia, & de omni veritate quam fecisti seruo tuo. 39 Quare interpretatur Aquila, *ὅτι ἠρξασ μετὰ θεῶν*. Id est, quoniam regnasti cum deo. 40 Symmachus, *ὅτι ἠρξασ ἰσχυρῶς ἔμ βού*. Id est, quoniam regnasti robore aduersus deum. 41 Septuaginta & Theodotion, *ὅτι ἐνίσχυσας μετὰ θεῶν*. Id est, quoniam inualuisti cum deo. 42 Siue directus dei, hoc est, *ἐνθῦτατος θεῶν*.) Quasi dicas, rectissimus dei. 43 Aquila posuit *ἡμισύων*, id est, dimidiauit.) Ita legimus in Græcorum commentariis. 44 Aquila interpretatus est, *ἐπαρτίω*.) Ab *ἄπαρτίω*, perficio. Nam id verbi reperitur in scriptis codicibus. Septuaginta transtulerunt, *ἰερωνικοί*, id est, pacati, siue pacifici. Quoniam Latina lingua vix habet, quo Græcam exprimat vocem. Nam pacifici dicuntur *ἰερωνικοί*, sed *ἰερωνικοί* sunt qui nō moliuntur bellum. 45 Quod in Græcis legitur, *ἐσφαλῶς*, id est diligenter.) Sic enim aliquoties verùm comperimus in euangelis. Caterum magis sonat, tutò, vt consentiat cum Græca voce. 46 Et factum est, *καθ' ὅδον τῆς γῆς*.) Id est, iuxta viam terræ. Pro quo Septuaginta, *ἐν τῇ ὁδῷ τοῦ ὑποδρόμου*. 47 Septuaginta, campum habet.) *τοῦ πεδίου*, id est, planiciem, siue campum. 48 Ipse est Anan qui inuenit, *σὺ τοῖς σιμίμ*.) Id est, cum Simim. 49 Et Symmachus similiter: *ὁστος ἐστὶν ὁ ἀνὰ ὄρος ἔστι τοῖς σιμίμ*, id est, hic est Anan, qui reperit illos Simim. Nam articulus additus, indicat multitudinem. 50 Aequaliter transtulerunt, *τὸν ἰαμίμ*.) Id est, ipsum iamim. Articulus Græcus indicat numerum vnicum. Addunt Græci interpretes apud Hebræos ac Syros, *ιαμίμ* sonare, *πηγῶν*, id est, fontem. Apud Hebræos *αἰμαίμ* sonare aquam, quod tamen Diodorus negat inueniri. 51 Scriptura commemorat, *μαγαρέων*.) *μάγαρος*, cocus, vnde *μαγαρέων*, mastare, quòd ab his occidantur coquenda pecudes. 52 Iuxta morem Hierophantarum.) *ἱεροφάνται* dicebantur, qui sacris cibis vescabantur, & sacris ministrabant. Apud nos æditui dicuntur. 53 Pro materia diuisionem.) Nempe *διακοπῶν* & *διαίρεσιμ*. Et materia legendum est, non materia, cum Græcè sit *φραγμός*. 54 Princeps vinariorum.) Quod Græcis composita voce dicitur *ἀρχινοχός*, id est, princeps pocillatorum. 55 Tria, canistra Chondritorum.) Chondritis Græcis est similia, hoc est, farina purgatissima. Meminit eius verbi Suidas. Nam Septuaginta verterunt ad hunc modum, *καὶ ἄμω τρία κανὰ χονδριτῶν ἄγειν με*, id est, & videbar mihi tria canistra similia portare. Aquila sic, *τρεῖς κοφίνους γύρεως*. Symmachus sic, *τρία κανὰ βάλινα*. 56 Ahu, hoc est, in palude.) Ita vertit Aquila & Symmachus, *ἐν τῷ ἔλα*. 57 Condy meum.) Apparet condy verbum Hebraicum, aut certè Aegyptiũ esse, poculi genus apud illos. 58 Septuaginta & Theodotion, *τὰ φορέα*.) Id est, fercula, siue vehicula, à verbo *φέρειν*, id est, portare. Sic enim illi verterunt, *γεμισατε τὰ φορέα ὑμῶν*. 59 Iumenta.) *ὑποζύγια* est Græcè, atque hoc verbo, veteres non animal significabant quod tergo veheret, sed plaustrum equis aut bubus iunctum, vt indicat & Aulus Gellius. 60 Ad caput lectuli.) Quod Aquila vertit ad hunc modum, *ἐπὶ τῷ ἄνω τῆς κλίνης*, id est, in summa parte lecti. Symmachus sic, *ἐπὶ κεφαλῆς τῆς κλίνης*, id est, in capite lecti. At in nostra æditione, quòd clarior esset sensus, non nihil addidit Hieronymus, vertens ad hunc modum. Quo iurante, adorauit Israel dominum, conuersus ad lectuli caput. In Hebræorum voluminibus ita legitur, *ἠρξασ ἐπὶ τῷ κεφάλει*.

Matth. 4. & 8. 13. & 4. & Mar. 1. & seq. copio. & Luc. 8. & Ioan. 6. & 12.

Act. 7. & 9.

M

Cor. 9.

Cicero rex. di.

refish.

Ludere.

συχνόν

Troglo- dyta.

Causa.

E ἰερωνικοί. ἰερωνικοί.

μάγαρος.

Hierophātes

F Chōdritis.

G QVAESTIONES SEV TRADITIONES Hebraicæ in libros Regū: parum liquet quo authore, nisi quod probabile est, quædam ex Hieronymi cōmentariis, quos in præfatione pollicetur, per studiosum quempiam decerpta.

1. Reg. 1.

Vit vir vnus de Ramathaim Zophitim de mōte Ephraim, & nomē eius Elcana, filius Ierohā, filij Elihu, filij Thohu, filij Suph Ephratē. Ramathaim, interpretatur duo excelsa. Et hęc duo excelsa, duæ intel liguntur tribus: regalis videlicet, & sacerdotalis. Quod pater Elcanæ de tribu fuerit Leui, li

1. Paral. 6

ber Paralipomenon plenissimè docet, in quo series genealogiæ illius vsq; ad Leui perducitur. Matrem quoq; eius de tribu Iuda extitisse monstratur, in eo quod Ephratæus vocatur. Ephratæus ab Ephrata vxore Caleb, quam cōstat de tribu Iuda fuisse, dictus est. Et si quem mouet q; ab Ephraim, nō ab Ephrata. Ephratæus vocetur: videat in subsequētib; qualiter David filius viri Ephratæi vocetur: cum liquidò pateat eundē Isai nō de Ephraim, sed de tribu Iuda extitisse, & probet eundem Elcana Ephratæū ab Ephrata, nō ab Ephraim dici. Zophim, speculatores interpretātur. Speculatores hīc pphetæ intelliguntur, quorum filius Elcana fuit. De monte Ephraim. De monte verò Ephraim fuisse dicitur: quia ibi erat eius habitatio. Intra cunctas nanque tribus, habitationem leuitarum fuisse non dubium est.

Et ascendebat vir ille de ciuitate sua statutis dieb;. Tribus festiuitatibus, paschæ videlicet, & pētecostes, & solennitate tabernaculorum ascendebat in domum domini. Deditque Phenennæ vxori suæ & cunctis filiis eius & filiabus partes. Hæ partes, vestes intelliguntur, quæ in iisdem tribus festiuitatibus iuxta morem illius gentis, vxoribus & liberis, ac famulis tribuebantur. Annæ autem dedit partem vnā tristis.

1. Paral. 1. dicitur: quia Annam diligebat.

Ebrii, filij Belial.

In Hebræo ita legitur: Annæ autem dedit partē Annam duplicem, quia annā diligebat. Ne reputes ancillam tuam quasi vnā ex filiabus Belial: quia ex multitudine mœroris & doloris mei locuta sum vsque ad præsens. Belial enim interpretatur, absque iugo. Et notandum quod omnes qui ebrietatem sectantur: filij Belial vocentur. Et adduxit eum secum postquam ab lactauerat in vitulis tribus, & tribus modis farinae, & amphora vini: & adduxit eum in domum domini in Silo. In Hebræo, non tribus modis farinae, sed modio farinae legitur: quem locum apud Latinos scriptorum vitio constat esse deprauatum. Si enim cum vitulis tribus, tres modios farinae obtulit, contra præceptū legis fecit. In lege enim ita præcipitur: Mensis septimi, prima dies venerabilis & sancta erit vobis. Omne opus seruile non facietis: dies clangoris est & tubarum: offeretisq; holocaustum in odorem suauissimum domino: vitulum de armento vnum, arietem vnum, agnos anniculos imaculatos septē: & in sacrificiis eorū similia oleo conspersæ. Tres decimas per singulos vitulos, duas decimas per arietem, vnā decimā per agnū. Hęc vero decima, decima pars erat Ephī. Vnde datur intelligi quod Elcana nō obtulerit tres modios farinae cum tribus vitulis, sed nouem decimas: quib; secundum Hebraicam mensuram, vnus efficitur ephī.

Leui. 23. & Num. 29

Exultauit cor meū in domino, & exaltatum est cornu meum in domino. Cornu, filium vocat: quia quæ-

do sine filio erat, absq; cornu videbatur sibi esse. Recedant vetera de ore vestro. In Hebræo ita habetur: Exeant vetera. Et est sensus: Exeant humilia de ore vestro, de quo antea grandia & superba exhibant. Quibus verbis Phenennam: & filios eius increpat, quæ ob fecunditatem sibi concessam, cōtra Annam eleuabatur.

Arcus fortiū superatus est, & infirmi accincti sunt robore. Arcus Aegyptiorum, id est, fortitudo & potentia, superata est: & infirmi, scilicet Israëlita, confortati sunt. Aliter: Arcus, id est, superbia & fortitudo Phenennæ, qua in filiis gloriabatur, superata est: & Anna quæ ob sterilitatem infirma erat, accincta est robore filiorum. Donec sterilis peperit plurimos: & quæ multos habebat filios, infirmata est. In Hebræo & in Septuaginta translatione, non plurimi, sed septem legūtur. Iudæi hunc locū ita intelligunt, quod nato Samuele, mortuus sit filius primogenitus Phenennæ, mortui sint & alij filij. Sed t̄ quærendum est, quomodo hoc stare possit, cum Phenenna, septem: Anna autem non nisi quinque filios habuerit. Quam quæstionem Hebræi soluentes, duos filios Samuelis cum filiis Annæ annumerant. Domini enim sunt cardines terræ, & posuit super eos orbem. In Hebræo ita habetur: Domini enim sunt afflicti terræ. Afflictos terræ: Hebræi pauperes spiritu & humiles corde intelligunt: super quos dominum orbem posuisse dicunt: quia eorum meritis, terram stare autumant. Dominum formidabunt aduersarij eius: & super ipsos in cœlis tonabit.

1. Reg. 2.

1. Reg. 2. Sal. primo-genitus Phenennæ. & ita ortis filis Annæ Phenennæ mortui sunt filij. Sed.

1. Reg. 2.

Iudæorum error.

Iosue. 10.

Super aduersarios suos dominus in cœlis tonabit: sicut est illud in libro Iosue: Cumq; fugerent à facie Israël, & essent in descensu Bethoron, dominus misit super eos lapides magnos de cœlo vsque Azecha: & mortui sunt multo plures lapidibus grandinis, quam quos gladio percusserant filij Israël. Eli autem senex erat valde, & audiuit omnia quæ faciebant filij sui vniuerso Israël: & quomodo dormiebant cū mulieribus, quæ obseruabant ad ostiū tabernaculi. Dormisse eos dicunt Hebræi cum mulieribus: eo q; post menstrui tēpus aut partus non impleto (secundum legis præceptū) sacrificio suadebant eas ad viros suos redire, eisq; commisceri. Et dormire ideo dicuntur: quia eas dormire cum bona fama viris suis, contra præceptum legis faciebant. Vnde idem Eli post paululum ait: Nō est enim bona fama quam ego gaudio, vt transgredi faciatis populum domini. Transgressionem ergo populus faciebat: quia sacrificio non ritè peracto, vxoribus suis iungebāt. Sicut enim vi extorquebāt carnes ab immolante: ita etiam extorquebant sacrificium ab offerente. Et ideo sicut in auferendis carnibus, faciebāt homines detrahere sacrificio domini: ita quoque nihilominus in cōiungendis vxoribus transgredi faciebant populum domini. Si peccauerit vir in virū, placari potest ei deus: Quia placato sibi viro in quē peccauit, placabilem sibi facit deum, cui in viro peccauit. Si autem in deum peccauerit vir, quis orabit pro eo? Nō ergo eo modo in virum, quo in deum peccatur. Quia in virum peccare, peccatum qualecūque est, leuiorq; remissio. In deum verò peccare, id est ab eius cultu recedere, impietatis peccatum est: difficiliorq; remissio: Et quoniam cum in virum quis peccat, placato sibi viro, facit sibi deum placabilem. In deum autē cum quis peccat, quis orabit pro eo? Ac si dicatur: Per quē, deum sibi in quem peccauit, propiciū facere poterit? Venit autem vir dei ad Eli, & dixit ad eū: Hęc dicit dominus: Nunquid non apertè reuelatus sum domui patris tui, cum

Exod. 4.

3. Reg. 2.

1. Reg. 3.

Exod. 2.

A cum esset in Aegypto in domo Pharaonis: & elegi eum ex omnibus tribubus Israel mihi in sacerdotem, & cetera. Hunc virum dei, Iudaei Phinees dicunt: quem & Eliam autumant. Reuelatus vero dominus fuisse dicitur domui patris eius, id est, Aaron: in eo loco ubi ait: Dixit enim dominus ad Aaron. Vade in occursum Moy si in deserto, & cetera. Et in hoc loco primum dominus ei reuelatus dicitur: In sacerdotem vero electus est ex omnibus tribubus Israel: sicut habes in Ele Smoth & in Vaiekra. Quod vero ait: Venit vir dei ad Eli, & cetera quae sequuntur, ante tempus Elcanae dicta fuisse arbitrantur: sed hic ob gloriam Samuelis interposita dicuntur. Ecce dies venient, & praecidam brachium tuum, & brachium domus patris tui. Brachium arcam vocat, & dignitatem sacerdotij. Ut non sit senex in domo tua. Senem, sacerdotem magnum dicit. Et videbis aemulum tuum in templo, in vniuersis prosperis Israel. Aemulus domus Eli, Sadoch sacerdos extitit: qui eiecto Abiathar, a Salomone sacerdotium suscepit: sicut in Malachim legitur. Proiecitque Salomon Abiathar, ne esset sacerdos domini, ut impleretur verbum domini, quod locutus est super domum Eli. Veruntamen non auferam penitus virum ex te ab altari meo, ut deficiat oculi tui, & tabescat anima tua. Ideo dominus se non penitus ablaturum ex domo Eli virum ab altari suo dicit: ut semper de domo Eli esset in domo domini vir, qui in dignitate sacerdotij alium substitutum videret: & se eadem dignitate priuatum videns, oculi eius deficerent, & anima tabesceret. Vnde & in subsequens dicitur: Veniat ut adoret eum, id est, sacerdotem magnum: & accipiat ab eo nummum argenteum, & tortam panis, dicatque: Dimitte me obsecro ad vnam partem sacerdotalem, ut comedam buccellam panis. Et sermo domini erat preciosus in diebus illis. Preciosus dicitur, quia perrarus erat. Omne enim quod rarum est, preciosum est. Non erat visio manifesta, quia prophetia non plene manifestabatur. Factum est vero in die quadam, Eli iacebat in loco suo: & oculi eius caligauerant, nec poterat videre. Hic enim distinguendum est, & postea inferendum: Et antequam lucerna dei extingueretur, Samuel autem dormiebat in templo domini: ubi erat arca dei. Intelligi autem hoc modo debet: Et antequam lucerna dei extingueretur, in templo domini, ubi erat arca dei, Samuel dormiebat. Quod vero ait: Antequam lucerna dei extingueretur, intelligi oportet, antequam lux diurna fieret: quando eadem extinguenda erat lucerna. Sic enim a domino per Moysen iussum erat, ut eadem lucerna luceret usque mane: sicut est illud in Hebraeo: Praecipe ait dominus filiis Israel, ut afferant tibi oleum de arboribus oliuarum purissimum piloque contusum, ut ardeat lucerna semper in tabernaculo domini: & collocabunt eam Aaron & filij eius, ut usque mane luceat coram domino. Porro Samuel nec dum sciebat dominum. Nescire dominum dicitur: quia per prophetiae mysterium, necdum ei reuelatus fuerat sermo domini. Dixit dominus ad Samuel: Ecce ego facio verbum in Israel: quod quicumque audierit, tinnient ambae aures eius. Hoc in loco comminatio domini est super Eli, & super domum eius: eo quod in peccato filiorum Eli, arca dei caperetur, & Israel rueret, & eius filij interirent, & domus Eli sacerdotio domus domini priuaretur: & ob id factum, audientium aures tinnirent stupore vehementi. Aperuitque ostia domus domini, & Samuel timebat visionem indicare Eli. Non est intelligendum

Tomus tertius.

quod Samuel aperuerit ostia domus domini, sed sacerdos. Et non cecidit ex omnibus verbis Samuel in terram. Non cecidisse ex omnibus verbis eius in terram dicitur: quia quicquid prophetabat, rebus gestis demonstrabatur. Et euenit sermo Samuelis vniuerso Israel. Sermo eius fuit ad vniuersum Israel, quod percipiendi essent a Philistaeis propter peccata filiorum Eli: quem sermonem, euentus rei postea probauit.

Erat autem ibi lapis magnus & conciderunt ligna plaustrum. Lapidem istum Hebraei aram ab Abraham edificatam intelligunt. Hi sunt autem ani aurei, quos reddiderunt Philistinum pro delicto domino: Azotus vnum, Gaza vnum, Ascalon vnum, Geth vnum, Acharon vnum. Quinque anos & quinque mures, haec quinque ciuitates dederunt. Reliquae autem ciuitates prouinciarum & villae quae erant absque muro, mures tantum dederunt. Idcirco dicitur, ab vrbe murata usque ad villam quae erat absque muro. Quod autem sequitur: Et usque ad Abel magnum, super quem posuerunt arcam domini. Abel magnum ciuitas est in termino Israel. Abel magnum idcirco vocatur cum antea Bethsamis vocitata sit, siue propter luctum super viris Bethsamitibus ibi factum, siue propter distinctionem ciuitatis Abel Bethmaca, de qua exclamauit mulier sapiens ad Ioab, dicens: Qui interrogant, interrogent in Abela. Sic itaque intelligendum est, quod ab vrbe murata usque ad villam quae erat absque muro, & usque ad Abel magnum, dederunt mures. Super quem, id est, super luctum, posuerunt arcam domini, quae erat usque ad illum diem in agro Iosue Bethsamitis. Fuit ergo in agro illius donec in Cariathiarim ducta est. Et percussit de populo septuaginta viros & quinquaginta milia plebis. In Hebraeo ita habetur: Et percussit de populo septuaginta viros & quinquaginta milia viros. Hos septuaginta viros, iudices septuaginta Hebraei intelligunt. Quorum merito & gloria, quinquaginta milia viri comparabantur, sicut & de Dauid dicitur: quia tu vnus pro decem milibus computaris. Et factum est ex qua die mansit arca domini in Cariathiarim, multiplicati sunt dies, id est, viginti anni. A tempore quo reprobatum est sacerdotium Eli usque ad Samuelis ducatum, viginti fuerunt anni miseriarum referti. Peracto vicesimo anno, translata est eadem arca a Samuele in Masphat, & de Masphat transtulerunt eam Samuel & Saul in Galgala. Inde translata est a Saul in Nobe. De Nobe in Gabaa. De Gabaa translata est a Dauid in domum Obed Edom. De domo Obed Edom transtulit eam Dauid in Sion. De Sion transtulit eam Salomon in sancta sanctorum. Et requieuit omnis Israel post dominum. Requieuisse post dominum dicuntur: quia abiectis idolorum fortibus, domino se adseruendum, toto corde tradiderunt. Quod & in subsequentibus dicitur: Abstulerunt filij Israel Baalim & Astaroth, & seruierunt domino soli: & conuenerunt in Masphat, hauseruntque aquam & effuderunt in conspectu domini. Hebraei tradunt quod coram domino in eandem aquam maledicta congesta sunt: & sicut in lege mulier zelotypa hausta aqua probatur, ita & hic idololatrae hac aqua probati sunt. Hi videlicet qui se idola coluisse penitus denegabant. Tradunt etiam quod quicumque idololatra hanc aquam gustasset, labia eius ita sibi adhererent, ut nequaquam ea ab inuicem idololatra separare posset. Hoc indicio idololatra deprehendebatur & interficiebatur. Quod & sequentia demonstrant in eo, quod ait: Iudicauitque Samuel filios Israel in Masphat. Iudicare in hoc loco idololatrae, se-

k iij cur-

G cundum legem morti tradere intelligendum est. Dicunt etiam quòd Moyses hoc modo idololatrias qui sibi vitulum fecerant, probauerit: quando arripuit vitulum & combussit, & contritum vsque ad puluerè sparsit in aquam, & dedit ex eo potum filiis Israël. Dixitq; Saul ad puerum suum: Ecce ibimus: quid feremus ad virum? Nò enim putabat Saul sibi asinas à Samuele aliter indicari, nisi precio diuinationis, ideo ait: Quid feremus ad virum? Festina nunc: Hodie enim veniet in ciuitatem: quia sacrificium est hodie populo in excelso. Sacrificium in hoc loco prandium intelligitur, quod præparauerat Samuel populo in Kalendis.

Sacrificiū. Et dimittam te mane, & omnia quæ sunt in corde tuo indicabo tibi: & de asinis quas perdidisti nudius tertius ne sollicitus sis: quia inuentæ sunt. Erat in corde Saul sicut Hebræi tradunt quòd rex futurus esset, quia videbat per visum se in vertice arboris palmæ collocari.

1. Reg. 9. Quæ visio signum regale fuit. Cumq; abieris inde & ultra transieris, & veneris ad quercum thabor, inuenient te ibi tres viri ascendentes ad dominum in Bethel. Hi viri causa orationis ibant in Bethel vbi Iacob lapidè erexerat. Post hæc venies ad collem dei. Collis dei locus erat vbi prophetæ habitabant. Et insiliet in te spiritus domini & prophetabis cum eis. Prophetasse cum ibi Iudæi dicunt de futuro seculo, de Gog & Magog, & de præmiis iustorum & pœna impiorum.

1. Reg. 10. **Bethel.** **Collis dei.** **H** quando ergo venerint signa hæc omnia tibi, fac quæcunque inuenerit manus tua, quia deus tecum est. Ac si diceret: his signis noscere poteris quia deus te regem fore voluit. Et idcirco ad omnia quæ tibi agenda sunt regaliter age, quia deus tecum est. Et descendes ante me in Galgala: ego quippe descendam ad te vt offeras oblationem, & immoles victimas pacificas. Septem diebus expectabis donec veniam ad te, & ostendam tibi quæ facias. Videtur quibusdam inculpabiliter Saul obtulisse holocaustum, cum Samuel expectatus ab eo, iuxta placitum septem dierum non venerit. Quòd si quis hunc locum bene distinxerit: inueniet eum non immeritò culpatum fuisse & inobedientem redargutum. Locus autè hic apud Hebræos ita distinguitur: Et descendes ante me in Galgala: ego quippe descendam ad te. Et postea infertur: ad offerendas oblationes & immolandas victimas pacificas, septè diebus expectabis, donec veniam ad te & ostendam tibi quæ facias. Non enim Samuel, suum præstolari aduentum Sauli septem dierum tempore præcepit, sed ad offerendas oblationes, & immolandas victimas pacificas, se ab eo eisdem septem diebus voluit expectari. Quòd ille nequaquam fecit, & ideo meritò culpatur & stulticiæ elogio denotatur. Responditq; alter ad alterum, dicens: Et quis pater eorum? Ac si diceret: Et quis maior illo in dignitate & sapientia? Optimè enim potest inter prophetas versari, & pater eorum, id est, magister vocari, qui tam doctus & sapiens est. Pater, magister vocatur: sicut Eliseus Eliam patrem, id est, magistrum vocat: Pater mi, pater mi, currus Israël & auriga eius, Et in libro Iob, Heli Eliphaz patrem, id est magistrum vocat, hoc modo: pater mi probetur Iob vsque in finem. Filius vnus anni erat Saul cum regnare cœpisset. Duobus autem annis regnavit super Israël. Non de Isboseth filio Saul, sed de eodem Saule dictum est hoc. Sic enim erat innocens quando regnare cœpit, sicut filius est vnus anni, & in eadem innocentia duobus regnasse annis dicitur. Locutus est autem Samuel ad populum legem regni: Hebræus, iu-

dicium regni. Et reposuit coram domino. Coram domino, id est, coram arca domini, quæ erat in Masphat.

Et misit dominus Ierubaal & Bedan & Iephta, & Samuel, & eruit vos de manu inimicorum vestrorum per circuitum. Ierubaal ipse est Gedeon: & Bedan ipse est Sampson. Si timueritis dominum, & serueritis ei, & audieritis vocem eius, & non exasperaueritis os domini. Os domini, dicit os prophetarum, qui ex ore domini loquebatur. Quòd cum audissent Philistiim, Saul cecinit buccina in omni terra, dicens: Audiât Hebræi. Et vniversus Israël audiuit huiusmodi famam: percussit Saul stationem Philistinorum. Sic enim intelligendum est, quòd cum audissent Philistiim, subauditur, conturbati sunt. Saul cecinit buccina. Hæc buccina signum victoriæ & exhortationis fuit: vt audirent & nossent Hebræi, conturbatos & superatos esse Philisteos. Propterea sequitur: Et vniversus Israël audiuit huiusmodi famam: percussit Saul stationem Philistinorum. His rebus compertis, confortatus est Israël propter hoc. Et sequitur: Et erexit se Israël aduersus Philisteos, id est, viriliter cœpit agere contra Philisteos.

Quòd cum vidissent filij Israël se in arcto positos: afflictus enim erat populus: absconderunt se in speluncis & in abditiis, in petris quoque & in antris & in cisternis. Hebræi autem transierunt Iordanem in terram Gad & Galaath. Si se abscondit Israël in præfatis locis, quid est quòd ait: Hebræi autem transierunt Iordanem? Absconsis enim quibusdam Israelitis qui Saul & populum qui cum eo erat, reliquerant: quædam pars eorum qui hic Hebræi vocantur timore perterriti, defecerunt à Saul, & à viris qui cum eo erant, & descenderunt in castra Philistiim. Quem locum ad intelligendum clarius & manifestius sequentia demonstrant, in eo loco vbi ait: Sed & Hebræi qui fuerant cum Philistiim ab heri & nudius tertius, ascenderantq; cum eis in castris, reuersi sunt vt essent cum Israël qui erant cum Saul & Ionathan. Omnes quoque Israelitæ qui se absconderant in monte Ephraim, audiètes quòd fugissent Philistiim, sociauerunt se cum suis in prælio. Et versus ad prædã, tulit oves & boues & vitulos, & mactauerunt in terra, comeditq; populus cum sanguine. Non fecit populus irritum iuramentum quo eos Saul adiurauerat, dicens: Maledictus vir qui comederit panem vsque ad vesperam, donec ulciscar me de inimicis meis: quia victoria iam potiti erant, sed peccasse domino & cum sanguine comedisse dicuntur: quia contra legis præceptum antequam sacrificium vespertinum perageretur, comederunt. Sic itaque vsus erat vt quando homicidium ab eis, aut in suis, aut in exteris fiebat, vt non comederent antequam sacrificium vespertinum pro eis fieret. Aliiter peccasse domino & comedisse cum sanguine dicitur: quia mactatis victimis non obtulerunt ad sanctuarium sacerdotibus iuxta legis præceptum adipem & sanguinem, cum videlicet sanctuarium secum haberent. Quando locus sanctuarij procul erat: iubetur sanguis victimarum in terram fundi, de his videlicet victimis quas ad suos vsus præparabant. Quando verò sanctuarium præsens erat, sanguis hostiarum super altare domini iubetur fundi, sicut est illud in libro Deuteronomij: Sanguinem hostiarum tuarum fundes in altari: carnibus autem ipse vesceris: quòd præfatus tamen non fecit populus: Peccasse idcirco dicitur domino & cum sanguine comedisse. Aedificauit autem Saul altare domino. Tunc primum cœpit edificare altare domino. Hebræus non habet primum. Quærendum itaque

Pater.

4. Reg. 2
Iob. 24

1. Reg. 12.

1. Reg. 13

M

1. Reg. 15

Deut. 2

1. Reg.

1. Reg.

1. Reg.

A itaque cum antea legatur edificasse altare, quando à Samuele increpatus est, cur hic dicatur, tunc cepit edificare altare domino. Aedificasse itaque antea legitur altare: sed quia inobedienter illud edificauit, non domino edificasse intelligitur. Hic autem quia obedienter & rectè illud edificauit, domino edificasse perhibetur. Dixitq; Saul: Applicate huc vniuersos angulos populi. Angulos populi, principes populi vocat, quibus idem populus adhærebat. Nunc ergo vade & percute Amalec, & demolire vniuersa eius. Non parcas ei, sed interfice à viro vsque ad mulierè, & paruulum atque lactentem, bouem & ouem, camelum & asinum, atque iumenta. Ideo autem dominus iumenta Amalec demoliri iubet, vt nec in iumentis eius memoria fieret. Dominus enim dixerat se deleturum memoriam Amalec de sub cælo. Idcirco præcipitur Sauli, vt eum penitus ab homine vsque ad iumenta deleteret. Sed quia eius memoria, id est, Amalec penitus deleta non fuit, Saulis peccatum & inobedientia in causa exitit. De quo amalec ita in libro Deuteronomij dicitur: Memento quæ fecerit tibi Amalec in via quando egrediebaris ex Aegypto: quomodo occurrerit tibi, & extremos agminis tui qui lassii residebant, cæciderit. Lassios hic Hebræi immundos secundum legem extra castra manentes intelligunt: quos cæcidisse Amalecitas dicuntur: quia sicut ipsi tradunt, eorum circuncisionem amputauerunt, & in subsannationem dei, in cælum proiecerunt. Dixitq; Saül Cineo, abite, recedite atque discedite, ne fortè inuoluam te cum eo. Tu enim fecisti misericordiam cum omnibus filiis Israël cum ascenderent de Aegypto. Ceni ipse est Iethro cognatus Moysi, de cuius genere erant Cinei qui descenderant ad Amalec, & habitabant cum eo, qui utiq; cõsanguineus eorum erat: & hæreditatem in eõ terra habebat. Misericordiam vero Cinei cum filiis Israël fecisse dicitur, siue quia Moysen fouit in terra Madian, siue quia cõsiliu dedit Moysi qualiter multitudinem populi gubernaret. Nunciatum est autem Samuel eo qd venisset Saül in Carmelum, & erexisset ibi fornicem triumphalem. Quando victoria potiebantur, faciebant arcum de myrtetis & palmis & oliuis ob signum victoriae. Tulit autem populus oues & boues, primitias eorum quæ casa sunt. Primitia hic ea quæ potiora & meliora erant, intelligenda sunt. Porro triumphator in Israël non parcat, & pœnitentia non flectetur: neque enim homo est vt agat pœnitentiam. In Hebræo legitur, porro triumphator Israël non mentietur. Triumphator iste deus est. Non mentietur, quia ea quæ promittit sibi famulantibus, largitur. Pœnitentia non flectetur, quia non pœnitet eum de bonis quæ largitus est. Sed nunc honora me coram senioribus populi mei, & coram Israël. Honora me sicut regè, vt ego præcedam sicut rex, & tu subsequaris vt adorem dominum deũ tuum. Senes autè populi sui, suam tribum: & corã Israël, cæteras tribus Israel dicit.

Deut. 25

B egrediebaris ex Aegypto: quomodo occurrerit tibi, & extremos agminis tui qui lassii residebant, cæciderit. Lassios hic Hebræi immundos secundum legem extra castra manentes intelligunt: quos cæcidisse Amalecitas dicuntur: quia sicut ipsi tradunt, eorum circuncisionem amputauerunt, & in subsannationem dei, in cælum proiecerunt. Dixitq; Saül Cineo, abite, recedite atque discedite, ne fortè inuoluam te cum eo. Tu enim fecisti misericordiam cum omnibus filiis Israël cum ascenderent de Aegypto. Ceni ipse est Iethro cognatus Moysi, de cuius genere erant Cinei qui descenderant ad Amalec, & habitabant cum eo, qui utiq; cõsanguineus eorum erat: & hæreditatem in eõ terra habebat. Misericordiam vero Cinei cum filiis Israël fecisse dicitur, siue quia Moysen fouit in terra Madian, siue quia cõsiliu dedit Moysi qualiter multitudinem populi gubernaret. Nunciatum est autem Samuel eo qd venisset Saül in Carmelum, & erexisset ibi fornicem triumphalem. Quando victoria potiebantur, faciebant arcum de myrtetis & palmis & oliuis ob signum victoriae. Tulit autem populus oues & boues, primitias eorum quæ casa sunt. Primitia hic ea quæ potiora & meliora erant, intelligenda sunt. Porro triumphator in Israël non parcat, & pœnitentia non flectetur: neque enim homo est vt agat pœnitentiam. In Hebræo legitur, porro triumphator Israël non mentietur. Triumphator iste deus est. Non mentietur, quia ea quæ promittit sibi famulantibus, largitur. Pœnitentia non flectetur, quia non pœnitet eum de bonis quæ largitus est. Sed nunc honora me coram senioribus populi mei, & coram Israël. Honora me sicut regè, vt ego præcedam sicut rex, & tu subsequaris vt adorem dominum deũ tuum. Senes autè populi sui, suam tribum: & corã Israël, cæteras tribus Israel dicit.

1. Reg. 15.

1. Reg. 16

Et respondens vnus de pueris, ait: Ecce vidi filium Isai Bethlehemitæ, & cætera. Puer iste Doeck Idumæus fuisse perhibetur, inimicus Dauid: & omnia quæ de Dauid in laudem dixisse videtur, in odium eius dixisse dicitur: quia volebat inimicitia causa & inuidia liuore vt ad Saul veniret, quatenus ibi qualibet occasione necaretur. Et directus est spiritus domini in Dauid à die illa & in reliquum. Ideo directus in eum spiritus domini dicitur, eo quod tunc psalmos canere cepit. Et egressus est vir spurio de castris Philistino-

1. Reg. 17

Tomus tertius.

rum nomine Goliath. Spurius dicitur, quia à patre gigante, matre vero Gethea natus erat. Dauid autè erat filius viri Ephratai de Bethlehem Iuda, cui nomen erat Isai, qui habebat octo filios. Queritur cur hic octo filios habere dicatur, cum in Paralipomenon nõ amplius quàm septè legantur. Quod ita soluitur. Nathan prophetam filiũ Sammaa filij sui quem in loco filij educauerat & nutrierat, inter filios annumerat. Nam & coram Samuele septem eius filij leguntur adducti fuisse, & octauus esse in pascuis. Inter quos Nathan adductum fuisse, manifestu est, qui & Ionathan vocatur. De quo in extrema parte Samuelis dicitur. Percussit autè eum Ionathan filius Sammaa fratris Dauid. Et notandum quod vbicunque propheta vocatur, Nathan scribitur, non Ionathan. Et fratres tuos visitabis si rectè agant: & cum quibus ordinati sunt, disce. In Hebræo ita habetur: Et fratres tuos visitabis si rectè agant: & pignora eorum tolles. Pignora in hoc loco Hebræi libellos repudij intelligunt. Siquidem vsum illius gentis fuisse ferunt, vt quando ibatur ab eis in pugnam, libellos repudij vxoribus suis darent: vt si contigisset viru in prælio capi & in captiuitatem duci, mulier eius expectatis tribus annis, si vir eius non redisset, alium duceret viru. Quare venisti, & quare dereliquisti pauculas oues illas in deserto? Ego noui superbiam tuam & nequitia cordis tui. Nosse se dicit illius superbiam & nequitiam cordis: quia putabat eum tumore cordis eleuari, eo quod Samuel vnisset illum in regem. Assumens autem Dauid caput Philistæi, attulit illud in Hierusalè: arma verò eius posuit in tabernaculo suo. Quod dicit attulisse Dauid caput Philistæi in Hierusalè: anticipatio est, quod postea fecit. Arma verò eius, id est, Philistæi: non est intelligendum quod in suo posuerit tabernaculo, sed in tabernaculo domini, de quo tabernaculo postea hæc ab Abimelech sacerdote suscepit. Dixitq; Abner: Viuat anima tua rex, si noui. Secundum illud locutionis genus hoc dictu est, quo dictu est illud: Benedixit Naboth deo & regi: ac si diceret, non viuat anima tua rex, si noui. Aliter, videam mortè tuam, si noui. Post diem autè alteru inuasit spiritus dei malus Saul, & pphetabat in medio domus sue. More arrepticiorum pphetabat: & pphetasse suum in hoc loco, non est aliud intelligendu, nisi aliena retulisse. Et egrediebatur Dauid & ingrediebatur in conspectu populi. Quando egrediebatur in pugnam, ipse primus more regio egrediebatur in conspectu eorum, & regrediebatur. Dixitque Saul: Dabo eam illi, vt fiat illi in scandalum, vt sit super eum manus Philistinorum. His duobus periculis Saul Dauid putauit interimi posse, scilicet aut insidiis filia sue, à qua se videbat multum amari, aut causa præputiorum Philistinorum, propter quæ adipiscenda, Philistæos erat bello aggressurus. Dixit ergo Saul ad Dauid: In duabus rebus gener meus eris hodie. In duabus rebus generum eum sibi futurum dicit: quia iam ei attulerat præputia Philistinorum Merob quam Saul dedit Adrieli Moholathitæ, & postea pro Michol ducenta. Et quanuis non apertè dicatur pro Merob Saul præputia Philistinorum Dauid dedisse: tamen qui præcedentia & subsequenta perlegerit & perscrutatus fuerit, inueniet eum bis Sauli præputia Philistinorum dedisse. Potest etiam & aliter intelligi. In duabus rebus gener meus eris hodie, quia ego quæsiui à te centum præputia Philistinorum, & tu obtulisti ducenta.

1. Reg. 18

E

1. Reg. 17

1. Reg. 21

1. Reg. 27

3. Reg. 21

1. Reg. 18

F

Ego autem egrediens stabo iuxta patrem meum in 1. Reg. 20

k iij agro

G agro vbi tu fueris, & ego loquar de te ad patrem meū, & quodcunque videro, nūciabo tibi. Descensurū nanque Saulem in eundem agrum Ionathan Dauid dixerat, & vt in eodem agro Dauid absconderetur, collocutum inter eos fuerat. In quem agrum crebrò Saul cōsiliandi gratia conuenire solebat, vbi etiam constitutum fuerat vt occideretur Dauid, quod & Ionathan indicauerat Dauid. Et expoliavit se etiā Saul vestimētis suis & prophetauit coram Samuele. Quæstio magna hīc oritur, cum in præcedentibus legatur: Et non vidit Samuel Saulem vsque in diem mortis suæ: & hīc prophetauit coram Samuele dicatur. Quā quæstionem Hebræi his duobus modis soluunt. Aut non vidit eum, quia quando iunctus est Saul cuneo prophetarum, abscondit se Samuel ne videretur ab eo. Aut non vidit eum indutum habitu regio quo indutus erat quando dictum est: nō vidit eum vsque in diem mortis suæ, subauditur indutum habitu regio. Expoliaste verò se non omnibus vestimentis, sed regalibus tantum intelligendum est. Et sit dominus tecum sicut fuit cum patre meo. Et si vixero, facias mihi misericordiam domini. Sit dominus tecum sicut fuit cum patre meo, id est, sublime faciat regnum tuum, sicut sublime fecit patris mei regnum. Et si vixero, facias mihi misericordiam domini, vt scilicet sim secundus in regno tuo: & si mortuus fuero, non auferes misericordiam tuam à domo mea vsque in sempiternū. Venit autem Dauid in Nobe ad Achimelech sacerdotem. Achimelech ipse est Aia filius Achitob, filij Phinees, filij Heli. Et fuerunt vasa puerorum sancta. Achimelech interrogat vtrū Dauid & pueri sui quos in illum & in illum locum conduxisse se dixerat: mundi essent. Dauid verò ænigmaticè pluraliter de seipso respondit, dicens: Et fuerunt vasa puerorum sancta, à concubitu coniugali. Quod verò ait, porrò via hæc polluta est: & in Hebræo legitur, porrò via hæc laica est: sic est intelligendum: via hæc laica est, ac si diceret: in lege præceptum est, vt extraneus non comedat ex eis: & tu interrogas vtrum mundi sint pueri, qui etiam si mūdi essent, nequaquam eis vesci deberent. Idcirco via hæc est laica, quia tu laicaliter interrogas. Quod verò sequitur: Sed & ipsa hodie sanctificabitur in vasis meis: ipsa vtique in vasis, id est, in mente sua sanctificari dicitur: quia nisi necessitate corporis & periculo vitæ urgente, nequaquam vesceretur eis: non tamen aperte eisdem legitur Dauid panes comedisse. Tradunt Hebræi nequaquam Dauid eos comedisse panes: sed aliter tamen dominus in Euangelio. Erat autem ibi quidam vir de seruis Saül in die illa intus in tabernaculo, & nomen eius Doëch Idumæus. In Hebræo dicitur, obligatus in conspectu domini. Obligatus idem Doëch Idumæus erat voto, quo se obligauerat aliquot diebus in tabernaculo domini immoraturum, & orationi vacaturum. Dixitq; Gad propheta ad Dauid: Noli manere in præsidio. Proficiscere & vade in terram Iuda. Miro modo hīc introducitur Gad propheta, cum in præcedentibus eius nulla facta fuerit mentio. Sic itaque hīc introducitur sicut Elias, propheta in loco vbi dicitur: Et dixit Elias Thesbites de habitatoribus Galaad. Ex ore itaque domini Gad propheta, Dauid dixit, vt nō moraretur inter gentes & in terra polluta, sed in terram Iuda rediret, & ibi iuxta voluntatem domini, persecutionem inimicorum ferret. Et trucidauit Doëch Idumæus in die illa octogintaquinque viros vestitos ephod lineo. In Hebræo habetur: portantes ephod lineum.

1. Reg. 21.

1. Reg. 22.

Aiunt Hebræi non omnes ephod lineum portasse, sed K tales eos fuisse, qui vtique digni & idonei essent ad portandum ephod. Si tradent me viri Ceile in manus eius, & si descēdet Saül sicut audiuit seruus tuus, domine deus Israël indica seruo tuo. Et ait dominus, descēdet. Ac si diceret: si hīc steteris, descēdet. Et quòd ait: Si tradent me viri Ceile: & dominus ait, tradent: iste est sensus: Si descenderit Saül & hīc te inuenerit, tradent. Porrò eo tempore quo fugerat Abiathar filius Achimelech ad Dauid in Ceila, ephod secum habens descenderat: ephod illud erat, quod Moyses iubente domino fecerat: in quo erat doctrina & veritas, in quo etiam consuluit sacerdos dominum. Percussit igitur vterque, Ionathan, scilicet & Dauid, fœdus coram domino. Coram domino, id est, coram Gad propheta & Abiathar sacerdote, qui portabat ephod. Iuit igitur Saül & socij eius ad quærendum. Et nunciatum est Dauid: statimq; descendit ad petram, & versabatur in deserto Maon. Descendisse ad petram dicitur, id est ad tutissimum locum, in quo ea quæ sibi oneri & grauiua erant, reposuit. Et ipse versabatur in deserto Maon, quo sibi suffugium patebat. Erat autē vir quispiam in solitudine Maon. Hebræus hoc in loco nō habet, in solitudine. In Maon enim ciuitate habitabat, non in solitudine. Verè frustra seruauit omnia quæ huius erāt, & non periit quicquam de cunctis quæ ad eum pertinebant, & reddidit mihi malū pro bono. Tunc quippe ei reddidit malum pro bono, quando blasphemaui eum conuiciando, & dixit: Quis est Dauid, & quis est filius Isai? Hodie increuerunt serui qui fugerunt dominos suos. Et nunc fiant sicut Nabal inimici tui: & qui quærunt domino meo malum. Fiant, inquit, sicut Nabal, vt pereāt sicut Nabal in stultitia sua. Cū ergo fecerit dominus tibi domino meo omnia quæ loquutus est bona de te, & constituerit te ducem Israël, non erit tibi hoc in singultum. Non erit, inquit, tibi hoc in singultum: vt modo effundas sanguinem Nabal, & propter hoc flendum tibi sit & poenitendum. Saül autem dedit filiam suam Michol, vxorē Dauid Phalti filio Lais, qui erat de Gallim. Vt Hebræi tradūt, non cognouit eam, id est, Phalti: quoniam si cognouisset eam, nūquam Dauid sibi eam postea sociasset, quia in lege penitus huiusmodi prohibetur coitus. Idē namque Phalti de Gallim, id est, de inundatione erat. Inundatio, hoc est, Gallim, lex intelligitur. Legis enim doctor erat de Bahurim, id est, de electis. Quando autē à Saule Michol ei datur, Phalti, id est, euadens interpretatur. Quando verò ab eo eadē Michol aufertur, Phaltiel, id est, euadens à deo interpretatur. Euadens à deo dicitur, quia custodiuit eum, ne tangeret eam, ne fieret transgressor legis. Secutusq; est eam vir suus plorans vsque ad Bahurim. Plorasse dicitur præ gaudio, eo quod dominus eum custodisset ne eam tangeret. Ait autē Dauid ad Achimelech Ethæum & Abisai filium Saruię fratrem Ioab, dicens: Quis descendet mecum? Achimelech ipse est Vrias. Vrias ergo interpretatur lux mea deus. Achimelech interpretatur frater meus rex. Et ascendit Dauid & viri eius, & agebant prædas de Gessuri & de Getri & de Amalechitis. Hi enim pagi habitabāt in terra antiquitus. Hi pagi non erant sub potestate Achis. Habitati in terra antiquitus dicuntur: quia quieti & securi habitati fuerant, & nullius hostis deprædationes perpeffi. Samuel autem mortuus est, fleuitq; eum omnis Israël. Et sepelierūt eum in Rama vrbe sua. Suprà nanque dicitur sepultus fuisse in domo

1. Reg. 23.

1. Reg. 24.

1. Reg. 25.

M

1. Reg. 27.

1. Reg.

1. Reg. mo.

1. Reg.

A in domo sua in Rama. In domo sua, in familia videlicet & cognatione sua. Queritur namque, cum superius iam mortuus legatur, cur hic repetatur mortuus. Mortuus hic, vt Hebraei volunt, resurrectionis suae causa repetitur. Consulitque dominum: & non respondit ei, neque per somnia, neque per sacerdotes. Hebraeus, neque per doctrinam, neque per prophetas. Respondebat dominus per somnia, sicut iidem Hebraei asserunt, eo quod orando & ieiunando posebant oraculum sibi fieri diuinum, & deus illis per somnia reuelabat, ea quae futura erant: quod in hoc loco minimè Saül fecisse legitur. Per doctrinam, per ephod scilicet, quod sacerdos in pectore portabat. Neque per prophetas, quia illis consulentibus, dominus nequaquam respondebat. Hi prophetae dicuntur fuisse discipuli Samuelis, quibus prophetantibus iunxit se Saül, & prophetauit. **1. Reg. 28.** Querite mihi mulierem habentem Pythonem, & vadam ad eam & sciscitabor per illam. Nullo accepto diuinitus Saül responso, conuertitur ad Pythones. Quamuis ergo Saül legat erasisse magos & hariolos de terra: hanc tamen mulierem Hebraei matrem fuisse Abner filij Ner autumant: & propter eundem Abner, ne perimeretur cum ceteris Pythonissis, abscondam & reueratam fuisse.

B Nec audiet vos quisquam de sermone hoc. Aequa enim pars erit descendens ad praelium, & remanentis ad sarcinas. Cum in Latinis codicibus legatur, lassos quosdam substituisse ad sarcinas: & in Hebraeo habeatur iustos fuisse vt residerent ad sarcinas: locus hic monstrat, Hebraicam veritatem in hoc loco sequi debere: quae non lassos, sed iustos remansisse ad sarcinas dicit fuisse. Ait enim ita: Aequa pars erit descendens ad praelium, & remanentis ad sarcinas. Nō ait, qui lassos remanserunt ad sarcinas: sed absolute, remanentis ad sarcinas: quia si lassos remansissent, nulla eis deberetur de praedis portio. **1. Reg. vltimo.** Quod cum vidisset armiger eius, videlicet quod mortuus esset Saul, irruit etiam ipse super gladium suum, & mortuus est cum eo. Armigerum istum Hebraei Doëch Idumaeum dicunt fuisse, qui cernens Saul mortuum, seipsum ob metum Dauid interemit. Mortuus est ergo Saul & tres filij eius, & armiger illius, & vniuersi viri eius. Viri isti, pueri domesticus eius intelligendi sunt. Hi tres filij Saül cum eo interfecti sunt, Ionathā, Abinadab, qui & Iesui, & Melchisua. Isboseth autem domi erat, qui anno quo Saul rex constitutus est, natus fuisse dicitur: qui etiam quadraginta annorum fuisse legitur cum regnare coepisset. Vnde colligitur Saul quadraginta annos regnasse. Querendum cur alibi legitur Iesui, & alibi Abinadab: Iesui enim interpretatur aequalis. Aequalis ideo dicitur, quia aequalis meriti fuisse filij cum patre memorantur. Abinadab interpretatur pater meus spōte. Sponte etenim sua pater eius Saul male agendo acquisiuit, vt taliter vnā cum filiis perimeretur.

IN LIBRVM SECVNDUM Regum.

1. Reg. 1. **I**n die autem tertia apparuit homo veniens de castris Saul, & reliqua. Hominem istum Amalechitem Hebraei filium Doëch fuisse dicunt. Amalechites enim & Idumaeus vnus est: quia filius primogenitus Esaū, Eliphaz fuit, & huius filius Amalech. Diadema autem & armillam, quae Dauid detulit, à patre Doëch comendata sibi fuisse Hebraei perhibent. Et planxerunt, & flenerunt, & ieiunauerunt vsque ad vesperam super Saul & super Ionathan filium eius, & super populum domini & super domum Israël.

Populum domini, sacerdotes: & domum Israël, generaliter omnem populum Israël dicit. Et dixit vt doceret filios Iuda arcum. Ecce scriptum est in libro iustorum. Et dixit, subauditur Dauid: vt doceret, subauditur deus: filios Iuda arcum, reges videlicet Iuda doceret fortitudinem: scilicet vt fortes & intēti essent in timore domini & in preceptis dei: ne per inobedientiam reges Iuda à fortitudine & timore domini sicut Saul recederēt, & eō modo quo ipse perierat, perirēt. Quod autem ait: Ecce scriptum est in libro iustorum: Liber iustorum, liber Samuelis est, vbi continentur prophetae iusti, Samuel videlicet, Gad & Nathan: in quorum libro scriptum esse perhibetur qualiter Saul recedens à timore domini, per inobedientiam suam periit. Inclyti tui Israël super montes tuos interfecti sunt. In Hebraeo habetur, super excelsa tua. Et est sensus: O Saul, gloriosi Israël super excelsa tua interfecti sunt: quia in peccato inobedientiae tuae vnā tecum perierunt. Inobedientia namque tua pro idolis, id est, excelsis reputata est, sicut est illud in libro Samuelis: Melior est enim obedientia quam victimae: & auscultare magis, quam offerre adipem arietum: quoniam quasi peccatum hariolandi est repugnare, & quasi scelus idololatriae nolle acquiescere. Filia Israël super Saul flete, qui vestiebat vos coccino in deliciis, qui praebebat ornamenta aurea cultui vestro. Vestiebat eas coccino, & praebebat ornamenta aurea cultui earum de praedis hostium quas agebat. Quomodo ceciderunt fortes in praelio: subauditur in peccato tuo. Ionathan in excelsis tuis occisus est. In Hebraeo non habetur, est. Est enim sensus: O Saul, Ionathan in excelsis tuis, id est, in peccato inobedientiae tuae occisus, subauditur est. Et nunc retribuet quidem vobis dominus misericordiam & veritatem. Misericordiam, in praesenti seculo: veritatem, in futuro: quia misericordia quae in praesenti seculo tribuitur, ad comparisonem aeternae misericordiae mendacium est. Abner autem filius Ner princeps exercitus Saul, tulit Isboseth filium Saul, & circumduxit eum per castra. In Hebraeo habetur, transduxit eum in mahanaim **1. Reg. 27.** quae interpretatur castra. Transduxit eum: intelligendum est ultra Iordanem, & in Mathanaim regem eum constituisse. Super Galaad & super Iesuri. Hebraeus, Assuri, id est, super tribum Aser. **E**t exclamavit Abner ad Ioab, & ait: Num vsque ad internicionem tuam mucro defauit? Hebraeus non habet tuus. An ignoras quod periculosa sit desperatio? In Hebraeo ita habetur: An ignoras quod amarus erit finis: Et est sensus: Nunquid ignoras quod ad amaritudinem tibi proueniet, eo quod populum hūc delere niteris? Sextus quoque Iethraam de Egla vxore Dauid. Queritur cur alie vxores Dauid supra notatae sint, & non dicantur vxores Dauid: & hic sola Egla vxor dicatur Dauid: Egla enim ipsa est Michol, quae ideo vxor eius hic sola vocatur, eo quod in adolescentia primum ipsam sortitus fuerit in vxorem, quae etiam partu occubuisse dicitur. Egla itaque interpretatur vitula. Nunquid caput canis ego sum aduersus Iudam? Ac si diceret: Propter te & propter domum patris tui dicor caput canis esse contra Iudam, eo quod non reducam domum Israël ad Dauid, quem scio vnctum esse regem, & regnaturum super vniuersum Israël. Caput canis se dicit esse, id est, vilem: eo quod à domo Iuda sic haberetur sicut latratus canis: & eo quod princeps esset canum, id est, stultorum hominum. Sed vnā rem peto à te, dicens: Non videbis faciem meam antequam adduxeris

G duxeris Michol filiã Saul, & sic venies & videbis me. Est enim hic defectus, & necessaria subauditio, qua respondisse fertur Abner ad David, se hanc rem penitus non posse facere, vt ei Michol reduceret, eo quod frater eius rex eam haberet in potestate: & responso excusationis ratione pleno ab eo David accepto, misisse pro ea ad eius fratrem Isboseth legitur, sicut sequentia declarant: Misit autem David nuncios ad Isboseth filium Saul, dicens: Redde vxorem meam Michol, quam respondi mihi centum præputiis Philistiim. Plangēsque rex Abner, ait: Nequaquam, vt mori solent ignaui, mortuus es Abner: hoc est, non peristi in stultitia tua, sicut ignaui perire solent: quia fraude deceptus es. Manus tuæ non sunt ligatæ, & pedes tui non sunt compedibus aggrauati. Non es iure belli captus, & manus tuæ non sunt ligatæ, & pedes compedibus aggrauati, sicut eorū manus solent ligari, & pedes vinciri, qui in prælio capi solent. Dolo igitur, non viribus, peremptus es. Duo autem viri, principes latronum erant filio Saül: nomē vni Baana, & nomen alteri Rechab, filij Remmon Berothitæ, de filiis Benjamin. Duo viri isti principes erant super expeditiones Isboseth. Mortuo vero Abner, vt Hebræi tradunt, conciliati sunt cum Misiboseth, vt vnà interficerent Isboseth, & eūdem Misiboseth constituerent regem: & eiusdem consilij delatorem Misiboseth extitisse. Et idcirco hic idem Misiboseth subintroducitur hoc modo. Erat autem Ionathæ filio Saül filius debilis pedibus: quinquennis enim fuit quando venit nuncius de Saül, & Ionathan ex Iezraël, & cætera sequentia. Videntes vero Baana & Rechab à Misiboseth suum proditum esse consilium, timore perterriti, fuga lapsi sunt in Gethaim: fueruntque ibi aduenæ vsque ad tempus illud. Tempus illud intelligendū est, quando inde reuerſi domum Isboseth feruente die ingressi sunt, assumentes spicas tritici, & percutientes eū in inguine. Spicas tritici quasi causa primitiarum tulerunt, vt honorem regi deferre viderentur, & eorū dolus nequaquam deprehenderetur. Filius triginta annorū erat David cum regnare cœpisset: & quadraginta annis regnavit. In Hebron regnavit super Iudã septem annis & sex mēſibus. In Hierusalem autē regnavit triginta & tribus annis super omnem Israël & Iudam. Quæritur cur non in summa quadraginta anni & sex menses annumerentur. Quod ab Hebræis duobus soluitur modis. Dicunt enim quia David sex mēſibus Absalom filium suum fugerit, merito eosdem sex menses à summa regni illius esse exclusos. Dicunt etiã aliter, quod sex mēſibus in Hebron David quadam infirmitate corporis laborauerit, & idcirco eosdem sex menses non supputari in regno eius. Ex eo nanque tempore illum regnasse dicunt in Hebron ex quo deuictis Amalechitis, de spoliis eorū misit dona senioribus Iuda, his qui erant in Hebron, & his qui erant in Bethel, & reliquis qui erant in his locis in quibus commoratus fuerat David ipse & viri eius. Diciturque est ad David ab eis: Non ingredieris huc, nisi abstuleris cæcos & claudos dicentes: Non ingredietur David huc. Ac si dicatur ab eis: Non ingredietur huc David, donec nos hinc auferat, quos inermes & imbecilles sicut cæcos & claudos esse arbitratur, & quos bello aggressurus, sicut cæcos & claudos se triumphaturum putat. Idcirco dicitur in Proverbio: Cæcus & claudus non intrabunt in templum. In Hebræo habetur: Cæcus & claudus non intrabit domum: hoc est, cæcus & claudus, subauditur dicunt: Non intrabit quilibet domum cæcorū & clau-

1. Reg. 4.

1. Reg. 5.
1. Paral. 13.

1. Reg. 5.

1. Reg. 7.

1. Reg. 7.

dorum, quamdiu cæcus & claudus intus fuerint. Pro-
posuerat enim in die illa David præmium qui percussisset Iebusæum, & tetigisset domatum fistulas, & abstulisset claudos & cæcos odientes animã David. In Hebræo ita habetur: Et dixit David in die illa: Qui percussit Iebusæum, & tetigerit fistulam, & claudos & cæcos odientes animam David: subauditur erit princeps & dux, sicut liber Paralipomenon declarat, hoc modo dicens: Omnis qui percussit Iebusæum in primis, erit princeps & dux. Ascēdit igitur primus Ioab filius Saruię, & factus est princeps. Quod autem dicit: Qui tetigerit fistulam, ita intelligendum est: Qui tantæ fuerit audaciæ & fortitudinis, vt ad murum ciuitatis vsque veniat, & hasta sua fistulam quæ in muro est tangat, ipse princeps erit. Et reliquerunt ibi sculptilia sua quæ tulit David & viri eius. Tulit ea David, & igni iussit exuri, sicut liber Paralipomenon declarat, ita dicens: Dereliqueruntque ibi deos suos quos David iussit exuri.
Consuluit autem David dominum. Qui respondit: Nō ascendas, sed gyra post tergum illorum, & venies ad eos ex aduerso pyrorum. In Hebræo nō pyrorum, sed flentium legitur. Ex aduerso itaque flentium eū venire iubet, hoc est ex aduerso idolorum suorum, vbi scilicet idola eorū erant in quibus confidebant. Quæ idola idcirco flentium vocantur, quia fletu digna sunt, & eos qui ea colunt, ad fletum miseriarū perducunt. Flentium itaque eorum idola ob blasphemiam hic sermo diuinus vocat: sicut alibi vocatur idolum Moab, contaminatio Moab. Et cum audieris sonitum gradientis in cacumine flentium: hoc est: cum audieris à potestatibus angelicis eorum idola (in quibus omnis fortitudo eorum est) conteri & conculcari, tunc inibis prælium: quia tunc egredietur dominus ante faciē tuam, vt percutiat castra Philistiim. In eorum namque idolis dominus iudicia fecit, sicut & in diis Aegyptiorum. Contristatus est autem David, eo quod percussisset dominum Ozam. Hebræus: eo quod diuisisset, Diuisisse illū dominus dicitur: quia locus vbi erat Ozam, vacuus apparuit. Et noluit David ad se diuertere arcam domini in ciuitatem David, sed diuertit eam in domum Obed Edom Gethei, qui Getheus ideo vocatur, eo quod in Geth pater eius habitauerit. Et benedixit dominus Obed Edom, & omnem domum eius. Benedixisse domū eius dominum, Hebræi dicunt, eo quod omnes vxores eius & concubinæ, & nurus, & ancilla, masculos pepererint filios, necnon & fœminæ quadrupedes geminos ei addiderint fœtus. De quo ita in libro Paralipomenon scribitur: Mansit ergo arca dei in domo Obed Edom tribus mēſibus, & benedixit dominus domui eius & omnibus quæ habebat. Et alibi in eodem libro Paralipomenon dicitur: Filij autem Obed Edom, Semeias primogenitus, Ioab secundus, Iohaa tertius, Sachar quartus, Nathanaël quintus, Amiel sextus, Issachar septimus, Pallathi octauus, quia benedixit illi deus. Igitur Michol filia Saül non est natus filius vsque ad diē mortis suæ. Michol ipsa est Egla: hæc genuit David Iethraam, cuius partu occubuit. Dixitque Nathan ad regem: Omne quod est in corde tuo, vade & fac: quia dominus tecum est. Hoc enim Nathan ex se, non ex sermone domini dixit ad David. Illud vero quod sequitur, ex sermone domini dixit: Hæc dicit dominus: Nūquid tu ædificabis mihi domum ad habitandum? Ac si diceret: Non poteris mihi domum ædificare, quia vir sanguinum es, & multum sanguinem effudisti. Neque enim habitauit in domo ex die qua eduxi filios Israël de terra

2. Reg. 5.
K

1. Paral. 13.

1. Paral. 14.

Flentia.
L

2. Reg. 5. &
1. Paral. 14.

2. Reg. 6. &
1. Paral. 13.

M

2. Reg. 7.

2. Reg. 7.

Exod. 14.

2. Reg. 8.

A terra Aegypti vsque ad diem hanc: sed ambulabam in tabernaculo, & in tentorio. Ambulasse se dominus dicit in tabernaculo & in tentorio: quia nec Moyses nec Iosue potuerunt ei aedificare domum, eo quod viri fuerint sanguinum, sicut & David. Per cuncta loca que transiui cum omnibus filiis Israel, nunquid loquens loquutus sum ad vnam de tribubus Israel, cui precepi vt pasceret populum meum Israel, dicens: Quare non aedificasti mihi domum cedrinam? Hæc loca per quæ se transisse dominus dicit, intelligenda sunt Silo & Gulgala & Nobe, & cætera loca, vbi tabernaculum & arca domini collocata fuit. Nunquid loquens locutus sum alicui iudici de tribubus Israel, cui precepi vt pasceret populum meum Israel: Quare non aedificasti mihi domum cedrinam? Idcirco à nullo iudicum sibi aedificari domum cedrinam iussit: quia ab omnibus contra hostes pugnatum fuit, & omnes effusores fuerunt sanguinum. Filius autem tuus cui non instabant bella hostium, & qui nõ erit vir sanguinum, ipse aedificabit mihi domum. Et nunc hæc dices seruo meo David: Hæc

B dicit dominus exercituum: Ego tuli te de pascuis sequentem gregem. Et post pauca: Fecitque tibi nomen grande iuxta nomen magnorum qui sunt in terra. Feci, inquit, dominus tibi nomen grande, sicut feci Abraham, Isaac & Iacob & Moyse & Iosue: quorum nomina sunt famosissima in terra. Et ponam locum populo meo Israel, & plantabo eum & habitabit sub eo. Hoc in loco tempus Solomonis sermo describit diuinus, quo filij Israel pacem essent habituri per circuitum, & non essent affligendi & opprimendi sicut tempore iudicum fuerunt oppressi & afflicti. Qui si iniquè aliquid gesserit, arguam eum in virga virorum, & in plagis filiorum hominum. Virgam virorum, gladium vocat inimicorum. Plagæ verò filiorum hominum, sunt incommoditates corporum humanorum, quibus pro peccatis suis à domino merito homines flagellantur. Ista est enim lex Adam domine deus. Hoc est: lex hominis est domine deus, vt tibi in simplicitate cordis & puritate seruiat.

Et tu facies ei iuxta misericordiam tuam, sicut mihi dignatus es facere seruo tuo propter verbum tuum: & secundum cor tuum fecisti omnia magnalia hæc: propter verbum tuum quod promisisti Abraham, Isaac & Iacob, fecisti omnia hæc mihi seruo tuo. Quod dicit, secundum cor tuum, intelligitur secundum misericordiam tuam: quia non est similis tui. Neque enim est deus extra te in omnibus quæ audiuiimus auribus nostris. Nõ est, inquit, deus similis tui qui fecerit magnalia hæc quæ audiuiimus auribus nostris. A facie populi tui, quem redemisti ex Aegypto gentem & deum eius. Hebræus habet, gentibus & diis earum. Et est sensus: A facie populi tui, quem redemisti ex Aegypto, de manu scilicet Aegyptiorum, quos in mari rubro peremisti, & diis eorum in quibus iudicia fecisti. Quia tu domine exercituum deus Israel reuelasti auribus tuis, dicens: Domum aedificabo tibi, propter hoc inuenit seruus tuus cor suum, vt oraret te oratione hac. Aurem eius dominus per prophetam reuelauerat, se illi domum aedificaturum. Idcirco David inuenisse se dicit cor suum, id est, inuenit audaciam in corde suo, vt oraret eum oratione hac. Factum est autem post hæc, percussit David Philistinim, & humiliavit eos: & tulit David frenum tributi de manu Philistinim. Frenum tributi, quinque erant ciuitates Philistinorum, quæ frequenter Israel sibi tributarium faciebant, quas ab eis tulit David, & humiliavit eos, fecitque sibi tributarios. Vnde & in Paralipo-

menon legitur: Percussit David Philistinim & humiliavit eos, & tulit Geth & filias eius de manu eorum. Fecitque David sibi nomen cum reuerteretur capta Syria.

Fecisse sibi nomen dicitur: quia in valle Salinarum, caelis decem & octo milibus, erexit sibi fornicem triumphalem. Fecit etiam sibi nomen, quia victa Syria Damasci, & Syria Soba, erexit sibi dicitur alteram fornicem triumphalem. Et si quem mouet quod in plerisque Latinorum codicibus inuenitur David non decem & octo milia in valle salinarum, sed duodecim milia caecidisse: nouerit hoc vitio scriptorum in eisdem codicibus inditum esse. Veraciter tamen David in eadem valle salinarum decem & octo milia caecidit. Ioab verò duodecim milia: sicut in titulo quinquagesimo octauo psalmi scribitur. Dixitque Siba ad regem: Sicut iussisti domine mi rex seruo tuo, sic faciet seruus tuus, & Miphiboseth comedet super mensam tuam. Notandum quod in Hebræo super mensam meam legatur: quia in hoc loco defectus est, & necessaria subauditio. Quando enim dixit Siba: sicut iussisti domine mi rex seruo tuo, sic faciet seruus tuus: subaudiendum est David dixisse, & Miphiboseth comedet super mensam meam, quasi vnus de filiis regis. Dixitque David: Faciam misericordiam cum Anon filio Naas, sicut fecit pater eius mecum misericordiam. Quando fugit David à facie Achis regis Geth, venit ad Naas regem Ammon, qui fecit cum eo misericordiam, multa impertiens ei bona. De Naas itaque venit in speluncam Odollam, vbi venerunt ad eum pater eius & mater & omnis domus eius. Inde venit ad Moab, & dimisit apud eum patrem & matrem & omnem domum suam. Quod verò dixit Achis rex Geth: Hicne ingredietur domum meam? Abiit inde David & fugit in speluncam Odollam. Abiit inde, subaudiendum est, de domo Naas, & inde fugisse illum in speluncam Odollam, si verò quaeritur, cur ad eum, id est, ad Achis David redierit, ante cuius faciem fugerat: intelligendus est iste Achis filius fuisse illius Achis, à quo fugit David. Vnde & in subsequentibus Achis cum quo David in praelium contra Saul descendebat, filius dicitur fuisse Maoch. Nõ enim à patre hoc nomene patronymicum, sed à matre sumpsit, quæ Maacha vocabatur. Et idcirco non à patre hoc sumpsit nomen, eo quod David à se abiecerit. Reliquam autem partem populi tradidit Abisai fratri suo. Notandum quod solummodo in hoc loco in Hebræo legatur Abisai, in cæteris verò locis Abisai. Abisai itaque interpretatur, pater sacrificij, & Abisai pater meus sacrificium. Ideo autem ex nomine illius vnã literam demptam Hebræi dicunt, eo quod necis Abner conscius fuerit. Factum est ergo, reuertente anno, eo tempore quo solent reges ad bella procedere: misit David Ioab & seruos suos cum eo, & cætera. In Hebræo ita legitur: Eo tempore quo reges ad bella processerant, misit David Ioab, & cætera. Hos reges dicit qui processerunt contra David in pugnam, scilicet reges Roob & Istob, & Soba & Maadia: qui vtique reges Syriae fuerunt, & pugnare voluerunt conducti mercede à rege Moab contra David, à quo triumphati esse leguntur. Et dixit David: Nõne ista est Bethabee filia Eliam vxor Vriæ Ethei? Eliam filius fuit Achitophel. Et vocauit Vriam David, vt comederet coram se & biberet, & inebriauit eum. Idcirco inebriasse eum dicitur, vt saltem ebrius in domum suam descenderet. Veruntamen quoniam blasphemare fecisti inimicos domini, propter verbum hoc filius qui natus est tibi morte morietur. In Hebræo ita legitur: Veruntamen

2. Reg. 9.

E
2. Reg. 10.

1. Reg. 27.

Exod. 14.

2. Reg. 8.

G runtamen quoniam blasphemando blasphemasti inimicos domini, propter verbum hoc etiam & filius qui natus est tibi, morte morietur. Quod per antiphrasim dictum est: & est sensus: Saluationem tribuisti inimicis domini, quibus insurgentibus contra populum domini, peccato hoc tuo praepediente, non poterit eis resistere populus domini. Insuper etiam ipsi inimici victoriosi existent propter peccatum tuum super populum domini. Et vocauit nomen eius amabilis domino, eo quod diligeret eum dominus. In Hebraeo ita legitur: Et vocauit nomen eius Iedidia, id est, dilectus domini propter dominum. Dilectus domini propter dominum, dicitur, propter suam scilicet misericordiam gratuita, qua eum diligere dignatus est: cum utique eius dilectione & misericordia indignus existeret, quem constabat mamzerem esse. Dimicauit aduersum Rabba, & capienda est vrbs aquarum. Notandum quod in Hebraeo, quando cum adiectione nominum ponitur, Rabbath scribitur: sicut est Rabbath filiorum Ammon. Quando vero sine adiectione nominum, non Rabbath, sed Rabba scribitur. Cumque dimicasset, cepit eam, & tulit diadema Melchom de capite eius. Melchom interpretatur rex eorum. Rex eorum vocatur idolum eorum: quod hic vocatur Melchom, cuius diadematis aurum & gemmas confasse & purgasse dicitur David secundum legem, & fecisse sibi inde diadema: quod hic positum super caput eius dicitur. Populum quoque eius adducens ferrauit, & circumegit super eos ferrata carpenta: diuisitque cultris & transduxit in typo laterum. Ferrauit enim eos ferratis carpentis, & diuisit cultris, sicut lateres diuidi solent qui ex paleis & luto conficiuntur. Porro Absalom fugiens abiit ad Tholmai filium Amihur regem Gesur. Tholmai pater fuit Maacha matris Absalon, quam dicunt Hebraei a David in praelio captam, & caesarie & vnguibus praecisis, secundum legem eam uxorem sibi David sociasse: & ex ea generasse Thamar & Absalom. Cessauit itaque David rex persequi Absalom. In Hebraeo legitur: Cessauit itaque David rex exire post Absalom. Voluisse idem David exire perhibetur ut reduceret Absalom. Sed pertractans in corde suo, quod quoties eum videret, toties dolorem mortis Amnon ei ad memoriam reduceret, idcirco cessasse dicitur exire post Absalom: subauditur ut eum ad propria reuocaret. Quod vero ait: eo quod consolatus esset super Amnon interitu: intelligendum est, quia postquam noluit exire post Absalom ut reduceret eum & videretur ab eo, coepit consolari super morte Amnon. Quandiu enim putabatur idem Absalom reduci ut videretur ab eo, semper mors Amnon filij sui animo eius occurrebat. Siue aliter, consolatus fuisse super Amnon interitu dicitur, eo quod nouerat eum flagitiosum & dignum morte meritoque perisse. Intelligens autem Ioab filius Saruiae quod cor regis versum esset ad Absalom. Cor regis versum esse ad Absalom vidisse dicitur, eo quod viderit eum idem Ioab per Absalom suspirare, & ex eo intellexit quod cor eius versum esset ad Absalom. Misit Thecuam, & tulit inde mulierem sapientem. Thecua ciuitas est, de qua fuit Amos propheta. Putatur autem eadem vidua auia fuisse eiusdem Amos prophetae. Quae respondit ei: Heu mulier vidua ego sum. Mortuus est enim vir meus: & ancillae tuae erant duo filij qui rixati sunt aduersus se in agro, nullusque erat qui eos prohibere posset. Et percussit alter alterum, & interfecit eum. Et ecce consurgens vniuersa cognatio aduersus ancillam tuam dicit, trade eum qui percussit fratrem suum. In veritate autem,

vt Hebraei tradunt, haec mulier vidua duos filios habuit, qui rixati sunt in agro super hereditate patris sui, & alterum ab altero interemptum. Seipsam tamen eadem vidua in persona David posuit, & duos filios suos in persona Amnon & Absalom. Cognatione vero, quae consurrexit aduersus filium suum, in persona ceterorum filiorum David. In me domine mi rex iniquitas: & in domo patris mei: rex autem & thronus eius sit innocens. Ac si diceret, pro eo quod alter filius meus consurrexit aduersus alterum, in me sit iniquitas, si tamen aliqua esse debet. In te autem o rex David, nulla sit iniquitas: quia absque culpa es, eo quod Absalom Amnon dignum morte interfecit. Et sicut ego absque culpa sum pro eo quod duo filij mei consurrexerunt aduersum se: & interfecit alter ab altero: ita & tu absque culpa es, pro eo quod Absalom Amnon dignum morte interfecit. Quae ait: Recordetur rex domini dei sui, ut non multiplicentur proximi sanguinis ad vlciscendum, & nequaquam interficient filium meum. Recordatio hic pro iuramento posita est. Ac si diceret: Recordetur rex promissionis suae, imo iuramenti sui, quo mihi per dominum deum suum pollicitus est: ut non multiplicentur proximi sanguinis ad vlciscendum. Dixitque mulier: Quare cogitasti istiusmodi rem contra populum dei? Et loquutus est rex verbum istud ut peccet & non reducat eiectum suum? Ex hoc loco demonstratur illud, quod paulo superius dictum est: Cessauit rex David ire post Absalom, id est, cessauit ut non exiretur ab aliquo & reduceretur Absalom. Inde ait mulier: Et loquutus est rex verbum istud ut peccet & non reducat eiectum suum. Quod vero ait: Quare cogitasti istiusmodi rem contra populum dei? Populum dei, vocat eundem Absalom, siue eos qui cum illo erant, qui quasi captiui & eiectione erant, eo quod non reducerentur ad hereditatem dei: ne forte coacti, diis alienis in terra aliena seruirent. Nec vult perire deus animam, sed retractat cogitans ne pereat penitus qui abiectus est. Ac si diceret: Deus peccatores qui a diabolo captiui detinentur, ut ad se conuertantur, vocat: & tu qui eum imitari debes, cur non eo modo agis? Et quando tondebatur capillus, semel autem in anno tondebatur. In Hebraeo ita legitur: Et quando tondebatur caput eius. Statuto autem tempore tondebatur: quia gravabat eum caesaries. Ponderabat capillos capitis sui ducentis siclis pondere publico. Non enim semel in anno, ut Latini codices habent, tondebatur caput eius: sed statuto tempore, id est, de triginta in triginta diebus. Post quadraginta autem annos dixit Absalom ad regem: Vadam & reddam vota mea, quae voui domino in Hebron. Quadagesimus agebatur annus ex eo tempore quo Saul Nobe ciuitate cum sacerdotibus octogintaquinque propter David interemit. Et idcirco hic idem quadagesimus annus ponitur, ut monstraretur diuinam vltionem suscitari super David, eo quod Achimelech sacerdotem fefellerit, & propter eum tot sacerdotum caedes facta fuerit. Caue lector plerosque mendosos codices, in quibus scriptum inuenitur, post quatuor (non post quadraginta) annos. In veracioribus vero codicibus, & in Hebraica veritate, non quatuor, sed quadraginta scribuntur anni. Si vero contentiosus quis, eodem quatuor annos astruere voluerit ab eo tempore quo Absalom Amnon fratrem suum interfecit, vsque ad illud tempus quo patri dixit: Vadam & reddam vota mea, quae voui domino in Hebron: perspicue se errare, si diligenter perscrutatus fuerit, inueniet: cum utique Absalom

Deut. 21.

2. Reg. 14.

Thecua.

2. Reg. 14.

1. Reg. 14.

M

2. Reg. 1

2. Reg. 1

Gene. 31

Ibidem.

A Absalom interfecto Amnon in Gessur apud Tholmai regem tribus annis, & in Hierusalem inde reuocatus non viso patre, duobus moratus fuerit annis, & sexto anno faciem patris viderit, & contra eum perduellionem præparauerit. Votum nanque se vouisse mentiendo dixit, id est, orationem facturum in loco quo requiescunt Abraham, Isaac & Iacob. Et deposuerunt arcam dei. Et ascendit Abiathar donec expletus esset omnis populus qui egressus fuerat de ciuitate. Ideo arcam dei deposuisse dicuntur, vt dominus ab Abiathar sacerdote consuleretur, quo versus Dauid ire deberet. Ascendisse autem Abiathar dicitur, id est, orasse. Et quia oraculo diuino non ei responsum est, idcirco in subsequētibus dixit Dauid, vt reportaretur arca dei in urbē. Quid mihi & vobis filij Saruix? Dimittite vt maledicat. Hebræus non habet, vt maledicat: sed tantum, maledicat. Abisai solus dixerat: Vado & amputabo caput eius: & Dauid ad Abisai & Ioab respondit, dicens: Quid mihi & vobis filij Saruix? Ac si diceret: Nunquid vultis interficere istum, sicut interfecistis Abner? Dominus enim præcepit ei vt malediceret Dauid. Et quis est qui dicat, quare sic fecerit: subauditur, quare sic fecerit non dominus, sed Semei. Semei qui maledicebat Dauid, ipse est Nabath pater Ieroboam, qui filius Gemini dicitur: & in zelo domus Saul maledixit Dauid. Nomen verò aui eius Gemini fuit, & ipse Semei ex tribu Ephraim filij Ioseph extitit. Vnde & idem Semei ad Dauid dicit: Primus quoque veni hodie de omni tribu Ioseph. Ad quem Absalom. Hæc est, inquit, gratia ad amicum tuum? In Hebræo legitur: Hæc est, inquit, misericordia tua ad amicum tuum? Quod non affirmando, sed negando pronuntiandum est. Et est sensus: Misericordia est aut dici debet, quod Dauid amicum tuum dimisisti & cum eo non isti? Cumque fugerit omnis populus qui cum eo est, percutiam regem desolatam, & reducam vniuersum populum, quomodo omnes reuerti solent. Scilicet sicut reuerti solent qui amisso in prælio reuertuntur, sic vniuersus populus Israël reuertetur ad te.

Et cum ceciderit vnus quilibet in principio, audiet quæcunque audierit, & dicet: Facta est plaga in populo qui sequebatur Absalom: & fortissimus quisque, cuius cor est quasi leonis, pauore soluetur. In Hebræo ita habetur: Et fortissimus ipse, cuius cor est quasi leonis, pauore soluetur: quod non affirmando, sed negando pronuntiandum est. Fortissimus iste Dauid intelligendus est: quod & sequentia declarant. Scit enim omnis Israël fortem esse patrem tuum, & robustos omnes qui cum eo sunt. Abiit ancilla & nunciauit eis. Et illi profecti sunt. Hæc ancilla quasi lauandi gratia cum panis ad fontem Rogel ierat, vt penitus res non deprehederetur. Puer autem qui rem indicauit Absalom, filius eiusdem ancillæ paruulus dicitur fuisse. Surgite & transite citò fluuium. Hebræi in hoc loco non fluuium, sed aquam habent, quæ Jordanis fluuius intelligitur. Dauid autem venit in castra, quæ Mahanaim Hebraicè leguntur: in quo loco obuij fuerunt angeli dei Iacob: sicut in Genesi legitur: Et vocauit Iacob nomē loci Mahanaim, id est, castra. Amasa autem erat filius viri qui vocabatur Iethra de Iezraële. In Hebræo legitur Iethra Ismaëlites. Vnde & in Paralipomeno ita legitur: Abigail autem genuit Amasa, cuius pater fuit Iether Ismaëlites. Ismaëlites enim idem Iether vocatur: quia filius eius Amasa opera Ismaëlitis imitatus, Dauid fugientem nequaquam est comitatus, cui dixerat: Tui sumus o Dauid, & tecum filij Isai. In libro vero Samuelis

idcirco Iethra Iezraëlites vocatur: quia peccatum Amasæ filij eius, quod in Dauid perpetrauerat Ioab, cum, id est, Amasam percutiente deletum est. Qui ingressus est ad Abigail filiam Naas sororem Saruix. Naas interpretatur coluber. Idcirco coluber, quia nullum admisit mortiferum perhibetur peccatum, nisi id quod originaliter de serpente antiquo contraxit. Est etiam Naas qui & Isai pater Dauid, sicut in Paralipomenon demonstratur: vbi enumeratis filiis Isai legitur, quorum sorores fuerunt, Saruia, & Abigail. Cumque venisset Dauid in castra, id est, in Mahanaim: Sobi filius Naas de Rabbath filiorum Ammon: &c. Iste Sobi filius fuit Naas regis, cum quo pugnavit Saül. Ipse etiam Naas fecit misericordiam cum Dauid, quando fugit à facie Saül: quo mortuo dixit Dauid: Faciam misericordiam cum Anon, sicut fecit pater eius Naas mecum. Interempto vero à Dauid Anon qui ei in decaluandis seruis suis iniuriam fecerat, constitutus est ab eodem Dauid in loco fratris iste Sobi qui ad Dauid legitur cum cæteris venisse, & stratoria & tapetia & vasa fictilia & cætera quæ sequuntur ei obtulisse. Fuit autem ibi prælium dispersum super faciem omnis terræ. Et multo plures erant quos saltus consumpsit de populo, quam hi quos vorauerat gladius in bello. Saltus hic qui plures consumpsit quam gladius vorasse legitur, bestias ferocissimas quæ in saltu erant, Hebræi autumat, à quibus plures res consumpti quam à gladio vorati fuerint. Porro Absalom erexerat sibi cum adhuc viueret titulum, qui est in valle regis. Dixerat enim: Non habeo filium, & hoc erit monumentum nominis mei, vocauitque titulum nomine suo, & appellatur, manus Absalom vsque in hunc diem. Hic locus superiori loco copulandus est, vbi dicitur: Tulit Ioab tres lanceas in manu sua, & infixit eas in corde Absalom, cum adhuc palpitaret hæres quercui. Hebræus: cum adhuc viueret hærens in quercu. Et hic iungendum est: porro Absalom erexerat sibi, cum adhuc viueret, titulum qui est in valle regis, & cætera quæ sequuntur. Tradunt Hebræi quod depositus de quercu, petierit sibi inducias antequam perimeretur, vt faceret sibi titulum ob memoriam sui, eo quod non haberet filium talem qui regno dignus esset. Putabat enim filios suos non solum regno indignos, verum etiam ob peccatum suum quod in patrem gesserat, præsentem vitam indignos. In quo titulo manus dicitur defixisse, & figuram manus suæ expressisse, & ob hoc titulum hoc modo vocari. Vocauitque titulum nomine suo, & appellatur manus Absalom vsque in hunc diem. Quod verò legitur: Et proiecerunt eum in saltum in foueam grandem, & comportauerunt super eum acervum lapidum magnum nimis. Proiectum eum in saltum Hebræi dicunt, eo quod gladio peremptus, lapidibus obrui deberet: quippe quia sceleratissimus erat: & geminæ neci obnoxius, scilicet qui & patrem contra legis præceptum valde dehonorarit, & turpitudinem eius reuelarit. Ad quem Ioab, id est, Achimaas dixit: Non eris nūcius in hac die, sed nunciabis in alia. Hodie nolo te nunciare. Filius enim regis mortuus est. Ac si diceret: Nolo vt vir talis, qualis tu es, nūcium feras regi, quod filius eius mortuus sit. Nec enim decet, vt tale nūcium portes. Idcirco dixit Chusi: Vade, & nūcia regi quæ vidisti. Notandum quod in hoc loco Chusi, non proprium, sed appellatiuum sit nomē. Ac si diceret: Tu es dignus vt nūcium flebile (non Achimaas) portes. Venitque vniuersus populus coram rege: Israël autem fugit in tabernacula sua. Vniuersus populus qui coram rege venisse

2. Reg. 17.

2. Reg. 17.

Gene. 32.

Ibidem.

† Ismaelites
D

2. Reg. 17.

2. Reg. 18.

E

F

Gnisse legitur, hi sunt qui cū David permāserant. Quod vero ait: Israel fugit in tabernacula sua, hi intelligendi sunt: qui cum Absalom perduelliones extiterant. Miphiboseth quoque filius Ionathan, descendit in occursum regis illotis pedibus. Et notandum quod in Hebræo non illotis pedibus: sed legitur, pedibus infectis. Fecerat namque sibi idem Miphiboseth ligneos pedes, quibus uti quasi pro naturalibus solebat: sicut solent facere claudi, quemadmodum & ille erat. Quid ultra loqueris: Fixum est quod loquutus sum. Tu & Siba diuidite possessiones. In Hebræo ita legitur: Dixi, tu & Siba diuidite agrum. Pro eo quod in hoc loco David immemor fuit amicitie & foederis, imo iuramenti, quod habuit cum Ionathan: & tam crudele dedit iudicium, dicens: Tu & Siba diuidite agrum: idcirco Roboam & Ieroboam diuiserunt eius regnum. Miphiboseth enim in Samuelis libro legitur: & interpretatur, os verecundia. In Paralipomenon vero idem Miphiboseth, Meribaal legitur, & interpretatur, litigans cum altissimo. Litigasse enim cum altissimo, id est, cum deo dicitur:

Heo quod David reduxisset cum pace. Et quod ait idem Miphiboseth regi, etiam cuncta accipiat: postquam reuersus est dominus meus rex in domum suam pacifice: nō hoc dixisse suspicatur gratulanti animo, sed insultanti, & quasi contra deum murmuranti: eo quod David dominus in pace reduxisset. Est autem seruus tuus Chamaam. In Hebræo: Ecce seruus tuus Chamaam, ipse vadat tecum domine mi rex. Chamaam interpretatur, suspirans. Quandiu cum patre permansit, suspirans vocatus est. Postquam vero in doctrinam David regis transiit, non Chamaam, sed Chamaan (quod interpretatur, fidelis) appellatus est. Itaque omnes viri Israel concurrentes ad regem, dixerunt ei: Quare te furati sunt fratres nostri viri Iuda, & transfuderunt regem & domum eius Iordanem, omnesque viros David cum eo? Et respondit omnis vir Iuda ad viros Israel: quia propior est mihi rex. Est enim hic defectus, & hæc subauditio: & plus amo regem, quam tu. Et post pauca: Et respondit vir Israel ad viros Iuda, & ait: Decem partibus ego sum maior apud regem, magisque ad me pertinet David, quam ad te. In Hebræo ita legitur: Decem partes mihi sunt apud regem, magisque ego in David quam tu. Decem vero partes Israel erant, id est, decem tribus: & idcirco magis se in David esse dicunt, quam viros Iuda. Cur mihi fecisti iniuriam? Viri Israel fecisse sibi iniuriam queruntur: eo quod non expectauerit eos tribus Iuda ad reducendum regem.

Nōne sermo meus prior fuit, ut reducerem regem meum? Sermo eius prior fuit ad reducendum regem: sicut in præcedentibus demonstratur in eo loco, ubi dicitur: Sermo autem omnis Israel peruenit ad regem in domo eius: subauditur, ut eum reducerent: quod & maioribus natu Iuda, mandasse David per Sadoch & Abiathar sacerdotes legitur, hoc modo, dicens: Loquimini ad maiores natu Iuda, dicentes: Cur venitis nouissimi? Hebræus: Cur estis nouissimi ad reducendum regem in domum suam? Et hic subiungendum est, fratres mei vos, os meum & caro mea vos, cur nouissimi reducit is regem? Et postea intelligendum est, mandasse illis quod sermo omnis Israel ad eum iam peruenisset, ita dicens: Sermo autem omnis Israel peruenit ad regem in domo eius. Durius autem responderunt viri Iuda viris Israel. Et hic defectus est. Dicunt enim respondisse viri Iuda ad viros Israel: eo quod mentirentur, & non facerent hoc ob amorem regis: sicut asser-

bant. Pro quibus verbis Siba filius Bocri, vir Iemineus cecinit buccina, & ait: Non est nobis pars in David, neque hæreditas in filio Isai. Ideo cecinit buccina, ut eius sonitu attoniti, tacerent. Quibus tacetibus, dixit: Non est nobis pars in David, neque hæreditas in filio Isai. Sermo dicitur in veteri prouerbio: Qui interrogant, interrogent in Abela, & sic perficient. In Hebræo non habetur, prouerbio: Iste sermo, sermo legis est, in qua videtur à domino per Moysen præceptum: ut quando ingressuri terram Chanaan essent, & gentes deleturi: primum pacem offerrent: & si pax ab eis reciperetur, pacem recipientes, tributarij eorum efficerentur: & si pacem non reciperent, tunc à filiis Israel deleterentur. Idcirco exclamasse mulier sapiens de ciuitate fertur: Nōne ego sum quæ respondeo veritatem in Israel: & tu quæris subuertere ciuitatem? Quare præcipitas hæreditatem domini? Ac si diceret: Cur vis destruere ciuitatem hanc, antequam pacem interrogando offeras, sicut in lege iubetur? Cur etiam non eandem legem in nobis Israelitis seruas, quæ in alienigenis olim seruata est: Hanc mulierem Iudæi, Zaram, filiam Azer, filij Iacob intelligunt: & quod se matrem dixerit, ita dicens: Tu quæris euertere matrem Israel. Idcirco matrem, quia multorum annorum erat. Ira autem Iairites erat sacerdos David: id est, magister: sicut alibi scriptum est: Filij autem David erant sacerdotes, id est, magistri fratrum suorum. Dixitque dominus, propter Saul & domum sanguinum: quia occidit Gabaonitas. Domus sanguinum sunt filij Saul: qui cum Doeche Idumæo dum adhuc pueri essent, sacerdotes & Gabaonitas in Nobè occiderunt. Hi sunt Armon & Miphiboseth, quos peperit ei Respha filia Aia, & quinque filij Michol, filia Saul: quos genuerat Adrieli filio Berzellai, qui fuit de Molathi. Queritur cur filij Michol dicantur: cum nō Michol, sed eius soror Merab vxor fuerit Adrieli filio Berzellai. Quod ita soluitur: Merab quippe eos naturaliter genuit: & Michol vxor David, quæ & Egla dicitur, eos in loco filiorum nutriuit, & sibi in filios adoptauit: idcirco eius filij dicuntur. Filij quippe Israel iurauerant eis. Et voluit Saul percutere eos zelo. Zelo quasi pro filiis Israel & Iuda, dicens Iosue gratis eosdè Gabaonitas viuere permisisse: & filiis Israel & Iuda prædam eorum iniuste abstulisse: idcirco eos perimere iubet, quasi pro zelo Israel & Iuda. Huius vltionis causa in Gabaonitas, Achimelech sacerdos extitit. Percussit eum Ionathan filius Sēmaa fratris David. Ionathan enim ipse est Nathan propheta. Tertium quoque fuit bellum in Gob contra Philistæos: in quo percussit Adeodatus filius saltus Polymitarius Bethlehemites Goliath Getheum. Gob enim interpretatur lacus. Idcirco lacus: quia sicut in lacum leonum quis mittitur, ita semetipsum contra Goliath David misit. Adeodatus ipse est David. Idcirco dicitur Adeodatus, quia à deo est electus in regnum. Filius saltus: quia de saltu ubi oues pascebat, est eductus. Polymitarius: quia de genere Beseleel mater eius fuit, Bethlehemites: quia Noemi & Ruth tempore vbertatis reuersæ sunt in Bethlehem. Et quia panis causa Ruth à Booz nota est, propterea idem locus, domus panis vocatus est. Quod vero Adeodatus ipse sit David, sequentia declarant, ubi ait: Hi quatuor nati sunt de Arespha in Geth, & ceciderunt in manus David & seruorum eius. Dixit vir cui constitutum est de Christo dei Iacob. In Hebræo: cui constituta est scala Christo dei Iacob. Scala eidem Christo dei Iacob, id est David, constituta est, per quam conscen-

2. Reg. 20.

2. Reg. 20.

K

Ibidem.

»

»

Deut. 10.

2. Reg. 21.

Ibidem.

Ibidem.

2. Reg. 21.

1. Reg. 22.

2. Reg. 18.

10. 9. & 10.

M

David noia

2. Reg. 23.

Psal. 50.

Leuit. 24.

1. Reg. 16.

2. Reg. 23.

A conscenderet ad deum: eo quod idem scilicet confessus fuerit se peccasse domino in Vria Etheo: & penitentiam agens per hanc scalam conscenderit ad deum.

Hæc sunt verba David nouissima. Nouissima sunt: quia post psalterium, & cætera metra, hoc composuisse metrum dicitur, in quo ait: Dixit David filius Isai. Dixit vir cui constituta est scala Christo dei Iacob.

Et descenderunt tres qui erant principes inter triginta, & venerunt in tempore messis ad David in speluncam Odollam. Tres isti fuerunt, Abisai filius Saruia, & Sibbachi Vathites, & Jonathan filius Semmaa fratris David. Hi etiam tres irruerunt castra Philistinorum, & hauserunt aquam de cisterna Bethlehem. Et de tribus istis Abisai primus erat, quod in sequentibus declaratur. Abisai quoque frater Ioab, filius Saruia, princeps erat de tribus istis, nominatus in illis tribus: & inter tres nobilior, eratque eorum princeps: sed vsque ad tres non peruenerat, id est, ad tres virtutes David: sapientiam videlicet & humilitatem & fortitudinem: sicut in præcedentibus dicitur: Sedens in cathedra sapientissimi: Ecce sapientia. Ipse est quasi tenerimus ligni vermiculus: Ecce humilitas. Qui octingentos interfecit impetu vno: Ecce fortitudo. Ad has tres virtutes nemo fortium David peruenerat. Idcirco autem Eleazar inter tres fortes, qui erant cum David fuisse dicitur: quia in eo prælio in quo David interfecit octingentos impetu vno, & Jonathan filius Semmaa virum habentem digitos vigintiquatuor interfecit. In eo etiam prælio idem Eleazar percussit Philistæos, donec deficeret manus eius, & obrigesceret cum gladio. Et Banaias filius Ioiade, filij viri fortissimi magnorum operum de Capzeel. Notandum quod in Hebræo non habetur, magnorum operum, sed magister operum. Capzeel enim interpretatur congregatio dei. Magister enim erat de congregatione dei, id est, Cerethi & Phelethi: qui interpretantur, occidentes & viuificantes. Ipse percussit duos leones Moab, id est, duos fortissimos viros Moab. Quando enim David eosdem Moabitas bello aggressus est, & fecit tres funiculos: duos ad mortificandum, & vnum ad viuificandum: isti potentes, Moabitas tuebantur. Et ipse descendit, & percussit leonem

B in media cisterna, in diebus niuis. Leo iste, Ioab fuit. In media cisterna: id est, in domo domini, vbi cornu altaris tenebat. Cisterna ideo dicitur: quia sicut aqua cisternæ munditiam affert: ita etiam nihilominus hæc cisterna, id est, sanctuarium domini, peccata expiabat.

C In diebus niuis. quia per mortem expiavit peccatum: iuxta illud Psalmistæ: Lauabis me: quod impletum est in media cisterna. Et super niuem dealabor: quod impletum est in eo quod ait, in diebus niuis. Ipse quoque interfecit virum Aegyptium, dignum spectaculo. Vir iste Aegyptius Semei filius Iera fuit, qui maledixit David. Sciendum autem quod idem Semei de Bahurim fuit, id est, electis. Ideo Aegyptius dicitur: quia opera illius Aegyptij deum blasphemantis quem Moyses iubete domino interfecit in eremo, imitatus fuit. Ille enim blasphemauit deum, & iste maledixit prophetam & regem. Dignum spectaculo: id est, dignum morte. Expectabatur enim vt si egrederetur Hierusalem, interficeretur. Habentem in manu hastam: id est, legem dei: quam si meditatus fuisset, permanendo in Hierusalem, non perimeretur. Quia ergo præceptum regis Abagana idem irritum fecit, excedo foras Hierusalem: idcirco in eum à Banaia in virga, id est, rectitudine iustitiæ descensum est: & hasta quam non rectam tenebat,

vi ab eo extorta est. Et interfecit eum hasta sua. **H**æc enim sua interemptus est: quia non custodiendo legem, legis censura peremptus est. In lege enim ita scriptum est: Diis non detrahes, & principem populi tui non maledices. Hæc fecit Banaias filius Ioiade. Et ipse nominatus inter tres robustos, qui erant inter triginta nobiliores. Intelligitur: quia ipse nominari dignus esset inter tres robustos, id est, Abisai, Sibbachi, & Jonathan: quippe qui viribus eis æquiparari posset. Hi etiam tres erant super triginta. Et ne quem moueat, quod in summa non triginta, sed triginta septem legantur. Triginta enim & septem sunt hoc modo: septem, videlicet fortiores hi sunt, David qui appellatur Adeodatus, Abisai, Sibbachi, Jonathan, Eleazar, Semmaa filius Aggæ de Arari, & Banaias: ecce septem. Triginta autem hi sunt, Asahel, Eleanan, Semma de Aradi, Elich, Elez, Hira, Habiezer, Mobunai, Selmon, Maharai, Eleph, Banaias Phratonites, Eldar, Hidai, Albialbon, Azmauet, Eliaba, Semma de Arari, Haiam, Elipheleth, Eliam, Esrai, Phrarai, Iigal, Boni, Selech, Naarai, Hira, Gareb, Vrias Etheus. Ideo ergo Vrias Etheus vltimus ponitur, propter id quod sequitur: Et addidit furor domini irasci contra Israël. Iam enim vltio facta fuerat in David & in domum eius. In populo vero qui voluit resistere David in perimendo Vria Etheo, necdum vltio diuina facta fuerat. Idcirco hic vltimus ponitur, vt vltio mortis eius in populo monstraretur. Pro quo populo legitur in subsequens David dixisse: Vertatur manus tua obscuro contra me, & contra domum patris mei. Et inuenta sunt de Israël octingenta milia virorum fortium, qui educerent gladium: & de Iuda quingenta milia pugnatorum. In Hebræo, virorum legitur: In Paralipomenon vero legitur, mille milia, centum milia de Israël, & de Iuda quadringenta septuaginta milia. Quos quidem intelligendum est, à Ioab numeratos esse: sed summam eorum noluisse ostendere David, nisi tantum quantum in Samuelis libro scribitur.

Immisitque dominus pestilentiam in Israël de mane vsque ad tempus constitutum. Tempus constitutum dicit, quando sacrificium vespertinum offerebatur.

Emit ergo David aream & boues, argenti siclis quinquaginta: quod & in Paralipomenon ita legitur: Dedit ergo David Ornan pro loco, siclos auri instissimi ponderis sexcentos. Intelligendum namque est boues, argenti siclis quinquaginta: aream vero sexcentis aureis emisse.

IN LIBRVM TERTIUM Regum.

Rat autem Adonias pulcher valde, secundus natus post Absalon. Notandum quod in Hebræo ita legitur: Et ipsum peperit post Absalom, subauditur peccatum. Sadoch vero sacerdos & Banaias filius Ioiade, & Nathan propheta, & Semei & Rhei & robustissimi David non erant cum Adonia. Semei ipse est Nabath, pater Hieroboam, qui fuit magister Salomonis, & fuit de Bahurim, id est, de electis. Rhei autem ipse est Hiram Zairites sacerdos, id est, magister David. Robustissimi namque David supra notati, fortissimi intelliguntur. Nonne tu domine mi rex, iurasti ancillæ tuæ, dicens quod Salomon filius tuus regnabit post me, & ipse sedebit in throno meo: iurasse illi David dicitur, quando eam consolatus est post mortem filij, sicut in libro Samuelis legitur: Et consolatus est David Bethsabee vxorem suam. Eritque cum dormierit dominus meus rex cum patribus suis: erimus ego & Salo-

Reg. 20.

ibidem.

cut. 10.

2. Reg. 23.
Ibidem.
Ibidem.

Reg. 21.

Reg. 22.

Reg. 18.

. & 10.

id noia

2. Reg. 23.
Psal. 50.

Leuit. 24.

1. Reg. 16.

23.

Exodi. 22.

E

Inoluit.

2. Reg. vlti.

3. Reg. 1.

2. Reg. 12.

G & Salomon filius meus peccatores, id est, mamzeres. Inde misericordiam fecisse deum cum David, Salomō dicit in subsequētib; : eo quōd filium qui secundum legem mamzer erat, successorē illi fecit. Ait enim ita: Tu fecisti cum seruo tuo David misericordiam grandem, & dedisti ei filium sedentem super thronum eius sicut est hodie. Tollite vobiscum seruos domini vestri, & imponite Salomonem filium meum super mulam meam. Seruos hic dicit Cerethi & Phelethi, id est, septuaginta senes iudices. Habes quoque apud te Semei filium Gera, filij Gemini de Bahurim, qui maledixit mihi maledictiōe pessima. Pessima Hebraicē nimezech dicitur, quod quinque literis enunciat, id est, Nun, Mem, Res, Zade, Thau. In Nun, noeph, id est adulter: Mem, moabita: Res, rafa, id est, impius: Zade: zara, id est, leprosus: Thau, thoaba, id est, abominatus. Et iuravi ei per deum, dicens, Non te interficiam gladio: sed lingua. Postula ei & regnum. Ipse est frater meus maior me: & habet Abiathar sacerdotem, & Ioab filium Saruix. In Hebræo ita habetur: Et Abiathar sacerdoti & Ioab filio Saruix: quod ita intelligēdū est: Postula ei, id est, Adonia & Abiathar sacerdoti & Ioab filio Saruix regnum. Viuit dominus qui fecit mihi domum sicut locutus est, id est, sicut promisit David, fecit me vt essem rex domus David. Sepultusq; est Ioab in domo sua in deserto. Desertum hic p munditia ponitur. Munda enim sicut desertum dom^o ei^o fuerat ab omni pollutione & sanguine, excepto sanguine Abner & Amasa. Dilexit autem Salomon dominum, ambulans in præceptis David patris sui: excepto quōd in excelsis immolabat. Hinc patet Salomon in eo, quod ait: Immolabat in excelsis: quia quatuor annis cunctatus est ædificare domum domini. Illud quippe erat excelsum maximū, id est, altare illud quod Moyses fecerat. Et præfectus vnus erat super terram.

3. Reg. 2.

3. Reg. 3.

3. Reg. 4.

Ille præfectus Azarias filius Nathā erat, de quo supra scribitur: Et Azarias filius Nathan super præfectos non operum, sed simpliciter. Et erat sapientior cunctis hominibus. Sapientior Ethan Esdrata, & Emam, & Chalchol, & Darda, filiis Mahol. Ethan enim interpretatur, durissimus. Esdrata, orientalis. Ethan ipse est Abraham orientalis. Eman, qui interpretatur fidelis, est Moyses. Chalchol, qui interpretatur gubernans, est Ioseph. Darda interpretatur, generatio sciētix. Mahol, indulgentia. Generatio sciētix intelliguntur duodecim tribus: filij Mahol, id est, filij Iacob. Locutus est Salomon tria milia parabolarū. In prouerbis enim versus noningenti & quindecim continentur: in quibus etiam continentur tria milia parabolæ. Et fuerunt carmina eius quinque milia. Et disputauit super lignis à cedro, quæ est in Libano vsque ad hyslopum, quæ egreditur de pariete: & disseruit de iumentis, & volucris, & reptilibus, & piscibus. Disputauit enī de naturis lignorum, iumentorum, reptilium & piscium, de vi videlicet & naturis illorum, & tempore quo nascuntur: & cur non omnia in vnaquaque terra nascantur.

Anno quarto fundata est domus domini in mense Zib. Mensis iste Aprilis est, qui & Var vocatur. Zib enim interpretatur, vultus. Idcirco vultus: quia in dedicatione templi, nubes gloriæ vultus domini texit templum. Var autem interpretatur, pavor. Ideo pavor: quia timetur ne ea quæ fruges terræ debent, in hoc mense aëris intemperantia infructuosa fiant. Misit quoque rex Salomon & tulit Hiram de Tyro filium mulieris viduæ de tribu Nephtalim, patre Tyrio artificē arariū.

3. Reg. 5.

Vnde & in Paralipomenon legitur: Misit ergo tibi virū K prudentem & scientissimum Huram patrem meum, filium mulieris de filiabus Dan: cuius pater Tyrius fuit. Et notandum quōd in Malakim, Hiram dicitur: in Paralipomenon vero Huram. Hiram enim interpretatur, viuit sublimis: Huram autem, deus excelsus. Hiram in Malakim dicitur fuisse de Tyro, & fili^o mulieris viduæ de tribu Nephtalim patre Tyrio. Sciendum quōd de tribu Nephtalim pater ei^o fuerit: quo mortuo, vxor eius quæ hic mulier vidua scribitur, eundem Hiram in Tyrum misisse docendi gratia dicatur: & à quo doct^o in Tyro fuit, pater eius Tyrius vocatur. Idcirco patre Tyrio fuisse dicitur, cum vtique pater ei^o de tribu Nephtalim fuerit. Quod vero in Paralipomenon legitur Huram regem dixisse: Misit tibi virom prudentissimum & scientissimum Huram patrem meum: patrem dignitatis gratia eum vocat: sicut in plerisque locis legitur. Filium vero mulieris de filiabus Dan eum vocat, quia mater eius de tribu Dan fuit, de genere Solomith sororis Ooliab filij Aizamas: cui^o filius Solomith Aegyptius in eremo lapidatus est: non enim eadem Solomith sponte eidem Aegyptio coniuncta fuit, sed vim ab eo perpeffa est: Idcirco meritis ei^o factum fuisse dicitur: vt de filiab^o eius talis nasceretur, qui operaretur in domo domini. Nam & meritis Balæ concubinae Iacob quondam factū fuisse autumant: quod mortua Rachel nō solum Ioseph in loco filij educavit, verum etiam pro fratribus eius intercessit, vt immemor esset iniuriæ fratrum suorum. Et pro hac re dominus ei tribuit, vt de vno eius filio Dan nasceretur Ooliab socius Beseleel, qui ædificaret domum domini, & altero eius filio Nephtalim nasceretur Hiram, qui domū domini in Hierusalem fabricaret. Quos occidit & effudit sanguinem belli in pace: & posuit cruorem in baltheo suo &c. Sanguinem belli effudisse dicitur: quia cum esset pax, suscitauit bellum. Venit nuncius ad Ioab, quod declinasset post Adoniam: & nō declinasset post Salomonem, id est, venit ad eum fama, quod in domo Salomonis diceretur illum secutum nō fuisse Salomonem, sed declinasse post Adoniam: vt scilicet antequam Adonias affectasset regnum, Salomonē non dilexisset: nec ei fauisset, sed ab eo declinasse diceretur: quod totum rei probauit euentus.

2. Paral. 2.

1. Paral.

L

1. Paral. 2.

M

QVAESTIONES SEV TRADITIONES HEBRAICAE in libros Paralipomenon.

Ber nati sunt duo filij: nomen vni Phaleg. Quia in diebus eius diuisa est terra: quia in diebus eius facta est turris, vbi confusio linguarū facta est. Nembrod cepit esse in terra, id est, potens. Cethura, ipsa est Agar: quod in psalmo manifestatur, cum dicitur: Tabernacula Idumæorum & Ismaelitarum Moab & Agareni. Ismaelitas vocans filios Ismael: qui vtiq; Agar filius fuit: & Agarenos, Madianitas, & cæteras trib^o, quas de Cethura procreatas, sacra scriptura cōmemorat. Zephi filius Eliphaz, qui in Genesi zepho, id est, speculator nominatur: in Paralipomenon, zephi, id est, speculatus. Scribitur enim vtrunque per Zade literam. Sephi filius Sobal: in Paralipomenon, vnipes. Sepho, in Genesi bipes: vtrunque tamen per Sin literam. Thamna concubina Eliphaz mater Amalek, fuit de genere Horreorū, qui ante Idumæos habitauerunt in terra Seir. Sed in Paralipomenon inter Eliphaz filios computatur, quæ quanquam eius

1. Paral. 2.

Emeriti.

Acius fuerit concubina, & ex ea suscepit Amalek: ut filiam tamen eam educauit. Heman filius Lothan in Genesi, id est, perturbans: qui in Paralipomenon scribitur Homam, id est, perturbatus. Filius Sobal Alian de genere Horreorum, in Genesi scribitur, Aluan, id est, exaltatus: in Paralipomenon, Alian, id est, ciecus: quia Horrei exaltati fuerunt, antequam Edom terram illam caperet: cieciti postquam ab eo triumphati patriam amiserunt. Hamaran filius Dison, filij Ana. In Paralipomenon, Hamaran, id est, rubricatus, sordidus, vel temulentus: in Genesi Hamdam, concupiscibilis: Hamaran, & Hamdam, vnius hominis nomen est.

Alkan filius Afer de genere Horreorum in Genesi tribulator, in Paralipomenon, laekan, id est, tribulatus. Phai eructans: qui in Genesi scribitur, Phau, id est, eructans: in Paralipomenon, Phai eructans: cuius vxor vocabatur Mehethabel, quod interpretatur, benigna domini, filia Matreth, id est dispensatoris, Mezaab filia aurificis, quae duos patres habere describitur, ad significandum mysterium sub vna interpretatione nominum: ut aurifex genuerit dispensatricem: dispensatrix genuerit benignitatem domini. Alua in Genesi interpretatur, eleuatio: Aleia in Paralipomenon, super eam. Et notandum quod primum reges, dixerit de Edom, postea duces, cum prius duces fuerint, & postea reges: quorum ducum quasdam, matres, id est, vxores Esau hic nominat, ut est Oholibama vxor Esau, & Thamna concubina Eliphaz. Acham filius Charmi, in Iosue, Achan, id est, coluber insidians, in Paralipomenon, Achar, id est, turbator. Chalubai filius Efrom, filij Pharez, filij Iuda: ipse est Caleb filius Iephone. Ipse est Caleb Zenezas, de loco qui vocatur Canaz, ipse duxit vxorem Azuba, ex qua natus est Gerioth. Duxit aliam vxorem nomine Ephrata, ex qua suscepit Hur virum Mariae sororis Moyse, patrem Uri, aum Beselehel. In Paralipomenon. Chalubai canis meus. In Iosue & in Heptatico Caleb canis, Hefrom & Iephone vnum est. Cum autem mortuus esset Efrom, ingressus est Chaleb ad Ephrata. Idcirco vocatur Chaleb Ephrata: quia Chaleb fuit vir Ephratæ. Idcirco dicitur Efrom sexaginta annos habuisse, quando accepit vxorem filiam Machir, ut monstraretur per annorum numerum, & de Aegypto illum egressum fuisse, & in terram repromissionis venisse: quia a viginti annis & supra ad bellum describatur vsque ad annum sexagesimum.

B Ab anno sexagesimo, & leuita ministrare, & milites pugnare desinebat. Vnde & Romani eos emeritos vocant, qui iam militare deserunt. Nason genuit Salma. In Paralipomenon, Salma, id est, pax. In Ruth, Salmon, id est, pacificus. In Paralipomenon, Isai filius Obed, id est, sacrificium meum. In Regum vero Gissai, id est sacrificium, filius Isai, Abinadab filius Aran, Aminadab. In Paralipomenon: Simmaa, In Regum, Samma. Samma, ibidem: Simmaa, exaudibilis. In Paralipomenon: Absai, filius Saruiz, id est, pater sacrificij. In Regum, Abisai pater meus, sacrificium. In Paralipomenon: filius Iether Ismaelites. In Regum filius Iethra Ismaelites. Iethra, residuum: Iether, modicum residuum. Filius Ismaelites vocatur, propter meritorum qualitatem. Hahalai filius Sefan, ipse est Elimelech pater Maalon & Chelion. Sefan ideo dicitur filios non habuisse: quia isti absque filiis mortui sunt. In Hieremia: Ismael, filius Nathaniae, filius Elimasa de genere Ieraa Aegyptij. Quod vero dicit illum de semine regio, Moloch vult intelligi idolum Moab: quod in Hebraeo rex

Tomus tertius.

interpretatur. Ziph nomen loci est, a quo fuerunt Ziphæi: qui venerunt ad Saül. Gazez, id est, tonsor: filius Haran, filij Chaleb; ipse est Nabal carmelus: Ephrata: quia de Ephraim fuit: ab eius nomine Bethlehem Ephrata vocatur. Iair, iudex, qui in Iudicum scribitur, filius Segab, filij Efrom. Idcirco in Iudicum Galaadites putatur; quia Efrom duxit filiam Machir patris Galaad vxorem. Viculos & ciuitates sexaginta suscepit Iair in hereditatem, eo quod esset auia eius, filia Machir, filij Manasse. Assuhur filius Efrom pater Thecuc. Thecuc est ciuitas de qua sumpsit Iob mulierem sapientem: Onam filius Hieramiel filij Efrom accepit nomen Onam filij Iuda, qui mortuus est. Et in eo differunt, quod filius Iuda in Hebraeo per nun, filius vero Hieramiel per mem scribitur. Maresa patris Hebron. Hebron locus est, vbi David regnavit septem annis. Filij vero Hebron, Chore & Thaphua, & Rechem, & Samma: filij autem Maresa. Samma autem genuit Raham patrem Hierchaam. Hierchaam locus est. Maon filius Sammai pater Bethsur. Bethsur nomen loci est, & ab eodem Maon locus nomen accepit: qui in Regum scribitur Mohon. Saab filius Ichaddai pater Madmena. Madmena locus est. Sua pater Machbena: Machbena locus est, & fuerunt hi filij Chaleb: & patrem Gabaha, id est, loci, vnde fuit Saül. Filij Hur, Sobal pater Cariathiarim; & Salma pater Bethlehem. Hariph pater Bethgader, Cariathiarim & Bethlehem, & Bethgader nomina locorum sunt. Cariathiarim, ipsa est Cariatharbe & Cariathbaal & Hebrö, quae Cariathiarim vocatur, id est, ciuitas sylvarum. Cariathbaal, ciuitas mariti: Cariatharbe, ciuitas quatuor: quae omnia interpretari possunt in patriarchis, qui ibi sepulti sunt. Sobal pater Cariathiarim videbat dimidium requietionum, propter viciniam sepulchri patriarcharum: cuius filij fuerunt Iethrei, & Phutei, & Semethei, & Maserei. Ex his egressi sunt Serahita & Estaolita: qui nomina locorum sortiti sunt, id est Sarahaa & Estaol, vbi sepultus est Samson. Requietio sepulchrum intelligitur. Filij Salma, filij Vr Bethlehem & Netophati, qui in Regum scribuntur: Eleuan filij patris eius de Bethlehem, & Eleb filius Baana Netophatites. Qui idcirco scribuntur coronae domus Iacob, propter societatem, qua mutuo in praelijs utebantur. Sarai, id est, Saraita, de quo supra dictum est. Iabeth filius Zobeba, de quo in sequentibus scribitur, eo quod exaudierit eum dominus, fuit doctor: in cuius conspectu sedebant filij Cinei, qui & Obab, cognati Moyse, qui in hoc libro scribae vocantur. Canentes atque resonantes ideo scribuntur; eo quod assidue in lege dei & in prophetis versabantur. In tabernaculis autem eos commoratos, & Regum historia scribit. Hi venerunt de calore patris domus Rechab, id est, de stirpe Rechab. Achinoam vxor David Iezraelitis. Hic Iezrael locus est in quo Naboth habitauit. In Paralipomenon, Daniel: in Regum, Chilaab, id est, vindicans patrem: eo quod disceptans eum Miphiboseth questionibus legis, & victor apparebat, & patrem vlcisci videbatur. Getraham filius David de Eglä vxore sua. Eglä interpretatur, vitula, quam nonnulli putant Michol filiam Saül in Paralipomenon, Simma filius David, qui in Regum Samua nominatur. Simma interpretatur: exaudis: Samua, exauditus. Bathsua mater Salomonis. In Paralipomenon dicitur filia Amihel: & interpretatur, nomen eius Bathsua filia deprecationis, in Regum Bethsua, filia Eliam filij Achitofel, & interpretatur

I tur

1. Para. 3.

G tur filia septem, filia satietatis, filia iuramenti. Eliam interpretatur, deus meus populus, Ammiel populus meus: in Paralipomenon scribuntur duo filij David, Noga & Elipheleth, qui in Regum non habentur. Filij Iosia, Sellum, Ioannan & Ioachaz. Sellum est, quem Necho rex Aegypti captiuum duxit in Aegyptum. Unde meminit Hieremias, quoniam haec dicit dominus ad Sellum filium Iosia regem Iuda, qui regnavit pro Iosia patre suo. Qui egressus de loco isto non reuertetur huc ultra. Ioachim, qui & Eliachim, ipse Ioachim ductus est in Babylonem cum vasis templi domini, & Daniel, Anania & Azaria & Misael cum eo. Ioachim filius eius, qui & Iechonias, qui etiam Chanania, captiuus ductus est in Babylonem, cum ceteris vasis domus domini, cum Ezechiele & Mardocheo, in cuius loco substitutus est Matanias, qui & Zedechias. Filij Iechoniae, Assir Salathiel, vnum nomen est, ipse est Pedeia pater Zorobabel. Et interpretatur Pedeia redemptus domini, Assir carceratus, Salathiel frater domini, Sennezer filius Iechoniae, qui in Ezra Sebazar nominatur. Sennezer interpretatur blasphematus. Sesbazar interpretatur tribulatus. Sesbazar scribitur cui Cyrus annumeravit vasa domus domini. Sechenias habuit filium Semeiam vnicum, qui habuit quinque filios, Athus, Iegaal, Baria, Naria, & Saphat: qui cum patre suo Semeia, qui vnicus pater erat, sex computantur. Filij Iuda quinque, qui iam superius aliis nominibus nominati sunt. Hic autem mutatis nominibus: ideo repetuntur. Pharez, interpretatur diuisio, Hefron interpretatur atrium, Zara ortus, Charmi ipse est Er. Charmi interpretatur vinea mea, Et vigilas. Hur qui & Onan. Hur interpretatur fenestra, Onan murmuratio. Subal ipse est Sela. Subal genuit Raiha, & Raiha genuit Iahad, Iahad genuit Ahumai & Laad: Laad genuit Etham, Etham genuit Iezrahel, a quo nomen accepit vrbs, in qua Naboth habitabat. Sobal ipse genuit Raiha, qui alio nomine Er nominatur: idcirco quod Er & Onan, in peccato suo mortui sunt. Sobal interpretatur spica, Sela missus. Quod vero prius aliis nominibus & modo aliis nominibus nominantur, ad mysterium pertinet. Phaniel pater Gedor, & Ezer pater Hufa, filij fuerunt Hur, fratres Huri filij Mariae, Gedor vero & Hufi nomina sunt locorum. Assuhur genuit Ethnan, & nomen matris eius Alaha, Ethnan genuit Chos, Chos genuit Soboba, Soboba genuit Iabes, qui fuit doctor, de quo superius dictum est. Quod vero inter Chos & Iabes introducuntur cognationes Aharhel filij Harum, haec causa est: Aharhel, ipse est Obab, qui interpretatur post exercitum. Filius Harum, ipse est Iethro. Harum interpretatur exaltatus. Quia ergo Iabes docebat eos habitantes in tentoriis, sicut superius dictum est, ideo introducuntur in eius progenie, quasi a maioribus eius progeniti sint. Hunc Iabes ferunt nonnulli adhuc viuere, propter hanc sententiam qua dicitur, praestitit ei deus quae precatus est. Caleb frater Suha ipse est Ram. Ram interpretatur excelsus, & Suha humilis. Caleb genuit Mahir, Mahir genuit Eston, Eston genuit Tehinna. Quod vero dicitur cum patrem vrbs Nahas, intelligi potest aut Bethlehem aut mater Isai, quia Isai in alio loco Nahas, id est coluber vocatur. Abigail soror est David filia Nahas, id est Isai: qui utroque nomine vocabatur. Getra Ismahelites habuit vxorem Abigail filiam Nahas. Quod vero dicit, isti sunt filij Recha. Recha interpretatur tener, quem hic David nonnulli intelligi volunt. Sic enim ipse ait:

Ego sum tener & vnctus rex. Et in alio loco, quasi ligni vermiculus tenerulus. Idcirco enim viri Recha, id est David dicuntur, quia propter exprimendam genealogiam David in hac sententia annotati sunt, Chenez genuit Othoniel & Saraia. De Saraia dicitur prodisse Ioab. Qui ideo dicitur pater vallis artificum, quia de filiis eius fuerunt architecti ad aedificandum domum domini. Filij Ezra Iether & Mared Effer & Ialon. Ezra interpretatur auxilium, ipsum enim dicunt Amram patrem Moysi & Aaron. Iether interpretatur residuum, ipse est Aaron. Mared rebellans, ipse est Moyses. Effer puluis, ipse est Eldad. Ialon Ilex, ipse est Medad, idem duo qui prophetabant. Traditur enim Moysen post acceptam legem in eremo patri iniunxisse, ut matrem dimitteret, eo quod illius amita esset: filia enim fuit Leui. Post cuius dissidium, duxisse aliam vxorem Amram: ex qua suscepit duos filios hos, Eldad & Medad. Quod vero sequitur, genuitque Mariam & Samai & Iesba patrem Estemoa: Samai Moysen intelligi volunt qui interpretatur caelestis. Iesba Aaron, qui interpretatur collaudatio, patrem Estemoa, id est ignem manentem, eo quod filij Aaron in assiduis sacrificiis igne utebantur. Quod vero sequitur, vxor eius Indaia genuit Iared. Indaia, ipsa est Iachabeth mater Moysi. Nomina vero quae sequuntur penes omnia Moysi nomina intelligi volunt, quia ideo Iared vocatur, id est descendens, quod de monte descenderit: pater Iedor, id est sepium, eo quod quasi quadam sepe, lege circumdederit populum. Heber iunctor, eo quod populum dei seruitio iunxerit: patrem Socho, id est prophetiae, eo quod ipse sit doctor prophetarum. Icutiel, id est sperans in deum, eo quod spem habuerit liberandi populum de Aegypto: siue quod spe parentum de aquae periculo liberatus sit: patrem Zanoa, qui interpretatur gubernator, eo quod magnam populo in eremo gubernationem exhibuerit: siue quod doctrina sua, quotidie gubernaret. Quod vero dicitur: hi autem filij Bithia, filiae Pharaonis quam accepit Mered. Pharaonis filiam, idcirco in hoc loco matrem Moysi vocat, & interpretatur filia domini, propter bonam voluntatem quam in nutriendo puero habuerit: & Amaret, id est Moysi accepta esse dicitur, eo quod relictis idolorum cultibus, ad dei cultum conuersa sit. Charmi pater Ceila & Estemoa, qui fuit de Machati. Ceila nomen loci est, & Machati similiter. Simon pater Amnon & Rina filius fuit Estemoa, filij Odaia, filij Afriel, filij Ialaleel, filij Canax, filij Sela, filij Iuda. Er pater Lecha, idcirco hic ponitur propter memoriam pristini nominis. Cognationes ergo domus operantium byssum in domo iuramenti hi sunt, qui cum Beseleel morati sunt ad explendum opus tabernaculi. Iuramenti etenim domus, idcirco dicitur sicut & tabernaculum feceris, quod in eo foedus esset dei, quod cum hominibus fecit, & iuramentum quod iuravit ad Abraham, Isaac & Iacob. Quod vero sequitur: Qui stare fecit solem: redit ad progeniem Pharez, de quo ortus est David, opportunum iudicans progeniem Iuda, de qua tribus regia orta est, in David terminare. Tradunt Hebraei enim hunc fuisse Elimelech virum Noemi, patrem Malon & Chelion, in cuius tempore sol steterit, propter prauaricatores legis, ut tanto miraculo viso, conuerterentur ad dominum deum suum. Quod quia facere contempserunt: idcirco famis inualuit, ut ille qui in tribu Iuda prior videbatur, famis inopia cum vxore & filiis, non solum patria pelleretur, sed etiam in eadem peregrin-

Solis statio.

A peregrinatione cum filiis moreretur. Viros autem mē daciū esse Maalon & Chelion, qui hic, securus & incēdens appellantur, & de quibus dicitur quod principes fuerint in Moab, eo quod uxores Moabitidas duxerint, in Hebræo expressius ponitur, & ab eruditis illius linguæ didicimus, ut nō principes, sed mariti dicantur. Quod vero sequitur, quæ reuersæ sunt in Lehem, Noëmi & Ruth demonstrat, quæ in Lehem, id est, panem post inopiam famis audita ubertate panis, in Bethlehem reuersæ sunt. Et quia hæc historia in libro Ruth scribitur: idcirco subsequitur: Hæc autem verba vetera. Figulos verò dicit habitantes in plantationibus & sepiibus, progeniem quæ de Ruth propaga est: quæ in sepiibus & plantationibus habitasse legitur, quando ad regiam dignitatem hæc plantatio peruenit. Commorati sunt ibi, hoc est in Bethlehem apud regem in operibus eius, quia ex eis David rex ortus est; cuius opera miris præconiis prædicantur. Filij Symeon in Genesi sex describuntur. Hic verò sextus tollit, eo quod nulla progenies de eo processit. Mutantur vero nomina quædam suis rationibus. In Genesi scribitur, Iemuel. Iemuel, mare dei: in Paralipomenon Namuel. Namuel, loquens cum deo. Alius vero in Genesi vocatur Ohad: in Paralipomenon Iarib. Ohad interpretatur laudatio. Iarib, litigans: quia de eius progenie exiit Zamri, qui cum scorto Madianitide peccans, à Phinees percipit. Iachin, in Genesi quod interpretatur preparatio: in Paralipomenon Zara, quod interpretatur ortus. Saül verò quem eodem nomine in utroque libro commemorat, hic filiū Cananitidis tacet, & vicinitate fraterni nominis ex Zara, qui interpretatur ortus, decorat.

Quod dicit, hæc ciuitates eorum vsque ad regem David: hoc vult intelligi, quod Sicelech & Bersabeæ, quæ tribus Iudæ fuerunt, & à tribu Symeon inuasa sunt, à David denuo in pristinam Iudæ redierunt hæreditatē. Ainremmon vnus villæ nomen est, quæ interpretatur fons malorum granatorum. Et vniuersi viculi eorum per circuitum ciuitatum istarum vsque Baal. Baal, in hoc loco ipsa est, quæ in alio loco Cariathbaal scribitur: de qua superius dictum est. Notandum de reliquiis Amalec, Behera filius Baal de stirpe Ruben, ipse est pater Osee propheta. Notandum quod ipsa sit Cetura quæ

C & Agar. Nam cum dicat Rubenitas & Gadditas & dimidiam tribum Manasse pugnasse cū Agareis: sequitur præbuisse eis auxiliū, Itureos, Napheos, & Nodab, qui utique filij Ismaël fuerunt. Idem in Paralipomenon Nodab, in Genesi Cedma vocatur. Cedma interpretatur antiquorum. Nodab, vter. Fuit enim bellum domini: quia dominus pugnavit cum eis. Transtulit Theglathphalasar, Rubē & Gad & dimidiam tribum Manasse, & adduxit eos in Halā, & in Abor & Hara, ipsa est Rages. In Malachim vero Hara prætermittitur. Iosedech sacerdos, ipse est Esdras. Demonstrat hoc liber eiusdē Esdræ, vbi dicit: Et post hæc verba in regno Artaxerxis regis Persarū Esdras filius Saraïæ filij Azariæ. Sed & in libro suo se prætermittit humilitatis causa. Quod verò dicit Ioanas genuit Azariā, & ipse est Azarias qui sacerdotio functus est in domo quam ædificauit Solomon in Hierusalem: monstrat eundem Azariam restitisse Ozia regi, quando intrauit in templum domini cum thuribulo & terræmotus magnus factus est. Tradunt etiam Hebræi eundem Esdras esse Malachiam prophetam, qui in duodecim prophetis vltimus est. Ipsius filius est Iesus sacerdos magnus, de quo meminit Zacharias propheta. Sciendum sanè quia crebræ

Tomus tertius.

appellationes personarum & immutationes nominum & repetitiones, ad magnum mysterium pertinent. Filij Chaat Aminadab filius eius. Iste Aminadab ipse est, qui in numero Issachar scribitur, pater Core. Filij Samuel qui in regū Iohel nominatur: in Paralipomenon Vasseni scribitur, quia Abia filius Samuelis in iudicem constitutus, munerum acceptor erat. Et quia iste Iohel qui & Vasseni sciebat hoc & non corripiebat eum, ideo dicuntur vterque fecisse. In hoc vero loco demonstrat eum separatim à fratre suo, quia acceptor munerum erat. Eliel pater Ieroham filius Tohu: in Regum Eliu scribitur. Sic enim habes, & nomen eius Elcana filius Ieroham, filij Eliu, filij Tohu, Eliel interpretatur deus meus deus. Eliu, deus meus ipse. Et hic Eliel dicitur, id est, deus meus deus: in Regum vero vbi necdum ad templi ministerium designatur, sed solummodo genealogia ordo textitur, dicitur Eliu, id est, deus meus ipse. Quod vero dicitur Hemmam cantor filius Iohel, & expleta genealogia, dicit Afaph fratrem eius. Hic frater non vnus patris aut matris dicitur, sed eo modo quo solemus propinquos fratres appellare. Quod vero genealogia Aaron repetitur, & vsque ad Achimaas peruenit, putatur hoc ob laudem & memoriā Achimaas factum esse, eo quod fideliter erga David in omnibus egerit, Iecmaam cum suburbanis suis. Iecmaam, in Paralipomenon, per Mem, quod interpretatur vindicta populi: in Iosue scribit Iecmaan, per nun, id est acquisitio populi. Hac videlicet ratione, quia qui primitus in custodienda lege fuerunt acquisitio populi: propter peccata sua versi sunt in vindictam populi. Porro ex dimidia tribu Manasse Aner, & suburbana eius. Aner ex vno de pueris Abraham nomen accepit, qui vocabatur Aner, eo quod ibi habitauit, & ibi sepultus est. In Iosue vero Thaanach vocatur. Aner interpretatur lumen. Thaanach respondit. In Paralipomenon, Balaam & suburbana eius: in Iosue Gblaam scribitur. Gblaam inueteratio populi. Balaam turbatio populi. Ramoth vero in Paralipomenon scribitur. Vnde dicitur, Ramoth quoque & suburbana eius, & in tribu Issachar. Ramoth vero Galaad quæ in Regum scribitur, in tribu Ephraim: in Paralipomenon de tribu Asar. Masal cum suburbanis suis. Hic Masal parabola interpretatur. In libro vero Iosue Misal scribitur, quod interpretatur interrogatio dei. In Paralipomenon: Hucac & suburbana eius: in Iosue vero Helecath scribitur. Hucac interpretatur sculpsit, Helecath portio. Duæ sunt cades: vna in tribu Issachar, & altera in tribu Neptalim in Galilæa, vbi fuit Baraath filius Achinoem. In Paralipomenon, Hamon cum suburbanis suis: in Iosue Hamathdor. Hamon interpretatur calefactio. Hamathdor calefactio generationis. In Paralipomenon, Cariathaim & suburbana eius: in Iosue vero scribitur Carthan. Cariathaim interpretatur vrbs maris: Carthan vrbs. In Paralipomenon, in tribu Gad Ramoth, in Galaad & suburbana eius. Ramoth Galaad, in Regum vnū nomen est, & est in tribu Ephraim. In Paralipomenon vero filij Issachar Thola & Sua Iasub & Simeron. Iasub in Genesi Iob nominatur. Iob interpretatur vlulatio, Iasub renouans, Simeron nomen hominis, & Samaron nomen ciuitatis. Simeron vbi nomen est hominis per i, vbi nomen est ciuitatis per a. Filij Israhia in Paralipomenon quinque dicuntur esse, & nō sunt nisi quatuor, sed annumeratur cum eis pater eorum Israhia, qui vnicus patri suo Ozi fuit, & sunt quinque. In Paralipomenon, filij Benjamin, Bela & Bechar & Iadiel: in Genesi

I ij pro la-

G pro Iadiel Asbel scribitur. Iadiel interpretatur cognoscens deum, Asbel captiu⁹ dei. Omnes isti filij Becher. Vbicunque in lege scribitur, omnes isti filij, cuiuslibet aut pro meritorum excellentia, aut pro meritorum deterioratione fiunt. Filij autem Belan lehus & Beniamin & Ahoth & Canana. Ahoth de cuius progenie fuit iudex Ahoth, qui in Iudicum libro scribitur. Canana vero iste est à quo egressi sunt Beniamitæ, qui nephas perpetraverunt, propter quod magnæ cædes in Israël tempore Iudicum factæ sunt. In Paralipomenon, filij Neptalim Iasihel & Guni & Iezer & Sellum: in Genesi iste Sellum Sillem scribitur. Sellum interpretatur pax, Sillem recens. Quod verò sequitur, filij Balaa, quæ fuit concubina Iacob: Quidam putant ideo illam in hoc loco ab Esdra nominatam, quia post mortem Iacob legatione functa fuerit inter Ioseph & cæteros patriarchas, qua precati sunt eum ne recordaretur peccati eorum. In Paralipomenon porrò filij Manasse Afriel, concubinaq; eius Syra. Idem Manasse peperit Machir patrem Galaad. Ferunt hanc Syram filia fuisse, filij Laban, quæ in Aegyptum famis inopia ad venundandum à patre ducta, à Manasse qui horreis præerat misericorditer suscepta, patri cibariis datis, ab eodem Manasse in coniugium sumpta est: peperitq; ei Machir patrem Galaad. Filij Machir Huphim & Suphim. Huphim & Suphim vnum nomen est: & est soror eius Maacha, quam accepit Efron dum sexaginta esset annorum, ex qua suscepit Segub. Huphim interpretatur thalamus, Suphim vnctus. Nomen autè secundi Zalphaad: & idcirco iste secundus nominatur, quia hi duo principes erant in tribu Manasse, id est Huphim, qui & Suphim & Zalphaad. Soror autem eius Regma, id est Bedan, filij Vlam: alius est iste Bedan, & alius est Bedan in Regu, id est Sâpson. Bedan interpretatur in Dan. Ista soror Regma est Debbora vxor Barach, qui alio nomine Laphidoch vocatur: sed in libro suo se prætermittit humilitatis causa. Quod vero dicit, Iohannas genuit Azariam: & ipse est Azarias, qui sacerdotio functus est in domo quâ ædificauit Salomon in Hierusalem: monstrat eundem Azariam restitisse Ozia regi quando intrauit in templum domini cū thuribulo, & terramotus magnus factus est. Suthala filius Ephraim, genuit Ezer & Elaad, qui congregata multitudine de Israël ascendere nisi sunt ad terram re promissionis, & in Geth Philistinorum interfecti sunt. Fratres verò qui ad consolandum Ephraim venerunt, aut eos dicimus, qui de patriarchis supererant, aut cognationem quam fraterno nomine sæpe nominauimus. Filij autè Beria, id est, Sara, quæ ædificauit Bethhoron inferiorè & Ozensara. Virtus illius fœminæ describitur. Ozen sara nomen est loci, Elisama filius Amihud, ipse est patriarcha de tribu Ephraim, qui in libro Numerorum scribitur. Ista est Sichein quâ percusserunt Symeon & Leui. Sera filia Azer dicitur prophetissa fuisse & meritorū prærogatiuis exuberasse. Berzaith de progenie Melchiel, de filiis Aser, fuit ditissimus olei & cæterarum opum, & talit primitias Elizeo propheta. In eo impletum ferunt quod Moyses de Aser ait, tingat in oleo pedem suum. Ahara filius Benjamin: in Genesi scribitur Gera, quod interpretatur peregrinus. In Paralipomenon, Ahara frater odoris. Et notandum, quod hic quinque de filiis Benjamin prætermiserit: de quib⁹ nec dum progenies creuerat. Nohaha in Paralipomenon, ipse est qui in Genesi, Naaman, Nohaha requies, Naaman pulcherrimus, In Paralip. Rapha: in Genesi

1. Para. 8.

scribitur Ahi, quod interpretatur frater meus. Rapha K medicina. Hi sunt filij Ahod principes cognationum habitantium in Gabaa, qui translati sunt in Manath. Manathath interpretatur sepulchrum. In Manathath translati sunt, quando pro scelere in vxorem leuitæ perpetrato, gladio corruerunt. Quod vero sequitur: Naaman autem & Ahia & Gera ipse transtulit eos, designat eos fuisse principes & illis eminuisse Gera. Vnde & singulari numero describuntur, ipse transtulit eos. De isto Gera processit progenies Gera, qui fuit pater Semei, Sarachim dimisit vxores suas Vsim & Bara, & fugit in terram Moab, & accepit vxorem Odes, ex qua suscepit filios qui hic scribuntur. Hi fugauerunt habitatores Geth, & vlti sunt fratres suos filios Ephraim, qui eorum ceciderant gladio. Fuerunt autem filij Vlam viri fortissimi & magno robore, tendentes arcum, & multos habentes filios ac nepotes, centum quinquaginta. Hic centum quinquaginta referunt ad filios Vlam, vt iste sit sensus: fuerunt autem filij Vlam centum quinquaginta, per tropum qui vocatur hyperbaton. Nathinnei, id est donati. Sunt enim Gabaonitæ, eo quod ad feruendum dati sunt ad templum domini à Iosue. Azarias quoque filius Helchias. Iste est Helchias sacerdos magn⁹ qui librum legis inuenit tempore Iosue, & dicitur fuisse pater Hieremias propheta. Bachbazar carpentarius idcirco describitur, quia artificio suo fungebatur in domo domini, & erat de tribu Leui. Et Barachia filius Afaph, filij Elcana, qui habitauit in atrijs Netophati. Netophati nomē loci est, vbi habitauit Helel filius Bana, de quo superius dictum est. Qui erant coronæ domus Iacob. Abdia filius Semeia, filij Galal, filij Idithun. Iste est Idithun cantor David. Obseruabant in porta regis, ad Orietem de filiis Leui per vices suas, qui erant cantores: & vicibus suis ad psallendum cum David veniebant. Sellum verò filius Core, filij Abiasaph, filij Core: hic prior Core per Aleph scribitur, & sonat Core: secundus vero per Heth, & sonat Corach. Core clamans, Corach caluus, ipse est qui in Numeris scribitur. Hi sunt Coritæ super opera ministerij custodes vestibulorum tabernaculi. Iste custodiebant ostium tabernaculi exterius. Patres verò eorum qui subter scribuntur, & qui in psalterio titulos habent, ipsi custodiebant ostium interius tabernaculi domini, & erant cantores castrorum domini. Tabernaculum dicit, vbi dominus quiescebat, His quatuor excubiis creditus erat omnis numerus ianitorum: & quatuor partes quibus obseruabant custodes domus domini, descriptæ sunt in libro Numerorum. Erant enim in vnaquaque parte quinquaginta & tres, qui faciunt ducentos duodecim. Phinees filius Eleazar erat dux eorum coram domino. Hic môstratur Phinees adhuc in eo tempore viuere. Et in tabernaculo vicibus suis excubare. Hæ sunt vices viginti quatuor, quæ in sequentibus describuntur, quarum in Euangelio mentio est, de vice Abia. In Gabaon autem commorati sunt pater Gabaon Iaiel & nomen vxoris eius Maacha. Iaiel ipse est qui in Regum scribitur Abiel pater Chis patris Saül. Abiel interpretatur pater meus deus, Iaiel desertus dei, propter meritorum distantiam. Et notandum, quia inter filios Iaiel, Ner & Chis vocatur fratres, sicut & sunt, & in Regum ita habetur. In sequentibus vero dicitur, Ner genuit Chis, non quod eum genuerit, sed quod eum educauerit, genuisse eum dicitur. Iste habitauerunt è regione fratrum suorum in Hierusalem cum fratribus suis.

1. Para. 9.

L

Helchias.

1. Para. 6.

Nume. 16.
2. 6. &c.

M

Luc. 1.

A bus suis. Quamuis foris muros Hierusalem habitarent: dicuntur propter vicinitatem tamen & conuentum loci in Hierusalē habitasse. Aminadab filius Saül, in Paralipomeno: In Regum vero vbi occisus est cum patre, Abinadab vocatur, id est pater meus votum. In aliis vero locis Iesbi id est, coæquatus. Asbaal filius Saül, ipse est Isboseth. Esbaal interpretatur ignis maritus. Isboseth vir confusionis. Filius Ionatham Meribaa qui & Meribabaa, ipse est Miphiboseth. Meribaa interpretatur litigās cum marito: Meribabaa litigans in maritum. Raphaia & Rapha vnum nomen est, filii Binaa, filij Mosa. Rapha interpretatur defluēs. Raphaia medicina domini. Azarichambocru vnus hominis est nomen. Bocru interpretatur primogenitus. Tradunt enim eum armigerum Saül Doeck Idumæum fuisse, & puerum qui diadema & armillam Saul detulit ad Dauid filium Doeck Idumæi. Ipsum etiam Doeck ferūt puerum Saul fuisse, qui cum eo perrexit ad requirendas asinas patris sui. Interiit ergo Saul & tres filij eius, & omnis domus eius pariter concidit.

1. Reg. vii.
& 1. Reg. i.

1. Reg. i.

B Domum eius pariter concidisse dicit, non vt non esset, de quibus fuit Mardocheus, sed vt non regnaret.

In Hester.

Et caput eius affixerunt in templo Dagon. In Hebraeo nō caput, sed corpus habetur, quia caput iam miserant ad circumducendum. In Regum vero scribitur in Bethsan. Bethsan enim tradunt vocatam domum Dagon. quæ interpretatur domus dormientis. Alia est enim Bethsan in Iudicum, & in Iosue quæ interpretatur domus securitatis. Ioab autem reliqua vrbis extruxit, id est pereuntibus Iebusæis gladio, si qui ex Israëlitis inter eos inuenti fuissent ab eo saluabantur. Iesbaam filius Hachmoni princeps inter triginta. Iesbaam interpretatur sedens in populo, filius Hachmoni, id est sapientissimus, ipse est Dauid. Hoc est quod in Regum scribitur: Sedet in cathedra sapientissimus, & minuitur de sapientia, quasi vermiculus ligni tenerimus propter peccatum, quod commisit in Vriam. Et cum in Regum volumine dicat octingētos illum vno impetu interfecisse: propter ipsum peccatum in Paralipomenon hic dicit trecentos eum interfecisse. Vnde & in Regum scribitur, vno impetu. Adohi frater fuit Ifai patris Dauid, cuius filius fuit Eleazar qui fuit inter tres potentissimus, id est Baanaian filium Ioiadæ, & Abisai filium Saruix fratrem Ioab. Steterunt in medio agri, & eum defenderunt. Dauid scilicet & Eleazar. Hoc in Paralipomenon: In Regum vero singulariter ponitur, vt regis fortitudo monstretur. Descenderunt autem tres de triginta principibus ad petram, in qua erat Dauid ad speluncam Odollam. Tres isti, hi sunt quos supra memorauimus. Desiderauit ergo Dauid aquam, qui non desiderio aquæ hoc fecit, sed ad probandum vtrum tam fortes inueniri potuissent qui hoc attentaret. Sacrificauit eam domino grātiās agēs, quia tam fortes viros in Israël dederat. Et notandum quod vinum quod deo in sacrificium offerebatur, aqua mixtum erat. Baanaia filius Ioiadæ, ipse percussit duos ariel Moab. In Regum scribitur duos leones Moab, ipse percussit, id est, duos viros fortes de Moab. Idē Baanaias multa opera perpetravit de Capzeel. Capzeel nomen loci est. Hic opera eius laudat, id est sapientiam, quia vnus erat de septuaginta senioribus Israël. Capzeel cōgregatio dei. In Paralipomenon Sammoth Arodites, ipse est qui in Regum scribitur Samma. Samma interpretatur ibidem. Samoth nomina. Helez filius Phalti de Iaito, quod in Regum scribitur. In Para-

1. Para. 10.

C

lipomenon Helezpolonites scribitur. Hic progeniem matris designat. Ploni enim fuit proximus Booz, de quo dicitur in Ruth; est quidam propinquior. In Paralipomenon Sibbochai Vphathites, ipse est qui in Regum scribitur Mobunai. Mobunai interpretatur ædificium meū, Sibbochai irretitus. In Paralipomenon Illai Aothites, ipse est qui in Regum scribitur, Zalmon. Zalmon interpretatur sub vmbra. Illai exaltatus. Aothites filius Ahothi fratris Ifai. Heleb, in Paralipomenon qui in regum scribitur Heled. Heleb adeps, Heled terra. Hurai in Paralipomenon, in Regum scribitur Hedai. Hurai interpretatur fenestra mea. Hedai interpretatur acumen meum. Abiel in Paralipomenon, in Regum Abialbon. Abiel pater meus deus. Abialbon pater meus dolor. In Regum filij Iasen Ionathan: non est putandum quod filius eius sit. Sigillatim enim ponitur Ionathan, & est filius eius Sagie in Paralipomenon. Filij vero Asem Gizoni. Iasen interpretatur dormitor. Asem nō minatus. Aiham filius Sachar: in Paralipomenon, & interpretatur merces: in Regum scribitur Scharar, & interpretatur cantor. Eliphal filius Vr, in Paralipomenon: in Regum Eliphelet filius Azbai. Eliphal interpretatur deus meus mirabilis. Vr ignis. Eliphelet deus meus liberabit. Azbai pepercit mihi. In Paralipomenon: Hopher Meheratites. Hopher ipse est Eelia pater Bethabee, filius Achitophel: Meherati, venundatus. Hopher, fouea. Eliam, deus meus mirabilis. Achitophel, frater meus ruina: item, frater meus mirabilis. Ezro in Paralipomenon, interpretatur atrium eius. In Regum Ezrai, interpretatur atrium meum. In Paralipomenon, Naari filius Ezbai: in Regum, Pharai de Arbi. Naari, puer meus. Ezbai, hyssopus meus. Pharai interpretatur glutō. Arbi, locusta. In Paralipomenon, Iohel frater Nathan: in Regum scribitur Igal filius Nathan. Iohel interpretatur dominus deus: Iael & Ionathan & Nathan propheta fratres fuerunt, filij Sammaa fratris Dauid. Igaal, redemptus. Quod verò in Paralipomenon Iael frater Nathan, & in Regum filius Nathan scribitur, hæc causa est. Illic ponit pro educatione pater, hic pro natura frater. Mibahar filius Hagari, in Paralipomenon: in Regum Bani de Gaddi. Mibahar interpretatur de electis: Hagari, aduena meus: Bani, filius meus: de Gaddi, hoc est de tribu Gad. Hira Iethreus, filius Iether patris Amase. Huria Etheus vir Bethabee, à loco qui vocatur Eth, Etheus vocatus est. Hi triginta septem fuerunt cum Dauid cum fugeret ante Saul. Maacha nomen est officij fæminarum de causis muliebribus. Maacha ingeniosa. Selech Ammonites, eo quod in Ammō ministerio fungeretur. Githma Moabites, eo quod in Moab ministerio fungeretur. Hactenus Beniamita, Elchana & Iesia & Azrahel. Incipiunt leuitæ. Sed & de Gaddi transfugerunt ad Dauid: de Gaddi, id est, de tribu Gad. Hi præbuerunt auxilium Dauid aduersum latrunculos: id est, Amalechitas, qui prædati sunt vxores eius, & eorum qui cum eo erant, vsque dum fieret grandis numerus quasi exercitus dei. Sexcentorum milium numerus, qui de Aegypto egressi sunt. Ioiada quoque princeps de stirpe Aaron, ipsum tradunt fuisse Phinees, ad cuius comparisonem, Sadoch puer vocatur: Quod verò dicit principes cum eis venisse, id est, sacerdotes. De filiis Issachar viri eruditi qui norunt singula tempora: Ipsi enim erant doctores, computatores & magistri siue ad festiuitates celebrandas, siue ad cætera: & ideo dictum est in benedictione Issachar: Supposuit humeros suos

E

1. Para. 11.

1. Para. 12.

Gene. 49

G suos & factus est tributis feruens. Congregauit ergo Dauid cunctum Israël, à Sihor Aegypti. Sihor Aegypti fluuius est à Nilo deriuatus. In Hieremia, quid tibi est ad viam Aegypti, vt bibas aquas Sihor? In Iosue de Sihor, qui est super faciem Aegypti, vsque ad terminos Accaron. Cùm peruenissent ad arcem Chidó. Chidó interpretatur clypeus. Traditur enim iste locus esse vbi Iosue stabat quando dictum est ei, leua clypeum contra urbem Ahi. Eliada filius Dauid, in Regum & in Paralipomenon, in primo loco nominatur eodem modo: in secundo vero loco Baliada. Eliada interpretatur deus meus cognouit. Baliada, maritus cognouit. Tradunt propter transgressionem Dauid, hoc nomen immutatum. Abinadab interpretatur deus meus votum. Aminadab populus meus votum. Iusserat enim idem Aminadab duobus filiis suis Oza & Ahio, vt portarent arcam domini humeris suis. Et quia neque ipsi eam portauerunt, neque Chaatitidis ad portandum dederunt, idcirco Oza multatus est morte. Fuit enim peccatum in non portando: in sustinendo arcam, iam poena peccati. Diuisio enim Oza traditur quod aruisset brachium eius & humerus, vbi arca domini portanda erat, & in illius loco diuisio quaedam facta est.

1. Para. 13.

H Euertit arcam dei in domo Obed Edom. Obed Edom leuita erat, & ignorabat Dauid ob quam causam indignatio dei venisset in Ozam. Postquam vero cognouit causam pro qua Oza percussus est, iussit eam portari in humeris sicut sequentia demonstrant.

Venit contra illos ex aduerso flentium. Tradunt Philistæos idolum habuisse, cui in lachrymis hominum sacrificium parabatur. Huic illi more suo lachrymis sacrificabant. Et eis ex aduerso Dauid venit, in quorum capitibus iam furor domini sauebat quando ad eos ventum est. Ideo timuerunt gentes Dauid propter idolum destructum, cui humanis lachrymis sacrificabatur. Tetenditq; ei tabernaculum. Aliud nouum tabernaculum fecit quo istud quod à Moysæ factum fuerat in eremo, cooperiret. In cymbalis æneis concrepantes. In Hebræo habet in cymbalis æneis ad audiendum: quia videlicet ab ipso psalmo incipiebant qui habet in capite: Exaudi domine iustitiam meam, qui est sextus decimus. In Nablis arcana cantabant. In Hebræo habet, pro inuentutibus, quia à psalmo quadragesimo quinto incipiebant qui hoc habet in titulo. In citharis pro octaua cantabant: quia à sexto psalmo incipiebant qui hoc habet in titulo, pro octaua autem, quidam putant pro circuncisione.

1. Para. 15.

Chonenias autem princeps leuitarum, prophetiæ præerat ad præcinendum melodiam: quia ipse eis spiritu prophetiæ, melodias & verba ad memoriam reuocabat. Barachias & Elchana ianitores arcæ. Hic ianitores portatores vocat. Cùmq; adiuuisset deus leuitas qui portabant arcam fœderis timentes casum Ozæ. Obededom & Iehel sup organa. Iste Iehel est de cuius progenie fuit Azhiel propheta, qui in diebus Iosaphat prophetauit. Sed increpauit pro eis reges, Pharaonem & Abimelech. Sadoch autem sacerdotem & fratres illius sacerdotes coram tabernaculo domini in excelsis, qui erant in Gabaon. Hic Gabaon, quidam locum quendam arbitrantur esse in Hierusalem, vbi à Dauid tabernaculum fœderis & arca testamenti domini collocata sunt. Gabaon interpretatur vallis. Excelsam autem propter sublimitatem cultus diuini existimant. Reuersus est Dauid vt benediceret domui suæ. Quidam benedictionem hic per antiphrasim dictam

putant. Domum vero Michol, filia Saul quam increpauit Dauid, eo quod indignata sit cū vidisset eum subsilentem coram domino ante arcam testamenti. Fecitq; sibi nomen quasi vnus maiorum qui celebrantur in terra. Vni⁹ maiorum aut Abraham, aut Isaac, aut Iacob. Vt tolleret Dauid Geth & filias eius de manu Philistinorum. In Regum scribitur: Tulit frenum tributi, vt dilataret imperium suum vsque ad flumē Euphratem. Quidam putant de Adadezer dictum, necnō & de Thibath & de Chun, in Regum Betha & Berothai. Betha interpretatur requies. Berothai fontes mei. Thibath macellum. Chun compercussus: propter derisionem enim in hoc loco immutatio nominum facta est. Thou rex Emath in Paralipomenon, in Regum Thoi. Thoi, error meus: Thou, error eorum: quia filium suum in dolo ad Dauid mittebat. Idcirco nominis immutatio facta est. Misit Aduram filium suum: in Regum, Ioram. Ioram, deus excelsus. Adurā, decor excelsus. Fecit Dauid sibi nomen cum reuerteretur capta Syria, in valle Salinarum cæsis decem & octo milibus.

1. Para. 18.

L Eodem modo, & in Regum scriptum est. Multi enim duodecim milia habent, errore ducti, eo quod in psalmo scribitur duodecim milia. Sed illic duodecim milia Ioab interfecisse perhibetur, hic decem & octo milia Abisai: & propter regalis nominis dignitatem, Dauid victoria ascribitur. Est enim in Paralipomenon plane scriptum quod Abisai hæc decem & octo milia interfecerit. Commentarij, commentatores qui adnotatis rebus & causis regi eas ad memoriam referebant.

Comentarij

Abimelech filius Abiathar in Paralipomenon, in Regum Achimelech scribitur. Abimelech, pater meus rex, Achimelech, frater meus rex. Sufa scribitur in Paralipomenon, in Regum Saraia. Sufa, gaudiū. Saraia, princeps domini. Bahurim interpretatur electorum. Phalthi, liberatus. Lais, filius Leonis. Venit vsque ad Bahurim vsque ad locum doctorum & electorum, è quibus vn⁹ erat. Cerethi, exterminatores. Phelethi, admirabiles. Dicuntur enim fuisse septuaginta iudices locorum substituti, quos Moyses in eremo domino præcipiente delegerat. In Regum filij Dauid sacerdotes, in Paralipomenon primi ad manum regis scribuntur. Ad vnū enim sensum vtrunq; conuenit, quia hic dicit eos primos, & illic sacerdotes, propter nobilitatem & prioratū. Hi enim sunt qui ei in Ebron nati sunt. Faciam misericordiam cum Anon filio Naas. Præstitit enim pater eius mihi gratiam. Naas fuit rex Ammō, qui in Regum scribitur, cū quo primum Saül in defensionem Iabes Galaath pugnavit, & vicit eum. Quia ergo erat inimicus Saül, idcirco gratiam præstabat Dauid, si quando ad eum veniebat. In Regum dimidiam partem barbæ præcidit, & vestes eorum medias vsq; ad nates. In Paralipomenon decaluauit & præcidit tunicas eorum medias vsq; ad inguina. Quod in vno loco deest, in alio habetur: vnde colligit eos decaluatos fuisse, & barbæ rasas eos habuisse, & vestimenta præcisa ante & retro. Sophach autem princeps militiæ erat Adadezer. Sophach interpretatur euiscerat: in Regum scribitur Sobach, & interpretatur columbaris. Tulit autem coronam Dauid Melchom de capite eius. Melchom idolum Ammonitarum, de quo in Regum, & in Paralipomenon, & in Sophonia scribitur. Melchom interpretatur rex eorum. De simulacro enim illius idoli tulit Dauid diadema. Illicitum erat de idolis aliquid auri appetere aut argenti, Iudæis per legem. Sed vt ipsi tradunt Ethai Iethe, qui de gente Philistinorum ad Dauid venerat, ipse diadema diripuit de capite

1. Para. 19.

4. Reg. 23.

Sopho. 1.

1. Para. Exod. 1.

1. Para. 1.

A capite Melchom, vt liceret Hebræo de manu hominis capere, quod de capite idoli non licebat. Post hæc initum est bellum in Gezer: in Regum, in Gob, Gob interpretatur locusta. Gezer vero nomen loci est, & interpretatur ordinatio. Sicut locustæ, ita filij Araphæ debebant Israël. Arapha enim fuit nurus Noëmi, de cuius progenie fuerunt gigantes, Goliath & fratres eius: in quo percussit Sobochai Hufethites Zaphai: in Regū Zaph. Zaph interpretatur liminare. Zaphai, liminare meum. In Paralipomenon, de genere Raphaim: in Regum, de stirpe Rapha, quia filij Orphe erant de genere gigantium, in quo percussit à deo datus. In Hebræo legitur, Elchanaan filius Iair Leemites frater. Ihit vigilans, in Regum scribitur Hur filius Iaare, quod interpretatur saltus: in Regum scribitur, Bethlehemites: in Paralipomenon, Lehemites frater. Interfecit ergo Goliath, Getheum fratrem Goliæ Philistæi, quem interfecit Dauid. Fuerunt enim de stirpe Orphe quinque de quibus in sequentibus dicit. Et percussit eum Ionathan filius Sammaa fratris Dauid. Ionathan ipse est Nathan propheta, qui habuit duos fratres, Iohel & Ionadab. Idcirco ei hic nomen patris imponitur, quia inter præliatores describitur. Vbi verò de prophetia eius scribitur, non ei annotatur pater, eo quod pater eius propheta non fuerit. Quod in peccatum reputetur Israël, id est, in mortem quæ pro peccato venit. In Paralipomenon, quingenti septuaginta milia. In Regum, mille trecenta milia. In Paralipomenon scribuntur & hi qui remanserunt, & hi qui interfecti sunt. In Regum verò viui tantummodo numerantur. Quod verò scribitur septuaginta milia interfecta fuisse: hic tantum capita seniorum numerantur. Cæterum de plebe tot milia interfecta sunt, quot millenarium trecenta numerum excedunt. De tribu Levi & Bëjamin, quia non sunt numerati, nõ sunt interfecti: quia Benjamin ideo euasit, quia recenti tempore fraterno gladio penè vsque ad internecionem corruerat. Levi vero non numerabatur, quia sacerdotij dignitate præcallebat.

1. Para. 21.
Exod. 11.

C Gladium domini & mortem, & angelum domini. Dicitur dominus in Aegyptum descendisse & percussisse Aegyptum plagis, & peremisse primogenitos Aegyptiorum. Hic verò quod terribiliter positum est, primum de gladio domini, temperatur dum dicitur, & angelum domini, non in manu hominis: vt flagellum eius non esset in manu hominis, sed in manu dei: quia multæ miserationis est. Flagellum enim hominis, & in gladio est & in fame, quia possunt prohibere vendationes hi apud quos sunt frumenta. Vidit dominus & misertus est. Aiunt Sadoch sacerdotem insultatum dominum deprecatum fuisse, & imitatum fuisse patrem suum Aaron, & illius preces & deuotionem dominum vidisse & misertum fuisse. In Paralipomenon Ornan, & interpretatur lumen nobis: in Regum verò Arcuna, id est, arca. Ornan Iebusem fuisse ibi patefcit, quia noluit Dauid absque pecunia aliquid eius offerre domino. In lege enim est prohibitum. Quidam idcirco dicunt bis sanguinem fufum à Dauid pro sanguine hostili, quem effudit, & pro sanguine Vriæ qui effusus est. Filij Gersan, filij Moysi Sebucl primus. Ipsum ferunt esse qui in Iudicum Ionathan scribitur, qui fuit sacerdos in tribu Dan. Ionathan interpretatur domini donum. Sebucl reuertens ad dominum, de quo scribitur: Ipse & filij eius fuerunt sacerdotes in tribu Dan, vsq; ad diem captiuitatis terræ, id est, vsque ad diem quando arca domini ab Allophylis capta est. Sebucl, reuer-

1. Para. 21.

Tomus tertius.

titur deus: iuxta hoc quod habetur in propheta: Conuertimini ad me, & ego conuertar ad vos. Porro filij Rahabia multiplicati sunt supra modum. Et hic impletum est, quod dominus dixit ad Moysen, dimitte me, vt deleam populum istum & faciam te in gentem, quæ maior ista est. Nouissima supputabitur filiorum Levi: quandiu tabernaculum domini mutabatur de loco ad locum, à viginti annis eligebantur. Postquã verò templum domini ædificatum est, à triginta annis. Quod verò in quibusdam codicibus habetur, ad feruentem simillam, & in quibusdam ad feruentem tantummodo, error inest. In Hebræo non habet in hoc loco simillam, quia similla iam paulo superius nominata est: sed ad torrendū, in Hebræo ponitur, vt subaudias spicas. Primitiæ enim spicarum quando deferebatur, torrebantur, & grana comedebantur. Quod genus cibi vulgò graneas vocant. In quibusdam codicibus habetur: super omne pondus & mensuram: sed in Hebræo in hoc loco pondus non habet, sed mensuram tantum geminato nomine positam, siue eam quæ brachiis aut manibus, aut funibus metitur, siue eã quæ vasis. Principes sanctuarij, filij Ithamar, Principes dei, de filiis Eleazari: principes sacerdotum de Eleazar. Et idcirco principes dei dicuntur principes sanctuarij de Ithamar, quia ibi ministrabāt. Vicesima Ezechiel: à qua cognomen sortitus est Ezechiel propheta. Salomith de filiis Isachar. Superius generis fœminini. Salomoth vero in sequentibus generis masculini. Filij Merari Iaziahu. Hic Iaziahu in vicesima quarta Maaziah scribitur. Maaziah interpretatur de auxilio dei. Iaziahu auxilium domini. Vt exaltet cornu, id est cornu Israël, siue cornu, regem Dauid. In sorte vicesima Eliba qui paulo superius Eliatha nominatus est. Eliatha interpretatur deus meus tu. Eliba deus meus veni.

D
Zach. 17.

Exod. 22.

Obed Edom plaga australis, & filius est domus consilij. Domum consilij plerique intelligi volunt sancta sanctorum, in quo erat arcanum consilij. Elihu frater Dauid princeps Iuda: in Regum Eliab vocatur. Eliab deus meus pater. Elihu deus meus dominus. Noluit autè eos Dauid numerare à viginti annis inferius. Vltus eni erat, vt si quãdo numeraretur à viginti annis & supra, numerarentur hi qui poterāt ad bella procedere, aut aliquo ministerio fungi. Quia verò Dauid generaliter iussit oēs numerari, & infra viginti annos & supra viginti annos, idcirco indignatione domini expertus est. In fastis regis Dauid: quia superueniente indignatione dei, omnis iste numerus cõturbatus est, & nõ fuerunt distributi per ministeria, neq; ad aliqua officia. His autè thesauris qui erāt in vrbibus. Thesauros in hoc loco, non solum pecuniã, sed & omnes substantias nominat. Ionathan autè patruus Dauid consiliarius, ipse est Nathan propheta. Patruus verò honoris & propinquitatis causa vocat. Iahiel filius Achamoni erat cū filiis regis. Iste Iahiel est fili⁹ Dauid, qui in Regū Chilab nominat. Achamoni sapientissim⁹ ipse est Dauid. Tauros mille cū libaminibus suis: id est, cū vino. Vnixerunt secūdo Solomonē filium Dauid.

Vnixerunt autem eū in principem, dicentes: Quicūq; regnet tu deus noster, tu semper sis deus noster. Qui præerant substantiæ regis cum Eunuchis. Quæri potest cur hic Eunuchi ad tam grãde cõsiliū vocati esse dicatur, cum Israëlitas abscondi lex prohiberet, & alienigenæ non facillè possunt admitti ad tam grande consilium. Tradūt Hebræi in hoc loco illos vocari Eunuchos, qui ab omnibus actibus seculi alieni, orationi

Deut. 17.

I iij tantum

G tantum & lectioni vacabant: & vxores non causa libidinis, sed suscipienda prolis gratia habebant, quos Iosephus secundum eorum haeresim Essenos vocat. Audite me fratres mei & populus meus. In hoc loco & fraternitatem & prioratum suum demonstrat. Seditq; Salomon super thronum domini: propter similitudinem leonum qui etiam in cherubim describuntur.

Essen.

Gesta autē Dauid priora & nouissima. Priora, quando regnavit in Hebron: nouissima, quando regnavit in Hierusalem. Notandum quod quadraginta annis regnasse perhibetur, & in libro Samuel secūdo scribitur septem annis & sex mensibus in Hebron, in Hierusalē triginta tres.

3. Reg. 2.

IN LIBRVM SECVNDVM Paralipomenon.

2. Para. 1.

Ecisti cum patre meo misericordiā magnā, & constituisti me regem pro eo. Quia secundum legem prohibitum erat, me qui de alterius vxore generatus sum introire ecclesiam dei. Et fecit eos esse in vrbibus quadrigarum, & cum rege in Hierusalem. Vrbes quadrigarum dicit cortes, quae in Hierusalem erāt aedificatae ad stationem curruū, quod

Coa.

H & sequentia monstrant, cum dicitur: & cum rege in Hierusalem. Et qui de Aegypto & qui de Coa. Alij dicunt insulam esse vnam de Cycladibus, in qua fuit Aesculapius. Hebraei dicunt, & hoc nomine congregationem significari. In Paralipomenon Huram quod interpretatur de^o excelsus: In Regum, Hiram quod interpretatur viuit excelsus. Misiq; tibi Hurā patrē meū. Hic Huram filius fuit mulieris de progenie Salomit, de tribu Dan, qui in libro Numerorum scribitur. Patrē verò eius tradunt Hebraei fuisse Hebræum de progenie Ooliab de tribu Dan, qui in eremo cum Beseleel operatus est. Quod vero hic Tyrium eum vocat, illi dicūt hoc translatione factum fuisse. Zori enim lingua corū plasmator intelligitur. Tyrus enim quam illi Zor vocant, in quibusdā locis plasmatio intelligi solet. Idcirco vocat illum patrem suum, quia ad eum de terra Israhel ad peregrinandum profectus, docuit eum timorē domini, & adduxit eum ad cognitionem dei. Moria interpretatur visio, ipse est enim locus, de quo dictum est Abraham: vade in terram visionis. In mensura

2. Para. 2.

Exod. 31.

prima, id est mensura qua Moyses tabernaculum in eremo mensus est. Iachin interpretatur preparator, hūc volunt intelligi Dauid. Booz, propter virtutem castitatis. Secundum speciem quam iusserat fieri: subauditur, deus. Boes propter memoriam vituli in eremo conditi. Basilicam grandem, vbi reges orabant. Dominus dixit vt habitaret in caligine, quando ad Moysen dixit: Ecce ego venio ad te in columna nubis. Et cum deprecati fuerint in loco isto, exaudi de caelo: & propiciare peccatis eorum, & reduc eos in terram quā dedisti patribus eorum. Cum enim eos in loco ipso oraturos dicat: cur dicit, & reduc eos in terram quam dedisti patribus eorum nisi fortē hi qui ibi ad orandum venerint, obtinere valeant, vt hi qui in captiuitatē ducti sunt, reducantur. Et conuersi à peccatis suis exaudias eos. Notandum quod cum ad orādum pergitur, à peccatis conuertendum est. Sanctificauit Solomō medium atrij ante templum domini. Quia pra multitudine sacrificiorum hostia non poterant offerri omnes in altari, & ideo mediā partē atrij dedicauit: vt & in ea ita offerretur, sicut in altari. Fecitq; die octaua collectam. Haec est collecta quae in libro Numeri scribitur. Dies octauus erit vobis celeberrimus atque san-

Gene. 22.

2. Para. 6.

8. Para. 7.
Leuit. 23.

ctissimus. Est enim cœtus atque collecte. Duabus enim vicibus in anno haec collecta colligebantur, id est die octauo paschae, & die octauo tabernaculorum. Et notandum quod in ea quae in pascha celebrabatur dicitur, celebrabitis collectā domino deo vestro. In ea vero quae in solennitate tabernaculorum, celebrabitis collectam vobis. Non auertas faciem Christi tui: id est, nō reprobēs deprecationem meam. Vnde & dicitur: Suscepi faciem tuam. Latantes atque gaudentes super bonis, quae fecerat dominus Dauid & Solomon & Israhel populo suo. Quia Dauid dimisso peccato Vriæ Ethei regnum concessit in sempiternum. Et Solomoni quae lex prohibebat Ecclesiam dei intrare, non solum veniā sed etiam regnum cōcessit: & Israhel, qui post multitudinem prauaricationum, templum in quo dominum inuocarent, requiem & dei gratiam meruerunt. Ciuitates quas dederat Hiram Solomon aedificauit. Eas ciuitates quas Solomō dedit Hiram, & iste noluit eas suscipere, sed vocauit terram Chabul, ipsas dicit Hirā Solomon dedisse. Omnia quae voluit Solomon atque disposuit aedificauit in Hierusalem, & in Libano. Hic in Libano templum significatur, iuxta istud Ezechielis. Aperi Libane portas tuas: in solennitate hebdomadarum, id est, Pentecostes. Reliqua autem opera Solomonis priorum & nouissimorum. Priorum, antequam prauaricatus esset: posteriorum, postquā prauaricatus est. In visione quoque Iaddo videntis. Iaddo ipse est propheta qui ad arguendum. Ieroboā pro altari quod fecerat, à deo missus est in Samariā. Pater tuus durissimo iugo nos oppressit, eo quod vigintiquatuor milia per vices mensibus singulis morabatur cum rege in Hierusalem. Inuit consilium cum senibus qui steterant coram patre eius Solomone, id est cum Banaia filio Ioiadae, & Iahiel filio Achamoni, qui alio nomine Chilab vocatur. Relicto consilio senum, cū iuuenibus tractare cepit, id est, Adhurā, qui in sequentibus lapidatus describitur. Nunc autē video domum tuam Dauid. Nunc autem videat deus quia quod nos à domo Dauid recedimus, peccatū est filiorum eius, qui nos abiiciūt. In Regū, Adurā: in Paralipomenon, Adhuram, Aduram, flui^o exaltatus: Adhuram, ruina exaltata. Et aedificauit ciuitates muratas. Causa belli aedificauit ciuitates. Sacerdotes excelsorum & daemonum. Quia sicubi fiebat imago, daemones dabāt responsa, & constituebantur eis sacerdotes. Duxit autē Roboam vxorem Malaad, filiam Ierimut, filij Dauid. Iste Ierimut non scribitur, neq; in Regum, neque in Paralipomenon, quia fuit de filiis concubinarum. Accepit Maacham filiam Abesalon. Non est iste Abesalō filius Dauid, sed alius, quod in Regum volumine demonstratur. Scripta sunt in libro Semeiae prophetae, & Addo videntis. Hūc Addo superius Iaddo nominauit. Stetit Abia super montem Samaraīm. Multi putant hoc de Samaria dictum, quod non potest esse. Fuit enim mons in Ephraīm, haud procul à Carmelo, vbi fuit Elias. Ipsi & filiis eius pactum salis. Pactum salis in quibusdam locis pro lege ponitur, quae omnium condimentum est, & in hoc loco pro domo Dauid, qui vniuerso Israheli condimentum fuit. Porrò Roboam erat rudis & corde pauido. Quia Semeiae prophetae verba extimuit. In tauro & arietibus septem consecrabantur manus illius qui sacerdos futurus erat. Hūc enim morem Ieroboam coeperat ad sacerdotes idolorum consecrandos. Et corruerunt vulnerati ex Israhel quinquaginta milia virorum fortium. Hi nimirum qui

Collecta:

K

Deut. 16.

2. Para. 8.

L

2. Para. 10.

M

2. Para. 13.

Arum qui ante idolum curuauerunt genua sua: Præceptum enim erat in lege, ut si quis idolum adoraret, moreretur. Et cepit Bethel & filias eius. Bethel ipsa est, in qua posuerat Ieroboam vitulum. Ephron quoque & filias eius. Ephron ipse est Sichem. Azarias autem filius Odeth. Odeth ipse est Iaddo, qui ad Ieroboam missus est. In tempore illo non erat pax egredienti & ingrediēti. Tradunt hoc quinquaginta duobus annis post euerfionem templi impletum, ita ut in his quinquaginta duobus annis, nec avis volauerit, nec bestia pertransierit per Hierusalem: & Israël fuerit absque spe & omnes gentes in conturbatione. Et edificauit altare domini quod erat ante porticum. Illud scilicet quod à Solomone constructum fuerat, renouauit. In omni enim corde suo iurauerunt. In corde, in ieiunio, & in afflictione, in voluntate, in elemosyna. Sed & Maacha matrem Asa regis. Idcirco non dixit matrem suam, quia non ambulabat viam rectam sicut filius eius. Ex Augusto deposuit imperio: hoc est de sacerdotio.

2. Paral. 15

Comminuit simulacrum Priapi, & combussit in torrente Cedron. Aiunt cominuisse istud, & clam voluisse proicere, quod dominus ut patefaceret, in torrente Cedron ex aqua ignis processit. Iussit eum in neruum mitti: eo quod publice se arguit. Doluit pedes Asa: quia podagrico humore correptus est. Notandum quod regibus causa reuerentiae combustiones vestimentorum & aromatum fiebant. Vnde dicitur, & iuxta combustiones maiorum facient tibi. Et ambulauit in viis David primis: id est, antequam peccasset David. Post istum quoque Amasias filius Zacri consecratur domino: eo quod esset de tribu Issachar & esset doctor.

2. Paral. 16

2. Paral. 18

Porro rex Israël stabat in curru suo contra Syros, usque ad vespertinum, & mortuus est occidente Sole. Accepto vulnere mortali, iussit se teneri, ne deprehenderetur ab hostibus quod vulneratus esset, & illius ruina & hostibus victoriam & populo periculum fugae incuteret. Occidente sole mortuus est, ut nocte praesidiū fugae suae populus haberet. Ien filius Anani: illius videlicet prophetae qui ab Asa rege Iuda in carcerem missus est. Filij Moab & filij Ammon, & cum eis de Ammonitis. Ammonitas, Idumaeos vult intelligi, quia ob reuerentiam fraterni nominis, nolebant in pristino habitu arma mouere contra Israel, sed transfigurabant se in habitum Ammonitarum. De his locis quae trans mare sunt, mare salinarum est, ubi Iordanis influit ante atrium nouum. Atrium nouum vocat, id est atrium, quod peccando vetus fecerant, & poenitendo ad pristinam nouitatem reduxerant. Nomen enim tuum in domo ista. Quod scriptum erat in fronte pontificis, siue in vestimento Ephod, quod in sequentibus monstratur. Idem locus Ieruel vocatus est, ab ea die, id est timor dei. Egressi sunt per desertum Thecue. vnde fuit Thecuite femina. Confitemini domino, quoniam in aeternum misericordia eius. Idcirco deest, bonus, quia in hac re non mansuetudinem suam, qua omnes tolerat, sed iudicium exercuit. Vocauerunt locum illum vallis benedictionis. Vallis benedictionis, ipse est Ieruel, de quo supra dictum est. Nomen matris eius Azuba, filia Silai. Silai interpretatur missus, ipse est Anani propheta, filius Iaddo, de quo superius dictum est. Qui idcirco missus vocatus est, eo quod ad patrem Iosaphat generum suum, ad prophetandum missus sit. Prophetauit Eliezer filius Dodahu. Dodahu intelligitur filius auunculi eius Iosaphat fuisse.

2. Paral. 19

2. Paral. 20

2. Paral. 20

Cum omne reliquum vulgus obseruet custodias domini, id est, quantumuis necessarii sint ad implendum opus, id est ad confirmandum regem, obseruent tamen custodias domini, ne quis exterorum ingrediatur locum, quem ingredi non debent nisi sacerdotes & leuitae. Imposuerunt super eum diadema & testimonium. Testimonium erant phylacteria, eo quod in illis decem verba legis essent. Vixitque eum Ioiada pontifex & filij eius. Zachariam dicit qui propheta erat, quem postea idem Iosaphat interfecit, ut ad magnum damnationis eius pertineret augmentum, eum interficere, qui se in regem vixerat. Vidit regem stantem super gradum suum: super columnam videlicet quam Solomus praeparauerat regibus in Basilica. Pepigit Ioiada foedus inter se vniuersumque populum & regem. Se in loco legis & dei, quippe qui minister dei erat, collocas: & cuius nomen interpretatur dominum cognoscens. Et populum & regem: ut & populus & rex obedirent deo & legi eius, & populus erga regem fideliter ageret, & rex populum cum iusticia regeret. Sub manibus sacerdotum leuitarum. Ne de alia tribu sacerdotes fierent nisi de Leui. Constituit quoque ianitores in portis domus domini, ut non ingrederetur immundus in omni re,

Dur opera regis Iosaphat: ideo duplicatur cum dicitur, Omnes isti filij Iosaphat. Ambulauit Ioram in viis regum Israel, sicut egerat domus Ahab. Filia quippe Ahab erat vxor eius. Athalia erat vxor eius, quae non Ahab, sed Amri filia erat, sed imitatione illius, filia eius vocata est. Vnde & in Regum dicitur de Ioram: Erat quippe gener domus Ahab. Insuper excelsa fabricatus est. Plerique putant in domo domini, illum excelsa fabricatum fuisse, quae sita est in monte Moria, quod manifestius in gestis Manasse regis ostenditur.

2. Paral. 21

Nec remansit ei filius nisi Ioahas. Ioahas, ipse est Athasias, pater Ioas, filius Ioram, cuius soror fuit Iosabeth. Iosabeth verò non fuit filia Athaliae, sed de alia vxore suscepit eam Iorā. Quæstio valde perplexa oboritur. Dicit enim regnasse Ioram octo annis, & vixit se eum quadraginta annis: & dicit filium eius Athasiam cum regnare cepisset, fuisse quadraginta duorum annorum. Quod si ita est, duobus annis antequam ipse natus est, ipse illum genuit. Quod nisi solvatur, quam sit ridiculum, etiam simplex lector aduertit. Ipse enim Ioram qui hic quadraginta annis vixisse describitur & octo annis regnasse, vixit annos quadraginta, & regnavit viginti & octo. Octo enim anni qui ei in regno tribuuntur, ipsi sunt antequam fratres occideret, cum adhuc innocenter viueret. Viginti verò anni quibus regnavit: ideo à numero eius auferuntur, quia in languore & in tribulatione deduxit eos: ideo filio eius tribuuntur, qui non amplius quam viginti duos annos habens, regnasse perhibetur, ne de numerorum summa remanentes, errorem indagini temporum facerent. Ahazias enim vixit viginti tribus annis, vno tantum anno regnavit. Collatio enim lectionis libri Regum huic soluendae quæstioni, magnum præbet auxilium. Igitur Azarias filius Ioram rex Iuda. Hic Azarias paulò superius Ahazias nominatus est. Ahazias interpretatur apprehendens dominum: Azarias, adiutorium domini. Et ideo mutatur ei nomen in melius in hoc loco, eo quod iuxta præceptum domini, ad infirmum visitandum descenderat. Et filios fratrum Ahazie qui ministrabant ei. Filios fratrum dicit consobrinos & consanguineos. Et tertia pars in porta quae appellatur fundamenti. Porta fundamenti, porta sanctuarij.

2. Paral. 22

E

2. Paral. 23

Et omne reliquum vulgus obseruet custodias domini, id est, quantumuis necessarii sint ad implendum opus, id est ad confirmandum regem, obseruent tamen custodias domini, ne quis exterorum ingrediatur locum, quem ingredi non debent nisi sacerdotes & leuitae.

F

Imposuerunt super eum diadema & testimonium. Testimonium erant phylacteria, eo quod in illis decem verba legis essent. Vixitque eum Ioiada pontifex & filij eius. Zachariam dicit qui propheta erat, quem postea idem Iosaphat interfecit, ut ad magnum damnationis eius pertineret augmentum, eum interficere, qui se in regem vixerat. Vidit regem stantem super gradum suum: super columnam videlicet quam Solomus praeparauerat regibus in Basilica. Pepigit Ioiada foedus inter se vniuersumque populum & regem. Se in loco legis & dei, quippe qui minister dei erat, collocas: & cuius nomen interpretatur dominum cognoscens. Et populum & regem: ut & populus & rex obedirent deo & legi eius, & populus erga regem fideliter ageret, & rex populum cum iusticia regeret. Sub manibus sacerdotum leuitarum. Ne de alia tribu sacerdotes fierent nisi de Leui. Constituit quoque ianitores in portis domus domini, ut non ingrederetur immundus in omni re,

ni re,

Gni re, id est, ut nullatenus vlla occasione ingrederetur in domum domini aliquis de sacerdotibus Baal. Et vrbis quieuit: siue quæ eatenus idolorum cultibus tempore Athaliae inquieta erat, siue quia post tumultu quo rex vinctus est, Athalia interfecta, singulis ad domos suas pergentibus, omnis tumultuatio conquieuit. Et nomē matris eius Sebia, de Bersabee. Idcirco nomen patris illius non scribitur: quia non fuit tam celebre vt scribi potuisset. Quorum enim nomina scribuntur, aut celebritate aut potentia, aut generositate illorum fit. Egredimini ad ciuitates Iuda, & colligite de vniuersa Israël pecuniam ad sartatecta tēpli dei vestri per singulos annos. Hæc est pecunia quam in lege dari præceptum est, quā in dinumeratione ipsius per singulos annos dare consueuerāt, id est singuli dimidios siclos, quod à diebus, ex quo Athalia regnare cœperat, non dederant. Athalia enim impiissima & filij eius destruxerunt domum domini. Filios eius, sacerdotes idolorum dicit, plerunque enim in sacro eloquio filij non nascendo, sed imitando vocantur. Destruerant autem domum dei, siue spoliando istam ornamentis, siue vt ferunt, terræmotu factō, sicut tempore Ozia: vt sicut illo intrante cum thuribulo, ita etiam Athalia idola in domum domini mittere nitente, terræmotus factus sit. Eo quod fecisset bonum in Israël, & cum deo & cum domo eius. Cum deo, quia idola quæ ad aspernationem dei facta erant, subuertit. Cum domo eius, quia ruinas & scissuras instaurauit in Israël, quia regnum domus David instaurauit, amouens inde idololatriam, quæ peccatis illorum dominata fuerat. Postquam obiit Ioiada, ingressi sunt principes Iuda, & adorauerunt regem. Adorauerunt eum vt deum: & acquieuit eorum obsequiis delinitus, vt se vt deum coli permitteret. Hæc dicit deus: Quare transgredimini præceptum domini: Ac si aperte dicat: quem vos deū habere destitistis, intantū, vt tale nephas feceritis, quod nunquam antè in vobis factum est. Et notādum quod non in alio loco inuenitur, Hæc dicit deus, nisi hic tantum: filij enim Zachariae cū eo interfecti sunt: & ideo dicit filiorū Ioiadae sacerdotis. Insidiati sunt ei Zebat filius Semmaa Amanitidis & Iozabath filius Samarith Moabitidis. Idcirco enim eos dicit filios Amanitidum & Moabitidum, ad exaggerādā malitiam Israëlitarum, qui vlcisci noluerūt sacerdotem dei, quod illi fecerunt qui filij alienigenarum fuerunt. Porro filij eius, & multitudo prophetiæ, filios eius, quos Syri interfecerunt coram eo, facientes in eum ignominiosa iudicia, siue quia turpes in eum res egerūt, siue quia interficientes filios eius improperebant ei scelus, quod iste in Zachariā perpetrauerat. In Hebræo: Et fundamentum domus dei, eo quod sanguis Zachariae vsque ad fundamentum templi & altaris peruenerit. Fecitq; bonum in conspectu domini, veruntamē nō in corde perfecto: quia pro præsentis seculi dignitate, non pro futura patria laborabat. In gulauit seruos qui occiderant regem patrem suum. Quamquam illi dei timore & in vltione Zachariae illum occiderint: tamen ab eo occisi sunt iudicialiter: quia non ore prophetæ, nec consultu domini: sed sua præsumptione illum occiderunt. Non est deus cum Israël & cunctis filiis Ephraim. Quia cum aliis tribubus erat, cum tribu Ephraim vnde reges erant, non erat, propter præuaricationem Hieroboam & cæterorum regum. Separauit itaque Amasias exercitum qui venerat ad eum ex Ephraim, quia idola secū habebant. Amasias post

2. Paral. 24

Ibidem.

2. Paral. 25

cædem Idumæorum & allatos deos filiorum Seir, stauit illos in deos sibi. Cum enim præcipitarentur illa decem milia, illa idola quæ secum habebant respōsum dederunt, ideo illos interfectos quia de cultu eorū negligentes fuissent. Videns ergo ille idola respōsa dare & à ruina eripi, hoc errore deceptus, adorauit ea. Misit prophetam ad eum. Propheta hic Eliezer, est filius Dodahu, id est auūculi eius, de quo superius dictū est. Cessauitq; propheta, & dixit. Cessauit, ad minas regis: & dixit, ad imperium domini. Quia fecisti hoc malum, & insuper non acquieuiti consilio meo. Consilio autem eius acquiesceret, si eos igne combureret, vestimenta dirumperet, cinerē super caput spargeret, & totum se pœnitentiæ daret: hoc etenim illi cōsiliū prophetes dederat. Carduus Libani qui est in Libano. Hic carduum Libani vocat, ob generositatem illius, qui quauis negligenter ageret, magnis erat maioribus procreatus: quippe qui de Israël semine erat.

Omne quoque aurum & argentum & vniuersa quæ reperta sunt in domo domini apud Obed Edom. Apud Obed Edom: quia eius filij custodiebant ea, & ab eo descripta ibi permanebant. Vixit Amasias filius Ioas rex postquam mortuus est Ioas fili⁹ Iohaaz rex Israel, quindecim annis. Eo tempore in ytero habebatur Ozias, qui postea regnauit in Hierusalem. Vnde & scribitur, sedecim annorum erat Ozias, cum regnare cœpisset. Ex eo tempore quo discessit Amasias à domino, insurrexit super eum cōiuratio in Hierusalem, quia ex eo tempore quo prophetæ consilium non audiuit, neque ad dominum conuerti voluit, præparatio cōiurationis illius facta est, & eatenus dilata, donec ad consummationem perueniret. Reportantesq; super equos sepelierunt eum. Non enim sine causa scriptura dicit eum super equos portatum, sed colligitur ideo illum portatum super equos, quia deos Edom qui in equis portabantur, adorauerit. Et idcirco nō portatum super humeros: quia neglexerat seruire deo Israel, cuius mysteria super humeros Chaatitarum portari iusserat. Ozias in Paralipomenon: in Regum, Azarias scribitur filius Amasias. Ozias enim interpretatur virtus dei. Azarias, auxilium domini. Idcirco enim virtus domini vocatur: quia magna in eum virtus domini ostensa est percussione lepræ & terræmotu factō.

M Exquisiuit deum in diebus Zachariae, intelligentis & videntis deum. Zacharias filius Zachariae, filij Ioiadae, qui post mortē patris natus, posthumus patris nomen sortitus est. Intelligens enim & videntis dicebatur. Intelligens, propter sacerdotium, videntis propter prophetiam. Contra Arabes qui habitabant in Gurbal. ipsa est Gerara in qua peregrinatus est Abraham.

Aedificauit Ozias tures in Hierusalem super portam anguli, & super portam vallis, portam ciuitatis: à porta Ephraim, vsque ad portam anguli: quam Ioas rex Israel destruxerat, ipse instaurauit: portam enim Ephraim, portam vallis nominat. In ædificando noluit eius nomen ponere, quod in destruendo posuerat. Nec immeritō: quia qui idolis immolabat, & particeps in destruendo fuerat, in ædificatione proprio nomine non meruit nuncupari: sed nomine vallis censeatur, propter humiliationem. In domo separata iuxta quod in Leuitico scribitur. Reliqua autem sermonum Ozie priorum & nouissimorum, scribit Esaias propheta. Esaias propheta scripsit in anno quo mortuus est rex Ozias, vidi dominum sedentem: eo anno illum mortuū fuisse describit, quo lepra percussus est.

Et in

2. Paral.

Hier. 41

2. Paral.

Exod. 32

2. Paral.

2. Paral. 26

2. Paral. 25

2. Paral.

Leuiti.

& 9. & c.

2. Paral. 26

2. Para

A Et in muro Ophel multa construxit. In muro Ophel, hoc est, in muro nebulæ: quod intelligitur sancta sanctorum. Dominus enim dixit, ut habitaret in nebulæ. Filius viginti quinque annorum erat Ioatham, cum regnare cœpisset. Hic & initium regni eius & innocentia describitur: ut monstraret eum in innocentia perseverasse, qua cœpit. Masiam filium Moloch, id est, filium idoli Ammon, quod vocabatur Moloch, id est, rex. Idcirco enim filius eius dicitur, quod illi sacra instituebat & cultus. Hoc & in Hieremia habes de Ismaele, qui describitur de genere regio cum non de genere regio fuerit, sed de Gera seruo Aegyptio. Ea tempestate erat ibi propheta nomine Obeth, ipse est pater Azariæ, qui Asa regi prophetauit. Ad prophetandum enim in Samariam venerat, quia de Iuda erat. Idcirco non dixit: Hæc dicit dominus: quia non erant digni sermone propheta. Iratus enim erat deus illis. In hoc solo loco Achaz vocatur rex Israel: non quod super omnem Israel regnauerit, sed quia secutus sit opera regum Israel: intantum ut nullus ante eum de regibus nequior fuerit. Vnde & dicitur de eo, quod nudasset Iudam, præceptis & auxilio dei, sicut de Aaron scribitur, quod nudasset populum. Auxit peccatum ipse rex Achaz. Quod videtur quasi superfluum. Quod dicit ipse, causa notationis hoc facit. Notat enim eius malitiam, sicut & crebro in laudem hoc pronomen poni solet. Et sepelierunt eum in ciuitate Hierusalem: quia non sepelierunt eum in sepulchro regum, sed in Hierusalem ciuitate in alio loco. Quod verò dicit: non receperunt eum in sepulchro regum Israel: sonat in Hebræo, quod quasi ipsi eum non receperint, qui ibi sepulti sunt: sed quoniam melius intelligi debeat, aut ab ædituis qui eadem sepulchra custodiebant, prohibutum est: aut alio aliquo modo, voluntate tamen dei.

Nomen matris eius Abia, filia Zachariæ posthumi: Zachariæ propheta & sacerdotis, qui à Ioa rege interfectus erat. Ipse in anno & mense primo regni sui. In Hebrææ linguæ idiomate, etiam primus dies regni eius in hac descriptione subauditur: Auferte omnem immundiciam de sanctuario, id est, idola quæ Achaz posuerat: quæ in modum mulieris menstruata & polluta erant & polluebant. Auertentur facies suas à tabernaculo domini, & præbuerunt dorsum. Quod plene scribitur in Ezechiel ubi dicitur, viginti quinque viros habentes dorsa ad templum, & adorantes ad ortum solis. Hircos septem pro peccato. Contra morem in hoc loco factum est. In omnibus enim locis vnus pro peccato hircus offerri solebat. Sed quia multa erant peccata, ideo septem hirci offerri debuerunt. Idcirco Gad videntem vocat: quia prophetia per visum ei veniebat. Mos erat leuitis, ut illi detraherent pelles holocaustorum: Et sacerdotibus, ut quando pro peccato fiebat sacrificium, sacerdotes detraherent. Et idcirco sacerdotes in hoc loco detrahebant pelles: quia pro peccato sacrificium erat. Et quia sacerdotum numerus non sufficiens erat ad hoc peragendum: quia tempore Achaz regis, dispersi necdum reuersi erant: ideo iuuerunt eos fratres eorum leuitæ, quia leuitis rectius erat ad sacrificandum vti, quam sacerdotibus: eo quod tempore Achaz, & ipsi consenserunt: quippe quia exemplar altaris Damasceni, Vriæ pontifici missum est. Scripsit quoque epistolas ad Ephraim & Manasse. Cum omni Israel publicè misisset nuncios, Manasse & Ephraim latenter misit, ad eos quos sciebat conuersum iri posse per epistolas. Illi enim superiores erant, propter regiã

dignitatem, quæ erat in domo Ephraim. Magna enim pars populi comedit de phase, non iuxta quod scriptum est: Scriptum enim erat: ut qui primo mense non poterant comedere, secundo comederent. Venit enim plurima multitudo quæ purificata non erat in mense secundo, & quia in tertio mense illicitum erat illud peragere, in secundo peregerunt. Pro his orauit Ezechias, quem exaudiuit dominus & placatus est populo suo. Aiunt neminem pollutum, potuisse phasem comedere, quin statim moreretur, & in eo placatum dominum cognouerunt: quia comedentes extincti non sunt. Reuersusque est cum ignominia in terram suam. Tradunt Hebræi illi caput & barbam rasam ab angelo, in ignominiam, & hoc fuisse, quod per prophetam Esaiam dictum est: In die illa radet nouacula acuta conducta in rege Assyriorum caput & barbã, & cetera. Quem cum eadem ignominia peruenisse ad templum dei sui Nesrath, quem dicunt in reliquiis arcæ Noë culturam habuisse. Cum ergo quereretur deprecans, cur se non adiuuisset: qui etiam filios suos Adramelech & Sarasar sibi offerret, si hoc ille ratum duceret: illi hoc audientes post tot clades, ruinas, & ignominias, timentes ab eo interfici, interfecerunt eum. De portento quod acciderat super terram, de solis reditu per lineas decem.

Ad hoc vnum mysterium inquirendum, legati regis Babyloniæ venerunt. Reliquit eum deus ut tentaretur: quia non prohibuit ei per prophetam ostendere thesauros suos, sed thesauros domus domini. Vnde & postea ab eodem propheta obiurgatus est. Et sepelierunt eum super sepulchra filiorum David. Et hoc notandum: quia excelsus sepulchrum cæteris filiis David habuit meriti prærogatiua. Et adorabit omnem militiam cæli: Duodecim signa quæ in zodiaco sunt, ut tradunt. Aedificauit autem ea cuncto exercitui cæli, id est, sub nomine stellarum dæmonibus, in valle Benenon, quæ alio loco Gehennon dicitur, id est, vallis filiorum Ennon. Est enim hæc haud procul ab Hierusalem, de qua in Hieremia & in Regum libro plene scribitur. Ab ea enim originem accepit nomen Gehenna. Locutusque est dominus ad eum & ad populum eius: & attendere noluerunt in manu Esaiæ propheta.

Tradunt Hebræi eundem Manasse filium fuisse filia Esaiæ: & ideo in hoc loco, quanquam nomen matris scribatur, patris tamē illius non scribitur: quia indignus erat profanus rex tanto auro. Tradunt Hebræi idcirco occisum Esaiã, eo quod eos appellauerit principes Sodomorum & Gomorræ. Et quia dixit: Vidi dominum sedentem: cum per Moysen dixerit, Non enim videbit me homo & viuet. Et quia dixit: Addet deus ad dies tuos quindecim annos: eo quod per Moysen dixerit: Et numerum dierum tuorum implebis. Et quia dixerit: Quarite dominum dum inueniri potest: inuocate eum dum propè est, cum dicatur: Quis est tam propinquus, quomodo dominus deus noster, quando eum inuocamus? Et cognouit Manasse quod dominus ipse est deus. Dum enim in Babylonem ductus fuisset, & in vase æneo perforato missus, admoto igni, inuocauit omnia nomina idolorum quæ colebat: & cum non fuisset ab eis exauditus neque liberatus, recordatum fuisse, quod à patre crebro audierat: Cum inuocaueris me in tribulatione, & conuersus fueris, exaudi te: ut in Deuteronomio scribitur: exauditumque esse à domino & liberatum & reductum in regnum suum, & in modum Habacuk reductum, sicut ille deductus fuerat in Babylonem. Circumdedit Ophel, id est instaurauit ædificium

B Exod. 32
2. Paral. 28

C 2. Paral. 29

Leuiti. 4
& 9. & 23

2. Paral. 30

2. Paral. 31

Esai. 7

E

2. Paral. 32

2. Paral. 33
Gehenna.

F

Esai. 6
Exod. 33
4. Reg. 20Exod. 23
Esai. 55

2. Paral. 35

Gcium sanctis sanctorum, quod pro idolis construxerat. Ad occidentem Geon, id est à torrente Geon ædificare cepit vsque ad portam piscium, quæ est porta de parte Ioppes. Scripta sunt in sermonibus Ozai.

Hic Ozai quidam Esaiam intelligere volunt. Ozai enim interpretatur, visio mea. Et ideo immutato nomine introducit, quod manifestetur lógè istius merita ab illius meritis distare, qui eum interfecit. Ab omni quoque Iuda & Benjamin, & habitatoribus Hierusalem. Habitatores Hierusalem dimidiam tribum Manasse dicit, qui plerunque in tribu Benjamin computantur. Ad Holdam quæ habitabat in secunda.

2. Paral. 34

Holda vxor fuit Sellum, auunculi patris Hieremiæ, & patris Anancel. Habitat in secunda. Locus enim erat Hierosolymis extra murum, id est, inter murum ciuitatis & antemurale, qui vocabatur secunda: cuius mentio fit in Sophonia propheta. In Paralipomenon, filij Tocaat, filij Hafra: in Regum, Ticua filia Araaz. Tocaat interpretatur, stridor. Hafra, diminutio. Ticua, spes, Araaz, negociator. Custodis templi: quia tēplum domini seruabat. Ponite arcam in sanctuario

Htempli, quod ædificauit Solomon filius Dauid rex Israël. Notandum quòd arca domini elata de templo fuit, quam modo in templum reduci Iosias præcepit. Tempore enim Achaz quando simulacra in templo missa sunt, elata est inde & ducta in domum Sellum, viri Holdæ auunculi Hieremiæ, vbi permansit vsque ad tempus Iosia. Nec enim poterat arca dei esse in loco vbi simulacra introducta fuerant: & gentilitius vsus & ritus nefandissimus obseruabatur. Stabant in ordine iuxta præceptum Dauid & Asaph & Eman, & Idithum prophetarum regis. Ideo prophetæ regis vocabantur, quia cum Dauid rege cantabant. Non fuit Phasæ simile huic in Israël à diebus Samuelis propheta: quia omnes qui inuenti sunt in illa festiuitate, ibi septem diebus commorati sunt: & omnes sufficienter de regis substantia, & de his quæ supra memorata sunt, epulati sunt. Contra aliam pugno domum: id est, contra Adad Remmon regis filij Tabrimon, qui regnauit in Charcamis: quem ea tempestate quando Iosiam, rex Nechao interfecit. Factus est enim plan

2. Paral. 35

Ictus magnus in Mageddo: cuius meminuit Zacharias propheta. Noluit acquiescere sermonibus Nechao ex ore dei: quia per Hieremiam prophetam prophetauerat, quòd ille ascensurus erat in Charcamis & victoria potiturus: quæ propheta Nechao regem minime latuit: Vnde & Rapses dicit de Sennacherib rege Assyriorum: Dominus iussit me ascendere ad terram istam. Quia iam propheta Israël prophetauerant hoc, quòd ille ascensurus esset, quòd eum minime latuit. Omnes cantatores & cantatrices, vsque in presentem diem, eo quòd scriptum est in lamentatione

Hieremiæ: Spiritus oris domini, Christus dominus. Opera eius prima & nouissima. Nouissima in hoc loco ea dicit: eo quòd non consuluit dominum, vtrum pergere deberet contra Nechao. Reliqua autem verborum Ioachim & abominationū eius quas operatus est, & quæ inuenta sunt in eo. Inter cetera mala quæ gessit, etiam hoc fecit in corpore suo, quòd dominus prohibuit, dum diceret: Non tondebitis capita vestra in rotundum, neque super mortuum, neque stigmata facietis in corporibus vestris. Quæ postquam mortuus est, in corpore eius inuenta sunt. Nabo prophetia. Est enim nomen idoli, cui idem Nabo seruiebat. Chodanasar, capiens plasma vinum. Anno primo Cyri regis Persarum, ad explendum sermonem domini què locutus fuerat per os Hieremiæ, suscitauit dominus spiritum Cyri regis Persarum, qui iussit prædicari in vniuerso regno suo, etiam per scripturam dicens, Hec dicit Cyrus rex Persarum: Omnia regna terræ dedit mihi dominus deus cæli, & ipse præcepit mihi vt ædificarem ei domum in Hierusalem. Audierat enim prophetiam Esaiæ, in qua dixerat: Hæc dicit dominus Christo meo Cyro: cuius apprehendi manum. Esdras scriba ei hæc legit, & idcirco dixit sibi à domino hoc præceptum de cunctis regibus terrarum. Hi duo per prophetiam antequam nascerentur, propriis nominibus vocati sunt, id est, Iosias & Cyrus. Iosias, vt destrueret idola, & cultum dei renouaret. Cyrus, vt ruinas templi instauraret.

Threno, 4
K

2. Para. vlt.

1. Esdra. 1
L

SECVNDI LIBRI PARALIPOMENON FINIS.

CENSURA ERASMI ROT. In præcedens opus.

Non parum est discriminis inter annotationes, quas diuus Hieronymus scripsit in Genesim, & quas hactenus in reliquos libros Pentateuchi, quanquam & illas nonnihil abbreviatis suspicor. Et tamen in præfatione similes commentariolos pollicetur: nec est dissimile veri, opus hoc ab Hieronymo fuisse cōscriptum. Verum solet ille in docendo esse diligentior quàm hic est, citare diuersas interpretationes, adducere Græca Hebræaque testimonia, & omnino fufius ac locupletius rem edisserere. Ad hæc quodam in loco propemodum fatetur se nefcisse Hebraicè. Proinde cōiicio præsens opus à docto quopiam, sed Græcarum & Hebraicarum literarum ignaro, è diuersis, in compendium fuisse contractum, omissis his, quæ tantum Latinè scientes torquere possent, & his quæ poterat intellectu consequi breuiter annotatis. Ad vigilandum igitur, si fortè liber integer, vt ab Hieronymo scriptus fuit, inueniri queat. Hæc interim indigna visa sunt, quæ premitterentur.

M

A CENSURA DES. ERASMI ROTE-
rodami in Loca Hebraica.

Comperimus in hoc opere nonnihil variare exempla, & eadem dictionem non semel expositam, maxime in his quæ vulgaris bibliis (vt vocant) annectuntur. Vnde videntur à studiosis adiecta nonnulla, quod ferè fit in hoc scripti genere, quod diuersarum rerum collectione constat. Neque vero statim reprehendendum, si quid discrepet à sententia Hebræorum. Primum, non in omnibus Hieronymus suum sequitur iudicium: sed vt interpret, alienam refert sententiam. Deinde, miscetur hic quædam è Syro sermone aut Arabico Chaldaëoue, quod harum linguarum nonnulla sit inter ipsas affinitas. Postremo, fieri potuit, vt aliter nunc scribant Hebræi quædam in voluminibus suis, quam olim scripserint.

PROOEMIUM DIVI HIERONY-
mi in Loca Hebraica.

B

BVSEBIVS qui à beato Pamphilo martyre cognomentum sortitus est, post decem Ecclesiasticæ historiæ libros: post Temporum canones, quos nos Latina lingua addidimus: post diuersarum vocabulorum nationum, quæ quomodo apud Hebræos olim dicta sint, & nunc dicantur, exposuit: post topographiâ terræ Iudææ, & distinctas tribuû sortes, ipsius quoque Hierusalem templiq; in ea cum breuissima expositione picturam, ad extremum in hoc opusculo laborauit, vt congregaret nobis de sancta scriptura omnium penè urbium, montium, fluminum, viculorum, & diuersorû locorum vocabula: quæ vel eadem manent, vel immutata sunt postea, vel aliqua ex parte corrupta. Vnde & nos admirabilis viri sequentes studium, secundum ordinem literarû, vt sunt in Græco posita, transtulimus: relinquentes ea quæ digna memoria non videntur, & pleraque mutates. Semel enim vt in Temporum libro præfatus sum, me vel interpretem esse, vel noui operis conditorem: maxime quum quidam vix primis imbutus literis, hunc eundem librû ausus sit in Latinam linguam non Latinè vertere: cuius imperitiam, ex comparatione eorum quæ transtulim⁹, prudens statim lector inueniet. Vt enim excelsa mihi non vendico, ita terræ inhærentia me supergredi posse credo.

ARARAT, Armenia. Siquidem in montibus Ararat, arca post diluuiû sedisse perhibetur: & dicuntur ibidem vsque hodie eius permanere vestigia. Meminit horum montium & Hieremias in visione contra Babylonem. Iosephus quoq; in primo Antiquitatum Iudaicarû libro, secularium literarum historias proferens: Animaduertens, inquit, Noë terram diluuiò liberatâ, septem alios dies abire permisit: & vniuersa animalia bestiasq; patentibus claustris emittens, ipse cum sua prole egressus est: immolans deo hostias; gaudensq; cum liberis. Hunc locum Armenij exitum vel egressum vocant. Siquidem ibi cultores illarum regionum, arcam primum sedisse testantur: & lignorum quædam superesse monumenta. Arca huius & diluuij, omnes qui barbaras scripsere historias recordantur: quorum vnus est Berosus Chaldaus, qui super diluuiò referens, hæc locutus est: Dicitur huius nauis in Armenia propter montem Carduenorum pars aliqua permanere, & quosdam bitumẽ ex ea auellentes circum ferre: quo vtuntur vel maxi-

me hi qui lustrantur & se expiant. Sed & Hieronymus D Aegyptius, qui antiquitates Phœnicum pulchro sermone conscripsit: & Mnaseas, & multi alij. Nicolaus quoque Damascenus in nonagesimosexto libro refert. Est in Armenia super Myniadem mons nomine Bearis: ad quem multos in diluuiò confugisse autumant, ibiq; saluatos esse. Alios vero in arca alueo supernatantes, ad eius verticem peruenisse, & vsque ad multas ætates ligna arca monstrari solita: quos quidem ego puto non esse alios, nisi eos quos Moyses legifer Iudæorû in suis voluminib⁹ addidit. Achad, vrbs regni Nemrod in Babylone. Porro Hebræi hæc esse dicunt Mesopotamiæ ciuitatem, quæ hodie quoque vocatur Nisibi, à Lucullo quondam Romano consule obsessam, captamq;: & ante paucos annos à Louiano imperatore Persis traditâ. Agai, ad occidentalem plagam vergit Bethelis, non multû ab ea distans: Sita autem est Bethel, euntibus Aeliam de Neapoli in leua parte viæ duodecimo circiter miliario ab Aelia: & vsque hodie paruus licet vicus ostenditur: sed & ecclesia ædificata est, vbi dormiuit Iacob pergens Mesopotamiam. Vnde & ipsi loco Bethel, id est domus dei, nomẽ imposuit. Agai, E vero vix parua ruina resident: & locus tantummodo monstratur. Et sciendum, quod in Hebræo g literam non habet, sed vocatur ai: scribiturq; per elementum, quod apud eos dicitur ain. Astaroth Carnaim, terra gigantum quondam in supercilio Sodomorum, quos interfecit Chodorlaomor. Sunt hodieq; duo castella in Batanea hoc vocabulo, nouem inter se milib⁹ separata inter Adaram & Abilam ciuitatẽ. Arboch, corrupte in nostris codicibus Arboch scribitur, quum in Hebræo legatur Arbee, id est quatuor: eo quod ibi quatuor patriarchæ, Abraham, Isaac & Iacob sepulti sunt, & Adam magnus: vt in Iesu libro scriptum est: licet eum quidam conditum in loco Caluarie suspicentur. Hæc est autem eadem Chebron, olim metropolis Philistinorû, & habitaculum gigantû, regnumq; postea Dauid in tribu Iuda, ciuitas sacerdotalis & fugitiuorum. Distat ad meridianam plagam ab Aelia milibus circiter vigintiduoibus quercus Abraham, quæ & Mamre, vsque ad Constantij regis imperium monstratur: & Mausoleum eius in præsentiarum cernitur. Quumq; à nobis iam ibidem ecclesia ædificata sit, à cunctis in circuitu gentibus terebinthus superstitione colitur: cõ F quod sub ea angelos Abraham quondam hospitio suscepit. Hæc ergo primum Arbee, postea à Chebron vno filiorum Chaleb sortita vocabulû est. Lege Verba dierum. Ailat, in extremis finibus Palæstinæ iuncta meridianæ solitudini & mari rubro: vnde ex Aegypto Indiam, & inde ad Aegyptum nauigatur. Sedet autem ibi legio Romana cognomẽto decima: & olim quidem Ailat à veteribus dicebatur, nunc vero appellatur Aila. Sed & Elamitarum quondam natio fuit, cui imperauit Chodorlaomor, cuius in Actibus quoq; Apostolorum mentio fit: & in Regnorum libris, vrbs quædam Palæstinæ Aelam scribitur. Adama, vna de quinq; ciuitatibus Sodomorum euersa cum cæteris.

Hazazonthamar, in hac habitabât quondam Amorræi: quos interfecit Chodorlaomor iuxta eremû Cades. Est & aliud castellû Thamara, vnus diei itinere à Memphis oppido separatum, pergentibus Aeliam de Chebron, vbi nunc Romanum præsidium positum est.

Allus, regio Idumæorum, quæ nunc Gabalene dicitur, vicina Petræ ciuitati. Aehan, euntibus Thammam, nunc desertus locus & proximus Thammæ vico grandis;

G grandi, qui situs est inter Aeliam & Diospolim. Est & fons in supra dicto Aena loco: unde & Aenan, id est, fontis nomen accepit: in quo stans idolum maxima illius regionis veneratione colitur. Porro Hebraei affirmant Aenam non locum significare, sed biuium: vbi certo intuitu necessarium sit ad vnam de duabus viis eligendam. Areaatad, locus trans Iordanem: in quo planxerunt quondam Iacob, tertio ab Hiericho lapide, duobus milibus ab Iordane, qui nunc vocatur Betagla: quod interpretatur, locus gyri: eo quod ibi more plangentium circumierint in funere Iacob. Aelim, castra filiorum Israel, & locus in deserto: in quo duodecim fontes, & septuaginta palmarum arbores, Moyses de mari rubro extens reperit. Aelus, in deserto, vbi filij Israel castrametati sunt. Aferoth, pars eremi, vbi Maria & Aaron contra Moysen locuti sunt. Habitaerunt autem quondam Euei in Aferoth vsque ad urbem Gazam. Verum haec loca non Aferoth, sed Aferim appellari Hebraei putant. Asemona, castra filiorum Israel in deserto. Abetharim: pro quo Aquila & Symmachus, exploratorum viam interpretati sunt: vbi aduersum Chanaanum, qui ab austro contra Israel eruperat, in solitudine dimicatur. Abie, quae & Achalgai, pro hac Symmachus interpretatur, in collibus. Est autem e regione quondam Moab nunc Areopoleos ad orientalem plagam. Arnon, rupes quaedam in sublimi porrecta in finibus Amorrhæorum inter Moab & Amorrhæos. Moab vero Arabia ciuitas est, quae nunc Areopolis nominatur. ostendunt regionis illius accolae locum vallis in praerupta demersa satis horribilem & periculosum, qui a plerisque vsque nunc Arnonas appellatur: extenditurque ad septentrionem Areopoleos: in quo & militum ex omni parte praesidia distributa, plenum sanguinis & formidinis testantur ingressum. Hic quondam Moabitarum fuit, & postea Seon rex Amorrhæorum iure belli eum obtinuit: sed & terra filiorum Israel trans Iordanem, incipiens ab Arnone, vsque ad montes Hermon & Libanum extenditur. Ar, locus vel oppidum Arnonis: quod a Septuaginta interpretibus per extensam vocalem, ἄρ dicitur. Aesimon, locus deserti: denique & ipsum vocabulum incultam terram desertamque significat. Abelsatim, locus in deserto ad meridiem Moabitarum. Azer, siue Iazer, terminus urbis Ammon, quae nunc Philadelphia dicitur: diuidens eam Amorrhæorumque regionem: & est in octauo circiter lapide eius, ad solis occasum vicus Iazer vsque in praesentem diem permanens. Aroer, oppidum Moabitarum, quod situm est super ripam torrentis Arnon, possessum olim a gente veterrima Omnium: & postea retentum a filiis Lot, id est, Moabitis, quum priores accolae subuertissent. Et ostenditur vsque hodie in vertice montis illius: sed & torrens per abrupta descendens, in mare mortuum fluit. Cecidit autem Aroer in sortem tribus Gad contra faciem Rabba. Astaroth, antiqua ciuitas Og regis Basan: in qua habitauerunt gigantes, quae postea cecidit in sortem tribus Manassae, regionis Batanae, & sex milibus ab Adar urbe Arabiae separata est. Porro Adra a Bostra viginti quinque milibus distat. Diximus & supra de Astaroth Charnaim. Agri specula, mons est Moabitarum, in quem adduxit Balach filius Saphor, Balaam diuinum ad maledicendum Israel super verticem, qui propter vehemens praeruptum vocatur excisus: & imminet mari mortuo haud procul ab Arnoe. Araboth Moab, vbi secundo numeratus est populus: quod Aquila inter-

pretatur, humilia siue aequalia Moab: hanc habens consuetudinem, vt eremum propter planiciem *δμαλιμ*, id est aequalem interpretetur & planam. Denique Symmachus pro Araboth Moab, campestris Moab transfuit: & est vsque hodie locus iuxta montem Phogor, euntibus a Liuiade in Esbum Arabiae contra Hiericho: qui ita appellatur Araba. Hanc vt supra, Aquila transfuit planam: Symmachus, interdum campestris, interdum inhabitabilem: Theodotion, occidentalem.

Atharoth, ciuitas olim Amorrhæorum trans Iordanem, quae postea cecidit in sortem tribus Gad: vocatus est autem Atharoth & filius Salma, siue Salmo: vt in Paralipomenon scriptum est. Atharoth Sophan, & haec ciuitas tribus Gad. Arath, ciuitas Amorrhæorum vicina deserto Cades: & vsque nunc ostenditur villa ab oppido Malatis in quarto lapide, a Chebron vigesimo, in tribu Iuda. Asemona, ciuitas in deserto, ad meridiem Iudae, diuidens Aegyptum & sortem tribus Iudae ad mare vsque tendentem. Posui & supra Asemona, castra filiorum Israel. Aorabi, terminus Iudae provinciae ad Orientem respiciens tribus Iudae. Est autem & vicus nunc vsque grandis, nouem milibus a Neapoli contra orientem descendentibus ad Iordanem & Hiericho, per eam quae appellatur Acrabatene: sed & confinium Amorrhæorum, Acrabatene dicitur: de quo loco non exterminauit alienigenas tribus Neptalim, vt in Iudicum libro scriptum est. Azadada, confinium Iudae respiciens ad aquilonem. Arath, terminus & ipse Iudae distans a Chebron milibus viginti ad meridiem: de quo supra positum est. Afarenā, terminus Iudae ad septentrionem. Afernai, terminus & ipse Iudae. Arbela, terminus & ipse Iudae, ortum solis aspiciens. Est & vsque hodie vicus Arbel trans Iordanem in finibus Pellae ciuitatis Palaestinae, & alius hoc vocabulo in campo praegrandi distans ab oppido legionis millibus nouem. Aulon, non Graecum, vt quidam putant, sed Hebraicum vocabulum est: appellatur autem vallis grandis atque campestris in immensam longitudinem se extendens: quae circumdatur ex vtraque parte montibus, sibi inuicem succedentibus & coherentibus, qui incipientes a Libano & ultra, vsque ad desertum Pharam perueniunt. Suntque in ipso Aulone, id est valle campestri vrbes nobiles, Scythopolis, Tyberias stagnumque propter eam: sed & Hiericho, mare mortuum, & regiones in circuitu: per quas medius Iordanis fluit, oriens de fontibus Paneadis, & in mare mortuum introiens. Amalechites, regio in deserto ad meridiem Iudae trans urbem Petram, euntibus Ailam: cuius & scriptura recordatur, dicens, Amalech habitat in terra ad Austrum. Sed & iuxta eum alius Chanaanus habitabat, qui & dimicauit contra filios Israel in deserto: de quibus ita scribitur, Amalech autem & Chanaanus habitabant in valle. Araba: Aquila, planam: Symmachus, campestris interpretatur: sicut supra dictum est. Porro est & alia villa Araba nomine, in finibus Diocesareae, quae olim Saphorine dicebatur: & alia, tribus milibus a Scythopoli contra Occidentem. Ammam, quae nunc Philadelphia, vrbs Arabiae nobilis: in qua habitauerunt olim Raphaim, gens antiqua: quam interfecerunt filij Lot, habitantes pro eis in Ammon. Argob, regio Og regis Basan super Iordanem, quae cecidit in sortem dimidia tribus Manasse: & est vsque hodie vicus circa Gerasam urbem Arabiae, quindecim ab ea distans milibus contra Occidentem, qui Arga appellatur: quod interpretatur Symmachus: mensuram.

Asuram. Asedoch, vrbs Amorræorum, quæ cecidit in sortem tribus Ruben: appellatur autem addito cognomēto Asedoch, Phasga: quod in lingua nostra resonat, abscissum. Abarim, mons in quo mortuus est Moyses. Dicitur autem & mons esse Nabau, in terra Moab contra Hiericho supra Iordanem in supercilio Phasga. Ostenditurq; ascendentibus de Liuiade in Esbum antiquo hodieq; vocabulo iuxta montem Phogor, nomen pristinum retinentem: à quo circa eum regio vsque nunc appellatur Phasga. Auothiair, quod interpretatur *ἠπαύλις*. Air, hæc est Basan, in qua sunt vicini sexaginta in monte Galaad, qui ceciderunt in sortem dimidia tribus Manasse: qui locus nunc vocatur Golam, in terra Batanea. Antilibanus: ea quæ sunt supra Libanum, ad Orientalem plagam respicientia, Antilibanus appellatur circa regionem Damasci, quæ cecidit in sortem tribus Manasse. Azecha, ciuitas Chananæorum in parte tribus Iudæ, ad quam vsque persequutus est Iesus quinque reges: Sed & hodie vocatur villa Azecha, inter Eleutheropolim & Aeliam. Aialon, vallis atque præruptū, super quod orante quōdam Iesu, luna stetit iuxta villam quæ vsque nunc Aialon dicitur, contra orientem Bethelis, tribus ab ea milibus distans, haud procul à Gabaa & Rama Saulis vrbibus, Porro Hebræi affirmant Aialon, vicum esse iuxta Nicopolim in secundo lapide, pergentibus Aeliam.

Achor, Hebraice dicitur Emecachor: quod interpretatur, vallis tumultus, vel turbarum: eo quod ibi tumultuatus & turbatus sit Israël: in qua lapidauerunt quondam Acham, propter furtum anathematis. Est autem ad septentrionem Hiericho: & vsque hodie à regionis accolis sic nominatur. Meminit huius Osee propheta. Asedoch, alia ciuitas, non quæ supra, licet eodem nomine vocetur: quam expugnauit quondam Iesus, rege eius interfecto. Afor, ciuitas regni labin, quam solam incendit Iesus: quia metropolis erat omnium regnorum Philistiim. Est & alia villa vsque hodie Afor, in finibus Ascalonis, contra Orientem eius: quæ cecidit in sortem tribus Iudæ: cuius & scriptura meminit, appellans eam ad distinctionem veteris Afor nouam. Aermon, regio Euæorum, quam obtinuit Iesus. Hebræus vero quo prælegente scripturas didici: affirmat montem Aermon Paneadi imminere: quem quondam tenuere Euæi & Amorræi: de quo nūc æstiuæ niues Tyrū ob delicias deferuntur. Ahalach, mons quem Aquila interpretatur, diuidentem montē: & Symmachus, leuem montem, id est lympidum siue lubricum. Aermon, mons Amorræorum, de quo nūc dictum est: quem Phœnices vocant, Sanior: & Amorræus appellauit, Sanir: diciturq; in vertice eius insigne templum, quod ab ethnicis cultui habetur è regione Paneadis & Libani: & terra filiorum Israel trans Iordanem ad solis ortum à prærupto Arnon vsq; ad montem Aermon extenditur. Anob, ciuitas quam expugnauit Iesus: & est vsque hodie villa iuxta Diospolim, quasi quarto miliario ad Orientalem plagam, quæ vocatur Bethoannaba. Plerique autem affirmant in octauo ab ea miliario sitam, & appellari Bethannabam. Asdod, in sorte tribus Iudæ, quæ nunc vocatur Azotus: in qua derelicti sunt gigantes, qui appellabantur Enachin: & est vsque hodie insigne oppidum Palæstina. Ader, vrbs quam expugnauit Iesus, rege illius interfecto. Apech, & hæc ciuitas est quæ rege ipsius trucidato expugnauit Iesus. Achsaph, & cōtra huius regē Iesus pugnasse describitur: appellaturq; ho-

die villula Chafalus, in octauo lapide Diocæsarae, ad radicem montis Thabor, in campestribus. Accaron, in tribu Dan: siue (vt ego arbitror) in tribu Iudæ, ad laeuam Chananæorum: vrbs vna de quinque olim satrapis Palæstina: & decreta est quidem tribui Iudæ, nec tamen tenta ab ea, quia habitatores pristinos nequiuit expellere. Sed & vsque hodie grandis vicus Iudæorum Accaron dicitur, inter Azotum & Iamniam ad Orientem respiciens. Quidam putant Accaron turrim Strattonis, postea Cæsaream nuncupatam. Azotus, quæ supra Asdod, vsque hodie non ignobile municipium Palæstina: & vna de quinque ciuitatibus Allophylorū: decreta quidem tribui Iudæ, sed non retenta ab ea, quia nequaquam veteres accolos potuit expellere. Ascalon, vrbs nobilis Palæstina: quæ & ipsa antiquitus vna fuit de quinque satrapis Philistinorum: separata quidem tribui Iudæ per sortem, tamen non retenta ab ea, quia habitatores eius superare non potuit. Apeca, terminus Amorræorum super Iordanem in sorte tribus Ruben: sed & vsque hodie est castellum grande, Apeca nomine, iuxta oppidum Palæstina. Agad, sita ad radices montis Hermon. Aemath, vrbs quæ cecidit in sortem Ruben: sed & nunc Amathus villa dicitur trans Iordanem in vigesimoprimum miliario Pellæ ad meridiem. Est & alia villa in vicinia Gadaræ nomine Amatha, vbi calidæ aquæ erumpunt, In Regnorum quoque libris scribitur, Ab introitu Aemath vsque ad mare Araba: hoc est, deserti, quod est mare mortuum. Ego autem inuestigans, reperi Aemath urbem Cœles Syriæ appellari, quæ nunc Græco sermone Epiphania dicitur. Amon, trans Iordanem in tribu Gad. Hæc est Adman, de qua supra diximus, Philadelphia ciuitas illustris Arabiæ. Addara, in tribu Iudæ, iuxta desertum. Est quoque & alia villa in finibus Diospoleos iuxta Thamniticam regionem, quæ à Thamna villa vsque hodie sic vocatur. Acchara, vicus in deserto situs in possessione tribus Iudæ: pro quo Symmachus interpretatur, pauimentum. Achor, in tribu Iudæ: de qua & supra diximus. Addomim, quondam villula nunc ruinæ in sorte tribus Iudæ, qui locus vsque hodie vocatur Maledomim: & Græce dicitur, *ἀνὰ βοτρίε πύργου*: Latine autem appellari potest, ascensus rufforum siue rubentium, propter sanguinem qui illic crebro à latronibus funditur. Est autem confiniū tribus Iudæ & Benjamin descendētibus ab Aelia Hierichum, vbi & castellum militum situm est, ob auxilia viatorum. Huius sanguinarij & cruenti loci, Dominus quoque in parabola descendētis Hierichum, de Hierosolyma recordatur. Aman, in tribu Iudæ. Aasar, in tribu Iudæ: appellatur autem nunc vicus prægrādus pergentibus Ascalonem de Azoto. Azarsaul, in tribu Iudæ. Ain, in tribu Iudæ, vrbs sacerdotibus separata. Est & vsque hodie villa Bethennim nomine, in secūdo lapide à Terebintho, hoc est à tabernaculo Abraham, quatuor milibus à Chebron. Astahol, in tribu Iudæ: & vsque hodie villula vocabulo Astho, inter Azotum & Ascalonem permanet. Asna, in tribu Iudæ. Adollam, in tribu Iudæ: & vsque hodie vicus non paruus ad orientem Eleutheropoleos in decimo miliario hoc nomine vocatur. Adithaim, in sorte tribus Iudæ. Dicitur autem & quædam villa Adia, iuxta Gazam: & alia Aditha, iuxta Diospolim, quasi ad Orientalem plagam respiciens. Adasa, in tribu Iudæ, vsque hodie vicus iuxta Guphnas. Sed miror quomodo Guphnensem regionem in tribu Iudæ posuerit, quum per spicuum

G perspicuum sit secundum librum Iesu in sortem eam tribus Ephraim cecidisse. Ather, in tribu Iuda. Afsan, in tribu Iuda. Est vsq; hodie vicus nomine Bethafan ad Aeliam pertinens, in decimoquinto ab ea miliario. Afenna, in tribu Iuda. Aglyph, in tribu Iuda. Anab, in tribu Iuda: nunc vsque vicus in finibus Eleutheropoleos. Est & alia villa grandis Iudæorum, nomine Anea, in Daroma, contra Australem plagam Chebronis, nouē ab ea milibus separata. Astemech, in tribu Iuda vicus, & ipse Iudæorum est, in Daroma, ad Aquilonem loci Anem. Anim, in tribu Iuda. Est vicus Anea, iuxta alterum, de quo supra diximus, ad Orientalem plagam respiciens cunctis habitatoribus Christianis. Apheca, in tribu Iuda. Ammata, in tribu Iuda. Arebba, in tribu Iuda. Atharoth, iuxta Rammam, in tribu Ioseph. Atharoth, ciuitas in tribu Ephraim: nunc vicus ad Aquilonē Sebastæ, in quarto eius miliario, Atharus dicitur. Adara, ciuitas tribus Ephraim. Afer, ciuitas tribus Manasse: nunc demonstratur villa descendētibus à Neapoli Scythopolim, in decimoquinto lapide iuxta viam publicam.

H Atharoth, ciuitas tribus Benjamin. Sunt autem duę Atharoth, haud procul ab Aelia. Athanoth, ciuitas fortis Benjamin sacerdotib⁹ separata, in tertio ab Aelia miliario: de qua & Hieremias ppheta fuit. Adar, ciuitas fortis Benjamin. Aelmon, ciuitas tribus Benjamin, sacerdotibus separata. Amech Casis, id est vallis Casis, in tribu Benjamin. Anim, in tribu Benjamin. Aphra, in tribu Benjamin. Est & hodie vicus Effrem, in quinto miliario Bethelis, ad Oriētem respiciens. Amoheniā, in tribu Benjamin. Aplin, in tribu Benjamin. Arim, in tribu Benjamin. Est & villa iuxta Diospolim, quę vsque hodie appellatur Betariph. Amfa, in tribu Benjamin. Afsar, in tribu Symeon. Amarkabob, in tribu Symeō. Ain, in tribu Iuda siue Symeō, ciuitas sacerdotib⁹ separata. Afenna, in tribu Symeō. Amathar, in tribu Zabulō. Anua, in tribu Zabulō. Est & alia villa Anua, euntibus de Neapoli Aeliā, in decimo miliario. Anathon, in tribu Zabulō. Achaseluth, ciuitas in tribu Issachar: appellat autē & quidā vicus Chasalus, iuxta montē Thabor, in campestribus, in octauo miliario Diocæsareæ ad Oriētē respiciens: sicut supra diximus. Aphraim, ciuitas tribus Issachar: estq; hodie villa Affarea nomine, in sexto miliario legionis contra septentrionē.

I Alimelech, fortis Afer. Amath, in tribu Afer. Aemes, in sorte tribus Issachar. Anerith, in sorte tribus Issachar. Acisap, in tribu Afer. Abdon, in tribu Afer, ciuitas separata Leuitis. Aniel, in tribu Afer: est quædam villa nomine Betoaenea, in quindecimo lapide à Casarea sita in monte contra Orientalem plagam, in qua & lauacra dicuntur esse salubria. Achran, in tribu Afer. Amon, in tribu Afer. Achcho, quę nunc Ptolemais appellat fortis Afer, de qua habitatores pristinos nequiuit expellere. Achziph, in tribu Afer, in qua alienigenæ permanserunt. Hęc est Ecdippa in nono miliario Ptolemaidis pergētibus Tyrum. Anna, fortis Afer. Aphec, fortis Afer, in qua habitatores pristini permanserunt. Addemne, in tribu Nephtalim. Afor, in tribu Nephtalim, quā rex Assyriorum populasse scribitur. Afseddin, in tribu Nephtalim. Amath, in tribu Nephtalim. Azanoth, terminus Nephtalim. Est autem & nunc vicus ad regionem Diocæsareæ pertinens in campestrib⁹. Aialon, vrbs fortis Dan, separata Leuitis: & est hodie vi-

K cus alius haud procul à Nicopoli. Sciēdumq; quod pro Aialon, Septuaginta ædiderunt Vbi erant vrbi. Arat, est ciuitas in qua habitauerunt filij Obab soceri Moyfi in medio Israēlis. Areth, fons apud quē Gedeon castrametatus est. Afiroth, ciuitas Sifaræ principis Iabis. Est autem Iabis trans Iordanem nunc villa pergrādis, à ciuitate Pella sex milib⁹ distans, pergētibus Gerasam. Ares, ascēsus: pro quo Aquila interpretat saltum: Symmachus, mōtium. Aruir, vbi dimicauit Iepte: est hodieq; villa in monte sita, vigesimo ab Aelia lapide ad septētrionem. Arima, vbi scriptura refert sedisse Abimelech. Athalim, ciuitas in terra Zabulon: de qua fuit & ille Aialon, qui iudicauit populum Israel. Abela vinearum, vbi dimicauit Iepte, in terra filiorum Ammon: nam & vsque in præsentem diē, in septimo lapide Philadelphię, villa Abela cernitur vinetis consistit: alia quoque est ciuitas nomine Abela, vini fertilis, in duodecimo à Gaderis miliario contra Orientalem plagam: necnon & tertia in Phœnice Abela, inter Damascum & Paneadem. Armatha Sophim, ciuitas Helcanæ & Samuelis in regione Thamnica, iuxta Diospolim: vnde fuit Ioseph, qui in Euan-geliis ab Arimathia esse scribit. Abenezzer: qđ interpretatur, lapis adiutorij, siue lapis auxiliator. Est autem locus vnde tulerunt Philistiim arcam testamenti inter Aeliam & Acalonem, iuxta villam Bethsamis. Aphe Domin, vbi dimicauit Saul: pro quo Aquila posuit, in finibus Domim. Annegeb: pro quo Aquila, austrū: Symmachus, meridiē trāstulerūt. Arith, vbi sedit Dauid: est villa Arath noīe, ad occidētē Aeliæ.

L Aialim: pro quo Aquila trāstulit, ceruorū: Theodotio lapides ceruorū. Aendor, quę est in Iezrael, vbi filij Israel se ad præliū preparātes, castra posuerūt. Et est hodie grandis vicus Aendor, iuxta montē Thabor ad meridiem in quarto miliario. Aphec, iuxta Aendor Iezraelis, vbi dimicauit Saul. Arma, ad quē locū spoliōrū partē misit Dauid. Athach, ad hunc locū quoque misit prædæ partem Dauid. Amma, in desertum euntibus Gabaon. Aethon Adasai: pro quo Symmachus posuit, inferiorē viam. Area orne, hęc est Hierusalem. Assure, ciuitas Iudæ quam ædificauit Salomon. Abelmaula, vrbs vnus de principibus Salomonis: vnde fuit & Helisæus propheta. Est autem nūc vicus in Aulone, de quo supra dixim⁹, in decimo à Scythopoli miliario contra Australem plagam nomine Bethahula. Sed & Abelmea villula nunc nuncupatur inter Neapolim & Scythopolim. Auotihar, ciuitas vnus de principibus Salomonis. Ailath, super littus rubri maris in terra Edom: de qua supra dictum est.

M Aheloth, quam extruxit Azarias. Aenda, huius expugnator Afa rex Iuda atque subuerfor. Aziongabber, in hoc loco classis Iosaphat, vi tempestatis attrita est. Fertur autem ipsa esse Eilia, haud procul ab Ailath in mari rubro. Allea Bargozan, nomina fluminum in terra Medorum, ad quorum montes captiuus Israel ductus est. Abana, fluius Damasci. Aopsithe, vel Aphusoth: quod Aquila, in libertatem vertit. Aian, quam expugnauit rex Assyriorum. Ahia, in Assyriorum regione locus. Ameth, regio Assyriorum.

Assima, oppidum in terra Iudæ, quod ædificauerunt hi qui ad eam venerant de Emath. Arcem: refert Iosephus, hanc esse Petram vrbem nobilem Palæstinæ.

Adramelech, idolum Assyriorum, quod & Samaritæ venerati sunt. Arnonim, iuxta Esaiam viā nomē est in visione contra Moab: pro quo Aquila, Oronaim posuit:

A posuit: & Symmachus, Oranim. Agillam, huius & Esaias meminit in visione contra Moab. Est autē nunc Agallim vicus ad australem partem Areopoleos, distans ab ea milibus octo. Aelim, puteus Dimon, & huius loci in eadem visione Esaias recordatur. Ariel, huius quoque Esaias meminit: quam Aquila & Symmachus interpretati sunt, leonem dei. Hanc esse putat quidam Areopolim, eo quod ibi nunc vsque Ariel idolum colant: vocatum $\alpha\eta\rho\tau\omega\acute{\alpha}\gamma\epsilon\omicron\varsigma$, id est, à Marte: vnde & ciuitatem dictam suspicantur. Mihi autem videtur iuxta consequentiam textumque prophetiæ, Ariel ibi allegorice Hierusalem siue templum significare: hoc est, leonem dei: quod forte regnum fuerit & potens. De hoc in libris Hebraicarum quæstionum plenius dictum est. Adama, in Esaias: pro quo Aquila & Symmachus, humum: Theodotio, terram interpretantur. Ager fullonis, & hoc in Esaias scriptum est. Ostenditur autem nunc vsque locus in suburbanis Hierusalem. Asedech, & hanc Esaias propheta futuram in Aegypto vaticinatur. Sciendum autem, quod in Hebræo pro hoc nomine scriptum sit, Hæres: quod à siccitate quidam interpretantur in solem, & alij in testam transferunt: volentes vel Heliopolim significari, vel Ostracinen. Sed & huius rei disputacionem, quia longior est, in libris Hebraicarum quæstionum reperies. Arphath, vrbs Damasci, quam expugnauit rex Assyriorum: sicut in Esaias & Hieremia & libris Regnorum scribitur. Aneugaua: & huius Esaias meminit, quam Aquila transtulit Ane & Gava, scilicet v syllabam, quæ in medio nominis posita est, in coniunctionem Et, interpretatus: Symmachus vero, sollicitauit & humiliavit. Legimus super hoc in Regnorum libris. Armenia: in Esaias, quæ est Ararath. Afael: huius meminit Zacharias propheta.

Ananeel, turris Hierusalem: sicut in Zachariæ libro scriptum est. Asseremoth, in Hieremia: pro quo in Hebræo scriptum est, Sademoth: quod Aquila interpretatur, suburbana. Aenioth, in Hieremia: quod Aquila vertit, in officinas, vel tabernas. Alibaath, in Hieremia: pro quo in Hebræo legitur, Luit.

Aethan, in Hieremia: quam Aquila, validam: Symmachus interpretatur, antiquam. Acheldemach, ager sanguinis, qui hodieq; monstratur in Aelia ad australem plagam montis Sion. Aenon, iuxta Salim vbi baptizabat Ioannes, sicut in Euangelio $\iota\omega\acute{\alpha}\nu\lambda\omega$ scriptum est: & ostenditur nunc vsque locus in octauo lapide Scythopoleos ad meridiem iuxta Salim & Iordanem.

B Abel, quæ & Babylon, interpretatur confusio. Erat autem ciuitas regni Nemrod, in qua eorum qui ædificauerunt turrim diuisæ sunt linguæ, quorum principem Iosephus fuisse Nemrod affirmat. Testemq; eius historiæ, Sibyllam Græcam exhibens: Locus, inquit, in quo turrim ædificauerunt nunc appellatur Babylon, propter cõfusionem sermonis eorum, qui altissimam turrim omni studio fabricabantur. Siquidem Hebræi cõfusionē Babel vocat. De hac turre & diuersitate linguarum scribit & Sibylla in huc modum: Quum omnes mortales vna lingua vteretur: quidam ex his altissimam turrim ædificauerunt, cœlū per eam cupientes scandere: dii vero turbines mittentes, euertēre turrim: & propriam atque diuersam vnicuique tribuere linguam, vnde urbem quoq; contigit appellari Babylonem. Bethel, vicus in duodecimo ab Aelia lapide ad dexteram euntibus Neapolim, quæ pri-

Tomus tertius.

muū Luza, id est amygdalum vocabatur: & cecidit in D
fortē tribus Benjamin iuxta Bethā & Gai, quā expugnā
uit Iesus rege illius interfecto. Porro quod quidam pu
tant secundum errorem Græcorum voluminum Va
lamaulas antiquitus nuncupatam, vehemēter errant.
Verbum quippe Hebræum & nomen ipsius ciuitatula:
pariter miscuerunt, quum Vlam significet prius, id est
 $\nu\lambda\alpha\mu$, Luza vero amygdalum: & sit sensus: vocabatur
autem Bethel prius Luza. Necnon & hoc quod Be
thauen aliud oppidum suspicantur, Hebræi putant e
andem esse Bethel. Sed ex eō tempore quo ibi ab Hie
roboam filio Nabath vituli aurei fabricati sūt: & à de
cem tribubus adorati, vocatū esse Bethauen, id est dō
mus idoli, quæ ante vocabatur domus dei. Sed & super
hoc in libris Hebraicarum quæstionum plenius dixi
mus. Bala, quæ est Segor, nunc Zoara nuncupatur:
sola de quinque Sodomorum vrbibus Lot precibus
reseruata. Imminet autem mari mortuō, & præsidium
in ea positum est militum Romanorum: habitatorib;
quoque propriis frequentatur: & apud eam gignitur
balsamum, & poma palmarū, antiquæ vbertatis indi
cia. Nullum autem moueat quod Segor, eadem Zoara E
dicitur: quum idem sit nomen paruulæ vel mino
ris. Sed Segor, Hebraice. Zoara, Syriace nuncupatur.
Bala autem interpretatur absorpta: super quo in li
bris Hebraicarum quæstionum plenius diximus. Ba
lanus, id est quercus luctus, sub qua Rebecca nutrix
sepulta est. Barath, inter Cades & Barath, hodiēque
Agar puteus demonstratur. Bethlehem, ciuitas Da
uid in sorte tribus Iudæ: in qua dōminus noster atque
saluator natus est, in sexto miliario ab Aelia contra
meridianam plagam, iuxta viam quæ ducit Chebron,
vbi & sepulchrum Iesse & Dauid ostenditur: & mil
le circiter passibus procul turris Ader, quæ interpre
tatur turris gregis, quodam vaticinio pastores domi
nicæ natiuitatis conscios antē significans. Sed & pro
pter eandē Bethlehem, regis quondam Iudæe Arche
lai tumulus ostenditur: qui semitæ ad cellulam no
stram ē via publica diuertentis principium est. Voca
batur autē Bethlehem & filius Ephraim, id est Marię: vt
in Paralipomenon plenius legimus. Lege diligenter hi
storiā. Bersabee, in tribu Iuda siue Symeonis, est vs
que hodiē vicus grandis in vigesimo à Chebron milia F
rio vergens ad austrū, in quo & Romanorum militum
præsidium positū est. A quo loco termini Iudæe terræ
incipientes tendebantur vsq; ad Dan, quæ iuxta Panea
dem cernitur. Interpretatur vero Bersabee puteus iu
ramenti, eo quod ibi Abraham & Isaac fœdus cū Abime
lech sociauerunt iurantes. Nec mouere debet quempiā,
si interdum ciuitates Iudæe easdem in tribu Symeonis
vel Benjamin reperiat. Tribus enim Iuda bellicosiss. vi
ris pollens, & crebro aduersarios superas, in omnibus
tribubus tenuit principatū: & idcirco etiā aliarum tri
buum sortes in eius interdū funiculo nuncupantur: a
lioquin in medio tribus Iudæe habitasse Symeonē, scri
tura manifestissime docet. Balā, in tribu Iuda. Bas
chat, in tribu Iuda. Bethdagon, in tribu Iuda: sed &
vsque hodiē grandis vicus Capherdago inter Diospo
lim & Iamniam demonstratur. Bethaloth, in tribu
Iuda. Bethaphu, in tribu Iuda vicus trans Raphaim
milibus quatuordecim euntibus Aegyptum, qui est ter
minus Palæstinæ. Betharaba: pro qua Symmachus
transtulit in locis, quæ iuxta inhabitabilem sunt, signi
ficans eremum. Beesthara, in tribu Manasse separa
ta Leuitis in regionib; Basanitidis. Bethaim, in tribu
m Benjamin.

G Benjamin iuxta Gai & Bethel contra Machmas: licet plerique, vt supra dictum est, eandem putent esse Bethel. Baliloth, in tribu Benjamin. Bethsur, in tribu Iuda, siue Benjamin: & est hodie Bethforon vicus euntibus nobis ab Aelia Chebron, in vigesimo lapide, iuxta quem fons ad radices montis ebulliens ab eadem in qua gignitur, sorbetur humo. Et Apostolorū Acta referunt eunuchū Candacis reginæ in hoc esse baptizatum à Philippo. Est & alia villa Bethsur in tribu Iuda, mille passibus distans ab Eleutheropoli. Beroth, in tribu Benjamin. Bola, in tribu Symeonis. Boon, in tribu Benjamin. Bethalon, in tribu Benjamin: pro qua Symmachus interpretatur, in campestribus. Bethala, in tribu Benjamin. Borooth, in tribu Benjamin. Ballath, in tribu Symeonis. Bathul, in tribu Symeonis. Beramoth, in tribu Symeonis. Beth, in tribu Symeonis. Baaeth, in tribu Symeonis. Bethlabaoth, in tribu Symeonis. Bethlehem, in tribu Zabulon: ad cuius distinctionem altera Bethlehem appellatur Iudæ. Bethphases, in tribu Issachar. Bathne, in tribu Aser: & nunc appellatur vicus Bethehem, in octauo miliario Ptolemaidis contra Orientem. Bethagon, locus in quo duæ tribus Zabulon & Issachar habent confinia. Bethemech, quod interpretatur Symmachus locum vallis. Est autem fortis Aser. Bethana, in tribu Nephtalim: & est villa nomine Bathanea, in quintodecimo à Cæsarea lapide, in qua dicuntur lauacra esse salubria: quam & supra sub nomine Anee posuim⁹. Bane in tribu Dan. Barach, in tribu Dan, vsque hodie prope Azotum. Bareca, viculus appellatur. Bezech, vrbs regis Adonibezech: & hodieq; duæ villæ sunt nomine Bezech, vicinæ sibi in decimosextimo lapide à Neapoli descendētib; Scythopolim. Bethsan, ex hoc oppido tribus Manasse accolæ pristinos non potuit expellere: & nunc appellatur Scythopolis, vrbs nobilis Palæstinæ, quam interdum scriptura cognominat domum San, quod in nostra lingua interpretatur inimicus. Bethsamis, ciuitas sacerdotalis in tribu Benjamin, quæ vsque hodie demonstratur de Eleutheropoli pergētib; Nicopolim in decimo miliario contra Orientalem plagam. Bethna, in sorte tribus Nephtalim. Sed nec de hac pristinos accolæ tribus Nephtalim valuit **I** expellere. Bethsamis altera, in tribu Nephtalim, in qua & ipsa cultores pristini permanserunt. Baal Ermon, mons circa Libanum in finibus Allophylorum. Baleth, in tribu Dan. Bethara, quod interpretatur domus aquæ siue putei, quam in expeditione bellandi occupauit Gedeon. Bethasepta, vbi terga vertit Madian. Balanus, id est quercus Sicimorum, vbi regnauit Abimelech, quæ vsque hodie ostenditur in suburbano rure Neapoleos prope sepulchrū Ioseph. Borconni, quod vertit Aquila in spinas, & Symmachus in tribulos. Bera, vbi quum Abimelech loathan fugisset, habitauit. Distat autem vicus Bera ab Eleutheropoli octo milibus ad Aquilonem. Baalthamar, iuxta Gabaa, vbi filij Israel aduersum tribum Benjamin iniere certamen, & vsque hodie Bethamari in supra dictis locis viculus appellatur. Bethcur, vsque ad hunc locum populus Israel fugientes persequutus est alienigenas, appellans eum Lapidem adiutorij. Bama, vbi Saul vngendus in regem, cum Samuele cibum sumpsit. Porrò Bama, Aquila semper Excelsum, transfuit. Boses, nomen Petræ: de qua in libris Hebraicarum quæstionum diximus. Besor, turris ad quam

venit Dauid. Besaran, ad quem locum Dauid præ- **K** dæ partem misit. Bahurim, locus ad quem vsq; persequutus est Michol filiam Saul vir suus lachrymans.

Baalasor, iuxta Ephraim, vbi ab Absalon pecora tōdebantur. Bethmacha, vsque ad hanc persequutus est Ioab perduellem Sabe: & post hæc, eam ab Assyriorum rege captam legimus. Est autem ascendētib; de Eleutheropoli Aeliam in octauo lapide, nunc villa quæ Mechanum dicitur. Ballath, vrbs quam ædificauit Salomon. Bethsalisa, vnde venit homo cum muneribus ad Helisæum prophetam. Est autem villa in finibus Diospoleos, quindecim fermè ab ea milibus distans contra septentrionem in regione Tannitica. Bethagan, via per quam Ochoziam fugisse legimus. Besehad, vrbs antiqua Iudææ. Bethacad, vicus Samariæ, ad quem venit Hieu rex Israel: qui in latissimo campo situs, non amplius quindecim milibus à legionis oppido separatur: pro quo Aquila interpretatur, domus curuantium: Symmachus, domus singulorum, eo quod angustus & humilis introitus, singulos tantum, nec ipsos stantes ingredi sustineret.

Benit, quam construxerunt Samaritani, qui de **L** Babylonis regione transferant. Byblos, ciuitas Phœnicæ, cuius meminit Ezechiel: pro qua in Hebræo continetur Gobel. Bubastus, ciuitas Aegypti: iuxta Ezechielem. Boz, in terra Cedar, sicut scribit Hieremias. Bel, idolum Babyloniorum. Bethsaida, ciuitas est Galilææ, Andree, Petri & Philippi apostolorum patria, prope stagnum Genesareth. Bethphage, villula in monte Oliueti, ad quam venit dominus Iesus. Bethania, villa in secundo ab Aelia miliario, in latere montis Oliueti: vbi saluator noster Lazarum suscitauit, cuius monumentū ecclesia nunc ibidem extructa demōstrat. Bethbaara, trans Iordanem, vbi Ioannes in penitentiam baptizabat: vnde & vsque hodie plurimi de fratribus, hoc est de numero credētium, ibi renasci cupientes, vitali gurgite baptizantur. Bethesda, piscina in Hierusalem quæ vocabatur *βηθαίμα*, & à nobis interpretari potest, pecualis. Hæc quinque quondam porticus habuit, ostendunturq; gemini lacus: quorum vnus, hybernis pluuiis adimpleri solet: alter, mirum in modum rubens, quasi cruentis aquis, antiqui in se operis signa testatur. Nā hostias in eo lauari à sacerdotibus solitas ferunt, vnde & nomen accepit. **M**

C Arnaim Astaroth, nunc vicus est grādis in angulo Batanææ, & appellatur Carneæ trans fluenta Iordanis: traduntq; fuisse ibi domū Iob. Sed & supra meminim⁹ Carneæ viculi, in nono ab Aelia miliario. Cades, vbi fons est iudicij: & Cadesbarne, in deserto, quæ coniungitur ciuitati Petræ in Arabia: ibi occubuit Maria: & Moyses rupe percussa, aquam sitiēti populo dedit. Monstratur ibidem vsque in præsentem diem sepulchrum Mariæ, sed & principes Amalech ibi à Chodorlaomor cæsi sunt. Cene, regio principum Idumæorum. Cariathaim, ciuitas quæ extruxerunt filij Ruben. Nunc autem est vicus Christianis omnibus florens, iuxta Medebam urbem Arabiæ, & appellat Coraiatha in decimo miliario supradictæ vrbs, contra Occidentalem plagam, vicinus eius loci qui appellatur Bare. Cariatharbe, id est villula quatuor, quæ & Chebron: de qua iam supra dictum est. Canath, vicus Arabiæ, qui nunc Cannatha dicitur: quam quum cepisset Naban, appellauit Nabotholiam. Fuit autē in tribu Manasse regiōe Trachonitidis iuxta Bosrā. Cata Chrysea, id est aurea. Sūt autē montes

A montes auri fertiles in deserto procul vndecim milibus à Choreb, iuxta quos Moyses Deuteronomiū scripsisse perhibetur. Sed & metalli æris, quod nostro tempore corrumpitur, montesq; venarum auri plenos olim fuisse vicinos existimant. Cademoth, desertum ex quo loco misit legatos Moyses ad Seon regem Amorrhæorum. Cariath, vicus qui sub Gaba metropoli fuit.

Cedes, ciuitas quam cepit Iesus, rege ipsius interfecto. Est autem in sorte tribus Iudæ. Cademoth, altera ciuitas filiorum Ruben. Cedson, in tribu Ruben separata Leuitis. Capseel, in tribu Iuda. Cina, in tribu Iuda. Ceila, in tribu Iuda, vbi quondam sedit Dauid, & nunc villula Ceila ad orientalem plagam Eleutheropoleos pergentibus Chebrōn, quasi ab octauo miliario, in qua sepulchrum demonstratur prophetae Abacuch. Cariathbaal, ciuitas Iarim in tribu Iuda.

B Cana, in tribu Ephraim. Campsaim, in tribu Ephraim. Cane, in tribu Manasse. Cariathiarim, quæ & Cariathbaal ciuitas saltuum, vna de vrbibus Gabaonitarum pertinens ad tribum Iuda, euntibus ab Aelia Diospolim in miliario vno. De hac fuit Virias propheta, quæ interfecit Ioachim in Hierusalem, sicut scribit Hieremias. Sed in Paralipomenon libro, filius Sabal appellatur Cariathiarim. Cision, in tribu Issachar, ciuitas separata Leuitis. Carta, in tribu Zabulon, separata Leuitis. Cana, vsq; ad Sidonem maiorem: est quippe & altera minor, ad cuius distinctionem maior hæc dicitur. Fuit autem Cana in tribu Aser, vbi dominus noster atq; saluator aqua conuertit in vinum. Vnde & Nathanael verus Israelita saluatoris testimonio comprobatur, & est hodie oppidum in Galilæa gentium. Cedes, fortis Nephtalim ciuitas sacerdotalis ac fugitiuorum, in Galilæa super motem Nephtalim. Sed & hanc cepit rex Assyriorum, quæ nunc Cidissus appellatur, in vigesimo Tyri miliario iuxta Paneadæ. Cartam, in tribu Nephtalim, ciuitas separata Leuitis. Cethron, in tribu Zabulon, in qua pristini remansere cultores. Carcar, vbi filij erant Zebeæ & Salmana, quos interfecit Gedeon; & est vsque hodie castellum cognomento Carcaria, vnius diei itinere à petra distans.

C Camon, ciuitas est in qua sepultus est Iair, quum primum iudicasset populum Israel. Appellatur autem hodie vicus Cimana, in campo latissimo sex milibus à legione ad septentrionalem plagam pergentibus Ptolemaidem. Cison, torrens iuxta montem Thabor: vbi contra Sisaram dimicatum est. Cadomi, torrens, iuxta quem Debhora bellum gessit. Cœlas Titanorum, id est vallis gigantum, aduersus quos preliatus est Dauid. Clauthimon, id est fletuum locus: à planctu nomen accepit. Ceni, regio Philistiim. Carmelus, vbi quondam Nabal Carmelius fuit, & nunc villa est Carmelia nomine, decimo lapide oppidi Chebrōn, vergens ad orientalem plagam, vbi & Romanum presidium est positum. Cedron, appellatur torrens siue vallis Cedron, iuxta Hierusalem ad orientalem plagam est: cuius euangelista meminit. Cyrene, in finibus Aegypti, ad quem locum rex Assyriorum traiecit Damascenos. Coa, quæ est iuxta Aegyptum. Carchedon, id est Carthago: cuius Esaias & Ezechiel in visione Tyri recordantur: pro quo in Hebraico Tharsis scriptum est. Sed & de hac in libris Hebraicarum questionum plenius diximus. Cœlas, id est vallis Iosaphat inter Hierusalem & montem Oliueti. Lege prophetam Iohel. Cedem, in Ezechiel: quod Aquila & Symmachus interpretantur orientem. Cedar, in E-

D zechiel, princeps Cedar. Sed & Esaias & Hieremias in visione Arabia, huius vocabuli recordantur. Est autem regio in eremo Saracenorum, à filio Ismaelis Cedar ita cognominata. Carioth, in regione Moabitæ: sicut Hieremias scribit. Capharnaum, iuxta stagnum Genezareth: vsque hodie oppidum in Galilæa gentium situm, in finibus Zabulon & Nephtalim. Hucusque per c literum, id est κ Græcum, legere debemus: exinde per elementum χ, quod aspirationem in se continet, & à Latinis minime habetur, scribendum pariter ac legendum. Chalanne, ciuitas regni Nimrod in Babylone: cuius & Esaias meminit, dicens: Et Chalanne, vbi turris ædificata est. Chalach, vrbis Assyriorum, quam ædificauit Assur egrediens de terra Senaar. Charran, ciuitas Mesopotamiæ trans Edeßam; quæ vsque hodie Charra dicitur: vbi Romanus caesus est exercitus, & Crassus dux captus. Chebrōn, quæ quondam appellabatur Arbe, licet male in Græcis codicibus habeatur Arboch: condita est autem ante septem annos; quàm Tanis vrbis Aegypti conderetur. Diximus de hac & supra. Fuit autem & metropolis Enachim, quos gigantes & potentes intelligere debemus. Chobaa, ad lauam partem Damasci. Est autem Chobaa villa in iisdem regionibus; habens accolæ Hebræos, qui credentes in Christum, omnia legis præcepta custodiunt. Et à principe hæreseos Hebionitæ nuncupantur. Contra huiusmodi dogmata Paulus Apostolus scribit ad Galatas. Chabratia, quod interpretatur Aquila καθ' ὄρυ, id est iuxta viam, quæ ducit in Ephrata, id est Bethlehem: vbi quum Rachel Benjamin peperisset, occubuit. Super hoc verbo quid nobis videatur, in libro Hebraicarum questionum diximus. Chazbi, vbi geminos Iudæ filios Thamar ædidit. Ostenditur autem nunc locus desertus iuxta Odollam in finibus Eleutheropoleos. De hoc quoque in libris Hebraicarum questionum plenius à nobis disputatum est. Choreb, mons dei in regione Madian, iuxta motem Sina supra Arabiam in deserto: cui iungitur mons & desertum Saracenorum, quod vocatur Pharan. Mihi autem videtur quod duplici nomine idem mons, nunc Sina, nunc Choreb vocetur. Charadda, castra filiorum Israel. Chennereth, mare vbi est terminus Iudæ in tribu Nephtalim. Sed & oppidum quod in honorem Tyberij Cæsaris, Herodes rex Iudæ postea instauratum appellauit Tyberiadem, ferunt hoc primum appellatum nomine. Chephira, vicus ad ciuitatem pertinens Gabaon in tribu Benjamin. Chafalon, in tribu Iuda, & in finibus Aeliæ villa pergrandis. Chisil, in tribu Iuda. Chabon, in tribu Iuda.

E Chaphtis, in tribu Iuda. Charmel, vnde Nabal Carmelus fuit: de qua & supra dictum est. Chilon, in tribu Iuda. Chephri, in tribu Benjamin. Chafelator, in tribu Zabulon. Chetim, Cyprus dicitur, in qua ciuitatem condidit Luza. Nam & vrbis hodie Cypri Cittium appellatur. Charri, ad quem locum persecutus est Ioab res nouas molientem Sibam. Chomarim, vbi Iosias simulachra combussit. Chalanne, vbi turris ædificata est, iuxta Esaiam, sicut diximus. Charran, ciuitas Assyriorum in regione Theman, iuxta Esaiam. Chafelath, iuxta Thabor terminus Zabulon, diximus de ea & supra sub nomine Chafalus. Chabol, terminus Aser. Chalab, de hac cultores pristinos Aser non potuit expellere. Chorath, torrens trans Iordanem, vbi absconditus

G est Elias, è regione eiusdem fluminis. Chota, regio Assyriorum. Chobar, flumen Babylonium: sicut in Ezechiele & in Hieremia scribitur. Charcamis, ciuitas iuxta flumen Euphratem. Chamoan, villula iuxta Bethlehem. Chelon, quæ Aelon oppidum Moab: sicut & in Hieremia scribitur. Chamos, idolum Moab.

Chorozain, oppidum Galileæ, quod Christus propter incredulitatem miserabiliter deplorat & plangit. Est autem nunc desertum in secundo lapide à Capharnaum. Chimarrus, id est torrens Cedron (de quo & supra diximus) inter montem Oliueti & Hierusalem, ubi dominum saluatorem Ioannes Euangelista narrat traditum.

D Assem vrbs Assyriorum nobilis, quam extruxit Assur, inter Niniuen & Chalad. Drys, id est quercus Mamre, iuxta Chebron, quæ usque ad ætatem infantia meæ & Cōstantij regis imperium terebinthus monstrabatur peruetus, & annos magnitudine indicans, sub qua habitauit Abraham. Miro autem cultu ab ethnicis habita est, velut quodam insigni numine consecrata. Damascus, nobilis vrbs Phœnices. Eodem autem vocabulo & Masech ancillæ Abraham filius appellatus est. Porro Masech quid sibi velit, in libris Hebraicarum quæstionum plenius disputauit, hic tantum interpretis sum functus officio, non quod ancillam Abraham Masech nuncupatā probem. Dan, viculus est in quarto à Paneade miliario euntibus Tyrum: qui usque hodie sic vocatur, terminus Iudææ prouinciæ contra septentrionem, de quo & Iordanis flumen erumpens, à loco sortitus est nomen. Ior, quippe

H *Ἰορδάνης*, id est fluium, siue riuum Hebræi vocant. Damnaba, ciuitas Balach, filij Beor regis Edom. Post quem regnavit Iob, licet mihi videatur lōge aliter: & est usque hodie villa Damnaba, in octauo miliario Arcopoleos pergetibus Arnonē, & altera Damnaba super mōtem Phogor in septimo lapide Ebus. Dothaim, ubi inuenit Ioseph fratres suos pecora pascentes, qui & usque hodie in duodecimo à Sebaste miliario, contra Aquilonis plagam ostenditur. Debon, quæ & Dibon, in solitudine castra filiorum Israël. Est & alia Dibon, villa pergrandis iuxta Arnonem, quæ quum prius fuisset filiorum Moab, & post eam Seon rex Amorrhæorū belli iure tenuisset, à filiis Israel capta atque possessa, in partem venit tribus Gad. Meminit huius Hieremias & Esaias in visione contra Moab. Debongad, filiorum Israel castra. Dymemoab, id est ad occidentem Moab, iuxta Iordanem contra Hierichum: ubi Balach rex Moab & maiores natu Madian, Israellem insidiis deciperunt, in quo loco & Moyses Deuteronomiū scripsit.

I Dabira, ciuitas in tribu Dan, cuius regem interfecit Iesus. Est autem & alia villula Iudæorū in monte Thabor regionis ad Diocæsaream pertinentis. Dornapheth, quod Symmachus trāstulit Dor maritima, hæc est Dora in nono miliario Cæsareæ Palæstine pergentibus Tyrum nūc deserta: quæ quum cecidisset in sortem tribus Manasse, eam possidere non potuit, quia in ea habitatores pristini permanserunt. Dabir, in tribu Iuda, quæ vocabatur ciuitas literarum, hanc præoccupauit Othoniel frater Caleb, interfectis in ea filiis Enakim. Fuit autem & ipsa sacerdotibus separata. Porro Othoniel quidam arbitratur filiū fratris Caleb. Dabor, super Iordanem ciuitas Amorrhæorum. Dimonna, in tribu Iuda. Dedan, in tribu Iuda. Daenna, in tribu Iuda, eadem autem est, quæ & Dabir ciuitas literarum. Dahiua, siue Dahiud in tribu Iuda. Du-

ma, in tribu Iuda vicus grandis in Daroma, hoc est ad K australem plagam in sinibus Eleutheropoleos, decem & septem ab ea miliaribus distans. Damna, in tribu Zabulon ciuitas separata Leuitis. Dasbath, in tribu Zabulon. Dabrath, in tribu Issachar vrbs separata Leuitis. Drys, id est quercus in Ephrata in tribu Manasse, unde fuit Gedeon. De hac quid nobis visum sit, in libris Hebraicarum quæstionum diximus, Quæritur enim quomodo Ephrata, in tribu Manasse nunc esse dicatur. Dibon, de qua supra diximus, cuius meminit Esaias in visione contra Moab. Deseth, quod Aquila transtulit parietem: Symmachus, murum.

Dodanim, de qua Esaias in visione scribit Arabia. Est autem iuxta Arcopolim. Daron, huius meminit Ezechiel, quod Symmachus vertit in Aphricum.

Diospolis ciuitas Aegypti, sicut scribit Ezechiel.

Dadan, in regione Cedar, de qua scribit Hieremias. Deblataim, in terra Moab, sicut scribit Hieremias. Dedan, in regione Idumæa, super qua scribit Hieremias. Est autem in quarto miliario à Metallo-ceno contra Aquilonem. Decapolis, sicut in euangelio legimus. Est autem regio decem urbium trans Iordanem circa Hippum & Pellem & Gadaram.

E Den, sacer paradisi locus ad Orientem, quod in voluptatem deliciasque transfertur. Euila, ubi aurum purissimum, quod Hebraice dicitur Zabab, & gemmæ preciosissimæ carbunculus smaragdusque nascuntur. Est autem regio ad Orientem vergens, quam circumit de paradiso Phison egrediens: quem nostri, mutato nomine Gangen vocant. Sed & vnus de minoribus Noe, Euila dictus est: quem Iosephus refert cum fratribus suis à flumine Cephene & regione India, usque ad eum locum qui appellatur Ierie, possedisse. Sed & Ismael in solitudine Euila habitasse scribitur: quam scriptura sancta esse ait in deserto Sur contra faciem Aegypti: & inde tendere usque ad terram Assyriorum. Euphrates, fluius Mesopotamiæ in paradiso oriens. Porro Salustius autor certissimus asserit tam Tigris quàm Euphratis in Armenia fontes demonstrari. Ex quo animaduertimus aliter de paradiso & fluminibus eius intelligendum.

Ellesar, ciuitas regis Arioth. Ephrata, regio Bethlehem ciuitatis David, in qua natus est Christus. Est autem in tribu Iuda: licet plerique male existiment in tribu Benjamin, iuxta viam ubi sepulta est Rachel quinto miliario ab Hierusalem, in eo loco qui à Septuaginta vocatur Hippodromus. Legimus Ephratam, in Paralipomenon libro, sicut supra dictum est.

M Ebrona, in deserto castra filiorum Israel. Emath, quam transierunt exploratores, qui ab Iesu missi sunt. Erma, ubi pars populi cæsa est Israelis ab Amalech & Chanaan: quem in Deuteronomio, Amorrhæorum scriptura vocat. Efebon, ciuitas Seon regis Amorrhæorum in terra Galaad: quæ quum fuisset antè Moabitarum, ab Amorrhæis belli iure possessa est. Meminit huius Hieremias, Esaias quoque in visione contra Moab. Porro nunc vocatur Ebus, vrbs insignis Arabia, in mōtibus qui sunt contra Hiericho, viginti à Iordane milibus distans. Fuit autem in tribu Ruben separata Leuitis. Edrai, ubi interfectus est Og rex Basan: gigas, id est potens, omnisque illius cæsus exercitus. Nunc autem est Adara insignis ciuitas Arabia, in vigesimo quarto lapide à Bosdra. Eleale, ciuitas Amorrhæorum in Galaad, quæ cecidit in sortem tribus Ruben. Meminit huius & Esaias in visione contra Moab & Hieremias.

A & Hieremias: sed & vsque hodie villa grandis ostenditur in primo ab Esbus miliario. Enna, quæ est iuxta desertum Cades. Ermô, mons Ermon, quæ Phœnices cognominat Sanior: iam supra positus. Emec Achor, quod interpretatur vallis Achor, id est tumultus atque turbarum: vbi Acham lapidibus oppressus est, eo quod quædam de anathemate sustulisset. Est autem locus iuxta Hiericho, haud procul à Galgalis. Male ergo quidam putat vallem Achor, à nomine eius qui lapidatus est, nuncupatam: quum ille Acham dictus sit, & non Achor, vel Achar. Eglon, quæ & Odollam, in tribu Iudæ: cuius regem nomine Dabir, interfecit Iesus. Est autem nunc villa prægrandis, in duodecimo ab Eleutheropoli lapide contra Orientem: de qua & supra diximus. Efron, quæ & Assur, iuxta cremum in tribu Iuda: de qua supra dictum est. Enachim, & in hac interfecit Iesus Enachim gigantes de regione montana in Chebron. Sed mihi non videtur nomen esse loci, sed habitatorum Chebron. Ephron, in tribu Iuda. Est & villa prægrandis Ephraï nomine contra septentrionem in vigesimo ab Aelia miliario. Edre, **B** in tribu Iuda. Etna, in tribu Iuda. Ebezinthia in tribu Iuda. Euin, in tribu Iuda. Elolath, in tribu Iuda. Erebin, in tribu Iuda. Est hodieque villa in Daroma, id est ad Austrum, quæ Heromith nuncupat. Esau, in tribu Iuda. Elul, in tribu Iuda. Est & hodie in regione ad Aeliam pertinente villa nomine Alula, iuxta Chebron.

Elthei, in tribu Iuda: est hodieque Thecua vicus in nono ab Aelia miliario contra meridianam plagam, de quo fuit Amos propheta: cuius sepulchrum ibidem ostenditur. Engaddi, in tribu Iuda: vbi absconditus est Dauid in solitudine, quæ est in Aulone Hierichus, hoc est in regione illa campestri: de qua supra diximus. Vocatur autem vsque hodie vicus prægrandis Iudæorum Engaddi, iuxta mare mortuum, vnde & opobalsamum venit, quas vineas Engaddi Salomon nuncupat. Eschemo ciuitas sacerdotalis, nunc autem ostenditur prægrandis vicus Iudæorum in Daroma: qui locus ad Eleutheropoleos pertinet regionem. Emech Raphaim, id est vallis Raphaim in tribu Benjamin. Edomia, in tribu Benjamin: nunc vero ostenditur villa Eduma in Acrabatene duodecim ferme milibus distans à Neapoli contra Orientalem plagam. Erma, & hanc Iesus cepit rege illius interfecto: quæ fuit in sorte Symeonis sive Iuda. Ether, fortis Symeonis: & nunc est villa prægrandis nomine Iethira, in interiore Daroma iuxta Malatham.

C Etha, in tribu Symeonis. Elehath, in tribu Aser, ciuitas Leuitis separata. Edrai, in tribu Nephtalim. Esthaul, in tribu Dan, vbi mortuus est Sampson: quæ vsque hodie ostenditur in decimo Eleutheropoleos miliario contra Aquilonem pergentibus Nicopolim. Eltheco, in tribu Dan separata Leuitis. Elba, de hac tribu Aser accolæ pristinos nequiuit expellere. Eremmon, vicus Iudæorum prægrandis in decimosexto ab Eleutheropoli miliario contra meridiem in Daroma. Emathdor, in tribu Nephtalim separata Leuitis. Emath, terminus Allophylorum in regione Damasci. Ergab, ad quem locum Ionathan filius Saul vero dirigit, militaribus iaculis se exercens. Pro quo Aquila & Symmachus interpretati sunt lapidæ, licet in alio loco Symmachus pro hoc τὸν πρῶτον dixerit. Echela, vbi absconditus est Dauid, nunc vero Echela villa dicitur in septimo ab Eleutheropoli miliario: iuxta quam & sepulchrum Habacuch prophete

Tomus tertius.

ostenditur. Elmoni, locus quispiam interpretatur: **D** pro quo Aquila & Theodotio transtulerunt τὸν δ' ἐνέ, quod nos dicere possumus hunc vel illum. Porro licet lector agnoscat, quod in principio quoque libri huius aliqua ex parte perstrinxi, me non omnia quæ transfero comprobare: sed idcirco quædam iuxta auctoritatem Græcam relinquere, quia de his in libris Hebraicarum quæstionum plenius disputavi. Estema, ad quem locum misit Dauid. Eloth, quam ædificauit rex Azarias. Emath, in Esaiâ Damasci ciuitas, quam oppugnauit rex Assyriorum. Meminit huius Zacharias & Ezechiel. In Amos quoque Emath Rabba scribitur, quod nobiscum sonat, Emath magna. Diximus de hac & supra, quod nobis videretur hanc esse Epiphaniam iuxta Emesam: quæ vsque hodie Syro sermone sic dicitur.

Eser, vrbs quæ ædificauit Salomon. Elcese, de quo loco & Nahum propheta fuit, nã appellatur Elcesaus.

Emachim, quod Symmachus & Aquila transtulerunt vallium. Emaus, de quo loco fuit Cleophas, cuius Lucas meminit Euangelista, hæc est nunc Nicopolis insignis ciuitas Palæstinæ. Ephraim, iuxta desertum, ad quam venit dominus Iesus cum discipulis suis. Diximus de hac & supra sub Ephron vocabulo. Hucusque per correptam literam e, nomen sunt lecta principia. Exinde per extensum legamus elementum, quod Græcè dicitur κ. Elath, regio principum Edom, & ciuitas Esau, in decimo à Petra miliario contra orientem. Eroim, ciuitas in Aegypto, ad quam Ioseph occurrit patri suo Iacob. Heliopolis, ciuitas solis, vrbs in Aegypto pro qua in Hebræo scriptum est On, in qua Petefres sacerdos fuit. Meminit huius & Ezechiel. Etham, castra filiorum Israël in deserto, quæ appellatur Ebuthan. Engannim, in tribu Iuda; nunc est vicus iuxta Bethel. Enaim, in tribu Iuda; hodieque villa est Bethenim circa Terebinthum. Endor, in tribu Manasse, vbi Pythonissa à Sathle rege Iudææ consultitur. Diximus & supra de Endor, quæ est iuxta oppidum Naim, in cuius portis saluator filium viduæ suscitauit. Est autem circa Scythopolim. Engannim, in tribu Issachar ciuitas separata leuitis. Sed & alia quædam ciuitas Enganna dicitur, circa Gerasam trans Iordanem. Enadda, in tribu Issachar. Est autem vsque hodie quædam villa Enadda pergentibus de Eleutheropoli Aeliam, quasi decimo miliario. **E** Enasor, in tribu Nephtalim posita est, & supra Asor.

Erecon, terminus tribus Dan iuxta Ioppen. Etam, vbi habitauit Sampson, in spelunca Etham, iuxta torrentem. Elath, legimus vallem Ela: quam Aquila & Theodotio interpretantur vallem quercus. Engaddi, desertum, in quo absconditus est Dauid. Posuimus & supra Engaddi in tribu Iuda iuxta mare mortuum, contra occidentem. Emath, regio Allophylorum. Porro iuxta Hieremiâ ciuitas Damasci. Eman terminus Damasci, sicut in Ezechiel legimus, ad orientem vergens Atheman, & Palmetis, quem cateri interpretes ædiderunt Thamar.

F Ison quod interpretatur cæterua, fluius quem nonstri Gangen vocant, de paradiso exiens, & pergens ad Indiæ regiones, post quas erumpit in pelagus. Dicit autem scriptura circumiri ab hoc vniuersam regionem Euila, vbi aurum præcipuum nascitur & Carbunculus lapis & Prasinus. Faran, nunc oppidum trans Arabiam iunctum Saracenis, qui in solitudine vagi errant. Per hoc iter fecerunt filij Israel cum de mote Sina castra mouissent. Est ergo vt diximus trans

m iij . Arabiam

G Arabiam contra australem plagam, & distat ab Aula contra orientem, itinere trium dierum. In deserto autem Pharam scriptura commemorat habitasse Ismaele. Vnde & Ismaelita qui nunc Saraceni. Legimus quoque Chodorlaomor regem percussisse eos, qui erant in deserto Pharan. Filistim, quae nunc dicitur Ascalon: & circa eam regio Palaestina. Fanuel, locus in quo Iacob tota nocte colluctans, Israelis vocabulum meruit iuxta torrentem Iaboch. Fanuel autem interpretatur facies dei, ab eo quod Iacob ibi deum viderit. Fogo ciuitas Adad regis, quae est in regione Gabalitica. Fenon, castra filiorum Israel in deserto. Fuit autem quondam ciuitas principum Edom, nunc viculus in deserto: vbi aris metalla damnatorum suppliciiis effodiuntur, inter ciuitatem Petram & Zoaram, de quo & supra diximus. Fithon, ciuitas Aegypti, quam aedificauerunt filij Israel. Fin, castra filiorum Israel in deserto. Fatura, ciuitas trans Mesopotamiam, vnde fuit Balaam hariolus: sed & iuxta Eleutheropolim quaedam villa nomine Fatura nuncupatur euntibus Gazam.

H Fogor, & Bethfogor mons Moabitarum, ad quem Balach rex adduxit Balaam hariolum in supercilio Liuidis. Sed & alia villa Fogor haud procul a Bethlehern cernitur: quae nunc Phaora nuncupatur. Fasga, ciuitas Amorrhæorum. Est autem & mons contra orientalem plagam Fasga, pro quo Aquila interpretatur excisum. Sed & Septuaginta interpretes Fasga in quodam loco excisum transtulerunt. Fanuel, ciuitas quam aedificauit Hieroboam. Fanuel, turris quam subuertit Gedeon. Sed & vnus de filiis Or vocatus est Fanuel. Fraaton, vnde fuit Abdon iudex populi Israel in monte Amalech. Felmonialmon, quod Aquila interpretatur illum vel istum. Symmachus vero nescio quem locum. Theodotion, illum locum.

Felmoni, de quo in libris Hebraicarum questionum plenius disputatum est. Fogo, ciuitas regni Edom.

Farfar, fluius Damasci. Fature, regio Aegypti iuxta Ezechielem & Hieremiam, in qua profugi habitauerunt Iudæi.

G Eon, fluius qui apud Aegyptios Nilus vocatur, in paradiso oriens, & vniuersam Aethiopiã circumiens. Gomorra, vna de quinque ciuitatibus Sodomorum, quae cum reliquis diuina ultione subuersa est. Gerara, ex cuius nomine nunc Gerarica vocatur regio trans Daroma, procul ab Eleutheropoli viginti milibus & quinque ad meridiem. Erat autem olim terminus Chananæorum ad australem plagam, & ciuitas metropolis Palaestina. Scriptura commemorat fuisse eam inter Cades & Sur, hoc est inter duas solitudines: quarum vna Aegypto iungitur, ad quam populus trans fretum rubri maris peruenit: Altera vero Cades, vsque ad Saracenorum eremum extenditur.

I Galaad, mons ad quem septimo die profectiois est Charris Iacob profugus venit. Est autem ad tergum Phœnicæ & Arabiae, collibus Libani copulatus: extenditurque per desertum vsque ad eum locum, vbi trans Iordanem habitauit olim rex Seon Amorrhæorum. Cecidit supradictus mons in sortem filiorum Ruben, Gad & dimidie tribus Manasse. Sed & Hieremias loquitur, Galaad tu mihi initium Libani: a quo monte & ciuitas in eo condita, sortita est vocabulum: quam & cepit de Amorrhæorum manu Galaad filius Machir, filij manasse. Gader, turris: vbi habitante Iacob, Ruben patris violauit thorum: quae absque G litera, in Hebræo Ader scribitur. Gessem, regio Aegypti, quam inhabi-

tauit Iacob cum liberis suis. Gasiongaber, castra in K solitudine filiorum Israel: sicut in Numerorum libro scriptum est. Porrò iuxta Deuteronomium ciuitas est Esau, quam nunc Essiam nuncupari putant, iuxta mare rubrum & Ailam. Gethaim, pro qua in Hebræo positum est Auith, ciuitas Adad, qui quartus regnavit in Idumæa terra, quae nunc Gebalene dicitur. Gai, in solitudine castra filiorum Israel: & vsque hodie Gai vrbs dicitur Palaestina, iuxta ciuitatem Petram.

Gelmon de Blathaim castra, id est mansio filiorum Israel in deserto. Galgad, mons in deserto, vbi castrametati sunt filij Israel. Gaza, ciuitas Euzorū, in qua habitauere Cappadoces, pristinis cultoribus interfectis. Apud veteres autem erat terminus Chananæorum iuxta Aegyptum, ceciditque in sortem tribus Iudæ: sed eam tenere non potuit, quia Enachim, id est gigantes fortissimi Allophylorum restiterunt: & est vsque hodie insignis ciuitas Palaestina. Queritur autem quomodo in quodam propheta dicatur, Gaza futura in tumulum sempiternum. Quod soluitur ita: antiquae ciuitatis locum vix fundamentorum præbere vestigia, hanc autem quae nunc cernitur in alio loco, pro illa quae cor-

L ruit aedificatam. Gargasi, ciuitas trans Iordanem, iuncta monti Galaad, quam tenuit tribus Manasse. Et hæc esse nunc dicitur Gerasa, vrbs insignis Arabiae. Quidam autem ipsam esse Gadaram existimant. Sed & Euangelium meminit Gerasenorum. Gaggada, vbi aquarum torrentes sunt. Est autem locus in solitudine. Gaulon, siue Galon, in tribu Manasse ciuitas sacerdotalis & fugitiuorum, in regione Basanitide. Sed & nunc Gaulon vocatur villa prægrandis in Bethania, ad cuius nomen & regio sortita vocabulum est. Gebal, mons in terra promissionis, vbi ad imperium Moysi altare constructum est. Sunt autem iuxta Hierichum duo montes vicini contra se inuicem respicientes: è quibus, vnus Garizim: alter, Gebal dicitur. Porrò Samaritani arbitrantur hos duos montes iuxta Neapolim esse, sed vehementer errant: plurimum enim inter se distant, nec possunt inuicem benedictium siue maledictium inter se audiri voces. Quod scriptura commemorat. Garizim, mons super quem steterunt hi qui maledicta resonabant, iuxta supra dictum montem Gebal. Gogol, quae & Galgal, iuxta

M quam motes esse scribuntur Garizim & Gebal. Galgal autem, locus est iuxta Hiericho. Errant igitur Samaritani, qui iuxta Neapolim Garizim & Gebal montes ostendere volunt, quum ipsos iuxta Galgal esse scriptura testetur. Gai, in Moab, quod interpretatur vallis Moab, iuxta Phogor, vbi sepultus est Moyses. Galgala, hæc est quam supra posuimus Gogol, ad orientalem plagam antiquae Hierichus cis Iordanem, vbi Iesus secundò populum circumcidit, & pascha celebrauit, & deficiente manna, triticeis panibus vsus est Israel. In ipso loco, lapides quoque quos de alueolo Iordanis transtulerunt, statuerunt: ibi & tabernaculum testimonij fixum multo tempore fuit. Cecidit autem in sortem tribus Iudæ, & ostenditur vsque hodie locus desertus in secundo Hierichus miliario, ab illius regionis mortalibus miro cultu habitus. Sed & iuxta Bethel, quidam aliam Galgalam suspicantur. Gai, iuxta Bethan & Bethel, quam expugnauit Iesus rege illius interfecto: & habitauit in illa quondam citra Iordanem Amorrhæus, nunc desertus tantum ostenditur locus. Gabaon, vnde de Gabaonitæ supplices venerunt ad Iesum: erat olim metropolis ciuitas & regalis Euzorum ceciditque in sortem

A fortem tribus Benjamin. Et nunc ostenditur villa eodem nomine in quarto miliario Bethelis contra Orientalem plagam, iuxta Rama & Remmon: vbi Salomon hostiis immolatis, diuinum meruit oraculum. Fuit autem & ipsa separata Leuitis. Gabe, fortis Benjamin, & hæc Leuitis ciuitas separata. Gazer, in sorte tribus Ephraim, vrbs separata Leuitis: quam & ipsam expugnauit Iesus rege illius interfecto. Aedificata est autem postea à Salomone, nunc Gazara villa dicitur in quarto miliario Nicopoleos contra septentrionem. Veruntamen sciendum, quod alienigenas ex ea Ephraim non potuit expellere. Gofon, & hanc expugnauit Iesus. Geth, in hac gigantes qui vocabantur Enachim, & Philistinorum accolæ permanserunt. Ostenditur vicus in quinto miliario ab Eletheropoli euntibus Diospolim. Gerson, ciuitas alienigenarum: quæ est & Gergassi in Basanitide: de qua filij Israel expellere non valuerunt Gessuri. Gader, & huius regem interfecit Iesus: Legimus quod Iacob trans turrin Gader fixerit tabernaculum suum. Goin in Gelgel: quod Aquila & Symmachus interpretantur, gentes in Gelgel. Gelgel, & hanc cepit Iesus: & nunc ostenditur villa nomine Galgulis, ab Antipatride in sexto miliario contra septentrionem. Golathamaim, locus qui interpretatur possessio aquæ. Gadda, in tribu Iuda. Est autem hodieq; villa in extremis finibus Daromæ contra Orientem, imminens mari mortuo.

Gaddera, in tribu Iuda: nunc appellatur villa ad regionem ciuitatis Aeliensis pertinens, nomine Gadora, circa Terebinthum. Gahedur, in tribu Iuda: hodieq; vocatur Gedrus, vicus prægrandis in decimo miliario Diospoleos pergentibus Eletheropolim. Getremmon, in tribu Manasse, ciuitas separata Leuitis.

Gai, vallis siue præruptum. Gehennon, quod interpretatur vallis Ennon: & ab hac quidam putant appellatam gehennam. Cecidit autem in sortem tribus Benjamin iuxta murum Hierusalem contra Orientem: super qua in libris Hebraicarum quæstionum plenius dictum est. Gabli, terra Allophylorum.

Gison, in tribu Iuda. Gethepher, in tribu Zabulon. Gabathon, in tribu Dan, ciuitas separata Leuitis. Est quoque oppidum, quod vocatur Gabe, in sextodecimo miliario Casareæ: & alia villa Gabatha in finibus Diocæsareæ iuxta grandem campum legionis: necnon Gabaha & Gabatha, viculi contra Orientalem plagam Daromæ. Sed & alia Gabatha in tribu Benjamin, vbi fuit domus Saul: alienigenarum quoque in Regnorum libris quædam Gabatha scribitur, & iuxta Bethlehem in tribu Iuda. Getremmon, alia ciuitas in tribu Dan, separata Leuitis. Est autem nunc villa prægrandis in duodecimo miliario Diospoleos pergentibus ad eam de Eletheropoli. Galiloth, locus iuxta Iordanem in tribu Benjamin: vbi altare domino construxerunt filij Ruben. Gaas, mons in tribu Ephraim: in cuius septentrionali plaga sepultus est Iesus filius Naue: & vsque hodie iuxta vicum Thamnam, sepulchrum eius insigne monstratur. Gabaath, in tribu Benjamin, vrbs Phinees filij Eleazari: vbi sepultus est Eleazarus. Est autem nunc Gabaatha, villa in duodecimo miliario Eletheropoleos, vbi & sepulchrum prophetæ Habacuch ostenditur. Gabaan, vsque ad hanc bellatum est contra tribum Benjamin: sicut in libro Iudicum scribitur. Getha, ad quem locum transfulerunt arcam testamenti de Azoto: nunc vicus grandis vocatur Githam, inter Antipatridem & Iamnam.

Tomus tertius.

Sed & alia villa appellatur Gethim. Gallim, vnde D fuit Phalthi, qui post fugam Dauid Michol vxorem eius acceperat. Meminit & huius loci Esaias. Dicitur autem esse quidam Accaron vicus, qui vocetur Gallim Gelamsur, regio Allophylorum. Gelbue, montes alienigenarum: in sexto lapide à Scythopoli, in quibus etiam vicus est grandis, qui vocatur Gelbus. Gedud, ad quam descendit Dauid: pro quo Aquila, ἄρ' ἐβ' ζωὸν, id est expeditum, vel accinctum: Symmachus, la tronum cuneum transfulerunt. Gazera, vbi Dauid percussit alienigenas. Posuimus & supra Gazer. Gessuri, regio alienigenarum in Syria. Gilon, vnde fuit Achitophel. Gob, vbi commissum est prælium.

Galilæa: duæ sunt Galilææ, ex quibus vna, Galilæa gentium vocatur, vicina Tyriorum finibus, vbi & Salomon viginti quinque ciuitates donauit Hiram regi Tyri in sorte tribus Nephtalim: altera, Galilæa dicitur circa Tyberiadem & stagnum Genezareth, in tribu Zabulon. Gion, vbi Salomon vnctus est in regem. Geri, locus in quo percussit Hieu rex Israël Ochoziam regem Iuda, iuxta Ieblaam. Gethacopher: vnde Ionas propheta fuit. Gaddi, quam percussit Azael rex Damasci. Posita est & supra Gadda. Gemela, regio Idumæorum: pro qua Aquila & Symmachus interpretantur, vallem Salis. Gebin, meminit huius Esaias. Et est villa Geba, in quinto miliario à Guphnis euntibus Neapolim. Gozan, in regione Emath: & huius meminit Esaias. Est autem in finibus Damasci.

Gareb, collis iuxta Hierusalem, sicut scribit Hieremias. Gabath: pro quo Aquila interpretatur, in sepibus: Symmachus vero, in coloniis. Lege Hieremiam. Gepha, nomen regionis: vt in Esaiâ scriptum est. Gamen, siue Gamon, regio Moabitarum: iuxta Esaiam. Gadara, vrbs trans Iordanem, contra Scythopolim & Tyberiadem ad Orientalem plagam sita in monte, ad cuius radices aquæ calidæ erumpunt, balneis desuper edificatis. Gergesa, vbi eos qui à demonibus vexabantur, saluator restituit sanitati: & hodieq; super montem viculus demonstratur, iuxta stagnum Tyberiadis, in quod porci præcipitati sunt. Diximus de hoc & supra. Gethsemani, locus vbi saluator ante passionem orauit. Est autem ad radices montis Oliueti nunc ecclesia desuper ædificata. Golgotha, locus Caluarie, in quo saluator pro salute omnium crucifixus est, & vsque hodie ostenditur in Aelia ad septentrionalem plagam montis Sion.

Iaboch, fluuius: quo transmissio, luctatus est Iacobi aduersus eum, qui sibi apparuerat: vocatusq; est Israël. Fluit autem inter Ammâ, id est Philadelphiam, & Gerazam, in quarto miliario eius: & vltra procedens, Iordani fluuius commiscetur. Idumæa, regio Esau: quæ ex eo quod ille Edom vocabatur, nomen accepit. Est autem circa urbem Petram, quæ nunc dicitur Gabalene. Ietheth, regio principum Edom, in eadem de qua supra diximus Gabalene. Iroth, locus deserti, ad quem venerunt filij Israël mare rubrum transfretantes. Iebatha, castra in solitudine filiorum Israël. Incendium, id est ἰμπεριόμοδος, locus in deserto, vbi quandam partem populi flamma combussit. Inthaath, castra in deserto Israël. Ianua, quæ est in cæpo Moab, subter verticem Phasga, id est excisi, quod respicit ad desertum iuxta Arnon. Iassa, vbi aduersus Seon Amorrhæorum regem dimicatur. Meminit huius Esaias in visione contra Moab: sed & Hieremias. Et vsq; hodie ostenditur inter Medabam & Deblathai.

m iij Iazer;

G Iazer, ciuitas Amorrhæorum, in decimo lapide Philadelphiæ ad solis occasum, trans Iordanem, quæ fuit terminus tribus Gad, extenditurque vsque Aroer, quæ & ipsa respicit vsque Rabbam. Meminit vrbs Iazer & Esaias in visione contra Moab, sed & Hieremias. Fuit autem separata Leuitis, & distat ab Efebon quindecim milibus: è qua magnū flumen erūpens: à Iordane suscipitur.

Iordanis, fluius diuidens Iudæā, Arabiā & Aulonem, de quo supra diximus: qui vsque ad mare mortuum fluens, post multos circumitus iuxta Hiericho, mortuo commixtus mari, nomen amittit. Iethabatha, locus in deserto, vbi torrentes aquarum demonstrantur. Iericho, vrbs, quam Iordane transgresso subuertit Iesus rege illius interfecto: pro quo extruxit aliam Ozam de Bethel, ex tribu Ephraim, quam dominus noster atque saluator sua præsentia illustrare dignatus est. Sed & hæc eo tēpore quo Hierusalem oppugnabatur à Romanis propter perfidiā ciuium capta atque destructa est, pro qua tertia ædificata est, quæ vsque hodie permanet, & ostenduntur vtriusque vrbs vestigia vsque in præsentem diem. Ierusalem, in qua regnavit Adonibezech, & post eum tenuere Iebusæi, è

H quibus sortita est vocabulum, quos multo post tempore Dauid exterminās, totius eā Iudææ prouinciæ metropolim fabricatus est: eo quod ibi locum templi emerit, & impensas structuræ Salomoni filio dereliquerit. Hanc esse Iosephus refert, quæ in Genesi scribitur, Salem sub rege Melchisedech. Fuit autem in tribu Beniamin. Iebus, ipsa est quæ & Hierusalem. Iarim, ciuitas Gabaonitarum. Iarimuth, ciuitas quam subuertit Iesus, in tribu Iuda, quarto distans ab Eleutheropoli lapide, iuxta villam Eschaol. Isimoth, vbi absconditus est Dauid: de qua & supra quid nobis videretur diximus, ponentes Bethsimuth. Sed & in Regnorum libro primo, pro Isimuth, Aquila interpretatur dissipatam: Symmachus vero, desertam. Iedna, in sexto ab Eleutheropoli lapide perguntibus Chebron. Iethonan, ciuitas Carmeli, quam cepit Iesus, rege illius interfecto. Iair, ciuitas tribus Manasse. Iamuel, in tribu Iuda. Est autem vsque hodie oppidum Palæstinæ. Iamnia, inter Diospolim & Azotum. Iabir, ciuitas literarum in tribu Iuda. Iagur, in tribu Iuda. Iermus, in tribu Iuda. Est autē vsque hodie villa Iermucha, in decimo ab Eleutheropoli lapide ascendentibus Aeliam. Iethael, in tribu Iuda. Iettan, in tribu Iuda. Iether, in tribu Iuda, ciuitas sacerdotalis. Et nunc est villa prægrandis Iethira nomine, in vigesimo milliario Eleutheropoleos: habitatores quoque eius omnes Christiani sunt. Sita est autem in interiori Daroma, iuxta Malathan. Diximus de hac & supra.

Ianum, in tribu Iuda: est villa Ianua, in tertio milliario legionis contra meridiem. Sed non videtur ipsa esse quæ scribitur. Iethan, in tribu Iuda, ciuitas sacerdotalis est, hodieque vicus prægrādis Iudæorum in decimo octauo lapide ab Eleutheropoli ad australem partē in Daroma. Iezrael, in tribu Iuda: sed nō est ipsa quæ supra, Iezrael in tribu Manasse: hodieque prægrādis vicus ostenditur in campo maximo inter Scythopolim & legionem. Fuit autem terminus Issachar. Sed & vnus de posteris Ephratæ, sicut in Paralipomenon legimus, vocatus est Iezrael. Iecdahan, in tribu Iuda. Iephleti, in tribu Ioseph. Ianon, in tribu Ephraim. Hæc quoque cepit rex Assyriorum: & hodie vicus ostenditur Ianon, in Acrabatena regione, in duodecimo lapide Neapoleos contra Orientem. Iamin: pro quo

Aquila & Symmachus interpretatur, dexteram. Iasab: pro quo Hebræi, habitatores legunt. Inemech: pro quo Aquila & Symmachus transtulerunt, in vallem. Ieblahan, in tribu Manasse, de qua alienigenas non valuit expellere. Ierphel, in tribu Beniamin.

Iechnal, in tribu Zabulon, ciuitas separata Leuitis.

Iaschie, in tribu Zabulon: nunc vsque Ioppe vocatur, ascensus Iapho. Sed & oppidum Sycaminum nomine, de Cæsarea Ptolemaidem perguntibus super mare, propter montem Carmelum Epha dicitur. Iepthael, in tribu Zabulon. Iadela, in tribu Zabulon.

Iermoth, in tribu Issachar vrbs sacerdotibus separata. Posuimus & supra Ierimuth, cuius & Osee propheta meminit. Icoch, sortis Nepthalim, in confinio trium tribuum: id est in tribu Zabulon ad australem plagam, in tribu Aser ad occidentem, porro in tribu Iuda ad solis ortū. Iabel, in tribu Nepthalim. Ieron, in tribu Nepthalim. Iethlan, in tribu Dan. Ielon, in tribu Dan. Iud, in tribu Dan. Ierachon, in tribu Dan. Inlechi: pro quo Aquila interpretatur, in maxilla. Iabis Galaad, & hanc oppugnauerūt filij Israel. Nunc autem est vicus trans Iordanem in sexto milliario ciuitatis Pellæ, super montem euntibus Gerasam.

Iaar, saltus, in quo examen apū fuit. Ierameli, regio Allophylorum. Iether, ad quā misit Dauid: nunc est villa in Daroma, nomine Iethira, de qua supra diximus. Iechmaan, ciuitas principū Salomonis. Itabyrium: pro qua Aquila & Symmachus in Osee propheta transtulerunt Tabor. Est autem mons Tabor in cāpo maximo ad occidentalē plagā legionis. Iethoel, nomen petreæ in Regnorū libris. Iethaba, vrbs antiqua Iudææ. Imaczeb: pro quo Symmachus transtulit, in valle Zeb. Inachim, siue Ibachim: pro quo Aquila & Symmachus transtulerunt, in fetu. Meminit huius Michæas propheta. Ioppe, oppidum Palæstine maritimum in tribu Dan. Inaraba: pro quo Aquila transtulit, in humili vel plano: porro Symmachus, in campestri. Iturea & Trachonitis regio, cuius tetrarcha fuit Philippus: sicut in Euāgeliis legimus. Trachonitis autem dicitur terra iuxta Arabiæ desertum, quod Bosræ iungitur.

L Afa, terminus Chananæorum circa Sidonem. Luza, in tribu Beniamin, quā postea cognominavit Bethel. Est autem vsque hodie villa, in sinistra parte viæ de Neapoli perguntibus Aeliā. Luza: hæc altera est, quæ cecidit in sortem filiorum Ioseph, iuxta Sichem in tertio lapide Neapoleos. Lothan, vrbs ducum Edom. Lebona in deserto, castra filiorū Israël. Labon, locus solitudinis trans Iordanē, in quo Moyses Deuteronomium legit. Lachis, in tribu Iuda: sed & hanc cepit Iesus, rege eius interfecto. Meminit huius Esaias & Hieremias, & nūc est villa in septimo milliario ab Eleutheropoli euntibus Daromam.

Lebna, in tribu Iuda, ciuitas sacerdotalis, quam tenuit Iesus, rege interfecto: nunc est villa in regione Eleutheropolitana, quæ appellatur Lobna. Scribit de hac Esaias. Lasaron, & hanc cepit Iesus rege illius interfecto. Lapis Boen, filiorum Ruben: est autem terminus tribus Iudæ. Laboth, in tribu Iuda. Lamas, in tribu Iuda. Labaoth, in tribu Symeon. Labanath, in tribu Aser. Lachum, terminus Neptalim. Laboemath: pro quo Aquila interpretatur ingressus Emath. Lesem: hanc filij Dan vi captam, cognominauerūt Dan. Luza altera, iuxta Bethel, in terra Cethim, quā cōdidit ille qui abierat de Bethel, sicut historia

A historia narrat. Lechi: pro quo Aquila & Theodotion interpretantur, maxillam: de qua supra diximus.

Laisa, hęc filij Dan captam manu, possederunt, quę esset procul à Sidone, & vocauerunt eam Dan. Fuit autem terminus terrę Iuda, contra septentrionē à Dan vsque ad Bersabeę se tendentis. Meminit huius & Esaias. Sita est autem iuxta Pancadam, de qua Iordanis fluius erumpit. Lamathara, ad quem locum Ionathan iacula dirigebat: pro quo Aquila interpretatur, ad signum: Symmachus, ad cōdictum. Ladabar, vbi erat Miphiboseth. Lodabar, vnde fuit Machir. Libanus, mons Phœnices altissimus. Luith, huius meminit Esaias, & est vsque hodie vicus inter Areopolim & Zoaram nomine Luitha.

Messe, regio Indię, in qua habitauerunt filij Iectan, filij Heber. Mamre, hęc est Chebron, iuxta quam sepultus est Abraham cum Isaac & Iacob: de qua supra diximus. Mamre autem & vnus vocabatur amicorum Abraham. Madian, vrbs ab vno filiorum Abraham ex Cethura sic vocata. Est autem trans Arabiam ad meridiem in deserto Saracenorū contra Orientem maris rubri: vnde vocantur Madianxi, & Madiana regio. Legimus & filias Obab focerit Moyse, filias Madian: sed hęc alia ciuitas est *μωβ* eius, iuxta Arnonem & Areopolim, cuius nunc ruina tantummodo demonstrantur. Moab, ab vno filiorum Lot, qui vocabatur Moab, vrbs Arabię, quę nunc Areopolis dicitur, sic vocata est: cuius & supra meminimus. Appellatur autem Moab, ex nomine vrbs & regio. Porro ipsa ciuitas, quasi proprium vocabulum possidet Rabbath Moab, id est grandis Moab. Mafracha, ciuitas regni Edom, circa Gabalenen.

Mabfar, vsque ad presentem diem vicus grandis in regione Gabalena, & appellatur Mabfara ad urbem Petram pertinens. Magdiel: & hęc in regione Gabalena possessa olim à ducibus Edom. Magdalu, ad quam filij, Israël, quum exissent de Aegypto peruenerunt, antequam transirent mare rubrum. Legimus & Ezechiel de Magdalo vsque Siemem. Porro Hieremias Iudæos, qui secum fugerant, Babyloniorum impetum declinantes, in hac vrbe Aegypti habitasse refert. Merra, quę interpretatur amaritudo. Est autem locus, in quo amaras aquas iactu ligni Moyses in dulcem vertit saporē.

C Memoria, id est Sepulchra cōcupiscentię, castra filiorū Israël in deserto, vbi post esum carniū ascendit ira Dei super illos. Maceloth, castra filiorum Israël in solitudine. Matheca, castra filiorum Israël in solitudine. Masurith, castra filiorum Israël in deserto.

Mathane, quę nunc dicitur Mathana. Sita est autē in Arnone, duodecimo miliario procul contra Orientalem plagam Medebat. Misfor, ciuitas Og regis Basan. Significat autem Misfor, loca plana atque campestria. Machanarath, terminus vrbs Amman, quę & Philadelphia dicitur. Madbares, quam nos vocam⁹ eremum, hanc Hebræi Madbarim nominant. Misfaida, filiorum Iacin locus in solitudine, in quo obiit Aaron. Maceda, in hac conclusit Iesus quinque reges in spelunca, quos interfecit cum rege Maceda, quę fuit in tribu Iuda: & nunc est in octauo miliario Eleutheropoleos contra solis ortum. Madon, ciuitas in qua rex fuit Iobab, aduersus quem bellum gessit Iesus.

Massepha, in tribu Iuda, apud quę habitabat Iephte iuxta Chariathiarim, vbi quondā arca testamenti fuit, & Samuel populum iudicauit. Meminit huius & Hieremias. Merrom, aquę ad quas exercitu præparato,

castra sunt posita, Est autem nunc vicus Merrus nomine in duodecimo miliario vrbs Sebastę iuxta Dothaim. Masrephothmaim: pro quo Aquila, Masrephoth aque: Symmachus, Masrephoth maris interpretati sunt. Machathi, vrbs Amorrhæorum super Iordanem iuxta montem Ermon, de qua exterminare nō valuerunt filij Israël Machathæum. Marom: & hanc cepit Iesus, rege illi⁹ interfecto. Posita est & supra Marus. Mageddo: & hanc cepit Iesus, rege illius interfecto: quę quum cecidisset in sortem tribus Manasse, nequaquam possedit eam, quia pristinos habitatores nequiuit expellere. Misfor: pro quo Aquila & Symmachus, humilem interpretati sunt. Est autem ciuitas tribus Ruben, separata Leuitis in regione Gabalena.

Medaba, vsq; hodie vrbs Arabię, antiquum nomen retinēs iuxta Efebon. Mephaath, in tribu Benjamin. Sed & alia est trans Iordanem, in qua præsidium Romanorum est militum propter viciniam solitudinem.

Maspha, in tribu Gad separata Leuitis. Est autem & alia nunc Mapha, in finibus Eleutheropoleos contra Septentrionem pergentibus Aeliam, pertinens ad tribum Iuda. Manaim, in tribu Gad separata Leuitis in regione Galaaditide. Medemana, in tribu Iuda, cuius meminit Esaias: & nunc est Menois oppidum iuxta ciuitatem Gazam. Magdala, in tribu Iuda. Masera, in tribu Iuda: cuius nunc tantummodo sunt ruinae in secundo lapide Eleutheropoleos. Maon, in tribu Iuda contra solis ortum Daromæ. Maroth, in tribu Iuda. Maddi, in tribu Iuda. Massa, in tribu Benjamin. Macoth, in tribu Manasse. Marala, ascensus Zabulon. Moladab, in tribu Iuda vel Symeonis. Masfan, in tribu Aser, iuxta Carmelum ad mare, ciuitas separata Leuitis. Mare salinarum, quod vocatur mortuum, siue Asphalti, id est bituminis inter Hiericho & Zoaram. Meeleb, terminus Nephtalim. Magdiel, in tribu Nephtalim, & hodie paruus vicus ostenditur in quinto miliario Dorę pergentibus Ptolemaidem.

Mons Oliuarum ad orientem Hierusalem, in quo discipulos erudiebat Iesus. Mospheaim: pro quo Aquila interpretatur sortium, Symmachus viciniarum.

More, nomen est collis: de quo in libris Hebraicarū quæstionū plenius disputatur. Mennit, vbi septe præliatus est: nunc autē ostenditur Mânith villa in quarto lapide Esbus pergentibus Philadelphiam. Macmas, vsque hodie vicus grandis ostenditur in finibus Aelię, antiquum nomē retinens, nouem ab ea milibus distās iuxta villam Rama. Messab, hostile oppidum iuxta Gabaa. Magdon, siue Magrō, vbi sedit Saul. Massepha, in Moab, ad quam profugus Dauid cum Saulis insidias declinaret venit. Masareth, in qua sedit Dauid, nunc deserta: pro quo Aquila interpretatur, munitiones: Symmachus refugia: Theodotion, speluncas. Masbach, ciuitas hostilis regis Adrazar. Mela, id est Gemela: quam Aquila & Symmachus transferunt, vallem Salis. Diximus de hac & supra. Maacha, regio regis Gessur. Modim, vicus iuxta Diospolim, vnde fuerunt Machabæi: quorum hodieq; ibidem sepulchra monstrantur. Sat itaque miror quomodo Antiochiæ eorum reliquias ostendant, aut quo hoc certo autore sit creditum. Mabfar Tyri: pro quo Aquila & Symmachus interpretantur, munitam Tyrum. Magao, vrbs quam ædificauit Salomō. Meeber: pro quo Aquila transtulit, *ἀντιπέγειν*: Symmachus, *ἰσχυρία*, id est trans vel de contra. Maces, vrbs vnus principū Salomonis. Mello, ciuitas quam ædificauit Salomō.

Porro

G Porro Symmachus & Theodotion, adimpletionē trāstulerunt: & de hac in libris Hebraicarum quæstionū plenius dicitur. Medam, ciuitas quam ædificauit Salomon Memphis ciuitas Aegypti, cuius Osee, Ezechiel, & Hieremias prophetæ recordantur, sed & Iudæi qui cum Hieremia de Hierosolymis profugi exierant, habitauerunt in Memphis. Machaas, in Osee, pro quo Aquila & Symmachus cōcupiscentias interpretantur. Miletus, ciuitas Asiæ, de qua Ezechiel scribit. Mariboth, cuius meminit Ezechiel dicēs: vsque ad aquam Mariboth, pro quo Aquila lites, Symmachus iurgia vel contradictiones interpretantur.

Morasthi, vnde fuit Micheas propheta. Est autem vicus contra orientem Eleutheropoleos. Masagan, regio Moabitarum, vt scribit Hieremias. Misor, regio Moabitarum, iuxta Hieremiam. Mophat, regio Moabitarum: sicut in Hieremia legimus. Posita est & supra Mephra. Maon, regio Moabitarum, iuxta Hieremiam. Melchom, idolum Ammonitarum, sicut scribit Hieremias. Magedan, ad cuius fines Matthæus euangelista scribit dominum peruenisse, sed & Marcus eiusdem nominis recordatur: nunc autem regio dicitur Magedena, circa Gerasam.

H Aid, terra in qua habitauit Cain: vertitur autē in salum: id est motum, siue fluctuationem.

N Niniue, vrbs Assyriorum, quam ædificauit Assur egrediens de terra Sennaar. Est & alia vsque hodie ciuitas Iudæorum nomine Niniue in angulo Arabiæ, quam nunc corrupte Neneuen vocant. Naaliel, iuxta Arnonem castra filiorum Israël. Naban, quod Hebraice dicitur Nebo, mons supra Iordanem contra Hierichum in terra Moab, vbi Moyses mortuus est, & vsque hodie ostenditur in sexto miliario vrbis Ebus contra orientalem plagam. Nabo, ciuitas filiorum Ruben in regione Galaad. cuius meminit Esaias in visione contra Moab, & Hieremias. Est & cuiusdam viri vocabulum Naban, qui Caan & cæteros vicos qui circum eū erant, ex suo nomine nuncupauit Naboth. Sed & vsque hodie ostenditur locus desertus Naba, distans à ciuitate Ebus milibus octo contra meridianā plagam. Negeb, Auster: apud Hebræos Nageb dicitur, quod Symmachus interpretatur meridiem. Sciendum autem quod eadem plaga apud Hebræos tribus vocabulis appellatur, Nageb, Theman, Darom, quod nos possumus austrum aphricum & meridiem, siue Eorum interpretari. Nephendor, quod Symmachus interpretatur maritimam. Dor autem est oppidum iā desertum in vndecimo miliario Casareæ, pergentibus Ptolemaidem. Naptho, nomen fontis in tribu Benjamin. Naama, ciuitas tribus Iudæ. Neesib, in tribu Iudæ, quæ nunc vocatur Nasib, in septimo miliario Eleutheropoleos pergentibus Chebron. Nepsam, in tribu Iudæ. Naaratha, in tribu Ephraim, & nunc est Naorath villa Iudæorum in quinto miliario Hierichus.

Napheth, in tribu Manasse. Naaloth, in tribu Zabulon ciuitas separata Leuitis. Nezeb, in tribu Nephthalim. Neela, de hac alienigenas Zabulon nō valuit expellere. Est hodieq; in regione Batanea viculus nomine Neila. Nabbe, siue Noba, ad quam ascendit Gedeon, vrbs sacerdotibus separata, quam postea legimus furore Saulis subuersam. Nemra, ciuitas tribus Ruben in terra Galaad: & vsque hodie vicus grandis.

Narama, in regione Batanea. Namoth, locus in Rama, vbi sedit Dauid: & de hoc in libris Hebraicarum quæstionū diximus. Nachon, area Nachon: pro quo

Aquila interpretatur, area preparata. Nephath, ciuitas vni⁹ principis Salomonis. Neriger, & hanc extruxerunt in regione Iudæ Samaritani, qui de Babylonia sunt profecti. Nezab, quam condiderunt Eugei in terra Iudæ. Nezereth, idolum Assyriorum. Nemrim, cuius meminit Esaias in visione contra Moab, & Hieremias: nunc autem est vicus nomine Benameriū ad septentrionalem plagam Zoaræ. Nabeoth, regio de qua scribit Esaias. Nazareth: vnde & dominus noster saluator Nazareus vocatus est: sed & nos apud veteres quasi opprobrio Nazaræi dicebamur, quos nunc Christianos vocant. Est autem vsque hodie in Galiliæ viculus contra legionem, in quintodecimo eius miliario ad Orientalem plagam iuxta montem Tabor, nomine Nazara. Naim, oppidum in quo filium viduæ à mortuis dominus suscitauit: & vsque hodie, in secundo miliario Tabor montis ostenditur, contra meridiē iuxta Endor.

O Reth, ciuitas regni Nemrod in Babylone.

Oolibama, ciuitas principū Edom. Odolam, diximus de hac & supra, cuius meminit Esaias. Othon, vbi secundo filij Israël castrametati sunt, egredientes de Socoth iuxta desertum, quando profecti sunt de Aegypto. Opher, & hanc cepit Iesus rege illius interfecto. Ooli, ciuitas in tribu Aser.

Ophera, via Ophra ducens ad terram Saal. Hucusq; per o breuem literam legimus: exinde per extensum legamus elemētum. On, vrbs in Aegypto quæ Helio- polis Græce dicitur, id est ciuitas solis, quam ædificauerunt filij Israël, sicut Septuaginta interpretes arbitrantur. Alioqui in Hebraicis voluminibus non habetur. Et recte: siquidem antequam Iacob ingrederetur Aegyptum, erat extructa iam ciuitas, quæ & sacerdotem Petefrem patrē Afeneth habuit. Or, mons in quo mortuus est Aaron, iuxta ciuitatem Petram, vbi vsque ad præsentem diem ostenditur rupes, qua percussa, Moyses aquas populo dedit. Oboth, in deserto castra filiorum Israël. Osa, in tribu Aser. Oram, in tribu Nephthalim. Ophir, sicut in Regnorum libris legimus, est insula, vnde aurum afferebatur Salomoni. Fuit autē vnus de posteris Heber, nomine Ophir, ex cuius stirpe venientes à fluuio Cophene, vsque ad regionem Indiæ, quæ vocatur Ieria, habitasse, refert Iosephus: à quo puto regionem vocabulum consequutam. On, ciuitas Samariæ: pro qua in Hebraico scriptū est Aun, quod & Aquila & Symmachus interpretant inutile: Theodotion, iniquitatem. Ocho, ciuitas sacerdotalis.

Oronaim, vrbs Moabitarum: sicut in Hieremia scriptum est.

Puteus iuramēti, quem fodit Abraham, id est Bersabeæ, in regione Geraritica. Diximus de hac & supra. Puteus visionis, in deserto, apud quem habitauit Isaac. Puteus iudicij, vsque in præsentem diem in regione Geraritica. Vocatur autem villa Berdā nomine, quod Latine dicitur Puteus iudicij. Puteus iuramenti, vbi iurauerunt Isaac & Abimelech, vocaturq; oppidum Isaac. Sunt autem & alij plures putei in sanctis scripturis, qui hodieq; in Geraritica regione, & iuxta Ascalonem demonstrantur. Petra, ciuitas Arabiæ in terra Edom, quæ cognominata est Iectael, & à Syris Recem dicitur.

RObolith, ciuitas Assyriorum, quæ ædificauit Assur, egrediens de terra Sennaar. Et de hac in libris Hebraicarum quæstionum plenius diximus. Robolith, vrbs alia iuxta fluuiū vbi erat rex Edom:

A Edom, & vsque hodie est praesidium in regione Gabalena, & vicus grandis qui hoc vocabulo nuncupatur.

Rameffe, vrbs quam aedificauerunt filij Israel in Aegypto: olim autem & vniuersa prouincia sic vocabatur, in qua habitauit Iacob vna cum liberis suis. Roob, quam transferunt exploratores, qui ab Iesu filio Naue missi sunt: & vsque hodie vicus Rooba in quarto lapide Scythopoleos sic vocatur, qui & Leuitis separatus fuit. Raphaca, in deserto vbi filij Israel castrametati sunt. Raphidim, locus in deserto iuxta montem Choreb, in quo de petra fluxere aquae, cognominatusque est Tentatio: vbi & Iesus aduersus Amalech dimicat prope Pharan. Rathma, in deserto castra filiorum Israel. Remmon Phares, vbi filij Israel castrametati sunt. Ressa, castra filiorum Israel. Rammoth, in tribu Gad, ciuitas sacerdotalis & fugitiuorum in terra Galaaditide. Nunc autem est vicus in quintodecimo miliario Philadelphiae contra Orientem. Recē, haec est Petra ciuitas Arabiae, in qua regnavit Rocan, quem interfecerunt filij Israel. Dicitur autem ipse quoque rex Madian. Remmon, in tribu Symeonis vel Iudae: hodieque est vicus Remmon, iuxta Aeliam contra Aquilonem in quintodecimo eius miliario. Rogel, nomen fontis in tribu Benjamin. Rama, in tribu Benjamin ciuitas Saulis: in sexto miliario ab Aelia ad septentrionalem plagam contra Bethel. Meminit huius & Hieremias. Recem, in tribu Benjamin. Remmon, petra. Remon, in tribu Symeonis vel Zabulon. Rabboth, in tribu Issachar: est vsque hodie alia villa Rebbo in finibus Eleutheropoleos ad solis ortum. Rethom, in tribu Issachar. Roob, in tribu Aser, ciuitas separata Leuitis. Rama, in tribu Aser, vsque ad ciuitatem munitam Assyriorum. Rama, in tribu Nephtalim. Idcirco eadem nomina viculorum tribubus variis assignantur: quia quum apud nos vnum nomen sonare videatur, apud Hebraeos diuersis literis scribuntur. Recath, in tribu Nephtalim. Ruma, quae & Aarima, vbi sedit Abimelech, sicut in libro Iudicum scriptum est, quae nunc appellatur Remphtis. Est autem in finibus Diospoleos, & a plerisque Arimathea nunc dicitur.

Remmath, ad quam Dauid praedae partem misit.

Rachel, & ad hanc Dauid spoliiorum partem misit.

C Rammoth Galaad, villa trans Iordanem iuxta fluiuium Iaboch. Diximus de hac supra. Rabbath, ciuitas regni Ammon, nunc Philadelphia: cuius meminit Hieremias. Roos, quam pertransiuit Dauid: pro quo Aquila & Symmachus interpretantur arcem. Rogellim, vnde fuit Berzelai Galaadites amicus Dauid.

Raphaim, vallis Allophylorum ad septentrionalem plagam Hierusalem. Remman, ciuitas regum Syriae iuxta Damascum. Reth, hanc percussit Afa rex.

Rethem, pro qua Aquila interpretatur *ἄγκυρα*, id est iuniperum: Symmachus, vmbra, Remmō, huius meminit Esaias in visione contra Moab. Reseph, ciuitas Syriae. Raphet, vrbs Assyriorum in regione Theman: de qua in Esaias scribitur. Rebla, in terra Emath: vnde victor Pharaon adductum Ioachas transtulit in Aegyptum. Remma, mōs in Esaias: pro quo Aquila interpretatur, mōs Emona: Symmachus, in Armenia. Est autem & villa Remmus in Daroma. Porro in Regnorum libris, Rema, domus dicitur idoli Damasceni. Reblata, regio Babyloniorum, vel vrbs quam nunc Antiochiam vocant. Ramale: pro quo Aquila interpretatur, exaltabitur: scriptum est in Zacharia. Est autem & alius locus in tribu Benjamin iuxta

ta Bethlehem, de quo dicitur, Vox in Rama audita est: de hoc in libris Hebraicarum quaestionum plenius dicitur. Rhinocorura, ciuitas Aegypti, cuius meminit Esaias. Sciendum autem, quod hoc vocabulum in libris Hebraicis non habetur: sed a Septuaginta interpretibus propter noticiam loci additum est. Quod in libro Hebraicorum nominum diximus, hoc etiam nunc in s litera videtur titulo praenotandum: apud Hebraeos tria esse s, hoc est samech, zade & sin. Quae quum apud Graecos & Latinos sono simili proferantur, in sua lingua aliter atque aliter resonant. Vnde accidit, vt eadem nomina apud nos diuersum sonare videantur, & plus quam cetera litera haec habeat. Non enim ex vna, sed ex tribus literis, loca & vrbes & viculi describuntur.

S Idon, vrbs Phoenices insignis, olim Chathanorū terminus ad Aquilonem respiciens: & postea regionis Iudae. Cecidit autem in sortem tribus Afer, sed non eam possedit: quia hostes nequaquam valuit expellere. Sennaar, campus Babylonis, in quo turris extructa est. Vnde egressus Assur aedificauit Ninuiem. Meminit huius loci Iosephus in primo antiquitatum libro, ita scribens. De campo qui in Babylonia regione vocatur Sannaar, narrat Hestius historicus, dicens: Quidam sacerdotum profugi de templo Gemalij Iouis sacra rapientes, in Sennaar campum Babyloniae peruenere. Sichem & Sale, quae Latine & Graece Sicima vocata est, ciuitas Iacob, nunc deserta est. Ostenditur autem locus in suburbanis Neapoleos iuxta sepulchrum Ioseph, quam subuertit Abimelech, & seminavit in ea salem: sicut in libro Iudicum scriptum est. Postea vero instaurata est a Hieroboam, vt Regnorum narrat historia, & sita est in finibus tribus Ephraim. Sed & filius Emmor appellabatur Sichem, a quo & locus nomen acceperat. Fuit autem & altera Sichem in monte Ephraim ciuitas fugitiuorum. Sennaar vnde fuit Amraphel qui aduersus reges Sodomorum bellum gessit. Sodoma ciuitas impiorum diuino igne consumpta, iuxta mare mortuum. Seboim & haec ciuitas impiorum in aeternos cineres dissoluta iuxta urbem quondam Sodomam. Sophera mons orientis in India, iuxta quem habitauerunt filij Iectam, filij Heber, quos Iosephus refert a Cophene flumine, & Indiae regionibus vsque ad id locorum peruenisse, vbi appellatur regio Ieria: sed & classis Solomonis per triennium hinc quaedam commercia deportabat. Seora, vrbs iuxta Sodomam, quae & Segor & Zoara: de qua & supra diximus. Saue ciuitas antiqua in qua habitauerunt Ommei gens valida super regionem Sodomam quae excidit Chodorlaomor. Seir mons in terra Edom, in qua habitauit Esau in regione Gabalena: quae ex eo quod Esau pilosus esset & hispidus, Seir, id est pilosi nomen accepit. In quibus locis prius habitauit Chorreus, quem interfecit Chodorlaomor. Meminit motis Seir & Esaias in visione Idumaeae. Salem, ciuitas Sichimorum, quae est Sichem: sed & alia villa ostenditur vsque in praesentem diem iuxta Aeliam contra Occidentalem plagam hoc nomine: in octauo quoque lapide a Scythopoli in campo vicus Salumias appellatur. Iosephus vero Salem esse affirmat, in qua regnavit Melchisedex, quae postea dicta est Solyma: & ad extremum, Hierosolymae nomen accepit. Sur, vbi inuenit angelus ancillam Sarae Agar inter Cades & Barad. Extenditur autem desertum Sur vsque ad mare rubrum, quod ad Aegypti confinia peruenit. Porro Cades, solitudo est super urbem Petram: sed & scriptura desertum Cades contra

G contra faciem Aegypti extendi memorat: ad quod primum venere Hebraei rubro mari tranſuadato. Segor, quæ & Bala & Zoara, vna de quinque ciuitatibus Sodomorum ad preces Lot de incendio reſeruata, quæ vſque nunc oſtenditur. Meminit huius & Eſaias in viſione contra Moab, de qua & ſupra diximus. Scenæ, id eſt tabernacula, loc^o in quo habitauit Iacob reſreſſus de Meſopotamia, qui lingua Hebraica appellatur Socoth. Socoth, prima māſio filiorum Iſraël in deſerto, poſtquam de Aegypto ſunt profecti antequam mare tranſirent rubrum. Sin, deſertum inter mare rubrum & ſolitudinem Sina. Nam de deſerto Sin filij Iſraël venerunt in Raphidim, & à Raphidim in deſertum Sina, iuxta montem Sina, vbi Moyſes tabulas legis accepit. Deſertum autem Sin idem dicit eſſe ſcriptura quod & Cades: ſed hoc iuxta Hebræos. Caterum in Septuaginta interpretibus nō habetur. Selmona, caſtra filiorum Iſraël in deſerto. Saphar, mons Saphar in deſerto caſtra filiorum Iſraël. Sattim, vbi populus pollutus eſt fornicatione filiarum Moab. Eſt autem iuxta mōtem Phogor: vnde & Ieſus exploratores ad inueſtigandam & noſcendam terram miſit Hiericho. Sabama, ciuitas Moab, in terra Galaad: quæ cecidit in ſortem tribus Ruben. Meminit & huius Eſaias in viſione contra Moab. Senna, terminus Iudæ, & vſque hodie oſtenditur in ſeptimo lapide Hierichus contra ſeptentrionalē plagā villa nomine Magdalfenna: quod interpretatur, turris Senna. Selcha, ciuitas regis Og, in regione Baſanitide. Sephama, terminus Iudæ ad ſolis ortum. Sadada, terminus Iudæ. Semeron, & hanc cepit Ieſus rege illius interfecto Dicunt autem nunc pro ea Sebaſten vocari oppidū Palæſtinæ: vbi ſancti Ioannis Baptiſtæ reliquiæ cōditæ ſunt. Legimus in Regnorū libris, quod Amri rex Iſraël emerit montem Semeron, à quodam Semer: & ædificauerit in vertice eius ciuitatem, quam ex nomine domini appellauerit Semeron. Seira, & hanc cepit Ieſus filius Naue. Selcha, ciuitas in regione Baſanitide. Sihor, locus contra faciem Aegypti. Sed & hodie oſtenditur villa nomine Sihor inter Aeliam & Eleutheropolim in tribu Iuda: ſuper hoc in libris Hebraicarum quæſtionum plenius diximus. Saorth, in tribu Ruben, ſuper Iordanē. Sachoth, in tribu Gad, ſuper Iordanem. Saphon, in tribu Gad, ſuper Iordanem. Sacharona, in tribu Iuda. Samen, in tribu Iuda. Saal, in tribu Iuda, vel Symeon. Sicelech, quā Achis rex alienigenarum dedit ad inhabitandum Dauid. Eſt autem in Daroma ſortis Iudæ vel Symeonis. Sāſanna, in tribu Iuda. Selei, in tribu Iuda. Saara, vicus in finibus Eleutheropoleos contra ſeptentrionē pergentibus Nicopolim, quaſi in decimo miliario, in tribu Dan ſiue Iuda. Socho, in tribu Iuda. Sunt autē vſque hodie viculi duo, pergentibus Aeliam de Eleutheropoli, in nono miliario vię publicæ: vnus in monte, alter in campo ſitus, qui Socoth nuncupantur. Sarain, in tribu Iuda. Senam, in tribu Iuda. Saphir, villa in montanis ſita inter Eleutheropolim & Aſcalonem, in tribu Iuda. Socho, de qua ſupra dictū eſt. Dicuntur autem Samaritani, qui de Babylone profecti ſunt, hunc viculum cōdidiſſe. Scatha, in tribu Iuda. Selo, in tribu Ephraim, in quo loco arca teſtamenti manſit, & tabernaculum domini vſque ad tempora Samuelis. Eſt autē in decimo miliario Neapoleos in regione Acrabitenæ. Sed & Iudæ patriarchæ filium Selō appellatum legimus. Sichem, in tribu Manaffe, ciui-

tas ſacerdotalis & fugitiuorum, in monte Ephraim, K vbi ſepelierunt oſſa Ioseph: de qua & ſupra diximus.

Sames, id eſt fons. Sames, in tribu Benjamin: pro quo Aquila interpretatur, fontem ſolis. Semri, in tribu Benjamin. Sela, in tribu Benjamin. Sabea, in tribu Symeon. Sarith, terminus Zabulon. Samas: pro quo Theodotio & Symmachus tranſtulerunt, ſolis. Semron, in tribu Zabulon. Sulem, in tribu Iſſachar: & vſque hodie vicus oſtenditur nomine Sulē, in quinto miliario Tabor montis contra auſtralē plagam. Seon, ſiue Soen, in tribu Iſſachar: hodieq; oſtenditur villa iuxta montem Tabor. Saſima, terminus Iſſachar. Sior, in tribu Aſer. Sienaim, quercus pertinens ad terminū Neptalim. Soreth, in tribu Dan, vbi Sampſon fuiſſe legimus, iuxta Eſtaol, de qua ſupra diximus. Samis, in tribu Dan: de qua & ſupra memoriam feci, ſub nomine Bethſamis. Selab, in tribu Dā, vſque hodie grandis vicus oſtenditur in finibus Sebaſtenis nomine Selaba. Sephet, Chananeorum locus.

Sirotha, quo confugit iudex Ahod. Diximus autem ſupra de Seira. Sur Oreb: quod Aquila interpretatur, petra Oreb. Selmon, mons quem cōſcendit Abimelech aduerſus Sicimam dimicans. Sephina: pro quo Aquila & Symmachus interpretatur, aquilonem. L

Sorech, nomen torentis, de quo loco fuit Dalila illa Sampſonis: ſed & vſque hodie ad ſeptentrionalem plagam Eleutheropoleos vicus oſtenditur, nomine Capharſorech, iuxta villam Saraa, vnde fuit Sampſon.

Sophim, mons Ephraim in loco Armathem. Saſiſa, quā Saul tranſiit. Senna, nomen petrae. Saalim, villa quam pertrāſiit Saul in finibus Eleutheropoleos contra occidentē, ſeptem ab ea milibus diſtans. Sciph, vbi Samuel inuenit Saulem. Sabim, vbi Saul preliatus eſt. Sonam, vbi fuit illa mulier Sunamitis. Eſt autem hodie vicus in finibus Sebaſtæ in regione Acrabitenæ, vocabulo Sanim. Saphamoth, ad quem locum miſit Dauid. Seira, nomen putei: à quo Ioab fecit reneri principem exercitus Abner. Suba, cui⁹ regem percuffit Dauid. Sarthan, quæ eſt ad radices Iezrael.

Sophera, quæ eſt & Sophir, vnde veniebant naues Salomonis: de qua ſupra diximus. Eſt autem mons orientis pertinens ad Indiæ regionem. Sarara, ciuitas pergentibus Edom. Saba, ciuitas regalis Aethiopiæ, quam Iosephus à Cambyſe rege Meroen cognominatam ex ſororis vocabulo, refert. Sela, vbi percuffus eſt Ioas. Sapharnaim, de quibus locis Aſſyrij tranſmigrantes, habitauerunt in Samaria: & ab iſtis Samaritanorum gens ſumpſit exordium, Meminit horum & Eſaias. Sademoth, vbi Ozias rex idolorum ſigna combuſſit. Sarepta, oppidum Sidoniorum in via publica ſitum: vbi habitauit quōdam Helias. Saron, cuius & Eſaias meminit, dicens, In paludes verſus eſt Saron. Vſque in præſentem autem diem, regio inter mōtem Tabor & ſtagnū Tyberiadis Saronas appellatur. Sed & à Cæſarea Palæſtinæ, vſque ad oppidum Ioppe, omnis terra quæ cernitur, dicitur Saronas. Sephela, ſicut ſcribit Eſaias: pro quo Aquila, campeſtrem: Symmachus, vallem interpretatur. Vſque hodie omnis regio iuxta Eleutheropolim campeſtris & plana, quæ vergit ad aquilonem & occidentem, Sephela dicitur.

Sennaar: pro quo Aquila, Sennan: Symmachus interpretatur, vberem. Meminit huius & Micheas propheta. Sedrach, terra Damafci: legim⁹ in Zacharia. Sion, mons vrbis Hieruſalem. Samaria, ciuitas regalis in Iſraël, quæ nūc Sebaſte dicitur. Sed & omnis regio

A regio quæ fuit circa eam, à ciuitate quondam nomen acceperat. Sor Tyrus, metropolis Phœnicis, in tribu Nephtalim. Soene, ciuitas Thebaidis, sicut scribit Ezechiel. Sabarim, inter Damascum & Emath: sicut scribit Ezechiel. Sais, ciuitas Aegypti, cuius meminit Ezechiel: à qua & Saites pagus. Sadala, terminus Iudæ: sicut scribit Ezechiel. Salisa: pro quo Aquila interpretatur, triennalem. Meminit huius Hieremias.

Sichar, ante Neapolim, iuxta agrum quem dedit Iacob filio suo Ioseph, in quo dominus noster atque saluator secundum euangelium Ioannis, Samaritanæ mulieri ad puteum loquitur, vbi nunc ecclesia fabricata est.

Tigris, fluuius de paradiso exiens, iuxta scripturæ fidem, pergensq; contra Assyrios: & post multos circuitus, vt vult Iosephus, in mare rubrum influens. Vocatur autem hoc nomine propter velocitatem, instar bestię nimia pernitate currētis. Terebinthus, in Sicimis, sub qua abscondit Iacob idola, iuxta Neapolim. Tina, in tribu Iuda. Talem, in tribu Iuda. Tefan, in tribu Iuda. Tyrus, in tribu Nephtalim. Tabath, vbi pugnatum est aduersus Madian.

B Tob, terra in qua habitauit Iephte. Tophet, in valle filiorum Ennon: vbi populus Israël, gētium simulacra venerabatur. Est autem locus in suburbanis Hierusalē. Tanis, ciuitas Aegypti, sicut Esaias & Ezechiel scribunt. Taphnas, ciuitas Aegypti. Lege Osee, Ezechiel & Hieremiam. In hac habitauerunt Iudæi, qui ob metum Babyloniorum cum Hieremia fugerunt. Trachonitis regio, siue Ituræ: cuius tetrarches fuit Philippus, iuxta euangelium Lucæ. Diximus de hac & supra. Est autem trans Bosfram Arabiæ ciuitatem in deserto, contra australem plagam, quasi ad Damascum respiciens. Hucusque per t, simplicem literam legerimus. Verum quoniam quæ sequuntur apud Hebræos, nō ex t sed ex n̄ id est ð Græco scribuntur, cum aspiratione legere debemus. Theman, regio principum Edom in terra Gebalitica, à Theman filio Eliphaz filij Esau sortita vocabulum. Sed & vsque hodie est villa nomine Theman, distās ab vrbe Petra quinque milibus: vbi & Romanorum militum præsidium sedet: de quo loco fuit Eliphaz rex Themanorum. Vnus quoque filiorum Ismael appellabatur Theman. Sciendum autem, quod omnis Australis regio Hebræis Theman dicitur.

C Thamna, vbi oues suas totondit Iudas: ostēditur hodieq; prægrandis vicus in finibus Diospoleos euntibus Aeliam in tribu Dan siue Iudæ. Thamna, ciuitas aelia principum Edom: sed & concubina Eliphaz filij Esau, Thamna appellata est, quæ peperit ei Amalech: vnde Amalechitæ. Thaphol, locus in deserto trās Iordanem: in quo Deuteronomium scripsit Moyses contra Hiericho. Thaat, castra filiorum Israël. Thara, castra filiorum Israël. Thaffu, in tribu Iuda ciuitas quæ expugnauit Iesus, rege illius interfecto. Diximus & supra de termino Palæstinæ & Aegypti quæ appellatur Bethaphu. Thaanach, ciuitas quam expugnauit Iesus rege illius interfecto. Fuit autem in tribu Manasse separata leuitis: & nunc in quarto miliario oppidi legionis hoc nomine vicus ostenditur. Thenath, in tribu Ioseph, hodieq; villa est Thenath in decimo miliario Neapoleos contra orientem, descendētib; Iordanem. Thaphue, in tribu Ioseph. Thaphut, in tribu Manasse. Thecua, vsque hodie iuxta desertum ciuitatis Aeliæ vicus ostenditur: vnde & Amos propheta fuit. Thersam, & hanc cum rege suo cepit Iesus.

Therema, in tribu Benjamin. Tholad, in tribu Iu-

da, siue Symeonis. Thabor, terminus Zabulon. Est D autem mons in medio Galiliæ campo, mira rotunditate sublimis, distans à Diocæsarea decem milibus, contra Orientalem plagam: qui confinium quoque inter tribum Issachar & Nephtalim fuit. Thalcha, in tri-Symeon: nunc vicus grandis Iudæorum dicitur Thel-la, quasi in sextodecimo miliario Eleutheropoleos contra Orientalem plagam. Thannatsara, ciuitas Iesu filij Naue, in monte sita: de qua & supra sub nomine Thannæ diximus: in qua vsque in præsentem diem sepulchrum eius ostenditur in tribu Dan. Thaanach, ciuitas iuxta quam Debbora aduersum Sisaram dimicauit in tribu Manasse, separata Leuitis, quæ tenere nō potuit, pristinis cultoribus nequaquam eiectis. Est autē villa nunc prægrandis distans à legione tribus milibus.

Thebes, vrbs quam quum oppugnaret Abimelech, fragmine molæ ictus interiit. Est autem vsque hodie vicus nomine Thebes, in finibus Neapoleos pergētib; Scythopolim, quasi in terdecimo eius lapide.

Thannatha, posuimus & supra. Thanna, in tribu Iuda. Thelamage, locus in quo Abner misit ad Dauid. Sed sciendum quod pro hoc verbo Aquila interpretatur, extemplo: Symmachus, pro semetipso.

E Thaat, iuxta Galaad. Thampsa, terminus regni Salomonis. Thermoth, ciuitas quam ædificauit Salomon in deserto, cuius in libris Hebraicarum quæstionum mentionem plenius fecimus. Tharsis, vnde aurum afferebatur Salomoni: hanc putat Iosephus Tarsum urbem esse Ciliciæ. Porro iuxta Ezechielem prophetam Carthago sentitur. Siquidem in eo loco vbi secundum Septuaginta interpretes legimus Carthaginem: in Hebræo habemus Tharsis scriptum. Nonnulli Indiam putauerūt: & de hoc tam in libro epistolarum, quas ad Marcellam scripsimus, quàm in libro Hebraicarum quæstionum plenius diximus. Tharsa, vbi Asa rex Israël fuit. Tharsila, vnde fuit Manaen, vsque hodie est viculus Samaritanorum in regione Batanea, qui Thersila dicitur. Thesba, vnde ortus est Elias propheta Thesbites. Theman iuxta Ezechielem ciuitas Idumææ. Porro Esaias in visione eam ponit Arabiæ. Meminit huius & Hieremias. Abdias autem scribit ciuitatem Esau. Sed & vnus filiorum eius Theman appellabatur: sicut supra diximus. Tharthat, quam in terra Iudææ Euæi condidit. Thalassar, regio Syriæ.

F Thogorma, legimus in Ezechiele. Taphet, legimus in Hieremia Aranthapheth. Est autem in suburbanis Aeliæ vsque hodie locus qui sic vocatur, iuxta piscinam Fullonis, & agrum Acheldema.

VR Chaldæorum, vbi mortuus est Aram, frater Abraham: cuius hodieq; sicut Iosephus refert, tumulus ostenditur: & super hoc quid nobis videatur, in libris Hebraicarum quæstionum plenius diximus. Vlammaus, pro quo in Hebræo scriptum habetur Luza. Eadem est autem quæ & Bethel: sicut supra diximus. Sed & quædam villa nomine Vlamma in duodecimo Diocæsareæ lapide ostenditur contra solis ortum.

Vz, vnde fuit Iob de regione Ausitide: sed & vnus de posteris Esau, Vz nomine appellabatur. De quo in libris Hebraicarum quæstionum diximus.

XII, in tribu Iuda.

ZOphoim, regio principum in terra Edom quæ nunc vocatur Gabalena. Zoab, ciuitas Amorrhæorum sita in Arnone: de qua scriptum est, propterea dicitur in libro bellorum domini: Zoab inflammauit torrentes Arnō. Zephrona, terminus Iudæ ad se-

G ad septentrionem. Zaret, vallis: Zaret in parte deserti. Zit, in tribu Iuda. Zannohua, in tribu Iuda: vsq; hodie in finibus Eleutheropoleos Aeliam pergentibus, villa Zanua nūcupatur. Ziph, in octauo miliario Chebron contra orientem: vsque hodie vicus ostenditur, vbi absconditus est Dauid. Fuit autem tribus Iuda in Daroma in finibus Eleutheropoleos. Ziph, mons squalidus vel caligans siue nebulosus. Iuxta Ziph, in quo sedit Dauid propè Chermelam, quæ in scripturis sanctis Carmelus appellatur: vicus hodie Iudæorum: vnde fuit Nabal Carmelius. Sed & vnus de posteris Caleb dictus est Ziph. Lege Paralipomenon. Zochora, in Hieremia ciuitas Moabitarum: hæc est quæ nunc vocatur Zoara siue Segor, vna de quinque ciuitatibus Sodorum. Zeb ciuitas Amman, hodieq; villa Zia ostenditur in quintodecimo lapide Philadelphie, contra occidentem: de qua scribit Hieremias. Zoeth, nomen lapidis vbi Adonias immolauit victimas iuxta fontem Rogel.

CENSURA DES. ERASMI ROTERODAMI IN LOCA AETORUM.

H Ruditus libellus, nec indignus Hieronymo, nisi quod alicubi citat ipsum Hieronymum: quod tamen ipsum haud scio an è marginali spacio translatus sit in cōtextum. Illud mirum, quod è tam multis tam pauca recēserit loca, idq; paucis: vt mihi suspicio sit, opus à fastidioso quopiam in compendium fuisse contractum.

DE LOCIS HEBRAICIS IN Actis apostolorum.

A Cheldemach, ager sanguinis: qui hodie quoque demonstratur in Aelia ad australem plagam montis Sion: & hæcenus iuxta Iudæorū consilium, mortuos ignobiles, alios terra tegit, alios sub diuo putrefacit. Asia regio, quæ cognominatur minor, absque orientali parte, qua ad Cappadociam Syriamq; progreditur, vndique circumdata est mari: cuius prouinciæ sunt, Phrygia, Pamphylia, Cilicia, Lycaonia, Galatia, & alia multa: sed specialiter vbi Ephesus ciuitas est, Asia vocatur. Aegypti regio, à septentrione mare magnum sinamq; Arabicum, ab oriente rubrū mare, à meridie oceanum, ab occasu Libyam habet: cuius inferiorem partem Nil^o dextera leuaq; diuisus, amplexu suo determinat, Canopico ostio ab Aphrica, ab Asia Pelusiaco, centum sexaginta millium passuum intervallo: quam ob causam, inter insulas quidam Aegyptum retulere: ita se fundente Nilo vtrinque, vt Δ litera figuram efficiat: inde multi quod Græca litera figuram efficiat, vocabulo Deltam appellauere. Aegypti vero mensura ab vnitae aluei, vnde se primum findit in latera, ad Canopicum ostium, centū sexaginta sex millium passuum: ad Pelusiacum, ducentorum quinquaginta sex. Arabia regio, inter sinū maris rubri, qui Persicus, & cum qui Arabicus dicitur: habet gentes multas, Moabitas, Ammonitas, Idumæos, Saracenos, aliosq; quàm plurimos. Arabia autem sacra interpretari dicitur: eo quod sit regio thurifera, odores creans: hinc eam Græci *ἑυδαίμων*, nostri beatam vocauerunt.

Aethiopum regio, ab Indo flumine consurgens, iuxta Aegyptum, inter Nilum & Oceanum & in meridie, sub ipsa solis vicinitate iacet: quorum tres sunt populi, Aegypti, Hesperia & Occidentis. Antiochia, ciuitas Syriae Cœles, in qua Barnabas & Paulus apostoli sunt ordinati. Est autem & alia in Pisidia prouincia, in qua iudem prædicantes, Iudæis dixerunt: Vobis oportebat

primum loqui verbū dei, sed quoniam repulistis illud: K &c. Alexandria, ciuitas Aegypti, quæ quondam No dicebatur, inter Aegyptum, Aphricam & mare, quasi claustrum posita, in qua beati Euangelistæ Marci tumulus hodieq; veneratur. Azotus, oppidum iusigne Palaestina, quod Hebraice dicitur Asdod: & est vna de quinque olim ciuitatibus Allophylorum. Attalia, ciuitas Pamphylia maritima. Amphipolis, ciuitas & ipsa Macedonia. Est alia eiusdem nominis in Syria.

Apollonia, & ipsa ciuitas Macedonia. Et est altera in prouincia Aphrica, quæ dicitur Pentapolis. Athenæ, ciuitas in Achaia, philosophia dicata studiis: quæ quum vna sit, plurali numero semper appellari solet: cuius Piræus portus, septemplici muro quōdam communitus fuisse describitur. Areopagus, Athenarum curia, quæ interpretatur villa Martis, quod ipse ibi quondam reus cædis à duodecim diis iudicatus sit.

Afos, ciuitas Asia maritima: eadem Apollonia dicta. Antipatris, ciuitas Palaestina nunc diruta, quam Herodes rex Iudææ ex patris sui nomine vocauerat.

Appij forum, nomen fori Romæ, ab Appio quondam consule tractum: à quo & via Appia, cognominata est. L

B Abylon, metropolis regni Chaldæorum, vbi eorum qui ædificabant turrim, linguæ diuisa sunt, à qua & regio circumposita, Babylonia vocatur. Hanc fuisse potētissimam, & in campestribus per quadrum sitam, ab angulo vsque ad angulum muri sedecim milia passuum tenuisse, idest simul per circuitum sexagintaquatuor milia, refert Herodotus, & multi alij qui Græcas historias conscripserunt. Arx autem, idest Capitolium illius vrbs, est turris quæ post diluuium ædificata, quatuor milia passuum tenere dicitur: cuius post ruinam muri tantum fictiles remansisse, & ob bestias quæ illic abundant captandas, recuperati esse traduntur. Bithynia, prouincia Asiae minoris, quæ & quondam Bebrycia, & deinde Mygdonia dicta est, & maior Phrygia, Iera flumine à Galatia determinata: habet ciuitatem eiusdem nominis. Berrœa, ciuitas in Macedonia, quæ verbum domini nobiliter accepit.

C Appadocia regio, in capite Syriae, idest ad septentrionem. Cyrene, ciuitas in Libya: cuius regio etiā Pétropolitana vocatur, eo quod quinque vrribus maxime fulgeat, Berenice, Arsinoe, Ptolemaide, Apollonia, ipsaq; Cyrene. Creta, Græcia insula, centum quōdam oppidis insignis, famosaq; diuitiis maxime æris: ibi enim prima huius metalli inuentio & vtilitas fuit: cui proximum est in finibus Ciliciae promontorium & oppidum Veneris. Cilicia, prouincia Asiae, quam Cydnus amnis interfecat, & mons Amanus, cuius meminit Salomon, à Syria Cœle separat.

Carra, ciuitas Mesopotamiae: apud Romanos Crassici clade, apud nos hospitio Abraham patriarchæ & parentis eius morte nobilis. Chaldæorum regio inter Babyloniā & Arabiam, Tygrim & Euphraten. Chanaan, filius Cham, obtinuit terram à Sidone vsque ad Gazam, quam Iudæi deinceps possederunt eiectis Chanaanis. Cæsareæ ciuitates duæ sunt in terra promissionis. Vna Cæsarea Palaestina in littore magni maris sita est, quæ quōdam Pyrgos, idest turris, Stratonis dicta est: sed ab Herode rege Iudææ, nobilior & pulchrior & contra vim maris multo vtilius instructa, in honore Cæsaris Augusti Cæsarea cognominata est: cui etiā templum in ea marmore albo cōstruxit: in qua nepos eius Herodes ab angelo percussus, Cornelius centurio baptizatus, & Agabus propheta zona Pauli ligatus est.

Alter

A Altera vero Cæsarea Philippi: cuius euangelij scriptura meminit, ad radices montis Libani, ubi Iordanis fontes sunt, à Philippo tetrarcha eiusdem regionis facta. & in honorem Tyberij Cæsaris cognominata est. Sed & tertia Cæsarea, Cappadocię metropolis est, cuius Lucas ita meminit: Profectus ab Epheso & descendens Cæsaream, ascendit & salutauit ecclesiam. Corinthus, ciuitas Achaia maritime. Cenchrea, portus Corinthiorum ciuitatis. Chios, insula ante Bithyniam, cuius nomen Syria lingua mastice designat, eo quod ibi mastix gignitur. Hanc aliqui Chiam appellauere, à Chione nympa. Gnidus, insula contra Asiam nobilissima adiacens prouincia Caria: & est eiusdem nominis oppidum in insula Calymna.

D Amascus, vrbs nobilis Phoenices, quę & quondam in omni Syria tenuit principatum, & nunc Saracenorum metropolis perhibetur: vnde & rex eorum Nauuias, famosam in ea sibi suę genti basilicam dedicauit, Christianis in circumitu ciuibus, baptista Ioannis ecclesiam frequentantibus. Derbe, ciuitas Lycaonia prouincia.

B Elamite, principes Persidis, ab Elam filio Sem appellati. Ephesus Amazonum opus, ciuitas in Asia, ubi requiescit beatus euangelista Ioannes.

F Rygia, prouincia Asia, Troada superiecta, in septentrionali sui parte Galatia contermina, meridiana Lycaonia & Pisidia Macedoniaq; ab oriente Cappadociam attingit. Duę autem sunt Phrygia, quarum maior Smyrnam habet: minor vero Ilium.

Foenicia, prouincia Syria, cuius partes sunt, Samaria & Galilæa, & alia plurima regiones.

G Alilæa duę sunt. Vna Galilæa gentium vicinibus Tyrionum in tribu Nephtalim. Altera circa Tyberiadem & stagnum Genesareth in tribu Zabulon. Galatia, prouincia Asia, à Gallis vocabulum trahens: qui in auxilium à rege Bithynia euocati, regnum cum eo facta victoria diuiserunt. Sicq; deinde Græcis admixti, primo Gallogræci, postea Galatae sunt appellati. Græcia, prouincia quaedam Achaia, quę à Græcis scriptoribus Hellas vocata est, in qua Athenæ ciuitas est, quondam Attica dicta.

C Hadrumet, ciuitas in Byzacio, regione Africa. Hadria, nomen maris contra Rauennam, quod per ostia Padi fluij intratur, sumpto vocabulo ab Hadria proxima ciuitate, quę eidem mari nomen Hadriatici dedit. Hierusalem, metropolis quondam totius Iudæa, quę nunc ab Aelio Hadriano Cæsare, quod eam à Tito destructam, latiore situ instaurauerit, Aelia cognominata est: cuius opere factum est, vt loca sancta, idest dominicę passionis & resurrectionis, sed & inuentionis sanctę crucis quondam extra urbem iacentia, nunc eiusdem urbis muro septentrionali circumdantur.

Iudæa, aliquando tota terra duodecim tribuum appellatur: aliquando duę tantum tribus, quę quondam Iuda vocabantur, ad distinctionem Galilæa & Samarie, aliarumq; in terra repromissionis regionum. Et notandum apud historicos, quod Iudæa ad Palæstinā, Galilæa vero & Samaria ad Phœnicen pertineant.

Ioppe, oppidum Palæstinæ maritimū, in tribu Dan: ubi hodie saxa monstrantur in littore, in quibus Andromeda religata, Persei quondam viri sui fertur liberata fuisse præsidio. Iconium, ciuitas celeberrima Lycaonia: & est altera in Cilicia. Italia, regio & patria Romanorum: ab Italo rege vocabulum traxit, quę ab

Aphrico & à Borea mari magno cincta, reliqua Alpiū Dobicibus obstructa est.

Libya, prouincia duę sunt: vna, Libya Cyrenaica, de qua dictum est, Et partes Libyę, quę est circa Cyrenem. Hęc porta Aegypti in parte Africę prima est: & mari Libyco cognomen dedit: postquam Libya Aethiopum vsque ad meridianum pertingens oceanum. Lydda, ciuitas Palæstinæ in littore magni maris sita quę Diospolis appellatur. Lycaonia, prouincia Asia est: & eiusdem nominis ciuitas est in Phrygia minore. Lystra, ciuitas Lycaonia. Lycia, prouincia Asia. Lafæa, ciuitas littoraria Cretę insulę iuxta locum qui vocatur boni portus, vt ipse Lucas exponit: pro qua quidam corrupte Thalassa legunt.

Mons Oliueti ad Orientem Hierosolymę, torrente Cedron interfluente, ubi vltima vestigia domini humo impressa hodieq; monstrantur. Cumq; terra eadem quotidie à credentibus habitatur: nihilominus tamen eadem sancta vestigia, pristinum statum continuo recipiunt. Denique cum ecclesia, in cuius medio sunt, rotundo schemate & pulcherrimo opere cõderetur: summum tantum cacumen, vt perhibent, propter dominici corporis meatum, nullo modo contegi & concamerari potuit: sed transitus eius à terra ad cælum vsque patet apertum. Medi, à Madai filio Iaphet appellati. Sunt autem inter flumen Indum, & flumen Tygrim regiones ista, à monte Caucaaso vsque ad mare rubrum pertingentes, Aracosia, Parthia, Assyria, Persidia & Media: quas scriptura sacra vniuersas saepe Medię nomine vocat. Mesopotamia, regio inter flumina Tygrim & Euphratem, quę & ipso vocabulo Græco, in medio fluminū esse posita monstratur. Huic ad meridiem Babylonia: deinde Cedar: nouissime Arabia Eudæmon. Madian, ciuitas iuxta Arnonem & Arcopolim, cuius nunc ruinae tantummodo demonstrantur, ubi Moyses apud Iethro socerum suum exulabat. Mesia, prouincia Asia, nunc Aeolis dicta. Est autē & altera eiusdem nominis iuxta fluiū Danubium. Suntq; autores qui dicant transisse ex Europa Mesos & Brygas & Thynos, à quibus appellatur in Asia Mysi, Phryges & Bithynij. Macedonia, prouincia Græcorum nobilissima, & virtutibus Alexandri Magni nobilior facta. Mytilene, insula cõtra Asiam, quę à proxima continente abest quingentos septem passus. Miletus, ciuitas in Asia maritime: decem stadiis ab ostio Mæandri amnis secreta: ubi Paulus Ephesiorum maiores alloquitur. Est & insula non ignobilis nominis eiusdem in mari Aegeo vel Ionio.

Nazareth, viculus in Galilæa iuxta montē Tabor, vnde & dominus noster Iesus Christus Nazarenus vocatus est: habetq; ecclesiam in loco quo angelus ad beatam Mariam euangelizaturus intrauit. Sed & aliam ubi dominus est nutritus. Neapolis, ciuitas Caria quę est prouincia Asia.

Parthi, inter flumen Indum, quod ab oriente est: & inter flumen Tygrim, quod est ab occasu, siti sunt: vt supra dictum est. Pontus, regio multarum gentium iuxta mare Ponticum, quod Asiam Europamq; determinat, & propter plurimam ostiorum Danubij infusionem dulcius ceteris esse dignoscitur.

Pamphylia, prouincia Asia. Paphus, maritime in Cypro insula, Veneris quondam sacris, carminibusq; poetarum famosa, quę frequēti terremoto lapsa, nunc ruinarum tantum vestigiis quid olim fuerit ostendit.

Perge, ciuitas Pamphylie prouincię. Pisidia, prouincia

G uincia Asia. Philippi ciuitas, in prima parte Macedonia. Patara, ciuitas Lyciae prouinciae in Asia.

Ptolemais, ciuitas in Iudaea maritima prope montem Carmelum, quae quondam à quodam Ptolemeo dicta est. Est autem altera Ptolemais in Pentapoli prouincia Aphricae: cuius supra meminit. Puteoli, ciuitas colonia Campaniae, eadem Dicearchia dicta.

R oma, vrbs quondam totius orbis domina, à conditoris sui Romuli nomine sic vocata. Quam propter eximiam virtutem, plerique scriptorū quasi sola esset, urbem appellare malebant. Rhodus, Cycladum insularum nobilissima, & ab oriente prima, quondam Ophiussa vocata, in qua eiusdem nominis vrbs fuit aereo colosso famosa, septuaginta cubitorum altitudinis: distat à portu Asiae viginti milibus passuū.

Rhegiū, ciuitas Siciliae maritima, viginti milia passuum à promontorio Peloro secreta: cuius nomē Graecum interpretatur, discretio: eo quod haec Siciliae pars quondam Brutio agro Italiae cohaerens, mox interfuso mari sit auulsa, quindecim passuum longitudine fretō, in latitudine autem duorum modo iuxta columnā regiam: in quo fretō est scopulus Scilla, item Charybdis mare verticosum, ambo clara scuitia.

S amaria, ciuitas regalis in Israēl in vertice montis Somer posita. Sed & omnis regio quae circa eā fuit, à ciuitate quondam nomen acceperat: media inter Iudaeam & Galilaeam iacet. Haec ab Herode Antipatri filio in honorem Augusti Caesaris Graeco nomine Sebaste, idest Augusta vocata est. Sichem, ciuitas Iacob, nunc Neapolis dicta, iuxta sepulchrum Ioseph, quae à filio Emmor sui regis vocabulum sumpsit: iuxta quam dominus Samaritanæ mulieri loquitur ad fontem: vbi nunc ecclesia fabricata est ex latere montis Garizim. Sina, mons in regione Madiam super Arabiam in deserto, qui alio nomine Choreb appellatur. Vnde dicitur, Et fecerunt vitulum in Choreb: quū hoc Moyses in Sina factam scripserit. Saronas quod interpretatur campestris, regio est Caesareae Palaestinae, vsque ad oppidum Ioppe pertingens. Et est hodie locus pascendis gregibus aptus: quae iuxta soli qualitatem Petro praedicante, fidei cōtinuo fructus germinauit. Sed & inter mōtem Tabor & stagnum Tyberiadis, regio Saronas appellatur. Sidon, vrbs Phoenices insignis, olim terminus Chananaeorum ad aquilonem iuxta Libani montis ortum sita, & ipsa artifex vitri. Seleucia, ciuitas Syriae nobilis, in promontorio Syriae Antiochia sita. Salamis, ciuitas in Cypro insula nunc Constantia dicta, quam Traiani principis tempore, Iudaei interfectis omnibus accolis deleuerunt. Samothracia, insula in Pagasiaco sinu. Syria, quae Hebraicae Aran dicitur, regio est inter flumen Euphraten & mare magnum vsque ad Aegyptum pertingens: habet maximas prouincias, Comagenam, Phoeniciam & Palaestinam, absque Saracenis & Nabathæis, quorum gētes sunt duodecim. Samos, insula in mari Aegeo, in qua reperta prius fictilia vasa traduntur: vnde & vasa Samia appellata sunt. Smyrna, ciuitas Lyciae prouinciae in Asia: cuius Lucas ita meminit, Et pelagus Ciliciae & Pamphyliae nauigantes venimus in Smyrnam Lyciae. Pro quo aliqui codices habent, Venimus in Lystrā, quae est in Cilicia. Porro Hieronymus in libris Hebraeorum nominum ponit Smyrnam, & interpretatur amarā. Salmon, ciuitas maritima Cretae insulae. Syrtēs harenosa in mari magno loca multum terribilia & metuenda: eo quod ad se omnia diripere soleant, & ap-

propinquantes vadoso mari haereant. Haec autē ad mare Aegyptium vicinae sunt, & pariter admiscuntur.

Syracusa, metropolis Siciliae, sub promontorio Pachyno: siquidem Sicilia ipsa tribus est distincta promontoriis: vnde & à trianguli specie, Trinacria quondam vocata, mox à Siculo rege Sicilia dicta est. Primū promontorium dicitur Pelorum, & spectat ad Aquilonē: cui Messana ciuitas proxima est: & aduersum ex Italia dictum est promontorium Cenus, duodecim stadiorū interuallo. Secundum dicitur Pachynum, quod respicit ad Euronotum. Tertium appellatur Lilybaeum, ciuitatē eiusdem nominis habens, & dirigitur in occasum.

T arsus, ciuitas metropolis Ciliciae prouinciae Paulo apostolo gloriosa. Tyrus, metropolis Phoenices in tribu Nephtalim, vigesimo prope miliario à Caesarea Philippi. Haec quondam insula fuit praesto mari, septingentis passibus diuisa: sed ab Alexandro terra continens facta est, propter expugnationem, multis in breui fretō aggeribus comportatis: cuius maxime nobilitas conchylia atque purpura constat. Troas, ciuitas Asiae maritima, eadem Antigoniam dicta.

Thyatira, ciuitas Lydiae, quae est prouincia Asiae, templo quondam Aesculapij famosa: cuius ciuis erat illa Lydia πορφυρόπολις, idest purpurae venditrix, quae in Philippis fidem Christi suscepit. Thessalonica, ciuitas Macedoniae. Theatrum, locus à spectaculo vocabulum mutuans, quod in eo populus stans desuper atque spectans, ludos scenicos contempleretur.

De locis Hebraicis finis.

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI in librum Hebraicorum nominum Praefatio.

Hilo vir disertissimus Iudaeorum, Origenis quoque testimonio comprobatur adidisse librum Hebraicorum nominum, eorumque etymologias iuxta ordinem literarum à latere copulasse. Qui cum vulgo habeatur à Graecis & bibliothecas orbis impleuerit, studij mihi fuit in Latinam eum linguam vertere. Verum tam dissona inter se exemplaria reperi, & sic confusum ordinem, vt tacere melius iudicauerim, quam reprehensione quid dignum scribere. Itaque hortatu fratrum Lupuli & Valeriani, qui me putant aliquid in Hebraeae linguae notitia profecisse, & rei ipsius vtilitate commotus, singula per ordinem scripturarum volumina percurri: & vetus aedificium, noua cura instaurans, fecisse me reor quod à Graecis quoque appetendum sit. Praeterea & illud in Praefatione commoneo, vt si qua hic praetermissa sunt, alteri sciat lector operi reseruata. Libros enim Hebraicarum quaestionum nunc in manibus habeo, opus nouum: & tam Graecis quam Latinis vsque ad id locorum inauditum: non quod studium meum insolenter extollam, sed quod sudoris cōsciens, ad lectionem eorum prouocem nescites. Si quis igitur & illos & praesens volumen, librum quoque locorum quem aditurus sum habere voluerit, parumpendet ructum & nauseam Iudaeorum. Ac ne forte consummato aedificio, quasi extrema deesset manus, Noui Testamenti verba & nomina interpretatus sum, imitari volens ex parte Origenem, quem post apostolos, ecclesiarum magistrum, nemo nisi imperitus negat. Inter caetera enim ingenij sui praecleara monumenta etiam in hoc laborauit, vt quod Philo quasi Iudaeus omiserat, hic vt Christianus impleret.

Inter-

A INTERPRETATIONES NOMINUM HEBRAICORUM.

Non statim vbicunque ex a litera, quæ apud Hebræos dicitur aleph ponuntur nomina, existimandum est ipsam solam esse quæ ponitur. Nam interdum ex ain, saepe ex he; nonnunquam ex heth literis, quæ aspirationes suas vocesq; commutant, habet exordium. Sciendum igitur, quod tam in Genesi, quam in cæteris libris ubi à vocali litera nomen incipit, apud Hebræos à diuersis (vt supra diximus) incohetur elementis. Sed quia apud nos non est vocu tanta diuersitas, simplici sumus elatione contenti. Unde accidit, vt eadem vocabula quæ apud illos non similiter scripta sunt, nobis videantur in interpretatione variari.

CENSURA DES. ERASMI
Roterodami.

Admiratus sum in hoc opere, quo consilio sanctus Hieronymus, siue quis alius fuit autor, nomina Græca interpretari voluerit iuxta sermonem Hebraicum. Quis enim nescit, Aethiopem vocem esse Græcam: quemadmodum sunt & illa, Alexander, Galatia, Archippus, Philemon, Onesimus: quæ tamen sic interpretatur, quasi deducta sint ex Hebræorum lingua.

INTERPRETATIONES DE
Genesi iuxta numerum alphabeti.

AEthiopia, tenebræ, vel caliginis. Assyriorum, diligentium. Adam, homo, siue terrenus, aut indigena, vel terra rubra. Abel, luctus, siue vanitas, aut vapor, siue miserabilis. Ada, testimonium. Ararat, Armenia, siue mons vellicatus.

Ascenez, ignis sic aspersus. Annuila, dolens, siue parturiens. Archat, insidia. Assur, dirigens, vel beatus, aut gradus, siue arguens. Ananim, respondentes aquæ. Amorraum, amarum, vel loquentem.

Arucheum, circumrodentem me. Asenneum, leuantem me. Aradium, videmiatior meus sufficiens.

Amathi, indignatio mea. Adama, humus, vel terra, siue terrena. Arphaxad, sanans depopulationem.

Aram, excelsus. Afermoth, atrium mortis. Adoram, generatio excelsa. Ahizel, pergens. Abimael, pater meus à deo. Abram, pater excelsus. Aran, riscus, arca, vel capsula. Aegyptus, tribulatio coangustans. Aggea, quæstio, vel festiuitas. Amraphel, dixit vt caderet. Arioch, ebrius, vel ebrietas.

Astaroth, ouilia, vel faciunt exploratores. Amalech, populus lambens, vel lingens. Aner, lumen, vel illuminatio, vel lucerna, vel ciuitas, vel oculus hominis. Agar, aduersa, vel conuersa. Abraham, pater videns populum. Ammon, filius populi mei, vel populus mæroris. Abimelech, pater meus rex. Azia, videns. Arbee, quarta, vel quatuor. Asurim, nemus.

Apher, humilis, siue puluis. Abidahe, pater meus sciens. Ader, grex. Afer, beatitudo, siue beatus.

Ana, responsio, siue respondens. Aluham, despiciens. Ahia, umbraculum. Abdan, desiderabilis.

Achan, necessitas, vel labor eorum. Aran, iracundus, vel decus. Adad, præcipuus, vel patruelis. Auith, iniqua. Achobor, mures. Adolamitem, testificatem, siue testimonium aquæ. Aunan, mæror eorum, vel labores. Afenech, ruina. Aod, inclutus.

Apher, humilis, siue puluis. Abidahe, pater meus sciens. Ader, grex. Afer, beatitudo, siue beatus.

Ana, responsio, siue respondens. Aluham, despiciens. Ahia, umbraculum. Abdan, desiderabilis.

Achan, necessitas, vel labor eorum. Aran, iracundus, vel decus. Adad, præcipuus, vel patruelis. Auith, iniqua. Achobor, mures. Adolamitem, testificatem, siue testimonium aquæ. Aunan, mæror eorum, vel labores. Afenech, ruina. Aod, inclutus.

Apher, humilis, siue puluis. Abidahe, pater meus sciens. Ader, grex. Afer, beatitudo, siue beatus.

Tomus tertius.

Amul, parcens. Aggi, festiuitas mea. Aheri, declinans. Arohedi, vindemiatior sufficiens. Arieli, leo dei mei. Achi, frater meus. Arad, descendens. Ason, festinates. Adad, testimonium, vel ramus.

BAbylon, vel Babel, confusio. Bethel, domus dei. Bara, in malicia, siue creatura. Bale, precipitans, siue deuorans. Barath, gradus. Bersabee, puteus satietatis, vel puteus septimus. Buz, despiciens, siue contemnens. Bathuel, virgo dei. Bereri, puteus meus, siue putei mei. Basemoth, in nominibus, siue delinquens, vel veniens, aut posita. Bala, inueterata. Benoni, filius doloris mei. Benjamin, filius dexteræ. Balaam, sine populo, vel absque substantia eorum, siue in eis. Beor, impelle. Bosra, in tribulatioe, vel angustia. Badad, præcipu. Balaaniam, habens gratiam. Beria, in clamore eius. Bechor, primogenit, vel in clivellis, aut ingressus est angustus.

CAin, possessio, vel acquisitio. Cainan, lamentatio, vel possessio eorum. Cithij, amentes, vel stupentes. Carnaim, cornua. Cades, sancta siue mutata. Cinei, possidentes. Ceni, nidus meus, vel possessio. Cenez, zelotypus, vel sessio eius. Cedmonei, antiqua tristitia, vel Orientales. Camuel, resurrectio dei, vel statio dei. Cedar, tenebræ, vel mæror: Cedma, Orientalis, vel antecedens. Chore, caluitium. Caath, molares dentes, siue patietia. Hucusque per simplicem c literam lecta sunt nomina: exit aspiratione addita, idest per x Græcum legenda. Cherubin, scientia multiplicata, vel quasi plures. Cham, calidus. Sed sciendum, quod in Hebræo x literam non habeat: scribitur autem per i quæ duplici aspiratione profertur. Chethim, confracti. Chus, Aethiops.

Chanaah, ὄμιλος, hoc est motus eorum, vel negotiator, aut humilis. Chalanne, consummatio futura, siue omnes nos. Chalech, quasi viride. Chesluim, cuncta regio eorum. Caphurim, manus exploratorum, siue tortorum, sed melius Cappadoces. Chethus, mentis excessus, siue fixus, vel abscessus. Sed hoc nomen in Hebraico non incipit à consonanti litera, verum ab n de qua iam supra diximus. Chaldæi, quasi demonia, vel quasi vbera, aut feroces. Charran, foramina, siue ira, vel fodiens eos. Sed & hoc nomen à n Hebraico incipit. Chebron, coniugium, siue incantator, aut visio sempiterna: & hoc, n in principio habet. Chodorlaomor, quasi generatio manipuli, siue quasi decorum manipuli. Chorraei, de foraminibus, quos vocat Troglodytas. Choba, condemnatio. Chafed, quasi populates. Sunt autem Chaldæi. Cheth, percutiens.

Chettura, thymiana offerens, vel copulata, aut iuncta. Choadad, præceptum. Chabratha, quasi electum, siue graue. Chorri, siue Chorraus, farina, aut farina tus, seu post me, vel foramen meum. Chazbi, mædaciū. Charmi, vinea mea, vel cognatio mea. Chaber, cōiunctio, vel incantator: sed & hoc per heth literam scribitur.

DOdanim, patruelis: in propinquos vertitur & cognatos. Dedan, solitarius, siue fratruelis eorum. Dasem, frenum. Decla, subtile, siue palmata. Damascus, sanguinis potus, siue sanguinis osculum, vel sanguis sacci. Dadan, iudicans.

Dedan, grande iudicium. Dan, iudicium, aut iudicans. Duma, tacens. Dina, iudicium istud. Debhora, apis siue eloquentia. Dison, fortis papilla, siue

n calcabit

G calcabit eam: sed hoc Syro sermone dicitur: cæterum Hebraice, pinguedo interpretat, aut cinis, idest fauilla holocaustorum. Disan, similiter vt supra: licet quidam putent fortem elephantem interpretari. Denna, iudicium afferens. Dothaim, pabulum, vel viride eorum, aut sufficientem defectionem.

E Den, voluptas, siue delicia, vel ornatus. Euila, dolens, siue parturiens. Euphrates, frugifer, siue crescens. Eua, calamitas, aut va, vel vita.

Enoch, dedicatio. Enos, homo, siue desperatus, vel violētus. Euam, ferum, siue pessimum. Eber, transitor. Elmodad, ad matrem eius præcipuam, siue dei mensuram. Ellasar, dei declinatio, siue hanc separans. Efrom, iacula gregum. Escol, botrus, siue ignis omnis. Ephron, puluis mæroris, vel puluis inutilis, siue puluis eorum. Eldaa, ad scientiam, siue de scientia. Etheus, formidās, siue stupens. Edom, rufus, siue terrenus. Emor, alinus. Ephrata, vbertas, siue puluerulenta. Efer, fictus, idest psalmatus.

Esen, ignis in eis. Efraim, frugifer, siue crescens.

H Efron, sagittam videns. Esbel, ignis vanus, siue vetus. Huc vsque per breuem literam e, nunc per productam nominum sunt legenda principia. Elisa, deus meus, vel eius salus, vel ad insulam, vel dei mei saluatio. Elam, seculi vel orbis. Emim, horribiles. Eliezer, dei auxilium. Epha, dissolutus, siue mensura.

Esau, factura, siue rubens, vel aceruus lapidum, seu vanus, aut frustra. Elom, regio campestris, aut quercus, vel roboreus. Eliphaz, dei mei aurum. Emam, calor eorum. Ebal, vallis vetus aut aceruus lapidum.

Ela, terebinthus. Er, vigilia, siue pollicens aut resurrectio, vel effusio. Enaim, oculi, siue fontes. E-roon, idest Eroim, in facie eorum, siue vigilia dolorū,

F lson, os pupillæ, siue oris mutatio. Fut, Libya, siue oris declinatio. Petrusim, dissoluens mensuram. Filistim, cadentes, siue ruina poculi, aut cadentes potione. Fara, dissipans, siue discooperiens eum. Faleg, diuidens. Ferezei, separantes, siue disseminati, vel fructificantes. Fara, ferocitas eorum. Fichol, os omnium: ab ore, non ab osse. Filistim, ruina duplex. Faldas, ruina paupertatis, siue cadēs germen. Fau, nihil, aut subito. Fiennon, ori eorum, aut ori vincto. Futifar, os inclinans ad dissecandum. Farez, diuisio. Fetrefe, Libycus vitulus, siue discooperiens, vel certe diuisio, aut os declinans.

Fallui mirabilis. Fua, hic, aduerbium loci: siue rubrum. Fanuel, facies dei.

Geon, pectus, siue præruptum. Gomor, assumptio, siue consummatio, vel perfectio. Gergeseus, colonum eiciens, siue aduenam propinquantem. Gerara, ruminationem vidit, seu maceria. Sed sciendum quod Gerara interpretatur, incolatus: Gegera vero, maceria siue sepes. Gaza, fortitudo eius. Gomorra, populi timor, siue seditio. Sciendum quod g literam in Hebraico nō habet, sed scribitur per vocalem ain. Geter, torcular videns, siue accola explorationis. Gegal, præruptum, siue vallis vetus.

Geraris, aduenæ propinquantem, siue cornupeta eorum. Gaam vallis æstus. Gad, tentatio, siue latrūculus, vel fortuna. Galaad, aceruus testimonij, siue transmigratio testimonij. De hoc in libris Hebricarū quæstionum plenius diximus. Gathan, tangens, risit.

Gesen, appropinquans palpationi eorum, siue vicinitas. Gersam, aduena ibi, aut adiectio eorum. Ge

ra, ruminatio, vel incolatus. Guni, elatio mea, siue K hortus meus.

Iobel, dimittens, aut mutās, siue defluet. Iubal, delatus, siue dimittens. Iareth, descendens, siue roborans. Iaphet, latitudo. Iauan, est & nō est, siue colūbas: sed Syru est. Iebusæum, calcatū, siue presepe eorū. Iectan, paruulus. Iaree, luna. Iobab, mago patre, siue distillans. Iescha, tabernaculū, vel vinctio eius. Ismaël, auditio dei. Isaac, risus, vel gaudiū. Iedlaph, manū tollens, vel manū ad os. Iexan, durus, siue duricies. Iesboch, est cinis, siue tactus.

Iethur, versus, aut ordinatus. Iudith, laudans, aut cōfitemens, aut Iudæa. Iacob, supplantator. Iuda, laudatio, siue confessio. Issachar, est merces. Ioseph, augmentū. Iordanis descensio eorū. Ior, riuus. Iaboch, harena, siue lucta. Ieus, parcēs, aut faciēs, aut cōmotus. Ieglā, despiciēs. Iectran, superfluus eorū.

Ietheth, dās. Irad, ciuitatis dissensio. Irā, ciuitas eorū. Iras, vidit fratrem meū, siue fratris mei visio. Iamuel, dies eius deus. Iamin, dextera. Iachin, præparans. Iob, magnus. Ioalel, vita dei, siue exordiū dei, vel prætolās deum. Iemna, marina, siue numerabilis.

L Iesua, planicies, siue est desyderium meum, aut certe saluator. Iessul, est dolore. Iasiel, dimidium dei.

Iesar, sigmentum, siue tribulatio.

L Amec, humiliatus, aut percutiēs, siue percussum. Ludim, nati, siue profunt fortiter. Laabim, deusti, siue flāmantem. Lesa, in salutē. Luth, vtilis. Lot, vinctus, siue declinatio. Laban, candidus.

Lathusim, malleatores. Laommin, tribus, siue matres. Lia, laboriosa. Leui, additus, siue assumptus. Lotam, vinculum eorum, siue ipse conclusus.

M Auiel, quis est dominus deus: vel ex vita deus. Malaleel, laudās deum. Mathusale, mortis cōcussio, vel mortuus est, & interrogauit. Magog, quod ἄμα, idest tectum, vel de domate, hoc est de tecto. Madai, mensura, siue quā sufficenter.

Mosoch, prolongatio, siue defectio, aut certe compressus. Mesraim, hostes eorum, siue mensura. Sed sciendum quod Mesraim, Aegyptus appellatur. Mesa, aqua rara, vel euado. Melcha, regina eius.

Mamre, diuisio, siue perspicuum. Masech, potum dans, siue propinans. Moab, de patre. Maacha, frangens, siue confracta. Madan, metiens, siue respondens. Madian, de iudicio, siue de causa.

M Mabram, de iucunditatibus. Masma, exaudientem. Massa, leuans, siue pondus, aut onus. Mahethi, chorus, seu à principio. Meza, existo.

Maneeth, requiescens, siue donanti. Masrecha, vestigal vanum, siue libans, vel trahens. Meezabel, quā bonus deus. Matred, percussio, siue virga descendens. Mizaab, aquam hauriens, siue aqua fluens. Mabzar, munita. Magdiel, de repromissione dei, siue turris dei, vel magnificat me deus.

Madianæ, vel Madianitæ, diiudicantes. Manasse, oblitus, vel necessitas. Merari, amarus, vel amaritudines. Melchiel, rex meus deus. Machir, vendens. Memphon, de ore eorū. Melchisedech, rex iustus.

N Aid, motus, siue fluctuatio. Noemina, decus, siue voluptas, vel fides. Noë, requies. Nerod, tyrannus, vel profugus, aut transgressor.

Niniue, pulchra, vel germen pulchritudinis.

Nepthum, scalpentes, siue aperientes. Nachor, requies

A requies luminis, vel requiescētī luce, vel obsecratio no-
uissima. Nabaioth, prophetans. Nabdeel, seruiens
deo, vel vrsus dei. Nephis, refrigerium, vel anima.

Nephtalim, cōseruauit me, vel dilatauit me, vel cer-
te implicuit me. Naath, requiescens. Noeman, fi-
delis, vel motus eorum.

O Beth, longitudo. Ochozath, tenēs. Ooli-
bama, tabernaculum meum in aliquo, vel ta-
bernaculi altitudo. Odollamites, contestans
aliquem, vel testimonium in aqua. Ophim, thalami.
Huc vsque quum per o breuem literam legerimus: ex-
in per extensum pronunciemus elementum. Ophir,
siue Aphir, quod per aleph literam scribitur: interpre-
tatur irritum, vel herbosum. Ox, volentē. Omar,
populus, vel amarus. Onan, mōror eorum.

R Iphat, videns buccellam, siue videns bonā
Rhodij, quod Hebraice dicitur Rodim, in-
terpretatur descendentes, aut patruus iudicās,
vel visio iudicij. Rechema, tonās, vel excelsa. Ro-
hoboth, inclinatio, vel platea. Ragau, ægrotans, vel
pascens. Raphaim, gigantes. Rebecca, multa pa-
tientia, vel multum accepit, siue patientia. Remma,
vel Ruma, videns aliquid, vel excelsa. Rachel, ovis,
vel videns principium, aut visio sceleris, siue videns
deum. Hoc autem secūdam accentuum & literarum
euenit diuersitatem: vt tam in contrarias significatio-
nes nomina commutentur. Ruben, videns filius, vel
videns in medio. Ragucl, pastor dei, vel pabulum e-
ius deus. Ros, caput. Ramasse, pabulum, vel tinea,
siue malicia de tinea. Quod in principio dixeramus
in vocalibus literis obseruandum: eo quod apud nos
interdum vna sit litera, & apud Hebræos variis voci-
bus proferatur: hoc nunc quoque in s litera sciendum
est. Siquidem apud Hebræos tres s, sunt literæ: vna que
dicitur Samech & simpliciter legitur, quasi per s, no-
stram literam describatur: alia Sin, in qua stridor qui-
dam nō nostri sermonis interstrepit: tertia Zade: quā
nostræ aures penitus reformidant. Sicubi ergo euen-
erit, vt eadem nomina aliter atque aliter interpretētur,
illud in causa est, quod diuersis scripta sūt literis. Hoc
autem in Genesi diximus, in omnibus libris similiter
obseruandum.

S Ela, vmbra eius. Seth, positio, vel positus aut po-
sculum siue gramen, aut semen, seu resurrectio.

Sem, nomē vel nominatus. Saba, captus si-
ue captiuitas, vel certe conuertens. Sabatha, gyrans,
siue circumiens. Sabathacha, circumiens te, siue cir-
cumfessio tua, vel sedes tua. Sennaar, excussio den-
tium, siue fœtor eorum. Sidona, venatio mōroris.

Samareum, lanam meam, siue coniunctum meum,
sed melius custos. Sodoma, pecus silens, vel cæcitas,
vel similitudo eorum. Seboim, caprearū vel damu-
larum, siue statio eius mare, aut statio maris. Saleph,
missa. Sephar, narratio, siue liber. Serug, corrigia,
siue perfectus. Sarai, princeps mea. Sichein, hu-
meri, vel labor. Seor, parua, vel meridiana. Sen-
naab, dentis pater, siue fœtor patris. Semeber, nomē
perditionis, siue ibi perditio. Segor, parua: ipsa est
quæ & supra Seor. Sed sciēdum: quia literam g in me-
dio non habeat: scribaturq; apud Hebræos per vocalē
ain. Sau, siue Sauhe, digne, vel eleuatio. Seir, pilo-
sus, vel hispidus. Saraa, princeps. Sur murus, vel
directus, aut continens. Saba, conuersio, siue rete.

Sue loquens, siue cantilena. Symeon, exauditio, vel
Tomus tertius.

nomen habitaculi. Sale, pax, vel reddens. Sichi-
morum, humeri: ipsa est quæ & Sichein. Sed in Latinū
& Græcum sonum vertitur. Sebeon, stante iniqui-
tate. Sophar, speculator eius, vel buccina. Sāmā,
perditio. Saphon, speculator. Sobal, vana vetustas,
vel vectes ad portādū. Salama, vestimentū, vel paci-
ca. Saul, expetitus, vel abutens. Saua, eloquētia, vel
clamor. Sela, vt eius, vel dimissio ei; aut petitio. Sō-
tonphanec, corrupte dicit: nā in Hebræo legimus, Za-
phanethphane: quod interpretatur, absconditorū reper-
tor. Porro ab Aegyptiis didicimus, quod in lingua eō-
rum resonet, saluator mundi. Semrom, nomen vi-
dens, aut custos. Sared, vt descenderet. Sephion,
egressum est os tristitia. Suni, pupilla mea, vel secū-
dus meus. Sare, maliciosus, vel sibilans. Syria, subli-
mis, siue humecta. Satalam, radicatus.

T Aeth, occidens, Tacho, silens. Talā, ros. Huc-
usque cum per literam t simplicem legerimus:
nunc aspiratione addita, legendum est. Tho-
bel, siue Thubal, ductus ad luctum, vel cōuersus ad vni-
uersa. Thiras, timens siue rediens ad superfluum.

Thogorma, incolatus quispiā, aut interpres. Tha-
res, exploratores læticia, siue gaudium. Thara, explo-
ratores odoris, siue exploratio ascensionis, vel passio.

Thargal, sciens iugum, vel explorator. Thamar
palma, siue amaritudo, vel commutans. Theman,
auster, vel africanus. Thamna, vetans, vel deficiens.

Thamath, perfecta pars siue consummatio data.

Thola, vermiculus, vel coccinum. Thesbon, fe-
stinus ad intelligendum.

V S, cōsiliator. Vl, dolens, siue parturiens. Vlam,
festinus eorum.

Z Amram, cantio eorum, vel tempus ostendens.
Zelphan, ambulans os: ab ore, non ab osse: vel
fluens os. Zabulon, habitaculum eorum, vel
iurandum eius, aut habitaculum fortitudinis, vel flu-
xus noctis. Zara, oriens, vel ortus, Zauam, morus,
vel fluctuatio eorum. Zohomim, preparati in acie:
vel quæ est hæc aqua.

DE EXODO

A Ser, beatus. Aaron, mons fortitudinis, siue
mons fortis. Aheberim, Hebræotū vel tran-
seuntium. Apherezai, separati, siue absque mu-
ro. Anacim, humilitas vana, siue humiles vanos, vel
humiles consurgentes, aut responsio vana, aut moni-
le colli. Aod, gloriosus. Amrā, populus excelsus.

Aminadab, populus meus spontaneus. Abiu, pa-
ter meus est, siue pater ipse. Asir, vinctus. Abialar,
patris mei collectio. Amalech, populus brutus, siue
populus lingens. Abiud, patris robur, siue pater eo-
rum. Aecherubim, cognosce & intellige, siue scienti-
æ multitudo. Achifamech, fratrem meū roborās.

B Efeleel, in vmbra dei. Beelsephon, habens spe-
culam.

C Ath, patientia, vel molares dentes, siue dolens
aut componens. Cades, sancta. Chanani,
negociatores, siue hic pauperculus, aut prepara-
ti, vel humilitas. Charmi, vinea mea, vel agnitio a-
quæ. Cherubim, scientiæ multitudo, aut scientia &
intellectus.

Dan, iudicium, vel iudicans.

Bræorum, transeuntium. Ebrioth, transitus.

E Ethi, timuerunt, siue obstupuerunt. Emori,
mater lux mea, Eui, ferales, vel feroces. E-
n ij noch,

Gnoch, dedicauit. Emorraum, loquentem, siue amaricantem. Efrom, sagittam videns, siue atrium tristitia, vel fortis. Ebron, participatio tristitia, siue fortitudinis, vel augmentum sempiternum. Eleazar, deus meus adiutor, siue dei adiutorium. Edom, rufus. Hucusque per e breuem literam legimus, exin per extensum legamus elementum. Elisapham, dei mei specula, vel deus meus abscondens. Elisabei, dei mei futuritas, vel dei mei iuramentum, aut dei mei septim^o. Elcana, dei possessio. Ethan, consummatus, siue suscipiens nauigationem. Elim aries. Epha, mensura. Eliezer, deus meus adiutor. Eliab, deus me^o pater.

F Arao, dissipans, siue discooperuit eum. Fitom, os abyssi, vel subito. Fua, hic aduerbium loci, siue apparebo: sed melius rubrum. Fallu, mirabilis. Futicel, hic declinans deum: aduerbiu^m loci, non pronomen: vel declinans deus, siue oris declinatio dei. Finees, ori parcens, vel ore requieuit, aut oris augurium. Filistim, ceciderunt duo. Fafech, transgressus, siue transcensio.

H Ad, tentatio, siue accinctus, vel latrunculus. Gersam aduena ibi. Gerson, eiectio eoru^m, siue aduena ibi, aut aduena pupilla. Gadiel, accinctio mea deus. Gadi, hædus, siue tentatio mea. Gamaliel, reddidit mihi de^o. Goel, propinquus, siue redimens. Galaad, aceruus testis. Super hoc in libris Hebraicarum quaestionum plenius diximus. Guni, horti, siue arrogancia mea. Gabua, sublimitas. Gomor, mensura atticorum chœnicum trium.

I Sraël, est videre deū, siue vir, aut mens videns deū. Et de hoc in libris Hebraicarum quaestionum plenius diximus. Ietro, superfluus huius. Iesubai, calcatus, siue præsepe meum. Iamuel, dies eius deus. Iamin, dextera. Iachin, præparans. Iessaar, est meridies, siue meridianus, aut vnctio mea, vel metaphoricus, oleū. Iochabed, vbi est gloria, siue est grauis, aut domini gloria. Ithamar, vbi amarus, vel vbi palma, vel est amarus, siue insula palmæ. Iesus, saluator. In, mensura liquentis materiæ.

L Eui, additus. Lobeni, filio meo, vel cor ego, aut candor.

M Efraim, hostes eorum, vel Aegyptus. Moyses, vel Moses, attractas, vel palpans, aut sumptus ex aqua, siue assumptio. Madiam, de iudicio. Merari, amara, siue amaritudines. Mooli, de infirmitate, siue chorus meus, aut ab initio. Mosi, attractator, siue palpator meus. Misael, tactus dei siue quis interrogauit. Magdalon, quis grandis, vel turris. Moab, de patre. Maria illuminatrix mea, vel illuminans eos, aut smirna maris, vel stella maris.

Mara, vel merra, amaritudo. Marath, amara.

Manhu, quid est hoc?

N Epthalim, latitudo. Naphech, pruna, vel carbo, siue seductio. Naasson, augurans, vel augur fortis. Nadab, spontaneus. Naue, semen, germen, vel pulchritudo.

O Ziel, fortitudo mea deus. Omer, crispas, siue manipulus. Oliab, protectio mea pater. Oephi, trium modiorum mensura. Nomina quatuor quæ sequuntur, per extensam legenda sunt literam. Oreb, ardor, siue siccitas, aut coruus, vel solitudo. Ori, lux mea. On, labor, vel dolor. Or, iracundia.

R Vben, videns filius, vel videntem filium. Ra K messes, intonuit latus, siue malicia de tineâ.

Raguel, pastio dei, siue amicus eius deus.

Raphidim, laxæ manus, vel sanitas iudicij, aut visio oris sufficiens eis.

S Ymeon, audiuit tristitiam, vel nomē habitaculi. Sephra, adhæsit, vel placens. Sephora, auis eius, vel pulchritudo, siue placens. Sor, meridianus. Soriel, coangustans deus, vel robustus deus.

Salu, tentatio respiciens. Saul, expetitus, siue abutens. Semei, audi, vel auditio mea. Setri, exactor meus, vel absconsio mea. Sochoth, tabernacula.

Sur, murus, aut robustus, siue angustia. Sin, amphora, vel tētatio, siue rubus. Sinai, rubus, amphora mea, siue mensura mea, vel mandatum. Sabbata, requies. Sethim, spinarum.

T Heman, auster. Thelame, riui aquarum, vel ager aquarum. Thola, vermicul^o, aut coccinum. Theth, subter.

V R, ignis, aut lumen, vel luminosus.

Zabulon, habitaculum fortitudinis. Zecri, memoria mea.

¶ Finiunt Interpretationes Hebraicorum nominum libri Exodi: inter quas & quaestiones de Leuitico potes Inuenire, exceptis tribus, quas subnectere curauimus.

B Adriphath, *χλ/μα*, id est plaga: verbi gratia, quod dicimus Plaga septentrionalis, vel meridiana. Melcho, rege. Salumith, retributio, vel pacifica.

DE NVMERIS

A Aron, mons fortis. Aminadab, populus me^o spontaneus. Amiuth, populus meus inclyt^o.

Abidan, pater me^o iudex. Aggelaoni, annunciat iniquitatem meā. Aliezer, frater meus adiutor. Amisaddai, populus meus sufficiens. Achra, turbauit eos. Ahira, fratris mei amicus. Anam, nubes. Abia, pater me^o iuste, vel patris mei abundancia. Aferoth, atriū angustia, siue beatitudines. Amiel, populus me^o dei. Amath, indignatio, vel vter.

Ahiman, frater meus quis. Anachim, monile collo sublimi. Aethi, obstupesciens, siue perterrens.

Abiram, pater meus excelsus. Aunan, non est, vel inutile.

Arrad, suscitauit descēdēs, vel suscitauit descensionem. Atarum, exploratorū. Aci, quā Græci *ἁδολόγημα* vocant. Arnon, aceruus tristitia, siue laus. Ar, suscitauit, vel vigilia. Ammon, populus mœroris. Aggag, *δῶμα*, id est tectum. Asur, beatitudo, siue gressus. Aggi, festiuitas, siue solēnis. Arodi, maledictio sufficiens, siue maledictus. Arieli, leo deus meus. Ammon, pepercit. Aferecl, beatus deus. Aphas, fodit, siue humus. Agla, solennitas ista, siue vitulus. Achiram, fratris mei sublimitas.

Arad, descēdi. Aber, cōmisit, vel certamen iniit, aut particeps. Araboth, humilem, planam, atque cāpestrem. Abarim, in transitu: quod significantius Græce *περᾶν* dicitur. Atharoth, coronæ. Aroer, subleuans, vel vacuofactio, vigilis, aut myricæ. Abiroth, sculptum. Alas, fermenta, siue commisce: quod Græce dicitur *φύρασιον*. Arada, obstupuit, admiratus est. Asmona, festinus, siue festinās, aut numerus.

Aggedgad, annuncia, siue accinctus, vel latrunculus. Achiam, vmbraculum, siue prærupta. Alamō, super multitudinem, aut despectio. Abethsathim, luctus

A luctus littorum, vel riparū. Achrabim, scorpiones, vel decētem. Adar, sublimis, vel pallium. Afemona, os eius: ab osse, non ab ore. Asmo, nouissimū eius. Arebla, insidiatrix. Ain, fons. Azan, fortitudo eorum. Achidod, fratris mei gloria.

B Eniamin, filius dextere. Bamoth, in morte, siue excelsa. Basan, bruchus, siue pinguedo. Nā quod interpretari solet ignominia, vel confusio, Busa dicitur. Balach, lingens, vel elidens, aut inuolvens.

Balaam, vanus populus, siue præcipitans eos, vel sine populo. Beor, impelle. Baal, habens, siue vir.

Beelphegor, habens os pellicum. Bechor, in sagmate, vel ingressus est agnus. Bale, præcipitauit, siue absorbit. Baria, in malis, siue in cōmutatione eius.

Beelsephon, habens aquilonē, siue speculam. Baon, in iniquitate. Bamech, electa commotio. Bethanama, domus bardorum, siue domus amaritudinis.

Beelsephon, ascensio speculæ. Betharan, domus arcæ, vel montium, aut ascensus humiliū. Baalmeon, habens habitaculum. Benachan, filius necessitatis.

Baci, luctus, siue in vomitu, aut vetus.

B Cades commutatus, siue sanctus. Ceni, ærarius meus, siue nidus meus, aut possessio. Citus, stupentibus, siue mirantibus. Canat, æmulatio, siue zelotypia. Calaath, ecclesia venit, vel voces.

Cadesbarne, commutatus, electus, vel mutabilis.

Cariathaim, villa vel oppidum eorum. Core, caluicium. Camuel, resurrectio dei, aut stabit de^o. Hucusque per e literam simplicem legerimus: exin aspiratione addita, nominum sunt legēda principia. Chanaan, reuersus est, siue quasi respondentes, aut quasi mouentes. Chaleb, quasi cor, aut omne cor, vel canis.

Chamos, cōgregatus, vel quasi attractio. Chozbi, calix in me, siue immola mihi. Chenneroth, cithararum signum, aut quasi lucernæ. Chaslon, scelerata tristitia, vel quasi protectio. Cherubim, quasi plures, aut vermiculata pictura, vel scientiæ multitudo.

D Vel, agnoscant deum. Dathan, donum eorū, siue sufficiens donum. Dibon, sufficiens ad intellectum, vel abundanter intelligens. Dibogad, sufficiēter intelligens tētationem. Depheca, adhæsit, siue remissio. Deblaim, lateres, siue massas, quæ de recētibus ficis cōpingi solent: quas Hebræi deblatā,

C Græci παλάτας nuncupant. Itaq; in præsentī loco, nomen quod proposuimus, interpretatur, palatæ eorum.

E Phraim, crescens, siue frugifer. Eldad, ad solū, siue solitarium, vel ad vnum. Erma, anathema eius. Efebon, cogitatio, siue cingulum mæroris. Edraim, descensio pastorum. Elcan, pars eorum, siue testimonium eorum. Esbel, ignis vetus, siue vanus. Eui, desiderauit. Elade, ad ascensum. Ebronā, transgressus, siue transgressio. Eniel, gratia mea deus. Ephod, superindumentum, vel superhumeralē. Escol, botrus, siue ignis omnis. Hucusque per e breuem literam legerimus: exin per extensum legamus elementum. Elisar, pater meus fortis, siue pater meus coangustans. Eliab, deus meus pater, vel deus pater. Elon, exercitus fortitudo. Elisame, deus meus audiuit. Elisama, deus meus audiens. Elifaphath, deus cōgregauit, vel dei mei protectio, siue absconsio. Enan, nubes. Edrai, inundatio pascet me.

Er, vigilans, aut consurgens, vel pollicens. Elon, quercus, siue aulon: de quo in libro locorum plenius diximus. Eran, vacuefecit. Ethan, fortem. Esau,

enobly

Tomus tertius.

volūtas mæroris, siue fortitudinis. Enon, fons tristitiæ. Elidad, deus me^o patruelis, vel deus me^o patru^o.

F Adasur, redemptio fortis, siue vallata. Fegiel, occurre mihi deus, vel occurso dei. Faran, ferus eorū, vel frugifer. Falecti, saluator meus. Faleth, ruina, vel deiectio. Fasga, abscisus, vel dolatus, aut os multum: ab ore, non ab osse. Fethora, oris exploratio, siue buccella luminis, vel os turturis. Fagur, oris pellis, vel huius. Fines, os requieuit, vel silet, vel ori pepercit. Farez, diuisio. Finoni, os meum nepotum. Farnac, vitulus saginatus, aut discessio mea.

G Edeon tentatio iniquitatis, vel tentatio iniquitatis mææ. Garizim diuisio, siue præcisio. Fanne, innuit, vel innuens. Iegal, propinquus, vel redimens. Iesu, saluator. Iazer, adiutū. Iardē, descensio eorum, vel vide iudicium. Iassa, dimidia, vel factum mandatum. Iaboch, lucta, vel puluis.

Iarib, odor eius, vel luna. Iasub, cōuersio. Ialel, expectauit deum. Iamna, mare, vel dextera eius. Ieseui, quod est desiderauit, vel æqualis meus. Iaael, dimidiavit deus. Ieser, plasmavit, hoc est finxit, vel fictū. Iair, illuminans. Ietebatha, bonitates, siue declinavit vt veniat. Ilimoth, adducet mortem. Iegali, redimens me, vel propinquus meus.

Lael, in deum, vel deo. Lomna, alba, vel candida.

M Anasles, obliuiosus, vel quod oblit^o est. Madian, contradictio, vel responsio. Medad, mēsus est. Michael, quis vt deus. Machi, quid. Matana, donum. Medaba, aquæ eminentes. Machir, restituet, siue vānundabit, vel de infirmitate. Maala, chorus, vel infirmitas. Melcho, rex ei^o.

Malchiel, rex meus deus. Macheloth, ecclesia.

Macha, dulcedo, vel saturitas. Maseroth, exclusiones, vel vincula, aut successiones, siue disciplinæ, quod in nostris codicibus Mazuroth legitur.

N Athanael, deus meus, vel donū dei. Nahabi, abscondit, vel requieuit in me. Nephe, sufflās, vel spirans. Natuel, dormiuit deus, siue in quo deus. Noa, motus: quæ Græci significatiu^s σάλου vocant. Nehemā, decus, siue motus eorū. Namra, pardus, siue amaritudines. Nabau, veniemus, vel in conclusione. Nobe, latrans. Naason, serpentinus, vel augurium.

O Thotā, signum eorū. Ozin, atris. Ophan, F
maritima eorū, vel thalam^o eorum. Ophir, ignominia. Sed apud Hebræos per beth literā scribitur. Huc vsque per o breuem literam legerimus, exin per extensum legamus elementum. Obab, dilectus, siue amplexus, aut sepes. Ori, coquens, vel claudens me, vel apprehendens. Osee, saluator, aut saluans. Onam, dolor, vel tristitia eorum, aut mullitatio, vel murmuratio. Or, lumen. Obath, mag^o, vel pythonissa, quam Græci ἑργασίμβου vocant. Og, coarceruans, siue absconditus. Oni, dolor meus.

R Aphao, sanās, aut medicans. Rahob, platea, siue latitudo. Recem, varietas, siue pictura.

Rebe, quatuor: sed per ain literam scribitur.

Rathma, visio cōsummata, siue iuniperus, vel sonitus. Remmonpharez, malignanati diuisio, siue sublimium diuisio. Rehesa, frenum.

S Addesor, vberum eorum lux, vel vberum lumen. Salamiel, retribuēs mihi deus, vel pax mea deus.

Surifaddai, cōtinens mea vbera, vel fortis me^o dominus. Suriel, continens me deus, vel fortis meus

n iij deus

DE NOMINIBVS HEBRAICIS.

G deus. Scar, pusillus. Samoe, audiens. Saphath, iu-
cauit. Sodi, arcanum meum, vel exclusit me. Sufi,
equus meus. Sethur, absconditus, siue diuertens.

Sifai, longæuus meus. Soontanis, vrbs Aegypti.

Seon, germen quod non est, vel germen inutile, vel
alloquium inutile, aut calor, siue tentatio laceflens.

Sephor, auis. Sethim, spinæ. Satan, contrarius.
Seth, positio, siue posuit. Seir, pilosus, vel hircus.

Salu, tentatio respiciens: sed melius *ευσαθής*, quem
fortunatum vel vegetum possumus appellare. Se
sion, absconditus, vel egredere os, vel mæroris, aut
specula eorū. Soni, coccus, vel pupilla mea. Sela,
petitio, vel petens. Semron, nomen vidit, vel custos
eius. Sichem, humerus. Semidahe, nomen meum
scientia. Salphaad, vmbra formidinis, siue vmbra
in idipsum, idest pariter. Suthala, poculum mixtum,
siue spina viridis, vel madida. Suphan, atterens, siue
ad vmbra culum rostrorum, quod Hebraice dicitur
Suphasim. Sophar, tuba. Sarahe, velamē, siue prin-
ceps fratris. Sicher, ebrietas. Salim, redde. Sa-
bama, conuersio quæpiam, siue leua in eis, vel tolle al-
titudinem. Saphan, labium, vel hericius, aut lepus.

H Sochoth, tabernacula. Salmona, vmbra portio-
nis, siue vmbra numeravit, aut imago eius. Sin, si-
tiens. Senna, voluntas, siue mandatum eius. Se-
dada, ex latere eius. Saphan, labium, siue barba supe-
rioris labij, quam Græci *μύσικα* vocant. Saphatam,
iudicans populum. Samuel, nomen eius deus. Sa-
lomi, pax mea.

T Hola, vermiculus, vel coccinum. Thersa, cō-
placens sibi, quod Græce melius dicitur *εὐδοκία*.
Thena, castra, vel donata. Theth, sub-
ter. Tare, exploratio, vel pastura, siue nequitia. Hæc
omnia quæ ex litera hac posuimus, cum aspiratione in
suis legenda sunt principiis.

Vaphi, finis meus.

Z Achur, memor. Zarad, alienus, vel descensio.
Zoob, aurum. Zemer, iste exacerbans, siue
amaricans. Zare, ortus est. Zepher, hoc os
vidistis: ab ore, non ab osse. Zamri, psalmus, vel can-
ticum meum.

DE DEUTERONOMIO.

I Staroth, caulæ, præsepia, ouilia, vel atria. A-
za, fortitudo eius. Araba, occidens, siue ve-
spera. Argob, maledicta sublimitas. Aui,
feri. Auothair, gloria luminis, vel vita luminis: ita
tamen vt pronuncietur Auathair. Acan, necessitas.

Azeroth, atria, siue vestibula: si tamē per heth, & za-
de literam scribatur. Si vero per aleph & sin, beatitu-
dines sonat. Amora, populi illuminatio, siue popu-
lus eius. Adama, humus.

B Eelphegor, habens os pellis, siue superior pellis.
Basar, angustia, siue in angustia, vel infantia.
Bosor, in angustia. Beroth, putei. Barne,
filius mutationis. Balaam, vanus populus.

C Ademoth, à principio mortis, siue principium
mortis. Tria nomina hæc quæ sequuntur ex
c, per aspirationem legenda sunt. Chorræus,
iracundus, siue de foramine, quam Græci *τρώγλιον* vo-
cant. Caphturim, manus tortorum, siue explorato-
rum. Chaphor: Cappadocia.

E Draim, inundatio malorū, vel natiuitas pessimo-
rum, siue descensio pastorum. Erma, anathe-
ma. Euim, iniqui. Ermon, anathema tristi-

cia. Efdod, effusio. Emmim, populi. Quatuor no- **K**
mina quæ sequuntur, per extensam vocalem legenda
sunt. Esau, acernus lapidum, siue collectio lapidum,
quod dicitur *αἰθολόγημα*, vel frustra, aut factura, idest
ποίησις. Elath, terebinthus, vel aulones. Emim, ter-
ribiles. Ebal, vorago vetus.

F Asga, abscisa, vel dolata, siue os delicti. Faras,
fauctus, siue succrescens. Fennador, conuersio
generationis.

G Aza, fortitudo. Sed sciendum quod apud He-
bræos non habeat in principio literam conso-
nantem: verum incipiat à vocali ain, & dicatur
Aza. Gefuri, iuxta lumen, vel vicina luminis. Go-
lan, transmigratio eorū, vel volutabrū eorū. Gerge-
seū, colonū applica. Gaulon, volutatio eius. Gori-
zim, diuisio, siue aduena. Galgal, rota, vel reuelatio.

Gai, vorago. Gebal, vorago vetus, siue *αἰθολόγημα*.
L Literam, & L, idcirco prætermisimus, quia eadem
nomina in cæteris libris interpretatur: & superfluū
est dicta vel dicenda repetere. H autem à plerisq;
aspiratio putatur esse, non litera. De K, superfluum
est facere mentionem: quum etiam apud Latinos, ex-
ceptis Kalendis, superflua iudicetur, Igitur obseruandū
quod eadē nomina quæ hic vel alibi prætermisita sunt,
in aliis libris possumus inuenire.

M lfor, directum, quod Græce dicitur *εὐθύ*, vel
plana atque campestria. Maachati, fracti
sunt mihi, aut venter percussus. Mosera, e-
ruditio, vel disciplina eius. Mamoazer, de longe, si-
ue alienatus.

O Raim, conceptus, siue comprehensio.

R Aphaim, medici, vel gigātes. Rabbath, mul-
titudine, vel grandis. Rubeni, visio filij mei,
vel videte inter me. Ramoth, excelsum si-
gnum, siue vidit mortem, vel excelsa.

S ldon, venatio tristitiæ, siue inutilitatis. Sareon,
princeps mæroris. Sanir, leua nouitatem, siue
dens lucernæ. Salacha, leuans veni, vel tollens
venit. Sethim, spinæ. Seboim, caprea, vel dama,
aut statio eius. Sames, mandatum humile. Sina,
tentatio, siue rubus: si tamen per samech literam scri-
batur.

T Hebel, insulsitas.

Z Ozomim, hæc cogitationes, siue quæ est hæc aqua, **M**
vel in acie præparati.

DE IESV NAVE

A In, quæstio, vel chaos. Adonibezech, domi-
nus meus fulgurans, vel dominus contemptus
vani. Si vero per sade literam scribatur, in-
terpretari potest dominus meus iustus. Azecha, for-
titudine, siue decipula. Ailon, quem supra Aulonē di-
ximus: quod si Aeglon legere voluerimus, interpreta-
tur vacca eorum. Afer, sagitta luminis. Araph, medi-
camentum: quod si legere voluerimus Ara, interpre-
tatur furibūda. Araboth, humilia, plana atque cam-
pestria. Alach, pars mea, siue lubricum. Aermōn,
anathema mæroris, vel tristitia. Anaba, vna vel hu-
militas mea. Afdod, dissolutio, vel effusio, siue incē-
dium. Arnon, lumen eorum, aut maledictio eorum.

Aroer, suffusio vigilia, siue exurgēs vigilia: sed me-
lius myricæ. Ader, grex. Amanon, mons Ciliciæ,
qui & Taurus. Inde Amanas, inquietus, turbulentus,
vel dēns

A vel dens vigiliarum. Adram, congregatio eorum. Aphech, continuit, siue continentia. Adraim, inundatio pessimorum. Accaron, eruditio tristitiæ, vel sterilitas. Amas, indignatio, vel furor. Azotus, id est Asdodij, gens patrum mei, vel incendia. A scalon, appensa, vel ignis infamis. Asahar, mane, diluculum. Achrabim, scorpiones. Adar, magnificus, siue pallium. Asamona, os eius: ab osse, non ab ore. Achor, turbatio, vel tumultus. Adomim, rubra. Anacham, humilis exurgens. Ahiman, frater eius. Achsa, claudicans, vel factura, id est ποιησις. Athoniel, tempus eius dei, vel responsio dei. Adada, vsque ad testimonium. Afergadda, atrium accinctiois eius. Asmona, celeriter numerata. Aium, acerui lapidum, id est λιθολόγιον. Ain, fons, vel oculus. Aim, chaos. Aingannim, fons, aut oculus hortorum. Adollamim, congregatio eorum. Adasa, noua. Aathar, deprecatio. Achazib, mendacium, siue stultitia. Ani, pauper. Arab, insidia. Ammetha, luctus. Accen, nidus. Alala, laxitas. Araba, multa, vel insidia, occidens, siue aspera. Atharoth, corona. Asreel, beatus deus. Agla, festiuitas eius. Afer, beatus: si per aleph & sin literam scribatur: sin autem per heth & sade, atrium interpretatur. Amathim, indignatio, id est bilis eorum. Anem, circuli, vel coronæ, siue præcinens. Aherim, aceruus lapidum, id est λιθολόγιον. Aphara, vitulus, vel taurus. Aphara, humus eius: aliis quippe literis scribitur. Ammona, populus eius. Aphani, volans ego. Ahalehe, mille. Asarsualim, atrium vulpium. Asom, os: ab osse, non ab ore. Asan, fumus. Apharim, fodiens mare. Ames, robustus. Amad, populus adhuc. Acharan, turbans eos. Ammon, populus mæroris. Amma, populus eius. Annaceb, cognomentum. Aseph, atrium, siue vestibulum. Adame, cruores, siue sanguines: numero plurali. Aialon, campi, vel aulones. Anathoth, obediens, vel respondens signum. Abdo, seruus eius. Ammador, populus generationis. Alax, laxitudo, quam Græci χαλνότησα vocant, siue Leuitas, per extensam primam syllabam. Astarthen, facturam superfluam, id est ποιησιμ πρηπλεω. Astaroth, factura, id est ποιησις exploratorum.

C **B** Ethauen, domus inutilis. Babylon, confusio. Betharan, domus iræ, vel domus montium. Balagad, habuit accinctum, vel vir accinctus, aut vir pirata, vel fortunatus. Bethasimoth, domus deserta, vel domus adducens mortem. Bamoth, excelsa. Baal, habens. Baalmeon, habens domicilium. Bethpheor, domus oris pellium. Begumim, fabri cementarij. Betharam, domus sublimium, siue montium. Bethanamra, domus pardorum, siue amaritudinum. Bethaglam, domus festiuitatis eorum. Betharaba, domus humilis, vel vesperæ. Boon, pollex, vel in medio. Baala, habens eam, vel supra. Bala, habens eam, vel vir eius, siue venit hæc. Baaloth, in ascensu, vel ascensus: numero plurali. Bethapheleth, domus salutis. Bazeota, despectio, siue contemptus. Baal, vetustas. Bascoth, adeps, vel defecatio. Bethdagon, domus tritici. Bethaphue, domus mali: non à malitia, sed ab arbore intelligendum. Bethsur, domus robusti. Bethanoth, domus præcinentium. Betharaba, domus multa, vel grandis. Bennam, in eis, vel in medio eorum. Bethagla, domus festiuitatis eius. Beroth, putei. Betula, virgo.

Bethmarcaboth, domus quadrigarum. Bethlabaoth, domus venientium. Balathad, habitus: ab habendo, non habitu, id est cultu vestis. Beram, puteus altitudinis. Bethphese, domus oris florētis. Bethsamis, domus solis. Bethen, veter. Bethemech, domus vallis. Benhael, ædificatio dei. Bethanab, domus humilitatis, vel domus respondens. Belathala, habita: genere feminino: ab habendo, participium est, non verbum imperatiuum. Benebarach, filius fulguris. Balach, elidens.

C Ariatharim, ciuitas, vel villa syluarum. Cadesbarne, commutata, electæ, siue sanæ electæ. Cades, sanctitudo, vel sancta, siue mutata.

Cariatham, ciuitas eorum, vel vocatio perfecta. Cain, lamentatio. Ceila, ad fundam iacta, siue suscitans eam, aut tollens sibimet. Carmelus, mollis, siue cognitio circuncisionis. Cariathbaal, ciuitatem habuit, siue ciuitas habita. Cane, calamus. Notandum, quod Latinum canna, de lingua Hebræa sumptum est.

Casim, summitas, vel principium. Cathat, siue Cath, morsus, vel congregati. Caseon, duri fortitudinis. Cafabam, congregatio eorum. Cartham, vocationem perfecit. Cedemoth, prius, vel Orientalis. Huc vsque per c simplicem literam legerimus, ex in aspiratione addita legendum est. Chidon, scutum, vel clypeus. Chiphara, catulus eius, vel manus dissipata, siue expiatio. Quod autem diximus, catulus eius, leonem significat: quem Græci vocant σκύνον. Chermel, molle, vel tenerum, siue cognitio circuncisionis. Melius autem si interpretetur, agnus tener. Chellon, reuelatio eorum. Chisil, robustus. Chabon, quasi intelligens. Chereloth, vidisti signum. Chisiloth, stulti signum. Chabul, quasi germen.

D Abir, loquens, vel loquela, aut vrsus timens. Dar, generatio. Dibon, abundanter, vel satis intelligens. Dabira, loquens, vel eloquentia, vel vrsus timens. Dimona, satis numerans, vel sublimitas. Dalam, egens pauper. Daleam, egestas eorum. Duma, silentium, siue gaudium. Dana, causa, vel iudicium eius. Dabat, clunis. Dabrat, loquela. Dedara, generatio eius. Domna, silentium.

E Llom, vitulus mæroris, vel festiuitas eorum. Efdod, effusio, vel incedium, siue ignis patruelis. Euæus, lapides colligens: quod Græcè dicitur λιθολογος. Eui, desyderans, siue est. Esrom, irascens, vel sagitta visionis. Eneam, ecce ista, vel ecce sunt. Emmam, mater eorum. Elthoeth, ad natiuitatem. Ermon, anathema, siue damnatio. Eschaol, ignis parturitionis. Esna, δδρησως, quam nos à secundo numero dicere possumus secundantem, vel ignis, vel edisertio. Eschamina, concitatio.

Eglon, vacca eorum. Esaan, innitor, siue confirmo. Elthechem, protulit. Emech, vallis. Eglon, festiuitas ista, vel vitulus mæroris, vel iuueca. Elech, portio. Emechafis, vallis concisionis. Erma, anathema eius. Ennathon, gratiam dantes. Enarad, ecce concepit. Elcath, portiunculam. Elam melech, ad regem. Estamoc, mulier ventris. Elthaci, nequaquam vouentem. Huc vsque per E breuem literam legerimus, ex in per extensum legamus elementum.

Elo, exercitus eius, pro εὐπαγία enim semper in Hebræo, aut turmæ militum describuntur, aut opes. Engaddi, fons hædi. Endor, fons generationis. Engannim, fons hortorum. Ennada, fons exacutus.

Edroi,

G Edroi, inūdatio, pascens me. Eram, vita sublimis.

F Elga, dolata, siue præcisa, aut oris multi. Falecti, saluans me.

G Azer, præcisio, siue diuisio, vel constrictio. Gofnam, iuxta eam, vel applicatam. Gaza, fortis: ab ain litera incipiens, non à consonante, gimmel. Geth, torcular. Gessor, applicans lumē, vel applicās dirigentē. Galiloth, reuelationis, vel transmigrationis. Gazeo, robusto. Getheo, torculari. Gadera, sepes ei⁹. Gaderoth: maceria, vel sepes. Gabaath, colles. Gabaon, collis mæroris. Getthapher, torcular ei⁹ humi, vel fossium. Gabathon, sublimitas eorum, vel collis mæroris. Gethremmō, torcular excelsum, vel torcular sublimiū. Golam, transmigrationis eorum. Galim, loca palustria, vel acerui.

Galgalis, volutabrum. Gabaath, collis patruelis. Erimoth, timens mortem, vel altitudo maris. Iasie, est os: ab ore, non ab osse. Iabin, intelligens, vel intelligentia, vel sensus, vel prudētia. Iechmam, possedit populum. Iazer, auxilium. Iarim, saltuum, vel sylvarum. Iebneel, ædificatio dei. Iagur, colonus, vel aduena. Ietan, mercedes. Ietracl, honestas dei. Iepte, aperiens, vel apertus. Ianum, dormitās.

H Iecta, extenderunt. Iezrael, semen dei. Ierdom, incubuit populus. Ianua, requies. Ieblaam, desipiscens populus. Iersal, dimisit deus. Iecnaam, possessio populi. Iasie, ad apertio, vel ostensio, siue superficies. Iepheel, aperiet deus. Iedala, manus, maledictio. Iaiel, requies dei. Ieraon, timebunt. Ierachon, aurugo: quam Græci κίτης vocāt. Iepphonie, nudus, vel conuersio. Ietha, inclinatio. Iezel, fortitudo, vel adiutorium.

L Achis, interest, vel sibimet viri. Lobna, cādor, vel lateres. Labo, ingressus, siue venientes.

Laamas, ad iniquitatem. Luza, amygdalon: licet quidā interpretetur κλοιὸν, torquem videlicet dānatorum, quam vulgo boiam vocant. Potest autem interpretari & hic ipse. Labech, acceptabilis. Lacum, ad confurgendū. Lesem, ad nomen. Lesemdan, nominis iudicium.

M Eceda, exustio, siue Orientalis, vel inantecefsum, id est prius. Madon, contradictio, siue habitatio. Masepha, specula, siue de specula.

Masphat, speculatio, vel contemplatio, vel intētio, vel locus iudicij. Maron, sublimis, siue de excelso.

Masarphoth, incendia, siue de tribulatione rostrorum. Maachati, venter cæsus, siue fracta est mihi.

Marom, aliter amara tristitia. Mageddo, pomorum eius, siue cœnacula eius. Medab, aquarum fames.

Mephaath, aquarum impetus, siue ab eis tempora.

Manaim, castra. Mespahath, iudicium. Maabeel, congregatio dei. Modaba, natiuitas. Medabena, de oneribus. Magdalgad, turris piratæ, vel turris accincti. Marefa, à capite. Maon, habitaculū. Maaroth, speluncæ. Meddin, iudicium. Mahala, chorus. Melch, regina. Melsa, rixa, vel azyma. Marala, amara consensio. Mahalaph, de mille, siue de doctrina. Magdaliel, turris mea deus. Masadda, requirentem, siue retinentem. Misor, directa, siue cæpestis, vel de tribulatione.

N Aphedor, cōuersio generationis. Nepthohe, dissoluti, siue deceptio. Nasib, titulus, vel statio. Naabsan, vel Nasab, exsiccata. Na-

al, ascensio. Noha, mouens, siue commotio. Naha- K

O Ziph, germinatio. Orchiataroth, longitudo coronæ. Oli, infirmitas. Ozanoth, quasi signum, vel forte signum. Hucusque per o breuem literam legerimus, nunc per extensam legendum est. Oham, vā populo, siue insaniens. Oram, vā excelso, vel iracundia. Osa, spes. Othoniel, respōsio dei, vel reuelatio dei, vel tempus mei dei, vel signum dei. Oceth, diligens, siue perscrutans. Oga, inclytus, vel gloriosus. Ono, dolor eius.

Q Litera, quam neque Græci resonant, nec Hebræi, & exceptis Latinis nulla alia lingua habet, à nobis hic penitus prætermissa est.

R Ahal, latitudo, vel fames, siue impetus. Recem, varietas, siue vacuefactio. Rebe, quartus, vel ordinatus. Ramoth, visio mortis.

Ragal, res, vel deorsum ferens. Raphaim, gigantes, vel resolutæ matris. Remmon, sublimitas. Rama, excelsa. Rabboth, multi. Ramath, excelsa hæc.

Roob, late. Raahath, maxillæ, siue buccæ.

S Arathan, tribulatio eorum. Semro, custos eius, vel nomen vidit. Salacha, tulit sibimet, vel tentatio itineris. Saron, princeps tristitiæ. Semron marō, custos amari mæroris. Sabama, leua excelsam, siue conuersio quædam. SARTH, vinculum, siue angustia eius. Sin, egrediens. Sechrona, ebrius, vel tabernacula. Sifai, longæuus. Seme, auditio.

Suhalim, vulpes. Sicileg, defecatio vocis adductæ, siue effundit sextarium. Senefanna, tollens rubrum, vel tentationes. Saloim, emersiones, vel emissiones.

Saraha, carbones, siue angustia malorum. Socha, tabernaculum, vel vmbraculum. Saharim, portæ.

Sanan, abundans, siue egressus eorum. Samer, custodia. Sihor, paruulum, siue turbulentum. Sabacha, reticulum. Selom, auulsio, vel dimissio, siue ubi est ipse. Semahe, nominis scientia. Samari, lana mea. Selam, latus: à latere, non à latitudine. Sa-

be, septē, vel septies. Sarith, reliquiæ. Sonim, coccinum. Seon, semini eius. Sahasim, incubuit egrediens. Sala, tollens. Sames, fol. Salabim, aggra-

uans intellectum.

T Ala, ros eorum, siue irrorata. Tyrus, quæ Hebraice dicitur Zor: & interpretatur tribulatio, siue angustia, vel fortitudo. Hucusque per t simplicem literam legerimus, ex in aspiratione addita legendum est. Thaphue, malum: ab arbore, non à malicia intelligendum, siue tympanum apertum. Thanaac, respondens, siue humilitas. Therfa, complacitio: quæ significantius Græce dicitur, εὐδοκία. Thal-

me, sulcus, vel dependens. Thamna, numerus, vel fidelis, siue numerata, aut consummatio eorum.

Thennat, ficus. Therela, vidisti terebinthum.

Thabor, veniens lumen. Thalla, ager eius, vel ap-

pensio. Thaphnathfare, numerus operi-

menti noui.

V R, ararum, siue ad iracundiam prouocans.

Z Ebbi, dotis meæ. Zabdi, fluxus vehemens, siue abundans. Ziph, germinans. Zanoë, reputat, vel iste requieuit.

DE LIBRO IUDICVM.

A Donibezech, dominus fulminis, siue dominus cōtempus vani. Achiman, frater meus quis.

Axa,

A Axa, claudicans, vel irascens. Athaniel, tempus meum dei. Arrad, consurrectio descensionis, aut testimonium descendens. Accho, vsque huc, aut hamus, vel humilitas eius. Alab, lac, vel lactea. Achrabim, scorpiones. Astaroth, ouilia, vel factura, id est *ωιδις* exploratorū. Anatha, responsio. Arath, artifex. Abinoem, patris mei decor. Abel, luctus, vel committens. Abelmeola, luctus parturientis. Ares, sol. Abiezer, patris mei adiutorium.

Abed, seruus. Armon, anathema mœroris, vel imago tristitia. Auoth, commoratio, vel sedes, aut vinculum, siue incunabula: quod Græce dicitur *ἐπαιλις*. Abgam, pater fordis. Abdon, seruus mœroris. Allel, laus. Aoth, laus. Aminadab, populus meus spontaneus.

B Ezech, fulgur, vel contemptus vanus, siue micans. Baalmesur, habens, vel vir ex principe. Barach, fulgurans. Bachal, iugum. Bara, creatura, siue lectus. Baraennim, creatura nidorum, siue tribuli. Baalberith, habens pactum. Bera, puteus. Berith, pactum. Baalthamar, habens palmam. Booz, in fortitudine, siue in quo virtus.

B Cenez, possessio contemptibilis, vel spretio. Cethrum, tenebræ eorum, vel thymiama. Cison, impegerunt, siue duritia eorum, vel lætitia. Carcar, inuestigatio. Camon, resurrectio inutilis. Quatuor nomina quæ sequuntur ex c litera aspiratione addita sunt legenda. Chethim, insaniens, vel formidans, siue signata. Chusam, Aethiopia eorum. Chamos, quasi attractans, vel congregans. Chelon, consummatio, siue omnis dolor, vel ab initio.

D Ebbora, apis, vel loquax. Dalila, paupercula, vel situla. Dagon, piscis tristitia.

E Nach, humilis confurgens, vel humilitas inanis. Elohe, deus. Eglon, rotatus, vel orbita, vel iuuentæ, vel festiuitas ista, vel vitulus mœroris. Ezri, auxilium meum. Ephod, superindumentum: quod Græce dicitur *ἐπέδρυμα*, siue *ἐρωμυς*. Ephrata, frugifera, siue de cinere veniens, aut puluerulenta. Et super hoc quid nobis videatur, in libris Hebraicarum quæstionum plenius diximus. Ephrathites, humus, aut puluis eorum, siue frugifer. Duo nomina quæ sequuntur, per extensum legamus elementum. Eud, accipiens gloriam. Eatam, auis eorum.

C Vra, laguncula, vel frugifer. Fanuel, facies dei. Fua, operarius, vel sonitus, aut euidens. Farez, diuidens, vel violentus, siue diuisio.

G Asar, commotio. Gera, ruminatio. Gedeon, circumiens in vtero, vel inutile, siue tentatio iniquitatis eorum. Gabatha, collis, siue sublimis. Garizim, accola, siue aduena eius. Gaala, abiiciens, siue reuelatio. Gaza, fortitudo eius. Gadam, tentatio, vel accinctio populi.

I Ezbaam, defluens, vel despiciens populus. Iabin, intelligens, vel sapiens, vel sensus, vel prudentia.

Iael, cerua, vel coniugium ceruale, siue incipiens.

Ioas, sperans, siue temporalis, vel domini robur.

Ierobaal, iudicet Baal, vel iudicet habens, aut superior, siue iurgium habens. Iechbaze, torcular lupi.

Iæcha, torcular. Iephone, conuersio. Ioatham, est perfectus. Iair, est illuminans. Ionathan, columbæ donum, vel columbæ dedit, aut domini donum. Iabes, exsiccata, vel siccitas.

L Aphidoth, lampas, siue quasi os cultri: ab ore, non

ab osse. Lais, leo, vel sibimet vir.

M Eros, aquæ sacramentorum. Maaz, robustus fortis. Mere, manifestus, vel illuminans, aut apertus. Mello, plenus. Manne, requies. Micha, quis hic: aduerbium loci: vel quis est iste.

N Ahellel, laus, hymnus. Nabe, latratus. Tria nomina quæ ex o subiicimus per extensam legenda sunt literam.

O Bed, seruiens. Othoniel, responsio dei, vel reuelatio dei. Obad, dilectio. Othoniel, tempus mei dei, vel signum dei. Oreb, coruus, aut siccitas.

R Acab, ascensio, siue conscendens. Rasathaim, impietas eorum.

S Afai, longæuus, vel senarius. Sephet, specula. Salabbim, salus cordium. Syria, sublimitas.

Sairath, capra. Semegar, nomē aduena, siue ibi colonus. Sifara, gaudij exclusio, siue tollens recedentē, vel equi visio. Seccha, spinæ. Saratha, vinciens venit, siue tribulatio. Suroeb, saxum corui. Salmana, vmbra prohibedi, vel vmbra commotionis. Samir, vepres, vel incultum. Seon, tentatio calens, vel germen quod non est. Semanath, nomen humile.

E Sampson, sol eorum, vel solis fortitudo. Sorech, electa, optima. Salma, sentiens, vel perfecta, siue pacifica.

T Abath, bona. Excepto hoc nomine, cetera quæ sequuntur huius literæ, per aspirationem legenda sunt. Thalmai, suspensio vel sulcus. Thamathares, enumeratio solis. Thanach, humilitas, vel respondebit tibi. Thebes, conuersio, siue fieri oua.

Z Eb, lupus. Zebul, habitaculum. Zabulonites, habitaculum eius.

DE RVTH.

B Ooz, in fortitudine. Elimelec, deus meus rex.

Iesse, insula libamen. Maallon, de fenestra, siue à principio, vel consummatio. Noemi, pulchra.

Orpha, ceruix eius. Ruth, videns, vel festinans, siue deficiens.

DE PRIMO LIBRO REGVM.

A Nna gratia eius. Aphech, furor nouus, aut continenter. Aminadab, pater meus spontaneus, vel vrbanus. Abia, pater dominus, vel pater fuit.

Abiel, pater meus deus. Ammoni, comprimens, vel coangustans me. Asor, sagitta luminis. Ahias, frater alius, vel frater eius. Achitob, frater meus bonus. Achinaam, fratris decor. Abenner, pater meus lucerna, vel pater lucernæ. Agag, *ἀγάς*, id est tectum. Armathaim, altitudo eorum. Azecha, fortitudo, siue decipula. Adreel, greges domini.

Azel, abiens, pergēs. Achis, veruntamen vir, siue frater meus, aut frater vir. Achimelech, frater meus rex. Auilath, dolens, siue parturiens. Arch, mora.

Abiathar, pater superfluus. Achela, suscipiens eā.

Abigal, pater exultationis, siue pater erroris. Abisai, patris mei incensum, vel sacrificium. Aendor, oculus, aut fons generatiōis. Abigail, patris mei exultatio. Asan, fumans. Ahatach, tempore suo.

B Aalim, habentes, siue ascendentes, vel superiores.

Bethchar, domus agnitionis, vel domus agni.

Bochorach, primogenitus tuus. Bezech, egestas.

Badan,

G Badan, solus, vel in iudicio. Beses, in ipso floruit, vel abscissio. Bama, in quo. Barita, Pythonissa, quæ Græci *κασσιμβορ* vocant. Bosori, annunciatio, vel caro. Bersabee, puteus satietatis, vel puteus septim^o.

C Ariathiarim, ciuitas sylvarum. Cus, durus, vel vomitus viri, siue vomens vir. Quæ sequuntur, aspiratione addita sunt legenda. Cherubim, multitudo scientiæ. Chetthi, insanientes, vel metuentes.

Cherethi, interficientes, qui significantius Græce dicuntur *Χελοβρευοργε*. Chatheb, quasi cor, aut omne cor, siue canis.

D Auid, fortis manu, siue desyderabilis. Damaim, sanguinū. Doech, motus siue sollicitus: quod Græce dicitur *δελωμ*.

E Leazar, adiutorium, siue dei adiutorium. Escabod, cecidit gloria, vel vix gloria. Et de hoc quid nobis videatur, in libris Hebraicarum quæstionum plenius disputatum est. Euilath, à principio. Ebrai, transitores. Etihi, mecum. Eschamoe, cogitans. Tria nomina quæ sequuntur, per extensam literam proferenda sunt. Elchana, dei possessio. Eliu, deus meus iste. Eliab, deus meus pater.

H Inees, os requieuit, siue os mutum, vel silens. Fenenna, conuersio. Falti, saluatori meo.

G Abaha, collis. Galgala, volutatio, siue reuelatio. Goliath, reuelatus, siue transmigrans. Gallim, transmigrantes, siue reuelati. Gefuri, iuxta lumen meum, vel applicantes è lumine meo. Garizim, abscisiones. Gelboe, volutatio, siue decursus, vel acruus pluens.

J Edori, applicans, siue accedens. Ieroboam, misericors. Iosue, saluator. Iechonia, præparatio dei.

Ioel, incipiens vel fuit dei. Iabes, exsiccata. Ierobaal, iudicium Baal, siue iurgium superioris aut habentis. Iesau, id est, desyderauit. Iessai, insulæ sacrificium, siue incensum. Ioab, inimicus, vel est pater. Ierameeli, misericordia dei mei.

M Atar, pluuia, vel compluto me. Machemas, humilitas, siue atrectata. Mageddon, tentans.

Melchisue, rex meus salus, siue rex meus tyrannus.

Merob, de multitudine. Michol, aqua omnis, vel ex omnibus. Meolati, à parturiente me, siue à dolente me. Maon, habitaculum. Maoch, cuiratus: quem Græci *μαοχ* vocant.

N Er, lucerna. Nuath, pulchritudo. Nobe, latratus. Nabal, inspiens, quod si legere volueris Nebel, mensuræ nomen est, siue psalterij.

O Phni, discalciatus, siue insania conuersionis. Odollam, testimonium eorum.

R Amathaim, excelsa eorum. Rachal, negociatio. Rachel vero interpretatur ouis videns deum.

S Ophim, specula, vel scopulus. Saupha, speculator, aut supereffundens. Sabaoth, exercituum, siue virtutum. Samuel, nomē eius deus. Sampsi, sol meus. Saror, coangustans, siue indutus. Saul, petitio, vel habitans, vel abutens, vel abusuum eorum. Salisa, tertia, vel vitula triennalis, vel conternans. Salim, vulpes: sed melius si legatur Sualina. Suph, specula, vel effundens. Sena, tollens, vel angustia, siue dens. Soba, mandatum in ea. Sur, rectus, vel fortis, vel inuincibilis. Sama, vbi, vel audiens. Sochor, ramus, vel humilitas. Sethui, fatuus. Saruia, vinctus, siue angustia. Sonaim, coecinea, vel subsistens eis. Sephamoth, labium mortis.

T Hou, amens vel errans.

Z Iphei, germinantes, siue florentes.

DE II LIBRO REGVM

A Suri, atrium meum. Abisa, patris incendium, siue sacrificium, vel holocaustum: quod significantius Græce *κέρπωμα* dicitur. Asac, factura, id est, *ποίημα*. Amman, cubitus mensura, non brachium.

Amon, matris fletus. Abesalom, pater pacis.

Adonia, dominator dominus. Aggia, festus, siue solennis. Abithal, pater meus ros, Agla, iuuenula, vel vitula. Aia, vultur. Adrezer, decorum auxilium. Acohereth, disperdens, siue dissipans. Amiel, populus meus dei. Anon, dolens. Abisai, pater sacrificij. Ammiod, populus meus gloriosus.

Achitophel, frater meus cadens, siue irruens, vel frater meus cogitans, siue tractans. Arachi, longitudo mea. Amesa, populum tulit. Aphelethi, mirabilis: Adoniram, dominus excelsus. Adoram, generatio excelsa. Ahiloth, frater inclytus. Armoni, illuminas me, vel anathema, siue cellarium meum, aut domus mea. Adino, tenellus, vel delicatus.

Ahesani, voluntatis, siue consilio egeo. Ahoi, spinarum. Aga, meditans, siue loquens. Ararites, montanus. Adollam, congregatio eorum. Ariel, leo dei. Asael, factura dei, id est, *ποίημα*. Aradius, obtupescens, vel admirans. Aras, elatus. Alab, lac. Abiezri, dei mei auxilium. Anathothithes, respondens signum. Adai, robustus, siue sufficiens. Abialbon, pater meus superintelligens. Azmath, fortis morte. Ahiem, frater matris. Aserai, atrium meum. Arunas, illuminati.

Baurim, electi. Berothi, putei. Baana, venit respondens. Bega, excelsa. Banaia, cementarius, id est, ædificator domini. Bethroob, domus platearum. Bethsabee, filia saturitatis: ita tamen vt prima correpta sit syllaba: alioquin vbi producitur, semper domus interpretatur. Balasor, habens sagittam luminis, vel ascensio atrij. Bethchar, domus agni. Baurim, electi, vt supra: vel iuuenes. Berzelai, ferrum meum. Bochori, primogenitus meus.

Bethmacha, domus humilis, vel fori, vel tributi.

Baana, venit respondens. Bareumi, fugit cum quispiam. Bethoro, domus iræ.

C Asir, messis. Cabseel, congregatio dei. Tria nomina quæ sequuntur, aspiratione addita legenda sunt. Chalamaeh, omnem fortitudinem. Chusi, Aethiopia. Chorethi, dissipans, siue disperdens.

E Liaba, nequaquam absconditus. Excepto hoc nomine, cætera quæ ex e litera sequuntur, per extensam primam syllabam legenda sunt. Elisue, dei mei salus. Elisame, deus meus audiens. Elidabe, deus meus scit. Eliphaeth, deus meus saluans. Elianan, domino donante.

F Elette, mirabilis, siue excludens. Faraothoni, auolantis tristitiæ meæ. Farai, hi ante me.

G lo, iuxta, siue luctari. Gelo, migra, vel transmigranti. Gera, ruminans. Gom, fouea. Gob, iacus. Gaas, commotus. Gelonites, transmigrantes. Garab, scabiosus.

H iram, viuens excelsa. Histob, vir bonus. Hiras, vigilans. Hisbozeth, vir confusionis. Ideirco cū aspiratione hæc nomina posuimus: quia & apud Græcos

A Græcos & apud Hebræos per diphthongum scribuntur.

Iezrael, seminavit deus. Iethraam, superfluous populus. Iebgar, elegit. Iaphie, illuminat, vel ostendit. Ioram, qui est sublimis, vel manus sublimis, vel manus sublimium. Ieroboseth, iudicans confusio-nem, id est ignominiam. Ididia, amabilis domino. Ionadab, domini spontaneus. Ioadah, ipse cognoscens. Iosaphat, ipse iudicat. Iodahe, sciens, siue cognoscens. Iesbi, est in me. Iaare, saltus. Ioiadahe, domini cognitio, siue ipso cognoscete. Iasan, vetus.

Iagaal, propinquus. Iaazaher, auxiliabitur. Iethan, respondens.

Lodabar, ipsi verbum. Lasabi, speravit in me.

MAnaim, consolatio, siue requies. Maacha, molitus, siue cōfractus. Miphiboseth, de ore ignominia. Maana, requies. Maaria, domus mea, vel amara, siue ex visioe. Maachati, subact^o, id est molitus meus.

NEphce, applicans ori, vel lyncurius: nomen est lapidis. Naas, serpens. Nethophati, inclusus.

Neele, scala, vel torrens. Naalia, torrentes.

B**O**Rchathi, aestimatio mea. Odsi, mensis meus.

Tria nomina quæ sequuntur per extensam literam proferenda sunt. Obedadam, seruiens humo. Ohiada, ipse cognoscit. Oren, ira.

REspha *ῥῆσις*, siue cursus. Rachab, quadriga. Roboam, latitudo populi. Ragal, tristes, vel deorsum. Ragalim, pedes. Rapha, sanitas.

Ribai, iudicantes.

SAphati, iudicans me. Sion, specula, vel speculator, siue scopulus. Samoe, auditio. Sobab, conuertens. Soba, secta: à secando, nō à sectando. Sufacim, gaudium cilicij. Siba, egressus venit. Saraia, princeps dominus. Sobach, conuertens te.

Sunem, coccineum, siue eleuans. Sabe, saturitas.

Sadoch, iustus. Sia, indigentes, siue dormitantes. Subochai, condensum, siue fructum. Et super hoc quid nobis videatur, in libris Hebraicarum questionum plenius diximus. Samai, vbi mihi, siue audiens. Salmon, umbra virtutis. Sarai, princeps mea. Salech, egrediens.

C**T**Hebes, fuerunt in ea, siue facta mea. Thalme, sulci. Thecue, clangor, vel tuba, siue percussio.

Thecuites, tuba canens, siue buccinator. Theetim, inferiores, vel subter. Hæc nomina quæ posuimus per literam t aspiratione addita sunt legenda.

VRia, lux mea dei. Vsi, festinans. Vrchi, longitudo mea. Vlati, festinante me.

DE III. LIBRO REGVM

ABifai, pater meus superfluous, siue patris mei rugitus. Accherethi, interficiens, siue dissipans, vel demoliens. Amasa, populum tollens, siue leuans.

Azor, atrium. Azaria, auxilium domini. Ahia frater eius: vel vbi hæc? Ahifar, frater me^o princeps.

Adoniram, dominus meus excelsus. Aclam, ante fores, siue vestibulum. Adadezer, decorum auxilium. Adoram, generatio excelsa, siue decor excelsi.

Ano, dolor eorum. Afa, tollens, siue sustollens.

Auan, subuertit eos, siue mouens eos, vel fons.

Auachim, non est innocens. Anani, gratificatus mihi, siue donatus mihi. Ahab, frater patris. Azu-

ba, relicta, vel deserta.

BEthabee, filia iuramenti, per breuem primam syllabam legēdum est. Benur, filius aeris, siue filius ignis. Bethames, domus solis. Bethanan, domus gratiæ aut doni. Basamath, delinquēs. Baaloth, ascendentes. Bul, germinis. Booz, in fortitudine. Barasa, in egestate, siue veniens ad faciendū, vel hauriens.

CAne, pœnitentia, siue clangor tubæ. Carmelus, tenellus, aut mollis, siue scientia circumcisionis. Hucusque per c simplicem literam legerimus: exin aspiratione addita legendum est. Chalacad, pascens, siue nutriens. Chamos, congregatio, siue quasi attractanti, vel palpanti. Charith, diuisio, siue cognitio. Chanaan, erubescens, siue negociator.

DAchar, compungentes. Dardahe, generatio cognitionis. Dabir, oraculum. Dui, pulchritudo. Damascus, sanguinem bibens, vel propinans.

ESda, misericordia. Ezrael, semen dei. Emori, amaricantis, vel loquentis. Esrai, indigena, vel orientalis. Ezazon, visio. Hucusque per e breuem literam,

exin per extensam legamus. Eli, deus meus, siue scandens, siue scindens. Elioreb, dei hyems. Eri, vigil me^o. Elon, aulon, de quo plenius in volumine locorū diximus. Ethan, robustus, siue ascensus. Eman, accipiens, vel formido eorum. Ethaniam, robustorum. Esiongaber, voluntas, siue consilium tristitiæ confortata, vel iuuenilis. Ela, maledicta, vel ipsi.

Esaion, voluntas, siue consilium mœroris. Elias, deus dominus. Elisae, dei mei salus. Felethi, admirabiliter. Fadaia, redemptio domini.

GAber, aut vir, aut iuuenis, vel fortis, siue viriliter. Ganeabath, furtum filia. Gonath, arrogātia tua, vel hortus tuus. Gezi, præruptum videns, vel val

lis visio. Gir, diuisio, vel præcisio. Gozan, tōsio eorum, vel fortitudo eorum. Gabe, collis. Godolia, magnificus domini.

IEzabel cohabitatrix, siue est fluxus vanus. Ieconiam, vlciscitur populum. Iair, illuminauit. Iacon, præparatio. Ieroboam, diiudicans populum, vel diiudicans super nos. Iessai, insula sacrificium, vel holocaustum. Iosia, cuius est sacrificium domino, vel salus domini, vel fortitudo domini. Ieu, ipse, vel est.

Ioram, qui est excelsus. Iosaphat, domini iudiciū.

Lemla, plenitudo, vel circumcisio. Eben, ædificatio, vel candida.

MAgeddo, cœnacula eius. Maacha, percutiēs, siue percussa. Maces, de sine. Maol, chorus, vel de plenitudine. Malachra, despiciens, siue diuisio. Mechonoth fulcra: quæ Græci bases vocant, id est *ὑποστυλοὶ*. Melloth, plenitudo, siue adimpleta.

Machaia, quid hic, aduerbium loci, siue quis dominabitur. Mose, saluificator, siue à saluatore.

NEphaddor, dispersa generatio. Netna, imago. Neisoth, statio. Naboth, conspicuus, vel sessio, siue exclusio. Nadab, sponte. Naama decor.

Naaman, decor domini mei. Nesib, stans. Namsi, tangens, vel attractans, siue palpans.

OMri, crispans meus, vel manipulus meus. Oza, robustus domini. Olda, destructio, siue diuerticulum. Tria nomina quæ sequuntur, per extensam literam proferenda sunt. Og, congregans. Ophir, infirmans. Obedia, seruiens domino.

REi, pastor meus. Ramoth, visio mortis. Ra-

zon;

Gzon, mysticus, vel sacratus. Rabaam, impetus populi, vel latitudo populi.

SVnamitis, quicumque morietur, siue mortificata. Sifa, tentatio, siue farinaceus. Saalabim aggrauas intellectum. Soca, ramus. Sartham, tribulatio eorum, siue demolitorum, aut coangustantium. Sion, specula, vel mandatum, siue inuium. Saba, captiua.

Sathan, contrarius, siue aduersarius. Suba, incensa, siue conuertens. Sadala, latus eius: a latere, non a latitudine. Sabua, lepra. Sefac, byssus cilicij. Sichina, humerus. Semeia, audiens dominum. Somer, custos. Sali, misa. Sophar, dissipare, vel diuidere. Sigab, supertollere. Sarepta, incendium, siue tribulatio panis. Sidonia, venatio inutilis. Saphat, iudicans. Sedechia, iustus dominus.

TAphath, paruulus venit. Thabremmon, bonus ad videndum, siue bona sublimitas, vel bona visio eorum. Hucusque per t simplicem literam legerimus, exin aspiratione addita legendum est. Thanath, respondet tibi. Theriad, exploratio redemptionis.

HThafsa, claudicatio, siue remissio vitæ. Thegor, paxillus. Themor, smirna. Tharsis, exploratio gaudij. Thaphnes, cooperte signum, quod significatius Græce *συνεπ* dicitur. Thersa, placens. Thebni, palea mea. Thesbi, captiuans, siue conuertens.

Zoelet, tractum siue protractum. Zabad, fluens torris, quem vulgo titionem vocant. Zamri, iste laceffens, vel amaricans: proprie enim nomen ab amaritudine figuratum est. Zaba, iniquitas. Zabaia, dotata domini.

DE IIII LIBRO REGVM

AHiel, viuens deo, vel videns deum. Abiram, patri excelso. Azael, visus deo. Adad, patruus, vel patruelis, aut testis. Azaia, apprehendens deum, vel fortitudo domini, siue fortitudo eius. Abana, lapides eius. Athalia, tempus domini, vel tempus eius, siue temporalis domini. Aramathai, deiciens eum. Arnon lux eorum, vel arca mæroris. Amasia, robustus domini, vel populus elatus. Apphec, continebit, vel apprehendet. Amia, robustus domini, vel populus domini. Amathi, veritas mea. Azaria, adiutor dominus. Apphith, libertas. Argob, maledicens excelsum. Ariel, leo dei. Azor, sagitta luminis. Aaz, continens, aut apprehendens. Ala, infirmitas. Abur, liuor, aut vulnus. Azama, delictum. Adramelech, stola regis, vel decor regis.

Ariamelech, respondente regi. Abisa, voluntas mea in ea. Azaph, colligens. Arphath, sanans, aut sanatus. Anei, nunquid commotus est. Amos, robustus. Ararat, Armenia, vel mons conuulsus. Afsaradon, vincens, vel exactus. Arus, incisa, vel aureus. Adaia, testimonium domini. Achicam, frater meus surgens. Afaia, facienti domino. Achabor, mus. Arcs, sol. Amital, calefactus ros. Auil, stultus insipiens.

BAalzebul, deuorans muscam. Baalsalifa, habens tertium. Badachar, venit compungi. Bethagan, domus horti. Bethacon, domus sculpturæ.

Basan, confusio, siue pinguedo, vel siccitas. Bedec, instauratio. Banada, filius decorus. Baladan, venit sibi met iudicans, vel vanitas pro semetipso.

Bafecath, adipem. Behim, domibus.

CAbalaam, præcipitauit. Cadefum, commutati, K siue effœminati. Caree, caluus. Huc vsque per e simplicem literam, exin aspiratione addita proferendum est. Chabratha, electio: super hoc in libris Hebraicarum quæstionum plenius disputatum est. Charith, concisio. Charan, ira, vel foramen. Chomarim, æditui.

EZer, separatus, sanctificatus. Elciau, pars domini. Ehsiba, voluntas mea in eo. Eseliau, prope dominum est. Enam, ecce hæc sunt. Ennathan, ad dantem, siue deo dante. Quatuor nomina quæ sequuntur, per extensam literam proferamus. Eloth, arietis signum, vel arietatio. Elam, dei populus, vel pro foribus. Elia, dei domini. Eliachim, dei resurrectio. Esaia, salus domini.

FArfar, fodientes, siue dissipationes, vel talpæ. Ful, ruina, vel cadens. Facria, aperiente domino, vel oris assumptio. Falazar, cadens princeps, vel cadentem principem. Farurim, conscissio. Fafec, transcensus, siue transgressus. Fadai, redemptio domini.

IEblaam, absorbet. Iosabe, vbi est saturitas, vel domini saturitas. Ioiade, domini cognitio. Iozachar, domini memoria, vel qui est memor. Iozabad, domini dos, vel qui est dotatus. Iozaz, vbi est retinere, vel domini retentio. Ioadina, domini delicata, siue quæ est delicata, vel tenella. Iactel, cœtus dei, vel auxilium dei. Iona, columba, vel vbi est donatus, siue dolens. Iachalia, fortitudo domini. Ioatham, consummatus, siue perfectus. Iezechia, apprehendens dominum, vel fortitudo domini. Ioach, vbi est frater, vel domini frater, siue factura fratris. Iothaba, peccantes in ea. Ididia, amabilis domini, vel amabilis eius. Ieremiahu, excelsus domini. Iezania, audiens, vel auscultans dominum. Ioiacim, domini resurrectio, vel suscitatio, siue qui est consurgens.

Massa, onus, siue assumptio. Mattham, donata, vel donans. Manacem, consolans. Manaha, consolatio, siue munus, aut sacrificium. Medon, aquæ eorum. Mocotha, plagæ eius. Mocoth, plage.

Marodas, amara arrogantia, siue contritio. Masalem, reddens, vel reddita. Mazaroth, *ῥόδιον*, quæ duodecim signa mathematici asserunt. Moloch, rex.

Mesthi, varietas. Mageddo, de tentatione. Mathania, donum dei. Mechonoth, futura: quas bafes, vel hypothemata, id est suppositiones, possumus dicere. Massaphath, speculatio, siue contemplatio.

Marodach, amaritudinem immitens. Mamzamaroth, tridetes, vel fuscina, quas Græci *ἀναλυσίματα* vocant.

NAboe, propheta, vel prophetans. Naaman, decus, siue commotio eorum. Nergal, lucerna acerui. Naazab, prophetauit tunc, siue sessionis initiū.

Noesthan, as eorum. Niniue, foeta, siue germen pulchritudinis, vel speciosa. Nefrath, fugitiuus tener, vel tentatio tenera. Nechota, styracem eius, vel aromata. Necho, percussus. Mabuchodonosor, prophetia laguncula angustæ, siue prophetans istiusmodi, signum, siue sessio in agnitione angustia. Nahosta, as eius. Nabuzardan, prophetauit palas, quæ ventilabra vulgò nuncupant, siue prophetia alieni iudicij. Nathania, donante domino.

RAchab, ascensio, siue excelsa. Ramalia, excelsus domini. Raason, cursus vel cōplacitio, siue cōplacencia: quam significantius Græci *εὐδοκία* vocant.

Rabsaris,

Rabsaris, princeps eunuchus, siue magister, aut maior eunuchus. Rabsace, princeps deosculans, siue multus osculo. Raphes, volucres, siue cursus oris.

Rablai, multum hæc, siue multa. Ruma, excelsa. Roblath, multam istam, siue multitudo.

Svnm, dentes vel coccineum, siue varietas. Samariam, custoditam. Sabbath, requies, vel intermissio. Sir, lebes, vel aula, quam vulgò ollam vocat.

Saderoth, *πύλοιοι*, mœnia, vel porticus publica.

Sabia, caprea, vel dama. Sela, semper. Semath, audiens. Saulum, reddens. Salmanassar, perfectus vinculo, vel ad vincendum. Sapharuahim, libri, vel litera. Sochotanoth, tabernacula, vel umbracula familiarum. Sennacherib, tollens, vel leuans deserta.

Sobnas, sedens, vel reuertens. Saesdema, pestilens aër: quam Græci *ἀνεμοφθορίων* vocant. Sarasar, princeps tribulationis. Saphau, labiū eius. Sademoth, arua, vel regiones. Saraia, vincus. Saphania, abscondit dominus, vel domini protectio. Omnia nomina quæ per t literam subdita sunt, aspiratione addita sunt proferenda.

BThapse, indignans, siue sessio offendiculi. Theglath, transmigrans: actiua significatione intelligendum, quod Græce dicitur *ἀποκίζωρ*, id est alios transferens. Thartach, subuersio: quam melius Græci *ἀνατροπή* vocant. Thartan, turturem dedit, vel superfluus, vel elongans. Thalasar, appensus princeps.

Thaasar, diuitia. Thecum, patientia. Therach, elongatus: siue vt nomē propriū figuremus, Proculus.

Thoph, protectio oris, siue gehena. Theraphim, incendia: sed melius imagines, vel figuræ, quas Græci *μορφώματα* vocant. Thanameth, consolator.

DE PSALTERIO.

ABessalon, pater pacis. Asaph, congregans. Aleph, mille, siue doctrina. Ain, fons, siue oculus.

BEelphegor, habens hiauit, siue habens os pellis, vel pelliceum. Beth, domus. Babylon, confusio.

CAdes, immutata, vel sancta. Coph, vocatio, vel auis: sed melius excussio, quā Græci *ἐκκυσμα* vocant. Cedar, tenebræ, vel mœror: Chusi, Aethiops.

CCaph, manus palma, vel vola. Deleth, pauper, vel tabula, vel ianua.

EZraites, semen dei. Ermon, anathema eius, vel anathema mœroris. Ephrata, frugifera, siue equidem vides. He, ipsa, vel ista, siue suscipiens. Heth, vita, vel viuacitas.

FE, os: ab ore, nō ab osse: siue laqueus, siue decipula.

GEbal, definiens, siue determinans. Gimel, retributio, vel plenitudo.

IEmini, dextera mea. Idithun, trāsiliens eos, siue falsiens eos. Iod, principiū, vel sciētia, aut dominator.

LAmech, doctrina, siue disciplina.

Mem, ex quo, vel ex ipsis, siue à qua.

NVn, fœtus, vel piscis, siue sempiternum. Res, caput.

SElmon, umbra offendiculi, vel sentiens, siue imago fortitudinis. Samech, firmamentū: quidam erectionem, vel adiutoriū, siue futurā putant. Sade, regio, siue iusticia, vel veneratio. Sin, dentes.

TEth, bonum. Quatuor reliqua quæ sequuntur, aspiratione addita proferēda sunt. Thabor, veniens lumen, vel veniat lux. Thau, signum, vel subter.

Tomus tertius.

Thalasar, appedit principē. Thobel, offerre. **D**Au, & ipse.

ZEbeth, victima, siue hostia. Zai, oliua, vel fornicatio, siue hæc.

De alphabeto Hebræorum plenius in ea Epistola, quam super centesimo decimo octauo Psalmo, ad sanctam Paulam scripsi, existimo disputatum.

DE ESAIA PROPHETA.

AIth, condemnatio. Aelamita, despicientes, siue comparati. Asaph, congregans. Aiath, mos.

Arran, ira, vel irascens. Ane, nunquid commotus est. Auu, iniquitas. Adremelech, decorum regnum, vel decorus rex. Asserdan, vinculum cutis, siue iudicij, vel exacutis. Achor, turbatio, vel tumultus, siue peruersio.

BArachia, benedictus dominus, vel benedicens dominus. Bosra, in tribulatione. Baladan, veniens eam iudicare. Bel, vetustas, siue absque.

CItiorum, concisorum, siue plagæ consummationis. Carthaginis, scrutationis. Ciro, hæreditas. **E**

Duo nomina quæ sequuntur, per aspirationem legenda sunt. Chalane, omnes. Chelcian, pars mea dominus est.

DImaon, sufficit eis mœror. Desech, calcatio, vel vnctio. Dodanim, patruelis: vertitur etiam in propinquos.

EMmanuel, nobiscum deus. Eleale, ad ascensum, siue cōscensum. Eglaim, vituli, vel iuueca. Ezaio, visio: Tria nomina quæ sequuntur per extensam proferenda sunt literam. Elamita, *λιβολόγιον* eorū, siue comparati, aut despicientes. Elim, aries, siue deficiens. Epha, resolutus, vel effundens.

FAcce, aperiens. Futh, induite.

Gebim, fossa. Gazon, nux eorum.

IAsub, reuertens. Iaas, dimidium, vel fuit. Ioach, cuius est frater: sed melius confitens, siue glorificas. Ierusalem, visio pacis.

LAifa, leo. Luith, maxilla, siue genæ. Luth, utilis, vel declinans, siue vtinam.

MAdian, iniquitas. Magro, gutturi, vel de fauce. Magmas, villa tributū, siue de tactu. Mada- **F**

bena, à saltu ei. Méphis, ab ore. Marodach, amara contritio, siue procacitas. Mosoch, capientes.

NAbao, prophetia, vel venientes. Nerid, pardorū, siue apostatarū. Niniue, fœta, vel germē pulchritudinis, aut speciosa. Nasaram, germē molle, vel tenerum. Nabo, sessio, vel superueniens.

OZia, fortitudo domini. Oronaim, foramen mœroris.

ROmelia, excelsus domini. Reseph, *λίθουρα* Rabba, multa, vel multitudo.

SOrech, vltima, vel electa. Sicera, ebrietas. Seraphim, ardentes, vel incendentes. Sion, specula.

Siloa, missus. Sabaoth, exercituum, siue virtutum, vel militiarū. Samariam, custodia eorum. Suphir, irritum.

Sabama, tollens altitudinē. Sargon, princeps horti. Sobnam, sedens, vel reuertens. Sisaim, egrediens. Saron, princeps mœroris, vel cantans tritiam.

Seraphar, princeps tribulationis, siue elatio. Sabaim, captiui. Saba, captiuitas.

TAbael, bonus deus. Tanis, mandans humilia. Zacharia, memor domini.

o DE OSEE

DE NOMINIBVS HEBRAICIS.

DE OSEE.

- G** **B** Eeri, puteus meus, vel in lumine. Baalim, in superioribus, superiores, vel habentes, aut viri. Bethaben, domus inutilis, vel domus idoli.
D Ebelaim, palatæ.
 Gomer, consummata atque perfecta.
I Oran, domini consummatio, siue perfectio. Iezrael, semen dei. Iarib, diiudicans, vel vliscens. Ierebeel, iudicium dei, vel diiudicans superior.
 Mahamad, desyderabile.
O See, saluans, vel saluatus, aut saluator. On, inutilitas, vel dolor, aut labor, siue iniquitas.
S Almaña, umbra commotionis, vel consummatus, siue perfectus. Seboim, statio, siue stantes.

DE AMOS.

- A** Mos, fortis, siue robustus, vel populus auulsus, siue populum auellens. Accaron, gregis pascua, siue in pascuis: quod Græce dicitur, *ἡ ποιμαίνουσα φύσις*.
 Amasia, populus domini, vel fortis domini, vel populum leuans.
H **G** Aza, fortitudo eius. Gog, *ἡ ὄμα*, id est tectum.
M Elchon, rex noster.
 Rephan, factura vestra, vel requies vestra.
T Heman, Auster. Thécue, tuba, vel buccina, siue percussio: quam Græci *κρησμοδῆ* vocant.

DE MICHEA.

- A** Chaz, apprehendens, vel tenens. Anachim, humilitas renuens.
M Ichæa, quis hic, aduerbium loci: vel quis iste?
 Morasthi, hæres meus.

DE IOHELE ET ABDIA.

- N** Emrod, apostata. Fatuel, latitudo dei, vel aperiens deus. Iohel, incipiens, vel est deus, vel dei.
 Abdia, seruus domini. Amathi, veritas mea, vel fidelis meus.

DE IONA ET NAHV. M.

- I** Ona, columba, vel dolens. Ioppe, pulchritudo.
 Elcefei, aduocati. Niniue, speciosa. Nahum, cõsolator. Senam, abundantia. Sarphaad, incendium.

DE HABACVC ET SOPHONIA.

- A** Bacuc, amplexans. Amaria, dicente domino, vel verbum domini. Godolia, magnificatus dominus, vel magnificus. Sophonia, abscondens eum.

DE AGGEO.

- A** Ggeus, festus, siue solennis. Iosedeck, domini iustus, siue iustificatus. Salathiel, petens domini, vel petitio domini. Sabath, sceptrum, vel virga.
 Zorobabel, princeps, vel magister Babylonis, siue aliena translatio, vel ortus in Babylone.

DE ZACHARIA ET MALACHIA.

- A** Ddo, seruus, siue testis eius, vel fortitudo eius.

- Afael, factura dei. Ananeel, gratia dei. Chafeleu, spes eius. Ragom, hyems, siue multum delictum.
 Rama, excelsa. Sedrach, decorus meus. Elia, deus dominus. Malachia, angelus domini vel meus. Thesbites, captiuans.

DE HIEREMIA.

- A** Natoh, responsio, siue respondens, signum, vel obedientia. Amon, fidelis, vel nutriens, siue onus.
 Achobor, mus. Anania, gratia dissipata, siue gratia dei. Azor, adiutus. Amasia, factura dei. Ananeel, cui donauit deus. Asedemoch, arua, vel suburbana. Ananeel, gratia dei. Anan, gratia. Ania, gratia domini, vel donans dominus. Abdiel, seruus deo. Abdemelech, seruus regis, Afa, factura.
 Aphree, furor alienus, siue vita dissipata atque discifsa. Azau, fortitudo eius. Aroer, suffossa, sed melius myrica. Alasa, triplex, vel conternata. Ahi, questio, vel vallis, siue viuit. Arphath, sanans. Aschenez, ignis ita aspersus. Amiathal, calefactus ros.
 Auil, stultus, insipiens.

- B** Vz, despectus, siue contemptus. Baruch, benedictus. Baalis, habens virum. Baafa, veniente factura. Bosor, tribulatio. Bel, vetustas. Bethulia, dolens domus dei.

- C** Ariathiarim, ciuitas saltuum, siue syluarum. Colaia, vox facta. Cedron, tristis, mæror, siue dolor.

- Cariatham, ciuitas vel oppidum eorum. Carioth, occurfus igni. Huc vsq; per c simplicem literam legerim, ex in aspiratiõne addita proferendum est. Chelcia, pars domini. Chabomin, manus vel aceruus spinarum, sed melius præparationis, licet plerique Hebræorum libum, vel crustulam significari putent. Chamoam, similis eis. Charmamos, agnus congregatus, siue agnitio, quasi sarmentum. Chamos, congregatus.

- D** Edan, hoc iudicium, siue tale iudicium. Dalaia, hauriens dominum, vel pauperculus domini. Dibon, satis intelligens. Deblathaim, palatæ eorum.

- E** Nnom, ecce hæc, siue sunt. Elnathan, ad dantem, siue addentem, vel donum dei. Elasa, ad faciendum. Ezriel, adiutus à deo. Efebon, cogitatio mæroris. Hucusque per e breuem literam legerimus: ex in per extensum legamus elementum. Elam, oppositi, siue abiecti, vel compositi. Elisama, deus meus audiens. Efai, defectio mea. Elisame, deo meo audiente. Elon, exercitus fortitudinis.

- F** Efor, os nigredinis. Fathures, deceptus, calcatus, siue buccella confirmata. Farao, Nechao, dissipans præparata.

- G** Amaria, retribuens dominus, siue consummans dominus. Garab, scabies, siue incolatus multus. Gamuel, retributio dei.

- I** eremia, excelsus domini. Iechonia, præparatio domini, vel sic factus dño. Iezonia, auscultas dominum. Iegdaliau, magnificus domini. Ioachal robustus & fortis. Ieraia, timens dñm. Ionathan, domini donum, vel columbã dedit. Iuchal, potens. Ioanam, erat donans, vel domini donum. Iazer, auxiliatus.

- M** esaia, factura domini. Morethi, hæres meus.

- Moloch, rex. Matthama, munus & donum. Melchia, rex meus. Masepha, speculatio, siue contemplatio. Magdalo, magnificentiæ, siue turri. Mephaath, aquæ impetus. Maño, habitaculum. Melcham, rex eorum. Marodach, amara contritio, siue impudentia. Medon, mentientes.

Neleamitis

AN Eleamitis, hereditas cuiusdam. Neria, lucerna domini. Nathania, donum domini, vel dedit dominus. Nergel, lucerna acerui. Nabufabaru, calcatum tempus. Nechao, paratus iste. Holofernes, vitulus saginatus.

O Mre, verbum. Excepto hoc nomine, quatuor quæ sequuntur per extensam vocalem legenda sunt.

Ophaz, obrizum. Est autem genus auri, quod Græci *ουφζου* vocant. Oiaide, eius scienti, siue ipse cognouit, vel domini scientia. Osai, saluabit me. Oronaim, foramen mœroris.

R Echab, quadriga, vel ascendens. Rabfari, princeps eunuchus. Rabmag, princeps cibi. Rablata, multa hæc, siue multum iste.

S Edechia, iustus domini. Sion, firmamentum novum vel turbidum. Sor, fortis, vel petra, siue tyrus.

Sefac, byssus sacceus, siue manus facci. Selom, translatus, siue restituens. Samaia, audiens dominum.

Saphane, labium eius. Salom, retribuens, siue pacificus. Sephela, humilis, siue campestris. Selmia, reddente domino. Saraia, princeps fuit. Saphatia, iudicat dominus. Sarafar, princeps tribulationis. Samagar, nomen aduenæ. Sarfachim, princeps cadaveris, vel ruinæ. Saphan, chærogyllus, lepus, vel hericius, siue labium eorum. Sabama, attollens excelsum. Segon, loquela inutilis.

T Aphnas, insanum os serpentis, siue operum signum. Duo nomina quæ per t litteram sequuntur, aspiratione addita sunt legenda. Thoph, gehenna, vel operculum oris. Thaamath, dedit indignationem, siue bilem.

DE DANIELE.

A Ffanez, equorum domitor. Anania, gratia dei.

Abdenago, seruiens taceo. Amalasar, dixit princeps. Arioth, ad solitudinem redigens. Assuerus, atrium eius, vel beatitudo. Astiages, voluntas, vel consilium festiuitatis. Abacuc, amplexans eos, siue suscipiens eos. Artaxerxis, lumen silentio tentans.

B Althasar, capillus capitis. Bari, in commutando, siue putei, vel in ventre. Bel, vetustas.

D Vra, loquens.

Elam, secula, vel sempiterna.

C Forthommim, diuisio perfecta populi gloriosi. Et de hoc quid nobis videatur, in libris Hebraicarum questionum plenius diximus.

I Oachim, cuius est præparatio, vel domini præparatio. Iezechiel, fortis dei, vel apprehendens deum.

Iezania, auris eius, vel auscultate domino. Iobab, inimicus, siue est pater. Iimoth, adducet mortem.

Isar, immutata, vel paruula. Iezabel, est iter. Im, fuit, vel mensura.

M Irael, quæ palus domini. Misac, qui risus, vel de gaudio. Mane, numeravit. Michael, quis ut deus.

Perfa, tentantes.

S Vanna, liliium, vel gratia eius. Sennaar, dētis vacuefactio. Sidrach, decorus meus. Susis, equitatio, vel reuertens.

V Lai, palus: à palude, non à palo: siue dolor femoris, aut vmbraculi.

DE EZECHIELE.

A Zur, adiutus. Accerethi, interficiens, siue derisorius.

Tomus tertius.

liens. Assurim, ignis illuminationum. Aram, ira, vel iracundus. Aun, inutilis, siue idolum. Aina-gallim, fons, vel oculus vituli. Azara, crepido.

Auran, iracundia. Ariel, leo dei. Afer, beatitudo. Arfemel, silentium circūcisionis. Achal, omnia. Aradi, deponentes. Aelamitæ, appositi, siue collati, aut obiecti.

B Vzi, despectus, siue contemptus. Banaia, ædificium domini. Berota, putei eius. Baalmeon, descensio humilis. Bagazin, in excelso contemptus.

Bubastus, os vel labium exprimenti. Bath, filia, vel mensura.

C Ariathim, ciuitas eorum. Cedar, tristis, vel tenebra. Cades, mutata, vel mutatus. Cur, gelu. Hucusq; per c simplicem literam legerimus: ex in aspiratione addita proferendum est. Chobar, grauitudo, vel grauitas, siue iuxta electum. Chodchod, Carthaginienses. Channa, fundum, vel præparatio. Chalamad, cōsummauit, siue mensus est. Chaldæi, quasi vbera, vel quasi feri, aut quasi demones. Cherethim, disponetes: pro quo melius in Græco, *διατιθέμενοι*.

Chennon, agnitio luminis, vel cetera. Cherchoro, cognita ablatio. Chelbon, lactei. Chalamar, omnis amaritudo. Chomor, lacerationes.

D Eblata, palata. Diospolis, abnuens: sed melius Græce, Iouis ciuitas.

E Semel, electrum. Elifa, ad insulam, siue deus saluator. Elbon, robustus fortitudine, siue dei fortitudo. Ethalon, incunabula mœroris. Ezer, fortitudo, vel auxilium. Emmer, sermo, vel verbum. Eschani, habitantes contemptum. Elisee, dei est hæc, vel dei salus. Huc vsq; per e breuem literam legerimus, ex in per extensum legamus elementum. Enagalim, fons, vel oculus vitulorum. Elam, sempiternum, vel seculum, vel *αἰθολόγιον* eorum. Ephi, mensura. Engaddi, oculum, vel fons hædi. Enom, fons fortitudinis.

F Elechia, salus domini. Fut, Libyc. Fennag, nutus.

Fares, dissipans. Facud, visitatus, vel visitans.

G Aze, gazophylacium, siue fortitudo eius. Gog, tectum. Gomor, consummatio, siue perfectio, vel venundatio. Galali, volutabra. Galilæa, volubilis, siue transmigratio facta.

I Ezechiel, fortitudo dei. Iezania, auris eius. Im, mensura. Iob, ociosus. Ir, vigil. Lidi, nati.

M Aalmeon, habuerunt habitationem, siue de habitatione. Mosoch, amentes, siue trahentes.

Magog, quod tectum, vel de tecto. Megia, despectio. Machalaim, consummatio eorum. Magdol, magnitudo, vel turris. Magalim, transmigrations, siue coloniarum. Manaim, de requie.

N Oë, requies, vel commotio.

O Olla, tabernaculum meum in ea. Oepha, æstus.

Huc vsque per o breuem literam legerimus, ex in per extensam legendum. Ozan, abiit. Oran, irati.

Ophar, volantes. Osa, salus domini. On, dolor, vel mœror.

R Abbath, multitudo. Rahame, tonitrus. Rodij, visio iudicij. Ramoth, visio mortis. Regma, malicia quæpiam.

S Emel, idolum. Et notandum quod Latinus sermo sit in Hebræis voluminibus à similitudine, unde & simulacra dicuntur. Saphan, hericius, vel lepus, siue labium eius. Semoth, nomina. Sela, vmbraculum eius. Sanir, tolle nouitatem, vel dens lucernæ.

o ij Sæne,

G Scene, gyrus eius, vel expecta. Seim, exeuntes. Sodada, latus eius: à latere, non à latitudine intelligendum. Sabarim, circumire montes. Saphirus, speciosus, egregius. Sua, saluatoris. Sais, tentatio. Sataim, libri, vel historici. Sonam, pecus eorum, vel dentes eorum.

T Anis, mandatū humile. Taphnas, stupēs os serpentis: ab ore, non ab osse intelligendum. Exceptis his duobus nominibus, cetera eiusdem literæ per aspirationem proferenda sunt. Thelabim, dispersi. Et super hoc in libris Hebraicarum quæstionum quid nobis videatur, plenius diximus. Thammutz, consummantes, siue contemptus: & super hoc in libris illis plenissime dicitur. Theraphim, figuræ. Thuba, deferens, vel deferetur, siue delatus. Thogorma, auellēs, vel incolatus cuiusdam. Thaphnes, opertum signū.

Thicon, mediam. Thau, consummatio. Thaphoph, specula. Thobal, vniuersa, vel vanitas. Themora, consummatio amaritudinis.

Z Arda, abalienatus valde.

H

DE IOB.

A Vstidi, conciliatrici. Et super hoc quid nobis videatur, in libris Hebraicarum quæstionū diximus.

Afom, silens, vel osseus. Adad, patruelis, vel testis.

B Aldad, vetustas sola. Barachiel, benedictio dei. Buzites, contemptibilis. Barad, grando. Barachel, benedixit deum. Buzi, contempsit me.

D Ennaba, iudicium ferens.

Eliphaz, dei contemptus. Eliu, deus meus iste, vel deus domini.

G Abis, altitudo confusionis, siue *πετρώβολαι*. Gathan, applicuerunt eos. Iob, dolens.

L Euiathan, additamentum eorum.

Mazuroth, *ζώδιον*, id est signa horoscopi.

N Aamatites, mouens mortem. Namath, decor.

Oophar, volans. Ophir, infirmitas.

R Aam, visio, vel multum. Raphaim, gigātes, vel medici. Rathamim, iuniperi. Ram, excelsus.

S Aucacorum, cantilenæ. Sofar, speculæ dissipatio, vel speculatorem dissipans, siue speculatorem videbo. Saba, conuersio, vel captiuitas. Sechem, varietas. Satan, aduersarius. Sin loquens. Senec, cymbalum.

T Opzium, bonum.

DE EVANGELIO MATTHAEI.

A Braham, pater videns populum. Amina-dab, populus meus voluntarius. Abia, pater dominus. Afa, tollens, aut attollens. Aazia, apprehendens dominum, aut robur domini, vel fortitudo eius. Aaz, apprehendens. Amon, fidelis, vel nutricius, si tamen ab aleph litera exordiū habeat: quod si ex ain scribitur, onustus interpretatur.

Abiu, pater meus iste, vel pater meus est. Azor, adiutor. Archelaus, agnoscens leō. Amen, vere, siue fideliter. Andreas, decorus, vel respondens pabulo.

Alpheus, fugitiuus, sed melius millesimus, vel doctus. Amora, populus scitus, vel populi illuminatio.

Abel, luctus, aut vapor, siue vanitas. Acheldemach, ager sanguinis, Syrum est non Hebræum.

B Ooz, in quo robur, vel in ipso fortitudo, sed melius in fortitudine. Bartholomæus, filius suspendentis aquas, vel me, Syrum est nomen non Hebræum.

Bethzaida, domus frugum, vel domus venatorum.

Bariona, filius columbæ: Syrum est pariter & Hebræum. Bar, quippe lingua Syra filius, & iona colūba, utroque sermone dicitur.

Bethphage, domus oris vallium, vel domus buccæ: Syrum est non Hebræum, quidam putant domus maxillarum vocari. Bethania, domus afflictionis eius, vel domus obedientiæ.

Barachia, vel benedictus domini, vel benedictio domini. Barrabban, filium magistri eorum, Syrum est non Hebræum.

C Aiphas, inuestigator, vel sagax, sed melius vomens ore. Cadrantes, caligo, vel tenebræ, quem nos per q literam quadrantē dicimus. Corbana, oblatio.

Cananæus, possidēs, siue possessio. Hucusq; per simplicē c literā scripta sunt nomina, quæ Græci per κ efferrunt: exin aspiratione addita legendum, quam illi literam chi, vocant. Chanani: negociator, vel motabilis, aut ipse pauperculus. Chorozaïn, hoc mysterium meum. Cananæi, negociatores.

D iabolus, defluens: Græce vero dicitur criminator.

Dauid, desiderabilis, aut fortis manu. Daniel, iudicium dei, vel iudicat me deus.

E Sron, sagittam vidit, siue atrium eorum. Essai, insulæ libatio, sed melius incensum. Hucusque per e breuem literam legerimus: exin per extēsū legamus elementum. Eliacim, dei resurrectio, vel deus resuscitans, aut deus resuscitauit. Eliu, deus meus iste, vel dei mei istius. Eliezer, deus meus adiutor. Elia, deus dominus. Eli eli lamma azabthani, Deus meus

deus meus quare dereliquisti me.

F Ares, diuisio. Farisæi, diuidentes, siue diuisi.

G ennesar, ortus principum. Gehenna, de valle sunt, siue vallis gratuita. Getsemani, vallis pinguedinum. Golgata, caluaria. Syru est non Hebræum.

I esus, saluator, siue saluatorus. Vt i literæ seruemus ordinem, aspirationem h in plerisque omisimus: licet eam Grammatici non putent literæ loco habendam.

Isaac, risus, siue gaudium. Iacob, supplātator, siue supplantans. Iudas, confitens, siue glorificans. Iosaphat, ipse iudicans, sed melius dominus iudicauit. Ioram, vbi est, aut qui est excelsus, sed melius sublimabitur. Ioathan, consummatus, siue perfectus. Iezechia, fortis domini, vel confortauit dominus. Iosia, vbi est incensum domini, vel salus domini: potest & fortitudo domini dici. Iechonias, preparās siue preparatio domini. Ioachim, vbi est preparatio, vel domini preparatio. Ioacim, domini resurrectio, siue dominus suscitans. Ioseph, apposuit, siue apponens.

Ierusalē, visio pacis, vel timebit perfecte. Ieremias, excelsus domini. Iohanna, cui est gratia, vel domini gratia. Isaiā, salus dñi. Ischarioth, memoriale dñi: quod si voluerimus legere Isacharioth, interpretatur, est merces. Potest autem dici & memoria mortis.

Iericho, odor eius, siue luna.

K literam nos superfluam habemus exceptis Kalēdis, per c vniuersa exprimimus, vnde consequēter hic pratermissa est.

L Ebbæus, figuratum nomen à corde, quod nos diminutue corculum possumus appellare.

M Anasses, obliuiosus. Mathan, donum, siue donatus. Mariam, plerique estimant interpretari illuminant

K

L

M

A illuminant me isti, vel illuminatrix, vel zmyrna maris, sed mihi nequaquam videtur. Melius autem est, ut dicamus sonare eam stellam maris, siue amarum mare: sciendumque quod Maria, sermone Syro domina nuncupatur. Matthæus, donatus quondam. Maggedda, poma eius, vel nuncia. Magdalene, turris, sed melius sicut à monte montanus, ita turrensis à turri dicatur.

N Aason, quidam putant requietum sonitum interpretari, sed melius est augurans, siue serpens eorum. Nazareth, flos aut virgultum eius, mundicia, aut separata, aut custodita. Scribitur autem non per z literam sed per Hebræum sade, quod nec s, nec z, literam sonat. Nazarus, mundus. Nephthalim, discretus, siue seiunctus, vel conuertit, siue conuoluit me.

O Bed, seruiens. Ofanna, saluifica, quod Græce dicitur *ὦ εὐα*. Vtrunque autem nomen per extensam literam legendum.

R Aab, lata, siue dilatata. Rachab, ascendens, vel concita, siue videns. Ruth, festinans. Roboam, impetus populi. Rachel, ouis, vel videns deum.

B Rama, excelsa, siue exaltata. Racha, vanus. Rabbi, magister meus, Syrum est. Ramatham, excelsa eorum, vel sublime eis.

S Alman, sensibilis, siue sensus. Salomon, pacificus, siue pacatus erit. Salathiel, petitio mea deus. Hæc tria nomina per sin literam scribuntur: reliqua duo, sade in exordio habent. Sadoch, iustificatus, siue iustus. Sidon, venatio.

T Hamar, palma, vel amara. Thomas, abyssus, vel geminus, vnde & Græce Didymus appellatur.

Tharei, pascens, siue pastura.

Z Ara, oriens, siue ortus est. Zorobabel, ipse magister Babylonis, id est confusionis. Zabulon, habitaculum, potest & habitaculi substantia nuncupari. Zebedæus, dotatus, siue fluens iste. Zacharia, memoria domini, vel memor domini. Zachæus, iustificatus aut iustus, vel iustificandus, Syrum est non Hebræum.

DE MARCO.

C Abba, pater: Syrum est, non Hebræum. Arimathia, altitudo ei, vel exaltatus est ipse. Idumæa, rufa, siue terrena. Israel, vir videns deum: sed melius, rectus domini.

C Henna, zelotes: vnde in alio loco Cananæus, in alio Zelotes dicitur.

Salome, pacifica.

T Yro, angustia. Tyrus quippe lingua Hebræa Zor dicitur, quod in nostrum sermonem transferretur angustia. Tiberius, visio eius, siue bonitas eius.

Tabita cumi, puella surge: Syrum est. Traconitis, negociatio tristitia.

DE LVCA.

A Epheta, adaperire. Augusti, solenniter stantis, aut solennitatem additam. Abilina, lugentes.

Aaron, mons eorum. Anna, gratia eius. Afer beatus, aut beatus erit. Amos, onerans, aut oneravit.

Aggeus, solennitas. Addai, robustus: violenter figurati nomen ab eo quod dicitur Saddai. Arfaxath, sanans depopulationem. Adam, homo aut terrenus,

Tomus tertius.

siue indigena. Ammaus, populus abiectus.

C Aesar, possessio principalis. Cirinus, hares: qui apud nos melius effertur, & verius per q literam ut dicatur Quirinus. Cosam, diuinans. Cainam, luctus, aut lugens. Capharnaû, ager, vel villa consolationis.

E Seli, vicinus meus. Eber, transitus. Enoch, dedicatio. Enos, homo. Hucusque per e breuem literam legerimus: exin per extensum legamus elementum. Erodes, pelliceus, gloriosus. Elisabeth, dei mei saturitas, vel dei mei iuramentum, aut septimus.

Eli, ascendens. Elmadadi, dei mei mensura. Er, vigilans, aut vigilia. Enam, oculus eorum. Eli-seus, dei mei salus.

F Anuel, facies dei. Fase, transitus, siue transgressio, pro quo nostri pascha legunt. Falech, diuidens, aut diuisit. Filippus, os lampadis, vel os manuum.

G Abriel, confortauit me deus, aut fortitudo dei, vel virtus mea deus. Galilæa, volutabilis, aut transmigratio perpetrata, vel rota. Gerasenorum, suburbana, aut coloni ibidem.

I Turea, montana: Syrum est. Iordanis, descensus eorum, aut apprehensio eorum, vel videns iudicium.

Ione, coluba mea. Iannai, preparatus. Ioiarim, dominus exaltans, vel est exaltans. Iared, descendens, siue continens, quod Græce dicitur *ἐπίκρατορ*. Ioanna, dominus gratia eius, vel dominus misericors.

Iairus, illuminans, aut illuminatus.

L Isania, natiuitas tentationis, sed nimium violenter:

Leui, appositus. Lamech, humilis: quidam putant percutientem, siue percussum posse resonare. Lazarus, adiutus. Lot, ligatus, aut declinans, vel vacans.

M Oyses, assumptus, vel palpans, siue contrectans, aut vrges, sed melius est, ex aqua. Matthathia, donum dei, aut aliquando. Melchi, rex meus. Matufale, mortuus est & misit. Maallelel, laudatus dei, vel laudans deum. Martha, iritans, prouocans: sermone autem Syro, domina interpretatur, vel dominans.

N Aason, augurans. Nahum, consolatio, siue consolator. Neri, lucerna mea. Nathan, dedit, vel dantes. Nachor, requieuit lux. Noë, requiescit, aut requieuit. Naa, pulchra. Ninuitta, natiuitas pulchritudinis, aut speciosi.

P Petrus agnoscens. Pontius, declinans consilium.

Pilatus, os malleatoris. Sed sciendum est, quod apud Hebræos p litera non habetur, nec vllum nomen est quod hoc elementum resonet. Abusue igitur accipienda, quasi per f literam scripta sint.

R Os, caput. Ram, sublimis. Reu, pascens, aut pastus est.

S icera, ebrietas. Omne enim quod inebriare potest, apud Hebræos Sicera dicitur. Symeon, audiens, vel audiuit tristitiam. Sedi, ex latere meo. Semi, audiens. Salathiel, petitio mea deus. Salmam, pax.

Seruch, lorum, siue corrigia, vel depedens, siue perfectio. Salem, misit. Sem, nomen. Seth, positus, aut ponens, vel posuit, aut poculum, siue germen, vel resurrectio. Seraphtha, incensa, siue angustia panis, nomen ex Hebræo Syroq; compositum. Simon, pone mœrorem, vel audi tristitiam. Susanna, lilium, aut gratia eius: sed melius si fœmininum nomē figuretur à lilio. Samarita, custodes. Sodoma, pastio silens, vel declinatio eorum, aut solua. Satan, aduersarius, siue transgressor. Saba, captiuitas. Sadducei, iustificati.

o iij DE IO.

G DE IOANNE.

AEnon, oculus, aut fons eorum. Anani, donauit mihi.

BAnereem filij tonitruum, quod corrupte Boanerges vsus obtinuit. Barsemia, filius cæcus, quod & ipsum corrupte quidam Bartimeum legunt. Beelzebub, habens muscas, aut vir muscarum. In fine ergo nominis b litera legenda est, non l. Musca enim zebub vocatur. Barrabas, filius patris.

CEphas, Petrus, Syrum est. Cana, possessio, siue possidet.

EPhraim, fertilis, siue auctus quem nos possumus ab augendo Augentium dicere.

MEssias, vnctus, id est Christus. Manna, quid est. Nazareth, flos mundiciæ.

SAlim, pugilli, siue volæ, aut ortus aquarum, quod breuius Græce dicitur *ἄλιμος*. Sichar, conclusio, siue ramus. Corrupte autem pro Sichem quæ transfertur in humeros, vt Sichus legeretur vsus obtinuit. Siloc, missus.

H DE ACTIS APOSTOLORVM.

ANdreas, decus in statione, vel respondens pabulo, sed hoc violentum. Melius autem est vt secundum Græcam etymologiam *ἀνδρῶδες*, id est à viro virilis appelletur. Alphæus, millesimus, siue super os, ab ore non ab offe. Acheldemach, ager sanguinis: Syrum est. Aegyptus, tenebræ, siue retributio. Arabes, humiles, siue campestres. Annas, donans.

Alexander, auferens angustiam tenebrarum, sed & hoc violentum. Ananias, gratia domini. Amos, potens, vel fortis, si tamen ab aleph litera incipiat & finiatur in sade: quod si exordium sumit ab ain, & consummat in nun, in populū transfertur. Azotus, Hebraice vocatur Estdod, & secundum pristinum nomen etymologiam habet ignis patruelis. Ascalon, ignis insanus, aut ignis ignobilis. Aeneas, respondens, aut pauper, siue miseria. Agabus, nuncijs tribulationis, sed & hoc violentum. Atalia, tempus eius, melius declinatio domini. Amphipolis, populus ore corruens. Apollonia, disciplina, vel synagoga eorum, sed & hoc violentum. Athenienses, exploratores, aut respondentes, vel humiles, siue tempore dissipati, sed & hoc violentum. Areopagus, primitiua solennitas, sed & hoc violentum est, cum Atheniensis curiæ nomen sit, quæ à Marte nomen accepit. Aquila, dolens, siue parturiens. Achaia, soror laborans. Apelles, cōgregans eos, sed violentū est. Artemis, id est Diana suscitās ægrotatiōes violentum est. Aristarchus, suscitans coronā. Antipatridem, donantis laudationem, violentum est. Agrippa, congregans subito. Adrumetina, diuidens sublimiter, violentum est. Adria, continens mala, siue locus malorum, violentum est. Appij forum, libera, vel fortis vbertas.

Bartholomæus, filius suspendentis aquas velut supra. Barsaban, filium reuertentem, vel filium quietis, ex Syro & Hebræo sermone nomen compositum. Barnabas, filius prophetæ, vel filius venientis, aut vt plerique putant, filius consolationis. Blastum, habentem lucrum. Berieu, maleficum, siue in malo: nonnulli Bariesu corrupte legunt. Bithynia, filia speciosa, siue inutilis. Beroea, filius eius, Syrum est.

Bernice, eleganter, vel electe commota, vel filius innocens ex Syro Hebræoq; compositum.

Cappadocia, manu redempta domino, violentum est. Cirenæ, hæres. Creta, vocationes, aut vocata, inter Syrum & Hebræum. Caiphas, inuestigator, aut sagax, vel vomens ore. Cyprius, tristis, aut mæror. Cirenenses, hæredes. Cilicia, cœtus, aut luctus, vel assuptio, aut vomitus eius. Cæsarea, possessio principalis. Candacis, cōmutata. Cornelius, intelligens circuncisionem. Claudius, spes tranquillitatis. Cis, vomens vir, aut durus. Coloniam, reuelationem eorum, aut vocem eorum. Corinthum cōuersationē eorum, quam Græci significatius *κοινωνία* vocant, hoc est administrationem reipublicæ. Crispus, sciens, vel cognoscens. Co, excussio, siue prestolatio. Cinereas, possidens sectatores. Cos, mentis excessus. Cauden, recursus, aut retentionem, siue clangorem. Exceptis paucis nominibus, omnia pene ex c litera violenter interpretata sunt.

DAuid, desiderabilis, siue manu fortis. Damascus, sanguinis poculum. Derben, generationis filium, siue loquentem. Dionysius, diudicatus, siue vehementer fugiens. Damaris, silens caput. Demetrius, vehemēter innectens, siue nimium persequēs.

Derbeus, loquax, siue vt supra. Drusilla, generis pacifici. Dioscori, pulchri ad tegendum, sunt autem gemini castores.

ELzonis, id est montis Oliueti, quod interpretatur diuinitas, vel allaborantes. Elamitæ, obiecti, oppositi, siue despecti. Ebræi, transitores. Emor, asinus si per heth literam scribatur: quod si per aleph, loquax dicitur. Elimas, ad transgressionem, siue transgredi faciens. Hermes, anathema mæroris. Erastus, frater meus videns, satis absurde vocabulum figuratum.

Elada, ad scientiam, vel ad ascensum, siue dei scientia. Syra vero lingua dicitur super hanc. Ellenon, id est Græcorum, ad ascendentes, siue scientia dei. Ephesum, voluntas mea in ea, siue finis eorum. Eutyches, amens. Porro Græce dicitur fortunatus. Ebraice, transitorie. Eurielion, commiscens, siue deorsum ducens. Quæ sequuntur duo nomina per extensam e literam sunt legenda. Eroses, pellis gloria. Esaias, salus domini: verum apud Hebræos ab i litera sumit exordium. Filippus, os lampadarum. Frigia, scissio pectorum. Farisei, diuisi. Faraos, denudās eum, siue dissipator eius. Fœnicis, annuerunt, siue nutus.

Fisidiam, os sonitus, quia (vt supra dixi) p literam non habent: propterea Pisidiam per fefferunt. Felicem, ruinam facturæ, siue timorem eius, Latinum nomen est. Festum, ore multorum: & hoc Latinum nomen violenter Hebraice figuratur.

GAlilæi, volubiles, siue rotabiles. Gamaliel, retributio dei. Gaza, fortitudo eius, g litera addita est: siquidem Hebraice per ain, scribitur. Galionis, transferentis. Galatiam, magnificam, siue translata.

Gaium, commotum, sed melius vallengem.

Ierosolyma, visio pacis. Ioannes, in quo est gratia, vel domini gratia. Ioseph, auctus. Iustus, parcens, siue ipse alleuatus. Ioel, incipiente deo, siue est deus. Ionata, columba dans, siue columba veniens.

Ioppe, pulchritudo. Italica, mentis excessus. Iesar, insulæ oblatio. Iasonis, desyderatis, siue qui mādātum fecerit. Iulium, incipientem. Iconium, præparatio, aut consolatio.

Libyam,

A Ibyam, venientes, siue introitus: numero plurali.

Leuites, additus. Libertinorum, facientium paleas. Lydda, vtilitas. Lucius, ipse suscitans.

Lycaonia, ad suscitandum. Lystra, generans decorem. Lydia, quam nos possumus dicere prædicatam. Porro Græce melius appellatur ὀφειλθεῖσα.

Lyfias, generatus. Lyciæ, lachrymantis. Laifa, in salutem. Omnia pene ex littera nomina violenter vsurpata sunt.

M Athæum, donatum. Maria, illuminata, vel vt supra. Medi, mensurantes, siue mensurati.

Mesopotamia, eleuata vocatione quadam: sed melius à Græco etymologiam possidet, quod duobus fluuiis, Euphrate ambiatur & Tigri. Madian, in iudicio, vel ex iudicio. Moloch, rex vester: quem & Melchom solent dicere. Marcus, excelsus mandato.

Manaen, castrum. Mæfia, attrectatio, siue palpatio. Macedo, quæ nos Orientalem possumus dicere, figuratū nomen ab eo quod Hebraice legitur Mecedé.

Mytilene, declinans, siue transmigrans. Miletum, generantem. Mnasonem, consolantem, siue quiescentem. Myrra, amara. Militine, de infirmitate,

B siue mandatum humilitatis.

N Azaræum, mundum, sanctum, siue abiunctum.

Nicanorem, stantem lucernam. Nicolaum, stultum ecclesiæ languentis. Niger, ascendens.

Neapolim, commotionem mirabilem. Nasson, augurans.

P Etrus, agnoscens, siue dissolvens. Parthi, diuidentes perfecte. Pontus, inclinans. Pamphylia, conuersi à ruina, siue diuisio cadens. Pontius declinans consilium. Pilatus, os malleatoris. Procorū, fructus congregantem. Parmenam, diuidentem plenitudinem. Pascha, transcensus, siue transgressio.

Paphum, redemptionem cadentem. Parion, discooperientem. Perge, voraginem. Phytona, os abyssi. Priscilla, agnoscens. Pirrus, dissolvens.

Patara, separans. Ptolemais, deducens, ad mensuram. Portium, diuidentem duritiam eorum. Publius, tabernaculum eius. Puteoli, declinantes. Hæc omnia Græca nomina vel Latina, quàm violenter secundum linguam Hebraicam interpretata sint, perspicuum puto esse lectori.

C Romani, sublimes, vel tonantes. Raphaim, factura vestra, vel laxitati eorum. Rhode, videns, vel fortis. Rhodem, visionem, aut dissensionem.

Regium, pasqua eorum. Romam, sublimem, siue tonitruum.

S Amaria, custos. Simonis, obedientis, siue ponentis tristitiam, aut audientis mœrorem. Salomon, pacificus. Samuel, nomē eius deus. Sadducæi, iustificati. Sapphiram, narrantem, siue literatam, aut librariam: vel certe Syro sermone, formosa. Stephanum, normam vestram, vel σκοπὸν vestrum, quo veru & iacula diriguntur. Sichem, humeri. Sinai, sentis, aut secundus interpretatur, aut mandatum mensurae eius, vel certe tentatio. Saulus, tētatio respicientis, vel saturitas. Sarona, cantans tristitiam. Sidonij, venatores. Seleuciam, tollentem semetipsam, siue experimentum itineris, vel exeuntem ad vocationem. Salaminam, vmbra commotionis, aut fluctus, vel salutationem iudicij. Sergio, principi vallis, siue hortuli. Saul, petitio, siue expetitus dicitur. Silam, missus. Syria, sublimis, iuxta Hebræam etymologiam:

nam Syria, Hebraice Arati. Samothracia, auditio reuelationis, siue respōsionis. Sosthenes, saluanti eos, siue gaudium da mihi. Scæua, vulpecula clamans, vel loquens. Sosipater, narrans. Secundus, eleuās.

Samus, auditus. Sicariorum, ebriosorum. Sebaſte, gyro, siue gyranſita tamen vt à samech litera exordium habeat. Salmonem, nomen habitaculi.

Syrtim, angustiam, siue tribulationem: melius autē Salustius, à tractu ait nomen impositum. Syracuse, murus, siue maceria lætitia.

T Imonem, numerantem sitim, siue pinguedinem.

Tabita, dama vel caprea. Tyrij, coangustati, vt supra diximus, ab Hebraico Zor nomine declinatū. Troadem, requiem. Tyranni, continentis eos, siue confortantis eos. Tertullus, placens stercore, vel aggere eorum. Tabernæ, visiones eorum, siue bona visio: Huc vsque per simplicē litteram τ, nūc per θ Græcum legenda sunt. Theophile, sursum ferens, siue conuertens: sed melius Græca etymologia, ab eo quod amatus sit deo. Thomas Didymus, idest geminus, vel abyssus. Theudas, laudatio, siue capiens, aut signum. Tharsensis, explorator lætitia. Thy-

E tira, illuminata. Thessalonicensium, festinantium vmbra roborare, siue firmare.

DE EPISTOLA IACOBI

A Braham, patris videntis multitudinem. Elia, dei domini. Esaia, salus domini. Iob, magus.

Iunia, incipiens. Iason, factus in mādato. Raab, dilatata. Sabaoth, virtutum, siue exercituum.

DE I. EPISTOLA PETRI

A Sia, eleuans. Bithynia, virguncula, aut filia domini. Babylon, confusio, siue translatio. Capadocia, manus redempta domino. Galatia, transmigrans, siue translata. Marcus, sublimis mandato.

Sara, princeps. Siluanus, missus.

DE II. PETRI

B Alaa, vanus populus, aut deuoratio eius. Bosfor, in tribulatione, aut carneus, siue pelliceus.

Cappadocia, manus redimens domino. Electe, ascendentes. Galatia, transmigrata. Gomorra, populi timor, siue cæcitas. g in principio additum est, alioquin ex ain describitur. Lot, declinans, siue victus. Marcus, sublimis mandato, siue defricatus, aut amarus. Noe, requies. Pontius, declinans. Paulus, mirabilis. Sara, princeps. Simon, audiens. Sodomis, fuluis, aut tacentibus. Siluanus, missus.

DE EPISTOLIS IOANNIS

D iotrephes, speciosus insulsus, siue decor insaniens. Demetrius, fortis ad persequendum, siue fortis virga delicere. Gaius, mobilis.

DE EPIST. IVDÆ

A Eegyptus, tenebræ, siue tribulatio. Adam, homo. Balaam, vanus populus. Cain, possessio. Core, caluicies, aut glacies. Diabolo, defluentis, si-

DE NOMINIBVS HEBRAICIS.

Gue clauso in ergastulis. Enoch, dedicatio. Gomorra, populi timor, aut cæcitas. Michael, quis vt deus? Moses, palpans, siue leniens. Sodomia, pecus tacens.

DE EPISTOLA PAULI
ad Romanos

Abraham, pater videns populum. Adam, homo, siue terrigena. Abba, pater: Syru est. Achaia, frater quis, aut frater eius, vel frater domini, vel frater meus dominus. Aquila, dolens, siue parturiens.

Asia, eleuata, siue gradiens. Andronicus, decorus ad stadium, aut respondens, siue cogitans passionem.

Ampliatu, populus malleator. Apelles, congregans eos. Aristobulus, suscitans dolore germen.

Asyncritum, dirigens thuribulum. Benjamin, filius dexteræ. Baal, habes, siue deuorans. Cenchreis, possidens sectatores. David, desyderabilis. Epineton, superindutum. Ermon, anathematizantes mærorem. Erman, auferentem, siue anathema nostrum. Erastus, frater meus videns aut vigilans. Tria nomina quæ sequuntur, per h literam sunt legenda.

Hesaias, salutare domini. Helias, deus dominus, aut fortis dominus. Herodionem, formidinem.

Hesaias, salutare domini. Helias, deus dominus, aut fortis dominus. Herodionem, formidinem.

Farao, discooperiens eum. Feben, ore ædificantem, aut oris filium. Flegon, dissecans, siue diuidens.

Filologu, ore præcipuum, vel os meum ei in hortu. Gomorra, populi timor, vel cæcitas. Gaius, mobilis, siue vallengis.

Iuda, confitens, siue glorificans. Iesus, saluator. Israël, vir videns deum. Isaac, risus. Iesse, insula libamen. Illyricus, aduena, aut elementum: vel certe secundum versus. Ierusalem, visio pacis.

Lucius, ipse eleuans, siue confurgens.

Moses, atrectans, siue leniens. Macedonia, Orientalis. Maria, illuminans, aut illuminata.

Narcissus, ascensus latitiæ, siue lucerna scindens, aut colligens. Nereus, lucerna domini.

Osee, saluator. Olympam parturientem thalamos.

Paulus, mirabilis, siue electus. Priscus, agnoscens. Persidam, tentatem, siue disluentem latera sua.

Patrobam, dissoluentem eum, siue videntem eum. Quartus, plangens, siue superflue.

Rebecca, multa patientia, siue quæ multum accepit. Rufum, sanantem nos, vel reficientem nos.

Sara, princeps. Sabaoth, virtutum, siue exercituu. Sodomia, pecus tacens, siue fulua, vel sterilis.

Sio, specula. Spania, expeditio, siue accinctio: sed rectius Hispania scribitur. Stachin, facientem cantilenas. Satanus, $\omega\alpha\gamma\alpha\beta\epsilon\rho\tau\eta\varsigma$, siue contrarius. Sospitrus, saluans dispersos.

Triphenam, innuentem, siue reuertentem. Trifollam, perspicuam. Timotheus, beneficus.

Tertius, adiungens, id est applicans se.

Vrbanus, luce gaudens.

AD CORINTHIOS I.

Apollo, miraculū, siue cōgregās eos. Achaia, frater meus quispiā, vel frater meus dñs. Aquila, parturiēs, siue dolēs. Barnabas, filius consolationis.

Corinthum, ciues, siue decuriones eorū. Cephas, petrus: Syrum est. Crispum, scientē. Chloes, inuestigantes, siue omnes: sed melius conclusio, siue consummatio.

Damascus, sanguinis potus.

Epheso, voluntas mea in ea, siue anima mea in ea. Eua, vita, siue calamitas. Ebrai, transitores.

Gaius, cōmotū. Galatia, magnifica, siue trāslatio. K

Iuda, confitentibus, siue laudantibus. Iacobo, supplantatori. Ierusalem, visio pacis.

Moses, palpās, siue leniens. Macedonia, Orientalis. Maranatha, dominus noster venit: Syrum est. Prisca, cognoscens.

Sosthenes, saluans in tempore. Stephana, regulā vestram, vel speculatorem vestrum, siue iudicantē vos. Siluanus, missus. Satanus, aduersarius. Sabatum, requies. AD CORINT. II.

Asia, auferens, siue pergens. Abraham, pater vidēs multitudinem. Areta, stupor, siue descensio.

Beluir, cæca angustia, siue cecū lumen, vel filius præuaricationis: sed rectius Belial dicitur.

Damascus, sanguinis potus. Eua, calamitas, siue vita. Ebrai, trāsitores.

Israëlitæ, viri videntes deum. Siluanus, missus. Satanus, trāsgressor, siue aduersarius.

Troadem, requiem, siue latitudinē. Titum, querentem, siue bonum: sed melius, mutatum.

AD GALATAS

Arabiam, humilē, siue occidentalem. Antiochiā, paupertatis siletium. Abraham, vt supra. Abba, pater: Syrum est. Agar, aduena, siue conuertens.

Cilicia, assumptio, siue vocatio lamentabilis. Damascus, vt supra.

Iudaismum, cōfessionem. Ierosolyma, visio pacis. Iacobo, supplantatori. Ioannes, domini gratia, siue cui donatū est. Isaac, risus. Israël, vir vidēs deū.

Petrus, dissolvens, siue discalcians. Syria, sublimis. Syra, mēsurā eius, siue tētatio.

AD EPHESIOS

Beniamin, filius dexteræ. Clemens, ecclesiastes, siue concionator.

Epaphroditon, frugiferum. Ebraus, transitor. Euchodiam, apprehendentem dominum.

AD PHILIPPENSES

Philippenses, os lampadarum. Pharisæus, diuisus. Philippus, os manuum, siue lampadarum.

Synthican, loquelā, siue $\alpha\delta\omega\lambda\epsilon\sigma\chi\iota\sigma\tau\eta\varsigma$, quam nos dicere possumus cantilenam. Thessalonicam, festinans umbram statuere.

AD COLOSSENSES

Aristarchus, mōs facturæ superflua. Archippus, lōgigudo operis, siue infidiæ oris, vel infidiæ dilatati.

Barnabas, filius consolationis. Colossis, voce facta.

Demas, silens. Epaphra, frugifer, vel equidem videns. Iesus, saluator. Iustus, parcens, siue ipse elatus. Ierapoli, iudicio superiori.

Laudicia, tribus amata domini, sed melius natiuitas expectata. Lucas, ipse confurgens, aut ipse eleuās.

Marcus, sublimis mandato, siue amarus: vel certe attritus, atque limatus. Nympham, applicitam ori eorum.

Onesimo, decore, siue respondentem. Tychicus, tacens.

AD THESSALONICENSES

Achaia, frater meus quis, siue frater meus dominus. Athenæ, in tempore dissipatæ.

Siluanus, missus. Satanus, aduersari, siue trāsgressor.

AD HEBRAEOS

Abraham,

A Braham, pater videns multitudinē. Aegyptus, tenebra, siue angustia. Aaron, mons fortitudinis. Abel, luctus.

B Arach, fulgurans. Cain, possessio.

D Auid, desyderabilis, siue fortis manu. Enoch, dedicatio. Esau, rubeus, siue acutus lapidum. Ebraus, transitor.

F Arao, nudauit eum, siue dissipauit eum. Fase, transensus, quod interpretatur pascha. Gedeon, experimentum iniquitatis.

I esus, salus, siue saluator. Iuda, cōfitemens, vel laudator. Isaac, risus. Iacob, supplantator. Ioseph, addens, siue augmentum. Iericho, luna, siue odor eius. Iepte, aperuit, siue aperientes. Leui, additus.

M Oses, palpans, vel leniens. Melchisedech, rex iustus. Manna, quid nā est istud? Noë, requies, siue requiescens.

R Aab, si per ain mediam literam scribatur, famem significat: si per he, impetū: si per heth, latitudinē.

S Abbata, requies. Salem, pax. Sara, princeps. Sampson, sol eorum. Sion, specula. Samuel, nomen eius deus.

B

AD TIMOTHEVM I.

A Lexander, leuans angustiam tenebrarum. Adā, homo. Galatia, translatio. Gallia, transferens.

D iabolum, defluentem, siue clausum in latomiis. Ephesum, voluntas eius. Eua, calamitas, aut vita, siue vā.

I amnes, marinus, siue vbi est signū. Iambres, mare pelliceum, siue mare in capite. Onesiphorus, respondens narrationem. Pontius, inclinans consiliū. Pilatus, ore malleator, siue ore contundens.

S Atanas, aduersarius. Ymeneus, dormitans.

AD TIMOTHEVM II.

A Sia, eleuatio. Archippus, longitudo operis. Aristarchus, mons facturę superflua. Antiochia, paupertatis silentium. Aquila, dolens, siue parturiens.

C Rescens, tenebrosus. Carpum, scientem perspicue. Corinthus, oritur ipse. Claudia, spes tranquillitatis.

D Auid, desyderabilis, vel fortis manu. Demas, silens, siue terrenus, vel sanguineus. Dalmatiam, paupertatem grandem.

E vnice, ornantis. Euchodiam, apprehendentem dominum. Ermogenes, vomens eos in valle, sed melius mons scrutatus. Epheso, voluntas eius. Erastus, frater videns. Eubulus, cohabitator.

F Ygelus, occurrens, siue aduersarius. Filonem, faciem dei. Filethus, declinans, siue os meum.

G alatia, magnifica, siue translatio. Iconium, vocatam, siue duram: sed melius, vbi est calamus.

L Oide, ἀφελκυσθῆναι, idest, quę consequuta est vtilitatem. Lystris, vtilitas angustia, vel tribulationis. Lucas, ipse consurgens, aut ipse eleuans. Linus, candidus, siue tibicen.

M Oses, palpans, siue contrectans. Membranas, apertas, siue manifestas. Mileto, generare, siue qui est eius.

Priscam agnoscentem. Pudens, indutus consilio.

R Oma, excelsa, siue tonitruum. Troadi, feruienti. Trophimum, dissoluentē thalamos.

D

AD TITVM

A Rteman, anathematizantem, siue conturbantem. Apollo, mirabilem. Cretam, vocationem consummatam.

N icopoli, germen protectionis mea. Zenam, commotionem eius, siue commouens eum, vel ipse requiescens.

AD PHILEMONEM

A Pphia, continens, siue cōtinentia, vel libera. Archippo, longitudini operis. Demas, silens.

E Paphran, quem nos crescētem, siue augmentū possumus dicere. Filemoni, mire donato, vel certe os panis eorum.

O Nesimum, respondentem.

DE APOCALYPSI

A Sia, elatio. Amē, vere, siue fideliter. Aser, beatitudo, siue beatus. Aegyptus, tribulatio. Armageddon, cōsurrectio tecti, siue cōsurrectio in priora: sed melius, mons ē latroneulis, vel mons globosus. Alleluia, laudate dominum.

B Alaam, vanus populus. Balach, elidens. Benjamin, filius dextera. Babylon, cōfusio, siue translatio.

D iabolus, deorsum fluens. David, desyderabilis. Ephesus, voluntas mea, siue consilium meum. Euphrate, frugifero. Filadelphia, saluans harentem domino.

G ad, tentatio. Gog, ἰσχυρα, idest tectum. Iezabel, fluxus sanguinis, vel fluens sanguine, sed melius vbi est sterquilinum. Issachar, est merces.

Iesus, saluator. Ioseph, adaugens.

L aodicia, tribus amabilis domino, siue fuerūt in vomitu. Leui, additus. Labbaddon, perdens pro eo quod est interficiens: sed melius, solitarius eorum.

M Anna, quid est hoc? Manasses, obliuiosus, siue obstupescens. Michael, quis vt deus? Magog, de domate, hoc est de tecto, siue quod est tectum.

N icolaitarum, effusio, siue ecclesia languens, vel stulticia ecclesie languentis. Nephtali, cōuersantis.

P aulo, ori eorum, siue ori tuba. Pergamo, diuidenti cornua eorum, vel dissecanti vallem.

R uben, videte filium, siue videte in medio. **S** mirna, cantico eorum. Sardis, principi pulchritudinis. Satana, transgressor, siue aduersario.

Symeō, audiētis tristitias. Sodoma, pecori taceti.

Z abulon, habitaculum pulchritudinis.

DE EPISTOLA BARNABAE

A Braham, pater videns populum. Adam, homo. Amalech, populus lingens, siue populus brutus.

David, desyderabilis. **E** va, calamitas, siue vā, aut certe vita. Ephraim, frugifer, siue vbertas. Manasse, oblitus.

N ahum, germen. Rebecca, patientia.

S abbata, requies. Sion, specula. Sina, mensura, mandatum, vel tentatio. Satan, aduersarius, siue prauaricator.

VLTIMI TOMI EPISTOLARUM Diui Hieronymi finis.

G

CANDIDO LECTORI.

Scholium hæc & antidota, quæ in epistolas diuini Hieron. edidit Desiderius Erasmus, tenebras offundere magis, quàm aliquid lucis adferre, vel pio lectori perspicuum esse potest. Partim quod multa falsò imponat Hieronymo, ad eò ipsum perstringens, ut nulla sit ferme Hieronymi epistola, in qua ipsum non temere notet, sapius illi falsa impingens. Partim autem quod in illis scholiis & antidotis apertos errores, impietates, & hereses manifestas passim disseminet præter ius, præter factum, præter æquum, multa interim contra pietatē & religionem Christianam pronuntians. Quod ut planum omnibus fiat, & res ipsa nullum lateat: aliquot insigniores ex multis, lapsus lectoribus ipsis iam iam indicabuntur.

Principio tomo primo loquens de catechismo in prima epistola ad Heliodorū, scholio decimo, hortat fieri debere adultis catechismum baptismi, ritu etiam solenni, in hoc mirum in modum anabaptistis fauens. Et scholio decimotertio dicit sacri baptismi ceremonias, nempe exorcismi in baptismo à ritu quo suos ethnici insigniebant bellatores ad pugnam defluxisse.

H

Tomo eodem scholio. 15. in eandem epistolam dehortat quantum in se est ab ingressu sancto religionis, cum ingressus causam dicat olim fuisse tyrannorum persecutionem in Christianos, per quam fugere in solitudinem cogebantur & relinquere mundum. Nunc vero, inquit, ubique colitur Christus: quorsum igitur attinet fugere? Et hoc quidem confirmare videtur scholio decimosexto epistolæ ad Rusticum monachum dicens, quod olim filij prophetarum monachi dicebantur, non quod certo cultu, aut titulis ab aliis distinguerentur quemadmodum hodie monachorum vulgus: sed quod semoti ab oppidorum frequentia, vitam agerent in solitudine, quam hodie nusquam esse malint quam in densissima frequentia hominum, præsertim diuitum & crassulorum.

Tomo eodem in antidoto eiusdem epistolæ ridet religionis differentias in vestibus, colore, forma, figura & materia diuersis, item in moribus & ceremoniis quas superstitiones vocat, quæ superstitiosum facere, piū autem non possunt. De quibus omnibus sicut nec de tribus illis votis, quæ vocant solēnia, nec verbum quidem inquit tomo secundo vllū tempore Hieronymi erat. Hæc idē repetit tomo secundo, scholio. 201. libri primi contra Iouinianum. In quibus retrahit & auocat homines ab ingressu religionis vota, ceremonias, & vestium differentias damnans.

Tomo primo, in primo antidoto epistolæ ad Demetriadē dicit ornatū templorū esse superuacuum, & potius iudicandum esse cum his quæ scelerata sunt, quam cum his quæ pia sunt. Et hæc eadem & plura dicit in antidoto epistolæ ad Eustochium de epitaphio Paulæ tomo primo.

In secundo antidoto eiusdem epistolæ, tomo eodem, ad Demetriadē, impingit diuino Hieronymo sacris virginibus permisisse, ut si se non contineant nubant, sed & velatis, quarum, inquit, matrimonia dirempta non legimus, ut legimus à priscis improbata.

In primo antidoto epistolæ ad Gerontiam, tomo primo, dicit Hieronymum post Paulum dixisse malā esse digamiam. Unde ridet ecclesiam quæ tantum fert honorem secundis & tertiis nuptiis, ut sacramenta vocet.

Tomo eodem, & eodē loco in plerisque locis negat matrimonium esse sacramentum, asseuerans se ne-

scire, an tempore Hieronymi ecclesia matrimonium K annumerauerit inter sacramenta. quod multis probare nititur autoritatibus, potissimum beati Dionysij autoritate.

Hoc itē facere conat in antidoto epistolæ ad Eustochiū, to. eodē, cum dicit matrimonium non esse inter sacramenta annumerandum, quicquid opinentur theologi.

Et in. 3. antidoto præcedentis epistolæ ad Gerontiam, eodem tomo fatetur laicos eadem lege monogamiam teneri, qua sacerdotes.

Tomo primo, scholio vndecimo epistolæ ad Paulinam, ridet peregrinationem ad terram sanctam, & vota quæ nuncupantur ad illam, Insuper & pontificum absolutionem ab illis votis.

Eodem tomo, scholio nono epistolæ ad Oceanū dicit tempore Hieronymi nodum institutum fuisse secretorum admissorum confessionem. Inibi etiam ridet ecclesiam super confessione publica minus prouidam.

Eodem tomo, scholio primo epistolæ ad Castorinā materteram, asserit non omnes epistolas Ioannis esse Euangelistæ.

L

In antidoto epistolæ ad Euagriū tomo secundo im-
pie ridet statum hierarchicum ecclesiæ dicens, & hereticè pronuntians omnes episcopos esse æquales Romano pontifici, cum omnes ex æquo succedant apostolis: imo æquales esse presbyteris, nisi quod ius habet ordinandi.

Tomo secundo. 49. scholio, apologiæ aduersus Iouinianū asserit olim quencunque corpus Christi sumere domi suæ consueuisse, qui suo pro arbitrato voluisset. Quod nitē probare per illud Pauli primæ Corinthiorum vndecimo: An domos non habetis ad manducandam & bibendum? Quod sanē non intelligitur de esu corporis Christi.

Eodem tomo in antidoto epistolæ aduersus Vigilantium, stultè superstitiosum esse credit cæreos accedere interdium in honorem sanctorum, nec accendendos nisi in solatium noctis.

Eodem tomo, tertio scholio epistolæ ad Marcellam aduersus Montanum dicit Petrum nec esse fundamentum, nec caput ecclesiæ: quamuis Hieronymus in textu dicat petram fuisse super quam dominus fundauit ecclesiam.

M

Tomo eodē, scholio. 14. epistolæ ad Pammachium & Oceanum, arguit Augustinum de mēdacio, quæque traduntur à nostri temporis theologis à cōmuni sensu vehementer abhorrere.

Eodem tomo, antidoto epistolæ ad Oceanum de vnius uxoris viro, dicit ecclesiam Cainam heresim magis sequi, quam sententiā Hieronymi, qui in eam debacchans impugnat.

Tomo tertio, scholio epistolæ ad Paulinum, officiū ridet & vices pontificum, etiam vsque ad summum. Quod & facit scholio. 23. epistolæ ad Fabiolam.

Eodem tomo, primo antidoto quæstionis duodecimæ ad Hedibiam temere dicit impium esse bellum in Turcas, & ad hoc datas à pōtificibus indulgentias, qui promittunt ob hoc cadentibus cælum.

Tomo eodem, antidoto epistolæ ad Algasiam falso asserit Christianum non teneri ceremoniis & præceptis humanis, quod magis, inquit, est Iudæorum velut in cibis, ieiuniis ac similibus. Ex quibus omnis veræ pietatis pestis nascitur.

Eodem

A Eodem tomo, scholio septimo epistolæ ad Paulinū dicit quòd qui nascuntur ex Christianis, sancti vocantur, etiam ante baptismum.

Multa sunt & alia animaduersione digna, quæ pius lector inter legendum vitare poterit, ob quæ, reor, iu-

re optimo, ne quis interim calumniatur, sacer theolo- **D**
gorum Parisiensium ordo inter libros quos censura dignos in suo catalogo recensuit, & hæc antidota, & scholia adscripsit: à quibus candide & Christiane lector caueto. Bene vale.

Index quaternionum:

a b c d e f g h i k l m n o

Omnes sunt quaterniones præter n & o terniones.

P A R I S I I S.

Excudebat Carola Guillard anno domini millesimo quingentesimo quadragesimo sexto.

INDEX RERVM

ET MATERIA RVM.

Leg. unic. fol. 226.

Leg. 32. fol. 243.

Leg. 13. §. 6. fol. 179.

Si quis jus dicent.

De pactis.

De his, qui notant.

Leg. unic. fol. 226.

Leg. 32. fol. 243.

Leg. 13. §. 6. fol. 179.

Si quis jus dicent.

De pactis.

De his, qui notant.

INDEX RERVM ET MATERiarVM,

*Qua Genericè in hoc primo Tomo Iuris Rationis,
& in Libro Singularium Lectionum
continentur.*

In quo primus numerus marginalem,
secundus autem paginam
indicat.

Si quis jus dicent. Leg. unic. fol. 226.
De pactis. Leg. 32. fol. 243.
De his, qui notant. Leg. 13. §. 6. fol. 179.
Quod metus caus. Leg. metum, leg. isti quidem, 208. leg. nec timo-
rem, 210. leg. si mulier, cum aliis, fol. 208. & 217.
& 224. & leg. qui in carcerem, fol. 217.
De dolo malo. Leg. 1. fol. 175. & leg. 7. 8. & 9. fol. 176. leg. 31. 177.
& leg. 7. fol. 178. & leg. 24. fol. 181.
De minorib. Leg. 32. fol. 182. leg. Papinian. fol. 370.
Ex quibus causis Leg. 7. §. adeo, fol. 236. leg. 13. 22. & 24. fol. 241. cum
major. sequent.
De judiciis. Leg. de qua, §. absentem, fol. 204. leg. 1. leg. 2. in
fin. princ. cum leg. 22. fol. 225. leg. exigere, fol.
322.
De inofficio. testa- Leg. 8. §. fin. cum sequent. fol. 215. leg. 29. §. 1. fol.
ment. 358.
De rei vindicat. Leg. 52. fol. 322.
De tributor. Leg. 1. §. 3. fol. 236.
De usufruct. Leg. 40. fol. 317.
De servitut. Leg. 9. fol. 383.
De servit. urban. Leg. invitum, fol. 237.
Si quadrup. paup. Leg. 1. fol. 46. 136. 229.
Ad leg. Aquilian. Leg. 5. fol. 136. & 228. leg. 8. leg. si ex plagiis, cum
aliis, fol. 182. & leg. 7. §. si quis, fol. 194. leg. scien-
tiam, fol. 236. leg. liber homo, 280.
De religiof. & Leg. 14. §. 6. fol. 198. leg. cum loca, leg. minimè, fol.
sumpt. 399.
De rebus credit. Leg. si ego, 18. fol. 173.
De condict. ob turp. Leg. 4. in princip. fol. 211.
caus.
De condict. indeb. Leg. 26. §. 12. fol. 296.
Pignorat. actio. Leg. 1. §. 2. l. 24. fol. 387.
De lege Rhodia. Leg. de precatio, fol. 399.
Ad Macedonian. Leg. 1. fol. 140. l. si quis, leg. 7. leg. 19. fol. 182.
Ad Velleian. Leg. 11. 17. & 28. fol. 174.
Mandati. Leg. 5. fol. 380. leg. 32. cum aliis, fol. 239. leg. 59.
fol. 243.
Pro socio. Leg. 3. §. fin. fol. 177. leg. 4. fol. 260.
De contrahenda Leg. quid tamen, l. cum ab eo, leg. 15. §. 1. fol. 171.
emption. cum sequentib. leg. 9. & 10. fol. 173. leg. qui of-
ficii, §. 1. fol. 176. leg. 11. fol. 178. leg. 62. §. 1. leg.
22. 24.

A.

Abfurdum. & Monstrum. 78. 496
*Sextum est contra Pompon. Festum, in
voce, Monstrum. 79. 497*
Octodecim Absurda que pullulat ex
distinctiōne quam facit Carranza
inter ostentum & monstrum. 69. 497
Primum Absurdum est quod predictum
discrimen inter ostentum & mon-
strum transcripsit ex Ioanne Cal-
vino. 70. 494
Secundum est contra Labeonem & Vl-
pianum, & que in definitione osten-
ti essent delenda, si predictum discri-
men permitteretur, ostenditur. 71. 494
Tertium est contra ipsum Vlpianum. 494
Quartum Absurdum pullulat contra
Iul. Paulum. 75. 495
Quintum Absurdum est contra voces
unica ratione, & significatione sy-
nonymica conjunctas, Ostentum
& Monstrum. 78. 496
*Sextum est contra Pompon. Festum, in
voce, Monstrum. 79. 497*
Septimum est contra Cornelium Fron-
tum. 80. 497
Octavum est contra Philosophia primo-
rem, qui aves monstra edere posse
scripsit. 81. 497
Nonum Absurdum est, quia verba Ef-
drae Prophete dicentis, & mulieres
menstruatæ parient monstra, re-
feruntur inter prodigia & signa mi-
nora. 82. 498
Decimum Absurdum est quod ut suam
distinctiōnem defendere possit, au-
deat dicere, latè esse intelligenda hæc
Numerorum verba: Vidimus
monstra quædam filiorum E-
nach de genere giganteo, cum
ibi exploratores propriissimè locuti
sint. 85. 498
Undecimum Absurdum est contra Vir-
giliū. 87. 499
Duo-

Index Rerum & Materiarum.

Duodecimum est contra Ambrosium Calpurnium. 89.
*Decimum tertium est contra Philo-
 pbum & contra D. Thomam.* 90.
 499.
*Decimum quartum est contra Sen-
 tiam D. Augustini.* 91. 500
*Decimum quintum est contra Plinium,
 dicentem, animalium, hominum,
 que effigies monstriferas circa
 extremitates signi minime mi-
 rum.* 92. 509
*Decimum sextum, est contra legem
 duodecim tabularum, ibi, Mon-
 strosos partus sine fraude ce-
 dunt: & contra expressam anti-
 quoremq. Romuli legem.* 93. 500
*Decimum septimum est contra M. A.
 Lucanum, qui serpentes Africa, &
 venenosa bruta appellat monstra.*
 102. 505
*Decimum octavum Absurdum est con-
 tra ipsammet Carrangam.* 107.
 506.
 Actio. Actus. Agere.
*Actionum humanarum septem sunt
 genera cause efficientis, scilicet, na-
 tura, ratio, voluntas, que sunt in-
 terne cause, fortuna, perturbatio,
 necessitas & ratio exterior sive ars,
 que sunt causa externa.* 2. 164
*Actiones exteriores sunt objecta vo-
 luntatis interne.* 159
*Actiones & operationes humane ne-
 cesse est ut sint voluntaria, & non
 necessaria.* 6. 53
*Actio seu operatio humana perfecta est,
 quando non fit ex suppositione.* 14.
 54.
*Actio licita esse non potest, nisi sit ratio-
 ne directa.* 7. 166

*Actio humana carentibus ratione deno-
 gatur.* 1. 235
*Actus naturales hominis differunt in
 genere cause efficientis, & in genere
 cause formalis à brutorum operatio-
 nibus.* 21. 28
*Actus humanus perficitur tribus mo-
 tibus.* 15. 159
*Virtus deus actus humanus indiffe-
 rens in individuo, sive sine iudicio
 rationis.* 17. 160
*Cum actus humanus prudentia feri de-
 beat, sed deficit, imprudentia dicitur
 conturbari; concilians enim &
 consequens potius complacencia &
 dissipientia sunt.* 20. 169
*Agere actum semper securus & uti-
 lius est.* 45. 656
*Agere & pati non sunt extrema virtu-
 tis, in agendo enim virtus aut vi-
 tium consistit.* 26. 49
 Adam.
*Ad peccatum nihil, nisi extrema &
 vitiosa nobis paruit: at vero ars
 civilis implere vult quod natura no-
 stræ dedit, id est, aquum & bonum.*
 31. 49
*Adam nudus imagine Dei, sive ratio-
 ne, vestitur tunicis pelliceis in similitudinem
 bestie, cui transgressione
 præcepti assimilatur.* 24. 80
 Adoptio.
*Adoptio includit arrogationem, adro-
 gatio non includit adoptionem.* 33.
 488.
 Adulterium.
*Adulteria & incestus non possunt fieri
 voluntate propagandi generis hu-
 mani.* 51. 366
 Egyptii.
*In Agyptiorum templis abditio ritè Sa-
 cra.*

SYNOPSIS LEGVM,

QUE IN HIS QUATUOR LIBRIS

IVRIS RATIONE,

RATIONIS IMPERIO,

DOMINIO RATIONIS,

RATIONIS CIVILI IMPERIO,

ELVICIDANTVR,

I V X T A P A N D E C T A R V M S E R I E M.

De iust. & iure.

Leg. 1. fol. 4. & 22. & 23. 49. 55. 62. 119. & 121 & 290. & fol. 215. leg. 4. fol. 394. leg. 4. fol. 295. & leg. 3. fol. 304. & leg. 4. fol. 394. leg. 3. fol. 91. 127. & 286. leg. ex hoc iure, fol. 215. Leg. 2. §. novissime, fol. 392. & §. quod ad Magistratus, 393.

De orig. jur.

Leg. 1. fol. 46. & 129. leg. legis virtus, fol. 204. leg. 22. fol. 378. leg. de quibus, fol. 391. in fine, & 395.

De legibus.

Leg. 1. fol. 395.

De const. Princ.

Leg. 1. fol. 395.

De statu homin.

Leg. non sunt, 142. leg. 4. 293. & 299. leg. ult. fol. 369. leg. 18. fol. 375. leg. 4. libertas, fol. 293. leg. 5. fol. 298. leg. 23. & 24. fol. 331. leg. Paulus, 11. fol. 343.

De his qui sunt sui.

Leg. 1. fol. 387. & 388. & 394. & leg. 6. fol. 331. leg. 4. leg. 6. fol. 346.

De adopt.

Leg. fin. fol. 368. & fol. 345.

De rer. divit.

Leg. 1. 2. & 3. fol. 256. & 258.

De Senator.

Leg. 9. fol. 369. leg. 7. fol. 340. d. l. 9. fol. 352.

De offic. Præsid.

Leg. 14. fol. 228.

De offic. Præfect.

Leg. 1. fol. 395.

De iurisdic. omn. iudic.

Leg. 15. fol. 170. leg. si convenerit, fol. 225. leg. qui jurisdictioni, fol. 390. leg. est receptum, fol. 391.

De in jus vocando.

Leg. plerique, fol. 319. Eee Siquis

Handwritten notes in the left margin:
 De in jus vocando
 De in jus vocando
 De in jus vocando

ERRATA.

Fol. 4. col. 2. lin. 3. lege revocare. 22. c. 1. 1. 7. voluntatem. 52. c. 1. 1. 6. Po-
restatem. 66. c. 1. 1. 1. Rector. 68. c. 2. 1. 14. oppositum. 69. c. 1. 1. 25. lapis. 70. c. 2. 1. 28. Behemot, ibid.
1. 37. politis. 71. c. 2. 1. 26. praescripto. 73. 1. 1. 13. vocat. 74. c. 2. 1. 5. legis. 75. c. 2. 1. 25. consilii. 78. c. 2.
1. 38. expungat. 86. c. 1. 1. 21. liberos. 96. c. 1. 1. 20. Archisynagogus. 97. c. 2. 1. 21. honoratissimum.
98. c. 2. 1. 31. aliquod. 111. c. 2. 1. 10. haud. 147. c. 1. 1. 30. de belua. ibid. 1. 32. dieches. 161. c. 1. 1. 3. &
18. bibere. 169. c. 1. 1. 25. excuset. 171. c. 2. 1. 30. cam notam. 181. c. 2. 1. 3. potestati. 186. c. 2. 1. 6. cor-
ruptela. 187. c. 2. 1. 38. leg. capitalium. 193. c. 1. 1. 3. ferarum. 196. 1. 4. sic e. ibid. 1. 39. Nervae. 199.
c. 2. 1. 19. sive. 203. c. 1. 1. 8. cannula. 237. c. 1. 1. 10. Carracha. ibid. c. 2. 1. 34. & 38. manumissionem. 248.
c. 1. 1. 26. dele de. 266. c. 1. 1. 4. Audiant. 268. c. 1. 1. 1. dantiam. 296. c. 2. 1. 38. scilicet. 299. c. 2. 1. 29. lan-
guores. 305. c. 2. 1. 3. gyrens. 310. c. 2. 1. 16. meretricibus. 315. c. 1. 1. 28. qui. 317. c. 2. 1. 19. offereban-
tur. 360. c. 2. 1. 37. ambiendae. 367. c. 1. 1. 21. 32. distinguendus. ibid. 1. 27. spoliator. 376. c. 1. 1. 19. spe-
ciali. 377. c. 1. 1. 40. vocat. 381. c. 2. 1. 16. posses. 383. c. 2. 1. 21. 21. 20. contracto. 385. c. 2. 1. 13. imperantem.
392. c. 2. 1. 44. verita. 414. c. 2. 1. 8. hujusmodi. 436. c. 2. 1. 21. 21. Enach. 499. c. 1. 1. 24. Enach. ibid. 1. 34. adem-
guanti. 489. c. 1. 1. 34. definitionem. 498. c. 2. 1. 21. 21. Enach. 499. c. 1. 1. 24. Enach. ibid. 1. 34. adem-
prum. 514. e. 2. 1. 34. nequibat. 530. c. 2. 1. 4. optimatum. 531. c. 2. 1. 38. teritus. 534. c. 1. 1. 10. sine.
536. c. 2. 1. 35. Regis. 550. c. 1. 1. 4. Iudai. 569. c. 2. 1. 2. pater. 596. c. 1. 1. 36. putavi. 602. c. 1. 1. 39. alic-
natio. 632. c. 1. 1. 35. venerabantur & colebant. 678. c. 1. 1. 3. hypotheca. 688. c. 1. 1. 21. caut. & 690.
c. 2. 1. 24. African. 728. c. 1. 1. 1. randam ex eo. 730. c. 1. 1. 29. supposititia. 906. c. 2. 1. 18. re generata.
916. c. 1. 1. 34. istud cum. 931. c. 1. 1. 1. datae.

Сирскій синодъ
СВЯТЫЙ СИНЕДРОМЪ
СВЯТЫЙ СИНЕДРОМЪ
СВЯТЫЙ СИНЕДРОМЪ
СВЯТЫЙ СИНЕДРОМЪ

